

Στην οικογένειά μου...

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Μια από τις κυριότερες δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου είναι αυτή του τουρισμού. Ο σύγχρονος τουρισμός, που πρόδρομό του αποτελούν οι περιηγήσεις που πραγματοποιούσε ο άνθρωπος από την αρχαιότητα, τις τελευταίες δεκαετίες καθίσταται ως ένα πολυσχιδές φαινόμενο με κοινωνικές, οικονομικές, περιβαλλοντικές και περαιτέρω διαστάσεις.

Η δυναμική πορεία του τουρισμού οδήγησε στη διαμόρφωση και παγίωση πολλών και διαφορετικών μεταξύ τους προτύπων τουριστικής ανάπτυξης, ως αποτέλεσμα των παραμέτρων που διαμορφώνουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της. Τα πρότυπα αυτά σίγουρα εξασφαλίζουν την οικονομική ευημερία στις περιοχές που εκδηλώνονται και αποτελούν τη βάση της τουριστικής ανάπτυξης και χαρακτηρίζουν άμεσα το τουριστικό προϊόν που αυτή προσφέρει.

Η ανάγκη για μια νέα αντίληψη στην πολιτική του τουρισμού εμφανίστηκε ήδη από τη δεκαετία του '70, κυρίως με αφορμή τις κοινωνικές, οικολογικές και πολιτισμικές αρνητικές επιπτώσεις του τουρισμού, μια ανάγκη η οποία στις μέρες μας καθίσταται επιτακτική και βρίσκει εφαρμογή στη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη.

Η τουριστική ανάπτυξη της Ελλάδας βασίστηκε στο μεγαλύτερο μέρος της σε περιοχές που έχουν ως προτέρημα τον ήλιο, τη θάλασσα το βουνό και συνδυασμό αυτών.

Τέτοιες περιοχές χαρακτηρίζονται από έντονη περιθωριοποίηση (μικρό μέγεθος, περιφερειακότητα, ιδιαίτερη βιοματική ταυτότητα των κατοίκων), γεγονός που οδηγεί σε μια ευαίσθητη ισορροπία ανάμεσα σε περιβάλλον, οικονομία και κοινωνία, μια ισορροπία που αν διαταραχτεί σίγουρα θα επιφέρει δυναμικές μεταβολές με άμεσες συνέπειες στη δυναμική και τη δομή του όλου συστήματος. Ως έκδηλες προεκτάσεις του μαζικού τουρισμού στον ελληνικό χώρο κρίνονται η οικονομική μονοκαλλιέργεια, η εγκατάλειψη, ή υπερεκμετάλλευση των φυσικών πόρων και η ανεξέλεγκτη οικιστική ανάπτυξη και αλλαγή στις χρήσεις γης, με αποτέλεσμα τη συνεχή συρρίκνωση της γεωργικής γης.

Παρόμοια εμφανίζεται η κατάσταση και στο Δήμο Ζαγοράς, το μεγαλύτερο χωριό του Πηλίου, όπου η πρόσφατη τουριστική ανάπτυξη σε αυτόν τον μέχρι πρότινος παρθένο προορισμό, καθιστά φανερές τις αρνητικές της επιπτώσεις, μέσω του μετασχηματισμού της παραγωγικής

βάσης και στροφής της προς τις τουριστικές δραστηριότητες και των περιβαλλοντικών και οικιστικών πιέσεων από τη συνεχή κατασκευή τουριστικών καταλυμάτων.

Το δέλεαρ για την κατάρτιση ενός στρατηγικού πλαισίου τουριστικής ανάπτυξης για το Δήμο Ζαγοράς κρίνεται ιδιαίτερα θελκτικό. Η αντιμετώπιση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών, χαρακτηριστικών που ως τώρα θωράκιζαν παρόμοια εύθραυστα και ευαίσθητα οικοσυστήματα, και των αποτελεσμάτων από μια συνεχή και χωρίς προγραμματισμό τουριστική ανάπτυξη, θεωρείται κατά τη γνώμη μας μία διαδικασία η οποία πρέπει να αντιμετωπιστεί με μια κριτική ματιά και με ώριμη σχεδιαστική προσέγγιση.

Λέξεις Κλειδιά: τουρισμός, μαζικός τουρισμός, βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη, περιθωριοποίηση, Δήμος Ζαγοράς.

ABSTRACT

One of the main activities of spare time is that of tourism. Modern tourism, that his precursor constitute the tours that realised the person from the antiquity, the last decades is rendered as a multifarious phenomenon with social, economic, environmental and more dimensions.

The dynamic course of tourism led to the configuration and consolidation of many different models of tourism development, as a result of parameters that shape her particular characteristics. This models ensures the economic prosperity in the regions that is expressed and constitutes the base of tourism growth and characterizes immediately the tourist product that this offers.

The need for a "new" perception in the policy of tourism was presented already by the decade of 70's, on the occasion of social, ecological and cultural negative repercussions of tourism, a need which in these days is rendered imperative and finds application in sustainable tourism.

Tourism development in Greece was based on the most in areas that have the advantage of sun, sea and mountain combination.

Such areas are characterized by intense marginalization (small size, remoteness, particularly experiential identity of the inhabitants), which leads to a delicate balance between environment, economy and society, a balance that if disturbed will definitely make dynamic changes to direct effects on the dynamics and the structure of the system. As apparent implications of mass tourism in the Greek area are economic monoculture, abandonment, or overexploitation of natural resources and uncontrolled urban growth and change in land use, resulting in continued erosion of farmland.

A similar situation occurs and Zagora Municipality, the largest village in Pelion, where recent development of tourism in this hitherto unspoilt destination, illustrates the adverse effects through transformation of the productive base and turning towards the tourism and environmental and housing pressures from the continued construction of tourist accommodation.

The temptation to develop a strategic framework for tourism development for the municipality of Zagora is particularly attractive. Addressing the particular features, characteristics such as shielding are now fragile and sensitive ecosystems, and results from a continuous and without planning tourism development is in our opinion, a process that must be addressed with a critical eye and a mature design approach.

Key Words: tourism, mass tourism, sustainable tourism development, marginalization, Zagora Municipality.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<u>ΠΕΡΙΛΗΨΗ</u>	<u>2</u>
<u>ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ</u>	<u>5</u>
<u>ΕΠΙΛΟΓΗ ΘΕΜΑΤΟΣ – ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ</u>	<u>13</u>
<u>ΕΙΣΑΓΩΓΗ</u>	<u>14</u>
ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗΣ.....	14
ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ	15
ΣΤΟΧΟΣ ΤΗΣ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗΣ	17
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗΣ – ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ	21
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο</u>	<u>25</u>
<u>ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ</u>	<u>25</u>
1.1. ΟΡΙΣΜΟΙ.....	25
1.1.1. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	25
1.1.2. ΤΟΥΡΙΣΤΑΣ	28
1.2. ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ.....	29
1.3. ΟΙ ΧΩΡΕΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΥΠΟΔΟΧΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ. ΟΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΖΩΝΕΣ	34
1.4. ΟΙ ΔΟΜΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	37
1.4.1. ΟΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΩΝ ΑΝΕΠΙΤΥΓΜΕΝΩΝ ΧΩΡΩΝ	38

1.4.1.1. Η ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ.....	38
1.4.1.2. ΡΟΛΟΙ, ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ	40
1.4.1.3. Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ (Ε.Ο.Τ.).....	41
1.4.2. ΤΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑ ΓΡΑΦΕΙΑ	42
1.4.2.1. ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ.....	42
1.4.2.2. ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΓΡΑΦΕΙΩΝ.....	44
1.4.3. ΟΙ TOUR – ΟΠΕΡΑΤΟΤΣ.....	46
1.4.3.1. ΟΡΙΣΜΟΣ.....	46
1.4.3.2. ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ.....	46
1.5. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ – ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	48
1.5.1. ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΖΗΤΗΣΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ.....	48
1.5.2. ΣΤΑΔΙΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	50
1.6. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ.....	53
1.6.1. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΤΟΜΕΑ.....	53
1.6.2. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΟΜΕΑ	54
1.6.3. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	55
1.6.4. ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΧΩΡΙΚΟΤΗΤΑ – ΦΕΡΟΥΣΑ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ	56
1.6.4.1. ΦΥΣΙΚΗ – ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗ ΣΥΝΙΣΤΩΣΑ ΤΗΣ ΦΕΡΟΥΣΑΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑΣ	58
1.6.4.2. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ – ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ ΣΥΝΙΣΤΩΣΑ ΤΗΣ ΦΕΡΟΥΣΑΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑΣ	59
1.6.4.3. ΠΟΛΙΤΙΚΟ – ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΣΥΝΙΣΤΩΣΑ ΤΗΣ ΦΕΡΟΥΣΑΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑΣ	59

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο.....61

ΟΙ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ Η ΑΕΙΦΟΡΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.....61

2.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	61
2.2. ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	61
2.2.1. ΛΟΓΟΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ, ΟΡΙΣΜΟΙ – ΕΝΝΟΙΕΣ	61
2.2.1.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	61
2.2.1.2. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	64
2.2.1.3. ΜΑΖΙΚΟΣ ΕΝΑΝΤΙ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	66
2.2.2. ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΤΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	68
2.2.2.1. ΤΑ ΚΙΝΗΤΡΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΑ.....	68
2.2.2.2. Ο ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΑΣ.....	69
2.2.2.3. Ο ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΣ.....	70
2.2.2.4. ΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ.....	71
2.2.2.5. ΕΝΔΟΓΕΝΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ	72
2.2.2.6. Η ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.....	78
2.3. ΑΕΙΦΟΡΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ.....	80
2.3.1. ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΜΕ ΤΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΤΟΥ ΜΑΖΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	80
2.3.2. ΑΝΑΓΚΗ ΓΙΑ ΑΕΙΦΟΡΙΚΟ ΤΟΥΡΙΣΜΟ	86
2.3.3. ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΟΥ ΑΕΙΦΟΡΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	90
2.3.4. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΑΕΙΦΟΡΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	93
2.3.5. ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΑΕΙΦΟΡΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	96
2.4. ΟΡΕΙΝΟΙ ΟΓΚΟΙ.....	99

2.4.1. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΟΡΕΙΝΩΝ ΟΓΚΩΝ.....	99
2.4.2. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ «bottom up approach».....	103
2.4.3. Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΟΡΕΙΝΩΝ ΟΓΚΩΝ.....	106
2.4.4. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΟΡΕΙΝΩΝ ΟΓΚΩΝ.....	109
2.4.5. ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΟΥΣ ΟΡΕΙΝΟΥΣ ΟΓΚΟΥΣ.....	116
2.4.6. ΜΟΝΤΕΛΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΟΡΕΙΝΩΝ ΟΓΚΩΝ.....	117
2.4.6.1. ΤΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΤΟΥ ΤΙΡΟΛΟ.....	122
2.4.6.2. ΤΟ ΓΑΛΛΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ.....	125
2.4.6.3. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΔΥΟ ΜΟΝΤΕΛΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ.....	128
2.4.7. ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΟΡΕΙΝΟΙ ΟΓΚΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	130
2.5. ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟΥΣ ΟΡΕΙΝΟΥΣ ΟΓΚΟΥΣ.....	132
2.5.1. ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ.....	135
2.5.1.1. ΓΕΝΙΚΑ.....	135
2.5.1.2. ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΗ.....	139
2.5.1.3. ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΤΟΠΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ.....	139
2.5.1.4. Ο ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ.....	140
2.5.2. ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ.....	142
2.5.2.1. ΟΡΙΣΜΟΣ.....	142
2.5.2.2. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗ ΦΥΣΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ.....	145
2.5.2.3. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	150
2.5.2.4. ΛΟΓΟΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	154
2.5.2.5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	156
2.5.3. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ.....	156
2.5.3.1. ΟΡΙΣΜΟΣ.....	156
2.5.3.2. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ.....	159

2.5.3.3. Η ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ	159
2.5.3.4. ΟΙ ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	160
2.5.4. ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ.....	161
2.5.5. ΠΕΡΙΗΓΗΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	161
2.5.6. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑΣ.....	163
2.5.7. ΓΕΩΤΟΥΡΙΣΜΟΣ.....	164
2.5.8. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	165
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο</u>	<u>167</u>
<u>ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ</u>	<u>167</u>
3.1. ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	167
3.1.1. ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟΣ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΓΕΩΦΥΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ - ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ	167
3.1.2. ΚΛΙΜΑΤΟΛΟΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ.....	171
3.1.3. ΧΛΩΡΙΔΑ – ΠΑΝΙΔΑ	173
3.1.4. ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ	180
3.2. ΑΝΘΡΩΠΟΓΕΝΕΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	182
3.2.1. ΔΟΜΗΜΕΝΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ, ΑΞΙΟΛΟΓΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ.....	182
3.2.2. ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ.....	183
3.2.2.1. ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΣΤΟ ΔΗΜΟ ΖΑΓΟΡΑΣ.....	184
3.2.2.2. ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ – ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	190
3.2.3. Η ΙΣΤΟΡΙΑ, Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΖΑΓΟΡΑΣ	204

3.2.3.1. ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΑΙ ΣΗΜΑΝΤΙΚΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΖΑΓΟΡΑΣ.....	204
3.2.3.2. ΤΟΠΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ – ΜΝΗΜΕΙΑ.....	211
3.2.3.3. ΑΞΙΟΛΟΓΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ	214
3.2.3.4. ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ.....	220
3.3. ΘΕΜΑΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΥΠΟΔΟΜΗΣ ΚΑΙ ΔΙΚΤΥΩΝ	220
3.4. ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΡΥΘΜΙΣΗΣ ΤΗΣ ΧΩΡΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	222
3.5. Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΠΥΚΝΟΤΕΣ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ.....	224

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο.....227

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΠΡΟΦΙΛ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΖΑΓΟΡΑΣ ΩΣ ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ.....227

4.1 Η ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΔΗΜΟ ΖΑΓΟΡΑΣ	227
4.2 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ.....	228
4.2.1 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ	228
4.2.2 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΥΠΟΔΟΜΗ.....	229
4.2.3 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ.....	231
4.3 ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	232
4.3.1 ΦΥΣΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΕΛΞΗΣ.....	232
4.3.2 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ.....	237
4.3.2.1 ΚΑΤΑΛΥΜΜΑΤΑ.....	237
4.3.2.2 ΕΣΤΙΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΨΥΧΗ.....	238
4.3.2.3. ΛΟΙΠΕΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ.....	240
4.3.2.4. ΑΘΛΗΣΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΗΓΗΣΗ.....	241
4.3.3 ΤΕΧΝΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΥΠΟΔΟΜΗ	243
4.3.3.1 ΟΔΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ ΚΑΙ ΣΥΝΔΕΣΕΙΣ.....	243

4.3.3.2 ΠΑΡΟΧΗ ΗΛΕΚΤΡΙΚΟΥ ΡΕΥΜΑΤΟΣ, ΥΔΡΕΥΣΗ ΚΑΙ ΤΗΛΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΕΣ	243
4.4 ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΥΠΟ ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΟΧΗ.....	245
4.4.1 ΑΘΛΗΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ.....	245
4.4.1.1 ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑΣ	246
4.4.1.2 ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΟΜΑΔΙΚΩΝ ΚΑΙ ΜΗ ΑΘΛΗΜΑΤΩΝ.....	246
4.4.2 ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	247
4.4.3 ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ.....	249
4.4.3.1 ΟΡΙΣΜΟΣ.....	249
4.4.3.2 ΑΞΙΟΛΟΓΟΙ ΝΑΟΙ, ΕΞΩΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ ΣΤΗΝ ΥΠΟ ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΟΧΗ	249
4.5 ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	250
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο</u>	<u>254</u>
<u>ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ</u>	<u>254</u>
5.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	254
5.2. ΑΝΑΛΥΣΗ S.W.O.T.	256
5.2.1 ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΩΝ ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΩΝ.....	259
5.2.2 ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΑΔΥΝΑΜΙΩΝ Ή ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΩΝ	260
5.2.3. ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΩΝ ΕΥΚΑΙΡΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΩΝ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΟΛΗΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΖΑΓΟΡΑΣ	262
5.2.4. ΕΞΕΤΑΣΗ ΤΩΝ ΑΠΕΙΛΩΝ	264

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο266

ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟ ΟΡΑΜΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΒΙΩΣΙΜΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΖΑΓΟΡΑΣ.....266

6.1. ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΠΡΟΪΟΝΤΟΣ267

6.1.1. ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ.....268

6.1.2. ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑΣ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΕΠΤΗ / ΤΟΥΡΙΣΤΑ ΣΤΟΧΟΥ272

6.1.3. ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΠΙΚΩΝ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ273

6.2. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ275

6.2.1. ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΣΤΟΧΩΝ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ275

6.2.2. ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΑΞΟΝΩΝ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑΣ.....280

6.2.2.1. ΑΞΟΝΑΣ 1: ΑΜΒΛΥΝΣΗ ΤΩΝ ΜΕΙΟΝΕΞΙΩΝ ΠΟΥ ΠΗΓΑΖΟΥΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΤΗΤΑ – ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΑΛΛΩΝ ΥΠΟΔΟΜΩΝ 280

6.2.2.2. ΑΞΟΝΑΣ 2: ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΟΜΕΩΝ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ ΠΟΥ ΥΣΤΕΡΟΥΝ 282

6.2.2.3. ΑΞΟΝΑΣ 3: ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΒΙΩΣΙΜΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΩΝ ΦΥΣΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ 286

6.2.2.4. ΑΞΟΝΑΣ 4: ΑΝΑΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΩΘΗΣΗ ΤΩΝ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ – ΔΙΚΤΥΑ/ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΕΣ 289

6.3. ΕΝΔΕΙΑ ΑΠΑΡΑΙΤΗΤΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ297

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο299

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ309

ΕΠΙΛΟΓΗ ΘΕΜΑΤΟΣ – ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η επιλογή του θέματος βασίζεται στη γενικότερη ανάγκη αναζήτησης ενός προτύπου σχεδιασμού του ελληνικού τουριστικού προϊόντος, το οποίο θα βασίζεται στις εναλλακτικές μορφές του τουρισμού και που θα εναρμονίζεται με τις αρχές της αειφορίας και της βιωσιμότητας.

Ο Δήμος Ζαγοράς, έχει συνδεθεί με τις παιδικές, τις εφηβικές και τις μετέπειτα θερινές διακοπές του γράφοντος, στιγμές χαλάρωσης και αποκοπής από τους αχαλίνωτους ρυθμούς της μεγαλούπολης. Το γεγονός αυτό μας παρείχε την ευκαιρία να ανακαλύψουμε τις μαγευτικές γωνιές του Δήμου Ζαγοράς και να θαμπωθούμε από το κάλλος του φυσικού τοπίου και του απέραντου πρασίνου, αλλά και να διαγνώσουμε τα εμφανή σημεία κόπωσης του τουριστικού αυτού προορισμού.

Η ολοκλήρωση της διπλωματικής αυτής εργασίας, θα ήταν αδύνατη χωρίς την καταλυτικής φύσης υπόδειξη και καθοδήγηση αρμοδίων προσώπων. Έτσι στο σημείο αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τους ανθρώπους που με βοήθησαν στην προσπάθεια αυτή. Δίδονται λοιπόν ευχαριστίες:

Στον επιβλέπων καθηγητή μου κ. Ίων Σαγιά (Καθηγητής Ε.Μ.Π.) για τη συμβολή του στην εκπόνηση της διπλωματικής μου εργασίας, για τις χρήσιμες συμβουλές του σε ζητήματα ανάπτυξης και την παροχή υποβάθρων για την παραγωγή χαρτογραφικών απεικονίσεων, την παροχή στον ερευνητή ελευθερίας κινήσεων και την άψογη συνεργασία μας.

Στο Δημοτικό Συμβούλιο του Δήμου Ζαγοράς, για την πρόσβαση σε αρμόδιες υπηρεσίες της υπό μελέτης περιοχής.

Στους κοινοτάρχες και το προσωπικό των Δημοτικών Διαμερισμάτων του Δήμου για την παροχή πληροφοριών μέσω τηλεφωνικών συνεντεύξεων.

Πιο πολύ από όλους θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου και όλους τους δικούς μου ανθρώπους που με στήριξαν και με στηρίζουν ουσιαστικά.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗΣ

Τα τελευταία χρόνια με την άνοδο του βιοτικού επιπέδου, τη βελτίωση των μετακινήσεων, την έντονη προβολή τουριστικών προορισμών και την ανάγκη των ανθρώπων για φυγή από τα προβλήματα της καθημερινότητας, παρατηρείται μία σημαντική άνοδος της ζήτησης και προσφοράς για τουρισμό. Αυτό το φαινόμενο εφόσον λαμβάνει χώρα και εξελίσσεται με αυξανόμενο ρυθμό έχει οδηγήσει παράλληλα και στην ανάπτυξη ενός αντίστοιχου επιστημονικού ενδιαφέροντος, σχετικά με τη διερεύνηση των χαρακτηριστικών και της δυναμικής του τουρισμού. Λαμβάνοντας υπόψη τις δυσχέρειες που προέκυψαν από τη δράση του μη ελεγχόμενου (μαζικού) τουρισμού, δημιουργήθηκε η ανάγκη στροφής του τουρισμού προς εναλλακτικές προσεγγίσεις, που σέβονται το φυσικό και δομημένο περιβάλλον, την κοινωνική δομή και την πολιτιστική κληρονομιά. Έτσι, αναδύθηκε η ανάγκη για βιώσιμο τουρισμό, ο οποίος αποτελεί και βασικό πυλώνα της βιώσιμης ανάπτυξης στην πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η επιλογή του θέματος βασίζεται στη γενικότερη ανάγκη αναζήτησης ενός προτύπου σχεδιασμού του ελληνικού τουριστικού προϊόντος, το οποίο θα βασίζεται στις εναλλακτικές μορφές του τουρισμού και που θα εναρμονίζεται με τις αρχές της βιωσιμότητας.

Γίνεται λοιπόν σαφές ότι η παραπάνω παραδοχή θα πρέπει να διαπνέει όλες τις δράσεις εκείνες, οι οποίες περιλαμβάνουν πρόνοια για:

- Την παροχή ποιοτικών υπηρεσιών προς τους τουρίστες και κατ' επέκταση τους κατοίκους.
- Την προστασία των φυσικών πόρων (χλωρίδα και πανίδα της περιοχής του Πηλίου).
- Την προστασία των κατοίκων της περιοχής και του τρόπου ζωής τους.

- Την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς.
- Τη συμμετοχή των κατοίκων στο σχεδιασμό και την αναπτυξιακή διαδικασία.

Από τα παραπάνω και με δεδομένο ότι η τουριστική δραστηριότητα στο Δήμο Ζαγοράς βαίνει αυξανόμενη, καθίσταται σαφές ότι στην παρούσα φάση, η ανάγκη ύπαρξης μιας τεκμηριωμένης μελέτης σχεδίου εναλλακτικού τουρισμού και ενεργειών διαχείρισης επισκεπτών και περιβάλλοντος είναι επιτακτική.

ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΟΣ

Τα τελευταία χρόνια, ο τουριστικός τομέας αναπροσδιόρισε τον ρόλο του, προωθώντας την ανάπτυξη νέων εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Η αυξημένη ζήτηση αυτών (όπως ο οικοτουρισμός, ο αγροτουρισμός, ο πολιτιστικός τουρισμός, κλπ) από τους τουρίστες - επισκέπτες οι οποίοι αναζητούν νέους τρόπους διασκέδασης και ψυχαγωγίας κατά την διάρκεια των διακοπών τους, οδήγησε τους τουριστικούς φορείς στην ανάπτυξη μέτρων καθώς και την θέσπιση εθνικών και διεθνών κανονισμών.

Στην Ελλάδα, οι περιοχές αυτές είναι κυρίως οι νησιωτικές, οι ορεινές περιοχές, η αγροτική ύπαιθρος αλλά και συνδυασμός αυτών, χαρακτηριστικά των οποίων είναι η ανεργία, το χαμηλό εισόδημα των κατοίκων (ας σημειωθεί ότι το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών ασχολούνται με την πρωτογενή παραγωγή), η εποχικότητα, οι μικρές επενδύσεις και γενικά, οι μειωμένοι ρυθμοί ανάπτυξης. Οι αδυναμίες αυτών των περιοχών έχουν απασχολήσει και την Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία έχει δημιουργήσει και προωθήσει αναπτυξιακά προγράμματα με σκοπό την ενδυνάμωση τους (όπως η πρωτοβουλία LEADER+, τα ΟΠΑΑΧ και το Πρόγραμμα Αγροτικής Ανάπτυξης «Αλέξανδρος Μπαλτατζής»). Στα πλαίσια αυτής της πρωτοβουλίας ξεκίνησε μία προσπάθεια δημιουργίας διαχειριστικών σχεδίων αειφόρου ανάπτυξης για τις περιοχές. Οι φυσικές ιδιαιτερότητες των περιοχών δίνουν την ευκαιρία ανάπτυξης εναλλακτικών μορφών τουρισμού, κυρίως όπως ο οικοτουρισμός και ο αγροτουρισμός, οι οποίοι προσφέρουν την δυνατότητα

αύξησης του μέσου οικογενειακού εισοδήματος καθώς και την κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής μέσω της παραγωγής νέων προϊόντων και υπηρεσιών. Τα προγράμματα ενθαρρύνουν την δικτύωση και συνεργασία μεταξύ φορέων ενώ η συνολική υλοποίηση βασίζεται στην αειφόρο διαχείριση των ανθρώπινων και φυσικών πόρων.

Οι ορεινές περιοχές του Πηλίου αντιμετωπίζουν πολλά προβλήματα. Τα προβλήματα αυτά είναι κοινωνικά και οικονομικά, αλλά και περιβαλλοντικά, που συμπλέκονται με αυτά. Τα εισοδήματα είναι για πολλούς χαμηλά, οι όροι διαβίωσης δύσκολοι, με αποτέλεσμα τη διαρροή πληθυσμού και ιδίως των νέων σε άλλες περιοχές (Βόλος) με καλύτερες ευκαιρίες για εργασία, κοινωνική ζωή και καλύτερο βιοτικό επίπεδο. (Εδώ πρέπει να επισημάνουμε πως η κύρια ασχολία σ' αυτές τις περιοχές είναι η γεωργία, λιγότερο η κτηνοτροφία και σε ορισμένες περιοχές οι τουριστικές δραστηριότητες). Το αποτέλεσμα είναι η πληθυσμιακή συρρίκνωση, η γήρανση του πληθυσμού και το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, πράγμα που δημιουργεί επιπρόσθετα προβλήματα σε κάθε προσπάθεια βελτιωτικών αλλαγών. Μπροστά σ' αυτό το πρόβλημα εμφανίζονται διάφορες προσπάθειες από τοπικούς φορείς, σε συνδυασμό, (όχι πάντα), με διάφορες κρατικές και κοινοτικές πρωτοβουλίες και προγράμματα.

Ενώ το πρόβλημα είναι πολυδιάστατο, και θέλει πολύπλευρη και μακρόχρονη αντιμετώπιση, μία πολύ συνηθισμένη τάση είναι αυτή που θέλει «Μεγάλες Επενδύσεις εδώ και τώρα, από όπου μπορούν αυτές να γίνουν». Έτσι, για τους Δήμους του Πηλίου, και πιο συγκεκριμένα για το Δήμο Ζαγοράς, ακούγονται κάθε τόσο σχέδια για τεράστιες ξενοδοχειακές μονάδες, σχέδια που ακόμα και με στενά οικονομικά κριτήρια είναι μάλλον ουτοπικά και επί πλέον, είναι και συζητήσιμα από κοινωνική και περιβαλλοντική άποψη.

Ο μαζικός τουρισμός, έκανε τον κύκλο του, έδωσε κέρδη σε πολλούς, αλλά δημιούργησε και πολλά προβλήματα. Σήμερα, ο μαζικός τουρισμός περνάει σοβαρή κρίση στις παραθαλάσσιες και μη περιοχές του Πηλίου, όπου έχει δώσει στο παρελθόν σημαντικά οφέλη για την περιοχή.

Παρόλα αυτά, θα αναφερθούμε στον τουρισμό, μίας και τον θεωρούμε βασική συνιστώσα στην προσπάθεια ανάπτυξης ή, καλύτερα, κοινωνικής αναβάθμισης της περιοχής του Δήμου Ζαγοράς. Πρώτα απ' όλα, πρέπει να γίνουν απαραίτητες ενέργειες στην υπό μελέτη περιοχή που να δημιουργούν προϋποθέσεις για βιώσιμη εναλλακτική ανάπτυξη, με την έννοια που δώσαμε παραπάνω, που δεν θα εντείνει τις κοινωνικές ανισότητες, αντίθετα θα τις αμβλύνει, και δεν θα

καταστρέφει τον κοινωνικό ιστό και το φυσικό περιβάλλον. Προσπάθεια, λοιπόν για μία ισόρροπη ανάπτυξη.

ΣΤΟΧΟΣ ΤΗΣ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗΣ

Στόχο της παρούσα εργασίας, αποτελεί η ανάδειξη των ευεργετικών αποτελεσμάτων μιας βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, μιας ανάπτυξης που δραστηριοποιείται ισόρροπα στην τοπική (κοινωνική, οικονομική, πολιτισμική και περιβαλλοντική) δομή της κάθε τουριστικής περιοχής, διαμορφώνοντας παράλληλα όρους (υπηρεσίες, υποδομές, τεχνογνωσία) για τη συνεχή ανατροφοδότηση της.

Ο Δήμος Ζαγοράς αποτελεί έναν αντιπροσωπευτικό τουριστικό προορισμό της ελληνικής περιφέρειας, όχι ιδιαίτερα κορεσμένο, στον οποίο καθίστανται εμφανείς οι δυσμενείς επιπτώσεις από την υφιστάμενη μονομερή τουριστική ανάπτυξη, η οποία περιορίζεται στη θήρευση τουριστών κυρίως ηλιοτροπικών κινήτρων και στη επίτευξη μιας άνευ όρων αμιγούς οικονομικής ανάπτυξης. Η ευθραυστότητα της περιοχής μελέτης, η οποία εκπορεύεται από τα ιδιαίτερα ενδογενή δομικά χαρακτηριστικά της, καθιστά ισχυρό το δέλεαρ για την κατάρτιση ενός στρατηγικού και κατευθυντήριου πλαισίου για την από δω και στο εξής βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη της περιοχής μελέτης.

Η διπλωματική εργασία πιο συγκεκριμένα στοχεύει:

- Στην ανάδειξη των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της περιοχής.
- Στη διερεύνηση τρόπων για την αύξηση του αριθμού των επισκεπτών της περιοχής και τη δημιουργία μιας ροής τουριστών που να επιθυμούν να παραμείνουν στη περιοχή για μερικές ημέρες.
- Στην προβολή του τόπου, ως υψηλής περιβαλλοντικής και πολιτιστικής αξίας τουριστικό προορισμό.

- Στην ενημέρωση και ευαισθητοποίηση του τοπικού πληθυσμού για τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της ευρύτερης περιοχής.
- Στην πληροφόρηση των επισκεπτών για τις περιοχές με περιβαλλοντικό ενδιαφέρον, για τα πολιτιστικά και λαογραφικά στοιχεία της περιοχής καθώς και τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού που διαμορφώνονται με βάση τα παραπάνω.
- Στη βελτίωση του εισοδήματος των γεωργών τόσο από τις παράλληλες τουριστικές δραστηριότητες όσο και από την αξιοποίηση των προϊόντων τους, χωρίς όμως να τους μεταμορφώσει σε ξενοδόχους ή εστιατορες, και γενικότερα σε τουριστικούς επιχειρηματίες.
- Στη δημιουργία νέων παραγωγικών επενδύσεων που να αξιοποιούν πόρους της περιοχής, αλλά και στην αναβάθμιση και στον εκσυγχρονισμό των υφιστάμενων, ώστε να παράγουν νέα προϊόντα που ζητούνται από την αγορά.
- Στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των κατοίκων με παρεμβάσεις στις κατοικίες των νέων αγροτών, στις υποδομές και στις παρεχόμενες υπηρεσίες.
- Στη δημιουργία νέας ζήτησης (της τουριστικής) που θα συμβάλει στη διατήρηση βασικών υπηρεσιών που κινδυνεύουν να εκλείψουν εξ' αιτίας της μείωσης του πληθυσμού.
- Στην ανάπτυξη, μέσω του εναλλακτικού τουρισμού, νέων μορφών ήπιου και επιλεκτικού τουρισμού με στόχο τη διαφοροποίηση, στον εμπλουτισμό και στην αναβάθμιση του τουριστικού προϊόντος του Δήμου Ζαγοράς, συμβάλλοντας με το τρόπο αυτό στην συνολική ανάπτυξη της περιοχής.

Με βάση τα παραπάνω παραδεχόμαστε ότι οι περιβαλλοντικοί και οι πολιτιστικοί πόροι της περιοχής αποτελούν κύρια χαρακτηριστικά της ταυτότητάς της και μπορούν να διαδραματίσουν κινητήριο ρόλο στην ανάπτυξή της μέσα από τον κατάλληλο σχεδιασμό του τουρισμού, πάντα με βάση την λογική της προστασίας και ανάδειξής τους. Η αξιοποίησή τους με τον κατάλληλο

τρόπο είναι δυνατό να δώσει νέα, μοναδικά προϊόντα, διαφοροποιώντας το παραγόμενο τουριστικό προϊόν και προσελκύοντας νέα πελατεία, καλύτερα κατανεμημένη στο χώρο και στο χρόνο, ενώ παράλληλα θα αναβαθμιστεί η ποιότητα ζωής του τοπικού πληθυσμού.

Ως προς τον τουρισμό, η εργασία θα πρέπει να προτείνει τις απαραίτητες εκείνες υποδομές και υπηρεσίες, οι οποίες θα οδηγήσουν στη δημιουργία ενός ολοκληρωμένου προϊόντος που θα προσάπτει ιδιαίτερο και σαφή χαρακτήρα στην περιοχή, καθιστώντας την έτσι περισσότερο αυθεντική, αναγνωρίσιμη και κατ' επέκταση περισσότερο ανταγωνιστική. Ειδικότερα, η εργασία μπορεί να περιλαμβάνει, μεταξύ άλλων, προτάσεις:

- Σχεδιασμού διαδρομών που θα αναδεικνύουν χώρους υψηλής οικολογικής και πολιτιστικής σημασίας.
- Δημιουργίας ολοκληρωμένων πακέτων φιλοξενίας και δράσεων που ή δυνατόν θα απευθύνονται και σε συγκεκριμένες ομάδες τουριστών (π.χ. άτομα τρίτης ηλικίας, μαθητές).
- Ίδρυσης κέντρων τα οποία προωθούν το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον (μουσεία λαϊκής τέχνης, περιβαλλοντικά κέντρα, κλπ.).
- Σχεδιασμού δράσεων προβολής που θα λειτουργούν προς την κατεύθυνση της ανάδειξης της ιδιαιτερότητας της περιοχής.
- Ανάπτυξης υποδομών φιλοξενίας.
- Ανάδειξης και ενσωμάτωσης στο τουριστικό προϊόν, συγκεκριμένων προϊόντων του πρωτογενούς ή δευτερογενούς τομέα.

Ιδιαίτερη έμφαση θα δοθεί στην επιλογή εκείνων των περιβαλλοντικών παραμέτρων – δεικτών οι οποίοι θα βοηθήσουν στην εκτίμηση των επιπτώσεων του τουρισμού στο φυσικό περιβάλλον όπως, για παράδειγμα:

- Τη μόλυνση κάθε είδους από τη λειτουργία των υποδομών.

- Την όχληση στην πανίδα της περιοχής από κάθε είδους τουριστική δραστηριότητα.
- Τη μείωση ή υποβάθμιση οποιουδήποτε φυσικού πόρου όπως το νερό, τη χλωρίδα ή την πανίδα.
- Την αλλοίωση του τοπίου από έντονες παρεμβάσεις και μεγάλα έργα.

Ως προς την τοπική κοινωνία, η εργασία θα πρέπει να θεωρήσει αυτήν ως κοινωνό της τουριστικής ανάπτυξης. Υπό την έννοια αυτή, θα πρέπει να εξεταστεί:

- Η συμβολή της στο σχεδιασμό και την υλοποίηση των αναπτυξιακών δράσεων (συμμετοχικός σχεδιασμός).
- Η δυνατότητα τόνωσης της ντόπιας επιχειρηματικότητας αλλά και της τοπικής αγοράς εργασίας.
- Η δυνατότητα ενσωμάτωσης του τοπικού πολιτισμού και της τοπικής γνώσης στο προϊόν.
- Η μεγιστοποίηση της ροής των ωφελειών προς αυτήν μέσω δράσεων για τους τουρίστες (π.χ. κοινοτικά έργα και υποδομές).
- Η ελαχιστοποίηση των πιθανών κοινωνικών επιπτώσεων από τον τουρισμό όπως οι κοινωνικές προστριβές ή η αύξηση των τιμών γης και υπηρεσιών.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗΣ – ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Για την προσέγγιση του θέματος καταρτίσαμε δυο υποθέσεις εργασίας, οι οποίες έχουν ως εξής:

- Η τουριστική ανάπτυξη που προάγει τις αρχές της βιωσιμότητας (sustainability) μπορεί να αποτελέσει μοχλό ουσιαστικής ανάπτυξης, χωρίς να διαταράξει ευαίσθητες ισορροπίες (οικονομία – κοινωνία - περιβάλλον), όπως αυτές του υπό μελέτη δήμου.
- Οι ευαίσθητες - μειονεκτικές περιοχές, χρήζουν μιας άλλης ανάπτυξης, με στόχο την ανάδειξη του συγκριτικού τους πλεονεκτήματος και όχι την απομύζηση του (υπερεκμετάλλευση φυσικών πόρων, ανθρώπινου δυναμικού, αυθαίρετη δόμηση κλπ.).

Προς απόδειξη των παραπάνω υποθέσεων εργασίας δομήσαμε την παρούσα διπλωματική εργασία σε δύο στον αριθμό μέρη.

Το **Α' Μέρος αποτελεί το Θεωρητικό Πλαίσιο** και δομείται από δύο συνολικά κεφάλαια.

Στο **1^ο κεφάλαιο** της εργασίας (**«Βασικές Έννοιες και Χαρακτηριστικά του Τουριστικού Φαινομένου»**) παρουσιάζονται οι βασικές έννοιες και τα χαρακτηριστικά του τουριστικού φαινόμενο, καθώς επίσης εξετάζεται και η βαρύτητα του τουρισμού στην οικονομική ζωή της χώρας. Τέλος γίνεται καταγραφή των σημαντικότερων οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών επιπτώσεων της τουριστικής δραστηριότητας στον Ελλαδικό χώρο, ιδιαίτερα των αρνητικών και μη αναστρέψιμων, που η τουριστική ανάπτυξη δημιουργεί στους ευαίσθητους και ξεχωριστούς περιβαλλοντικούς πόρους, υποβαθμίζοντας το τουριστικό προϊόν και μειώνοντας την ανταγωνιστικότητά του.

Στο **2^ο κεφάλαιο** της εργασίας (**«Οι Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού και η Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη»**) περιγράφονται ο βιώσιμος τουρισμός καθώς και οι νέες εναλλακτικές μορφές τουρισμού οι οποίες αποτελούν ένα νέο πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης διαφορετικό από το πρότυπο του μαζικού τουρισμού που ακολούθησε η χώρα μας. Έτσι ειδικές μορφές τουρισμού όπως ο πολιτιστικός τουρισμός ο θρησκευτικός, ο αγροτικός, ο οικολογικός, προσπαθούν να αμβλύνουν τις επιπτώσεις του μαζικού τουρισμού, να επιμηκύνουν την

τουριστική περίοδο, να διευρύνουν την τουριστική αγορά και να δημιουργήσουν νέα τουριστικά προϊόντα.

Το **Β' Μέρος αποτελεί τη Μελέτη Περίπτωσης (Case Study)** για το Δήμο Ζαγοράς και δομείται από πέντε συνολικά κεφάλαια.

Το **3^ο κεφάλαιο** της εργασίας (**«Ανάλυση Υφιστάμενης Κατάστασης»**) εστιάζεται στην υπάρχουσα κατάσταση του Δήμου Ζαγοράς όσον αφορά το φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον της περιοχής μελέτης. Γίνεται δηλαδή καταγραφή του κλίματος, της χλωρίδας και της πανίδας καθώς επίσης παρατίθενται και δημογραφικά, κοινωνικά, οικονομικά και ιστορικά στοιχεία της περιοχής μελέτης.

Το **4^ο κεφάλαιο** της εργασίας (**«Υφιστάμενη Κατάσταση του Τουριστικού Τομέα στο Δήμο Ζαγοράς»**) επικεντρώνεται στην υφιστάμενη κατάσταση του Δήμου Ζαγοράς, όσον αφορά τον τουρισμό, δηλαδή τις υποδομές και τις παρεχόμενες υπηρεσίες της υπό μελέτη περιοχής.

Στο **5^ο κεφάλαιο** της εργασίας (**«Αξιολόγηση της Υφιστάμενης Κατάστασης»**) χρησιμοποιούμε την πλέον ενδεικτική μέθοδο **SWOT Analysis** (Strengths, Weakness, Opportunities, Threats) για να συγκεντρώσουμε τα Πλεονεκτήματα και τα Μειονεκτήματα της περιοχής μελέτης, που προκύπτουν από τα δυο προηγούμενα κεφάλαια, και να παραθέσουμε τις Ευκαιρίες και τις Απειλές που ενέχει οιασδήποτε μορφής σχεδιασμός.

Το **6^ο κεφάλαιο** της εργασίας (**«Αναπτυξιακό Όραμα και Πρόταση για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη του Δήμου Ζαγοράς»**) αποτελεί την πρότασή μας, ένα στρατηγικό πλαίσιο για την από δω και πέρα βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη των Μικρών Κυκλάδων.

Στο **7^ο κεφάλαιο** της εργασίας (**«Αναπτυξιακή Χαρτογράφηση του Δήμου Ζαγοράς»**) παρατίθενται οι χάρτες που περιγράφουν την υφιστάμενη κατάσταση και αποτυπώνουν τις βασικές γραμμές της πρότασής μας για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη του Δήμου Ζαγοράς.

Ο Δήμος Ζαγοράς από την ανάλυση που πραγματοποιήθηκε εκτιμάται ότι δεν έχει κορεστεί τουριστικά, γεγονός που επιτρέπει την περαιτέρω ανάπτυξη της τουριστικής δραστηριότητας. Ωστόσο, ένας ολοκληρωμένος σχεδιασμός και μία αποτελεσματική τουριστική πολιτική θα αποτελέσουν το υπόβαθρο για την μακροπρόθεσμη ανάπτυξη του τουρισμού στο Δήμο, στοχεύοντας στην σωστή αξιοποίηση όλων των πόρων καθώς και στην προσέλκυση ποιοτικού

και επιλεκτικού τουρισμού. Ο Δήμος έχει τις προϋποθέσεις και θα αποτελέσει επίκεντρο εντονότερου, στο μέλλον, ενδιαφέροντος μιας συνεχώς διευρυνόμενης τουριστικής αγοράς. Όμως η εκπόνηση του ολοκληρωμένου σχεδίου τουριστικής ανάπτυξης προαπαιτεί καλή γνώση της περιοχής, στην οποία θα εφαρμοστεί με μία σε βάθος ανάλυση της υφιστάμενης κατάστασης έτσι ώστε να γίνουν εμφανή τα θετικά και τα αρνητικά στοιχεία της περιοχής, τα μειονεκτήματα και τα πλεονεκτήματα της.

Η ανάλυση θα στηριχθεί σε στοιχεία από το διαδίκτυο, σε επιστημονικά συγγράμματα σχετικά με τον τουρισμό, σε στοιχεία της Δημόσιας Βιβλιοθήκης Ζαγοράς, της Νομαρχίας Νομού Μαγνησίας, του Αγροτικού Συνεταιρισμού Δήμου Ζαγοράς, από μαρτυρίες - συνεντεύξεις καθώς και σε πρωτογενή έρευνα. Τέλος ιδιαίτερη βαρύτητα έχουν οι απόψεις και οι προτάσεις των κατοίκων της περιοχής και των εκλεγμένων εκπροσώπων τους όπως έχουν καταγραφεί.

Α ΜΕΡΟΣ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ

1.1. ΟΡΙΣΜΟΙ

1.1.1. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Η δραστηριότητα του τουρισμού οριοθετείται εννοιολογικά στις αρχές του 19^{ου} αιώνα στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης.¹ Η λέξη **τουρισμός** αναφέρθηκε για πρώτη φορά το 1811 στο αγγλικό λεξικό της Οξφόρδης και η λέξη τουρίστας έκανε την εμφάνισή της γύρω στο 1800 εννοώντας «το άτομο που ταξιδεύει για την ευχαρίστηση του ταξιδιού από περιέργεια».² Πολλοί δοκίμασαν κατά καιρούς να ορίσουν την έννοια του τουρισμού και του τουρίστα. Μερικοί από αυτούς καθώς και οι ορισμοί τους αναφέρονται παρακάτω.³

Η Διεθνής Ακαδημία του Τουρισμού⁴ ορίζει ότι: «τουρισμός είναι το σύνολο των ανθρώπινων μετακινήσεων και των δραστηριοτήτων που προκύπτουν απ' αυτές. Αυτές υποκινούνται σε διαφορετικό βαθμό και ένταση από τον πόθο της απόδρασης που ενυπάρχει στα άτομα». Ο Αιγινίτης⁵ αναφέρει ότι: «Τουρισμός καλείται η από χώρα σε χώρα ή από πόλη σε πόλη

¹ Βαρβαρέσος, Σ., *Τουρισμός, Έννοιες, Μεγέθη, Δομές: Η Ελληνική Πραγματικότητα*, (Αθήνα 1998, σελ. 15), για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το που πρωτοεμφανίστηκε ο τουρισμός σαν φαινόμενο.

² Arg. Hector Ceballos – Lascurain, *Tourism, Ecotourism and Protected Areas*, Mexico City 1996, Introduction - σελ. 1, διαθέσιμο στο:

http://books.google.com/books?hl=el&lr=&id=8WGBtSYsNIwC&oi=fnd&pg=PR11&dq=%22Ceballos-Lascur%C3%A1in%22+%22Tourism,+Ecotourism,+and+Protected+Areas:+The+State+of+...%22+%22&ots=bTjivDQI5R&sig=iwhVP_RyMme0O69XTNGAfjxB2xw#PPA1,M1

³ Ορισμοί της έννοιας του τουρισμού βλ. εκτενέστερα στον Βαρβαρέσο Στέλιο, *Τουρισμός, Έννοιες, Μεγέθη, Δομές: Η Ελληνική Πραγματικότητα*, Αθήνα 1998, σελ. 26 – 28.

⁴ A.I.T. – Monte Carlo.

⁵ Αιγινίτης, Ν., *Τουριστική Ψυχολογία*, 1978, σελ. 4.

μετάβαση ατόμων ομαδικά ή μεμονωμένα για λόγους βραχείας ή μακράς, πάντως όχι μονίμου διαμονής, για αναψυχή, αποκλειόμενης της εργασίας αποφερούσης άμεσο όφελος, πλην εκείνης η οποία δύναται να έχει ως σκοπό ή αποτέλεσμα την διαφήμιση της χώρας στην οποία κατευθύνεται ο επιχειρών μία τέτοια μετάβαση».

Ο J. Medecin⁶ αναφέρει ότι: «Τουρισμός είναι μια δραστηριότητα ευκαιρίας η οποία συνίσταται στο να παραμένει κάποιος μακριά από τον τόπο της μονίμου διαμονής του για λόγους διασκέδασης, ανάπαυσης, εμπλουτισμού της εμπειρίας του, ανύψωσης του μορφωτικού του επιπέδου από την παρουσία νέων μορφών της ανθρώπινης δράσης και από τις εικόνες μιας άγνωστης φύσης». Μια επιστημονική προσέγγιση του τουρισμού, όπου η τουριστική παραγωγή τείνει να ικανοποιήσει τις τουριστικές ανάγκες, δόθηκε από τους Hunziker και Krapf.⁷ Σύμφωνα μ' αυτούς «τουρισμός είναι το σύνολο των ενεργοποιημένων σχέσεων και γεγονότων κατά τη διάρκεια της μετακίνησης και παραμονής των ατόμων εκτός του τόπου της συνήθους κατοικίας τους, υπό τον περιορισμό ότι τόσο η μετακίνηση όσο και η παραμονή τους δεν έχουν ως κίνητρο την άσκηση οποιασδήποτε κερδοσκοπικής δραστηριότητας». Δύο κύριες έννοιες οριοθετούν ουσιαστικά τον πρώτο επιστημονικό ορισμό του τουρισμού:

- Το κίνητρο.
- Η μετακίνηση.

Στην ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία υπάρχουν πολλοί ορισμοί της έννοιας του τουρισμού. Το κοινό χαρακτηριστικό της πλειοψηφίας των ορισμών είναι ότι χαρακτηρίζουν τον τουρισμό ως μία δραστηριότητα που συνδέεται άμεσα με την τάση του ανθρώπου για επικοινωνία, ψυχαγωγία και δημιουργία νέων εμπειριών μέσα από κάποιον ταξιδιωτικό προορισμό. Στις ακόλουθες παραγράφους παρατίθενται δύο ορισμοί που αποδίδουν με σαφήνεια και πληρότητα τη σημειολογική σημασία της λέξης αυτής.

⁶ J. Medecin, *Revue de Deux Mondes*, σελ. 5.

⁷ Οι Hunziker και Krapf εξέδωσαν το 1942, στην προσπάθειά τους να πλησιάσουν όσο το δυνατό καλύτερα την έννοια του τουρισμού, μία θεωρία για τον τουρισμό με κοινωνικά και οικονομικά στοιχεία ταυτόχρονα.

Ο πρώτος ορισμός δίνεται από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού⁸ (Π.Ο.Τ.) και χαρακτηρίζεται ως ιδιαίτερα πλήρης και ακριβής περιγράφοντας την έννοια του τουρισμού ως μία σειρά δραστηριοτήτων. Συγκεκριμένα σύμφωνα με τον Π.Ο.Τ. , ο τουρισμός αποτελείται από δραστηριότητες των ατόμων που ταξιδεύουν και διαμένουν σε μέρη διαφορετικά από το σύνηθες περιβάλλον τους, για λόγους αναψυχής, αποφυγής των προβλημάτων της καθημερινότητας, για άσκηση επιχειρηματικών δραστηριοτήτων κ.α., και για χρονικό διάστημα όχι μεγαλύτερο του ενός έτους. Ο όρος σύνηθες περιβάλλον χρησιμοποιείται για να εξαιρεθούν από τον εν λόγω ορισμό τα συχνά ή τακτικά ταξίδια εντός των περιοχών της συνηθισμένης διαμονής και της εργασίας ή άλλα ταξίδια ρουτίνας. Γενικά, ο τουρισμός είναι ένας συνδυασμός δραστηριοτήτων, υπηρεσιών και βιομηχανιών, όπως μεταφορικών μέσων, χώροι διαμονής, χώροι ψυχαγωγίας, χώροι αθλητισμού, εστιατόρια, εμπορικά μαγαζιά και πληθώρας άλλων δραστηριοτήτων, που προσφέρουν μία ταξιδιωτική εμπειρία, συμβάλλοντας παράλληλα στην άνοδο του βιοτικού επιπέδου του πληθυσμού, στη δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης, στην αύξηση των επενδύσεων και στη μεγέθυνση της οικονομίας. Ο δεύτερος ορισμός της έννοιας του τουρισμού είναι πιο συνοπτικός και περιεκτικός και επικεντρώνεται περισσότερο στη δημιουργία των σχέσεων και δικτυακών φαινομένων που αναπτύσσονται κατά την άσκηση της τουριστικής δραστηριότητας. Σύμφωνα με τον εν λόγω ορισμό, ο τουρισμός μπορεί να διατυπωθεί ως το σύνολο των φαινομένων και σχέσεων που προέρχονται από την επικοινωνία των τουριστών, των προμηθευτών, των επιχειρήσεων, των κυβερνήσεων στις περιοχές υποδοχής, στη διαδικασία της έλξης και φιλοξενίας αυτών των τουριστών και άλλων επισκεπτών.⁹

⁸ World Tourism Organization – W.T.O., διαθέσιμο στο: www.unwto.org.

⁹ Θεοδωροπούλου, Ε., *Θεραπευτικός Τουρισμός: Μία εναλλακτική μορφή τουρισμού με παρελθόν, παρόν και μέλλον*, Αθήνα 2006.

1.1.2. ΤΟΥΡΙΣΤΑΣ

Οι Διεθνείς Οργανισμοί (Κοινωνία των Εθνών, Η.Ε.¹⁰ κλπ.) προκειμένου να προσδιορίσουν εννοιολογικά τον τουρίστα (1937, 1953, 1954, 1957 κλπ.), έλαβαν επίσης υπόψη τους τις παραπάνω έννοιες, οι οποίες θεωρούνται καθαρά περιοριστικές και αντανακλούν:

- Τον σκοπό του ταξιδιού (κίνητρο),
- Τη διάρκεια παραμονής (μετακίνηση).

Τον Αύγουστο του 1963, η Συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για τον Τουρισμό και τα Διεθνή Ταξίδια, η οποία πραγματοποιήθηκε στη Ρώμη, όρισε ως «επισκέπτη» κάθε άτομο που μετακινείται σε μια άλλη χώρα διαφορετική από εκείνη της μόνιμης κατοικίας του για οποιονδήποτε άλλο λόγο εκτός από εκείνον της άσκησης αμειβόμενου επαγγέλματος. Ο ορισμός καλύπτει δύο κατηγορίες επισκεπτών:

- Τους τουρίστες,
- Τους εκδρομείς.

Αυτοί ορίζονται με τον ακόλουθο τρόπο:

Τουρίστες: είναι οι προσωρινοί επισκέπτες, η παραμονή των οποίων υπερβαίνει τις 24 ώρες στην επισκεπτόμενη χώρα. Τα κίνητρά τους μπορεί να είναι τα ακόλουθα:

- Διακοπές, ανάπαυση, υγεία, θεραπεία, σπουδές και σπορ.
- Επαγγελματικές υποθέσεις, οικογενειακοί λόγοι, συνέδρια.

¹⁰ Η.Ε. – Ηνωμένα Έθνη.

Εκδρομείς: χαρακτηρίζονται έτσι οι προσωρινοί επισκέπτες, η παραμονή των οποίων δεν υπερβαίνει τις 24 ώρες στην επισκεπτόμενη χώρα.

Στις συνδιασκέψεις του 1967, 1971, 1979 κλπ., οι ειδικοί επιστήμονες της Επιτροπής Στατιστικής των Ηνωμένων Εθνών επιβεβαιώνουν την ισχύ του ορισμού της Συνδιάσκεψης της Ρώμης του 1963 που θεωρείται και η πιο επεξεργασμένη. Η διάκριση μεταξύ των εννοιών του τουρίστα και του εκδρομέα έχει μεγάλη σημασία όσον αφορά τη σύγχρονη εννοιολογική προσέγγιση του τουριστικού φαινομένου και το σχεδιασμό του τουριστικού τομέα (υποδομές, μεταφορές, τουριστικά καταλύματα, υπηρεσίες κλπ.).¹¹

1.2. ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Σύμφωνα με τα στοιχεία του Διεθνούς Συμβουλίου Ταξιδιών και Τουρισμού¹² (Δ.Σ.Τ.Τ.), τα ταξίδια και ο τουρισμός είναι η μεγαλύτερη βιομηχανία στον κόσμο ξεπερνώντας την αυτοκινητοβιομηχανία, τη σιδηροβιομηχανία, τα ηλεκτρονικά και τον αγροτικό τομέα. Μάλιστα, σύμφωνα με τις προβλέψεις του ο τουρισμός αναμένεται να αποτελέσει το 3,6% της παγκόσμιας κατανάλωσης.¹³

Ειδικότερα για την Ελλάδα, η οποία αποτελεί κατεξοχήν τουριστική χώρα, λόγω του γεγονότος ότι συνδυάζει τις διαχρονικές κλασικές αξίες του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού και της πλούσιας ιστορίας της, με τις φυσικές ομορφιές και τη φιλοξενία της, ο τουρισμός αποτελεί το 17% του Α.Ε.Π.¹⁴ προσφέροντας 800.000 θέσεις εργασίας και συμβάλλοντας σημαντικά σε ποικίλα μακροοικονομικά μεγέθη (συνάλλαγμα, απασχόληση, εισόδημα, δείκτες αποδοτικότητας). Για την Ελλάδα, το ταξιδιωτικό συνάλλαγμα υπολογίζεται σε 5,2

¹¹ Βαρβαρέσος, Σ., *Τουρισμός, Έννοιες, Μεγέθη, Δομές: Η Ελληνική Πραγματικότητα*, (Αθήνα 1998, σελ. 31), γίνεται αναφορά στις έννοιες τουρίστα και εκδρομέα καθώς και στη διάκριση μεταξύ των δύο αυτών ορισμών.

¹² World Travel and Tourism Council – W.T.T.C.

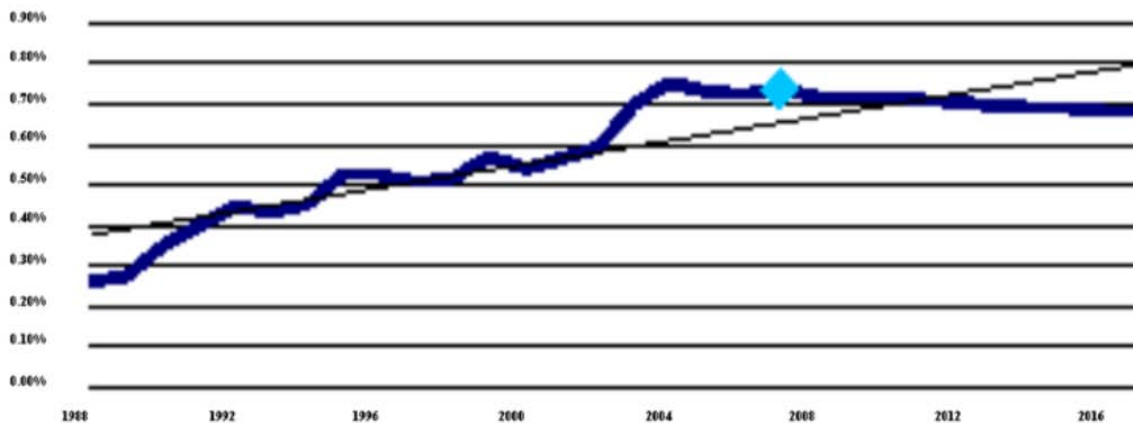
¹³ Διαθέσιμο στο: www.wttc.org.

¹⁴ Α.Ε.Π. – Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν.

δισεκατομμύρια δολάρια περίπου, που αποτελεί και δείκτη οικονομικής μεγέθυνσης της χώρας.¹⁵

Σύμφωνα με το Δ.Σ.Τ.Τ.¹⁶ ο ελληνικός τουρισμός παράγει 39,8 δισεκατομμύρια ευρώ και αναμένεται να αυξηθεί το 2017 στα 74,8 δισεκατομμύρια ευρώ. Επίσης, σύμφωνα με την ίδια πηγή, ο ελληνικός τουρισμός αποτελεί το 0,7% της παγκόσμιας τουριστικής ζήτησης και συνεχώς φαίνεται να αποκτά όλο και μεγαλύτερο μερίδιο της παγκόσμιας αγοράς. Στο γράφημα που ακολουθεί απεικονίζεται η αυξητική τάση της ελληνικής τουριστικής ζήτησης.

Διάγραμμα 1.1. : Μερίδιο της Ελληνικής Τουριστικής Ζήτησης στον Παγκόσμιο Τουρισμό

Πηγή : World Travel and Tourism Council (Greece 2007)

Στον παρακάτω πίνακα, δίνονται στοιχεία άφιξης των αλλοδαπών τουριστών από το εξωτερικό στην Ελλάδα.

¹⁵ Κοκκώσης, Χ., Οικονόμου, Δ. & Πετράκος, Γ., *The ESDP relevance to a distant partner: Greece, European Planning Studies*, 2005, σελ. 253 – 254.

¹⁶ Διεθνές Συμβούλιο Ταξιδιών και Τουρισμού.

Πίνακας 1.1. : Αφίξεις Αλλοδαπών Τουριστών στην Ελλάδα

ΣΥΝΟΛΟ ΑΕΡΟΛΙΜΕΝΩΝ					
ΑΦΙΞΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ					
ΕΤΗ	ΕΠΙΒΑΤΕΣ	% ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΚΑΤΑ ΕΤΟΣ	ΕΤΗ	ΕΠΙΒΑΤΕΣ	% ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΚΑΤΑ ΕΤΟΣ
1987	6468000		1997	9654144	8,36%
1988	6698404	3,56%	1998	10096844	4,59%
1989	6800081	1,52%	1999	11239502	11,32%
1990	7002336	2,97%	2000	11893322	5,82%
1991	6408535	-8,48%	2001	12367419	3,99%
1992	8079572	26,08%	2002	12083551	-2,30%
1993	8528791	5,56%	2003	12002828	-0,67%
1994	9744071	14,25%	2004	11974593	-0,24%
1995	9364402	-3,90%	2005	12477752	4,20%
1996	8909696	-4,86%	2006	13255595	6,23%

Πηγή : Υπηρεσία Πολιτικής Αεροπορίας (Υ.Π.Α.)

Από τον παραπάνω πίνακα φαίνεται η αύξηση της τουριστικής ζήτησης, κυρίως τα 2 τελευταία χρόνια. Σ' αυτό το γεγονός συνετέλεσε η προβολή και διαφήμιση της χώρας λόγω της διεξαγωγής των Ολυμπιακών Αγώνων το 2004, αλλά και η βελτίωση των υποδομών της χώρας (Αεροδρόμιο Ελευθέριος Βενιζέλος, Εγνατία Οδός, γέφυρα Ρίου – Αντιρρίου). Το 2006 ο ελληνικός τουρισμός παρουσίασε καλύτερες επιδόσεις από το προηγούμενο έτος. Συγκεκριμένα οι διανυκτερεύσεις των τουριστών το 2006 παρουσίασαν αύξηση κατά 4,6% σε σχέση με το 2005. Η αύξηση αυτή οφείλεται κυρίως στους αλλοδαπούς, οι οποίοι επισκέφτηκαν την Ελλάδα περισσότερο σε σχέση με την προηγούμενη σεζόν (κατά 4,3% αύξηση). Παρακάτω παρουσιάζεται πίνακας που απεικονίζει τις διανυκτερεύσεις των τουριστών για το 2005 και 2006.¹⁷

¹⁷ ΕΣΥΕ - http://www.statistics.gr/gr_tables/S_604_1_DT_AN_06_Y.pdf

Πίνακας 1.2. : Διανυκτερεύσεις Ημεδαπών και Αλλοδαπών Τουριστών το 2005-2006

Είδος και κατηγορία καταλύματος	2005			2006		
	Ημεδαποί	Αλλοδαποί	Σύνολο	Ημεδαποί	Αλλοδαποί	Σύνολο
Ξενοδοχεία και Ομοειδή Καταλύματα						
ΑΑ	1144190	4365565	5510055	1753409	6098018	8661427
Α	3138249	16771227	19909526	3200361	17783537	20983898
Β	3800426	8275334	12075960	3916521	7719224	11635745
Γ	4153417	4912974	9066391	3798740	4416559	8215299
Δ - Ε	718078	766335	1484413	587046	494758	1081804
Σύνολο	12954660	35091435	48046145	13256077	36512096	50578173
Βοηθητικά Καταλύματα						
Ξενώνες	1608	270	1878	0	0	0
Επιπλωμένα Διαμερίσματα	847955	4875050	5723045	705155	4974697	5679852
Κάμπινγκ	587281	659556	1246837	492209	596614	1088823
Παραδοσιακά Καταλύματα	138195	107933	246188	287729	161974	449703
Σύνολο	14529354	40734354	55264093	14741170	7748208	13982021

Πηγή: ΕΣΥΕ

Πάντως για να αξιολογηθεί πλήρως η επίδοση του ελληνικού τουρισμού στον παγκόσμιο χάρτη, είναι απαραίτητο να ερμηνευτούν οι συναλλαγματικές εισπράξεις σε σχέση με τις ανταγωνίστριες χώρες. Παρακάτω παρουσιάζεται πίνακας που απεικονίζει τη μεταβολή των αφίξεων και των συναλλαγματικών εισπράξεων της Ελλάδος σε σχέση με τις ανταγωνιστικές χώρες.¹⁸

¹⁸ Διαθέσιμο στο: www.itep.gr

Πίνακας 1.3. : Μεταβολή των Αφίξεων και των Συναλλαγματικών Εισπράξεων (2006) της Ελλάδας σε Σχέση με τις Ανταγωνιστικές Χώρες

Χώρα / Περιοχή	Αφίξεις %	Συναλλαγματικές Εισπράξεις %	Εισπράξεις ανά Αφιξη
I. Μεσογειακές Χώρες	(α)	(β)	(β)/(α)
Ελλάδα	7,7	5,1	0,66
Ισπανία	4,5	5,8	1,29
Πορτογαλία	1,7	6,6	3,88
Ιταλία	7,7	6,3	0,82
Τουρκία	-8,7	-7,6	0,87
Κύπρος	-2,8	2,1	-0,75
Ισραήλ	-4,2	-1,2	0,29
Σλοβενία	3,9	3,8	0,97
II. Κόσμος	4,5	-	-
Αφρική	9,1	-	-
Ασία - Ειρηνικός	7,6	-	-
Αμερική	2,1	-	-
Ευρώπη	3,9	-	-
Μέση Ανατολή	3,9	-	-

Πηγή: W.T.O., Κεντρικές Τράπεζες Χωρών

Από τον πίνακα φαίνεται ότι το 2006 αποτέλεσε ένα εξαιρετικό σε επιδόσεις έτος για την Ελλάδα, αφού οι αφίξεις των αλλοδαπών τουριστών παρουσίασαν εντονότερη αύξηση σε σχέση με άλλες ανταγωνίστριες χώρες της Μεσογείου. Όμως οι συναλλαγματικές εισπράξεις παρουσιάζουν κάποια σχετική υστέρηση σε σχέση με την έντονη τουριστική ζήτηση. Αυτό οφείλεται κυρίως στο σύστημα του all inclusive,¹⁹ το οποίο έχει εισχωρήσει για τα καλά τόσο στο διεθνή χώρο του τουρισμού όσο και στην Ελλάδα, αλλά και σε άλλους παράγοντες, όπως οι χαμηλές τιμές, οι μειωμένες διανυκτερεύσεις και η πιο χαμηλή ποιότητα υπηρεσιών σε σχέση με άλλες χώρες όπως για παράδειγμα η Ιταλία. Βέβαια, τα τελευταία χρόνια έχουν γίνει σημαντικές

¹⁹ Όσον αφορά το σύστημα του all inclusive αυτό αφορά ξενοδοχειακές μονάδες που προσφέρουν πέρα από τη διαμονή, την πλήρη διατροφή με όλα τα γεύματα, την ελεύθερη πρόσβαση σε όλους τους χώρους (γυμναστήριο, πισίνα κ.α.) και την παροχή ψυχαγωγικού προγράμματος μέσα σε ένα πακέτο διακοπών με ενιαία τιμή.

βελτιώσεις ιδιαίτερα μετά τους Ολυμπιακούς Αγώνες σε θέματα υποδομών και υπηρεσιών, όπως ανακαινίσεις ξενοδοχείων, αναβάθμιση των μεταφορικών μέσων και των επικοινωνιακών δικτύων, παράγοντες που αναβαθμίζουν την ποιότητα του τουριστικού προϊόντος, ενισχύοντας έτσι την προσέλευση νέων τουριστών.

Από την ανάλυση των στατιστικών στοιχείων γίνεται εμφανές ότι ο τουρισμός αποτελεί παγκοσμίως μία πολύ σπουδαία δραστηριότητα και ότι η οικονομική σημασία του σύγχρονου τουρισμού είναι πολύ μεγάλη για τις χώρες υποδοχής τουριστών (χώρες προορισμού). Μάλιστα, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του Π.Ο.Τ.,²⁰ χωρίς να ληφθούν υπόψη οι μεταφορές, ο τομέας του τουρισμού κατατάσσεται στη δεύτερη θέση των οικονομικών δραστηριοτήτων αμέσως μετά τον τομέα των πετρελαίων στοιχείο που αποδεικνύει τη βαρύνουσα σημασία του τουρισμού στην παγκόσμια οικονομία. Γι' αυτό και η τουριστική δραστηριότητα έχει αναπτυχθεί σημαντικά, δημιουργώντας τεράστια οικονομικά οφέλη και ταυτόχρονα αποτελώντας μία μεγάλη κοινωνική και οικονομική δύναμη σε ολόκληρο τον κόσμο.

1.3. ΟΙ ΧΩΡΕΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΥΠΟΔΟΧΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ. ΟΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΖΩΝΕΣ

Η εξέλιξη του τουριστικού φαινομένου, η μεγέθυνση των τουριστικών ροών και ο ρόλος τους στη διεθνή εξειδίκευση, διέκρινε τις τουριστικές χώρες σε δύο μεγάλες κατηγορίες, τις χώρες προέλευσης και τις χώρες υποδοχής των τουριστών. Οι χώρες προέλευσης αντιπροσωπεύουν τις πλούσιες βιομηχανικές χώρες του κόσμου που βρίσκονται στη Δυτική Ευρώπη, τη Βόρεια Αμερική, την Ιαπωνία και την Αυστραλία. Οι χώρες υποδοχής αντιπροσωπεύουν τις υπόλοιπες χώρες, δηλαδή τις αναπτυσσόμενες καθώς και τις χώρες του τρίτου κόσμου. Στα πλαίσια του διεθνούς καταμερισμού της εργασίας, πολλές από αυτές τις χώρες επιδιώκουν να αποκτήσουν τουριστικές υποδομές και εξοπλισμούς, ώστε να ενσωματωθούν με τη σειρά τους στους νέους τουριστικούς προορισμούς και να αποτελέσουν Νέα Τουριστικά Κράτη, συνέπεια της τουριστικής εξειδίκευσης και των σχέσεων που διαμορφώνονται μεταξύ κέντρου και

²⁰ Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού.

περιφέρειας.²¹ Αυτές οι σχέσεις κέντρου - περιφέρειας ουσιαστικά ορίζουν ότι γύρω από τις κύριες χώρες προέλευσης των τουριστών δημιουργούνται περιφερειακές ζώνες, όπου οι υπηρεσίες υποδοχής προοδευτικά οργανώνονται και εξειδικεύονται. Αυτές οι ζώνες αποτελούνται από τη βορειοαμερικανική ζώνη, όπου η προέλευση και τροφοδότηση τουριστών είναι κυρίως οι Η.Π.Α. και ο Καναδάς, την ιαπωνική ζώνη, την αυστραλιανή και νεοζηλανδική ζώνη, την ανατολικοευρωπαϊκή ζώνη που χαρακτηρίζεται ως περιφερειακά εξαρτημένη από τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης, και την ευρωπαϊκή - μεσογειακή ζώνη που αντιπροσωπεύει την πιο σημαντική τουριστική ζώνη, τόσο όσον αφορά το βαθμό της τουριστικής της ανάπτυξης όσο και την ενδιαφέρουσα χωρική της τουριστική διάρθρωση. Ως ζώνη υποδοχής, αντλεί την πελατεία της από τις χώρες προέλευσης των τουριστών της Κεντρικής και Δυτικής Ευρώπης.

Ο Π.Ο.Τ. σε μια προσπάθεια δημιουργίας μιας τυπολογίας του παγκόσμιου τουρισμού, διακρίνει τρεις ομάδες χωρών. Αυτές είναι οι ακόλουθες:

- Οι χώρες όπου ο εσωτερικός και ο διεθνής τουρισμός είναι πολύ αναπτυγμένος. Αυτή η ομάδα αφορά κατεξοχήν τις βιομηχανικές χώρες της Δύσης.
- Οι χώρες που χαρακτηρίζονται ουσιαστικά ως χώρες υποδοχής των διεθνών τουριστικών ροών με μικρό βαθμό ανάπτυξης του εσωτερικού τουρισμού.
- Οι χώρες στις οποίες ο διεθνής τουρισμός έχει μικρή σημασία, ενώ αντίθετα ο εσωτερικός τουρισμός χαρακτηρίζεται αρκετά δυναμικός.

Οι τουριστικοί προορισμοί προσδιορίζονται συχνά σύμφωνα με 5 στοιχεία: τις περιοχές έλξης, τη δυνατότητα πρόσβασης σε αυτές, τα υπάρχοντα καταλύματα, τις δραστηριότητες και τις εγκαταστάσεις τους.²² Κατά μια άλλη άποψη²³ η επιλογή του τόπου υποδοχής από τους

²¹ Βαρβαρέσος, Σ., *Τουρισμός, Έννοιες, Μεγέθη, Δομές: Η Ελληνική Πραγματικότητα*, (Αθήνα 1998, σελ. 40), Παγκόσμιες εξελίξεις και τάσεις της σύγχρονης γεωγραφικής κατανομής του τουρισμού ως προς τις παραδοσιακές και σύγχρονες μορφές τουρισμού: ο σύγχρονος χάρτης του παγκόσμιου τουρισμού.

²² Dickman, Furze *et al.*, 1996, σελ. 146 - 147, συζητά το εξής: «Ο τουρισμός ενδέχεται να εξασφαλίζει το μέσο για την αξιοποίηση των αξιών μίας φυσικής περιοχής με πλεονεκτήματα γι' αυτούς που ζουν εκεί ή μένουν κοντά εκεί».

²³ Βαρβαρέσος, Σ., *Τουρισμός, Έννοιες, Μεγέθη, Δομές: Η Ελληνική Πραγματικότητα*, Αθήνα 1998, σελ. 70, Οι παράγοντες: η γεωγραφία της τουριστικής προσφοράς, θεωρίες και μοντέλα ανάπτυξης του τουρισμού στο χώρο.

τουρίστες πραγματοποιείται σε συσχετισμό με τους εξής παράγοντες που χαρακτηρίζουν και την τουριστική προσφορά:

- Την απόσταση και την προσβασιμότητα.
- Τις σχέσεις μεταξύ χωρών προέλευσης και υποδοχής των τουριστών (πολιτιστικές, εθνικές, ιστορικές, γλωσσικές, πολιτικές, διπλωματικές κλπ.).
- Το επίπεδο τιμών, τις συναλλαγματικές ισοτιμίες και το κόστος ζωής στη χώρα υποδοχής.
- Το βαθμό αποτελεσματικότητας της πληροφόρησης και της προβολής - προώθησης της χώρας υποδοχής στις χώρες προέλευσης των τουριστών.
- Τους φυσικούς και πολιτιστικούς πόρους καθώς και τις τουριστικές υπηρεσίες (τουριστική υποδομή και τουριστική ανωδομή), δηλαδή την τουριστική προσφορά της χώρας.

Ο παρακάτω Πίνακας 1.4. δίνει μια εικόνα της κατανομής του διεθνούς τουρισμού για μια περίοδο 16 ετών, από το 1980 μέχρι το 1996:

Πίνακας 1.4. : Εξέλιξη των Αφίξεων του Διεθνούς Τουρισμού Σύμφωνα με την Περιφερειακή τους Κατανομή (*10⁶) (1980-1996)

Έτη Περιοχές	1980	%	1991	%	1996(1)	%	2000*	%	2010*	%
Αφρική	6	2,1	1,3	2,9	19,6	3,3	25	3,5	37	3,6
Αμερική	55,3	19,8	96,4	21,5	115,6	19,5	138	19,7	195	19,1
Ανατολική Ασία & Ειρηνικός	15,5	5,6	51,5	11,5	89,8	15,2	122	17,4	229	22,5
Ευρώπη	195	69,9	277,4	61,8	347,3	58,7	397	56,5	525,5	51,6
Μέση Ανατολή	5,5	2	7	1,6	15,1	2,5	14	2	21	2,1
Νότια Ασία	1,7	0,6	3,2	0,7	4,5	0,8	6	0,9	11	1,1
Σύνολο	279	100.0	488,5	100.0	591,9	100.0	702	100.0	101,8	100.0
(1) Προσωρινά Αποτελέσματα - *Προβλέψεις										

Πηγή: W.T.O. στο Βαρβαρέσος 1998, σελ. 37

Όπως παρατηρούμε η γεωγραφική κατανομή των αφίξεων των διεθνών τουριστών υπήρξε άνιση. Η Ευρώπη και η Αμερική δέχτηκαν τις περισσότερες αφίξεις των διεθνών τουριστών, 89,7% το 1980 και 78,2% το 1996. Αντίθετα, γεωγραφικές περιοχές όπως είναι η νότια Ασία και η Μέση Ανατολή συγκεντρώνουν τα έτη 1980 και 1996 το 2,6% και το 3,3% των συνολικών διεθνών αφίξεων. Η άνιση κατανομή σύμφωνα με τις προβλέψεις του Π.Ο.Τ, θα συνεχιστεί έστω και σε μικρότερο βαθμό όπου η Ευρώπη και η Αμερική θα συνεχίσουν να δέχονται το 76,2 % και το 70,7% των συνολικών διεθνών τουριστικών αφίξεων. Συμπερασματικά, μπορούμε να υπογραμμίσουμε ότι οι διεθνείς τουριστικές αφίξεις είναι γεωγραφικά συγκεντρωμένες σε λίγες περιοχές του πλανήτη μας, ενώ οι υπόλοιπες αρκούνται σε μικρά ποσοστά τόσο στις αφίξεις όσο και στις συναλλαγματικές εισπράξεις.

1.4. ΟΙ ΔΟΜΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Στα πλαίσια των σύγχρονων πολιτικών οργάνωσης και εμπορικοποίησης του τουρισμού, που στόχο έχουν αφενός μεν να οργανώσουν και να πληροφορήσουν, αφετέρου δε να βοηθήσουν και να συμβουλέψουν τα κράτη υποδοχής και προέλευσης των τουριστών αλλά και τους ίδιους τους τουρίστες, διακρίνονται τρεις διαφορετικοί τύποι δομών:²⁴

- Οι τουριστικοί οργανισμοί.
- Τα γραφεία ταξιδιών.
- Οι tour – operators.

²⁴ Βαρβαρέσος Στέλιος, *Τουρισμός, Έννοιες, Μεγέθη, Δομές: Η Ελληνική Πραγματικότητα*, Αθήνα 1998, σελ. 123.

1.4.1. ΟΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΤΩΝ ΑΝΕΠΤΥΓΜΕΝΩΝ ΧΩΡΩΝ

Στις 2 Ιανουαρίου του 1975 άρχισε να λειτουργεί ο Π.Ο.Τ., ενώ η ιδέα για τη δημιουργία ενός διεθνή οργανισμού διακυβερνητικού χαρακτήρα είχε γεννηθεί από το 1962. Η τουριστική βιομηχανία διέθετε πλέον όπως ο αγροτικός τομέας και οι αερομεταφορές, έναν οργανισμό όπου τα κράτη μπορούσαν να γίνουν μέλη για να εναρμονίσουν τις τουριστικές τους πολιτικές και να συμβάλουν στην τουριστική τους ανάπτυξη. Η βασική επιδίωξη του οργανισμού είναι να προβάλλει και να αναπτύξει τον τουρισμό ώστε να συμβάλει στην οικονομική ανάπτυξη, στη διεθνή αλληλοκατανόηση, στην ειρήνη, στην ευημερία καθώς και στον παγκόσμιο σεβασμό των βασικών ανθρωπίνων ελευθεριών και δικαιωμάτων χωρίς διάκριση φυλής, φύλου, γλώσσας ή θρησκείας.²⁵

1.4.1.1. Η ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Η πολιτική της Ε.Ε.²⁶ έχει ως στόχο να προωθήσει τον τουρισμό ώστε να συμβάλει στην ανάπτυξη των υπανάπτυκτων περιοχών, οι οποίες διαθέτουν ωστόσο αξιόλογους τουριστικούς πόρους. Για αυτόν το σκοπό, η Ε.Ε. χρησιμοποιεί μια σειρά από όργανα Περιφερειακής Οικονομικής Πολιτικής. Αυτά είναι τα εξής:

- Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (F.E.D.E.R.),²⁷ το οποίο συμβάλει στη χρηματοδότηση των τουριστικών επενδύσεων, οι οποίες συμπεριλαμβάνονται σ' ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα περιφερειακής ανάπτυξης.
- Το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο (F.E.O.G.A.).²⁸

²⁵ Βαρβαρέσος Στέλιος, *Τουρισμός, Έννοιες, Μεγέθη, Δομές: Η Ελληνική Πραγματικότητα*, Αθήνα 1998, σελ. 125, Άρθρο 3.1. του καταστατικού.

²⁶ Ευρωπαϊκή Ένωση.

²⁷ Σκοπός του είναι η προώθηση της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής με τη διόρθωση των κυριότερων περιφερειακών ανισορροπιών και τη συμμετοχή στην ανάπτυξη και στην αναδιάρθρωση των περιφερειών, εξασφαλίζοντας ταυτόχρονα συνεργία με τις παρεμβάσεις των άλλων διαρθρωτικών ταμείων, διαθέσιμο στο: www.europa.eu.

- Η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων (B.E.I.).²⁹
- Το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (F.S.E.).³⁰

Αυτές οι διαφορετικού χαρακτήρα ενέργειες αποδεικνύουν ότι η Ε.Ε. έχει την πολιτική θέληση να διαδραματίσει ενεργητικό ρόλο στην ανάπτυξη του τουρισμού χωρίς ωστόσο να παρεμβαίνει στο συντονισμό των εθνικών πολιτικών, γιατί η καθεμιά από αυτές είναι προσαρμοσμένη στις ιδιαίτερες συνθήκες που χαρακτηρίζουν τα κράτη - μέλη.

Επίσης, ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης³¹ (Ο.Ο.Σ.Α.) μέρος του οποίου είναι και η Ελλάδα, προωθεί μια σειρά από πολιτικές οι οποίες στοχεύουν ανάμεσα σε άλλα και στην μεγαλύτερη ανάπτυξη της οικονομίας, στην αύξηση της απασχόλησης και σε μια βελτίωση του επιπέδου ζωής στα κράτη - μέλη, διατηρώντας παράλληλα τη νομισματική σταθερότητα και συμβάλλοντας κατ' αυτό τον τρόπο στην ανάπτυξη της παγκόσμιας οικονομίας. Ακόμα, σε μια υγιή οικονομική ανάπτυξη των κρατών - μελών και όσων μη μελών και αναπτυσσόμενων χωρών καθώς και στην ανάπτυξη του παγκόσμιου εμπορίου. Οι χώρες του Ο.Ο.Σ.Α. είναι οι κυριότερες τουριστικές χώρες του κόσμου, αφενός μεν σχετικά με το ύψος των συναλλαγματικών τουριστικών εισπράξεων και δαπανών, αφετέρου δε γιατί αποτελούν τις κυριότερες ζώνες

²⁸ Το ΕΓΤ είναι το χρηματοδοτικό μέσο της πολιτικής αγροτικής ανάπτυξης που αποτελεί τον δεύτερο πυλώνα της Κοινής Γεωργικής Πολιτικής. Χρηματοδοτεί τις ενέργειες ανάπτυξης των αγροτικών περιοχών στο σύνολο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, διαθέσιμο στο: www.europa.eu.

²⁹ Η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων ιδρύθηκε το 1958 με τη Συνθήκη της Ρώμης ως η τράπεζα μακροπρόθεσμου δανεισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η Ε.Τ.Επ. χορηγεί πιστώσεις στον δημόσιο και ιδιωτικό τομέα για έργα ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος, διαθέσιμο στο: www.europa.eu.

³⁰ Το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, που ιδρύθηκε το 1957, είναι το βασικό οικονομικό όργανο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την επένδυση σε ανθρώπινους πόρους. Υποστηρίζει την απασχόληση και βοηθά τους πολίτες να βελτιώσουν τη μόρφωση και τις δεξιότητές τους. Αυτό ενισχύει τις εργασιακές τους προοπτικές, διαθέσιμο στο: www.europa.eu.

³¹ Ο Οργανισμός Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας έχει σκοπό να διαχειριστεί το [σγέδιο Μάρσαλ](http://el.wikipedia.org/wiki/Οργανισμός_Οικονομικής_Συνεργασίας_και_Ανάπτυξης) (Marshall) για την ανοικοδόμηση της Ευρώπης μετά τον [Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο](http://el.wikipedia.org/wiki/Β΄_Παγκόσμιος_Πόλεμος). Αργότερα η ιδιότητα μέλους της επεκτάθηκε και σε μη ευρωπαϊκά κράτη, και το 1960 μετασχηματίστηκε στον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης, διαθέσιμο στο: http://el.wikipedia.org/wiki/Οργανισμός_Οικονομικής_Συνεργασίας_και_Ανάπτυξης

προέλευσης και υποδοχής των τουριστών στον πλανήτη μας.³² Η επιτροπή της Ευρωπαϊκής Ένωσης συμμετέχει στις εργασίες του Ο.Ο.Σ.Α.

1.4.1.2. ΡΟΛΟΙ, ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΙ ΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ

Ουσιαστικά, οι αρμοδιότητες των Εθνικών Οργανισμών Τουρισμού και των τουριστικών οργανώσεων εθνικής εμβέλειας προσδιορίζουν το ρόλο τους στη διαμόρφωση της εθνικής τουριστικής πολιτικής. Ο ρόλος αυτός απορρέει από το είδος και το εύρος των αρμοδιοτήτων που ασκούν στην χώρα, από τη φύση και το μέγεθός τους. Τα παραπάνω αποτελούν συνάρτηση αφενός μεν της οικονομικής ανάπτυξης της χώρας και της θέσης της στον παγκόσμιο καταμερισμό εργασίας, αφετέρου δε της σπουδαιότητας του τουρισμού στην εθνική της οικονομία.³³ Μεταξύ των σημαντικότερων αρμοδιοτήτων των Εθνικών Οργανισμών Τουρισμού, φυσικά και του Ελληνικού Οργανισμού Τουρισμού,³⁴ οι οποίες αντιπροσωπεύουν τη παραδοσιακή προσέγγιση λειτουργίας τους είναι οι ακόλουθες:

- Η έρευνα, ο σχεδιασμός και η στατιστική επεξεργασία.
- Η καταγραφή των τουριστικών πόρων και η λήψη μέτρων προστασίας.
- Η ανάπτυξη των τουριστικών εξυπηρετήσεων.
- Η ανάπτυξη του εργατικού δυναμικού.
- Η νομοθετική ρύθμιση των τουριστικών επιχειρήσεων και των ταξιδιών.

³² Βαρβαρέσος, Σ., *Τουρισμός, Έννοιες, Μεγέθη, Δομές: Η Ελληνική Πραγματικότητα*, Αθήνα 1998, σελ. 133 – 134, στο Ζώνες υποδοχής τουριστών.

³³ Βαρβαρέσος, Σ., *Τουρισμός, Έννοιες, Μεγέθη, Δομές: Η Ελληνική Πραγματικότητα*, Αθήνα 1998, σελ. 146, βλ. για περισσότερες λεπτομέρειες καθώς γίνεται αναφορά στις αρμοδιότητες και τους ρόλους των εθνικών οργανισμών τουρισμού.

³⁴ Ε.Ο.Τ. - Ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού αποτελεί Νομικό Πρόσωπο Δημοσίου Δικαίου υπό την εποπτεία του Υπουργείου Τουριστικής Ανάπτυξης., διαθέσιμο στο: www.eot.gr.

- Η διευκόλυνση των μετακινήσεων.
- Η διεθνής συνεργασία.
- Η προώθηση - προβολή του τουριστικού προϊόντος.

1.4.1.3. Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ (Ε.Ο.Τ.)

Ο Ε.Ο.Τ. για πρώτη φορά ιδρύεται το 1929 και επανιδρύεται το 1951 με βάση το Νόμο 1624/1951, ο οποίος επικυρώνει, τροποποιεί και συμπληρώνει το Νόμο 1565/1950, δίνοντας ταυτόχρονα στον Ε.Ο.Τ. την υπόσταση του νομικού προσώπου δημοσίου δικαίου. Οι σκοποί, οι αρμοδιότητες και η δομή του Ε.Ο.Τ. παρέχονται από τον Νόμο 2160/93. Κύριος σκοπός του Ε.Ο.Τ. είναι η οργάνωση, η ανάπτυξη³⁵ και η προώθηση του ελληνικού τουρισμού. Οι αρμοδιότητές του είναι:³⁶

- Κανονιστικές / Νομοθετικές.
- Τουριστικός σχεδιασμός.
- Ανάπτυξη της τουριστικής ανωδομής και υποδομής.
- Διαχείριση τουριστικών εγκαταστάσεων.
- Επιχορηγήσεις.
- Προβολή σε εθνικό & διεθνές επίπεδο.
- Κατάρτιση και εκπαίδευση.
- Έρευνα και εκπόνηση μελετών.

³⁵ Rob Harris στο Βαρβαρέσος Στέλιος, *Τουρισμός, Έννοιες, Μεγέθη, Δομές: Η Ελληνική Πραγματικότητα*, Αθήνα 1998, σελ. 135.

³⁶ Βαρβαρέσος, Σ., *Τουρισμός, Έννοιες, Μεγέθη, Δομές: Η Ελληνική Πραγματικότητα*, Αθήνα 1998, σελ. 135 – 138.

- Συνεργασία με τις τοπικές αρχές, τους επαγγελματίες του τουριστικού τομέα και συντονισμός της δράσης τους.
- Κοινωνικός τουρισμός.
- Διεθνείς σχέσεις [στα πλαίσια των υπάρχοντων διεθνών οργανισμών (Π.Ο.Τ., Ο.Ο.Σ.Α., Ευρωπαϊκή Ένωση, Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ταξιδιών κλπ.)].

1.4.2. ΤΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑ ΓΡΑΦΕΙΑ

1.4.2.1. ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ

Το τουριστικό γραφείο είναι μια εμπορική επιχείρηση που λειτουργεί ως ένας αυτόνομος ενδιάμεσος φορέας στη διανομή των τουριστικών προϊόντων.

Ουσιαστικά παρεμβαίνει μεταξύ του πελάτη και του τελικού προϊόντος, αποκομίζοντας μια προμήθεια στο σύνολο των πραγματοποιηθεισών πωλήσεων. Διακρίνονται σ' εκείνα που είναι εγκατεστημένα στις χώρες προέλευσης των τουριστών και σ' εκείνα που βρίσκονται στις χώρες υποδοχής.³⁷ Τα πρώτα αποτελούν το κατεξοχήν δίκτυο διανομής των τουριστικών υπηρεσιών (τουριστικά καταλύματα, μεταφορές, υπηρεσίες αναψυχής κλπ.), που συνθέτουν συχνά το τελικό τουριστικό προϊόν της χώρας υποδοχής ενώ τα δεύτερα, εκτός από την πώληση μιας σειράς υπηρεσιών στους ημεδαπούς ασχολούνται και με την οργάνωση της υποδοχής.

Σύμφωνα με το Άρθρο 1, παρ. 2 του ελληνικού νόμου 393/1976³⁸, οι εργασίες που είναι σε θέση να εκτελέσει ένα γραφείο ταξιδιών παρατίθενται παρακάτω:

- Κατάρτιση και εκτέλεση προγραμμάτων εκδρομών και περιηγήσεων εντός ή εκτός της χώρας, με ιδιόκτητο ή μισθωμένο μεταφορικό μέσο ή δημόσιας χρήσης θαλάσσιων, αεροπορικών ή χερσαίων μέσων.

³⁷ Χυτήρης στο Βαρβαρέσος, Σ., *Τουρισμός, Έννοιες, Μεγέθη, Δομές: Η Ελληνική Πραγματικότητα*, Αθήνα 1998, σελ. 147, ορισμός για τα τουριστικά γραφεία.

³⁸ Βαρβαρέσος, Σ., *Τουρισμός, Έννοιες, Μεγέθη, Δομές: Η Ελληνική Πραγματικότητα*, Αθήνα 1998, σελ. 148.

- Μεσολάβηση για την ενοικίαση καταλύματος και τη διασφάλιση σίτισης, αναψυχής, ψυχαγωγίας και μέσων διακίνησης.
- Μεσολάβηση για έκδοση εισιτηρίων παντός μεταφορικού μέσου, εκτός εκείνων που αφορούν τη μετανάστευση.
- Διαμεσολάβηση για την οργάνωση πάσης φύσεως συνεδρίων.
- Παραλαβή και αποστολή αποσκευών κάθε περιηγητή που το ζητά, αλλοδαπού ή ημεδαπού.
- Διαμεσολάβηση για έκδοση διαβατηρίων, εκτός αυτών που προορίζονται για μετανάστες.
- Παροχή κάθε άλλης υπηρεσίας που έχει άμεση ή έμμεση σχέση με τον τουρισμό, όπως η προβολή τουριστικών μονάδων, η διάθεση εισιτηρίων και καλλιτεχνικών εκδηλώσεων διενεργούμενων από τον Ε.Ο.Τ. ή από άλλους φορείς.

Στο ίδιο άρθρο (παρ. 3) τα τουριστικά γραφεία διακρίνονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες:

- Τα γραφεία γενικού τουρισμού: Είναι σε θέση να προσφέρουν όλες τις προαναφερόμενες υπηρεσίες (παρ. 2) εντός και εκτός της χώρας, σε ημεδαπούς και αλλοδαπούς τουρίστες.
- Τα γραφεία εσωτερικού τουρισμού. Αυτά μπορούν να προσφέρουν μόνο σε ημεδαπούς, τις ακόλουθες υπηρεσίες:
 - Την οργάνωση και εκτέλεση εκδρομών και περιηγήσεων εντός της χώρας.
 - Τη διαμεσολάβηση για εξασφάλιση καταλύματος, σίτισης, αναψυχής, ψυχαγωγίας και μέσων διακίνησης, μόνο εντός της χώρας.
 - Τη μεσολάβηση για έκδοση εισιτηρίων σε οποιοδήποτε μεταφορικό μέσο δημόσιας χρήσης εντός της χώρας.

Για τη λειτουργία ενός τουριστικού γραφείου απαιτείται ειδική άδεια από τον Ε.Ο.Τ. που χορηγείται μετά από απόφαση του γενικού γραμματέα (ειδικό σήμα λειτουργίας Ν. 2160 / 1993).

1.4.2.2. ΟΙ ΜΕΓΑΛΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΓΡΑΦΕΙΩΝ

Σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία μπορεί να υιοθετηθεί και μια άλλη ευρύτερα χρησιμοποιούμενη διάκριση των τουριστικών γραφείων σύμφωνα με τις λειτουργίες τους. Διακρίνονται οι ακόλουθες τρεις μεγάλες κατηγορίες:³⁹

1. Τα τουριστικά γραφεία «διανομείς».

Αυτά εξειδικεύονται κυρίως στη διανομή και οι υπηρεσίες τους αφορούν δύο βασικές λειτουργίες, την πώληση εισιτηρίων μεταφορικών μέσων (αεροπλάνο, πλοίο, σιδηρόδρομος, λεωφορείο) και την παροχή υπηρεσιών όπως κρατήσεις σε τουριστικά καταλύματα και σε δραστηριότητες ψυχαγωγίας, διοργάνωση εκδρομών, ξεναγήσεις και πωλήσεις «package – tour»⁴⁰ που έχουν παραχθεί από κάποιον tour - operator. Αυτός ο τύπος τουριστικού γραφείου είναι υποχρεωμένος να υπακούει στους όρους που του υποβάλλουν οι επιχειρήσεις παραγωγής τουριστικών υπηρεσιών. Τα έσοδά του συνήθως προσδιορίζονται από το ύψος των προμηθειών, οι οποίες αντιπροσωπεύουν ένα ποσοστό που κυμαίνεται από 5 - 20% στις συνολικές πωλήσεις και αυξομειώνονται ανάλογα με τον όγκο και τον τύπο των πωλήσεων.

2. Τα τουριστικά γραφεία «παραγωγούς».

Αυτός ο τύπος ανταποκρίνεται περισσότερο στην εικόνα ενός tour - operator, ο οποίος είτε παράγει ένα ταξίδι μετά από τη ζήτηση που εκδηλώνει ο πελάτης είτε το οργανώνει εκ των προτέρων, δηλαδή πριν να εκδηλωθεί η ζήτηση. Κατ' αυτό τον τρόπο, γίνεται ορατή η διαφορά που διακρίνει τα τουριστικά γραφεία «διανομείς» από τα τουριστικά γραφεία «παραγωγούς».

Φυσικά, οι δύο αυτές δραστηριότητες είναι δυνατό να συνυπάρχουν και τα μεγάλα τουριστικά γραφεία να διαθέτουν ένα τμήμα παραγωγής τουριστικών προϊόντων, καθώς και ένα άλλο που ασχολείται με τη διανομή τους. Κατ' αυτό τον τρόπο οι tour – operators μπορούν να έχουν τα δικά τους τουριστικά γραφεία, όπου διανέμεται κατ' αποκλειστικότητα το παραγόμενο απ'

³⁹ Σταυράκης στο Βαρβαρέσος, Σ., *Τουρισμός, Έννοιες, Μεγέθη, Δομές: Η Ελληνική Πραγματικότητα*, Αθήνα 1998, σελ. 150 - 152.

⁴⁰ Οργανωμένα ταξίδια με τουριστικά πακέτα.

αυτούς τουριστικό προϊόν ή περιορίζονται, εάν αυτό δεν είναι δυνατόν, στην από κοινού διανομή του προϊόντος τους με προϊόντα άλλων tour - operators. Τα τουριστικά γραφεία που συνδυάζουν τις παραπάνω δραστηριότητες διακρίνονται στις ακόλουθες κατηγορίες:

- Τουριστικό γραφείο που ασχολείται αποκλειστικά με τη διανομή (εισιτήρια, μεταπώληση).
- Τουριστικό γραφείο μεταπωλητής και παραγωγός ταξιδιών.
- Τουριστικό γραφείο «tour – operator», μεταπωλητής και παραγωγός ταξιδιών, το οποίο ενσωματώνει τις δύο προηγούμενες δραστηριότητες.

3. Τα τουριστικά γραφεία «υποδοχής» («Incoming» ή «Ground – Operator»).

Η δραστηριότητα των τουριστικών γραφείων υποδοχής βασίζεται ουσιαστικά στην επιτόπια οργάνωση των «package – tours»,⁴¹ χωρίς να συμπεριλαμβάνεται η καθοριστική μεταβλητή «μεταφορά» μεταξύ του τόπου υποδοχής και της χώρας προέλευσης των τουριστών. Το τοπικό τουριστικό γραφείο αναλαμβάνει να οργανώσει την παραμονή των τουριστών σε τοπικό επίπεδο και στη συνέχεια να την πουλήσει στους tour – operators των χωρών προέλευσης. Αυτοί με τη σειρά τους προσθέτουν στο συγκεκριμένο τουριστικό προϊόν το μεταφορικό μέσο πριν αρχίσει η διαδικασία εμπορικοποίησής του στην αγορά. Βασικά, το τουριστικό γραφείο υποδοχής παραμένει ο άμεσος υπεύθυνος κατά τη διάρκεια ολόκληρης της φάσης που αφορά την παραγωγή του τουριστικού προϊόντος. Η κύρια αιτία της δημιουργίας των τουριστικών γραφείων υποδοχής υπήρξε η αδυναμία των tour – operators να ελέγξουν την ποιότητα του τουριστικού προϊόντος στον τόπο παραγωγής και κατανάλωσής του στο σύνολο όλων των μεταβλητών που το συνθέτουν (τουριστικά καταλύματα, οίνοτροφοδοσία, αναψυχή κλπ.). Σε γενικές γραμμές, τα τουριστικά γραφεία υποδοχής υπακούν σε μια σειρά κατευθυντήριων γραμμών που τους επιβάλλουν από τις έδρες τους οι tour – operators. Τα τουριστικά γραφεία υποδοχής εισπράττουν από τους tour – operators για τις παρεχόμενες υπηρεσίες, μια προμήθεια που κυμαίνεται στο 10 - 15% της τιμής ενός οργανωμένου ταξιδιού.

⁴¹ Γίνεται αναφορά για τα package – tours από Ζαχαράτο στο Βαρβαρέσος, Σ., *Τουρισμός, Έννοιες, Μεγέθη, Δομές: Η Ελληνική Πραγματικότητα*, Αθήνα 1998, σελ. 151.

1.4.3. ΟΙ TOUR – OPERATORS

1.4.3.1. ΟΡΙΣΜΟΣ

Ο tour - operator ή «κατασκευαστής ταξιδιών» είναι μια εμπορική επιχείρηση που μπορεί να έχει τη νομική υπόσταση ενός γραφείου ταξιδιών, μιας οργάνωσης ή ενός εξουσιοδοτημένου μεταφορέα. Η έννοια του tour - operator βασίζεται ουσιαστικά στον οικονομικό προσδιορισμό του παραγωγού οργανωμένων ταξιδιών. Αυτά αφορούν την πλήρη οργάνωση ενός ταξιδιωτικού προγράμματος ή ενός προγράμματος διακοπών, που δίνει τη δυνατότητα στους συμμετέχοντες να απαλλαγούν ολοκληρωτικά από οποιαδήποτε οργανωτική διαδικασία κατά τη διάρκειά του.

1.4.3.2. ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ

Αποτελεί έναν κατασκευαστή τελικών τουριστικών προϊόντων, τα οποία προετοιμάζει πριν την έναρξη της ζήτησης. Πιο συγκεκριμένα, υποχρεούται άμεσα ή έμμεσα να προγραμματίσει, να προετοιμάσει, να προβάλει και να προωθήσει, να κάνει κρατήσεις και να εκτιμήσει το κόστος μιας περιήγησης κατά την οποία η μεταφορά συμψηφίζεται με μια σειρά άλλων υπηρεσιών (τουριστικό κατάλυμα, αναψυχή κλπ.) και η οποία είναι προγραμματισμένη για μία ή περισσότερες ημερομηνίες σ' ένα συγκεκριμένο προορισμό. Αυτό το «Οργανωμένο ταξίδι», ο tour - operator το προσφέρει σε μια καθορισμένη τιμή και το διαθέτει στην αγορά είτε άμεσα μέσω των δικών του γραφείων ταξιδιών, είτε έμμεσα με τη βοήθεια των ανεξάρτητων τουριστικών γραφείων διανομής. Η τιμή ορίζεται ως το πιο αξιόλογο στοιχείο και αντιπροσωπεύει το μεγαλύτερο πλεονέκτημα των tour - operators έναντι των μεμονωμένων καταναλωτών, καθώς είναι σε θέση να αγοράσουν σημαντικό αριθμό ξενοδοχειακών κλινών, αεροπορικών θέσεων κλπ. σε αρκετά χαμηλές τιμές, τις οποίες δεν μπορεί να πετύχει ο μεμονωμένος τουρίστας. Αυτό οφείλεται στις μαζικές αγορές (οικονομίες κλίμακας) και στη μεγάλη διαπραγματευτική ισχύ που διαθέτουν έναντι των μεμονωμένων παραγωγών των τουριστικών προϊόντων.⁴²

⁴² Βαρβαρέσος, Σ., *Τουρισμός, Έννοιες, Μεγέθη, Δομές: Η Ελληνική Πραγματικότητα*, Αθήνα 1998, σελ. 160.

Οι tour - operators⁴³ αποτελούν σήμερα τους κυριότερους μεσολαβητές μεταξύ της τουριστικής ζήτησης που εκδηλώνεται στις χώρες προέλευσης των τουριστών και της τουριστικής προσφοράς των χωρών υποδοχής, διαδραματίζοντας έτσι σημαντικό ρόλο στην εμπορικοποίηση των τουριστικών προϊόντων. Ένα παράδειγμα έρχεται από την Ερυθρά Θάλασσα, όπου οι κοραλλιογενείς ύφαλοι και η πλούσια θαλάσσια ζωή έχουν καταστήσει κάποιες περιοχές σε μερικούς από τους πιο δημοφιλείς προορισμούς για το σπορ της αυτόνομης κατάδυσης. Εκεί λοιπόν ο τουρισμός οργανώνεται κυρίως από τους tour - operators, οι οποίοι ασκούν φοβερή πίεση στα τουριστικά θέρετρα για να κρατούν τις τιμές τους χαμηλές, με αντάλλαγμα την εξασφάλιση ενός σταθερού ποσοστού πλήρωσης κατά τη διάρκεια του χρόνου. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα την ανάπτυξη ανταγωνισμού ανάμεσα στα θέρετρα για τη διατήρηση του ελάχιστου εισοδήματος, την αύξηση της δύναμης των tour - operators και την αποδυνάμωση των επιχειρηματιών εκεί, στην διαπραγμάτευση τουριστικών πακέτων. Οι tour - operators έχουν την έδρα τους στις κύριες χώρες προέλευσης των τουριστών (Δυτική Ευρώπη, Βόρεια Αμερική, Ιαπωνία).

Οι tour - operators λόγω της μεγάλης συμμετοχής τους στη διαμόρφωση ενός ταξιδιού, μπορούν να διαδραματίσουν καίριο ρόλο στην προσπάθεια προστασίας της φύσης και του ντόπιου πληθυσμού των χωρών υποδοχής. Ας μην ξεχνάμε ότι πρωτοπόρησαν στη δημιουργία κωδικών ηθικής για ταξίδια με περιβαλλοντικό προορισμό. Μερικές από τις σημαντικές κινήσεις που μπορούν να κάνουν, τουλάχιστον όσοι είναι περιβαλλοντικά ευαισθητοποιημένοι, είναι καταρχήν μια περιβαλλοντική διαχείριση που περιλαμβάνει στόχους και συμπεριφορές περιβαλλοντικά υπεύθυνες από όλους όσους εργάζονται στην επιχείρηση. Οι τακτικές φτάνουν ακόμα και μέχρι το επίπεδο της διαφήμισης, όπου μπορεί να γίνεται οικονομία και χρήση πόρων με ελάχιστο περιβαλλοντικό αντίκτυπο. Επίσης χρειάζεται περιβαλλοντική πληροφόρηση των τουριστών για τις ιδιαιτερότητες και τις ευαισθησίες των περιοχών υποδοχής, που να συνοδεύεται από προτάσεις σωστής και υπεύθυνης συμπεριφοράς, καθώς και προώθηση τόπων και εγκαταστάσεων που τηρούν τα περιβαλλοντικά πρότυπα. Ακόμα, προώθηση προγραμμάτων αναψυχής με χαμηλό περιβαλλοντικό αντίκτυπο και ενημέρωση των επισκεπτών για τους λόγους επιλογής τέτοιων προορισμών και προγραμμάτων. Εδώ, ο ρόλος του προσωπικού που έρχεται σε

⁴³ Από Archer 1984, "Economic Impact: Misleading Multiplier" *Annals of Tourism Management*, στο Βαρβαρέσος, Σ., *Τουρισμός, Έννοιες, Μεγέθη, Δομές: Η Ελληνική Πραγματικότητα*, Αθήνα 1998, σελ. 160.

στενή σχέση με τους τουρίστες είναι επιτακτικής σημασίας, καθώς είναι σε θέση να μεταφέρουν τις επιθυμητές πληροφορίες και συμπεριφορές και να αποτελέσουν πρότυπα.

1.5. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ – ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ο τουρισμός, ως βασικός κοινωνικός και οικονομικός θεσμός, αποτελεί αντικείμενο εξειδικευμένης επιστημονικής δραστηριότητας με τα εξής χαρακτηριστικά:

- Αφορά το σύνολο των κοινωνικών τάξεων.
- Είναι οργανωμένος ώστε να έχει τη δική του υποδομή.
- Είναι αντικείμενο κρατικής παρέμβασης (κοινωνικός τουρισμός), χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι παύει να αφορά και την ιδιωτική πρωτοβουλία.
- Είναι πολυσύνθετη δραστηριότητα.
- Είναι ουσιώδης αναπτυξιακός παράγοντας της οικονομίας.
- Συμβάλλει στην αγορά εργασίας και στην καταπολέμηση της ανεργίας.
- Έχει ευρύ κοινωνικό και ψυχολογικό περιεχόμενο.

1.5.1. ΠΑΡΑΜΕΤΡΟΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΖΗΤΗΣΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ

Για την καλύτερη και πιο εμπειριστατωμένη ανάλυση του τουρισμού, κρίνεται αναγκαίο να αναλυθούν οι κύριοι παράγοντες που επηρεάζουν άμεσα τη ζήτηση και προσφορά του τουρισμού. Έτσι κατά τους Κοκκώση και Τσάρτα οι παράμετροι που επηρεάζουν και καθορίζουν την τουριστική ζήτηση είναι οι κάτωθι:⁴⁴

- Οι παγιωμένες τάσεις της ζήτησης διεθνώς. Η ζήτηση για οργανωμένο μαζικό τουρισμό διακοπών αποτελεί βασικό παράγοντα αυτής της τάσης.

⁴⁴ Κοκκώσης, Χ., Τσάρτας, Π., *Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη & Περιβάλλον*, Αθήνα 2001.

- Τα κίνητρα των τουριστών, τα οποία ενεργοποιούν τα ταξίδια διαμορφώνοντας διαφορετικά πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης.
- Η διαφήμιση, η οποία αποτελεί καθοριστικό παράγοντα της ζήτησης του τουρισμού, αφού αποτελεί το μέσο προβολής μιας τουριστικής περιοχής.
- Η εφαρμογή ενός δυναμικού προγράμματος μάρκετινγκ στην τουριστική ανάπτυξη, επηρεάζει θετικά τη ζήτηση τουρισμού.
- Η πολιτική των tour – operators,⁴⁵ που αποτελούν ένα πολύ σημαντικό παράγοντα ανάπτυξης του τουρισμού.
- Η γεωγραφική θέση της περιοχής υποδοχής τουριστών. Αν, για παράδειγμα η περιοχή βρίσκεται γεωγραφικά σε μία από τις παραδοσιακά αναπτυγμένες ζώνες τουρισμού, αυτό επηρεάζει τη σύνθεση της ζήτησης συνήθως θετικά.
- Η κρατική μέριμνα και η εφαρμογή πολιτικών που ενισχύουν την τουριστική ανάπτυξη της χώρας υποδοχής τουριστών.
- Η συγκυρία στις χώρες υποδοχής τουριστών. Τέτοια παραδείγματα αποτελούν οι οικονομικές και πολιτικές κρίσεις που μπορεί να αντιμετωπίζει μία τέτοια χώρα.

Αντίστοιχα, οι παράμετροι που επηρεάζουν και καθορίζουν την τουριστική προσφορά τίθενται παρακάτω:⁴⁶

- Οι φυσικοί και πολιτιστικοί πόροι της τουριστικής περιοχής, που αφορούν κυρίως παράγοντες όπως το περιβάλλον, το κλίμα, τη χλωρίδα και πανίδα, τις πολιτιστικές εκδηλώσεις, τα ήθη και έθιμα και τις παραδόσεις.

⁴⁵ Προέκυψαν τη δεκαετία του 1970 από τη συγχώνευση πολλών τουριστικών πρακτορείων με σκοπό να συμπτυχθούν όλες οι ενέργειες που διευκολύνουν την πρόσβαση των τουριστών στις χώρες υποδοχής, προσφέροντας ποικιλία τουριστικών προϊόντων σε πολύ ανταγωνιστικές τιμές.

⁴⁶ Κοκκώσης, Χ., Τσάρτας, Π., *Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη & Περιβάλλον*, Αθήνα 2001.

- Οι ανθρωπογενείς πόροι. Πρόκειται για πόρους που σχετίζονται με το δομημένο περιβάλλον, όπως π.χ. οι παραδοσιακοί οικισμοί, τα ιστορικά κέντρα πόλεων, τα ιστορικά μνημεία κ.τ.λ.
- Οι υποδομές και υπηρεσίες, οι οποίες σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με τη διανομή των τουριστών στην περιοχή: ξενοδοχεία, πρακτορεία, μεταφορικά μέσα, επιχειρήσεις εστίασης και αναψυχής, εγκαταστάσεις υγείας κ.λπ.

1.5.2. ΣΤΑΔΙΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Αρκετοί είναι οι μελετητές που έχουν ασχοληθεί με τα στάδια της τουριστικής ανάπτυξης ενός τουριστικού προορισμού. Οι περισσότεροι εξ' αυτών θεωρούν ότι ο τουριστικός προορισμός έχει ορισμένη διάρκεια ζωής, η οποία περνά από 3 στάδια τουριστικής ανάπτυξης, τα οποία είναι τα εξής:⁴⁷

1^ο ΣΤΑΔΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Στο στάδιο αυτό η περιοχή είναι ακόμα άγνωστη ως τουριστικός προορισμός και ο αριθμός των τουριστών που την επισκέπτεται είναι σχετικά μικρός, ενώ και οι επιχειρηματίες που θέλουν να ασχοληθούν με τον τουριστικό κλάδο είναι λίγοι. Όμως, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι ο αριθμός τους βαίνει αυξανόμενος. Το επίπεδο των υπαρχόντων υποδομών και των προσφερόμενων υπηρεσιών είναι υποτυπώδες, αλλά παρατηρείται σταδιακή και αργή αλλαγή των παραγωγικών δομών της περιοχής με στροφή προς τις υπηρεσίες. Επίσης, οι τουρίστες αντιμετωπίζονται από τους ντόπιους με αρκετά φιλόξενη διάθεση, αφού και αυτοί θέλουν να έρθουν σε επαφή με διαφορετικές αντιλήψεις. Οι κύριοι παράγοντες που συμβάλουν σε αυτές τις αλλαγές είναι οι ντόπιοι επιχειρηματίες και οι νέοι της περιοχής, οι οποίοι επιθυμούν να προσελκύσουν τουρίστες στην περιοχή τους. Σε αυτή την πρόθεση συμβάλουν και οι εφαρμογές κάποιων προγραμμάτων τουριστικής ανάπτυξης τοπικής η εθνικής εμβέλειας, καθώς και η προβολή του τουριστικού πόρου της περιοχής (π.χ. λίμνη, παραδοσιακός οικισμός κλπ.).

⁴⁷ Κοκκώσης, Χ., Τσάρτας, Π., *Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη & Περιβάλλον*, Αθήνα 2001.

Τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του πρώτου σταδίου τουριστικής ανάπτυξης ενός τουριστικού προορισμού είναι τα ακόλουθα:

- Πρώτη υποτυπώδης υποδομή (ενοικιαζόμενα δωμάτια, πανδοχεία) σε ξενοδοχεία και επιχειρήσεις εστίασης (ταβέρνες).
- Μικρός αριθμός τουριστών που ταξιδεύουν αυτόνομα και επιθυμούν τη διαμονή σε περιοχές ήσυχες, με καθαρό περιβάλλον.
- Ανύπαρκτη διαφημιστική εικόνα στις τουριστικές αγορές του μαζικά οργανωμένου τουρισμού.
- Πρώτες, μικρής εμβέλειας, τουριστικές επενδύσεις από τους ντόπιους κατοίκους.

2^ο ΣΤΑΔΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Στο στάδιο αυτό, η περιοχή αρχίζει να γίνεται γνωστή ως τουριστικός προορισμός, με αποτέλεσμα την στροφή των ντόπιων αλλά και των ξένων επιχειρηματιών προς την απασχόληση με τον τουρισμό. Επομένως, υπάρχει μια έντονη κινητικότητα, ιδιαίτερα από νέους και γυναίκες προς τα τουριστικά επαγγέλματα, γεγονός που σημειώνεται με την αύξηση των επενδύσεων στον τουριστικό τομέα (καταλύματα, εστιατόρια, μέσα μεταφοράς κ.λπ.). Η δημιουργία επαφών με τους τουρίστες έχει σαν αποτέλεσμα την υιοθέτηση των καταναλωτικών και κοινωνικών προτύπων των αστικών κέντρων από μεγάλο μέρος του ντόπιου πληθυσμού. Παράλληλα οι σχέσεις μεταξύ των τουριστών και των ντόπιων γίνονται σταδιακά σχέσεις εμπορικής συναλλαγής. Στις αλλαγές αυτές συμβάλουν οι μεγάλες επιχειρήσεις που επιθυμούν να επενδύσουν στο τουριστικό κλάδο, οι τουριστικές επιχειρήσεις διεθνούς εμβέλειας (tour – operators), οι ντόπιοι, οι οποίοι έχουν επιλέξει να ασχοληθούν αποκλειστικά με τον τουρισμό, αλλά και το κράτος με την εφαρμογή προγραμμάτων τουριστικής ανάπτυξης και προβολής του τουριστικού προϊόντος.

Τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του δεύτερου σταδίου τουριστικής ανάπτυξης ενός τουριστικού προορισμού είναι τα ακόλουθα:

- Δημιουργείται μια σύνθετη τουριστική υποδομή (εστιατόρια, μεγάλα ξενοδοχεία, μπαρ, πρακτορεία κ.λπ.).
- Πραγματοποιούνται μεγάλης εμβέλειας επενδύσεις από το κράτος και οι πρώτες σημαντικές τουριστικές επενδύσεις από ιδιώτες.
- Παρατηρούνται σημαντικές αλλαγές στη χωρική και λειτουργική οργάνωση της περιοχής, ώστε να εξυπηρετούνται οι τουρίστες.
- Εμφανίζονται οι πρώτες ομάδες οργανωμένου τουρισμού που ταξιδεύουν χρησιμοποιώντας υπηρεσίες.
- Η περιοχή αποκτάει διαφημιστική εικόνα.

3^ο ΣΤΑΔΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Στο στάδιο αυτό η περιοχή ωριμάζει ως τουριστικός προορισμός και αρχίζει να υιοθετεί τον τύπο ανάπτυξης του οργανωμένου μαζικού τουρισμού. Αυτό οδηγεί στην αστικοποίηση των κοινωνικών χαρακτηριστικών της περιοχής, το οποίο έχει σαν αποτέλεσμα την ανέγερση εκτεταμένων εγκαταστάσεων και υποδομών για την εξυπηρέτηση των αυξανόμενων αναγκών των τουριστών. Η τοπική κοινωνία αρχίζει να αισθάνεται ότι έχει χάσει τη δυνατότητα επηρεασμού και ελέγχου της τουριστικής βιομηχανίας της περιοχής. Οι ρυθμοί της ζωής, τα καταναλωτικά πρότυπα και οι αξίες αλλάζουν πλησιάζοντας την αστικοποίηση. Επιπλέον, οι σχέσεις των τουριστών με τους ντόπιους γίνονται τελείως απρόσωπες. Οι παράγοντες που συμβάλλουν σε αυτές τις αλλαγές είναι κυρίως οι τουριστικές επιχειρήσεις διεθνούς εμβέλειας (tour - operators), οι ξένοι επενδυτές και η εφαρμογή διεθνών και περιφερειακών τουριστικών πολιτικών.

Τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του τρίτου σταδίου τουριστικής ανάπτυξης ενός τουριστικού προορισμού είναι τα ακόλουθα:

- Η οργανωμένη μαζική υποδομή τουρισμού του πακέτου.
- Δημιουργούνται υπηρεσίες και δραστηριότητες, οι οποίες μέχρι στιγμής δεν υπήρχαν, για την εξυπηρέτηση των τουριστών.

- Η περιοχή μετατρέπεται σε τουριστικό προορισμό με διεθνείς προδιαγραφές.
- Έρχονται κυρίως τουρίστες με οργανωμένα πακέτα διακοπών μέσω των tour – operators.
- Η διαφημιστική εικόνα της περιοχής διεθνοποιείται και συμβάλλει στη μαζική προσέλευση τουριστών.

1.6. ΕΠΙΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ

Η τουριστική ανάπτυξη επιφέρει σημαντικές επιπτώσεις και αλλαγές στην οικονομία, στην κοινωνία, στον πολιτισμό και στο περιβάλλον των περιοχών όπου εφαρμόζονται οι τουριστικές πολιτικές και δράσεις.

1.6.1. ΕΠΙΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΤΟΜΕΑ

Όσο αφορά στην οικονομία ο τουρισμός αυξάνει την απασχόληση, αφού αποτελεί τομέα έντασης εργασίας, δημιουργώντας έτσι θέσεις απασχόλησης. Πρόβλημα αποτελεί ότι ο τουρισμός ενισχύει κυρίως την εποχική απασχόληση, συνήθως κατά την θερινή περίοδο. Εντούτοις η προσφορά τουριστικών υπηρεσιών δίνει τη δυνατότητα, ιδιαίτερα σε αγροτικές περιοχές, δημιουργίας ενός συμπληρωματικού και εναλλακτικού εισοδήματος για τους κατοίκους.⁴⁸

Πέρα από την αύξηση των εισοδημάτων, η ανάπτυξη του τουρισμού ενισχύει τις επενδύσεις και διευρύνει την παραγωγική βάση της τοπικής οικονομίας με αποτέλεσμα να βελτιωθεί η ποιότητα της ζωής, αλλά και να ενισχυθεί η τοπική οικονομία, δημιουργώντας ευνοϊκές συνθήκες για περιφερειακή και τοπική ανάπτυξη. Επιπλέον, πρέπει να τονιστεί ότι ο τουρισμός αυξάνει τα φορολογικά έσοδα του κράτους, καθότι στις τουριστικές υπηρεσίες απασχολείται μεγάλος αριθμός ατόμων, η πλειοψηφία των οποίων παρουσιάζουν ικανοποιητικά εισοδήματα.

⁴⁸ Η περίπτωση αυτή εφαρμόζεται κυρίως στον αγροτουρισμό, κατά τον οποίο συνδυάζεται η παροχή τουριστικών υπηρεσιών στην ύπαιθρο, αλλά και η εργασία στο αγρόκτημα – τουριστικό κατάλυμα.

Συνακόλουθα, τα άτομα αυτά αυξάνουν τις καταναλωτικές τους δαπάνες, προσκομίζοντας κέρδη και για άλλους επαγγελματίες μη σχετιζόμενους με την αγορά του τουρισμού.

Παράλληλα, οι σημαντικές επενδύσεις που πραγματοποιούνται για την ανάπτυξη του τουριστικού τομέα προκαλούν την ενίσχυση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας με την δημιουργία πολλών επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στον τουριστικό χώρο, προσδίδοντας δυναμική και έντονη επιχειρηματικότητα αλλά και έσοδα από την φορολογία για το κράτος. Κρίνεται επίσης σημαντικό να αναφερθεί ότι ο τουρισμός προκαλεί θετική επίδραση στο ισοζύγιο πληρωμών, λόγω των συναλλαγματικών εισροών που έρχονται στην χώρα που λειτουργεί ως τουριστικός προορισμός.

1.6.2. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΟΜΕΑ

Ο τουρισμός επηρεάζει άμεσα και την κοινωνία και τον πολιτισμό της, αφού προκαλεί αλλαγές στην κοινωνική δομή της τοπικής κοινωνίας, ιδιαίτερα στις νησιωτικές και ορεινές περιοχές, όπου διαμορφώνεται μια νέου τύπου αστικοποιημένη κοινωνική δομή, με τον τουρισμό να κυριαρχεί σε όλα τα επίπεδα.⁴⁹

Επίσης, ο τουρισμός οδηγεί σε έντονη επαγγελματική και κοινωνική κινητικότητα. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι μεγάλος μέρος του πληθυσμού περιοχών, που λειτουργούν ως τουριστικοί προορισμοί, εγκαταλείπει το επάγγελμα που δραστηριοποιούταν, και εντάσσεται στις υπηρεσίες του τουριστικού κλάδου. Μάλιστα η κινητικότητα αυτή είναι αρκετά εντονότερη στους νέους και στις γυναίκες, με αποτέλεσμα να εγκαταλείπονται παραδοσιακοί κλάδοι όπως η γεωργία και η κτηνοτροφία στις περιοχές της υπαίθρου. Επιπρόσθετα κοινωνική επίπτωση του τουρισμού αποτελεί η δυνατότητα επικοινωνίας των ντόπιων με τους τουρίστες, με αποτέλεσμα την ανταλλαγή απόψεων, αλλά και την προβολή του τοπικού πολιτισμού, των εθίμων και των παραδόσεων και γενικότερα την καλύτερη επικοινωνία και συνεργασία μεταξύ τους.

⁴⁹ Τσάρτας, Π., *Τουρίστες, Ταξίδια, Τόποι: Κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στον τουρισμό*, 1996.

1.6.3. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Η τουριστική ανάπτυξη προκαλεί σημαντικές επιπτώσεις και στην ισορροπία του φυσικού περιβάλλοντος λόγω της ανάγκης επέκτασης της στο χώρο της υπαίθρου, προκειμένου να ικανοποιηθούν οι απαιτήσεις των τουριστών. Μάλιστα οι επιπτώσεις αυτές είναι πολύ πιο έντονες σε οικολογικά ευαίσθητες περιοχές, όπως υγροβιότοπους, παραθαλάσσιες και ορεινές περιοχές. Συγκεκριμένα παρατηρούνται συγκρούσεις και διαφωνίες για τις χρήσεις γης, με την οριοθέτηση των συνόρων μεταξύ του δομημένου και του φυσικού περιβάλλοντος, το οποίο απαιτείται να μείνει ανεπηρέαστο. Μάλιστα, τίθεται έντονα το ζήτημα του προσδιορισμού της φέρουσας τουριστικής ικανότητας μιας περιοχής, προκειμένου να αποτραπεί η περιβαλλοντική υποβάθμιση. Τα φαινόμενα αυτά έχουν παρατηρηθεί ιδίως τα τελευταία χρόνια με την μαζική μορφή που έχει πάρει ο τουρισμός. Χαρακτηριστικά φαινόμενα υποβάθμισης του φυσικού περιβάλλοντος από την τουριστική δραστηριότητα είναι: η απώλεια σημαντικών εκτάσεων της υπαίθρου, η καταστροφή βιοτόπων, η αλλοίωση του τοπίου, η μείωση της βιοποικιλότητας, η ρύπανση των υδάτων, η αύξηση της ποσότητας των απορριμμάτων και αποβλήτων και το πρόβλημα της διαχείρισής τους κ.α. Ιδιαίτερα στις παράκτιες περιοχές, όπου ο τουρισμός παρουσιάζει πολλαπλάσια ένταση, οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις είναι ακόμη μεγαλύτερες.

Παρακάτω ακολουθεί πίνακας που απεικονίζει τον τουρισμό σε σχέση με την βιοποικιλότητα στον παράκτιο Ευρωπαϊκό χώρο.

Πίνακας 1.5. : Τουρισμός και Βιοποικιλότητα στον Παράκτιο Ευρωπαϊκό Χώρο

Χώρα	Βιοποικιλότητα	Πίεση Τουρισμού	Ανταγωνιστικό Δυναμικό
Βέλγιο	Μέση	Μέση	Μεσαίο
Δανία	Μέση	Μέση	Χαμηλό
Γερμανία	Μέση	Μέση	Μεσαίο
Φινλανδία	Χαμηλή	Χαμηλή	Χαμηλό
Γαλλία	Υψηλή	Υψηλή	Υψηλό
Ελλάδα	Υψηλή	Υψηλή	Υψηλό
Ιρλανδία	Χαμηλή	Χαμηλή	Χαμηλό
Ιταλία	Υψηλή	Υψηλή	Υψηλό
Μάλτα	Υψηλή	Πολύ Υψηλή	Υψηλό

Ολλανδία	Μέση	Μέση	Μεσαίο
Πορτογαλία	Μέση	Υψηλή	Μεσαίο
Ισπανία	Υψηλή	Υψηλή	Υψηλό
Μεγάλη Βρετανία	Μέση	Υψηλή	Μεσαίο

Πηγή: World Conservation Monitoring Centre, 1994

Από τον παραπάνω πίνακα γίνεται εμφανές ότι στην Ελλάδα, όπως και σε άλλες χώρες με υψηλή βιοποικιλότητα, η τουριστική δραστηριότητα ασκεί υψηλή πίεση στον περιβάλλον, γεγονός που χρήζει προσεκτικής διαχείρισης της τουριστικής ανάπτυξης ιδιαίτερα στις οικολογικά ευαίσθητες περιοχές.

1.6.4. ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΧΩΡΙΚΟΤΗΤΑ – ΦΕΡΟΥΣΑ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ

Η εντατική τουριστική εκμετάλλευση που εκφράζεται με την μαζική συγκέντρωση επισκεπτών σε συγκεκριμένους τουριστικούς προορισμούς και σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους είχε ως συνέπεια την αυξημένη πίεση στο περιβάλλον, οδηγώντας και σε αρκετές περιπτώσεις στην περιβαλλοντική υποβάθμιση. Η διατάραξη των σχέσεων ισορροπίας τουρισμού και περιβάλλοντος συνδέεται άμεσα με τη μεγέθυνση της τουριστικής δραστηριότητας, η οποία παραβιάζει τα όρια αντοχής του τόπου υποδοχής τουριστών. Το φαινόμενο αυτό απαιτεί τον προσδιορισμό της τουριστικής χωρητικότητας ή της φέρουσας ικανότητας ενός συγκεκριμένου τουριστικού προορισμού. Η φέρουσα τουριστική ικανότητα είναι συνάρτηση του λόγου του αριθμού των αφίξεων, του επιπέδου (ποσοτικού και ποιοτικού) των κάθε μορφής προσφερόμενων υπηρεσιών στο τουριστικό κοινό, του βαθμού διατήρησης της ποιότητας ζωής και της ανοχής του ντόπιου πληθυσμού στις τουριστικές πιέσεις, συνυπολογίζοντας την κοινωνική και περιβαλλοντική απαίτηση για διατήρηση, σε επίπεδο βιωσιμότητας, των φυσικών πολιτιστικών και δομημένων στοιχείων του τόπου.

Το θέμα αυτό έχει απασχολήσει κατά καιρούς τους θεωρητικούς του τουρισμού, οι οποίοι προσπαθούν να το προσεγγίσουν με μια σειρά δεικτών, που εκφράζουν την «τουριστικότητα» του τόπου σε σχέση με τον πληθυσμό των κατοίκων και των επισκεπτών.

Παρόλα αυτά επισημαίνεται ότι δεν υπάρχει μέχρι σήμερα κατάλληλη σε μία συγκεκριμένη μέθοδο μέτρησης της τουριστικής χωρητικότητας.⁵⁰ Η ανάλυση της φέρουσας ικανότητας χρησιμοποιείται στον περιβαλλοντικό σχεδιασμό με σκοπό να κατευθύνει αποφάσεις σχετικές με την κατανομή της χρήσης γης. Αποτελεί μια βασική τεχνική, η οποία χρησιμοποιείται ευρέως για να καθοριστεί η ικανότητα μιας περιοχής να αντέξει το μέγιστο επίπεδο ανάπτυξης από τον τουρισμό, τη γεωργία, τη βιομηχανία και τις υποδομές. Λόγω του ότι υπάρχουν διαφορές ανάμεσα στις δραστηριότητες, είναι απαραίτητο να καθοριστεί η φέρουσα ικανότητα σύμφωνα με τις συγκεκριμένες χρήσεις. Από την άποψη αυτή η φέρουσα ικανότητα αφορά συγκεκριμένη περιοχή και συγκεκριμένη χρήση. Σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού η φέρουσα ικανότητα μιας τουριστικής περιοχής ορίζεται ως ο μέγιστος δυνατός αριθμός ατόμων που μπορεί να φιλοξενήσει ταυτοχρόνως ένας τουριστικός προορισμός, χωρίς να προκαλείται καταστροφή του φυσικού, οικονομικού, κοινωνικού περιβάλλοντος, αλλά και μια μη αποδεκτή μείωση στην ποιότητα της ικανοποίησης των επισκεπτών.⁵¹

Επομένως, η φέρουσα ικανότητα ενός τουριστικού τόπου είναι το μέγεθος εκείνο της τουριστικής δραστηριότητας που μπορεί να γίνει ανεκτό. Το επίπεδο πέρα από το οποίο η τουριστική παρουσία καθίσταται ενοχλητική εξαρτάται από διάφορους παράγοντες, όπως τους παρακάτω:⁵²

- Η ευαισθησία του τουριστικού περιβάλλοντος, φυσικού και κοινωνικού.
- Η δομή της οικονομίας του τόπου υποδοχής.
- Το είδος της τουριστικής δραστηριότητας.
- Το μέγεθος της τουριστικής παρουσίας, το οποίο εξαρτάται από τον αριθμό των αφίξεων και τη διάρκεια της διαμονής των τουριστών, από τα χαρακτηριστικά των τουριστών καθώς και των ντόπιων (πχ ηλικία, φύλο, οικογενειακή κατάσταση, μόρφωση, εισόδημα, περιβαλλοντικής συνείδησης κ.α.), τη γεωγραφική συγκέντρωση και την

⁵⁰ Λογοθέτης Μιλτιάδης, *Δίκαιο της Τουριστικής Βιομηχανίας*, Αθήνα 1996.

⁵¹ Site Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού, διαθέσιμο στο: www.unwto.gr.

⁵² Διαθέσιμο στο: <http://www.tour.teithe.gr>.

κινητικότητα των τουριστών, καθώς και τη χρονική διασπορά της παρουσίας των τουριστών (εποχικότητα).

Οι μελέτες για τη φέρουσα ικανότητα περιστρέφονται γύρω από τρεις βασικές συνιστώσες ή διαστάσεις: τις φυσικό - οικολογικές, τις κοινωνικό - δημογραφικές και τις πολιτικό - οικονομικές. Είναι φανερό ότι, όταν αναφερόμαστε στη φέρουσα ικανότητα, τα τρία συστατικά θα πρέπει να λαμβάνονται με διαφορετικό βάρος (σημασία) όταν αναφέρονται σε διαφορετικούς προορισμούς. Αυτές οι διαφορές προέρχονται από τα χαρακτηριστικά και ιδιαιτερότητες του μέρους, τον τύπο - είδος του τουρισμού (παράκτιος, προστατευόμενος, αγροτικός, ορεινός, ιστορικός) και την αλληλεπίδραση ανάμεσα στον τουρισμό και στο περιβάλλον.⁵³

1.6.4.1. ΦΥΣΙΚΗ – ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗ ΣΥΝΙΣΤΩΣΑ ΤΗΣ ΦΕΡΟΥΣΑΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑΣ

Το φυσικό - οικολογικό σύνολο αποτελείται από όλα τα αμετάβλητα και εύκαμπτα συστατικά του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος καθώς και της υποδομής. Τα αμετάβλητα συστατικά αναφέρονται στην ικανότητα των φυσικών συστημάτων. Κατά περίπτωση, εκφράζονται ως οικολογική ικανότητα, αφομοιωτική ικανότητα, κ.ά. Δεν μπορεί να υπάρξει εύκολα σε αυτά ανθρώπινη επέμβαση που να τα κατευθύνει. Τα όρια είναι δυνατό να εκτιμηθούν, και ως τέτοια θα πρέπει να εξεταστούν προσεκτικά και να αποτελέσουν αντικείμενο σεβασμού. Τα εύκαμπτα συστατικά αναφέρονται πρωτίστως στα συστήματα υποδομής όπως είναι αυτά που αφορούν την ύδρευση, τα απορρίμματα, τον ηλεκτρισμό, τη συγκοινωνία, καθώς και τις κοινωνικές διευκολύνσεις όπως είναι οι ταχυδρομικές και τηλεπικοινωνιακές υπηρεσίες, οι υπηρεσίες υγείας, ο νόμος, οι τράπεζες, τα εμπορικά καταστήματα κ.ά. Τα όρια της ικανότητας των συστατικών υποδομής μπορούν να προσδιοριστούν μέσω επενδύσεων στις υποδομές, μέσω φόρων, οργανωτικών - ρυθμιστικών μέτρων κ.ά. Για το λόγο αυτό, οι αξίες τους δεν είναι δυνατό να χρησιμοποιηθούν τόσο ως βάση για τον προσδιορισμό της φέρουσας

⁵³ Διαθέσιμο στο: http://www.coastlearn.org/gr/tourism-gr/tools_acc.html.

ικανότητας, αλλά περισσότερο ως ένα πλαίσιο προσανατολισμού και λήψης αποφάσεων σχετικών με τις πτυχές της διαχειριστικής δράσης.

1.6.4.2. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ – ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ ΣΥΝΙΣΤΩΣΑ ΤΗΣ ΦΕΡΟΥΣΑΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑΣ

Το κοινωνικό - δημογραφικό σύνολο αναφέρεται σε εκείνες τις κοινωνικές πλευρές οι οποίες είναι σημαντικές για τις τοπικές κοινωνίες. Σχετίζονται με την παρουσία και την ανάπτυξη του τουρισμού. Κοινωνικά και δημογραφικά ζητήματα, όπως είναι το διαθέσιμο ανθρώπινο δυναμικό ή το καταρτισμένο προσωπικό κ.ά. Επίσης, περιλαμβάνονται κοινωνικό - πολιτιστικά ζητήματα όπως είναι η αίσθηση της ταυτότητας της τοπικής κοινωνίας ή η τουριστική εμπειρία κ.ά. Μερικά από αυτά μπορούν να εκφραστούν με ποσοτικούς όρους, αλλά τα περισσότερα απαιτούν κατάλληλη κοινωνικό - ψυχολογική έρευνα. Σε σύγκριση με τα φυσικό - οικολογικά και οικολογικά συστατικά, η κοινωνική φέρουσα ικανότητα είναι ίσως η πιο δύσκολη στο να εκτιμηθεί, καθώς εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από αξίες κρίσης. Οι πολιτικές και οικονομικές αποφάσεις μπορεί να επηρεάζουν κάποιες κοινωνικό - δημογραφικές παραμέτρους όπως, για παράδειγμα, οι πολιτικές μετανάστευσης. Η κοινωνική φέρουσα ικανότητα χρησιμοποιείται ως γενικός όρος για να περιλάβει και τα επίπεδα αντοχής του φιλοξενούμενου πληθυσμού, καθώς και την ποιότητα της εμπειρίας των επισκεπτών στην περιοχή.

1.6.4.3. ΠΟΛΙΤΙΚΟ – ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΣΥΝΙΣΤΩΣΑ ΤΗΣ ΦΕΡΟΥΣΑΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑΣ

Το πολιτικό - οικονομικό σύνολο αναφέρεται στις επιπτώσεις που έχει ο τουρισμός στην τοπική οικονομική δομή, τις δραστηριότητες κ.ά., περιλαμβανομένου του ανταγωνισμού με άλλους τομείς. Περιλαμβάνονται, επίσης, θεσμικά ζητήματα στο βαθμό που εμπλέκουν τοπικές ικανότητες διαχείρισης της παρουσίας του τουρισμού. Οι μελέτες των πολιτικό - οικονομικών παραμέτρων είναι απαραίτητες για να εκφραστεί η διαφορά στις αξίες και τις συμπεριφορές εντός μιας τοπικής κοινωνίας όσον αφορά τον τουρισμό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΟΙ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ Η ΔΕΙΦΟΡΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ.

2.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο δεύτερο κεφάλαιο είναι αναγκαίο να παρουσιάσουμε ορισμένες μορφές εναλλακτικού τουρισμού, καθώς και να δώσουμε ερμηνεία σε έννοιες που αφορούν τον τουρισμό και την ανάπτυξη.

Όταν μιλάμε για νέες μορφές εναλλακτικού τουρισμού και αναφερόμαστε στον αγροτουρισμό, στο πολιτιστικό, στον ιαματικό, στον περιπατητικό, στον θρησκευτικό, στον ναυταθλητικό, στον συνεδριακό, στον εκπαιδευτικό, στον πράσινο τουρισμό, στον τουρισμό υπαίθρου, στον τουρισμό περιπέτειας κλπ, ορίζουμε τη μορφή οργάνωσης του τουρισμού που απευθύνεται σε άτομα με ειδικά ενδιαφέροντα. Τα άτομα, που επιλέγουν το τόπο διακοπών τους με βάση τα ενδιαφέροντα αυτά, δεν λειτουργούν ως παθητικοί δέκτες των όσων τους προσφέρονται, αλλά συμμετέχουν ενεργά με στόχο να αποκομίσουν τη μέγιστη ικανοποίηση μέσα από τις συγκεκριμένες δραστηριότητες που τους προσφέρονται.

2.2. ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

2.2.1. ΛΟΓΟΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ, ΟΡΙΣΜΟΙ – ΕΝΝΟΙΕΣ

2.2.1.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο τουρισμός συμβάλλοντας σημαντικά στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του ντόπιου πληθυσμού, στη δημιουργία θέσεων εργασίας, στην εξασφάλιση κεφαλαίων για νέες επενδύσεις,

στη βελτίωση και στην αύξηση της υποδομής κ.α., χρησιμοποιείται από πολλές κυβερνήσεις ως ένα μέσο οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης.⁵⁴

Απ' την άλλη μεριά εκτός από θετικά αποτελέσματα, ο τουρισμός επιδρά αρνητικά στους προορισμούς υποδοχής τουριστών, με τρόπους όπως:⁵⁵

- Το μιμητισμό ποικίλων ξενόφερτων προτύπων από τους ντόπιους κατοίκους.
- Την εμπορευματοποίηση των ανθρωπίνων σχέσεων.
- Τη μεταμόρφωση περιοχών αξιόπροςεκτου φυσικού κάλους σε υπέρ κορεσμένες αστικές περιοχές.
- Την περιβαλλοντολογική μόλυνση.
- Την αλλοίωση του πολιτισμού.

Λόγω των εκτεταμένων αρνητικών επιπτώσεων πολύ συχνά ο τουρισμός έχει επικριθεί από πολλούς, ως τερατούργημα, που παρόλα τα βραχυπρόθεσμα έσοδα, πολλές φορές συμβάλλει στην καταστροφή των τουριστικών περιοχών και των πολιτισμών τους.⁵⁶

⁵⁴ Vaughan, R., Andriotis, K. & Wilkes, K. (2000). *Characteristics of tourism employment: The case of Crete. Paper Presented in the 7th ATLAS International Conference. North-South: Contrasts and Connections in Global Tourism.* June 18-21, 2000, Savonlinna, Finland.

Andriotis, K. (2001), *Tourism Planning and Development in Crete. Recent Tourism Policies and their Efficacy. Journal of Sustainable Tourism*, 9(4), σελ. 298-316.

⁵⁵ Κοκκώσης, Χ. (2001), *Τουριστική ανάπτυξη και φέρουσα ικανότητα στα νησιά, στο Τσάρτας, Π. (επιμ). Τουριστική Ανάπτυξη. Πολυεπιστημονικές Προσεγγίσεις*, (σελ. 81-98), Εξάντας: Αθήνα.

Κοκκώσης, Χ. & Τσάρτας, Π. (2001), *Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον. Κριτική: Αθήνα.*

Σπιλάνης, Γ. (2000). *Τουρισμός και περιφερειακή ανάπτυξη. Η περίπτωση των νησιών του Αιγαίου, στο Τσάρτας, Π. (επιμ). Τουριστική Ανάπτυξη. Πολυεπιστημονικές Προσεγγίσεις*, (σελ. 149-187), Εξάντας: Αθήνα.

Andriotis, K. (2003b), *Problems faced by the Cretan tourism industry as perceived by the business people. Tourism: An International Interdisciplinary Journal*, 51(1), σελ. 21-30.

⁵⁶ Vanhove, N. (1997), *Mass tourism: Benefits and costs. In: Wahab, S. & Pigram, J.J. (eds). Tourism Development and Growth - The Challenge of Sustainability*, London: Routledge, σελ.50-77.

Η αρνητική κριτική ασκείται κυρίως στη μαζικοποίηση του τουρισμού καθώς και στο γεγονός ότι τα περισσότερα τουριστικά έσοδα διαρρέουν έξω από την ντόπια οικονομία, με πολλές τουριστικές επιχειρήσεις, (κυρίως μεγάλου μεγέθους), να αγοράζουν εισαγόμενα προϊόντα, να απασχολούν ξενόφερτο εργατικό δυναμικό και να ανήκουν ή να διοικούνται από μη ντόπια άτομα.⁵⁷ Πολλά λοιπόν από τα χρήματα που εισέρχονται σε ένα προορισμό υποδοχής τουριστών και που κάτω από άλλες συνθήκες θα βοηθούσαν στην καλυτέρευση του βιοτικού επιπέδου του ντόπιου πληθυσμού και στην αύξηση του εγχώριου κατά κεφαλή εισοδήματος, διαρρέουν έξω από την τοπική κοινωνία, ενώ παράλληλα οι αυξανόμενοι αριθμοί τουριστών συντελούν στην υποβάθμιση του επιπέδου διαβίωσης των κατοίκων και στην αλλοτρίωση των κοινωνικών θεσμών.

Εξαιτίας των αρνητικών συνεπειών των μαζικών αφίξεων δημιουργήθηκε τις τελευταίες δεκαετίες η ανάγκη για αναζήτηση νέων προτύπων τουριστικής ανάπτυξης. Συγκεκριμένα το ενδιαφέρον πολλών επενδυτών, φορέων ανάπτυξης και μελετητών, εστιάζεται στην προώθηση ηπιότερων μορφών τουριστικής ανάπτυξης χωρίς να αποβλέπουν αποκλειστικά στο οικονομικό συμφέρον, αλλά στο σεβασμό στο περιβάλλον και στον πολιτισμό, καθώς και στην ικανοποίηση των αναγκών του ντόπιου κοινωνικού συνόλου. Ξεκίνησε δηλαδή μια ηπιότερη προσέγγιση ανάπτυξης τουριστικών προορισμών, δημιουργώντας έτσι μια νέα φιλοσοφία, τη φιλοσοφία του εναλλακτικού τουρισμού ως ένα είδος ενεργητικού τουρισμού που αντιτίθεται στο πρότυπο της μαζικής ανάπτυξης.

UNESCO (1976), *The effects of tourism on socio-cultural values. Annals of Tourism Research*, 4, σελ.74-105.

Romeril, M. (1985), *Tourism and the environment: towards a symbiotic relationship. International Journal of Environmental Studies*, 25 (4), σελ.215-218.

E.C. (1993), *Taking Account of Environment in Tourism Development. Study prepared by ECONSTAT EC DG XXIII*, Brussels: European Commission.

⁵⁷ Andriotis, K. (2002b), *Scale of hospitality firms and local economic development. Evidence from Crete. Tourism Management*, 23(4), σελ. 333-341.

Παπαδάκη - Τζεδάκη, Σ. (1997), *Ενδογενής Τουριστική Ανάπτυξη στο Ρέθυμνο: Ανάπτυξη ή Υπανάπτυξη; Μία Κοινωνικο-οικονομική και Ιστορική Προσέγγιση*, Διδακτορική διατριβή. Πανεπιστήμιο Ρεθύμνου: Ρέθυμνο.

2.2.1.2. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Σύμφωνα με τον Butler⁵⁸ οι εναλλακτικοί τύποι τουρισμού – τουρίστα, επιφέρουν λιγότερες αρνητικές συνέπειες στους προορισμούς υποδοχής τουριστών χωρίς όμως να μειώνουν τα θετικά οικονομικά αποτελέσματα, πραγματικότητα επιθυμητή από όλους όσους βρίσκονται σε θέσεις κλειδιά στην τουριστική ανάπτυξη μιας περιοχής καθώς και από τον ντόπιο πληθυσμό. Ενδεικτικά ο Fennel⁵⁹ σημειώνει: «Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού δίνουν την ευκαιρία στις χώρες να εκμηδενίσουν τις εξωγενείς επιδράσεις, να αναπτύξουν τη δική τους υποδομή και ανωδομή, ώστε να συμμετέχουν οι ίδιες στην ορθολογική ανάπτυξή τους και ουσιαστικά να κερδίσουν τη μάχη σε σημαντικά θέματα, αντί να τα παραχωρούν όλα σε ξένους επιχειρηματίες και ξένους θεσμικούς παράγοντες του τουριστικού χώρου». Οι εναλλακτικοί τύποι τουρισμού είναι αυτοί που αντιτίθενται στις μέχρι τώρα παραδοσιακές μορφές μαζικής τουριστικής ανάπτυξης.

Μια ολοκληρωμένη έννοια του εναλλακτικού τουρισμού όπως έχει παρουσιαστεί από τον Inskoop⁶⁰ παρατίθεται παρακάτω: «Ο εναλλακτικός τουρισμός είναι μικρής κλίμακας, μη συμβατικής φύσης, μη μαζικής εξειδίκευσης καθώς και κοινωνικά και περιβαλλοντολογικά ευαίσθητος και γεμάτος σεβασμό, σε αντίθεση με το συμβατικό τύπο μαζικού τουρισμού σε μεγάλα θέρετρα. Συνεπώς ο εναλλακτικός τουρισμός είναι μια διαδικασία που προωθεί μια μορφή ταξιδιού, φιλική προς το περιβάλλον, επιτρέποντας θετικές κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και από κοινού βιώματα μεταξύ των μελών διαφορετικών κοινωνιών». Όπως έχουν αποκαλύψει πολλοί μελετητές⁶¹, η πλειοψηφία των αρνητικών συνεπειών της τουριστικής ανάπτυξης

⁵⁸ Butler, R.W. (1990), *Alternative tourism: pious hope or Trojan Horse?* *Journal of Travel Research*. 28(3), σελ.40-45, στο Ανδριώτης 2003, σελ. 140.

⁵⁹ Fennel, D. (1991), *Οικοτουρισμός*, Έλλην: Αθήνα, στο Ανδριώτης 2003, σελ.141.

⁶⁰ Inskoop, E. (1991), *Tourism Planning: An Integrated and Sustainable Development Approach*, New York: Van Nostrand Reinhold, στο Ανδριώτης 2003, σελ.141.

⁶¹ Andriotis, K. (2000), *Local Community Perceptions of Tourism as a Development Tool: The Island of Crete. Unpublished doctoral dissertation*, Bournemouth University: Bournemouth.

Vanhove, N. (1997), *Mass tourism: Benefits and costs*. In: Wahab, S. & Pigram, J.J. (eds). *Tourism Development and Growth - The Challenge of Sustainability*, London: Routledge, σελ.50 - 77.

Romeril, M. (1985), *Tourism and the environment: towards a symbiotic relationship*. *International Journal of Environmental Studies*, 25 (4), σελ.215 - 218.

προκύπτει από το μαζικό τουρισμό, για το λόγο ότι συγκεντρώνει μεγάλο αριθμό τουριστών, απαιτεί επενδύσεις μεγάλης κλίμακας και λιγότερη συμμετοχή της ντόπιας κοινωνίας στην αναπτυξιακή διαδικασία.⁶²

Εναλλακτικός τουρισμός θεωρείται οποιαδήποτε άλλη μορφή εκτός του κλασικού και δίνει μια εναλλακτική πρόταση στον κλασικό ή μαζικό τουρίστα που έχει σκοπό την αναψυχή. Είναι μεγάλης κλίμακας, με αυξημένες ποιοτικά και ποσοτικά προσφερόμενες υπηρεσίες. Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού είναι πάρα πολλές σε αριθμό. Ενημερωτικά αναφέρονται ορισμένες:

- Τουρισμός στη φύση.
- Αγροτουρισμός.
- Πολιτιστικός τουρισμός.
- Θρησκευτικός τουρισμός.
- Συνεδριακός τουρισμός.
- Ιαματικός τουρισμός.
- Περιηγητικός Τουρισμός.
- Τουρισμός Περιπέτειας.
- Αθλητικός Τουρισμός.

⁶² Andriotis, K. (2002a), *Options in tourism development. Conscious versus conventional tourism. Anatolia. An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 13(1), σελ. 73 - 85.

Doggart, C. & Doggart, N. (1996), *Environmental impacts of tourism in developing countries. Travel and Tourism Analyst*. 2, σελ.71 - 86.

Faulkner, B. (1998), *Tourism development options in Indonesia and the case of agro-tourism in central Java. In: Laws, E., Faulkner, B. & Moscardo, G. (eds). Embracing and Managing Change in Tourism: International Case Studie.*, London: Routledge, σελ.202 - 221.

Με τη σειρά του ο τουρισμός στη φύση χωρίζεται σε διάφορες μορφές, μια εκ των οποίων είναι και ο Οικοτουρισμός.⁶³

Είναι φανερό ότι οι μορφές αυτές δεν αντικαθιστούν το μαζικό τουρισμό με την έννοια του παραθαλάσσιου μαζικού τουρισμού. Ωστόσο δρουν συμπληρωματικά προς αυτόν συμβάλλοντας κατά κύριο λόγο, στην οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη των περιοχών της περιφέρειας. Η διαμόρφωση αυτού του νέου προτύπου, αντιμέτωπο με τη μαζικοποίηση της τουριστικής διακίνησης, έχει αποκτήσει ποικίλους φανατικούς οπαδούς και υποστηρικτές σε ευρύ φάσμα κοινωνικών ομάδων και κινημάτων, που υποστηρίζουν με διαφορετικούς τρόπους την αναζήτηση της ποιότητας στο ταξίδι αλλά και τη σύνδεση της διαμονής σ' ένα τόπο με την προστασία του περιβάλλοντος και της ντόπιας κουλτούρας καθώς και με την αναζήτηση ενός διαφορετικού προτύπου τοπικής ανάπτυξης.⁶⁴ Μπορεί μάλιστα να μειώσει αισθητά και το πρόβλημα της υπανάπτυξης αφού προσελκύει τουρίστες σε αγροτικές και απομονωμένες περιοχές, αποτρέποντας, μέσω της δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας, τη μετανάστευση των ντόπιων κατοίκων και ιδιαίτερα της νέας γενιάς, στα μεγάλα αστικά κέντρα. Τέλος, διαμέσου της ανάπτυξης του εναλλακτικού τουρισμού τα τουριστικά οφέλη και οι ζημιές διανέμονται πιο ισάξια μέσα στην τοπική κοινωνία, επιτρέποντας έτσι ένα μεγαλύτερο μέρος του ντόπιου πληθυσμού να ωφελείται από την αναπτυξιακή διαδικασία, αντί να λαμβάνει μόνο το φορτίο των ζημιών.

2.2.1.3. ΜΑΖΙΚΟΣ ΕΝΑΝΤΙ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Από την παραπάνω ανασκόπηση κατανοούμε ότι ο εναλλακτικός τουρισμός θεωρείται ως διαμετρικά αντίθετος του μαζικού, με τον εναλλακτικό να εμφανίζεται ως καλός και ο μαζικός ως κακός.⁶⁵ Όπως έχουν αποκαλύψει πολλοί μελετητές,⁶⁶ η πλειοψηφία των αρνητικών

⁶³ Φραντζή, Σ., *Εννοιολογική Προσέγγιση του Οικοτουρισμού*, ΑΜΦΙΒΙΟΝ, ΕΚΒΥ, τεύχος 52, σελ. 1 - 16.

⁶⁴ Τσάρτας, Π. (1996), *Τουρίστες, Ταξίδια, Τόποι: Κοινωνιολογικές Προσεγγίσεις στον Τουρισμό*, Εξάντας: Αθήνα, σελ. 140.

⁶⁵ Lane, B. (1989), *Will rural tourism succeed? In: Hardy, S., Hardy, T. & Shaw, T. (eds). The Role of Tourism in the Urban and Regional Economy*, London: Regional Studies Association, σελ. 34 - 39.

συνεπειών της τουριστικής ανάπτυξης προκύπτει από το μαζικό τουρισμό, για το λόγο ότι συγκεντρώνει μεγάλο αριθμό τουριστών, απαιτεί επενδύσεις μεγάλης κλίμακας και λιγότερη συμμετοχή της ντόπιας κοινωνίας στην αναπτυξιακή διαδικασία.⁶⁷ Οι αρνητικές επιπτώσεις του μαζικού τουρισμού είναι πιο έκδηλες για τους τουριστικούς προορισμούς, γιατί ο μαζικός τουρισμός χαρακτηρίζεται από συγκέντρωση υποδομής και τουριστών στο χρόνο και στον τόπο, εμφανιζόμενοι με λιγότερη ευαισθησία στους εγγύριους πλουτοπαραγωγικούς πόρους εξ' αιτίας του εντατικού τύπου τουριστικής ανάπτυξης και της συμπεριφοράς των τουριστών που προσελκύονται από φθηνές αγοραστικές επιλογές.⁶⁸

Lane, B. (1993), *Sustainable rural tourism strategies: A tool for development and conservation*. In: Bramwell, B. & Lane, B. (eds). *Rural Tourism and Sustainable Tourism Development*, Channel view, Clevedon, σελ. 102 – 111.

Pearce, D.G. (1992), *Alternative tourism: Concepts, classifications, and questions*. In: Smith, V.L. & Eadington, W.R. (eds). *Tourism Alternatives: Potentials and Problems in the Development of Tourism*, Philadelphia: University of Philadelphia Press & International Academy for the Study of Tourism.

⁶⁶ Andriotis, K. (2000), *Local Community Perceptions of Tourism as a Development Tool: The Island of Crete*. Unpublished doctoral dissertation, Bournemouth University: Bournemouth.

Vanhove, N. (1997), *Mass tourism: Benefits and costs*. In: Wahab, S. & Pigram, J.J. (eds). *Tourism Development and Growth - The Challenge of Sustainability*, London: Routledge, σελ. 50 - 77.

Romeril, M. (1985), *Tourism and the environment: towards a symbiotic relationship*. *International Journal of Environmental Studies*, 25 (4), σελ. 215 - 218.

⁶⁷ Andriotis, K. (2002a), *Options in tourism development. Conscious versus conventional tourism. Anatolia*. *An International Journal of Tourism and Hospitality Research*, 13(1), σελ. 73 - 85.

Doggart, C. & Doggart, N. (1996), *Environmental impacts of tourism in developing countries*. *Travel and Tourism Analyst*. 2, σελ. 71 - 86.

Faulkner, B. (1998), *Tourism development options in Indonesia and the case of agro-tourism in central Java*. In: Laws, E., Faulkner, B. & Moscardo, G. (eds). *Embracing and Managing Change in Tourism: International Case Studies*, London: Routledge, σελ. 202 – 221.

⁶⁸ Coccossis, H. (1996), *Tourism and sustainability: perspectives and implications*. In: Priestley, G.K., Edwards, J.A. & Coccossis, H. (eds). *Sustainable Tourism? European Experiences*, Oxon: CAB, σελ. 1 - 21.

Coccossis, H. & Parpairis, A. (1996), *Tourism and carrying capacity in coastal areas: Mykonos, Greece*. In: Priestley, G.K., Edwards, J.A. & Coccossis, H. (eds). *Sustainable Tourism? European Experiences*, Oxon: CAB, σελ. 153 - 175.

Pearce, D.G. (1992), *Alternative tourism: Concepts, classifications, and questions*. In: Smith, V.L. & Eadington, W.R. (eds). *Tourism Alternatives: Potentials and Problems in the Development of Tourism*, Philadelphia: University of Philadelphia Press & International Academy for the Study of Tourism.

2.2.2. ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΤΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Από την παραπάνω ανασκόπηση φαίνεται ότι ο εναλλακτικός τουρισμός έχει αρκετά διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά σε σύγκριση με το μαζικό τα οποία και αναλύονται στις παρακάτω ενότητες.

2.2.2.1. ΤΑ ΚΙΝΗΤΡΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΑ

Το πρώτο διαφοροποιητικό χαρακτηριστικό του εναλλακτικού τουρισμού αποδίδεται στον τουρίστα ως άτομο και το κυρίαρχο κίνητρο ή ομάδα κινήτρων που τον οδηγεί στην επιλογή κάποιου ταξιδιού. Το κίνητρο για διακοπές γεννιέται από την ύπαρξη κάποιας ανάγκης. Συνεπώς, το κίνητρο αποτελεί την κινητήρια δύναμη που ωθεί κάποιο άτομο στην εκπλήρωση αυτής της ανάγκης.

Η ομάδα των κινήτρων που οδηγούν σε εναλλακτικό τουρισμό συνδέεται άμεσα με πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης τα οποία διαφέρουν ριζικά από αυτά που έχει επιβάλλει ο οργανωμένος μαζικός τουρισμός. Συγκεκριμένα τα κίνητρα που ωθούν κάποιο άτομο σε «εναλλακτικό τύπο» ταξιδιού είναι διαφορετικά από τα κίνητρα του συνηθισμένου μαζικού τουρίστα που θεωρείται «απαθής», «αλιγόψυχος», «νεοαποικιστής» και «άξεστος».⁶⁹ Ο εναλλακτικός τουρίστας έχει διαφορετικής μορφής κίνητρα που μπορούν να νοηθούν ως αυτά του λεγόμενου ενεργητικού τύπου τουρισμού (περιπλάνηση, περίπατος, αναρρίχηση, τουρισμός περιπέτειας), εξερευνητικού χαρακτήρα και συνάντησης (ιστορικοί και αρχαιολογικοί χώροι, συναναστροφή με τους ντόπιους κατοίκους, τον αυτόχθον πολιτισμό και τα ήθη και έθιμα) και δεσμευτικό χαρακτήρα (εθελοντικές υπηρεσίες σε κράτη του εξωτερικού, προσφορά βοήθειας και ενίσχυσης, συμμετοχή σε αρχαιολογικές ανασκαφές, εργασιακές κατασκηνώσεις, κλπ).

Συνεπώς, στις εναλλακτικές μορφές τουρισμού οι διακοπές δεν πραγματοποιούνται σαν μια μεμονωμένη προσπάθεια φυγής από την καθημερινότητα αλλά το ταξίδι αποκτάει κάποιο νόημα

⁶⁹ Cazes, G.H. (1989), *Alternative tourism: Reflections on an ambiguous concept*. In: Singh, T.V., Theuns, H.L. & Go, F.M. (eds). *Towards Appropriate Tourism: The Case of Developing Countries*, Frankfurt, Peter Lang, σελ. 117 - 126.

με κοινωνικές, πολιτιστικές, περιβαλλοντολογικές και εκπαιδευτικές προεκτάσεις. Συνοπτικά, οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού «καταγράφουν την έμφαση που δίνεται στα κίνητρα που σχετίζονται με το περιβάλλον και την αυτονομία στο ταξίδι».⁷⁰

2.2.2.2. Ο ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΑΣ

Ο εναλλακτικός τουρίστας δεν μπορεί να θεωρηθεί ως πελάτης ή καταναλωτής αφού διαφέρει από τα καθιερωμένα πρότυπα του φθηνού μαζικού τουρισμού, ενώ είναι γεγονός ότι ο εναλλακτικός τουρισμός προσφέρει μια εναλλαγή από τον καθιερωμένο τρόπο ζωής. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα που αναφέρει ο Cohen⁷¹ σχετικά με τους νεαρούς ταξιδιώτες του παρελθόντος που δεν αποδέχονταν για τον εαυτό τους τον όρο του τουρίστα, αλλά αυτοαποκαλούνταν ταξιδευτές και κοσμογυρισμένοι, που ταξιδεύουν με σκοπό την αναζήτηση του αυθεντικού, ενώ όλοι οι άλλοι τους αποκαλούσαν άσκοπα περιφερόμενους, χίπις, τουρίστες του σακιδίου, «γυφτοτουρίστες» κ.λπ. Οι εναλλακτικοί τουρίστες αποτελούν ένα τμήμα της αγοράς με διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά στα κίνητρα που τους ωθούν σε τουριστική μετακίνηση, τις δραστηριότητές τους κατά τη διάρκεια των διακοπών τους. Οι διαφορές των εναλλακτικών τουριστών από όλα σχεδόν τα άλλα είδη τουρισμού τείνει να τους απομονώνει σε ευδιάκριτες κατηγορίες που η κάθε μια απ' αυτές παρουσιάζει τις δικές της ιδιαιτερότητες. Σύμφωνα με τους Laarman & Durst⁷² ο εναλλακτικός τουρίστας έχει τα παρακάτω χαρακτηριστικά:

- Προσπαθεί να επισκέπτεται μέρη που δεν έχει πατήσει ανθρώπινο πόδι.
- Διεγείρεται από το αίσθημα της περιήγησης.
- Προσπαθεί να αποφύγει τον πολιτισμό για κάποιο χρονικό διάστημα.

⁷⁰ Τσάρτας, Π. (1996), *Τουρίστες, Ταξίδια, Τόποι: Κοινωνιολογικές Προσεγγίσεις στον Τουρισμό*, Εξάντας: Αθήνα, στο Ανδριώτης 2003, σελ. 352.

⁷¹ Cohen, E. (1979), *A phenomenology of tourist experiences. Sociology*. 13, σελ. 179-201.

Cohen, E. (1989), "Alternative tourism" – A Critique. In: Singh, T.V., Theuns, H.L. & Go, F.M. (eds). *Towards Appropriate Tourism: The Case of Developing Countries*, Frankfurt, Peter Lang, σελ. 127-142.

⁷² Laarman, J.G. & Durst, P.B. (1987), *Nature travel and tropical forests. FPEI Working Paper 23. Research Triangle Park, NC: Southeastern Center of Forest Economics Research.*

- Προσπαθεί να δημιουργήσει κανάλια επικοινωνίας με τον ντόπιο πληθυσμό.
- Δεν επιζητάει την ύπαρξη τουριστικής υποδομής.
- Συλλέγει περισσότερες πληροφορίες πριν και κατά τη διάρκεια του ταξιδιού του.
- Ταξιδεύει μόνος του ή σε μικρές ομάδες.
- Είναι καλά εκπαιδευμένος.
- Έχει περισσότερα έσοδα από το μέσο όρο.
- Τείνει να παραμένει σε μια χώρα για περισσότερες ημέρες από τον παραδοσιακό τουρίστα.

2.2.2.3. Ο ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΣ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΣ

Διαφοροποιητικό χαρακτηριστικό του εναλλακτικού τουρισμού είναι επίσης και η τοποθεσία που επισκέπτεται ο τουρίστας. Ο εναλλακτικός τουρισμός προωθεί επιθυμητές διαφορές μεταξύ προορισμών. Όπως σημειώνουν πολλοί συγγραφείς⁷³ «Οι περισσότεροι τουριστικοί προορισμοί επικρίνονται για την αποστέρηση από τον τουρίστα της αυθεντικότητας του ταξιδιού με την επίδειξη πλαστών θέλγητρων που έχουν κατασκευαστεί με μοναδικό σκοπό την τουριστική χρήση». Αντίθετα στον εναλλακτικό τουρισμό, ελκυστικά στοιχεία είναι το «νέο, πρωτοποριακό, παρθένο ή ανεξερεύνητο» του προορισμού που τον διαφοροποιούν από άλλες κορεσμένες

⁷³ Ahmed, S.A. (1987), *Perceptions of socio-economic and cultural impact of tourism in Sri-Lanka: A research study*, Marga Quarterly Journal. 8(4), σελ. 34 - 63.

Andronicos, A. (1979), *Tourism in Cyprus*. In: de Kadt, E. (ed). *Tourism: Passport to Development?*, Oxford: Oxford University Press.

Berno, T. (1999). *When a guest is a guest. Cook islanders view tourism*. *Annals of Tourism Research*. 26(3), σελ. 656-675.

Cohen, E. (1989), “*Alternative tourism*” – *A Critique*. In: Singh, T.V., Theuns, H.L. & Go, F.M. (eds). *Towards Appropriate Tourism: The Case of Developing Countries*, Frankfurt, Peter Lang, σελ. 127 - 142.

McCannell, D. (1973), *Staged authenticity: Arrangements of social space in tourist settings*, *American Journal of Sociology*. 79(3), σελ. 589 - 603.

τουριστικές περιοχές. Αξιοσημείωτο είναι ότι ο εναλλακτικός τουρίστας ελκύεται από ένα ιδανικά ονειρεμένο και ήσυχο περιβάλλον και από την ιδέα της συνάντησης με τον ντόπιο πληθυσμό, γεγονός που δεν συμβαδίζει με την αστικοποίηση του μαζικού τουριστικού προορισμού. Συνεπώς, ο εναλλακτικός τουρισμός μπορεί να θεωρηθεί ως μια αντίδραση του τουρίστα στην εμπορευματοποίηση των διακοπών του και την προσπάθεια των τουριστικών προορισμών να παρουσιάζουν μια σειρά ψεύτικων γεγονότων ως αυτοχθόνων.

2.2.2.4. ΤΟ ΜΕΓΕΘΟΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Οι περισσότεροι τουριστικοί προορισμοί προσελκύουν τουρίστες σε επιχειρήσεις μεγάλου μεγέθους, συνήθως ξενοδοχεία που προσφέρουν ποικίλες υπηρεσίες, τις λεγόμενες «πακεταρισμένες» διακοπές που οργανώνονται από τους οργανωτές ταξιδιών. Στον εναλλακτικό τουρισμό κυριαρχεί η ρήση του Schumacher⁷⁴ «το μικρό είναι πανέμορφο - small is beautiful» αναφορικά με το μέγεθος των επενδύσεων. Οι εναλλακτικοί τουρίστες διαλέγουν ως επί το πλείστον μικρές μονάδες διαμονής και ντόπιες επιχειρήσεις. Συγκεκριμένα, διαφορετικής κλίμακας ανάπτυξη έχει διαφορετικές επιπτώσεις στις κοινότητες που επισκέπτονται οι τουρίστες.

Για παράδειγμα, ο Rodenburg⁷⁵ πραγματοποίησε μια μελέτη στο νησί του Μπαλί και ομαδοποίησε τις τουριστικές επιχειρήσεις σε τρεις κατηγορίες: μεγάλες, μικρές και επιχειρήσεις χειροτεχνίας. Από την έρευνα φάνηκε, ότι το κάθε είδος τουριστικής εκμετάλλευσης συναντάει διαφορετικούς στόχους οικονομικής ανάπτυξης. Ο Rodenburg κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η ίδρυση μικρών επιχειρήσεων και επιχειρήσεων χειροτεχνίας ωφελεί περισσότερο το νησί του Μπαλί και στους κατοίκους του. Μια άλλη μελέτη από τον Andriotis⁷⁶, ερευνήσε 52 επιχειρήσεις διαμονής τουριστών στο νησί της Κρήτης κατατάσσοντάς τις ανάλογα με τον αριθμό των

⁷⁴ Σουμάχερ, Ε.Φ., *Το Μικρό είναι Όμορφο*, Μετάφραση Φαράντος Χοϊδάς και Όλγα Τρέμη, Εκδόσεις Γλάρος, Αθήνα, 1980.

⁷⁵ Rodenburg, E.E. (1989), *The effects of scale in economic development: tourism in Bali*. In: Singh, T.V., Theuns, H.L. & Go, F.M. (eds). *Towards Appropriate Tourism: The Case of Developing Countries*, Frankfurt, Peter Lang Verlag, σελ. 205 - 226.

⁷⁶ Andriotis, K. (2002b), Scale of hospitality firms and local economic development. Evidence from Crete. *Tourism Management*. 23(4), σελ. 333 - 341.

δωματίων τους σε τρεις κατηγορίες: τις μικρές (αυτές που έχουν 40 ή λιγότερα δωμάτια), τις μεσαίες (αυτές που έχουν 41 - 100 δωμάτια) και τις μεγάλες (αυτές που έχουν πάνω από 100 δωμάτια). Από τα αποτελέσματα της έρευνας αποδεικνύεται μέσω της χρήσης στατιστικών τεχνικών ότι η συνεισφορά των επιχειρήσεων διαμονής στην οικονομική ανάπτυξη του νησιού δεν είναι ομοιόμορφη. Συγκεκριμένα, οι μεγαλύτερες επιχειρήσεις απασχολούν περισσότερο ξένο διευθυντικό προσωπικό σε σύγκριση με τις μικρές και τις μεσαίου μεγέθους επιχειρήσεις. Επίσης, οι μεγαλύτερες επιχειρήσεις αγοράζουν λιγότερο από ντόπιους λιανοπωλητές και χονδρέμπορους σε σύγκριση με τις μικρομεσαίες, ενώ οι μικρές επιχειρήσεις απασχολούν περισσότερα άτομα από τα μέλη της οικογένειας του ιδιοκτήτη. Ως εκ τούτου όσο μικρότερη είναι η επιχείρηση τόσο μεγαλύτερη η συνεισφορά της στην τοπική ανάπτυξη.

2.2.2.5. ΕΝΔΟΓΕΝΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

Ο κάθε τουριστικός προορισμός αναπτύσσεται στην αρχή προσελκύοντας μη οργανωμένους τύπους τουριστών, τους λεγόμενους εξερευνητές και περιηγητές, γεγονός που επιδρά θετικά στην οικονομία αυτών των προορισμών μια και δεν υπάρχουν μεσάζοντες που να εκμεταλλεύονται τις πλουτοπαραγωγικές πηγές και να κρατούν για λογαριασμό τους την πίτα του λέοντος από τα τουριστικά έσοδα. Γενικότερα όμως η εξάπλωση του τουρισμού τις τελευταίες δεκαετίες από τις δυτικού τύπου οικονομίες στις υποανάπτυκτες περιοχές της περιφέρειας έχει προκαλέσει δομικές αλλαγές, που έχουν τη μορφή του εκσυγχρονισμού της οικονομικής δομής. Εμφανίζεται κυρίως με τη διείσδυση ξένων κεφαλαίων και εξωτερικού ελέγχου των πλουτοπαραγωγικών πηγών, όπως επίσης και την ενίσχυση μιας ομάδας ελίτ που λειτουργεί ως καθοριστικός παράγοντας αλλαγής. Σύμφωνα με αρκετούς μελετητές⁷⁷ εξαιτίας

⁷⁷ Auty, R.M. (1995), *Patterns of Development: Resources, Policy and Economic Growth*, London: Edward Arnold.

Britton, S.G. (1982), *The political economy of tourism in the third World*, *Annals of Tourism Research*. 9(2), σελ. 331-358.

Erisman, M. (1983), *Tourism and cultural dependency in the West Indies*, *Annals of Tourism Research*. 10(3), σελ. 337-362.

Lea, J. (1988), *Tourism and Development in the Third World*, London & New York: Routledge.

της αδυναμίας ανάπτυξης του τουρισμού από τα έσω, διάφορες μορφές εξαρτημένης ανάπτυξης έχουν εκδηλωθεί σε πολλά αναπτυσσόμενα κράτη.

Όπως πρεσβεύει η ιδέα της εξαρτημένης ανάπτυξης, ενώ η οικονομική αναζωογόνηση έχει επιτευχθεί σε αρκετά κράτη της περιφέρειας, τα επιθυμητά αποτελέσματα που να διαφοροποιούν την περιφέρεια από την καπιταλιστική ανάπτυξη του πυρήνα δεν έχουν εμφανιστεί.⁷⁸ Η έλλειψη επαρκών κεφαλαίων και η επακόλουθη χαμηλή δυνατότητα επενδύσεων και παραγωγικότητας, έχουν ως αποτέλεσμα η περιφέρεια να είναι παγιδευμένη σε ένα φαύλο κύκλο φτώχειας,⁷⁹ με τον περιφερειακό τουρισμό να ελέγχεται από τις βιομηχανικές μητροπολιτικές χώρες, οι οποίες αποτελούν τον πυρήνα της οργάνωσης του τουριστικού κυκλώματος.⁸⁰ Ως αποτέλεσμα, η εξέλιξη του τουρισμού σε πολλές, κυρίως νησιωτικές περιοχές και κράτη του τρίτου κόσμου λειτουργεί σύμφωνα με τα πρότυπα της νεοαποικιοκρατίας και της πλήρους οικονομικής εξάρτησης, όπου οι πλούσιες μητροπολιτικές κοινωνίες δυτικού τύπου κυριαρχούν αποφασιστικά στην τουριστική βιομηχανία των υποανάπτυκτων και αναπτυσσόμενων οικονομιών μέσω της εκμετάλλευσης των πλουτοπαραγωγικών τους πόρων.⁸¹

Milne, S. (1997), *Tourism, dependency and South Pacific micro-states: beyond the vicious cycle?* In: Lockhart, D.G. & Drakakis-Smith, D. (eds), *Island Tourism: Trends and Prospects*, London: Pinter, σελ. 281-301.

Wilkinson, P.F. (1987), *Tourism in small island nations: a fragile dependency*, *Leisure Studies*, 6(2), σελ. 127-146.

Wilkinson, P.F. (1997), *Jamaican tourism: from dependency theory to a world-economy approach*. In: Lockhart, D.G. & Drakakis-Smith, D. (eds), *Island Tourism: Trends and Prospects*, London: Pinter, σελ. 182-204.

⁷⁸ Hunt, D. (1989), *Economic Theories of Development: An Analysis of Competing Theories*, Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf.

Potter, R.B., Binns, T., Elliott, J.A. & Smith, D. (1999), *Geographies of Development*, Essex: Longman.

⁷⁹ Myrdal, G. (1957), *Economic Theory and Underdeveloped Regions*, London: Methuen.

Potter, R.B., Binns, T., Elliott, J.A. & Smith, D. (1999), *Geographies of Development*, Essex: Longman.

⁸⁰ Keller, P. (1987), *Stages of peripheral tourism development - Canada's Northwest Territories*. *Tourism Management*, 8(1), σελ. 20 - 32.

Potter, R.B., Binns, T., Elliott, J.A. & Smith, D. (1999), *Geographies of Development*, Essex: Longman.

⁸¹ Andriotis, K. (2003c), *Problems of island tourism development. The Greek insular regions*, Σε: Bramwell, B. (επιμ), *Coastal Mass Tourism. Diversification and Sustainable Development in Southern Europe*.

Διάφοροι μελετητές⁸² έχουν επισημάνει τις καταστροφικές συνέπειες της εξωγενούς τουριστικής ανάπτυξης στην οικονομική και κοινωνική δομή του κάθε προορισμού υποδοχής τουριστών, αντιμετωπίζοντας τον τουρισμό ως μια νέα μορφή αποικιοκρατίας. Υποστηρίζουν ότι η εξωγενής τουριστική ανάπτυξη προσφέρει περισσότερα οφέλη στις καπιταλιστικές χώρες από όπου προέρχονται οι περισσότεροι τουρίστες χωρίς να συνεισφέρει ικανοποιητικά στην οικονομική ανάπτυξη των χωρών υποδοχής τουριστών.⁸³ Συνεπώς, η εξωγενής ανάπτυξη ενός προορισμού μπορεί να κατηγορηθεί για χαμηλά πολλαπλασιαστικά φαινόμενα, για χρήση εισερχόμενου (μη ντόπιου) εργατικού δυναμικού, για αυξανόμενη ξένη κυριαρχία καθώς και εξωτερικού ελέγχου της τουριστικής βιομηχανίας.

Για να αποφευχθούν οι παραπάνω αρνητικές συνέπειες πολλοί επενδυτές και φορείς ανάπτυξης αναζητούν διέξοδο σε ενδογενή πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης. Η συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας στην τουριστική ανάπτυξη είναι μια από τις προϋποθέσεις ανάπτυξης του εναλλακτικού τουρισμού και μπορεί να διερευνηθεί από δύο σκοπιές:⁸⁴

- Συμμετοχή στα οφέλη από την τουριστική ανάπτυξη.
- Συμμετοχή στη λήψη αποφάσεων αναφορικά με την αναπτυξιακή διαδικασία και το σχεδιασμό του προσφερόμενου προϊόντος.

⁸² Britton, S.G. (1989), *Tourism, dependency and development: A model of analysis*. In: Singh, T.V., Theuns, H.L. and Go, F.M. (eds) *Towards Appropriate Tourism: The Case of Developing Countries*, Frankfurt: Peter Lang, σελ. 93 - 116.

Perez, L.A. (1973), *Aspects of underdevelopment: Tourism in the West Indies*. *Science and Society*, 37(5), σελ. 473 - 480.

⁸³ Khan, M.M. (1997), *Tourism development and dependency theory: Mass tourism vs. ecotourism*, *Annals of Tourism Research*, 24(4), σελ. 988 - 991.

⁸⁴ McIntosh, R.W. & Goeldner, G.R. (1986), *Tourism: Principles, Practices, Philosophies*, 5th ed. New York: Wiley.

Timothy, D.J. (1999), *Participatory planning. A view of tourism in Indonesia*, *Annals of Tourism Research*. 26(2), σελ. 371 - 391.

Tosun, C. (2000), *Limits to community participation in the tourism development process in developing countries*, *Tourism Management*. 21(3), σελ. 413-633. στο *Ανδριώτης 2003*, σελ. 147.

Πολλές φορές όμως τα οφέλη από την τουριστική ανάπτυξη συγκεντρώνονται στα χέρια ενός περιορισμένου αριθμού ατόμων, τα οποία έχουν τα απαραίτητα κεφάλαια να επενδύσουν στον τουρισμό σε αντίθεση με άλλες ομάδες της κοινότητας (π.χ. χαμηλής κοινωνικής τάξης, ανεκπαιδευτα και φτωχά άτομα). Ο Vivian⁸⁵ πιστεύει ότι, «πολλές παραδοσιακές κοινωνίες είναι καταπιεστικές, αφού συχνά αποκλείουν ένα σχετικά μεγάλο μέρος των κατοίκων τους από την αναπτυξιακή διαδικασία». Ο Brohman⁸⁶ είναι σύμφωνος με τις αρχές του εναλλακτικού τουρισμού προτείνοντας ότι «Τα τουριστικά οφέλη και οι ζημιές πρέπει να διανέμονται πιο ισομερώς μέσα στην τοπική κοινωνία, επιτρέποντας έτσι ένα μεγαλύτερο μέρος του ντόπιου πληθυσμού να ωφελείται από την εξάπλωση του τουρισμού, αντί να λαμβάνει μόνο το φορτίο των ζημιών».

Οι Pearce, Moscardo & Ross⁸⁷ έχουν διερευνήσει τη συμμετοχή της κοινωνίας στην τουριστική ανάπτυξη από τη σκοπιά της εμπλοκής όπου μεμονωμένα άτομα μέσα σε μια τουριστικά προσανατολισμένη κοινότητα εμπλέκονται στη λήψη αποφάσεων και στη διαδικασία υλοποίησής τους αναφορικά με τις κύριες εκδηλώσεις των πολιτικών και κοινωνικοοικονομικών δραστηριοτήτων.

Διαμέσου της συμμετοχής στην αναπτυξιακή διαδικασία, οι κάτοικοι μιας περιοχής έχουν την ευκαιρία να καθορίσουν οι ίδιοι την έκταση και τη μορφή της τουριστικής ανάπτυξης καθώς και τον τρόπο που θέλουν να «πουλήσουν» την περιοχή τους.⁸⁸ Δυστυχώς στην Ελλάδα τις

⁸⁵ Vivian, J.M. (1992), *Foundations for sustainable development: participation, empowerment and local resource management*. In: Ghai, D. & Vivian, J.M. (eds). *Grassroots Environmental Action: Peoples' Participation in Sustainable Development*, London: Routledge, σελ. 50 - 80.

⁸⁶ Brohman, J. (1996), *New directions in tourism for third world development*, *Annals of Tourism Research*. 23(1), σελ. 48 - 70.

⁸⁷ Pearce, P.L., Moscardo, G. & Ross, G.F. (1996), *Tourism Community Relationships*, Oxford: Pergamon. στο Ανδριώτης 2003, σελ. 147.

⁸⁸ Γαλάνη - Μουταφί, Β. (2002), *Έρευνες για τον Τουρισμό στην Ελλάδα και την Κύπρο. Μια Ανθρωπολογική Προσέγγιση*, Αθήνα: Προπομπός.

Timothy, D.J. (1998), *Co-operative tourism planning in a developing destination*. *Journal of Sustainable Tourism*, 6(1), σελ. 52-68. στο Ανδριώτης 2003, σελ. 147.

περισσότερες φορές οι κάτοικοι δεν συμμετέχουν στην αναπτυξιακή διαδικασία που επηρεάζει τις ζωές τους.⁸⁹

Οι κοινότητες είναι οι προορισμοί των περισσότερων ταξιδιωτών και επομένως η ανάπτυξη και η διαχείριση της τουριστικής βιομηχανίας πρέπει να είναι αποτελεσματική για να μπορέσει να καρποφορήσει.⁹⁰ Σύμφωνα με τον Hall⁹¹ «Η συμμετοχή των κατοίκων στην αναπτυξιακή διαδικασία είναι μια μορφή σχεδιασμού από κάτω προς τα πάνω (bottom up)⁹², που δίνει έμφαση στην τοπικά ελεγχόμενη ανάπτυξη αντί για την ανάπτυξη της ίδιας της κοινότητας». Ο Haywood⁹³ παρατήρησε ότι «Οι τουρίστες είναι καταναλωτές και χρήστες των πόρων της κοινότητας και επομένως η ίδια η κοινότητα αποτελεί ένα είδος εμπορεύματος». Στην πραγματικότητα μερικές κοινότητες σκόπιμα κατασκευάζονται ή τροποποιούνται για κατανάλωση από τους τουρίστες.

Ο Dowling⁹⁴ πιστεύει πως, «παρόλο που η γνώμη των ντόπιων κατοίκων προς τον τουρισμό εύλογα διευρύνεται, η ενσωμάτωση αυτών των ιδεών στη διαδικασία του σχεδιασμού είναι κάπως ασυνήθιστη». Υπάρχουν περιπτώσεις που η κυβέρνηση (που τις περισσότερες φορές αναλαμβάνει το ρόλο του αξιοποιητή) είναι απρόθυμη να διαπραγματευτεί ορισμένα

⁸⁹ Andriotis, K. (2002c), *Residents' satisfaction or dissatisfaction with public sector governance. The Cretan case. Tourism and Hospitality Research: The Surrey Quarterly Review*, 4(1), σελ. 53 - 68.

Andriotis, K. (2003c), *Problems of island tourism development. The Greek insular regions*, στο Bramwell, B. (επιμ), *Coastal Mass Tourism. Diversification and Sustainable Development in Southern Europe*.

Andriotis, K. and Vaughan D.R. (2003a), *The tourism workforce and policy: Exploring the assumptions using Crete as the case study. Current Issues in Tourism*.

⁹⁰ Blank, U. (1989), *The Community Tourism Industry Imperative: The Necessity, the Opportunities, its Potential*. Venture Publishing, State College, PA.

⁹¹ Hall, C.M. (2000), *Tourism Planning: Policies, Processes and Relationships*, Essex: Prentice Hall, στο Ανδριώτης 2003, σελ. 147.

⁹² Κεφάλαιο 2^ο, Υποκεφάλαιο 2.4.2. Ορεινοί Όγκοι – Η Έννοια της Ανάπτυξης και η Θεωρία της Ανάπτυξης «bottom to up approach».

⁹³ Haywood, K.M. (1988), *Responsible and responsive tourism planning in the community. Tourism Management*. 9(2), σελ. 105 - 116.

⁹⁴ Dowling, R. (1993), *Tourism planning, people and the environment in Western Australia*, *Journal of Travel Research*. 31(4), σελ. 52 - 58.

προβλήματα εξαιτίας του πολιτικού κόστους ή γιατί τα ενδιαφέροντά της στοχεύουν προς άλλες κατευθύνσεις.⁹⁵

Ο Inskoop⁹⁶ αποδοκιμάζει την απροθυμία ορισμένων κυβερνώντων να επιδιώξουν την εμπλοκή της ντόπιας κοινωνίας στην αναπτυξιακή προσπάθεια, σημειώνοντας ότι, «ο σχεδιασμός είναι για τους πολίτες μιας περιοχής και αυτοί πρέπει να έχουν την ευκαιρία να συμμετέχουν στις μελλοντικές επεκτατικές κατευθύνσεις της περιοχής τους και να εκφράζουν τις γνώμες τους για τον τύπο της κοινωνίας που θέλουν να ζήσουν». Μόνο με το να έχουν τους ντόπιους κατοίκους στο πλευρό τους μπορούν οι τουρίστες να συνυπάρξουν ειρηνικά και μόνο τότε η κοινότητα υποδοχής τουριστών μπορεί να διαβεβαιώσει ότι το περιβάλλον το οποίο αποτέλεσε αρχικά πόλο έλξης για τους τουρίστες θα διασφαλιστεί, για τη μακροχρόνια ευημερία των ντόπιων και την απόλαυση της συνεχής ροής τουριστών.⁹⁷ Παρόλα αυτά αρκετοί επενδυτές και φορείς ανάπτυξης αποφεύγουν την ενεργή εμπλοκή της κοινωνίας, με τη σκέψη ότι μπορεί να λειτουργήσει ως σπατάλη χρόνου στη λήψη αποφάσεων και ως εκ τούτου αρκετές φορές θεωρείται ανώφελη και δύσχρηστη.

Οι τουριστικοί επενδυτές και οι φορείς της ανάπτυξης πρέπει να προσδιορίσουν τις προτιμήσεις τους για μικρής ή μεγάλης κλίμακας επενδύσεις σύμφωνα με τα είδη των τουριστών που θέλουν να προσελκύσουν (εναλλακτικά ή μη), τα κεφάλαια που διαθέτουν και το επίπεδο του επιθυμητού ελέγχου και της συμμετοχής της ντόπιας κοινωνίας στην τουριστική διαδικασία. Στις περιπτώσεις που η ενδογενής τουριστική ανάπτυξη δεν είναι δυνατή, οι κυβερνήσεις πρέπει να καταβάλλουν προσπάθειες για να διατηρηθεί ο μεγαλύτερος έλεγχος της ανάπτυξης από τον ντόπιο πληθυσμό, επιχειρώντας να αυξήσουν τη συμμετοχή της ντόπιας κοινωνίας στην αναπτυξιακή διαδικασία, π.χ. με τη χορήγηση κινήτρων για επενδύσεις σε τοπικούς επιχειρηματίες και με νομοθεσία που να αυξάνει τις ευκαιρίες για εργασία των ντόπιων κατοίκων. Εναλλακτικά, εάν ο προορισμός έχει τη δυνατότητα και τους οικονομικούς πόρους για ενδογενή ανάπτυξη, η κυβέρνηση πρέπει να ενθαρρύνει τους ντόπιους κατοίκους να επενδύσουν

⁹⁵ Pearce, P.L., Moscardo, G. & Ross, G.F. (1996), *Tourism Community Relationships*, Oxford: Pergamon. στο Ανδριώτης 2003, σελ. 147.

⁹⁶ Inskoop, E. (1991), *Tourism Planning: An Integrated and Sustainable Development Approach*, New York: Van Nostrand Reinhold σελ. 191, στο Ανδριώτης 2003, σελ. 141.

⁹⁷ Doggart, C. & Doggart, N. (1996), *Environmental impacts of tourism in developing countries*, Travel and Tourism Analyst. 2, σελ. 71 - 86, στο Ανδριώτης 2003, σελ. 148.

στην τουριστική βιομηχανία και να προσπαθήσουν να αξιοποιήσουν λογικά τους διαθέσιμους κοινωνικό - πολιτιστικούς και περιβαλλοντολογικούς πόρους.⁹⁸

2.2.2.6. Η ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΤΟΠΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Τα τελευταία χρόνια εξαιτίας των αρνητικών σχολίων που αποδίδονται στο μαζικό τουρισμό, πολλά κράτη διαμορφώνουν την πολιτική τους προς την ενθάρρυνση πιο ήπιων (εναλλακτικών) μορφών τουρισμού, αναζητώντας έτσι μια λύση για τα μακροχρόνια προβλήματα που έχουν προκληθεί από την ανεξέλεγκτη τουριστική ανάπτυξη. Τα κίνητρα του εναλλακτικού τουρίστα και τα καταναλωτικά του πρότυπα, που κατευθύνονται στην αναζήτηση της αυθεντικότητας και στην συναναστροφή του με την παρθένα φύση και τον αυτόχθονα πολιτισμό, περικλείουν ιδιαίτερη σημασία στην προστασία της κοινωνίας, του πολιτισμού και του περιβάλλοντος της περιοχής υποδοχής τουριστών, συνεισφέροντας έτσι στην αειφόρο ανάπτυξη και στη μακροβιότητα των υπάρχοντων πόρων. Ως εκ τούτου, ο εναλλακτικός τουρισμός υποδεικνύει περιορισμούς αναφορικά με τη φέρουσα ικανότητα μιας τουριστικής περιοχής και μπορεί να θεωρηθεί ως τουρισμός μειωμένων αρνητικών επιπτώσεων.

Αυξημένη είναι μέσω του εναλλακτικού τουρισμού η διασύνδεση του τουριστικού τομέα με άλλους τομείς της οικονομίας, π.χ. γεωργία, κτηνοτροφία και χειροτεχνία. Απ' την άλλη, υπάρχει μειωμένη διαρροή χρημάτων από την τοπική οικονομία για λόγους όπως αγορά εισαγόμενων προϊόντων, εξάρτηση από ξένους οργανωτές ταξιδιών και απασχόληση αλλοδαπών στην ντόπια βιομηχανία, δημιουργώντας έτσι υψηλούς οικονομικούς δεσμούς σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο. Όπως χαρακτηριστικά υποστηρίζει ο Gannon⁹⁹ «Ντόπιοι επιχειρηματίες μικρών επιχειρήσεων μπορούν, με μέτριες δαπάνες, να συνεισφέρουν αξιοσημείωτα στην οικονομική ανάπτυξη γιατί προμηθεύουν μικρότερες αγορές, αξιώνουν σχετικά μικρά κεφάλαια,

⁹⁸ Ανδριώτης Κ, (2003), Ο εναλλακτικός τουρισμός και τα διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά του, ΤΟΠΟΣ Επιθεώρηση Χωρικής Ανάπτυξης, Σχεδιασμού και Περιβάλλοντος, 20-21/2003 ISSN 1105-3267, σελ. 139 - 154, διαθέσιμο στο: http://www.uehr.panteion.gr/topos/gr/pdf/7_andriotis.pdf.

⁹⁹ Gannon, A. (1993), *Rural tourism as a factor in rural community economic development for economies in transition*, In: Bramwell, B. and Lane, B. (eds), *Rural Tourism and Sustainable Tourism development*, Channel View: Clevedon, σελ. 51 - 60.

χρησιμοποιούν ντόπιους πλουτοπαραγωγικούς πόρους και ακατέργαστα υλικά και δεν απαιτούν δαπανηρή και εξεζητημένη υποδομή». Οι επενδύσεις μικρής κλίμακας που προωθούνται διαμέσου του εναλλακτικού τουρισμού διατηρούν τον έλεγχο της τουριστικής ανάπτυξης από τους ντόπιους κατοίκους και εξασφαλίζουν αυξημένα οικονομικά οφέλη.

Ταυτόχρονα, οι μικρής κλίμακας επιχειρήσεις μπορούν να ενσωματωθούν με μεγαλύτερη ευκολία στο υπάρχον κοινωνικό - πολιτιστικό και οικονομικό περιβάλλον της κοινότητας, βοηθώντας πιο αποτελεσματικά την αειφόρο ανάπτυξη ενός προορισμού.

Επιτυγχάνοντας ενδογενή τουριστική ανάπτυξη μέσω της συμμετοχής του ντόπιου κοινωνικού συνόλου στην αναπτυξιακή διαδικασία, οι κάτοικοι μιας περιοχής έχουν τη δυνατότητα να προσδιορίσουν τη ζωή τους, σε μια κοινωνία που θέλουν να ζήσουν, διαμορφώνοντας τον τρόπο που θέλουν να την «πουλήσουν». Η αποδοχή από τους ντόπιους κατοίκους της τουριστικής ανάπτυξης θεωρείται σημαντική για την μακροχρόνια επιτυχία του τουρισμού, γιατί εάν οι τουρίστες δεν είναι ευπρόσδεκτοι και υπάρχει ένα είδος εχθρικότητας απέναντί τους οι αφίξεις τους θα μειωθούν. Συνεπώς, η συμπεριφορά των ντόπιων κατοίκων προς τους εισερχόμενους τουρίστες αποτελεί ένα από τους καθοριστικούς παράγοντες στην επιτυχία της τουριστικής βιομηχανίας μιας περιοχής.

Παρόλο που πολλές φορές ο τουρισμός κατηγορείται για υπό - ανάπτυξη και ερήμωση ορισμένων περιοχών της περιφέρειας λόγω της μετανάστευσης του οικονομικά ενεργού πληθυσμού τους στα αστικά κέντρα, ο εναλλακτικός τουρισμός μπορεί να μειώσει αισθητά το πρόβλημα της υπανάπτυξης αφού προσελκύει τουρίστες σε αγροτικές και απομονωμένες περιοχές, αποτρέποντας, μέσω της δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας, τη μετανάστευση των ντόπιων κατοίκων, και ιδιαίτερα της νέας γενιάς, στα μεγάλα αστικά κέντρα.

2.3. ΑΕΙΦΟΡΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

2.3.1. ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΜΕ ΤΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΤΟΥ ΜΑΖΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ο μαζικός τουρισμός αποτελεί μια εντατική τουριστική εκμετάλλευση που εκφράζεται με την μαζική συγκέντρωση επισκεπτών σε συγκεκριμένους τουριστικούς προορισμούς και σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους. Η εντατική τουριστική δραστηριότητα έχει ως συνέπεια την αυξημένη πίεση προς το περιβάλλον, οδηγώντας και σε αρκετές περιπτώσεις στην περιβαλλοντική υποβάθμιση, καθότι γίνεται υπέρβαση της φέρουσας ικανότητας των τουριστικών προορισμών (π.χ. άναρχη και μη ελεγχόμενη επέμβαση τόσο στο φυσικό όσο και στο δομημένο περιβάλλον). Η μαζική μορφή του τουρισμού πέρα από την περιβαλλοντική υποβάθμιση, δημιουργεί κόστος και στις τοπικές κοινωνίες (κοινωνική υποβάθμιση), καθότι οι επιπτώσεις της μαζικής συσσώρευσης τουριστών οδηγούν τις τουριστικές περιοχές που πλήττονται από τον μαζικό τουρισμό σε κορεσμό και σε υποβάθμιση της ποιότητας ζωής.

Σύμφωνα με τον Τσάρτα¹⁰⁰ τα βασικά χαρακτηριστικά ανάπτυξης που προκαλεί ο μαζικός τουρισμός είναι:

- Ξενοδοχειακές μονάδες μεγάλου όγκου.
- Άμεση εξάρτηση της παραγωγικής δομής της περιοχής από τον τουρισμό.
- Άμεση εξάρτηση από την πολιτική των tour - operators, οι οποίοι διακινούν τον μεγαλύτερο όγκο των τουριστών μέσω των οργανωμένων τουριστικών πακέτων.
- Έντονη εποχικότητα της ζήτησης κατά τους θερινούς (ή χειμερινούς) μήνες.

Στην Ελλάδα, είναι χαρακτηριστική η υπερσυγκέντρωση τουριστών και η σημαντική περιβαλλοντική επιβάρυνση ορισμένων περιοχών, οι οποίες αναπτύχθηκαν επιλεκτικά και μονομερώς, σε αντίθεση με άλλες περιοχές εξίσου αξιόλογες που παρέμειναν αναξιοποίητες και περιβαλλοντικά άθικτες, αφού η επιθυμητή ισορροπία μεταξύ της τουριστικής δραστηριότητας

¹⁰⁰ Τσάρτας, Π. (1996), *Τουρίστες, Ταξίδια, Τόποι: Κοινωνιολογικές Προσεγγίσεις στον Τουρισμό*, Εξάντας: Αθήνα.

και της φέρουσας ικανότητας του τόπου δεν επιτεύχθηκε ή ακόμη και δεν επιδιώχθηκε. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι η Ρόδος το 1999 δέχτηκε οκταπλάσια τουριστική ένταση σε σχέση με την αντίστοιχη μέση ένταση της χώρας. Η εικόνα αυτή, με κάποιες αποκλίσεις, είναι παρόμοια και στις λοιπές παραθαλάσσιες περιοχές, αν λάβουμε υπόψη ότι το 90% του τουρισμού στη χώρα μας έχει σαν κύριους προορισμούς τα νησιά και τον παράκτιο χώρο.

Αυτή η χωρικά και οργανωτικά συγκεντρωτική τουριστική ανάπτυξη σε ορισμένες μόνο περιοχές ήταν αποτέλεσμα ασύμμετρης κατανομής των τουριστικών δραστηριοτήτων, καθώς το έως τότε γενικό αναπτυξιακό πρότυπο επέδρασε σε διαμόρφωση συνθηκών μη ευνοϊκών για την ισόρροπη τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη.¹⁰¹ Έτσι, η υπέρ - συκέντρωση τουριστών σε ορισμένες περιοχές και η κάλυψη των αυξανόμενων αναγκών της ζήτησης συνοδεύτηκε με αύξηση των επεμβάσεων στο φυσικό περιβάλλον, με αποτέλεσμα την εμφάνιση σοβαρών περιβαλλοντικών επιβαρύνσεων και απωλειών. Ενδεικτικά, αναφέρουμε την απώλεια σημαντικών εκτάσεων αμμοθινών σε ποσοστό περίπου 50% από το 1900 - 1990, τον κατατεμαχισμό τοπικών ενοτήτων, την καταστροφή βιοτόπων, τη μείωση της βιοποικιλότητας, τη ρύπανση των υδάτων και γενικά την απαξίωση του φυσικού περιβάλλοντος, η οποία, σε τελική ανάλυση, υποβαθμίζει με τη σειρά της, αν δεν αναιρεί, τις φυσικές ιδιαιτερότητες της χώρας μας.¹⁰² Την κρισιμότητα της κατάστασης αποδεικνύει το γεγονός ότι, σε επίπεδο χώρας υφίσταται ήδη ένα υψηλό ανταγωνιστικό δυναμικό μεταξύ τουρισμού και φυσικού περιβάλλοντος, πολύ περισσότερο δε στον παράκτιο χώρο, όπου ο τουρισμός παρουσιάζει πολλαπλάσια ένταση.

Η μη σύνδεση του τουρισμού με την τοπική κοινωνία και τη λειτουργία των φυσικών οικοσυστημάτων, καθώς και ο μη σεβασμός των φυσικών και πολιτισμικών πόρων του τουριστικού προορισμού είχε ως συνέπεια τα εξής:¹⁰³

¹⁰¹ Δ. Λαγός, Ε. Σταματίου, *Χωρικοί μετασχηματισμοί και χωροταξική οργάνωση των μικρών νησιών του ελληνικού χώρου με δυνατότητες τουριστικής ανάπτυξης*, 7ο Πανελλήνιο Γεωγραφικό Συνέδριο της Ελληνικής Γεωγραφικής Εταιρείας, Μυτιλήνη, 2004, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Γεωγραφίας, Πρακτικά Συνεδρίου Τόμος Ι, σελ. 545 - 552.

¹⁰² Καραμέρης Α., *Προϋποθέσεις και προοπτικές ανάπτυξης του οικοτουρισμού*, Αθανάσιος Καραμέρης Καθηγητής Τμήματος Δασολογίας και Φυσικού Περιβάλλοντος Α.Π.Θ, Θεσσαλονίκη 2006, διαθέσιμο στο: <http://www.ecotour.gr/WhitePaperEcotourism.doc>.

¹⁰³ Βαρβαρέσος, Σ., *Τουριστική Ανάπτυξη και Διοικητική Αποκέντρωση*, Εισαγωγή: Ο τόπος υποδοχής των τουριστών – Το κυρίαρχο και το εναλλακτικό μοντέλο των διακοπών, Εκδόσεις Προπομπός, σελ. 33, Αθήνα 1999.

- Την περιβαλλοντική αλλοίωση και αισθητική υποβάθμιση των πλέον ευαίσθητων και καλαίσθητων τοπίων και τοποθεσιών.
- Την υιοθέτηση για τον τουρισμό μιας περιοριστικής αντίληψης, περί μιας παθητικής κατανάλωσης τουριστικών αγαθών και υπηρεσιών.
- Τη συγκέντρωση της τουριστικής ζήτησης σε μια περιορισμένη χρονική περίοδο (π.χ. διακοπές το καλοκαίρι), με αρνητικές συνέπειες στην ποιότητα των διακοπών.
- Την υπέρμετρη τουριστική ανάπτυξη της παράκτιας ζώνης, σε αντιπαράθεση με την ανύπαρκτη σχεδόν τουριστική ανάπτυξη της αγροτικής ζώνης και των ορεινών όγκων.
- Την κυριαρχία μίας εμπορευματικού τύπου τουριστικής προσφοράς.
- Τη χαμηλή οικονομική αποδοτικότητα των τουριστικών καταλυμάτων.
- Την απουσία εναλλακτικών κοινωνικών μοντέλων τουριστικής ανάπτυξης στην ύπαιθρο.
- Την μειωμένη ανταγωνιστικότητα της τουριστικής προσφοράς, εφόσον η προβαλλόμενη εικόνα (image) υπερισχύει της ποιότητας των προσφερόμενων υπηρεσιών.

Σύμφωνα με τον Ανδριώτη¹⁰⁴ η σύγκριση ανάμεσα στα χαρακτηριστικά του μαζικού και του ήπιου τουρισμού αναδεικνύει ότι η ήπια δραστηριότητα προκαλεί θετικές κοινωνικές αλληλοεπιδράσεις και ότι ο μαζικός τουρισμός επιφέρει πληθώρα αρνητικών επιπτώσεων σε μεσοπρόθεσμο και μακροπρόθεσμο επίπεδο. Η συγκεκριμένη σύγκριση παρουσιάζεται στους παρακάτω πίνακες:

¹⁰⁴ ΑνδριώτηςΚ, (2003), *Ο εναλλακτικός τουρισμός και τα διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά του*, Επιθεώρηση χωρικής ανάπτυξης, σχεδιασμού και περιβάλλοντος, σελ. 139 - 154, διαθέσιμο στο: http://www.uehr.panteion.gr/topos/gr/pdf/7_andriotis.pdf.

Πίνακας 2.1. : Σύγκριση Εντάσεων Τουρισμού σε Επίπεδο Γενικής Έννοιας

Σκληρός Τουρισμός	Ήπιος Τουρισμός	Σκληρός Τουρισμός	Ήπιος Τουρισμός
Απερίσκεπτος	Συνετός	Βραχυπρόθεσμος	Μακροπρόθεσμος
Απεχθής	Αμυντικός	Ειδικού ενδιαφέροντος	Γενικού ενδιαφέροντος
Επιθετικός	Επιφυλακτικός	Εξωτερικά ελεγχόμενος	Ελεγχόμενος από τους ντόπιους
Γρήγορος/Ορμητικός	Αργός/Στοχαστικός	Μικρής αντοχής	Μεγάλης αντοχής
Υψηλών ρυθμών	Χαμηλών ρυθμών	Ευαίσθητος στην τιμή	Ευαίσθητος στην αξία
Ανεξέλεγκτος	Ελεγχόμενος	Ποσοτικός	Ποιοτικός
Ασυντόνιστος	Συντονισμένος	Αυξανόμενος	Αναπτυσσόμενος
Υπερβολικός	Μετριοπαθής		

Πηγή : Krippendorf (1982)

Πίνακας 2.2. : Σύγκριση Εντάσεων Τουρισμού σε Επίπεδο Αναπτυξιακής Στρατηγικής

Σκληρός Τουρισμός	Ήπιος Τουρισμός
Ανάπτυξη χωρίς σχεδιασμό.	Σχεδιασμός πριν από την ανάπτυξη.
Θεώρηση στις αναπτυξιακές μελέτες.	Θεώρηση στην νοοτροπία.
Κάθε κοινότητα σχεδιάζει για τον εαυτό της.	Κεντρικός σχεδιασμός για μεγάλες περιοχές.
Αναρχη ανάπτυξη.	Συγκέντρωση της ανάπτυξης σε ορισμένες περιοχές.
Τυχαία και διάσπαρτη ανέγερση οικοδομημάτων.	Συντήρηση του εδάφους, συγκεντρωτική ανέγερση οικοδομών, διατήρηση ελεύθερου χώρου.
Εντατική εκμετάλλευση της ιδιαίτερης αξίας των τοποθεσιών.	Σεβασμός στην ιδιαίτερη αξία της κάθε τοποθεσίας.
Ανέγερση αυξανόμενου αριθμού κτιρίων.	Εκμετάλλευση και βελτίωση των κτιρίων που ήδη υπάρχουν.
Κατασκευές για αόριστη ζήτηση.	Καθορισμός ορίων για εξάπλωση.
Ανάπτυξη τουρισμού σε όλες τις περιοχές.	Ανάπτυξη τουρισμού μόνο σε κατάλληλες περιοχές και όπου υπάρχει διαθέσιμος ντόπιος πληθυσμός.

Ανάθεση της τουριστικής ανάπτυξης σε εξωγενής παράγοντες.	Ευκαιρίες για λήψη αποφάσεων και συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού.
Χρησιμοποίηση όλου του διαθέσιμου εργατικού δυναμικού (συμπεριλαμβανομένου και των αλλοδαπών).	Ανάπτυξη σχεδιασμένη σύμφωνα με τις δυνατότητες της περιοχής για τουρισμό τοπικά ελεγχόμενο.
Θεώρηση στα οικονομικά προτερήματα.	Αποτίμηση όλων των οικονομικών, οικολογικών και κοινωνικών προτερημάτων και μειονεκτημάτων.
Θεώρηση του αγροτικού πληθυσμού μόνο ως κτηματίες και εργατικό δυναμικό.	Διατήρηση και ενθάρρυνση της γεωργίας.
Εγκατάλειψη των ζημιών στην κοινωνία.	Οι ζημιές πληρώνονται από το δράστη.
Ευμενή αντιμετώπιση στην ιδιωτική μεταφορά.	Ενθάρρυνση της ντόπιας μεταφοράς.
Διασφάλιση ευκολιών για την μεγιστοποίηση της ζήτησης.	Διασφάλιση ευκολιών για μεσαίου μεγέθους ζήτηση.
Απομάκρυνση φυσικών φραγμών.	Διατήρηση φυσικών φραγμών
Αστική αρχιτεκτονική.	Ντόπια αρχιτεκτονική (σχέδιο κτιρίων και υλικών).
Γενικός αυτοματισμός τουριστικών θέρετρων.	Επιλεκτική τεχνητή ανάπτυξη, ενθάρρυνση μη τεχνητών τουριστικών προορισμών.

Πηγή : Krippendorf (1982)¹⁰⁵

Πίνακας 2.3. : Σύγκριση Εντάσεων Τουρισμού σε Επίπεδο Πλαισίου Πολιτικής

Σκληρός Τουρισμός	Ήπιος Τουρισμός
Εξασφάλιση συγκεντρωτικών αφίξεων.	Εναλλασσόμενες διακοπές.
Πρόσληψη προσωπικού μη αποδεδειγμένων ικανοτήτων.	Βελτίωση εκπαίδευσης των ατόμων με υπεύθυνες θέσεις στον τουρισμό.
Πώληση μετά δυσκολίας.	Πώληση «εκ καρδιάς».
Θεωρεί τον τουρισμό ως οικονομική πανάκεια.	Ψάχνει νέες επιλογές και τουριστικές εναλλαγές.
Σκληρό ταξίδι.	Ήπιο ταξίδι.

Πηγή : Krippendorf (1982)

¹⁰⁵ Krippendorf, J. (1982), *Towards new tourism policies: the importance of environmental and sociocultural factors*. *Tourism Management*, 3(3), σελ. 135 - 148.

Πίνακας 2.4. : Σύγκριση Εντάσεων Τουρισμού σε Επίπεδο Διάθεσης Τουρίστα

Σκληρός Τουρισμός	Ήπιος Τουρισμός
Μαζικός τουρισμός.	Μοναχικό ταξίδι, με φίλους ή οικογένεια.
Έλλειψη χρόνου.	Αφθονία χρόνου.
Ταχύτητα μέσα μεταφοράς.	Κατάλληλα (ή ακόμα και αργά) μέσα μεταφοράς.
Προσχεδιασμένο δρομολόγιο.	Αυθόρμητο δρομολόγιο.
Εμπνευσμένο εξωτερικά.	Εμπνευσμένο εσωτερικά.
Εισαγόμενος τρόπος ζωής.	Εγχώριος τρόπος ζωής.
«Θεάματα».	Βιώματα.
Άνετο και παθητικό.	Δραστήριο και ενεργητικό.
Μικρή ή καθόλου νοητική προετοιμασία.	Προ-έρευνα για τον προορισμό.
Δεν επιθυμεί να μάθει τη γλώσσα.	Μαθαίνει να μιλάει τη γλώσσα.
Αίσθηση ανωτερότητας.	Θέληση για μάθηση.
Ποικίλες αγορές.	Αγορές δώρων.
Αναμνηστικά.	Μνήμες, Ημερολόγια, Νέες προοπτικές.
Στιγμαϊές φωτογραφίες και καρτ – ποστάλ.	Φωτογραφία, Σχεδίαση, Ζωγραφική.
Περίεργια.	Φινέτσα.
Θορυβώδης.	Ήσυχος.

Πηγή : Krippendorf (1982)

Γίνεται επομένως αντιληπτό ότι σε μακροπρόθεσμο επίπεδο ο μαζικός τουρισμός επιφέρει τόσο στις τοπικές κοινωνίες όσο και στο φυσικό περιβάλλον αρνητικές επιπτώσεις, υποβαθμίζοντας και αποδυναμώνοντας εν μέρει την αναπτυξιακή τους προοπτική και την παραγωγή οικονομικού, κοινωνικού, πολιτισμικού και περιβαλλοντικού οφέλους. Επίσης, από τον παραπάνω πίνακα είναι φανερό ότι απαιτείται από την πολιτεία να εφαρμόσει τέτοιες πολιτικές που θα ενθαρρύνουν την εφαρμογή ήπιων μορφών τουρισμού αποσκοπώντας τόσο στην οικονομική όσο και στην πολιτισμική, κοινωνική αναβάθμιση, κυρίως της υπαίθρου, όπου η εφαρμογή τέτοιων μεταρρυθμίσεων κρίνεται επιβεβλημένη.

2.3.2. ΑΝΑΓΚΗ ΓΙΑ ΑΕΙΦΟΡΙΚΟ ΤΟΥΡΙΣΜΟ

Λαμβάνοντας υπόψη τα προβλήματα που προκλήθηκαν από την εντατική τουριστική εκμετάλλευση κάποιων περιοχών με τη μαζική συσσώρευση τουριστών, δημιουργήθηκε η ανάγκη για ένα τουρισμό υπό διαφορετικό πρίσμα προσέγγισης, ο οποίος θα σέβεται το φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον της χώρας φιλοξενίας, στοχεύοντας φυσικά τόσο σε οικονομική, όσο σε κοινωνική και πολιτισμική αειφόρο ανάπτυξη. Η απαίτηση αυτή υφίσταται με την προώθηση του αειφόρου - βιώσιμου τουρισμού, που προϋποθέτει την ανάπτυξη νέων εναλλακτικών μορφών τουρισμού συμβατών με το περιβάλλον.

Σύμφωνα με το Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού (W.T.O.) η ανάπτυξη του αειφορικού τουρισμού επιβάλλεται να ικανοποιεί τις ανάγκες των τωρινών τουριστών και των περιοχών που τους φιλοξενούν και παράλληλα να προστατεύει και να ενισχύει τις ευκαιρίες για το μέλλον. Θεωρείται ότι η ανάπτυξη αυτή οδηγεί στη διαχείριση όλων των πόρων με τέτοιο τρόπο, ώστε να είναι δυνατό να εκπληρώνονται οι οικονομικές, κοινωνικές και αισθητικές ανάγκες, ενώ παράλληλα να διατηρείται η πολιτιστική ακεραιότητα, οι ουσιώδεις οικολογικές διαδικασίες, η βιολογική ποικιλότητα και τα συστήματα υποστήριξης της ζωής. Τα προϊόντα του αειφορικού τουρισμού είναι προϊόντα που λειτουργούν σε αρμονία με το τοπικό περιβάλλον, την κοινωνία και τους πολιτισμούς, έτσι ώστε αυτά να καρπώνονται όλα τα οφέλη και να μην αποτελούν θύματα τουριστικής ανάπτυξης.¹⁰⁶

Η αειφόρος τουριστική ανάπτυξη και διαχείριση είναι εφαρμόσιμη σε όλες τις μορφές τουρισμού και σε όλες τις περιοχές προορισμού, συμπεριλαμβανομένου του μαζικού και όλων των εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Οι αρχές της βιωσιμότητας πρέπει να αναφέρονται τόσο στο περιβάλλον, όσο στην οικονομία, αλλά και στις κοινωνικές συνθήκες της τουριστικής ανάπτυξης. Επομένως, απαιτείται η υιοθέτηση της κατάλληλης ισορροπίας μεταξύ αυτών των τριών διαστάσεων ώστε να υπάρξει μια μακροχρόνια βιωσιμότητα.¹⁰⁷ Έτσι, ο αειφόρος τουρισμός οφείλει:

¹⁰⁶ Ένα πολυμεσικό και εξ αποστάσεως πακέτο επαγγελματικής κατάρτισης για την Ολοκληρωμένη Διαχείριση της Παράκτιας Ζώνης. Εργαλεία και μέθοδοι για αειφόρο ανάπτυξη, διαθέσιμο στο: http://www.coastlearn.org/gr/tourism-gr/tools_acc.htm.

¹⁰⁷ Θεοδωροπούλου, Ελευθερία, Κ., *Θεραπευτικός τουρισμός: Μια εναλλακτική μορφή τουρισμού με παρελθόν, παρόν και μέλλον*, Κεφάλαιο 2^ο – Χαρακτηριστικά εναλλακτικού τουρισμού, Αθήνα 2006.

- Να μεγιστοποιεί την ωφέλεια του φυσικού περιβάλλοντος που είναι σημαντικό για την τουριστική ανάπτυξη, διατηρώντας μέσω οικολογικών μεθόδων τη φυσική κληρονομιά και τη βιοποικιλότητα της περιοχής.
- Να σέβεται την κοινωνική κληρονομιά και τη μοναδικότητα της περιοχής προορισμού, να συμβάλει στη διατήρηση των παραδόσεων και στα ήθη και έθιμα, και να κατανοεί και να δέχεται τη διαφορετική κουλτούρα του κάθε τόπου που επισκέπτεται.
- Να υποστηρίζει μακροπρόθεσμες οικονομικές και πολιτικές δραστηριότητες, που προσφέρουν ευκαιρίες για καλό εισόδημα, σταθερή απασχόληση και κοινωνικές υπηρεσίες και συμβάλλουν συγχρόνως στην καταπολέμηση της φτώχειας στις τοπικές κοινωνίες προορισμού.

Στο σημείο αυτό κρίνεται σκόπιμο να επισημανθεί ότι η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη απαιτεί την συνειδητή συμμετοχή όλης της τοπικής κοινωνίας, καθώς επίσης και σημαντικές πολιτικές αποφάσεις που θα βοηθήσουν στην ενεργό συμμετοχή όλων των φορέων για συνεργασία δημιουργίας υποδομής τουριστικής ανάπτυξης με σεβασμό στο περιβάλλον. Η απόκτηση και διατήρηση του αειφόρου τουρισμού είναι μία συνεχής διαδικασία που απαιτεί συνεχή παρακολούθηση των καταστάσεων, προτείνοντας τα απαραίτητα προληπτικά μέτρα όπου αυτό επιβάλλεται. Ο βιώσιμος τουρισμός επίσης είναι απαραίτητο να ικανοποιεί τους επισκέπτες και να προσφέρει ενδιαφέρουσες εμπειρίες σε αυτούς με τέτοιο τρόπο ώστε να τους ευαισθητοποιεί για την αειφορία και την υποστήριξη καλών πρακτικών για βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη με σεβασμό στο περιβάλλον. Είναι γεγονός ότι υπάρχουν έντονοι δεσμοί ανάμεσα στον τουρισμό και το περιβάλλον. Αυτό διαφάνηκε καθαρά ύστερα από τη Διακήρυξη της Μανίλας για τον Παγκόσμιο Τουρισμό (1980),¹⁰⁸ τη Διάσκεψη του Ρίο για το Περιβάλλον (1992),¹⁰⁹ την Agenda

¹⁰⁸ Η *Παγκόσμια Διάσκεψη Τουρισμού*, που συγκλήθηκε από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού στη Μανίλα των Φιλιππίνων στο διάστημα από 27 Σεπτεμβρίου μέχρι 10 Οκτωβρίου προς εξέταση θεμάτων που αφορούν στο δημόσιο όπως και στον ιδιωτικό τομέα, τα οποία απαιτούν άμεση προσοχή για το συμφέρον της αρμονικής ανάπτυξης του τουρισμού.

¹⁰⁹ Η *Διάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη (UNCED)* πραγματοποιήθηκε στις 3-14 Ιουνίου 1992 στο Ρίο ντε Τζανέιρο. Η Διάσκεψη κατέληξε στα ακόλουθα πέντε σημαντικά αποτελέσματα: (1) Διακήρυξη του Ρίο για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, (2) Σύμβαση - Πλαίσιο για την Κλιματική Αλλαγή, (3) Σύμβαση για τη Βιολογική Ποικιλότητα, (4) Ατζέντα 21 και (5) Ανακοίνωση για τις αρχές για την προστασία των Δασών.

21,¹¹⁰ που ενσωματώθηκε στη Συνθήκη του Μάαστριχτ και τελευταία από τον Παγκόσμιο Κώδικα Δεοντολογίας για τον Τουρισμό (1999),¹¹¹ όπου έγιναν πολλές προσπάθειες τόσο από την επιστημονική κοινότητα, όσο και από την πολιτεία ώστε να αναλυθούν διεξοδικά οι αρνητικές επιπτώσεις της ανεξέλεγκτης και μονόπλευρης τουριστικής ανάπτυξης, και να προαχθεί η ανάπτυξη ενός νέου μοντέλου τουριστικής ανάπτυξης, που θα διακατέχεται από τις αρχές της αειφορίας. Τα συμπεράσματα που προέκυψαν από τις ανωτέρω διασκέψεις καθορίζουν τις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης και ταυτόχρονα τονίζουν την υποχρέωση της παγκόσμιας κοινότητας, που εμπλέκεται με την τουριστική ανάπτυξη, να προστατεύσει το περιβάλλον, προωθώντας την ανάπτυξη του βιώσιμου τουρισμού, που προϋποθέτει την ανάπτυξη νέων εναλλακτικών μορφών τουρισμού συμβατών με το περιβάλλον.

Οι βασικές αρχές που διέπουν την βιώσιμη ανάπτυξη του τουρισμού διατυπώθηκαν αρχικά στην συνδιάσκεψη των Ηνωμένων Εθνών για το περιβάλλον και την ανάπτυξη, που πραγματοποιήθηκε στο Ρίο της Βραζιλίας το 1992 και οριστικοποιήθηκαν στο παγκόσμιο συνέδριο στο Λανθαρότε της Ισπανίας, είναι οι κάτωθι:¹¹²

- Βιωσιμότητα στην τουριστική ανάπτυξη σημαίνει ότι θα πρέπει να είναι φιλική προς το περιβάλλον στο παρόν και στο μέλλον καθώς και οικονομικά βιώσιμη και κοινωνικά δίκαιη για τις τοπικές κοινωνίες.
- Ο τουρισμός θα πρέπει να εναρμονίζεται με το φυσικό, πολιτισμικό και ανθρώπινο περιβάλλον.

¹¹⁰ Η τοπική *Agenda 21 (Local Agenda 21)* γεννήθηκε τον Ιούνιο του 1992, όταν οι ηγέτες από περισσότερες από 100 χώρες και οι αντιπρόσωποι από περισσότερες των 10.000 μη κυβερνητικών οργανώσεων (Μ.Κ.Ο.) συναντήθηκαν στη Διάσκεψη κορυφής των Η.Ε. (Earth Summit) στο Ρίο της Βραζιλίας με στόχο την προώθηση των αρχών της αειφόρου ανάπτυξης. Με λίγα λόγια η Agenda 21 είναι μία διαδικασία, σύμφωνα με την οποία, οι τοπικές αρχές σ' ολόκληρη τη γη, καλούνται να εργαστούν από κοινού με όλους τους φορείς της τοπικής κοινωνίας και με τους πολίτες, διαθέσιμο στο: <http://www.minenv.gr/1/11/113/11301/g1130112.html>.

¹¹¹ Σημαντικός είναι και ο *Παγκόσμιος Κώδικας Δεοντολογίας για τον Τουρισμό* (1999) του U.N.W.T.O. για το έργο προς την ισότιμη πρόσβαση στον τουρισμό, ο οποίος θέτει το πλαίσιο αναφοράς για την υπεύθυνη και βιώσιμη ανάπτυξη του παγκόσμιου τουρισμού.

¹¹² Κοκκώσης, Χ. & Τσάρτας, Π., *Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 2001. Δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην προσέγγιση των προϋποθέσεων ανάπτυξης ενός βιώσιμου τουρισμού με σεβασμό στο περιβάλλον, την κοινωνία και τον πολιτισμό. Κεφάλαιο 1^ο – Σημασία της υιοθέτησης των βασικών αρχών της αειφορίας και της προστασίας του περιβάλλοντος στη διαδικασία προώθησης μίας βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης.

- Ο τουρισμός θα πρέπει να μεριμνά για τις επιπτώσεις του στην πολιτισμική κληρονομιά και την παράδοση της τοπικής κοινωνίας.
- Μια ενεργός συμμετοχή του τουρισμού στη βιώσιμη ανάπτυξη προϋποθέτει κοινές δράσεις και συμμετοχή σε αυτές όλων των φορέων του δημόσιου και ιδιωτικού τομέα και αποτελεσματικούς μηχανισμούς συντονισμού σε όλα τα επίπεδα (τοπικό, περιφερειακό, εθνικό κ.λπ.).
- Η προστασία και ανάδειξη του φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος απαιτεί συνεργασία για πολιτισμικές, τεχνολογικές και επαγγελματικές - οργανωτικές καινοτομίες, ιδίως στην ανάπτυξη εργαλείων ολοκληρωμένου σχεδιασμού και διαχείρισης της τουριστικής ανάπτυξης.
- Πρωτεύοντες στόχοι στην τουριστική ανάπτυξη θα πρέπει να είναι η διατήρηση του τουριστικού προορισμού και η ικανότητα εξυπηρέτησης των τουριστών στο πλαίσιο μιας στρατηγικής για τη βιώσιμη ανάπτυξη.
- Ο τουρισμός θα πρέπει να βασίζεται στη διεύρυνση των ευκαιριών για τις τοπικές κοινωνίες συμβάλλοντας στο μέγιστο στην τοπική οικονομία.
- Ο τουρισμός θα πρέπει να συμβάλει αποτελεσματικά στη βελτίωση της ποιότητας ζωής όλων και στον κοινωνικό - πολιτισμικό εμπλουτισμό του κάθε τόπου προορισμού.
- Η κεντρική διοίκηση και συναφείς φορείς με τη συμμετοχή της τοπικής αυτοδιοίκησης και των μη κυβερνητικών οργανώσεων θα πρέπει να αναλάβουν δράσεις που να συμβάλουν στον ολοκληρωμένο σχεδιασμό της τουριστικής ανάπτυξης.
- Προτεραιότητα θα πρέπει να δίνεται στις δράσεις που συμβάλλουν στην προστασία και ανάδειξη του περιβάλλοντος και στους μηχανισμούς ενσωμάτωσης του περιβαλλοντικού κόστους στις επενδύσεις και παρεμβάσεις για τον τουρισμό.
- Οι περιβαλλοντικά και πολιτισμικά ευαίσθητες περιοχές θα πρέπει να τύχουν ιδιαίτερης μέριμνας.
- Στην αναζήτηση εναλλακτικών μορφών τουρισμού προτεραιότητα θα πρέπει να δοθεί σε εκείνες που συμβάλλουν σε μια προοπτική βιώσιμης ανάπτυξης με σεβασμό στο φυσικό και πολιτισμικό περιβάλλον.

- Ιδιαίτερη σημασία θα πρέπει να δοθεί στη διάδοση και ανταλλαγή εμπειριών και γνώσης για δράσεις και τεχνολογίες που ενσωματώνουν τον τουρισμό στη στρατηγική βιώσιμης ανάπτυξης.
- Η πολιτική βιώσιμης ανάπτυξης στον τουρισμό απαιτεί και την υποστήριξη και προώθηση περιβαλλοντικά φιλικών συστημάτων διαχείρισης του τουρισμού.
- Ιδιαίτερη προσοχή θα πρέπει να δοθεί στο ρόλο και τις επιπτώσεις στο περιβάλλον από τις μεταφορές, στην αξιοποίηση εναλλακτικών μορφών ενέργειας και στη διαχείριση των αποβλήτων.
- Η υιοθέτηση και εφαρμογή περιβαλλοντικά φιλικής δεοντολογίας είναι σημαντική για όλους τους δρώντες στον τουρισμό.

2.2.3. ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ ΤΟΥ ΑΕΙΦΟΡΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Κοινό χαρακτηριστικό των περισσότερων είναι ότι οι χαρακτηριστικές λέξεις - κλειδιά που χρησιμοποιούνται για τον προσδιορισμό της έννοιας του αειφορικού τουρισμού είναι οι εξής: τουρισμός - αειφορία - οικονομία - κοινωνία - περιβάλλον - ισορροπία. Ορισμένες ενδιαφέρουσες διατυπώσεις ακολουθούν στις παρακάτω παραγράφους. Οι βασικοί παράμετροι που χαρακτηρίζουν τον αειφορικό τουρισμό είναι οι εξής:

- Η βιώσιμη χρήση των πόρων, τόσο δηλαδή του φυσικού και ανθρώπινου κεφαλαίου.
- Η μείωση της υπερκατανάλωσης και των αποβλήτων.
- Η διατήρηση της βιοποικιλότητας.
- Ο ολοκληρωμένος τουριστικός σχεδιασμός.
- Η υποστήριξη και η συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας.
- Η εκπαίδευση του προσωπικού.
- Η προβολή, η συνεχής έρευνα και ο έλεγχος των δράσεων.

Ο Τσάρτας¹¹³ προσδιορίζει την αειφορική ανάπτυξη, ως μια διαδικασία η οποία προσβλέπει στην προστασία του περιβάλλοντος, στην παράλληλη ανάπτυξη όλων των κλάδων της οικονομίας, στη συνεχή ανατροφοδότηση του παραγωγικού ιστού με καινοτομικές αναπτυξιακές πρωτοβουλίες, στη διατήρηση μιας δυναμικής ισορροπίας στα διαφορετικά στοιχεία και θεσμούς, που συνθέτουν την τοπική κοινωνική δομή. Παράλληλα αναφέρεται και τονίζει την σπουδαιότητα της ενεργούς συμμετοχής των κατοίκων στις διαδικασίες της βιώσιμης ανάπτυξης. Ο συγγραφέας αναλύει τις κοινωνικές επιδράσεις του μαζικού τουρισμού στην τοπική κοινωνία και υποστηρίζει την αναγκαιότητα ανάπτυξης νέων μοντέλων αειφορικού τουρισμού, που θα στοχεύουν στην ανάδειξη των σύγχρονων κοινωνικών απαιτήσεων για καθαρό περιβάλλον, σεβασμό στις τοπικές ιδιομορφίες και στην αποκέντρωση και συμμετοχή των κατοίκων στις αναπτυξιακές διαδικασίες.

Ο Σφακιανάκης¹¹⁴ ορίζει την αειφόρο τουριστική ανάπτυξη ως μια διαδικασία προώθησης του τουρισμού, χωρίς όμως να καταστρέφεται το φυσικό κεφάλαιο του τουριστικού προορισμού, έτσι ώστε και στο μέλλον να μπορούν και άλλοι τουρίστες να προσέλθουν, προκειμένου να απολαύσουν εξίσου καλά το περιβάλλον και τους πόρους του τουριστικού τόπου. Επομένως, ο συγγραφέας υποστηρίζει την ανάπτυξη νέων μορφών τουρισμού φιλικών προς το περιβάλλον και θεωρεί επιβεβλημένη την διαδικασία σχεδιασμού και διαχείρισης των τουριστικών προορισμών.

Ο Σπιλάνης¹¹⁵ προσδιορίζει την αειφόρο ανάπτυξη ως το συνδυασμό οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών παραμέτρων που επιτρέπουν σε μια περιοχή να είναι βιώσιμη σε βάθος χρόνου. Σημαντική προϋπόθεση για την επίτευξη της αποτελεί η αλλαγή της στρατηγικής της τουριστικής ανάπτυξης με την ενσωμάτωσή της στην τοπική οικονομία διατηρώντας τους πολιτιστικούς περιβαλλοντικούς πόρους της περιοχής και εμπλέκοντας τους ντόπιους κατοίκους στα σχέδια ανάπτυξης και διαχείρισης.

¹¹³ Τσάρτας, Π. (1996), *Τουρίστες, Ταξίδια, Τόποι: Κοινωνιολογικές Προσεγγίσεις στον Τουρισμό*, Εξάντας: Αθήνα.

¹¹⁴ Σφακιανάκης, Μ., (2000), *Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού*, Εκδόσεις Έλλην, Αθήνα.

¹¹⁵ Σπιλάνης, Γ. (2000), *Τουρισμός και περιφερειακή ανάπτυξη. Η περίπτωση των νησιών του Αιγαίου*, στο Τσάρτας, Π. (επιμ), *Τουριστική Ανάπτυξη. Πολυεπιστημονικές Προσεγγίσεις*, (σελ. 149 - 187). Εξάντας: Αθήνα.

Σύμφωνα με τον Merchadou¹¹⁶ η έννοια του βιώσιμου τουρισμού επιδιώκει να συνδέσει τους οικονομικούς στόχους της τουριστικής ανάπτυξης με τη συντήρηση των πόρων που είναι ουσιαστικοί για την ύπαρξή του. Συγκεκριμένα αυτό σημαίνει ότι η οικονομική ανάπτυξη του τουρισμού στηρίζεται στο σεβασμό και τη διατήρηση των κοινωνικό - πολιτιστικών και περιβαλλοντικών πόρων, καθώς επίσης και στην αρμονική συνύπαρξη των τουριστών επισκεπτών, των εργαζομένων στον τουριστικό τομέα και στην τοπική κοινωνία.

Ο Byers¹¹⁷ θεωρεί ότι η βιώσιμη διαχείριση των φυσικών πόρων περιλαμβάνει την ενσωμάτωση του κοινωνικού και περιβαλλοντικού κόστους στην αξία τους και στη διαχείρισή τους από τοπικές ομάδες, έτσι ώστε ένα μέρος των οφελών να διανέμεται στους ντόπιους κατοίκους ως αποζημίωση. Η εξασφάλιση προσοδοφόρων δραστηριοτήτων για τον πληθυσμό της υπαίθρου προϋποθέτει την προώθηση εναλλακτικών ευκαιριών διαβίωσης έτσι ώστε να υπάρξει κάποια μορφή ανεξαρτησίας από το γεωργικό τομέα ως μοναδική πηγή εισοδήματος. Σε αυτή την κατεύθυνση οδηγούμαστε με την ανάπτυξη νέων τουριστικών και εμπορικών επιχειρήσεων.

Ο Ανδριώτης¹¹⁸ πιστεύει ότι απαιτείται η προώθηση ηπιότερων μορφών τουριστικής ανάπτυξης που δεν θα αποβλέπουν αποκλειστικά στο οικονομικό αποτέλεσμα, αλλά θα δείχνουν παράλληλα ιδιαίτερη σημασία και σεβασμό στο περιβάλλον, στον πολιτισμό και στις ιδιαιτερότητες της τοπικής κοινωνίας.

¹¹⁶ Merchadou, Ch., *La promotion de la protection de l'environnement et du developpement durable en matiere de tourisme*, Rapport, SET, Paris 2001.

¹¹⁷ Byers, El., 1995, *Mountain Agenda: Environmentally sustainable and equitable development opportunities invited paper presented at the international NGO consultation on the mountain agenda*, 1995, Peru. The mountain institute Franklin, WV, USA, στο: <http://www.mtnforum.org/resources/library/byere95a.htm>.

¹¹⁸ ΑνδριώτηςΚ, (2003), *Ο εναλλακτικός τουρισμός και τα διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά του*, Επιθεώρηση χωρικής ανάπτυξης, σχεδιασμού και περιβάλλοντος, σελ. 139 - 154, διαθέσιμο στο: http://www.uehr.panteion.gr/topos/gr/pdf/7_andriotis.pdf.

2.3.4. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΑΕΙΦΟΡΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Στην προσπάθεια υιοθέτησης και εφαρμογής ενός τουρισμού προσανατολισμένου προς την αειφορία, απαιτούνται να καταρτιστούν πρότυπα σχέδια αειφορικής τουριστικής ανάπτυξης τόσο από δημόσια όσο και από ιδιωτική πρωτοβουλία με απώτερο στόχο την προώθηση του τουρισμού μέσα από την προστασία του περιβάλλοντος και με την συμμετοχή ολόκληρου του κοινωνικού ιστού. Βέβαια, στις σημερινές συνθήκες που έχουν διαμορφωθεί στο παγκόσμιο γίγνεσθαι, τέτοιες εφαρμογές απαιτούν την διαπεριφερειακή συνεργασία όλων των εμπλεκόμενων φορέων, αλλά και την συνεργασία κρατών. Για τον λόγο αυτό επιβάλλεται να δημιουργηθούν διευρυμένα δίκτυα πληροφόρησης και συνεργασίας, ώστε να επιτευχθούν τα καλύτερα δυνατά αποτελέσματα.

Για να γίνει η παρακολούθηση της διαδικασίας της αειφορικής ανάπτυξης και η βελτίωση της διαδικασίας σχεδιασμού, είναι απαραίτητοι κάποιοι δείκτες οι οποίοι βοηθούν στην αξιολόγηση και το συντονισμό της αειφόρου ανάπτυξης. Έχουν αναγνωριστεί δείκτες και για τις τρεις πτυχές της ανάπτυξης αειφορικού τουρισμού - οικολογική, οικονομική και κοινωνική. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (W.T.O.), πρότεινε προσφάτως τη χρήση επιλεγμένων δεικτών για αειφορικό τουρισμό, οι οποίοι θα είναι χρήσιμοι στους υπεύθυνους διαχείρισης και διοίκησης του τουριστικού τομέα. Οι επιλεγμένοι δείκτες καθοδηγούν με βάση τις απαιτήσεις που υπάρχουν. Απευθύνονται στην ανάγκη που έχουν οι υπεύθυνοι λήψης αποφάσεων για ενημέρωση και είναι εφαρμόσιμοι για τα περισσότερα έθνη ή περιφέρειες.

Ένα πολύ σημαντικό εργαλείο για την αποκατάσταση της ισορροπίας στις διαταραγμένες σχέσεις τουρισμού και περιβάλλοντος περνά μέσα από τη βιώσιμη ανάπτυξη, οι αρχές της οποίας για τον τομέα του τουρισμού έχουν εξειδικευθεί με ένα κείμενο σχεδίου δράσης, με τίτλο «Agenda 21 για την ταξιδιωτική και τουριστική βιομηχανία - προς μια περιβαλλοντικά βιώσιμη ανάπτυξη», το οποίο διατύπωσαν από κοινού και συνυπέγραψαν το 1996 ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (W.T.O.), το Παγκόσμιο Συμβούλιο Ταξιδίων και Τουρισμού (W.T.T.C.) και το Συμβούλιο της Γης (E.C.). Το κείμενο αυτό αποτελεί μια ολοκληρωμένη θεώρηση των 34 περιβαλλοντικών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτισμικών χαρακτηριστικών μιας περιοχής με στόχο την βελτίωση της ποιότητας ζωής της τοπικής

κοινωνίας. Δηλαδή αποτελεί μια συμμετοχική διαδικασία που σκοπεύει να δώσει στις πόλεις και τα χωριά ένα νέο αειφορικό χαρακτήρα.

Σύμφωνα με τον Δαουτόπουλο¹¹⁹ τα κύρια χαρακτηριστικά της τοπικής Agenda 21 που την ξεχωρίζουν από τις άλλες δράσεις είναι:

- Καθοριστικός ρόλος των τοπικών αρχών στην επίτευξη αειφορίας σε τοπικό επίπεδο.
- Η συμμετοχή στην παγκόσμια ευθύνη για τον περιορισμό των αρνητικών επιδράσεων στο περιβάλλον.
- Το μοίρασμα των γνώσεων, ιδεών και εμπειριών με άλλες κοινότητες σε παγκόσμια βάση.
- Η ευρεία συμμετοχική διαδικασία, όλων των ομάδων του πληθυσμού και η βαθειά προσήλωση στις δημοκρατικές διαδικασίες.
- Η ενσωμάτωση των περιβαλλοντικών, κοινωνικών, οικονομικών και πολιτισμικών στοιχείων που ορίζουν την ποιότητα ζωής των πολιτών σε τοπικό επίπεδο.

Η Agenda 21 «για την ταξιδιωτική και τουριστική βιομηχανία - προς μια περιβαλλοντικά βιώσιμη ανάπτυξη» απευθύνεται στις ταξιδιωτικές και τουριστικές επιχειρήσεις, στις κυβερνήσεις, στους εθνικούς οργανισμούς τουρισμού, καθώς και στο ταξιδιωτικό και τουριστικό κοινό, για να μεταφέρει το μήνυμα ότι η ταξιδιωτική και τουριστική βιομηχανία έχει βασικό ενδιαφέρον για την προστασία των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, που αποτελούν το υπόβαθρο των επιχειρήσεων τους και για να τους προτείνει τα μέτρα που πρέπει να λάβουν. Μεταξύ άλλων, το κείμενο καθιερώνει ορισμένες αρχές στα πλαίσια της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, οι οποίες είναι οι εξής:¹²⁰

- Να βοηθήσει τους ανθρώπους ώστε να ακολουθήσουν μια υγιή και παραγωγική ζωή σε αρμονία με τη φύση.

¹¹⁹ Δαουτόπουλος, Γ. (2005), *Αειφορική Ανάπτυξη της Ελληνικής Υπαίθρου*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζυγός.

¹²⁰ Λογοθέτης, Μ. (2001), 'Τουρισμός και Περιβάλλον', 13ο Συνέδριο πανελληνίου Δικτύου Οικολογικών Οργανώσεων με θέμα «Δάση – Χωροταξία - Τουρισμός», Ρόδος, διαθέσιμο στο: <http://www.ekke.gr/estia/Cooper/Rodos%2013%20Sinedrio/Logothetis%20eisigisi.htm>.

- Να συνεισφέρει στη διατήρηση, προστασία και αποκατάσταση των φυσικών οικοσυστημάτων.
- Να βασίζεται σε βιώσιμα παραγωγικά και καταναλωτικά πρότυπα.
- Να συνιστά η περιβαλλοντική προστασία ένα ολοκληρωμένο τμήμα των σχεδίων τουριστικής ανάπτυξης.
- Να αντιμετωπίζονται τα ζητήματα της τουριστικής ανάπτυξης με τη συμμετοχή των ενδιαφερομένων πολιτών στις αποφάσεις σχεδιασμού, προσαρμοσμένες στα τοπικά δεδομένα.
- Να αναγνωρίζει και να υποστηρίζει η τουριστική ανάπτυξη, την ταυτότητα, τον πολιτισμό και τα ενδιαφέροντα του ντόπιου πληθυσμού.

Οι παραπάνω αρχές δεν είναι υποχρεωτικοί δεσμευτικοί κανόνες, αλλά βασίζονται στην πληροφόρηση τόσο των τουριστικών επιχειρήσεων όσο και του τουριστικού κοινού, προκειμένου να αντιληφθούν όλοι οι εμπλεκόμενοι φορείς την αναγκαιότητα μιας συνειδητοποιημένης υιοθέτησης τέτοιων αρχών. Τα τελευταία χρόνια μεγάλοι τουριστικοί οργανισμοί (tour operators) έχουν συμπεριλάβει στα ξενοδοχειακά συμβόλαια και όρους που αναφέρονται σε περιβαλλοντικά θέματα, ενώ την ίδια δυνατότητα έχουν και οι κυβερνήσεις στις περιπτώσεις που συνάπτουν συμφωνίες τουριστικής συνεργασίας.

Συνεπώς κρίνεται αναγκαίο να πραγματοποιηθούν τέτοιες πολιτικές, οι οποίες θα βασίζονται στις αρχές της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, που θα οδηγήσουν στην αποκατάσταση της ισορροπίας μεταξύ τουρισμού και περιβάλλοντος. Επομένως απαιτείται κάθε τουριστική περιοχή να προσδιορίσει την τουριστική φέρουσα ικανότητα της, με σκοπό να μπορεί να κρατά αναλλοίωτο το φυσικό και κοινωνικό κεφάλαιό της. Επίσης, πριν από οποιαδήποτε ενέργεια θα πρέπει να έχουν καταρτιστεί τα κατάλληλα σχέδια τουριστικής ανάπτυξης και τα μεθοδολογικά εργαλεία, στα οποία θα βασίζονται οι διαδικασίες καθορισμού των χρήσεων γης, έτσι ώστε να τηρούνται οι αναγκαίες ισορροπίες ανάμεσα στον τουρισμό και το περιβάλλον στα όρια της τουριστικής φέρουσας ικανότητας του τόπου. Είναι σημαντικό εξίσου να αναφερθεί ότι η πολιτεία οφείλει να επιβραβεύει τις επενδύσεις τουρισμού που ακολουθούν τον άξονα της

αιφορίας, μέσω κάποιων ειδικών μέτρων, όπως οικονομικές ενισχύσεις, φορολογικές απαλλαγές πάντα σε πνεύμα συνεργασίας και ελέγχου. Επιπρόσθετα, η πολιτεία υποχρεούται να προάγει την περιβαλλοντική εκπαίδευση, ιδιαίτερα σε περιοχές όπου τα στοιχεία του φυσικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος αποτελούν την πρώτη ύλη για την τουριστική ανάπτυξη. Όλες αυτές οι ενέργειες θα οδηγήσουν σε μια ανάπτυξη, η οποία θα αποδώσει το επιθυμητό οικονομικό, κοινωνικό και πολιτισμικό αποτέλεσμα διατηρώντας τις δυνατότητες αυτών απολαύσεων και για τις επόμενες γενεές.

2.3.5. ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΑΕΙΦΟΡΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Σήμερα η επιλογή εφαρμογής μιας τουριστικής πολιτικής προσανατολισμένη προς την αειφόρο ανάπτυξη κρίνεται επιβεβλημένη. Η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη προϋποθέτει την προστασία του περιβάλλοντος και συνδέεται άμεσα με την διατήρηση και προβολή των ιδιαίτερων φυσικών και πολιτισμικών πόρων κάθε περιοχής, αφού συνιστούν και το συγκριτικό πλεονέκτημα μιας περιοχής σε σχέση με μια άλλη. Μακροπρόθεσμα έχει αποδειχθεί ότι η υποβάθμιση των πόρων αυτών που σε ένα μεγάλο βαθμό αποτέλεσαν και σημείο αναφοράς του επισκέπτη και η απώλεια της ταυτότητας μιας περιοχής μπορεί να οδηγήσει σε μείωση των επισκεπτών ή σε αλλαγή του τύπου του επισκέπτη προς πιο ανεπιθύμητες μορφές.¹²¹

Υπάρχουν πολλά παραδείγματα τουριστικών προορισμών με μαζικό προσανατολισμό, όπου μετά από μια σημαντική περίοδο άνθησης κατά την οποία όμως οι περιβαλλοντικές πιέσεις ήταν ιδιαίτερα αυξημένες, ακολούθησε μια περίοδος παρακμής. Βέβαια θα πρέπει και εδώ να σημειωθεί ότι η παρακμή ορισμένων τουριστικών προορισμών δεν είναι πάντα αποκλειστική συνέπεια της υποβάθμισης του περιβάλλοντος αλλά συχνά και της δράσης μίας σειράς άλλων εσωτερικών ή εξωτερικών παραμέτρων, όπως η οικονομική ύφεση, η αλλαγή στα πρότυπα και τις επιθυμίες των επισκεπτών.

Τέτοια παραδείγματα στον ελληνικό χώρο αποτελούν η Χερσόνησος και τα Μάλια της Κρήτης που χαρακτηρίζονται από έντονο μαζικό τουρισμό με αποτέλεσμα οι περιοχές αυτές να βιώσουν

¹²¹ Coccossis H, Mexa A, 1996, *National Report of Greece, Workshop on policies on Sustainable Development of Mediterranean coastal areas*, Santorini Island Greece, 20-27 April, Ministry of the Environment, Planning and Public Works, Athens.

την τουριστική ακμή, αλλά πλέον να βρίσκονται σε κορεσμό, αφού υπερέβησαν την τουριστική φέρουσα ικανότητά τους.

Σήμερα γίνονται αρκετές προσπάθειες προώθησης του αειφορικού τουρισμού, προκειμένου να αποφευχθούν οι αρνητικές συνέπειες του μαζικού τουρισμού.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το νησί της Τήλου, το οποίο αποτελεί πλέον δημοφιλή τουριστικό προορισμό, λόγω της ύπαρξης και λειτουργίας τα τελευταία χρόνια του πάρκου Τήλου. Το συγκεκριμένο πάρκο δημιουργήθηκε με στόχο την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, την προαγωγή της επιστημονικής έρευνας και την προώθηση του οικοτουρισμού. Στο συγκεκριμένο πάρκο φιλοξενούνται σπάνια είδη πτηνών με αποτέλεσμα η Τήλος να είναι το μόνο νησί της Μεσογείου που έχει ενταχθεί ολόκληρο στο δίκτυο Natura 2000,¹²² όπως επίσης έχει χαρακτηριστεί Ειδική Περιοχή για την Προστασία των Πτηνών και έχει αναγνωρισθεί ως βιότοπος Corine¹²³ ιδιαίτερης σημασίας, χάρη στους 16 διαφορετικούς βιοτόπους που συντηρούνται από ένα δίκτυο υπόγειων πηγών καθαρού νερού.¹²⁴ Αυτό έχει ως αποτέλεσμα στο νησί να έχει αυξηθεί η προσέλκυση των τουριστών και όχι μόνο κατά τους καλοκαιρινούς μήνες.

Ο βιώσιμος τουρισμός αποφέρει οφέλη σε τοπικό επίπεδο, κυρίως στην ύπαιθρο, αφού είναι συμμετοχικός, δηλαδή οι κάτοικοι μιας συγκεκριμένης περιοχής ασχολούνται οι ίδιοι με την

¹²² Το Δίκτυο Natura 2000 αποτελεί ένα Ευρωπαϊκό Οικολογικό Δίκτυο περιοχών, οι οποίες φιλοξενούν φυσικούς τύπους οικοτόπων και οικοτόπους ειδών που είναι σημαντικοί σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Αποτελείται από δύο κατηγορίες περιοχών: Τις «Ζώνες Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ)» (Special Protection Areas - SPA) για την Ορνιθοπανίδα, όπως ορίζονται στην Οδηγία 79/409/ΕΚ, και τους «Τόπους Κοινωνικής Σημασίας (ΤΚΣ)» (Sites of Community Importance - SCI) όπως ορίζονται στην Οδηγία 92/43/ΕΚ, από: <http://www.minenv.gr/1/12/121/12103/g1210300.html>.

¹²³ Για τη σωστή διαχείριση του περιβάλλοντος απαιτείται σε βάθος γνώση της παρούσας κατάστασής του, καθώς και των μηχανισμών με τους οποίους πραγματοποιήθηκαν οι διάφορες αλλαγές και εξελίξεις. Για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος στην Ευρώπη, αποφασίστηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή η εκπόνηση του Προγράμματος CORINE (COOrdination of INformation on the Environment). Στις 27 Ιουνίου 1985, έπειτα από πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ενέκρινε την υλοποίηση του Προγράμματος CORINE. Το CORINE αφορά σε “ένα πιλοτικό πρόγραμμα για συγκέντρωση, συντονισμό και έλεγχο της ακρίβειας της πληροφορίας για την κατάσταση του περιβάλλοντος και των φυσικών διαθεσίμων της Κοινότητας”. Εκπονήθηκε από τα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης μεταξύ 1985 και 1990. Το 1991 αποφασίστηκε να επεκταθούν τα τρία κύρια υπόβαθρα του CORINE (βιότοποι, ποιότητα αέρα και κάλυψη γης) στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, από: <http://www.minenv.gr>.

¹²⁴ Σημαντική η συμβολή του Πάρκου Τήλου στην προώθηση του νησιού ως τουριστικού προορισμού – διαθέσιμο στο: http://www.traveldailynews.gr/new.asp?newid=35454&subcategory_id=29.

ανάπτυξη και τη διαχείριση του, ενώ παράλληλα διατηρείται και προβάλλεται το φυσικό και πολιτισμικό κεφάλαιο.

Τέτοιο παράδειγμα αποτελεί η άνθηση του οικό - αγροτουρισμού, ο οποίος προτείνει τη διαμονή των τουριστών σε αποκεντρωμένα καταλύματα ώστε να βρίσκονται σε άμεση επαφή με τη φύση, ενώ παράλληλα δημιουργεί τις προϋποθέσεις για ένα επιπρόσθετο εισόδημα στους ντόπιους αγρότες, ενισχύοντας την τοπική οικονομία. Στην χώρα μας έχει αναπτυχθεί ένα σημαντικό δίκτυο τέτοιων αγροτουριστικών καταλυμάτων σε περιοχές όπως η Εύβοια (1 κατάλυμα), η Καρδίτσα (11 καταλύματα), τα Τρίκαλα (11 καταλύματα), η Σύρος (8 καταλύματα), το Ζαγόρι (10 καταλύματα), η Λέσβος (21 καταλύματα), η Χίος (13 καταλύματα), η Νάξος (1 κατάλυμα) και η Μάνη (1 κατάλυμα).¹²⁵ Όμως και στο διεθνή χώρο υπάρχουν παραδείγματα που αποδεικνύουν την αναγκαιότητα υιοθέτησης και εφαρμογής μιας αειφορικής τουριστικής ανάπτυξης. Για παράδειγμα ο Δήμος Calvia στη Μαγιόρκα, στην Ισπανία, μαστιζόταν κατά τις δεκαετίες '70 και '80 από υπερβολική ανάπτυξη και περιβαλλοντική υποβάθμιση, λόγω των επενδύσεων μαζικού τουρισμού. Προκειμένου να γίνει αποκατάσταση των κοινωνιών, έπρεπε να πραγματοποιηθούν δραστικές αλλαγές. Στην Calvia, μια διαδικασία της τοπικής Agenda 21 είχε ως αποτέλεσμα το κλείσιμο πολλών ξενοδοχείων που υπολειπούνταν, την αποκατάσταση του τοπίου, την εγκαθίδρυση νέων προστατευόμενων περιοχών και την καθιέρωση περιβαλλοντικής δαπάνης στις χρεώσεις των δωματίων των ξενοδοχείων. Η περιβαλλοντική ανάπτυξη συνδέθηκε με την ευαισθητοποίηση του κοινού μέσα από εκστρατείες ενημέρωσης, προκειμένου να βελτιωθεί η εικόνα της πόλης, με αποτέλεσμα να αυξηθούν οι δυνατότητες απασχόλησης καθώς και η δημοτικότητα μεταξύ των επισκεπτών.¹²⁶

¹²⁵ Βουτυράκης, Μ., *Αειφορική Διαχείριση Τουρισμού*, Αθήνα, 2005.

¹²⁶ Ένα πολυμεσικό και εξ αποστάσεως πακέτο επαγγελματικής κατάρτισης για την Ολοκληρωμένη Διαχείριση της Παράκτιας Ζώνης. Εργαλεία και μέθοδοι για αειφόρο ανάπτυξη στο: http://www.coastlearn.org/gr/tourism-gr/tools_acc.htm.

2.4. ΟΡΕΙΝΟΙ ΟΓΚΟΙ

2.4.1. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΟΡΕΙΝΩΝ ΟΓΚΩΝ

Οι ορεινές περιοχές αποτελούν ένα ζωτικό χώρο με πολλαπλές λειτουργίες. Αν και χαρακτηρίζονται από τις παραγωγικές τους δραστηριότητες (κυρίως γεωργικές), τα ιδιαίτερα φυσικά και πολιτισμικά τους στοιχεία, παρουσιάζουν σημαντικά αναπτυξιακά προβλήματα που τις τοποθετούν στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος των επιστημόνων που ασχολούνται με τα θέματα της ανάπτυξης.¹²⁷ Έτσι, οι ορεινές περιοχές κατοικούνται από άτομα που παρουσιάζουν μια ξεχωριστή και μοναδική συμπεριφορά σχετικά με τον τρόπο ζωής, η οποία είναι προσανατολισμένη στην παροχές του πλούσιου φυσικού περιβάλλοντος, αλλά παράλληλα βασίζεται και στα έντονα πολιτισμικά χαρακτηριστικά. Συνεπώς αυτός ο συνδυασμός ενός πλούσιου φυσικού περιβάλλοντος, με σημαντική χλωρίδα και πανίδα, αλλά και η φροντίδα σε συνδυασμό με την εξάρτηση των κατοίκων των ορεινών περιοχών με το περιβάλλον έχει αναδείξει πολύτιμους παραδοσιακούς οικισμούς, οι οποίοι αποτελούν πόλο έλξης χιλιάδων επισκεπτών τα τελευταία χρόνια. Έτσι, οι ορεινές περιοχές παρουσιάζουν δυνατότητες ανάπτυξης μεθόδων που βασίζονται στην βιώσιμη αξιοποίηση των φυσικών πόρων που διαθέτουν, μέσω της ανάπτυξης δραστηριοτήτων ήπιων προς το περιβάλλον, όπως ο ορεινός τουρισμός.

Ορεινές περιοχές χαρακτηρίζονται εκείνοι οι δήμοι, κοινότητες και οικισμοί που παρουσιάζουν, σύμφωνα με την οδηγία 81/645/ΕΟΚ, τα εξής χαρακτηριστικά:

- Η κτηματική τους έκταση βρίσκεται σε υψόμετρο πάνω από 800 μέτρα.
- Η κτηματική τους έκταση βρίσκεται μεταξύ 600 - 800 μέτρων και οι κλίσεις του εδάφους είναι τουλάχιστον 16%.
- Η κτηματική τους έκταση βρίσκεται σε υψόμετρο κάτω από 600 μέτρα με κλίσεις εδάφους τουλάχιστον 20%.

¹²⁷ Γαϊτανίδου, Ε, (2001), *Ορισμοί και οριοθέτηση των ορεινών μειονεκτικών περιφερειών*, Αθήνα.

Εάν ένας Δήμος, Κοινότητα ή Οικισμός έχει μία από τις παραπάνω περιπτώσεις σε ποσοστό κτηματικής έκτασης τουλάχιστον 80% ή το άθροισμα των παραπάνω περιπτώσεων είναι τουλάχιστον 80% επί του συνόλου της κτηματικής τους έκτασης, τότε είναι δυνατόν να ενταχθεί στις ορεινές περιοχές.¹²⁸

Η ορεινότητα μιας περιοχής δεν εξαρτάται μόνο από το υψόμετρο αλλά και από τα άλλα φυσικά χαρακτηριστικά, όπως οι κλιματικές συνθήκες, η τοπογραφία και η μορφολογία του ευρύτερου χώρου, που έχουν ως αποτέλεσμα να καθιστούν δύσκολη την πρόσβαση προς και από αυτή. Ως συνέπεια, η ορεινότητα συνεπάγεται σε μεγάλο βαθμό κοινωνική, οικονομική, πολιτική και πολιτιστική απομόνωση.¹²⁹ Λόγω της απομόνωσης, η επιβίωση των ορεινών κοινοτήτων βασιζόταν στην αυτάρκεια, ενώ η φροντίδα με την οποία διαχειρίζονταν το φυσικό τους περιβάλλον καθώς και οι ιδιαίτερες εδαφικές, κλιματολογικές και οικολογικές συνθήκες που επικρατούν σε αυτές, τις καθιστούν ιδιαίτερα ευάλωτες και εύθραυστες περιοχές με σημαντικές εστίες βιοποικιλότητας, άγριας ζωής και ενδημικών ειδών.

Οι ορεινές περιοχές λόγω του υψομέτρου, των απότομων κλίσεων αλλά και των δυσμενών κλιματολογικών συνθηκών, ιδίως το χειμώνα, παρουσιάζουν δυσκολίες όσο αφορά ενέργειες που έχουν να κάνουν με την χρήση της γης. Αυτό οφείλεται στην περιορισμένη χρήση μηχανημάτων, πράγμα που οδηγεί σε αύξηση του κόστους εργασίας, με αποτέλεσμα στην μη ανάληψη επενδυτικών προσπαθειών στην συγκεκριμένη περιοχή. Επομένως η οικονομική αποδοτικότητα των διαφόρων παραγωγικών κλάδων δεν μπορεί να συγκριθεί με το επίπεδο των αντιστοίχων κλάδων που βρίσκονται σε αστικές περιοχές. Αυτό έχει ως συνέπεια να παρατηρούνται στις ορεινές περιοχές μειωμένες ευκαιρίες απασχόλησης, μειωμένα εισοδήματα και χαμηλή αυτοπεποίθηση των κατοίκων με αποτέλεσμα την μείωση του πληθυσμού και τον περιορισμό των παραγωγικών δραστηριοτήτων.

¹²⁸ Παπαδημάτου, Α., Ρόκος, Δ., *Βιώσιμη και Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές της Ελλάδας και του κόσμου*, 3ο Διεπιστημονικό Διαπανεπιστημιακό Συνέδριο Μετσόβου, *Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις Ορεινές Περιοχές, Θεωρία και Πράξη*, 7 - 10 Ιουνίου 2001, σελ. 141 - 171, διαθέσιμο στο: http://www.ntua.gr/MIRC/3rd_conference/papadimatou.pdf.

¹²⁹ Βαρβαρέσος, Σ., Σωτηριάδης, Μ., (2003), *Συγκριτική ανάλυση της ανάπτυξης περιοχών με ορεινό-χιονοδρομικό τουρισμό στις Άλπεις*, JOURNAL, ΓΕΩΓΡΑΦΙΕΣ, Τεύχος Νο6, σελ. 22-39, διαθέσιμο στο: <http://www.sete.gr/files/Ebook/Oreinos%20Xionodromikos%20Tourismos%20Alpeis.doc>.

Τα κυριότερα αρνητικά χαρακτηριστικά των ορεινών περιοχών είναι τα εξής:¹³⁰

- Η έντονη πληθυσμιακή συρρίκνωση.
- Η φθίνουσα παραγωγικότητα στον πρωτογενή τομέα, αν και αποτελεί ένα σημαντικό τομέα στη διάρθρωση του τοπικού προϊόντος και της απασχόλησης.
- Οι περιορισμένες δυνατότητες εκμηχάνισης της γεωργίας εξαιτίας του ορεινού όγκου.
- Η εντατικοποίηση στις γεωργικές εκμεταλλεύσεις με τη χρήση λιπασμάτων εξαιτίας της περιορισμένης ανταγωνιστικότητας της παραγωγής.
- Η μονομερής δραστηριότητα.
- Η ισχνή ανάπτυξη του δευτερογενούς τομέα και ειδικότερα του μεταποιητικού κλάδου.
- Η σημαντική υστέρηση των τεχνικών και κοινωνικών υποδομών.

Τα προβλήματα αυτά αναμένεται να ενταθούν τα επόμενα χρόνια, εξαιτίας των βαρύτατων επιπτώσεων από την δραματική πλέον κλιματική αλλαγή και των πιέσεων της παγκοσμιοποίησης. Σύμφωνα με τη Διακυβερνητική Ομάδα για την Κλιματική Αλλαγή, η αλλαγή του κλίματος στις ορεινές περιοχές θα προκαλέσει:¹³¹

- Αύξηση της συχνότητας των φυσικών καταστροφών με σημαντικές απώλειες ζώων και περιουσιών.
- Αλλαγές στην υγρασία, το χιόνι, τη συσσώρευση πάγου με επιπτώσεις στην ποιότητα και την ποσότητα των υδάτινων αποθεμάτων και την παραγωγή υδροηλεκτρικής ενέργειας.

¹³⁰ Ρόκος, Δ. (2001), *Θεμελιώδεις Προϋποθέσεις για ένα σχέδιο Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης. Η Περίπτωση μιας Ελληνικής Περιφέρειας. Από τη θεωρία στην πράξη*, διαθέσιμο στο: <http://www.survey.ntua.gr/main/studies/environ/envir-g.htm>.

Κοκκώσης Χ., Τσάρτας Π., *Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη & Περιβάλλον*, Αθήνα 2001.

¹³¹ Παπαδημάτου, Α., Ρόκος, Δ., *Βιώσιμη και Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές της Ελλάδας και του κόσμου*, 3ο Διεπιστημονικό Διαπανεπιστημιακό Συνέδριο Μετσόβου, *Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις Ορεινές Περιοχές, Θεωρία και Πράξη*, 7 - 10 Ιουνίου 2001, σελ. 141 - 171, διαθέσιμο στο: http://www.ntua.gr/MIRC/3rd_conference/papadimatou.pdf.

- Μετατοπίσεις των οικολογικών και των αγρό - οικολογικών ζωνών, με σημαντικές συνέπειες για την επιβίωση των οικοσυστημάτων που περιέχουν και γεωργικές εκμεταλλεύσεις και των απειλούμενων ειδών, και πιθανές επιδράσεις στις καλλιέργειες και τα δένδρα.
- Αλλαγές σε πόρους απαραίτητους για τον τουρισμό, όπως γοητευτικά τοπία, το χιόνι για το σκι και επιθυμητές καιρικές συνθήκες.

Σύμφωνα με τα παραπάνω χαρακτηριστικά οι περισσότερες από τις ορεινές περιοχές χαρακτηρίζονται και ως μειονεκτικές περιοχές. Αυτές οι περιοχές αποτελούν ομοιογενείς ζώνες και χαρακτηρίζονται από χαμηλή πυκνότητα πληθυσμού, άγονο έδαφος και χαμηλό εισόδημα. Συγκεκριμένα μειονεκτικές περιοχές ορίζονται εκείνες, στις οποίες ισχύουν οι εξής συνθήκες:¹³²

- Η πυκνότητα του πληθυσμού να είναι μέχρι 45 κατοίκους ανά τετραγωνικό χιλιόμετρο.
- Το γεωργικό εισόδημα να είναι μικρότερο του 80% του μέσου όρου της χώρας.
- Οι αποδόσεις των κυριότερων καλλιεργειών να είναι μέχρι 80% του μέσου όρου της χώρας.

Η Ελλάδα είναι μια κατεξοχήν ορεινή χώρα, αφού το 65% της συνολικής της έκτασης βρίσκεται σε ορεινό όγκο, ενώ στο κομμάτι αυτό κατοικεί μόνο το 13% του συνολικού πληθυσμού. Αντίθετα στην Ευρωπαϊκή Ένωση ο αντίστοιχος ορεινός χώρος καταλαμβάνει το 28% της έκτασής της, ενώ κατοικείται από το 8,5% του ευρωπαϊκού πληθυσμού. Επομένως, χαρακτηριστικό στοιχείο των ελληνικών ορεινών χώρων είναι ότι παρουσιάζουν χαμηλή πληθυσμιακή πυκνότητα, ενώ παράλληλα διαθέτουν την μεγαλύτερη πυκνότητα οικισμών ανά 100 m².¹³³ Ένα σημαντικό στοιχείο όμως που παρουσιάζουν αυτές οι περιοχές είναι το πλούσιο φυσικό περιβάλλον, καθώς και τα διαφορετικά τοπία που σχηματίζει ο ελληνικός ορεινός όγκος.

¹³² Παπαδημάτου, Α., Ρόκος, Δ., *Βιώσιμη και Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές της Ελλάδας και του κόσμου*, 3ο Διεπιστημονικό Διαπανεπιστημιακό Συνέδριο Μετσόβου, *Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις Ορεινές Περιοχές, Θεωρία και Πράξη*, 7 - 10 Ιουνίου 2001, σελ. 141 - 171, διαθέσιμο στο: http://www.ntua.gr/MIRC/3rd_conference/papadimatou.pdf.

¹³³ Γιαλώρα, Θ., Ζαμπέλης, Χ., *Ο χωροταξικός σχεδιασμός ως εργαλείο διαφοροποίησης και αναβάθμισης των ορεινών περιοχών του εθνικού χώρου και δημιουργίας νέας εταιρικής σχέσης πόλης υπαίθρου*, διαθέσιμο στο: http://www.ntua.gr/MIRC/3rd_conference/zambelis.pdf.

Ο μεγαλύτερος κίνδυνος για τον ελληνικό ορεινό χώρο δεν είναι μόνο η τραγική μείωση του πληθυσμού, αλλά πρώτα και κύρια, η άμεση και έμμεση κατασπατάληση των φυσικών πόρων και του τοπίου του μέσα από κοντόφθαλμες και αποσπασματικές πολιτικές, που ενδιαφέρονται για την ανάπτυξη χωρίς όρια.¹³⁴

Στις περιοχές αυτές με τα παραπάνω χαρακτηριστικά απαιτείται η οικονομική ενίσχυσή τους και η υποστήριξή τους από την πολιτεία. Από το 1985 και μετά η πολιτική για την ανάπτυξη των μειονεκτικών περιοχών εντάσσεται στη γενικότερη πολιτική εθνικής, περιφερειακής και τοπικής ανάπτυξης που χρηματοδοτείται με κοινοτικούς και εθνικούς πόρους με στόχο να αρθούν όλες αυτές οι μειονεξίες που χαρακτηρίζουν αυτές τις περιοχές.

2.4.2. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ «bottom up approach»

Η ανάπτυξη θεωρείται ότι αποτελεί μια διαδικασία κοινωνικής αλλαγής και μεγέθυνσης ορισμένων μεγεθών, συνήθως οικονομικού χαρακτήρα που συνοδεύεται από διαρθρωτικές μεταβολές στην κλίμακα εφαρμογής. Όμως, αυτό δε σημαίνει ότι η ανάπτυξη είναι μια κοινωνικά ουδέτερη έννοια με στενό οικονομικό περιεχόμενο. Αντίθετα, πρόκειται για μια εξαιρετικά σύνθετη διαδικασία, που περιλαμβάνει αλλαγές στον τρόπο παραγωγής, μεταβολές κοινωνικής και θεσμικής φύσης, καθώς και την ικανότητα προσαρμογής και εναρμόνισης με τις νέες αξίες που με τη σειρά τους θα επηρεάσουν τις μελλοντικές εξελίξεις. Οι στρατηγικές ανάπτυξης που έχουν ακολουθηθεί σε κάθε περίοδο είχαν διαφορετικό περιεχόμενο, προσπαθώντας να ικανοποιήσουν τα αιτήματα και τις αξίες της κάθε εποχής. Από τις αρχές της δεκαετίας του 80' αρχίζει να διαμορφώνεται μια νέα θεωρία για την ανάπτυξη: αυτή της

¹³⁴ Τσιπήρας, Κ., *Στα Ελληνικά Βουνά: Όλυμπος - Μονογραφία του Βουνού των Θεών*, «Νέα Σύνορα» - Α. Α. Λιβάνη, 1999, Αναφέρει πως, μόνο όταν ο άνθρωπος καταλάβει τη ζωτική ανάγκη ύπαρξης ελεύθερων εκτάσεων της άγριας ορεινής φύσης, που να μην είναι υποταγμένες στη λογική της ανθρωποκεντρικής κοινωνίας και στην πίεση των τεχνητών προϊόντων της, τότε, μόνο τότε οι αποφάσεις για την προστασία των ορεινών περιοχών θα ξεπεράσουν τον ορίζοντα της απλής διαχείρισης της φύσης και θα μετατραπούν σε μέσα αναβάθμισης της ίδιας της έννοιας του πολιτισμού.

ανάπτυξης «από κάτω προς τα πάνω». Πρόκειται για μια αναπτυξιακή αντίληψη που στηρίζει, ενθαρρύνει, κινητοποιεί τη δημιουργικότητα μιας περιοχής και βασίζεται στην ενεργοποίηση των ενδογενών δυνάμεων και δυνατοτήτων αυτής.

Ο Walter Stohr προτείνει τα παρακάτω 10 σημεία ως συνιστώσες μιας αναπτυξιακής στρατηγικής «bottom up approach»: ¹³⁵

- Εξασφάλιση δυνατότητας ιδιοκτησίας γης για όλους.
- Αποκέντρωση της λήψης αποφάσεων.
- Ανάπτυξη αυτοδύναμων θεσμών για τη διαχείριση των φυσικών και ανθρωπίνων διαθεσίμων.
- Επιλογή κατάλληλων τεχνολογιών με βάση τα δεδομένα και τις ανάγκες της περιφέρειας.
- Απόδοση της προτεραιότητας σε επενδύσεις που εξυπηρετούν την κάλυψη βασικών αναγκών.
- Εισαγωγή πολιτικής στήριξης του αγροτικού εισοδήματος σε εθνικό επίπεδο.
- Ανάπτυξη παραγωγικών δραστηριοτήτων που υπερκαλύπτουν την τοπική ζήτηση με εξαγωγικό προσανατολισμό.
- Βελτίωση της τεχνικής υποδομής της περιφέρειας και της συγκοινωνιακής σύνδεσης με άλλες περιφέρειες.
- Βελτίωση συγκοινωνιών στο εσωτερικό της περιφέρειας.
- Ανάπτυξη κοινωνικών δομών συλλογικής ευθύνης και ανάληψης πρωτοβουλιών «από κάτω».

Αυτή η θέση για την ανάπτυξη ισχύει και σήμερα και αποτελεί μια όλο και περισσότερο εναλλακτική προσέγγιση στην ευρωπαϊκή πολιτική, ειδικότερα μέσω των προγραμμάτων LEADER ¹³⁶ και INTERREG ¹³⁷ της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και της Local Agenda 21. ¹³⁸

¹³⁵ Stöhr, W.B. together, Taylor, D.R.F. (eds.), *Development From Above or Below?*, The Dialectics of Regional Planning in Developing Countries Wiley & Sons Ltd., Chichester 1981 στο: Χριστοπούλου, Ο. (1991), *Αξιολόγηση της ζήτησης στα Χιονοδρομικά Κέντρα της Ελλάδας και Συμβολή της Λειτουργίας τους στην Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών*, Διδακτορική Διατριβή, ΑΠΘ.

¹³⁶ Η κοινοτική πρωτοβουλία LEADER (Liaisons Entre Actions de Developpement de l' Economie Rurale δηλαδή Δεσμοί μεταξύ των δράσεων για την Ανάπτυξη της Αγροτικής Οικονομίας), αναλήφθηκε με απόφαση της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων στις 15 Ιουνίου 1994. Στο πλαίσιο της πρωτοβουλίας η οποία διάρκεσε

Πλέον, όμως, η νέα στρατηγική της ανάπτυξης (integrated endogenous development)¹³⁹ δίδει μεγαλύτερη βαρύτητα στον ενδογενή χαρακτήρα και σε αποκεντρωμένες δομές, μέσω:

- Της ταυτόχρονης βελτίωσης οικονομικών και κοινωνικών υποδομών.
- Της εγκατάστασης ευρέως φάσματος ποικίλων εναλλακτικών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, με στόχο την αποτελεσματικότερη αξιοποίηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της κάθε περιοχής.
- Της ανάπτυξης του έμψυχου κεφαλαίου μέσα από προγράμματα κατάρτισης του ανθρωπίνου δυναμικού.
- Της ενθάρρυνσης της προσφοράς διαφόρων υπηρεσιών αναψυχής.

Βεβαίως, η σύγχρονη στρατηγική για την ανάπτυξη πραγματοποιείται στα πλαίσια της προστασίας του φυσικού περιβάλλοντος και της διαχείρισης των φυσικών πόρων, σύμφωνα με την αρχή της βιωσιμότητας και της αειφορίας.

από το 1994 ως το 2001 και ακολουθείται στην τρέχουσα προγραμματική περίοδο από την πρωτοβουλία LEADER+, χορηγήθηκε κοινοτική βοήθεια υπό μορφή συνολικών επιδοτήσεων ή ολοκληρωμένων επιχειρησιακών προγραμμάτων προκειμένου να μπορέσουν οι φορείς αγροτικής ανάπτυξης να θέσουν σε πειραματική εφαρμογή προσεγγίσεις αγροτικής ανάπτυξης σε ενδογενή και τοπική κλίμακα συχνά με καινοτόμο χαρακτήρα, από: <http://www.anko.gr/leader/leadergeneral.html>.

¹³⁷ Ενθαρρύνει τις διασυνοριακές, διακρατικές και διαπεριφερειακές συνεργασίες, διαμέσου συνεργασιών που υπερβαίνουν τα σύνορα, για να ευνοήσουν έναν ισορροπημένο προγραμματισμό πολλαπλών περιφερειών. Το πρόγραμμα χρηματοδοτείται από το ΕΤΠΑ, από: <http://www.interreg.gr>.

¹³⁸ Η τοπική *Agenda 21 (Local Agenda 21)* γεννήθηκε τον Ιούνιο του 1992, όταν οι ηγέτες από περισσότερες από 100 χώρες και οι αντιπρόσωποι από περισσότερες των 10.000 μη κυβερνητικών οργανώσεων (Μ.Κ.Ο.) συναντήθηκαν στη Διάσκεψη κορυφής των Η.Ε. (Earth Summit) στο Ρίο της Βραζιλίας με στόχο την προώθηση των αρχών της αειφόρου ανάπτυξης. Με λίγα λόγια η Agenda 21 είναι μία διαδικασία, σύμφωνα με την οποία, οι τοπικές αρχές σ' ολόκληρη τη γη, καλούνται να εργαστούν από κοινού με όλους τους φορείς της τοπικής κοινωνίας και με τους πολίτες, από: <http://www.minenv.gr/1/11/113/11301/g1130112.html>.

¹³⁹ Η ενδογενής ανάπτυξη χρησιμοποιείται ως έκφραση στο πρόγραμμα COMPAS, η οποία μας παραπέμπει στην πρόοδο της αγροτικής ανάπτυξης, που έχει ως σημείο αναφοράς τα τοπικά προϊόντα στο: Remmers, G.G.A. (2006) *The spectrum of endogenous development. In search of a conceptual red line*, contribution to the Moving Worldviews seminar, Soesterberg, November 28 - 30, 2005 από: <http://www.movingworldviews.net>.

2.4.3. Η ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΟΡΕΙΝΩΝ ΟΓΚΩΝ

Η αναπτυξιακή πολιτική που εφαρμόζεται στις ορεινές περιοχές σε παγκόσμια κλίμακα περιλαμβάνει δύο ξεχωριστές μορφές διαχείρισης των θεμάτων για την ανασυγκρότηση των ορεινών περιοχών, οι οποίες χαρακτηρίζονται από τη «μη δεσμευτική» και τη «δεσμευτική» πολιτική. Στην πρώτη κατηγορία, την πρωτοβουλία έχουν διεθνή όργανα, τα οποία καθορίζουν τους στόχους και τις κατευθυντήριες γραμμές για τις δράσεις τόσο σε πλανητικό όσο και σε εθνικό επίπεδο. Παράδειγμα τέτοιας πολιτικής αποτελεί η Agenda 21.

Αντίθετα η δεσμευτική πολιτική περιλαμβάνει τις συνθήκες και τις συμβάσεις που δεσμεύουν τις χώρες που τις υπογράφουν να λάβουν μέτρα, προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα ζητήματα της ανάπτυξης, πάντα μέσα σε πνεύμα συνεργασίας και συνεννόησης.¹⁴⁰

Οι ορεινές περιοχές θεωρείται ότι αποτελούν ένα ζωτικό χώρο με πολλαπλές λειτουργίες, και παρά τα αναπτυξιακά τους προβλήματα, βρίσκονται πλέον στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος λόγω των ιδιαίτερων φυσικών και πολιτισμικών στοιχείων που παρουσιάζουν.¹⁴¹ Η ολοκληρωμένη ανάπτυξη των ορεινών όγκων (δασική, κτηνοτροφική, τουριστική, πολιτιστική, και περιβαλλοντική ανάπτυξη) προϋποθέτει την ανάδειξη και αξιοποίηση των τοπικών συγκριτικών πλεονεκτημάτων και την παράλληλη συμπληρωματική διασύνδεσή τους με τον ευρύτερο κοινωνικό - οικονομικό - λειτουργικό χώρο της κάθε περιφέρειας.

Για τις περισσότερες των περιπτώσεων των ορεινών περιοχών, υπάρχουν κοινές προοπτικές προκειμένου οι κάτοικοί τους να αντισταθμίσουν την απώλεια εισοδήματος που οφείλεται στις φυσικές ιδιαιτερότητες των περιοχών αυτών. Συγκεκριμένα, χρειάζεται να δοθεί έμφαση στην παροχή:¹⁴²

- Δυνατοτήτων ανάπτυξης νέων παραγωγικών δραστηριοτήτων, ιδιαίτερα στον αγροτικό τομέα. Ιδιαίτερη βαρύτητα χρειάζεται να δοθεί στην ανάπτυξη του πρωτογενούς τομέα

¹⁴⁰ Παπαδημάτου, Α., Ρόκος, Δ., *Βιώσιμη και Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές της Ελλάδας και του κόσμου*, 3ο Διεπιστημονικό Διαπανεπιστημιακό Συνέδριο Μετσόβου, *Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις Ορεινές Περιοχές, Θεωρία και Πράξη*, 7 - 10 Ιουνίου 2001, σελ. 141 - 171, διαθέσιμο στο: http://www.ntua.gr/MIRC/3rd_conference/papadimatou.pdf.

¹⁴¹ Γαϊτανίδου, Ε., (2001), *Ορισμοί και οριοθέτηση των ορεινών μειονεκτικών περιφερειών*, Αθήνα.

¹⁴² Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων - Γενική Διεύθυνση Περιβάλλοντος - Διεύθυνση Χωροταξίας, 2002, *Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης*, από: <http://www.minenv.gr>.

προσανατολισμένη στην ανταγωνιστικότητα μέσω της ποιότητας,¹⁴³ ώστε να επιτυγχάνεται η βιωσιμότητα των ορεινών οικισμών.

- Δυνατοτήτων της πολιτικής ανάπτυξης της υπαίθρου.¹⁴⁴ Οι ορεινές περιοχές έχουν την δυνατότητα παροχής τουριστικών και υπηρεσιών αναψυχής τόσο κατά τη θερινή περίοδο όσο και κατά τη χειμερινή, αποτελώντας τόπο προσέλκυσης τουριστικών επενδύσεων και άσκησης παρόμοιων οικονομικών δραστηριοτήτων.
- Δυνατοτήτων αξιοποίησης, αναβάθμισης και ανάπτυξης του ανθρώπινου δυναμικού (παραδοσιακά επαγγέλματα, διατήρηση του υπάρχοντος εργατικού δυναμικού, αλλά και προσέλκυση νέου), μέσα από την κατάλληλη αναδιάρθρωση και εκσυγχρονισμό των εκμεταλλεύσεων και των επιχειρήσεων και την αποτελεσματική προώθηση και εφαρμογή των νέων τεχνολογιών, της οργανωτικής υποστήριξης και των κίνητρων.
- Δυνατοτήτων διαφύλαξης του τοπίου, των δασικών εκτάσεων, των περιβαλλοντικών ιδιαιτεροτήτων και των πολιτιστικών πόρων των ορεινών περιοχών¹⁴⁵ μέσα από την εφαρμογή πρότυπων προγραμμάτων ολοκληρωμένης ανάπτυξης.
- Δυνατοτήτων ανάπτυξης των υποδομών, του οικιστικού δικτύου- φυσιογνωμίας και κυρίως των οδικών αξόνων, παραγωγικούς σκοπούς, αναψυχή και αναγνώριση του φυσικού και πολιτιστικού τοπίου.

Όλες αυτές οι ενέργειες πρέπει να βασίζονται στην βιώσιμη διαχείριση των φυσικών πόρων λαμβάνοντας υπόψη το περιβαλλοντικό κόστος (π.χ. από την απώλεια της βιοποικιλότητας) και τη διαχείρισή τους από τοπικές ομάδες, έτσι ώστε ένα μέρος των οφελών να διανέμεται στους ντόπιους κατοίκους ως αποζημίωση ή και ως κέρδος. Η εξασφάλιση προσοδοφόρων

¹⁴³ Πολύ - λειτουργικότητα στη γεωργία, βιολογική γεωργία, καλλιέργεια και εκμετάλλευση ειδικών φυτών, όπως αρωματικά, βότανα εδάδιμα και για φαρμακευτική χρήση, λουλούδια κ.λπ., καθώς και προϊόντων του δάσους, περιοχές Π.Ο.Π.

¹⁴⁴ Πολύ - απασχόληση, ήπιες μορφές τουρισμού, δεύτερη κατοικία, δραστηριότητες αναψυχής με αξιοποίηση και του υπάρχοντος παραδοσιακού κτιριακού και οικιστικού αποθέματος.

¹⁴⁵ Σε επιλεγμένες περιοχές του ορεινού χώρου (π.χ. περιοχών με πολλαπλές δυνατότητες ανάπτυξης ήπιου τουρισμού, όπως χιονοδρομικού, αναρριχητικού και ορεινής περιήγησης, ιαματικού, αγροτουρισμού σε συνδυασμό με ανάπτυξη της γεωργίας – κτηνοτροφίας – δασών - ιχθυοκαλλιέργειας, βιοτεχνίας και χειροτεχνίας.

δραστηριοτήτων για τον ντόπιο πληθυσμό προϋποθέτει την προώθηση εναλλακτικών ευκαιριών διαβίωσης του ντόπιου πληθυσμού και την διαφοροποίηση των ορεινών οικονομιών, δηλαδή την απεξάρτησή τους από τον γεωργικό τομέα ως μοναδικής πηγής εισοδήματος (με την ανάπτυξη εμπορικών επιχειρήσεων χειροτεχνίας, τουρισμού, κ.α.). Γενικά προωθούνται τα μικρής κλίμακας συστήματα διαβίωσης. Στα παραπάνω η γυναίκα ωθείται να έχει ενεργή συμμετοχή τόσο στη σχεδίαση όσο και στην εφαρμογή των καινοτόμων δραστηριοτήτων.¹⁴⁶

Όμως μέχρι τώρα οι διάφορες αναπτυξιακές προσεγγίσεις στις ορεινές περιοχές, δεν αντιμετώπιζαν τα προβλήματα στο σύνολό τους, αλλά αποτελούσαν αποσπασματικές παρεμβάσεις. Επιπρόσθετα δεν λαμβάνονταν υπόψη η δυναμική του χώρου και οι ιδιαιτερότητες των ορεινών περιοχών, με αποτέλεσμα οι αστάθειες που δημιουργήθηκαν να κάνουν αντιληπτή την σημασία της υιοθέτησης μιας ολοκληρωμένης οριζόντιας ανάπτυξης ως έκφρασης της τοπικής ανάπτυξης των υπό εξέταση περιοχών. Μάλιστα σύμφωνα με τον Ρόκο¹⁴⁷ τα αναγκαία βήματα που πρέπει να ακολουθηθούν για την επιτυχή ολοκληρωμένη ανάπτυξη των ορεινών περιοχών είναι τα εξής:

- Η ακριβής διατύπωση των αρχών, των αξιών και των σκοπών, των δράσεων και των ενεργημάτων της αναπτυξιακής πολιτικής. Στην περίπτωση αυτή σημαντικό ρόλο έχουν οι φορείς της περιοχής, δηλαδή οι κάτοικοι, η τοπική αυτοδιοίκηση, ενώσεις προσώπων, οι τοπικές επιχειρήσεις, κ.λπ.
- Η δημιουργία των προϋποθέσεων συγκρότησης και αποτελεσματικής λειτουργίας των φορέων των πρωτοβουλιών ολοκληρωμένης ανάπτυξης των ορεινών περιοχών. Στην περίπτωση αυτή ο εθελοντισμός και η πρόθεση για συνεργασίες όλων μπορεί να αποφέρει ευεργετικά αποτελέσματα.
- Η έμπρακτη αποδοχή από το κράτος των πολυδιάστατων ιδιαιτεροτήτων της αδιάσπαστης ενότητας της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας των

¹⁴⁶ Παπαδημάτου, Α., Ρόκος, Δ., *Βιώσιμη και Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές της Ελλάδας και του κόσμου*, 3ο Διεπιστημονικό Διαπανεπιστημιακό Συνέδριο Μετσόβου, *Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις Ορεινές Περιοχές, Θεωρία και Πράξη*, 7 - 10 Ιουνίου 2001, σελ. 141 - 171, διαθέσιμο στο: http://www.ntua.gr/MIRC/3rd_conference/papadimatou.pdf.

¹⁴⁷ Ρόκος, Δ. (2001), *Θεμελιώδεις Προϋποθέσεις για ένα σχέδιο Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης. Η Περίπτωση μιας Ελληνικής Περιφέρειας. Από τη θεωρία στην πράξη*, στο: <http://www.survey.ntua.gr/main/studies/environ/envir-g.html>.

ορεινών περιοχών οι οποίες και προσδιορίζουν την αντικειμενικά ολοκληρωμένη φύση μιας πραγματικά αξιολύτως ανάπτυξης τους.

- Η ακριβής συστηματική και ολοκληρωμένη απογραφή, καταγραφή, διερεύνηση, απόδοση, χαρτογράφηση και παρακολούθηση δια μέσου του χρόνου, των φυσικών και των ανθρωπίνων διαθεσίμων της, ποσοτικά και ποιοτικά, καθώς και της κατάστασης, των δυνατοτήτων και των συγκεκριμένων περιορισμών τους, με άλλα λόγια οι ολοκληρωμένες αποδόσεις της φυσικής και της κοινωνικοοικονομικής της πραγματικότητας. Επομένως, μέσω της πλήρους γνώσης της περιοχής είναι πολύ πιο πιθανό να εφαρμοστεί η κατάλληλη αναπτυξιακή πολιτική σε μία ορεινή περιοχή, η οποία θα είναι εφαρμόσιμη, και με πιθανότητες επιτυχίας υψηλές.

2.4.4. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΩΝ ΟΡΕΙΝΩΝ ΟΓΚΩΝ

Για την ανάδειξη των ορεινών περιοχών απαιτείται η εφαρμογή ενός ολοκληρωμένου προγράμματος βιώσιμης ανάπτυξης, το οποίο βασίζεται στην χρήση κάποιων συγκεκριμένων εργαλείων.

Η αναπτυξιακή πολιτική για τις ορεινές περιοχές βασίζεται στην ολοκληρωμένη ανάπτυξη του αγροτικού χώρου. Η γενικότερη φιλοσοφία της όλης πολιτικής έγκειται στο ότι για τις ορεινές αγροτικές περιοχές που βρίσκονται κοντά σε πόλεις, ενθαρρύνεται η ενδυνάμωση της αλληλεξάρτησης πόλης - υπαίθρου, ενώ για τις ορεινές περιοχές, οι οποίες απέχουν σημαντικά από πόλεις, προτείνεται η προώθηση εξωγεωργικών δραστηριοτήτων, όπως ο αγροτουρισμός, ο οικοτουρισμός και η αναψυχή. Σύμφωνα με τους Παπαδημάτο και Ρόκο¹⁴⁸ η ευρωπαϊκή αναπτυξιακή πολιτική για τις ορεινές περιοχές καθορίζεται κατά κύριο λόγο από το σχέδιο του Ευρωπαϊκού Χάρτη Ορεινών Περιοχών¹⁴⁹, του Ευρωπαϊκού Χάρτη Αγροτικών Περιοχών¹⁵⁰ και

¹⁴⁸ Παπαδημάτου, Α., Ρόκος, Δ., *Βιώσιμη και Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές της Ελλάδας και του κόσμου*, 3ο Διεπιστημονικό Διαπανεπιστημιακό Συνέδριο Μετσόβου, *Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις Ορεινές Περιοχές, Θεωρία και Πράξη*, 7 - 10 Ιουνίου 2001, σελ. 141 - 171, διαθέσιμο στο: http://www.ntua.gr/MIRC/3rd_conference/papadimatou.pdf.

¹⁴⁹ Το σχέδιο του Ευρωπαϊκού Χάρτη των Ορεινών Περιφερειών (Draft European Charter of Mountain Regions) περιέχεται στην Εισήγηση 1274 (1995) της Συγκλήτου Τοπικών και Περιφερειακών Αρχών της Ευρώπης (Congress of Local and Regional Authorities of Europe) του Συμβουλίου της Ευρώπης, στο οποίο ανήκουν 43 ευρωπαϊκές χώρες.

την Ευρωπαϊκή Διακυβερνητική Συνδιάσκεψη για τη βιώσιμη ανάπτυξη των ορεινών περιοχών που έγινε στο Τρέντο της Ιταλίας το 1996.

Συγκεκριμένα βάση της εφαρμογής του Ευρωπαϊκού Χάρτη των Ορεινών Περιοχών επιχειρείται να εφαρμοστεί ένας σχεδιασμός, ο οποίος συνδυάζει όλες τις παραμέτρους που αναβαθμίσουν την οικονομική ανάπτυξη της περιοχής, λαμβάνοντας υπόψη τους ιδιαίτερους κοινωνικούς και πολιτισμικούς παράγοντες, υπό το πρίσμα της προστασίας του περιβάλλοντος.

Οι γενικοί στόχοι της παρακάτω προσπάθειας παρατίθενται παρακάτω:¹⁵¹

- Σαφή αναγνώριση των ορεινών περιοχών και της ιδιαίτερης φύσης τους.
- Σεβασμό και αναγνώριση στην γεωγραφική ενότητα που συνιστά κάθε ορεινή περιοχή και παρεμπόδιση άλλων διοικητικών καταταμίσεων.
- Συγκράτηση πληθυσμού και αντιμετώπιση της μεταναστευτικής τάσης των νέων.
- Δημιουργία ή εκσυγχρονισμό των υποδομών και των ανέσεων που είναι απαραίτητες για την ποιότητα της ζωής και την ανάπτυξη των ορεινών περιοχών.
- Συντήρηση και βελτίωση των τοπικών δημοσίων υπηρεσιών.
- Διατήρηση της γεωργικής γης και των βοσκοτόπων και απαραίτητη συντήρηση και εκσυγχρονισμό των γεωργικών δραστηριοτήτων μέσω ειδικής προσέγγισης για την ορεινή γεωργία.
- Ανάπτυξη των ενδογενών ενεργειακών πόρων.
- Διατήρηση των υπάρχοντων βιομηχανικών δραστηριοτήτων και ίδρυση βιομηχανιών που να στηρίζονται στις νέες τεχνολογίες.

¹⁵⁰ Το προσχέδιο του Ευρωπαϊκού Χάρτη των Αγροτικών Περιοχών (Draft European Charter for Rural Areas) περιέχεται στην Εισήγηση 1296 (1996) του Συμβουλίου της Ευρώπης. Και οι δύο κανονισμοί είχαν σταλεί προς έγκριση στην Επιτροπή Υπουργών (Committee of Ministers) του Συμβουλίου της Ευρώπης, η οποία τον Σεπτέμβριο του 1999 απεφάνθη ότι δεν μπορεί να καταλήξει σε τελική απόφαση και παρέπεμψε στο Συνέδριο των Υπουργών που είναι υπεύθυνοι για τη χωροταξία (Hanover, 7 - 8 Σεπτεμβρίου 2000). Τα πρακτικά του συνεδρίου δεν έχουν δημοσιευτεί ακόμα.

¹⁵¹ Παπαδημάτου, Α., Ρόκος, Δ., *Βιώσιμη και Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές της Ελλάδας και του κόσμου*, 3ο Διεπιστημονικό Διαπανεπιστημιακό Συνέδριο Μετσόβου, *Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις Ορεινές Περιοχές, Θεωρία και Πράξη*, 7 - 10 Ιουνίου 2001, σελ. 141 - 171, διαθέσιμο στο: http://www.ntua.gr/MIRC/3rd_conference/papadimatou.pdf.

- Ανάπτυξη του τριτογενούς τομέα, ιδιαίτερα του τουρισμού, ως συμπληρώματος των παραδοσιακά ασκούμενων επαγγελμάτων.
- Διατήρηση της ταυτότητας και διασπορά των πολιτισμικών αξιών που χαρακτηρίζουν τις ορεινές περιοχές ως ιδιαίτερο χαρακτηριστικό γνώρισμα ομογενών ορεινών ενοτήτων.

Προκειμένου να επιτευχθούν οι παραπάνω στόχοι, οι Χώρες - Μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης¹⁵² καλούνται να λάβουν τα παρακάτω οικονομικά μέτρα:

- Να παρέχουν φορολογική εξίσωση, που να ευνοεί τις λιγότερο εύπορες ορεινές περιοχές.
- Να βοηθούν στη συντήρηση και τη δημιουργία γεωργικών εκμεταλλεύσεων, βιοτεχνιών και εμπορικών ή βιομηχανικών επιχειρήσεων που χρησιμοποιούν καθαρές τεχνολογίες.
- Να διευκολύνουν την εγκατάσταση νέων στις ορεινές περιοχές, ιδιαίτερα στη γεωργία, τη βιοτεχνία και τον τουρισμό.
- Να αποζημιώνουν για τους φυσικούς ή οικολογικούς περιορισμούς που είναι σύμφυτοι στις ορεινές περιοχές και για τους περιορισμούς στην εκμετάλλευση.
- Να αποζημιώνουν τους ορεινούς πληθυσμούς για την παροχή οικολογικών υπηρεσιών, ιδιαίτερα όσον αφορά στη συντήρηση του τοπίου και την προστασία από τις φυσικές καταστροφές.

Παράλληλα το σχέδιο του Ευρωπαϊκού Χάρτη των Αγροτικών Περιοχών, επιδιώκει την συνεργασία και την σύσφιξη των σχέσεων μεταξύ των κατοίκων των αστικών περιοχών και των κατοίκων των ορεινών περιοχών και την πλήρη αξιοποίηση της τεχνολογίας, στοχεύοντας στην

¹⁵² Το Συμβούλιο της Ευρώπης (*Conseil de l' Europe*) είναι ένας διεθνής οργανισμός 47 κρατών - μελών της Ευρώπης. Ιδρύθηκε στις 5 Μαΐου του 1949. Είναι ο παλαιότερος οργανισμός ο οποίος έχει ως σκοπό την ευρωπαϊκή ενοποίηση με ιδιαίτερη έμφαση στα νομικά πρότυπα και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τη δημοκρατική ανάπτυξη και τη ρύθμιση των νομοθεσιών καθώς και την πολιτισμική συνεργασία στην Ευρώπη. Τα 47 κράτη – μέλη είναι τα εξής: Αλβανία, Ανδόρα, Αρμενία, Αυστρία, Αζερμπαϊτζάν, Βέλγιο, Βοσνία & Ερζεγοβίνη, Βουλγαρία, Κροατία, Κύπρος, Τσεχία, Δανία, Εσθονία, Φιλανδία, Γαλλία, Γεωργία, Γερμανία, Ελλάδα, Ουγγαρία, Ισλανδία, Ιρλανδία, Ιταλία, Λετονία, Λιχτενστάιν, Λιθουανία, Λουξεμβούργο, Μάλτα, Μολδαβία, Μονακό, Μαυροβούνιο, Ολλανδία, Νορβηγία, Πολωνία, Πορτογαλία, Ρουμανία, Ρωσία, Σαν Μαρίνο, Σερβία, Σλοβακία, Σλοβενία, Ισπανία, Σουηδία, Ελβετία, Σκόπια, Τουρκία, Ουκρανία, Ηνωμένο Βασίλειο, από: http://www.coe.int/T/E/Com/About_Coe/Member_states/default.asp

προσέγγιση του αστικού βιοτικού επιπέδου με την εφαρμογή όμως του βιώσιμου τρόπου ζωής των κατοίκων της υπαίθρου.

Η Ελλάδα, όπως προαναφέραμε, είναι μια κατεξοχήν ορεινή χώρα, αφού μεγάλο μέρος της έκτασής της καταλαμβάνεται από ορεινό όγκο. Οι αναπτυξιακές επιλογές για τον ελλαδικό ορεινό χώρο προσδιορίζονται στο Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης¹⁵³ και το Σχέδιο Ανάπτυξης του Ορεινού Χώρου¹⁵⁴, που αποτελεί ειδικό τμήμα του Σχεδίου Περιφερειακής Ανάπτυξης 2000 - 2006. Σύμφωνα με το Σχέδιο Ανάπτυξης του Ορεινού Χώρου οι ορεινές περιοχές στο ελληνικό τοπίο χωρίζονται σε τρεις τύπους, ανάλογα με την αναπτυξιακή δυναμική τους:¹⁵⁵

- **Περιοχές Σχετικά Αναπτυγμένες:** Αφορά σε περιοχές με αρκετό μόνιμο πληθυσμό και αειφόρο οικονομική βάση που στηρίζονται στην κτηνοτροφία, την εκμετάλλευση των δασών, τον τουρισμό και παραθερισμό, την παραδοσιακή βιοτεχνία, τις συναφείς οικονομικές και κοινωνικές υπηρεσίες και τις κοινοτικές πολιτικές υποστήριξης. Οι περιοχές αυτές δεν αντιμετωπίζουν τα προβλήματα των ορεινών μειονεκτικών περιοχών.
- **Περιοχές Δυναμικές με Αναξιοποίητους Πόρους:** Αφορά σε περιοχές με ακόμη σημαντικό αλλά φθίνοντα πληθυσμό, υποβαθμισμένη οικονομική βάση, εγκατάλειψη οριακών γεωργικών γαιών, και μείωση της κτηνοτροφίας, παρά την ύπαρξη κάποιων σημαντικών γεωργικών, πολιτιστικών και περιβαλλοντικών πόρων.

¹⁵³ Σκοπός του Γενικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (Γ.Π.Χ.Σ.Α.Α.) (Άρθρο 6 του ν. 2742 / 1999) είναι η θέσπιση θεμελιωδών αρχών και η θεσμοθέτηση σύγχρονων οργάνων, διαδικασιών και μέσων άσκησης χωροταξικού σχεδιασμού που προωθούν την:

- Αειφόρο και ισόρροπη ανάπτυξη.
- Κατοχυρώνουν την παραγωγική και κοινωνική συνοχή.
- Διασφαλίζουν την προστασία του περιβάλλοντος στο σύνολο του εθνικού χώρου και στις επί μέρους ενότητες του και ενισχύουν τη θέση της χώρας στο διεθνές και ευρωπαϊκό πλαίσιο.

Με γνώμονα πάντα το τρίπτυχο της αειφόρου χωρικής ανάπτυξης, (βλ. παράρτημα σελ. 1).

¹⁵⁴ Το Σχέδιο Ανάπτυξης του Ορεινού Χώρου (Σ.Α.Ο.Χ.) προτείνει την «Ολοκληρωμένη» - όπως την ονομάζει – «Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών» ως ξεχωριστό υποπρόγραμμα κάθε περιφέρειας και ως τομεακές δράσεις των εθνικών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων (Π.Ε.Π.).

¹⁵⁵ Παπαδημάτου, Α., Ρόκος, Δ., *Βιώσιμη και Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές της Ελλάδας και του κόσμου*, 3ο Διεπιστημονικό Διαπανεπιστημιακό Συνέδριο Μετσόβου, *Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις Ορεινές Περιοχές, Θεωρία και Πράξη*, 7 - 10 Ιουνίου 2001, σελ. 141 - 171, διαθέσιμο στο: http://www.ntua.gr/MIRC/3rd_conference/papadimatou.pdf.

- **Περιοχές Εσωτερικές:** Αφορά σε περιοχές με σχεδόν πλήρη πληθυσμιακή εγκατάλειψη, με ή χωρίς παρουσία σημαντικών γεωργικών και περιβαλλοντικών πόρων αλλά με προβλήματα περαιτέρω περιβαλλοντικής υποβάθμισης από διάβρωση εδαφών, πυρκαγιές δασών, μη συντήρηση των οικιστικών έργων και μνημείων.

Συνεπώς σύμφωνα με το παραπάνω σχέδιο πραγματοποιείται μια ταξινόμηση των ελληνικών ορεινών περιοχών βάση κάποιων κριτηρίων, που στην προκειμένη περίπτωση είναι η πληθυσμιακή μεταβολή, η εξάρτηση από τον πρωτογενή τομέα, το εισόδημα των κατοίκων και οι συνθήκες διαβίωσης. Παράλληλα το Σχέδιο Ανάπτυξης του Ορεινού Χώρου προτείνει κάποια μέτρα, προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι ορεινές περιοχές. Οι πολιτικές του συγκεκριμένου σχεδίου αφορούν:¹⁵⁶

- **Μετασχηματισμός της Αγροτικής Δραστηριότητας:** Περιλαμβάνει τον εκσυγχρονισμό των εκτατικών συστημάτων παραγωγής τόσο στην γεωργία όσο και στην κτηνοτροφία, καθώς και την προβολή των προϊόντων με μέσα όπως συστήματα πιστοποίησης ποιότητας και αυθεντικότητας, τυποποίησης και εμπορίας. Τα προϊόντα θα κατευθύνονται ως εισροή στον τουρισμό και λιγότερο σε νέες αγορές. Για το λόγο αυτό καθιερώνονται οι χρήσεις ειδικών σημάτων ποιότητας προϊόντα «Ένταξης Παραδοσιακής Τεχνογνωσίας»¹⁵⁷, που απευθύνονται σε ειδικές καταναλωτικές ανάγκες και αγορές και κυρίως στον τουρισμό.
- **Εκτατική Ανάπτυξη Ήπιων Μορφών Τουρισμού:** Η ανάπτυξη των ήπιων μορφών τουρισμού οφείλει να μετουσιωθεί σε καθολικότερη τουριστική ανάπτυξη μέσω της διασύνδεσης των περιοχών τουριστικής ζήτησης σε διανομαρχιακό και διαπεριφερειακό επίπεδο, έτσι ώστε να επιτευχθεί οικονομία κλίμακας. Συνεπώς, προωθούνται πολιτικές ειδικών σημάτων ποιότητας στον τουρισμό και καλύτερη προβολή και εμπορική διαχείριση των επιχειρήσεων.

¹⁵⁶ Παπαδημάτου, Α., Ρόκος, Δ., *Βιώσιμη και Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές της Ελλάδας και του κόσμου*, 3ο Διεπιστημονικό Διαπανεπιστημιακό Συνέδριο Μετσόβου, *Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις Ορεινές Περιοχές, Θεωρία και Πράξη*, 7 - 10 Ιουνίου 2001, σελ. 141 - 171, διαθέσιμο στο: http://www.ntua.gr/MIRC/3rd_conference/papadimatou.pdf.

¹⁵⁷ Προϊόντα που προορίζονται για ειδικές καταναλωτικές ανάγκες και αγορές.

- **Στήριξη της Οικοτεχνίας και της Βιοτεχνίας Μικρής Κλίμακας:** Η μεταποιητική δραστηριότητα στον ορεινό χώρο πρέπει να συνεργάζεται με τον πρωτογενή τομέα και να κατευθύνεται στον τουρισμό ως άμεση αγορά. Προωθείται η συνεργασία των μικρών επιχειρήσεων και η δημιουργία δικτύων ώστε να εξασφαλιστεί η βιωσιμότητα των επιχειρήσεων.
- **Συγκρότηση Ορεινών Κέντρων Ανάπτυξης ανά Περιφέρεια Προγραμματισμού:** Ορίζονται περιφέρειες¹⁵⁸ προγραμματισμού και ορεινά κέντρα, τα οποία θα πρέπει να έχουν εύκολη πρόσβαση στο κύριο οδικό δίκτυο, να έχουν τη δυνατότητα να παρέχουν κοινωφελείς και εμπορικές υπηρεσίες στους κατοίκους τους σε ακτίνα όχι μεγαλύτερη των 30' και να μπορούν να λειτουργήσουν ως κόμβοι έναρξης και κατάληξης των τουριστικών διαδρομών.
- **Βελτίωση των δυνατοτήτων πρόσβασης στα ορεινά κέντρα.** Θα πρέπει να διασφαλιστεί η καταλληλότητα του δικτύου πρόσβασης στα ορεινά κέντρα και η συντήρησή του ιδιαίτερα τους χειμερινούς μήνες (ταχεία επέμβαση για αποκατάσταση ζημιών, εκχιονισμό, κ.τ.λ.), ώστε να είναι αδιάκοπη η πρόσβαση στα ορεινά κέντρα.

Σημαντική βοήθεια για την ανάπτυξη του ελληνικού ορεινού τοπίου προσέφεραν και τα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης¹⁵⁹ (Κ.Π.Σ.), μέσω της υλοποίησης των Π.Ε.Π. σε κάθε ελληνική περιφέρεια. Συγκεκριμένα εφαρμόζονται από κάθε περιφέρεια τα Ολοκληρωμένα Προγράμματα Ανάπτυξης Αγροτικού Χώρου¹⁶⁰ (Ο.Π.Α.Α.Χ.), τα οποία είναι προγράμματα που εφαρμόζονται

¹⁵⁸ Περιοχές με εντονότερα προβλήματα και γι' αυτό μειονεκτικότερες.

¹⁵⁹ Τα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης (Κ.Π.Σ.) αποτελούν συμφωνίες χρηματοδότησης από την Ε.Ε. προς τα κράτη - μέλη, με τις οποίες χρηματοδοτείται ένα μέρος της περιφερειακής της πολιτικής. Βοηθούν στην οικονομική ανάπτυξη των περιφερειών που μειονεκτούν, με σκοπό την εξάλειψη ή τουλάχιστον την άμβλυνση των περιφερειακών ανισοτήτων και την επίτευξη της απαραίτητης οικονομικής και κοινωνικής συνοχής. Έχουν συγκεκριμένο κόστος, τρόπο χρηματοδότησης, καθώς και χρονικά όρια εφαρμογής από:
<http://www.kapatel.gr/ionian/mag/art7b.htm> και <http://www.kapatel.gr/ionian/mag/art7b.htm>.

¹⁶⁰ Τα Ολοκληρωμένα Προγράμματα Ανάπτυξης Αγροτικού Χώρου (Ο.Π.Α.Α.Χ.) αποτελούν μια καινοτόμο ολοκληρωμένη προσέγγιση για την αγροτική ανάπτυξη σε επιλεγμένες ορεινές και μειονεκτικές περιοχές της χώρας. Βασίζονται σε ένα ολοκληρωμένο σχέδιο και ενισχύουν ιδιωτικές επενδύσεις και δημόσιες τεχνικές και κοινωνικές υποδομές. Τα ΟΠΑΑΧ περιλαμβάνουν και χρηματοδοτούν υποδομές για τον αγροτικό τομέα, παρεμβάσεις αναβάθμισης των οικισμών και του φυσικού περιβάλλοντος, δράσεις βελτίωσης της ποιότητας ζωής των κατοίκων και των δεξιοτήτων τους, καθώς και ενισχύσεις σε ιδιώτες (Γεωργούς και μη) για επενδύσεις στον αγροτικό τομέα,

σε ορεινές ή και μειονεκτικές περιοχές που εμφανίζουν προβλήματα συγκράτησης του πληθυσμού, απομόνωσης και ανισοτήτων. Έχουν σαν στόχο την ολοκληρωμένη ανάπτυξη των περιοχών αυτών αναδεικνύοντας και αξιοποιώντας τα πλεονεκτήματά τους, δημιουργώντας έτσι βιώσιμες συνθήκες για τους κατοίκους. Υπάρχουν και άλλες πρωτοβουλίες που έχουν ως στόχο την ανάπτυξη, κυρίως του τουρισμού, του ελληνικού ορεινού όγκου μέσω της διαρθρωτικής πολιτικής της Ε.Ε. με τους Κανονισμούς Ε.Ε., 797/85, 950/97, τις Κοινοτικές Πρωτοβουλίες Leader I (1991 - 1993)¹⁶¹, Leader II (1994 – 1999)¹⁶² και Leader Plus (2000 - 2006).¹⁶³

αλλά και εκτός αυτού και επιπλέον υποστηρικτικές δράσεις για την ανάδειξη των περιοχών παρέμβασης. Τα ΟΠΑΑΧ συγχρηματοδοτούνται από Εθνικούς πόρους και από το Ευρωπαϊκό Γεωργικό Ταμείο Προσανατολισμού και Εγγυήσεων - Τμήμα Προσανατολισμού (ΕΓΤΠΕ-Π), Το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ) και το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ). Κύριοι στόχοι των ΟΠΑΑΧ είναι: 1. Η μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων, 2. Στήριξη της ανάπτυξης στις λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές, 3. Βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των αγροτικών ορεινών και μειονεκτικών περιοχών, 4. Βιώσιμη και ολοκληρωμένη ανάπτυξη των περιοχών, 5. Διατήρηση του περιβάλλοντος και της κοινωνικής συνοχής για όλο τον αγροτικό πληθυσμό, 6. Διάσωση και διαφύλαξη στοιχείων της πολιτιστικής κληρονομιάς, 7. Αναδιάρθρωση της τοπικής αγροτικής οικονομίας, οικονομική και πολιτιστική αναβάθμιση της υπαίθρου, 8. Βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων των αγροτικών περιοχών. Από: <http://www.anethesp.gr/opaax.htm>.

¹⁶¹ Η Κοινοτική Πρωτοβουλία LEADER I είναι πρόγραμμα αγροτικής ανάπτυξης που τέθηκε σε εφαρμογή από την Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων από το 1991, σαν μια πρωτοβουλία για την αντιμετώπιση των προβλημάτων της δημογραφικής κατάρρευσης, της ανεργίας και των χαμηλών αγροτικών εισοδημάτων των πιο απομονωμένων περιοχών της Ευρωπαϊκής Υπαίθρου. Σημαντικές παράμετροι που χαρακτηρίζουν την Κοινοτική Πρωτοβουλία LEADER I είναι: Η καινοτομία, η επιδεικτικότητα, η μεταφορά τεχνογνωσίας, η προώθηση της τοπικής ενδογενούς ανάπτυξης με την δημιουργία «Ομάδων Τοπικής Δράσης» που διαχειρίζονται τα τοπικά προγράμματα και η προσέγγιση «από τα κάτω προς τα πάνω» στο σχεδιασμό και την εφαρμογή των προγραμμάτων, από: <http://www.epirusa.gr/leader+/leader%201-2/index.htm>.

¹⁶² 109. Στόχος της πρωτοβουλίας LEADER II (1994 – 1999) είναι, να ενθαρρύνει την ανάληψη καινοτόμων ενεργειών από τους τοπικούς φορείς, δημόσιους και ιδιωτικούς, σε όλους τους τομείς δραστηριοτήτων του αγροτικού χώρου, να ενισχύσει την ανταλλαγή αυτών των εμπειριών σε όλη την Κοινότητα και να βοηθήσει τους φορείς αγροτικής ανάπτυξης των διαφόρων κρατών μελών που το επιθυμούν να αξιοποιήσουν την πείρα που αποκτήθηκε σε άλλες περιοχές και να υλοποιήσουν από κοινού ορισμένα σχέδια. Οι διάφορες συνιστώσες της πρωτοβουλίας LEADER II περιστρέφονται γύρω από ένα ευρωπαϊκό δίκτυο αγροτικής ανάπτυξης, το οποίο αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για τη διάδοση των πληροφοριών όσον αφορά στις πολιτικές αγροτικής ανάπτυξης, την ανταλλαγή εμπειριών μεταξύ των φορέων αγροτικής ανάπτυξης, τη διάδοση των καινοτομιών και της τεχνογνωσίας, ιδιαίτερα στις αγροτικές περιοχές που αντιμετωπίζουν τα σοβαρότερα προβλήματα και την κατάρτιση κοινών σχεδίων, από: <http://www.ando.gr/leader/leader.htm> και <http://www.rural-europe.aeidl.be/rural-en/euro/p11.htm>.

¹⁶³ Η κοινοτική πρωτοβουλία Leader+ εντάσσεται στην ευρωπαϊκή πολιτική για την αγροτική ανάπτυξη, τον δεύτερο πυλώνα της κοινής γεωργικής πολιτικής (ΚΓΠ). Για την περίοδο 2000 - 2006 αποσκοπεί στη διαφοροποίηση των οικονομικών δραστηριοτήτων σε αγροτικές περιοχές με την εφαρμογή καινοτόμων, ολοκληρωμένων και συμμετοχικών στρατηγικών χωροταξικής ανάπτυξης. Η παρούσα ανακοίνωση καθορίζει τις γενικές κατευθύνσεις της Επιτροπής για το Leader + τονίζοντας κυρίως τη συνεργασία μεταξύ των αγροτικών περιοχών και της δικτύωσης, από: <http://europa.eu/scadplus/leg/el/lvb/g24208.htm>.

2.4.5. ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΣΤΟΥΣ ΟΡΕΙΝΟΥΣ ΟΓΚΟΥΣ

Οι ορεινές περιοχές αποτελούν σημαντικούς πόλους έλξης και ενδιαφέροντος ενός μεγάλου μέρους του παγκόσμιου πληθυσμού. Αυτό οφείλεται στα αρκετά πλεονεκτήματα που διαθέτουν αυτές οι περιοχές, όπως το πλούσιο φυσικό περιβάλλον, η ιδιαίτερη τοπική αρχιτεκτονική, ο τρόπος ζωής, ο πολιτισμός και οι παραδόσεις των κατοίκων, τα οποία αναλύθηκαν πιο εκτενώς σε προηγούμενα κεφάλαια της παρούσας εργασίας. Παράλληλα οι συγκεκριμένες έχουν την δυνατότητα να αναπτυχθούν μέσω της βιώσιμης αξιοποίησης και κατάλληλης εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων σε συνδυασμό με την υιοθέτηση δραστηριοτήτων ήπιων προς το περιβάλλον. Συνεπώς οι συγκεκριμένες περιοχές διαθέτουν σημαντικούς πόρους, οι οποίοι μπορούν να αξιοποιηθούν, ενισχύοντας έτσι την ανταγωνιστικότητα και την δυναμική τους, υπό την ενεργή συμμετοχή όλων των κατοίκων ως απαραίτητη προϋπόθεση. Η ορεινή ύπαιθρος λόγω του πλούσιου φυσικού περιβάλλοντος και της σημαντικής πολιτιστικής κληρονομιάς που διαθέτει μπορεί να αποτελέσει ένα αρκετά ανταγωνιστικό τουριστικό προορισμό. Ο ορεινός τουρισμός μπορεί να αποτελέσει ένα πρότυπο βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης και επομένως είναι πολύ σημαντικό να εξετάζεται το ορεινό τοπίο τόσο από πλευράς φυσικής και κοινωνικοοικονομικής διάστασης όσο και από πολιτισμικής κατάστασης. Επομένως στις ορεινές περιοχές λαμβάνεται σοβαρά υπόψη το μέτρο της φέρουσας τουριστικής ικανότητας, η οποία αφορά τα όρια του φυσικού, κοινωνικού, και οικονομικού περιβάλλοντος και ο προσδιορισμός της εξαρτάται από την προσμέτρηση φυσικών, πολιτιστικών, περιβαλλοντικών και άλλων παραγόντων. Η τουριστική δραστηριότητα στις ορεινές περιοχές βασίζεται στην προσέλκυση επισκεπτών που αναζητούν παραδοσιακές μορφές φιλοξενίας, στιγμές ξεκούρασης και χαλάρωσης, αλλά και δραστηριότητας που συνδυάζουν το φυσικό στοιχείο. Οι εικόνες που ενεργοποιούν και συνοδεύουν τις τουριστικές δραστηριότητες στους ορεινούς όγκους επιχειρούν να συνδυάσουν στοιχεία του φυσικού τοπίου, των πραγματοποιούμενων αθλητικών - δραστηριοτήτων αναψυχής και του οικονομικού, κοινωνικού, πολιτιστικού περιβάλλοντος στα οποία εντάσσεται, διαμορφώνεται και λειτουργεί το συγκεκριμένο υποσύστημα τουρισμού.¹⁶⁴

Είναι σημαντικό να τονιστεί ότι ο ορεινός τουρισμός αν και παρουσιάζει αρκετά κοινά σημεία με τον χιονοδρομικό τουρισμό, δεν θα πρέπει να ταυτίζεται με αυτόν. Βέβαια ο χιονοδρομικός τουρισμός μπορεί να ειπωθεί ότι αποτελεί ένα από τα είδη τουρισμού που μπορεί να αναπτυχθεί

¹⁶⁴ Gazes, G., (1992), *Fondements pour un géographie du tourisme et des loisirs*, Paris: Breal.

σε ένα ορεινό όγκο, με το μειονέκτημα όμως του χρονικού περιορισμού, αφού το βασικό στοιχείο που απαιτείται, δηλαδή το χιόνι, υπάρχει μόνο κατά την χειμερινή περίοδο. Η τουριστική ανάπτυξη των ορεινών περιοχών η οποία στηρίχθηκε κυρίως στις χιονοδρομικές δραστηριότητες, στις περισσότερες περιπτώσεις πήρε τη μορφή του μαζικού τουρισμού, προσδίδοντας όλες τις αρνητικές επιδράσεις του.

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια συστηματική προσπάθεια διοχέτευσης μέρους της τουριστικής δραστηριότητας σε περιθωριοποιημένες ορεινές - αγροτικές περιοχές, εφαρμόζοντας ήπιες μορφές τουριστικής ανάπτυξης με αειφορικό προσανατολισμό, οι οποίες αναδεικνύουν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αυτών των περιοχών και ενθαρρύνουν την ορθολογική διαχείριση των πόρων τους.

2.4.6. ΜΟΝΤΕΛΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΟΡΕΙΝΩΝ ΟΓΚΩΝ

Πολλές είναι οι έρευνες και οι μελέτες για την τουριστική ανάπτυξη των ορεινών περιοχών, μέσω της εφαρμογής σχεδίων, μοντέλων, τα οποία μπορούν σήμερα να θεωρηθούν σημαντικά μεθοδολογικά εργαλεία για τις πολιτικές εφαρμογής ολοκληρωμένων σχεδίων αειφόρου ορεινής τουριστικής ανάπτυξης. Τα μοντέλα αυτά έχουν εφαρμοστεί κυρίως στο ορεινό όγκο των Άλπεων, όπου έχουν παρατηρηθεί τέσσερα διαφορετικά αναπτυξιακά πρότυπα ανάπτυξης του ορεινού τουρισμού. Οι Άλπεις θεωρούνται μία χωρική ενότητα, η οποία χαρακτηρίζεται από τη μοναδικότητά της, στο βαθμό που οριοθετεί περιοχές και ζώνες οικονομικής σπουδαιότητας μεταξύ της κεντρικής Ευρώπης και της Μεσογειακής λεκάνης. Ωστόσο, αυτή η μοναδικότητα συμπληρώνεται και από μία ενότητα που είναι πολυδιάστατη σε χωρικό και λειτουργικό επίπεδο και παρουσιάζει τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:¹⁶⁵

- Εκτείνεται σε επτά χώρες¹⁶⁶ αποτελώντας το μεγαλύτερο ορεινό όγκο της Ευρώπης.
- Παρουσιάζει ποικιλία γεωμορφολογίας και δραστηριοτήτων.

¹⁶⁵ Κnafou, R. (1994), *Les Alpes*, Editions P.U.F, Coll. «Que sais - je?», Paris.

¹⁶⁶ Ελβετία, Αυστρία, Ιταλία, Γαλλία, Γερμανία, Λιχτενστάιν και Σλοβενία.

Επομένως, η περιοχή των Άλπεων αποτελεί ένα σημαντικό ορεινό τοπίο, όπου οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν από τα κράτη και η ενεργή συμμετοχή των κατοίκων οδήγησε στην συγκράτηση του πληθυσμού, στην προστασία του φυσικού πλούτου αλλά και στην υιοθέτηση και εφαρμογή των αρχών της βιώσιμης ανάπτυξης.

Τα μοντέλα τουριστικής ανάπτυξης που εφαρμόστηκαν στις Άλπεις παρουσιάζονται συνοπτικά στον παρακάτω πίνακα:¹⁶⁷

Πίνακας 2.5. : Αναπτυξιακά Μοντέλα Ορεινού Τουρισμού

A/A	Χαρακτηριστικά Στοιχεία	Χρονικό Πλαίσιο	Αναπτυξιακό Πρότυπο
1	Αξιοποίηση των υφιστάμενων παραδοσιακών οικισμών. Πολυλειτουργικότητα παραθερισμός και αναψυχή.	1870 - 1930	
2	Σχεδιασμός και κατασκευή εκ του μηδενός, σε μεγαλύτερα υψόμετρα για χιονοδρομικές πίστες, εξειδίκευση στη χιονοδρομία	1930 - 1960	
3	Αυτοδύναμοι σταθμοί, σε μορφή θύλακα. Ολοκληρωμένος χωροταξικός - πολεοδομικός σχεδιασμός. Ογκώδεις κατασκευές και εγκαταστάσεις. Εντονότερη εξειδίκευση.	1960 - 1974	Γαλλικό Πρότυπο
4	Έλεγχος του χωρικού πλαισίου. Διαφύλαξη παραδοσιακού διακόσμου	1975 - 1990	Τυρολέζικο Πρότυπο

Πηγή: Βαρβαρέσος, Σ & Σωτηριάδης, Μ, (2004), *Ορεινοί Όγκοι και Τουρισμός: Μία χώρα – χρονική προσέγγιση*, Κεφάλαιο 1^ο – Ορεινοί Όγκοι, Τουρισμός και κοινωνικό – οικονομικό σύστημα.

¹⁶⁷ Βαρβαρέσος, Σ & Σωτηριάδης, Μ, (2004), *Ορεινοί Όγκοι και Τουρισμός: Μία χώρα – χρονική προσέγγιση*, Κεφάλαιο 1^ο – Ορεινοί Όγκοι, Τουρισμός και κοινωνικό – οικονομικό σύστημα.

Η πρώτη περίπτωση προσέλκυσε τουρίστες με υψηλά εισοδήματα, οι όποιοι επιθυμούσαν να γευτούν τον παραθερισμό και την αναψυχή επισκεπτόμενοι ορεινούς παραδοσιακούς οικισμούς, που βρίσκονται σε υψόμετρο μικρότερο των 1.000 μέτρων. Τα προβλήματα αυτού του μοντέλου ανάπτυξης αφορούσαν κυρίως την μη σχεδιασμένη και χωρίς μέτρο ανάπτυξη, πράγμα που οδήγησε ανεξέλεγκτες καταστάσεις, προκαλώντας συχνά περιβαλλοντικά προβλήματα. Επίσης, δεν μπορούσε να καλύψει πλήρως τις ανάγκες των χιονοδρομικών δραστηριοτήτων (σκι), λόγω το γεγονός ότι οι σταθμοί προσέλευσης ως προς την χωροταξική τους εγκατάσταση δεν βρίσκονταν σε μεγάλα υψόμετρα, ώστε να εξασφαλίζεται η αναγκαία χιόνωση. Όλα αυτές οι δυσχέρειες οδήγησαν τους επενδυτές του τουριστικού τομέα να απευθυνθούν σε περιοχές με μεγαλύτερα υψόμετρα, με σκοπό να καλυφθούν οι ανάγκες κυρίως του χιονοδρομικού τουρισμού. Οι συγκεκριμένοι σταθμοί, που ανήκουν στο δεύτερο μοντέλο ανάπτυξης, παρουσίασαν ορισμένα μειονεκτήματα, όπως κακή οργάνωση, άναρχη εκμετάλλευση του χώρου, μη καθορισμένες διοικητικές και ασαφείς διαδικασίες χρηματοδότησης. Επίσης, η τουριστική τους ζήτηση ήταν πιο εξειδικευμένη αφού αφορούσε κυρίως τα άτομα που ασχολούνταν με τα χειμερινά σπορ.

Το τρίτο μοντέλο ανάπτυξης, το οποίο είναι γνωστό και ως Γαλλικό μοντέλο προσέγγισε αρκετά την περίπτωση του μαζικού τουρισμού.¹⁶⁸ Σύμφωνα με αυτό το πρότυπο αναπτυχθήκαν αυτοδύναμοι σταθμοί σε μεγάλα υψόμετρα μακριά από κατοικημένες περιοχές. Οι επενδύσεις για το μοντέλο αυτό σχεδιάστηκαν και πραγματοποιήθηκαν από ξένα κεφάλαια, με αποτέλεσμα να παραβλέπονται τα κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά των ορεινών όγκων. Το Γαλλικό μοντέλο κατάφερε να εξυπηρετήσει πλήρως τις ανάγκες του χειμερινού αθλητισμού, ενώ παράλληλα ενίσχυσε την απασχόληση, προσφέροντας αρκετές θέσεις εργασίας. Εντούτοις το πρότυπο αυτό ανάπτυξης παρουσιάζει και αρκετά μειονεκτήματα, τα οποία είναι τα εξής:¹⁶⁹

- Σε πολλές περιπτώσεις ο όγκος των παρεμβάσεων στο φυσικό περιβάλλον συντέλεσε στην υπέρβαση της φέρουσας ικανότητας.

¹⁶⁸ Κοκκώσης, Χ. & Τσάρτας, Π. (2001), *Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον*, Κριτική: Αθήνα.

Σπιλάνης, Γ. (2000), *Τουρισμός και περιφερειακή ανάπτυξη. Η περίπτωση των νησιών του Αιγαίου*, στο Τσάρτας, Π. (επιμ), *Τουριστική Ανάπτυξη. Πολυεπιστημονικές Προσεγγίσεις*, σελ. 149 - 187, Εξάντας: Αθήνα.

¹⁶⁹ Βαρβαρέσος, Σ., Σωτηριάδης, Μ., (2003), *Συγκριτική ανάλυση της ανάπτυξης περιοχών με ορεινό-χιονοδρομικό τουρισμό στις Άλπεις*, JOURNAL, ΓΕΩΓΡΑΦΙΕΣ, Τεύχος Νο6, σελ. 22-39, διαθέσιμο στο: <http://www.sete.gr/files/Ebook/Oreinos%20Xionodromikos%20Tourismos%20Alpeis.doc>.

- Οι ογκώδεις κτιριακές εγκαταστάσεις, οι οποίες προσομοίαζαν τα αστικά πολεοδομικά πρότυπα δεν προσαρμόστηκαν αισθητικά με το ευαίσθητο φυσικό περιβάλλον της περιοχής, αλλοιώνοντας το χαρακτήρα του ορεινού τοπίου.
- Είναι έντονη η χωρική απομόνωση μεταξύ των καταλυμάτων και των ορεινών οικισμών λόγω της απόστασης μεταξύ τους.
- Οι τοπικές αρχές και οι κάτοικοι έμειναν σε μεγάλο βαθμό αμέτοχοι κατά τη φάση του σχεδιασμού των τουριστικών υποδομών.
- Οι ντόπιοι κάτοικοι πούλησαν τις ιδιοκτησίες τους με πολύ χαμηλή τιμή σε ξένα κεφάλαια.
- Η σταδιακή εξειδίκευση των παρεχόμενων τουριστικών προϊόντων συντέλεσε ώστε οι περισσότεροι ντόπιοι να απασχοληθούν μόνο εποχιακά και ως ανειδίκευτοι εργάτες.
- Οι περισσότεροι των σταθμών αυτών υποδοχής τουριστών αντιμετώπισαν στην πορεία μεγάλες οικονομικές δυσκολίες.

Η αντιμετώπιση των περιβαλλοντικών προβλημάτων που προκάλεσε η εφαρμογή του Γαλλικού¹⁷⁰ προτύπου στις Άλπεις, οδήγησε στην εμφάνιση και ενός νέου προτύπου τουριστικής ανάπτυξης στους ορεινούς όγκους, το οποίο είναι γνωστό και ως Τυρολέζικο¹⁷¹ Πρότυπο. Οι σταθμοί υποδοχής κατασκευάζονται σε χαμηλότερα υψόμετρα, οι κατασκευές βασίζονται στην τοπική αρχιτεκτονική, ενώ παράλληλα αναπτύσσονται και άλλες μορφές ορεινού τουρισμού, όπως ο αγροτουρισμός και ο οικοτουρισμός. Οι κάτοικοι έχοντας άμεση εμπλοκή στην όλη αναπτυξιακή διαδικασία δέχτηκαν τον τουρισμό ως ένα αναπτυξιακό μηχανισμό με αειφόρο προσανατολισμό. Κατά αυτό τον τρόπο, ο τουρισμός συντέλεσε:

- Στην προστασία και ανάδειξη του φυσικού και αρχιτεκτονικού τοπίου.

¹⁷⁰ Κεφάλαιο 2 – Υποκεφάλαιο 2.4.6.2

¹⁷¹ Κεφάλαιο 2 – Υποκεφάλαιο 2.4.6.1

- Στην άρση της παρακμής των αγροτικών οικονομιών.
- Στον περιορισμό της μετανάστευση των ντόπιων προς τα αστικά κέντρα.
- Στην αύξηση του εισοδήματος από τον τουριστικό τομέα, λόγω και της επιμήκυνσης της τουριστικής περιόδου για όλο το χρόνο.

Το συγκεκριμένο πρότυπο ανάπτυξης παρουσιάζει και ορισμένα μειονεκτήματα, τα οποία επικεντρώνονται κυρίως σε θέματα που έχουν να κάνουν με την αστικοποίηση των αγροτικών νοικοκυριών και με ζητήματα έλλειψης φτηνών εργατικών χεριών με αποτέλεσμα την στροφή αναπλήρωσης του κενού με οικονομικούς μετανάστες.

Το Τυρολέζικο μοντέλο στήριξε την ανάπτυξη του σε μια αγροτική κοινωνία, ακόμα δραστήρια, η οποία θέλησε να παραμείνει κυρίαρχος της ανάπτυξής της. Το συγκεκριμένο μοντέλο μπορεί να χαρακτηριστεί ως κυρίαρχο στις περισσότερες περιοχές του ορεινού όγκου των Άλπεων. Ιδιαίτερα σημαντικό θεωρείται το γεγονός ότι δίνεται η δυνατότητα στους τουρίστες να ξεφύγουν από τις δραστηριότητες του σκι και να στραφούν προς άλλες μορφές ήπιου τουρισμού, όπως τον αγροτουρισμό και τον οικοτουρισμό.

Ουσιαστικά, τόσο το Γαλλικό, όσο και το Τυρολέζικο μοντέλο αφορούν δυο σύνθετα και πολυδιάστατα πρότυπα τουριστικής ανάπτυξης ορεινών περιοχών, τα οποία στήριξαν την σύλληψη, εφαρμογή, λειτουργία και οικονομική αποδοτικότητά τους στα συγκριτικά πλεονεκτήματα που παρέχουν οι φυσικοί και ανθρώπινοι πόροι των ορεινών χωρικών ενοτήτων. Βάση επομένως αυτών των προτύπων θα πρέπει να αναπτύσσονται και οι τουριστικές δραστηριότητες στον ελληνικό ορεινό όγκο.¹⁷²

Συνεπώς για την ανάπτυξη των ορεινών περιοχών στην Ελλάδα απαιτείται μια ενιαία και ολοκληρωμένα τόσο γεωγραφικά όσο και πολιτισμικά πολιτική βουνού, η οποία θα έχει ως στόχο να διατηρήσει τον πληθυσμό, προσφέροντας παράλληλα και δυνατότητες για την επιστροφή κατοίκων που είχαν φύγει στο παρελθόν, διατηρώντας και τα αναλλοίωτο το φυσικό

¹⁷² Βαρβαρέσος, Σ., Σωτηριάδης, Μ., (2003), *Συγκριτική ανάλυση της ανάπτυξης περιοχών με ορεινό-χιονοδρομικό τουρισμό στις Άλπεις*, JOURNAL, ΓΕΩΓΡΑΦΙΕΣ, Τεύχος Νο6, σελ. 22-39, διαθέσιμο στο: <http://www.sete.gr/files/Ebook/Oreinos%20Xionodromikos%20Tourismos%20Alpeis.doc>.

περιβάλλον. Επίσης, η πολιτεία πρέπει να προσπαθήσει να αντιμετωπίσει το ζήτημα της γήρανσης του πληθυσμού και της μετανάστευσης των γυναικών από τις ορεινές περιοχές. Και αυτό γιατί η διαμονή των νέων στον τόπο τους αποτελεί ένα σημαντικό δείκτη του φυσικού δυναμικού και της κατάστασης της περιοχής και συνδέεται άμεσα με τις ευκαιρίες απασχόλησης και τον τρόπο ζωής των κατοίκων.

2.4.6.1. ΤΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΤΟΥ ΤΙΡΟΛΟ¹⁷³

Η κύρια και ουσιαστική αρχή του μοντέλου του «Τιρόλο» είναι ότι η τουριστική ανάπτυξη, υπήρξε ελεγχόμενη εξ αρχής από τις αγροτικές κοινωνίες του ορεινού όγκου των Άλπεων, οι οποίες γνώριζαν να διατηρήσουν τον έλεγχο της εδαφικής ιδιοκτησίας τους και καταυτόν τον τρόπο να ιδιοποιηθούν την προκαλούμενη από την τουριστική ανάπτυξη υπεραξία. Τρεις ουσιαστικοί παράγοντες καθόρισαν την ανάπτυξη του μοντέλου:

- Αυτό στηρίχθηκε στην αρμονική συνύπαρξη δύο συμπληρωματικών συχνά δραστηριοτήτων, της αγροτικής και της τουριστικής, όπου η μια τροφοδοτούσε την άλλη. Απόρροια αυτής της δυαδικής σχέσης υπήρξε η αύξηση της πολύ - δραστηριότητας, παραδοσιακή αναγκαιότητα για την οικονομική και κοινωνική υπόσταση των ορεινών πληθυσμών. Ο αγρότης είναι ταυτόχρονα ιδιοκτήτης ενοικιαζομένων δωματίων ή ξενοδόχος ή moniteur του Ski ή διαχειριστής μικρών Ski - Lifts, ή οδηγός βουνού κλπ.
- Η αλληλοεπικάλυψη που υπάρχει μεταξύ αγροτικού και τουριστικού χώρου. Οι τουριστικοί σταθμοί δημιουργήθηκαν στη συνέχεια των μικρών παραδοσιακών χωριών με αποτέλεσμα να υπάρχει χωρική συνέχεια και σεβασμός της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής.

¹⁷³ Βαρβαρέσος, Σ., Σωτηριάδης, Μ., (2003), *Συγκριτική ανάλυση της ανάπτυξης περιοχών με ορεινό-χιονοδρομικό τουρισμό στις Άλπεις*, JOURNAL, ΓΕΩΓΡΑΦΙΕΣ, Τεύχος Νο6, σελ. 22-39, διαθέσιμο στο: <http://www.sete.gr/files/Ebook/Oreinos%20Xionodromikos%20Tourismos%20Alpeis.doc>, http://www.ecocrete.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=736&Itemid=0 και <http://www.inaep.org/anaptyksiakes/09montelaanaptyksis.htm>.

- Η δημιουργία αξιόλογων τουριστικών οργανώσεων ομοσπονδιακής μορφής. Σε κάθε σταθμό η αρμόδια οργάνωση συγκεντρώνει όλους τους αποδέκτες της τουριστικής δραστηριότητας, αντλεί οικονομικούς πόρους και εξασφαλίζει την προβολή - προώθηση, την animation και τη συντήρηση του σταθμού. Υπάρχουν επομένως δομές οι οποίες χαρακτηρίζονται αποτελεσματικά τόσο σε τοπικό επίπεδο όσο και σε περιφερειακό, εθνικό και διεθνές με τη συνεχή και εμπορική εκπροσώπηση του σταθμού.

Τα πλεονεκτήματα του μοντέλου του Τιρόλο είναι αρκετά. Γι' αυτό το λόγο έχει αποτελέσει αντικείμενο μίμησης από πολλές ορεινές περιοχές. Μερικά εξ αυτών είναι τα ακόλουθα:

- Η ποιότητα του χώρου υποδομής.
- Η καλαισθησία των αγροτικών τοπίων.
- Ο βαθμός συντήρησης των ορεινών τοπίων.
- Τα ξύλινα σπίτια ή οι τοιχογραφίες.
- Τα γεράνια στα παράθυρα.

Είναι φανερό λοιπόν ότι οι Τουριστικοί παραγωγοί στο Τιρόλο υλοποιούν στο έπακρον την ιδέα που καλλιεργούν οι δυνητικοί τουρίστες για το τουριστικό προϊόν των ορεινών όγκων: ανθοστόλιστα chalets, καλαίσθητα τοπία, επαρκείς υπηρεσίες, άνεση κλπ.

Η ποιότητα της υποδοχής στην περιοχή του Τιρόλο και οι προσφερόμενες υπηρεσίες από τους αγροτικούς πληθυσμούς χαρακτηρίζονται υψηλότερες των γαλλικών. Οι αγρότες έμαθαν να υποδέχονται και να διαχειρίζονται με τον καλύτερο δυνατό τρόπο την τουριστική πελατεία, προκειμένου να την καταστήσουν επαναλαμβανόμενη. Ουσιαστικά ανταποκρίνονται στην ποιότητα του «ορεινού πλαισίου» εντός του οποίου διαμορφώνεται και αναπτύσσεται η τουριστική δραστηριότητα. Η συνύπαρξη της τουριστικής ταυτόχρονα με την αγροτική δραστηριότητα είχε σαν αποτέλεσμα:

- Να σταματήσει η παρακμή των αγροτικών οικονομιών.
- Να βραδύνει η πληθυσμιακή έξοδος από τις αγροτικές περιοχές.
- Να μετριάσει την πληθυσμιακή αύξηση των αστικών κέντρων.

Ταυτόχρονα συνέβαλλε:

- Στη συντήρηση και την καλαισθησία του φυσικού τοπίου.
- Στη δημιουργία συμπληρωματικών αγροτικών καλλιεργειών.
- Στην επίτευξη μιας διπλής τουριστικής περιόδου, η οποία επιμηκώνεται και στις ενδιάμεσες περιόδους.

Τα τουριστικά καταλύματα των Αυστριακών ορεινών περιοχών φθάνουν σε υψηλά ποσοστά πληρότητας από τον Ιούνιο και διατηρούν αξιόλογη τουριστική δραστηριότητα και μετά το τέλος της καλοκαιρινής περιόδου, η οποία συνεχίζεται μέχρι τα τέλη Οκτωβρίου. Αντίθετα οι περισσότεροι γαλλικοί σταθμοί βλέπουν τις πληρότητες τους να μειώνονται στο ελάχιστο στα τέλη της καλοκαιρινής περιόδου. Τα χειμερινά σπορ επιτρέπουν μια συνέχιση των δραστηριοτήτων των σταθμών από το Δεκέμβριο μέχρι τον Απρίλιο - Μάιο. Όμως το μοντέλο του Τιρόλο δεν έχει μόνον πλεονεκτήματα αλλά παρουσιάζει και μια σειρά μειονεκτημάτων. Αυτά είναι τα ακόλουθα:

- Οι σταθμοί αυτού του μοντέλου δημιουργήθηκαν για να ικανοποιήσουν κατεξοχήν τις ανάγκες του καλοκαιρινού παραθεριστικού τουρισμού και λιγότερο τις ανάγκες για χειμερινά σπορ.
- Τα Ski - Lifts είναι συνήθως απομακρυσμένα από τα τουριστικά καταλύματα.

- Οι προσφερόμενοι για Ski χώροι δεν ανταποκρίνονται ούτε στην έκταση, ούτε στη δυσκολία των Γαλλικών.
- Οι αγροτικές κοινωνίες «καλομαθαίνουν» οι «ενεργοί» αγρότες μειώνονται, και συχνά οι αγροτικές εκτάσεις παραμελούνται.
- Η έλλειψη φθηνών εργατικών χεριών οδήγησε σε προσπάθειες αναπλήρωσης τους με ξένους (Ιταλοί, Τούρκοι, Γιουγκοσλάβοι).

Το μοντέλο του Τιρόλου εμφανίζεται κυρίαρχο στις γερμανόφωνες περιοχές του ορεινού όγκου των Άλπεων, ακολουθώντας διάφορες παραλλαγές. Στην γερμανόφωνη Ελβετία το ποσοστό των ενοικιαζομένων δωματίων είναι πολύ μικρότερο από ότι στην Αυστρία. Η κυρίαρχη μορφή είναι οι ενοικιάσεις επιπλωμένων διαμερισμάτων, παρόμοια με εκείνες της Γαλλίας. Το νότιο Τιρόλο με τα αμπέλια του και τις μηλιές του προσφέρει μια εναλλακτική μεσογειακή εικόνα σε σχέση με το Βόρειο.

2.4.6.2. ΤΟ ΓΑΛΛΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ¹⁷⁴

Πρόκειται για το μοντέλο των σταθμών των χειμερινών σπορ, που χαρακτηρίζονται σαν «Ολοκληρωμένοι». Δεν αφορά επομένως το σύνολο των σταθμών αλλά ανταποκρίνεται κατ'εξοχήν στη γενιά που δημιουργήθηκε μετά το τέλος του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου. Αυτοί οι σταθμοί παρουσιάζουν δύο βασικά κοινά σημεία εκ των οποίων απορρέει μια σειρά άλλων. Αυτά είναι:

- Οι σταθμοί του γαλλικού μοντέλου δημιουργήθηκαν «ex nihilo¹⁷⁵» και σε μεγάλα υψόμετρα, επομένως μακριά από τις μόνιμες κατοικίες των αγροτικών πληθυσμών.

¹⁷⁴Βαρβαρέσος, Σ., Σωτηριάδης, Μ., (2003), *Συγκριτική ανάλυση της ανάπτυξης περιοχών με ορεινό-χιονοδρομικό τουρισμό στις Άλπεις*, JOURNAL, ΓΕΩΓΡΑΦΙΕΣ, Τεύχος Νο6, σελ. 22-39, διαθέσιμο στο: <http://www.sete.gr/files/Ebook/Oreinos%20Xionodromikos%20Tourismos%20Alpeis.doc>, http://www.ecocrete.gr/index.php?option=com_content&task=view&id=736&Itemid=0 και <http://www.inaep.org/anaptyksiakes/09montelaanaptyksis.htm>.

- Οι σταθμοί του γαλλικού μοντέλου επινοήθηκαν, σχεδιάστηκαν και κατασκευάστηκαν από εταιρείες των αστικών κέντρων, συχνά του Παρισιού, οι οποίες αγνοούσαν παντελώς τα κοινωνικά και οικονομικά δεδομένα των πληθυσμών των ορεινών όγκων.

Τα πλεονεκτήματα του γαλλικού μοντέλου είναι τα ακόλουθα:

- Η τεχνική επιτυχία των σταθμών (εξαγωγίμο προϊόν).
- Το τμήμα των «Trois Valees» (Courchevel, Meribel le Mottaret και οι Menuires - Val Thoreus) καλύπτει 250.000 σκιέρ, συγκεντρώνει 200 Ski - Lifts, 260 πίστες αλπικού σκι (500 χλμ. μήκους) 100 χλμ. πίστες σκι καταβάσεων, 600 κανόνια χιονιού.
- Τα Ski - Lifts απασχολούν περισσότερα από 1000 άτομα το χειμώνα και μπορούν να εξυπηρετούν 180.000 σκιέρ την ώρα. Η ικανότητα υποδοχής τους ξεπερνά τις 100. 000 κλίνες.
- Η δημιουργία των σταθμών σε κοιλάδες που παρουσιάζουν έντονο δημογραφικό πρόβλημα σταμάτησε την έξοδο των αγροτικών πληθυσμών και δημιούργησε όλες εκείνες τις προϋποθέσεις που καθιστούσαν εφικτή την άφιξη νέων πληθυσμών στους ορεινούς όγκους.
- Η δυνατότητα συγκράτησης εντός Γαλλίας των Γάλλων σκιέρ, οι οποίοι ελλείπει επαρκών και οργανωμένων σταθμών επισκέπτονταν τους σταθμούς της Αυστρίας και της Ελβετίας.

Τα μειονεκτήματα του γαλλικού μοντέλου είναι τα εξής:

- Οι σταθμοί σύμφωνα με τη φιλοσοφία που επινοήθηκαν και δημιουργήθηκαν υπήρξαν εξ αρχής απομακρυσμένοι φυσικά αλλά και ψυχολογικά από τους αγροτικούς πληθυσμούς

¹⁷⁵ Η λατινική φράση «ex nihilo», σημαίνει από το τίποτα, χρησιμοποιείται συνήθως όταν θέλουμε να πούμε πως δημιουργήθηκε κάτι από το τίποτα, με μηδενικό ή σχεδόν μηδενικό κόστος, από: http://en.wikipedia.org/wiki/Ex_nihilo.

των ορεινών όγκων. Στις γαλλικές Άλπεις παρατηρείται αρκετά συχνά οι σταθμοί χειμερινών σπορ να ευρίσκονται σε ένα υψόμετρο άνω των 600 - 800 μέτρων από τον πλησιέστερο αγροτικό πυρήνα, δηλαδή σε μια απόσταση μεγαλύτερη των 20 χλμ.

- Οι σταθμοί χαρακτηρίζονται από τις ογκώδεις διαστάσεις τους και την μη προσαρμοστικότητα τους σε ένα φυσικό περιβάλλον συχνά εύθραυστο και περιορισμένο, χαρακτηριζόμενο τα τελευταία χρόνια υπό απειλή. Οι αντιθέσεις πολλές φορές μοιάζουν να είναι οξείες και οι χαρακτηρισμοί «εργοστάσια του σκι» προσάγουν στο μοντέλο του καλοκαιρινού παραθεριστικού τουρισμού που αναπτύχθηκε στα παράλια της Μεσογείου.
- Αρκετοί σταθμοί συγκεντρώνουν άνω των 15.000 κλινών, αμφισβητούμενων αρχιτεκτονικών επιλογών που προσεγγίζουν περισσότερο τα αστικά πρότυπα.
- Συχνά δίνουν το έναυσμα για κριτική και τοποθετήσεις που αφορούν την «αποικιοκρατική» διάσταση αυτών των σταθμών και την εξάρτηση των ορεινών όγκων από απομακρυσμένα και ξένων συμφερόντων (μη συμπεριλαμβανόντων τους τοπικούς πληθυσμούς) κέντρα αποφάσεων. Οι περισσότεροι σταθμοί παρουσιάζουν μειονεκτήματα οικονομικής φύσεως στα οποία οι επενδυτές είχαν δώσει αρχικά μικρή σημασία. Τα μεγάλα υψόμετρα και το αυστηρό και λιτό τοπίο δημιούργησε σοβαρό πρόβλημα για την αποδοτική λειτουργία της καλοκαιρινής περιόδου και την ανάπτυξη άλλων μορφών τουρισμού.
- Η κριτική αυτών των σταθμών σαν αστικές επινοήσεις και κατασκευές δημιούργησαν μια αρνητική εικόνα του «γαλλικού» μοντέλου στο πνεύμα του δυνητικού τουρίστα. Σε αυτό ακριβώς το πλαίσιο παρατηρείται μια στροφή στη συνέχεια για προσαρμογή και ικανοποίηση των αναγκών της πελατείας. Στο σταθμό του Valmorel¹⁷⁶ χρησιμοποιήθηκαν για τη δημιουργία του παραδοσιακά υλικά όπως πέτρα και ξύλο.

Απόρροια των ανωτέρω υπήρξε μια σειρά επιπτώσεων για τους ορεινούς αγροτικούς πληθυσμούς:

¹⁷⁶ Σταθμός σκι στις γαλλικές Άλπεις, δημιουργήθηκε το 1976.

- Οι αγροτικοί πληθυσμοί των ορεινών όγκων δεν ελήφθησαν σοβαρά υπόψη στο σχεδιασμό και την κατασκευή των σταθμών.
- Πούλησαν τις ιδιοκτησίες τους στην αξία γης προς αγροτική χρήση, δηλαδή σε πολύ χαμηλές τιμές ενώ την υπεραξία στη συνέχεια καρπώθηκαν οι επενδυτές.
- Το μέγεθος των σταθμών, η πληθώρα των δραστηριοτήτων και γενικά η ολοκληρωμένη μορφή τους εμπόδισε συχνά τους τοπικούς αγροτικούς πληθυσμούς να συμμετάσχουν ενεργά, εκτός ενός περιορισμένου αριθμού ανειδίκευτων και εποχιακών θέσεων εργασίας.

Σήμερα, μετά τριάντα περίπου χρόνια από τη γέννηση του γαλλικού μοντέλου παρατηρείται μια σειρά μεταβολών σχετιζομένων με τον τρόπο λειτουργίας του:

- Οι αρχικοί επενδυτές αποδεσμεύονται από την ολοκληρωτική διαχείριση των σταθμών. Οι περισσότερες επιχειρήσεις διατηρούν τη διαχείριση μόνο των Ski -Lifts και ενός τμήματος των τουριστικών καταλυμάτων.
- Οι τοπικοί πληθυσμοί συμμετέχουν περισσότερο στη ζωή των σταθμών. Οι κοινωνικοί, οικονομικοί και ψυχολογικοί παράγοντες που εμπόδιζαν στα πρώτα στάδια την ενσωμάτωσή τους, εμφανίζονται σήμερα λιγότερο ισχυροί.

Η χωρική διάσταση ωστόσο μεταξύ σταθμών χειμερινών σπορ και ορεινών αγροτικών κέντρων παραμένει.

2.4.6.3. ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΩΝ ΔΥΟ ΜΟΝΤΕΛΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Η φιλοσοφία του «μοντέλου» ανάγεται στο γεγονός ότι είναι σε θέση να δώσει ικανοποιητικές λύσεις εκτός τόπου εφαρμογής του. Στην περίπτωση των δύο μοντέλων η εφαρμογή τους θεωρείται περιορισμένη, ουσιαστικά διότι ανταποκρίνονται σε διαφορετικά κοινωνικά και οικονομικά δεδομένα ορεινών αγροτικών πληθυσμών. Το μοντέλο του Τυρόλο στήριξε την

ανάπτυξη του σε μια αγροτική κοινωνία, ακόμη δραστήρια, η οποία θέλησε να παραμείνει κυρίαρχος της ανάπτυξής της. Το γαλλικό μοντέλο ανταποκρίνεται σε μία δημογραφική και κοινωνικό - οικονομική πραγματικότητα τελείως διαφορετική. Οι αγροτικές κοινότητες των υψιπέδων βρίσκονταν σε κοινωνικό - οικονομική αποδιάρθρωση και δημογραφική παρακμή. Οι τοπικές κοινωνίες αποδυναμωμένες στο να δώσουν λύσεις αφήνονται στην παρέμβαση εξωγενών παραγόντων που δημιουργούν εισοδήματα και θέσεις εργασίας. Συνεπώς κάθε μοντέλο είναι απόρροια της εξέλιξης δύο κοινωνιών τελείως διαφορετικών μεταξύ τους, γεγονός που περιορίζει αισθητά τις δυνατότητες εφαρμογής τους σαν μοντέλα τουριστικής ανάπτυξης των ορεινών όγκων. Το μοντέλο του Τιρόλο μπορεί να χαρακτηριστεί σαν κυρίαρχο στις περισσότερες περιοχές του ορεινού όγκου των Άλπεων (Δολομίτες - Ιταλία, Val Gardena - Ελβετία, Grisons - Γερμανία. κλπ) Επιπλέον εμπνέει μεγάλο αριθμό όχι μόνον τουριστών αλλά και τουριστικών παραγωγών οι οποίοι στρέφονται προς τον αγροτουρισμό όπου παρατηρείται στενή σχέση μεταξύ αγρό - κτηνοτροφικής παραγωγής και τουριστικής κατανάλωσης (π.χ. Γερμανόφωνες Άλπεις, περιοχή του Beaufort στις Γαλλικές Άλπεις. κλπ). Αν και στις Γαλλικές Άλπεις οι «σταθμοί – χωριά» (stations - villages) αντιπαρατίθενται στους ολοκληρωμένους σταθμούς εν τούτοις η ποιότητα της υποδοχής υστερεί πολύ της αντίστοιχης Αυστριακής. Τα μοντέλα που αναπτύχθηκαν στον ορεινό όγκο των Άλπεων δεν παρουσιάζουν μονοσήμαντη χρησιμότητα και λειτουργικότητα, αντίθετα χαρακτηρίζονται πολυσήμαντα και πολύ - λειτουργικά. Το γαλλικό μοντέλο οφείλει την ανάπτυξη του πρωτίστως στον ορεινό - χιονοδρομικό τουρισμό πλαισιωμένου με δραστηριότητες αναψυχής.

Η πολυμορφία της τουριστικής ζήτησης, η ανάδυση των ήπιων μορφών τουρισμού, ο ανταγωνισμός, η ιδιαιτερότητα των ορεινών όγκων, η πληθώρα και η ποικιλία των φυσικών και ανθρωπογενών πόρων δημιούργησε δευτερευόντως μια ακολουθία συμπληρωματικών μορφών τουρισμού όπως:

- Ο οικοτουρισμός.
- Οι πολιτιστικός, εκπαιδευτικός, επιστημονικός, συνεδριακός τουρισμός.
- Ο αθλητικός τουρισμός κλπ.

Το μοντέλο του Τιρόλο χαρακτηρίζεται πολυσήμαντο εξ' αρχής με προτεραιότητα σε δραστηριότητες όπως:

- Ο αγροτουρισμός.
- Ο οικοτουρισμός.
- Ο παραθεριστικός τουρισμός.
- Ο αθλητικός τουρισμός.

Τις οποίες συμπλήρωσε ο ορεινός - χιονοδρομικός τουρισμός. Ουσιαστικά πρόκειται για δύο πολυδιάστατα μοντέλα τουριστικής ανάπτυξης που στήριξαν την επιτυχία τους και τη διαφοροποίησή τους στα συγκριτικά πλεονεκτήματα που τους προσέφερε, κατά περίπτωση, το φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον των ορεινών περιοχών. Στην περίπτωση των δύο μοντέλων η εφαρμογή τους θεωρείται περιορισμένη, ουσιαστικά διότι ανταποκρίνονται σε διαφορετικά κοινωνικό - οικονομικά δεδομένα ορεινών αγροτικών πληθυσμών.

2.4.7. ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΟΡΕΙΝΟΙ ΟΓΚΟΙ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ένα μοντέλο ανάπτυξης που έχει δημιουργηθεί προκειμένου να αναβαθμιστεί ο ρόλος των ορεινών περιοχών στην Ελλάδα είναι η προώθηση των ήπιων μορφών τουρισμού. Οι περιοχές αυτές αρχίζουν σιγά - σιγά να αποτελούν δημοφιλείς προορισμούς για τους τουρίστες, αποσπώντας ένα σημαντικό μερίδιο της τουριστικής κίνησης. Έτσι, αναπτύσσονται δραστηριότητες όπως ο αγροτουρισμός, ο οικοτουρισμός, ο περιηγητικός τουρισμός, το rafting, η ορεινή ποδηλασία κ. α.

Η ως τώρα τουριστική ανάπτυξη των ορεινών περιοχών της χώρας, αν και περιορισμένη, επηρεάστηκε θετικά από τους εξής παράγοντες:¹⁷⁷

¹⁷⁷ Την εναλλακτική μορφή τουρισμού που έχει την πλέον δυναμική παρουσία τα τελευταία χρόνια, τον οικοτουρισμό, πραγματεύεται στο βιβλίο του, Κομίλης, Π, *Οικοτουρισμός: Η εναλλακτική προοπτική αιχμώρου τουριστικής ανάπτυξης*, Εκδόσεις Προπομπός, Σειρά: Τουρισμός & Ελεύθερος Χρόνος, Αθήνα 2001, Μέρος1:

- Την αύξηση των διανυκτερεύσεων ημεδαπών τουριστών στους ορεινούς νομούς. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι στην Πελοπόννησο το 57%, στην Στερεά Ελλάδα το 61,7% και τη Δυτική Μακεδονία το 87,8 % του συνόλου των διανυκτερεύσεων καλύπτεται από ημεδαπούς τουρίστες. Το γεγονός αυτό οφείλεται κυρίως στην ανάπτυξη των χιονοδρομικών κέντρων και στην αύξηση των ταξιδιών μικρής διάρκειας με αθλητικό και οικολογικό περιεχόμενο.
- Το γεγονός ότι η πλειοψηφία των ταξιδιών - διακοπών των Ελλήνων πραγματοποιείται σε περιοχές της ενδοχώρας.
- Στις διεθνείς τάσεις αμφισβήτησης του μοντέλου του μαζικού τουρισμού παράλληλα με το αυξημένο ενδιαφέρον του ανθρώπου για το περιβάλλον, την αναζήτηση της αυθεντικότητας, της ηρεμίας, της ησυχίας καθώς και το αυξημένο ενδιαφέρον για θέματα υγείας και υγιεινής ζωής.
- Στη σταθερή ενίσχυση του αγροτουρισμού κατά τη δεκαετία του '90 από ένα μεγάλο αριθμό προγραμμάτων που στόχο έχουν την ανάπτυξη της ελληνικής υπαίθρου.
- Στη δυναμική ανάπτυξη του οικολογικού τουρισμού, όπου οι φυσικοί πόροι και η βιοποικιλότητα της Ελλάδας ωθούν την περαιτέρω ανάπτυξή του.

Προς αυτή την κατεύθυνση κινήθηκε η ορεινή περιοχή της Μάνης και κατάφερε να αντιμετωπίσει τη έντονη πληθυσμιακή συρρίκνωση, στην οποία είχε υποπέσει. Έτσι ,τα τελευταία χρόνια, στην περιοχή αυτή αναπτύσσονται ο πολιτιστικός, ο περιηγητικός, ο φυσιολατρικός και ο σχολικός τουρισμός, δίνοντας μια δυναμική στην περιοχή, οδηγώντας στην ήπια ανάπτυξή της, διατηρώντας και τον αειφόρο χαρακτήρα της. Μάλιστα την δεκαετία 1982 - 1991 εφαρμόστηκαν σημαντικά επενδυτικά σχέδια ύψους 1,3 δις. δρχ. στην περιοχή, που αφορούσαν την δημιουργία παραδοσιακών ξενώνων και επιχειρήσεων προβολής ήπιων τουριστικών δραστηριοτήτων, οδηγώντας στην αναβάθμιση και προβολή της περιοχής, επιτυγχάνοντας και την διατήρηση και παράλληλα την αύξηση του πληθυσμού.¹⁷⁸

2.5. ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟΥΣ ΟΡΕΙΝΟΥΣ ΟΓΚΟΥΣ

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται στον τουρισμό μια στροφή από την ποσότητα στην ποιότητα. Ο καταναλωτής πλέον έχει γίνει πιο απαιτητικός και εκλεπτυσμένος και αναζητά νέα προϊόντα και προορισμούς. Παράλληλα εμφανίζεται πιο ευαισθητοποιημένος σε θέματα ποιότητας περιβάλλοντος και διεκδικεί μια πιο ενεργητική αναψυχή (άθληση, επιμόρφωση) απομακρυσμένος από το μοντέλο του παθητικού τουρίστα. Παρατηρείται, λοιπόν, σταδιακή στροφή σε ειδικές ή νέες μορφές τουρισμού. Με τον όρο αυτό αναφερόμαστε σε εκείνες τις μορφές τουρισμού που εμφανίστηκαν μετά ή παράλληλα με τον οργανωμένο μαζικό τουρισμό για να καλύψουν τις νέες ανάγκες της αγοράς.

Σύμφωνα με την Πρόεδρο της Αγροτουριστικής Α.Ε.¹⁷⁹ κα. Παπασταύρου ο εναλλακτικός τουρισμός αποτελεί ένα νέο σύγχρονο τουριστικό προϊόν, και βασικό μοχλό στη νέα στρατηγική της αειφόρου τουριστικής ανάπτυξης. Θεωρεί ότι ανταποκρίνεται ιδανικά στην ανάγκη αναζήτησης νέων κατευθύνσεων για την αναβάθμιση του τουρισμού και αποτελεί ένα μοντέλο ολιστικής ανάπτυξης - αναζωογόνησης των ορεινών και περιφερειακών περιοχών της χώρας. Επομένως, σύμφωνα με την συγγραφέα, ο εναλλακτικός τουρισμός δημιουργεί αρκετά οφέλη στις τοπικές κοινωνίες. Τέτοια οφέλη είναι:

- Η δημιουργία πρόσθετου εισοδήματος για τον αγρότη και γενικότερα για τις τοπικές κοινωνίες, επιμηκύνοντας την τουριστική περίοδο και συγκροτώντας τον πληθυσμό στην ύπαιθρο.
- Γεφυρώνει τις παραδοσιακές δραστηριότητες, που τείνουν να εξαφανιστούν, με τη σύγχρονη επιχειρηματική δράση, τον λαϊκό τεχνίτη και τον ντόπιο παραγωγό με τον σύγχρονο επενδυτή.
- Διασφαλίζεται η σύζευξη της οικονομικής ανάπτυξης με τη φυσική ομορφιά και την πολιτιστική κληρονομιά του τόπου.

¹⁷⁹ Αγροτουριστική Α.Ε. (2003), *Ο τουρισμός ως μοχλός ανάπτυξης της υπαίθρου. Άξονες πολιτικής για τον Αγροτουρισμό*, Αθήνα: Έκδοση της Αγροτουριστικής Α.Ε.

- Αποτελεί μοχλό ανάδειξης και ανάπτυξης της «άλλης Ελλάδας», που χρόνια τώρα βιώνει την υπανάπτυξη, τις περιφερειακές ανισότητες και την ερήμωση.

Συνεπώς, για την Ελλάδα απαιτείται η συντονισμένη προσπάθεια όλων των εμπλεκομένων φορέων για την προώθηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων που προσφέρει ο εναλλακτικός τουρισμός.¹⁸⁰

Οι διάφορες μορφές εναλλακτικού τουρισμού σύμφωνα με τον Τσάρτα¹⁸¹ είναι οι εξής:

- Κοινωνικός Τουρισμός.
- Κοινωνικός τουρισμός επαγγελματικών ενώσεων.
- Αγροτουρισμός (διάφοροι τύποι).
- Συμπλέγματα αγροτουρισμού σε σύγχρονους οικισμούς δομημένα με χαρακτηριστικά παραδοσιακών αγροτικών οικισμών.
- Τουρισμός στην ύπαιθρο, Φυσιολατρικός τουρισμός.
- Τουρισμός τρίτης ηλικίας (τουρισμός παραχείμασης).
- Αθλητικός τουρισμός (διάφοροι τύποι).
- Περιηγητικός τουρισμός.
- Θαλάσσιος τουρισμός (διάφοροι τύποι).
- Οικολογικός τουρισμός (διάφοροι τύποι).
- Τουρισμός υγείας και φυσικής ζωής.
- Ιαματικός τουρισμός.
- Πολιτιστικός τουρισμός.

¹⁸⁰ <http://www.agrotour.gr>

¹⁸¹ Κοκκώσης, Χ. & Τσάρτας, Π., *Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 2001, μορφές εναλλακτικού τουρισμού, σελ. 59.

- Εκπαιδευτικός τουρισμός.
- Θρησκευτικός τουρισμός.
- Συνεδριακός τουρισμός.
- Εκθεσιακός τουρισμός.
- Τουρισμός κινήτρων.
- Επαγγελματικός τουρισμός.
- Ορεινός τουρισμός.
- Χειμερινός τουρισμός.
- Γυμνιστικός τουρισμός.
- Χρονομεριστική μίσθωση.
- Τουρισμός Περιπέτειας.
- Τουρισμός σε οργανωμένα τουριστικά χωριά ειδικού τύπου (club).
- Τουρισμός σε θεματικά πάρκα και θεματικά μουσεία.
- Αστικός τουρισμός.

Στις ορεινές περιοχές ο αειφόρος τουρισμός βασίζεται στην αξιοποίηση και ανάδειξη των φυσικών πόρων και των πολιτιστικών στοιχείων της περιοχής, ενώ παράλληλα αντιστοιχεί σε μικρής κλίμακας τουριστική ανάπτυξη και προϋποθέτει ενεργή συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού. Οι κύριες μορφές ήπιας τουριστικής ανάπτυξης που μπορούν να αναπτυχθούν με αρκετή επιτυχία στις ορεινές περιοχές είναι οι εξής:

- Αγροτουρισμός.
- Οικοτουρισμός.
- Πολιτιστικός Τουρισμός.

- Θρησκευτικός τουρισμός.
- Περιηγητικός τουρισμός.
- Τουρισμός περιπέτειας.
- Γεωτουρισμός.

2.5.1. ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

2.5.1.1. ΓΕΝΙΚΑ

Ο αγροτουρισμός αποτελεί μία μορφή εναλλακτικού τουρισμού που αφορά δραστηριότητες αναψυχής που αναπτύσσονται στον αγροτικό χώρο και περιλαμβάνει όλα τα στοιχεία και τις ιδιαιτερότητες της αγροτικής ζωής. Επομένως αυτό το είδος τουρισμού προσφέρει στους επισκέπτες διαμονή, διατροφή και δραστηριότητες άμεσα συνδεδεμένες με την αγροτική εκμετάλλευση. Ο αγροτουρισμός αναπτύχθηκε αφενός λόγω της ανάγκης των κατοίκων των μεγαλουπόλεων να βρεθούν κοντά στη φύση σε ένα ήσυχο περιβάλλον και αφετέρου λόγω της ανάγκης των ατόμων της υπαίθρου να βρουν συμπληρωματικό εισόδημα πέρα από το γεωργικό. Στην προσπάθεια λύσης αυτών των απαιτήσεων δημιουργήθηκαν καταλύματα υποδοχής με σεβασμό στο περιβάλλον και υπηρεσίες στην ύπαιθρο για τα άτομα που θα ήθελαν να ξεφύγουν από τα προβλήματα των πόλεων και να απολαύσουν την φύση.

Σύμφωνα με τον Gartner¹⁸² οι σημαντικότεροι παράγοντες ανάπτυξης του αγροτουρισμού ήταν:

- Το αυξανόμενο ενδιαφέρον για την αυθεντικότητα και την αποτελεσματικότητα του παραδοσιακού αγροτικού τρόπου ζωής.
- Η ανάγκη ανάπτυξης εναλλακτικών προτάσεων διακοπών σύντομης διάρκειας σε αγροτικές περιοχές.
- Η έλλειψη αυθεντικότητας και ζεστασιάς των ανθρωπίνων σχέσεων, καθώς και η αναζήτηση φυσικών, ανόθευτων και αυθεντικών προϊόντων.

¹⁸² Gartner, W.C., 2004, *Rural tourism development in the USA*, International journal of tourism research, Chapter 6, σελ. 151 - 164.

- Η αναζήτηση της ηρεμίας και της ησυχίας.
- Η συνειδητοποίηση της αναγκαιότητας για ένα φυσικό τρόπο ζωής, καθώς και το αυξημένο ενδιαφέρον για θέματα υγείας και υγιεινής.
- Το έντονο αγοραστικό ενδιαφέρον τα τελευταία χρόνια για εξοπλισμό υπαίθριων δραστηριοτήτων και αθλημάτων.
- Η δημιουργία κινήτρων, ιδίως οικονομικών, για την αποτροπή της φυγής των ντόπιων από την ύπαιθρο.

Ένας ορισμός του αγροτουρισμού που πλησιάζει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ελληνικών αγροτικών περιοχών είναι αυτός που ορίστηκε στο πρακτικό της Διυπηρεσιακής Επιτροπής υπό την αιγίδα του Ε.Ο.Τ. στις 14/2/1984 και σύμφωνα με τον οποίο: «Ο αγροτουρισμός μπορεί να οριστεί η δραστηριότητα αυτή του τουρισμού που αναπτύσσεται σε μη αστικό χώρο, από άτομα που κυρίως απασχολούνται στη γεωργία, σε οικογενειακής ή συνεταιριστικής μορφής μικρές μονάδες, με στόχο την ενίσχυση του αγροτικού εισοδήματος και της τοπικής οικονομίας και της συγκράτησης και παλιννόστησης του γηγενή πληθυσμού, τόσο από την αξιοποίηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων όσο και από την ενοικίαση καταλυμάτων και την παροχή των τουριστών με προϊόντα τοπικής παραγωγής, καθώς επίσης και προϊόντα συναφών δραστηριοτήτων τοπικά παραγομένων».

Ο αγροτουρισμός ή αγροτικός τουρισμός αποτελεί μία νέα μορφή τουρισμού και τουριστικής ανάπτυξης. Αυτή η νέα μορφή τουριστικής ανάπτυξης αναπτύσσεται σε μη αστικό χώρο και αποτελεί δραστηριότητα κυρίως των ατόμων που απασχολούνται στον πρωτογενή τομέα παραγωγής. Έχει δύο στόχους, αφενός ο τουρίστας να περάσει ήσυχες διακοπές κοντά στη φύση και αφετέρου να ενισχύσει το αγροτικό εισόδημα με την ενοικίαση των καταλυμάτων (δωμάτια, ξενώνες, πανσιόν, camping) και με την κατανάλωση των ντόπιων προϊόντων αγροτικής παραγωγής και τοπικής λαϊκής τέχνης, που αγοράζουν και χρησιμοποιούν οι επισκέπτες.¹⁸³

Οι ευρύτεροι στόχοι του αγροτουρισμού συνήθως είναι οι κάτωθι:

¹⁸³ Θεοδωροπούλου, Ε., 2006, *Σημειώσεις για το μάθημα: Αειφόρος Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον*, Αθήνα, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο.

- Συνεργασία του πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή ή τομέα παροχής υπηρεσιών της τοπικής περιοχής, για την καλύτερη αντιμετώπιση της αυξημένης ζήτησης που δημιουργείται για την ικανοποίηση των αναγκών των επισκεπτών.
- Περιφερειακή ανάπτυξη και δημιουργία έργων υποδομής για να είναι δυνατή η πρόσβαση και η φιλοξενία των επισκεπτών στις διάφορες περιοχές.
- Ανάπτυξη τοπικών πρωτοβουλιών στην αγροτική κοινότητα για την ανάδειξη των ενδογενών δυνάμεων¹⁸⁴ προς δημιουργία νέων δραστηριοτήτων.
- Προσπάθεια περιορισμού όσο το δυνατόν των περιβαλλοντικών και οικολογικών επιβαρύνσεων λόγω αυξημένου αριθμού επισκεπτών.
- Ενίσχυση του αγροτικού οικογενειακού εισοδήματος μέσω των τουριστικών δραστηριοτήτων, με αποτέλεσμα την άνοδο του οικονομικού επιπέδου της περιοχής.
- Προσπάθεια συγκράτησης του τοπικού πληθυσμού στις περιοχές τους με τη δυνατότητα του πρόσθετου εισοδήματος μέσω του αγροτουρισμού
- Παροχή ευκαιριών σε περιοχές με φυσική ομορφιά και με ενδιαφέρουσα πολιτιστική και ιστορική κληρονομιά, με τη δυνατότητα εκμετάλλευσης αυτών των πόρων.
- Αξιοποίηση αλλά συγχρόνως διαφύλαξη της πολιτιστικής, τοπικής και εθνικής κληρονομιάς.
- Δυνατότητα διάδοσης των προϊόντων χειροτεχνίας και βιοτεχνίας πέρα των στενών ορίων μιας αγροτικής περιοχής.
- Ικανοποίηση των τουριστών για ήσυχες και οικονομικές διακοπές κοντά στη φύση και άμεση επαφή με τους ντόπιους και τις συνήθειες τους.
- Δραστηριοποίηση των φορέων τοπικής αυτοδιοίκησης και των συνεταιρισμών για τη προώθηση της ανάπτυξης της περιοχής.

¹⁸⁴ Ενδογενείς δυνάμεις είναι οι δραστηριότητες που μπορούν να αναπτυχθούν μέσα στην ίδια την τοπική κοινότητα χωρίς εξωτερικές επεμβάσεις.

Ο αγροτουρισμός όπως έχει αναπτυχθεί μέχρι και σήμερα έχει παρουσιάσει δύο μορφές, οι οποίες είναι οι εξής:¹⁸⁵

- Η πρώτη μορφή είναι αυτή που οι επισκέπτες φιλοξενούνται σε μεγάλα αγροκτήματα και συμμετέχουν στις γεωργικές εργασίες και στην καθημερινή ζωή των αγροτών. Αυτή η μορφή αγροτουρισμού είναι γνωστή σαν: «Διακοπές στην Αγροτική Εκμετάλλευση» (Farmhouse Holidays) και έχει αναπτυχθεί κυρίως σε χώρες, όπως στη Γερμανία και Αυστρία, που υπάρχει η έννοια της μεγάλης ιδιοκτησίας και της μεγάλης γεωργικής εκμετάλλευσης.
- Η δεύτερη μορφή είναι αυτή που οι επισκέπτες φιλοξενούνται σε μικρά καταλύματα όπου τους προσφέρεται και πρωινό. Το πρωινό συνήθως αποτελείται από τοπικά παραγόμενα προϊόντα. Η μορφή αυτή είναι γνωστή σαν: «Διανυκτέρευση με Πρωινό (Bed and Breakfast)» και κυρίως συναντάται σε χώρες όπως Ιταλία, Ιρλανδία, Μ. Βρετανία και Ελλάδα που οι γεωργικές εκμεταλλεύσεις έχουν μικρό μέγεθος.

Επιπρόσθετα ο αγροτουρισμός συνδέεται αρκετά με το ζήτημα των αγροτικών συνεταιρισμών και ιδίως των γυναικείων συνεταιρισμών. Η δυνατότητα της γυναίκας αγρότισσας να εξελιχθεί μέσω του αγροτουρισμού, οφείλεται κυρίως στα χαρακτηριστικά που την διακατέχουν, όπως η φροντίδα, η επικοινωνία, η καθαριότητα, η ευαισθησία, η αγάπη, η δημιουργικότητα και η επιχειρηματικότητα. Σε αυτό συμβάλει το γεγονός ότι οι γυναίκες έχουν μάθει να ασχολούνται με πολλά αντικείμενα. Έτσι, με την συμμετοχή της στον συνεταιρισμό, δίνεται η δυνατότητα να έχουν το δικό τους εισόδημα και να αισθάνονται ανεξάρτητες και σημαντικές.

Συνεπώς, ο αγροτουρισμός αποτελεί μια ήπια μορφή τουριστικής ανάπτυξης, που επιδιώκει την αύξηση του εισοδήματος των ατόμων που ζουν στην ύπαιθρο, μέσα από την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου, την αναβίωση της πολιτιστικής κληρονομιάς, την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και της προστασίας του περιβάλλοντος. Για να επιτευχθούν οι παραπάνω προοπτικές χρειάζεται ο κατάλληλος σχεδιασμός και η ανάλογη εποπτεία σε, ώστε να αυξηθεί η

¹⁸⁵ Θεοδωροπούλου, Ε., 2006, *Σημειώσεις για το μάθημα: Αειφόρος Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον*, Αθήνα, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο.

αγροτουριστική ζήτηση διατηρώντας και το φυσικό και ιστορικό - πολιτιστικό περιβάλλον αναλλοίωτο.

2.5.1.2. ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΗ¹⁸⁶

Σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες ο αγροτουρισμός θεωρείται συμπληρωματική δραστηριότητα και όχι κύρια και λειτουργεί ορισμένη μόνο περίοδο το χρόνο. Παράλληλα συνδέεται οργανικά με όλες τις άλλες δραστηριότητες της γεωργικής ζωής. Σε ένα αγροτουριστικό κατάλυμα δεν θα βρεις έτοιμα προϊόντα, θα φας προϊόντα που παράγει η συγκεκριμένη επιχείρηση και η περιοχή. Ο επιχειρηματίας - αγρότης θα κάτσει στο ίδιο τραπέζι με τον επισκέπτη, θα φάνε το ίδιο φαγητό, θα πάνε μαζί στο χωράφι, στην παραγωγή κλπ. Ακόμα και εθελοντική εργασία, μπορεί ο επισκέπτης να κάνει. Ο επιχειρηματίας του εναλλακτικού τουρισμού έχει προσωπικές σχέσεις με τον φιλοξενούμενό του χωρίς κύρια διαμεσολάβηση προσωπικού. Δεν δίνει «πακέτα» εκδρομών και επισκέψεων αλλά τα συναποφασίζει. Ο επισκέπτης έχει την ευκαιρία να γνωρίσει την τοπική κουζίνα, τις συνήθειες στη δουλειά και τη διασκέδαση χωρίς παραμορφώσεις και λογικές αγοραίου «φοκλόρ».

2.5.1.3. ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΤΟΠΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΕΣ¹⁸⁷

Οι τουρίστες επιδιώκουν συχνά να βρεθούν σε ένα τοπίο που δεν έχει απολύτως καμία σχέση με αυτό που έχουν συνηθίσει, για να βιώσουν ένα διαφορετικό τρόπο ζωής. Διακοπές αφιερωμένες στην εξερεύνηση της υπαίθρου και γραφικών χωριών, στην εξοικείωση με την τοπική κουζίνα και την λαϊκή τέχνη μπορεί να αποτελέσουν ένα δροσερό και απολαυστικό διάλειμμα από το αστικό περιβάλλον που οι περισσότεροι βιώνουν καθημερινά. Δεδομένου ότι ο τουρίστας στον αγροτουρισμό δεν είναι εσώκλειστος σε μια μονάδα, αλλά κινείται ελεύθερος στο δημόσιο χώρο, η γενική εντύπωση που προσλαμβάνει επηρεάζεται από την εικόνα και την αξία του περιβάλλοντος. Έτσι η ανάπτυξη στα χωριά δεν εξαρτάται μόνο από το πλήθος και την ποιότητα

¹⁸⁶ Αγροτουρισμός, *Το μικρό, όμορφο και θηλυκό πρόσωπο στον τουρισμό, στο Τουριστική Ανάπτυξη. Πολυεπιστημονικές Προσεγγίσεις*, (σελ. 69-80), Π. Τσάρτας (Επιμ.), Αθήνα (2000), ΕΞΑΝΤΑΣ.

¹⁸⁷ Παπακωνσταντινίδης, Λ. (1993), *Αγροτουρισμός. Σταθμός στο δρόμο για την τοπική ανάπτυξη*. Αθήνα, ΔΩΡΙΚΟΣ.

των καταλυμάτων αλλά, ίσως περισσότερο, από την οργάνωση και την ποιότητα του δημόσιου χώρου.

Η φροντίδα για πολιτισμένο περιβάλλον (καθαριότητα, καλαισθησία κτλ) έχουν ίση αξία και είναι στο χέρι των τοπικών κοινωνιών και των τοπικών αρχών να το εξασφαλίσουν. Η διαμόρφωση των υπαίθριων χώρων με μονοπάτια, λιθοδομές, τουαλέτες, παρτέρια, πινακίδες, η συντήρηση των μνημείων, η διατήρηση των παραδοσιακών αρχιτεκτονικών προτύπων, αποτελούν εκ των πραγμάτων υποχρεωτική ενασχόληση των τοπικών αρχών και κοινωνιών που επιθυμούν την ανάπτυξη της περιοχής τους. Η φιλόξενη διάθεση των ανθρώπων της υπαίθρου, που σέβεται τον ξένο ως επισκέπτη και όχι ως πελάτη, είναι ακαταμάχητο πλεονέκτημα για την ανάπτυξη του τουρισμού στα χωριά. Όχι φυσικά, για να υποκατασταθεί άμεσα το κυρίαρχο μοντέλο του μαζικού τουρισμού από τον αγροτουρισμό, αλλά να συνυπάρξει μαζί του και να τηρήσει τις ισορροπίες που απαιτούνται μεταξύ του επιχειρηματικού και του φυσικού περιβάλλοντος και φυσικά, με τον ίδιο τον άνθρωπο και την ανάπτυξή του.

2.5.1.4. Ο ΑΓΡΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ¹⁸⁸

Είναι αυτονόητο ότι η παραπέρα καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος από την αλόγιστη ανάπτυξη του τουρισμού θα έχει μόνο αρνητικές επιπτώσεις. Το γεγονός αυτό έχει ιδιαίτερη βαρύτητα για τον υπό μελέτη δήμο, με το μοναδικής αξίας φυσικό περιβάλλον της, με τα εξαιρετικού ενδιαφέροντος οικοσυστήματα, που στον τομέα του τουρισμού συνδυάζονται και ταυτόχρονα εκτίθενται στον κίνδυνο των σύγχρονων τουριστικών πακέτων που προσφέρονται (π.χ. εξορμήσεις τύπου σαφάρι).

Στη γλωρίδα της περιοχής μελέτης και κατ' επέκταση του ευρύτερου χώρου του Πηλίου, έχουν καταγραφεί, σήμερα, πάνω από 500 αυτοφυή είδη, συνθέτοντας ένα απέραντο και πολύχρωμο μωσαϊκό καθ' όλη τη διάρκεια του χρόνου και προσφέροντας, μαζί με την πανίδα και το τοπίο, σπάνιες ευκαιρίες παρατήρησης στους επισκέπτες μας. Την πρόληψη του κινδύνου καταστροφής του φυσικού περιβάλλοντος διασφαλίζει, με τη φιλοσοφία του, ο οικολογικός τουρισμός, σ' όλες

¹⁸⁸ Βαφειάδης, Γ., Κοντογέωργος, Χ. και Παπακωνσταντινίδης, Λ., (1992), *Αγροτουρισμός και Ισορροπη Ανάπτυξη*, Αθήνα, Αγροτική Τράπεζα Α.Ε., Διεύθυνση Μελετών και Προγραμματισμού, Τμήμα Εκδόσεων και Εντύπων.

τις μορφές του, που μαθαίνει τους ενδιαφερόμενους να βλέπουν το περιβάλλον με ευαισθησία και τους δίνει τη δυνατότητα να επισκέπτονται βιότοπους και περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλους, ανακαλύπτοντας, παρατηρώντας ή μελετώντας, κατά περίπτωση, τα μοναδικά στοιχεία της φύσης, όπως αυτά αναπτύχθηκαν και διατηρούνται μέχρι σήμερα σε τέλεια ισορροπία.

Αγροτουρισμός, είναι η ειδική μορφή τουρισμού υπαίθρου στην οποία οι προσφέροντες τις υπηρεσίες ύπνου, εστίασης και αναψυχής είναι κατ' επάγγελμα (όχι υποχρεωτικά κύριο) αγρότες. Οι υπηρεσίες αυτές μπορεί να παρέχονται είτε μέσα στη αγροτική εκμετάλλευση είτε όχι. Ονομάζεται η τουριστική δραστηριότητα που αναπτύσσεται σε χώρο μη αστικό από τους απασχολούμενους κυρίως στη γεωργία, σε μικρές μονάδες οικογενειακής ή συνεταιριστικής μορφής, με στόχο τη δημιουργία συμπληρωματικού εισοδήματος στον τοπικό πληθυσμό, τόσο από την ενοικίαση των καταλυμάτων στους τουρίστες, όσο και από την τροφοδοσία αυτών με προϊόντα τοπικής παραγωγής, καθώς επίσης και προϊόντα συναφών δραστηριοτήτων (χειροτεχνίας - οικοτεχνίας) επιτόπιος παραγομένων. Τόσο στην Ευρώπη όσο και στη Ελλάδα ενισχύονται μέσω χρηματοδοτήσεων οι προσπάθειες για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού. Οι στόχοι των αγροτουριστικών προγραμμάτων που εφαρμόζονται στην Ε.Ε. είναι:

- Η συμπλήρωση και βελτίωση του αγροτικού εισοδήματος.
- Η βελτίωση των συνθηκών εργασίας και διαβίωσης του αγροτικού πληθυσμού.
- Η συγκράτηση του αγροτικού πληθυσμού στον τόπο διαμονής του.
- Η βελτίωση και διάθεση των τοπικών γεωργικών και βιοτεχνικών προϊόντων.
- Η φροντίδα του φυσικού περιβάλλοντος.
- Η διατήρηση, προβολή και η αξιοποίηση της αρχιτεκτονικής και πολιτιστικής μας κληρονομιάς.
- Η ανάπτυξη του αγροτουρισμού, ο οποίος παρουσιάζει μία αυξανόμενη ζήτηση στην αγορά του εξωτερικού και του εσωτερικού.

Τα σημαντικότερα προγράμματα ενισχύσεων είναι η Πρωτοβουλία Leader και ο κανονισμός 2328/91,¹⁸⁹ ενώ και τα Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα πολλών περιφερειών της Ελλάδας περιλαμβάνουν δέσμες μέτρων και ενισχύσεων για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού.¹⁹⁰

2.5.2. ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

2.5.2.1. ΟΡΙΣΜΟΣ

Τα τελευταία χρόνια στον τομέα του τουρισμού παρατηρείται μία έντονη ευαισθητοποίηση για τα περιβαλλοντικά ζητήματα και μια στροφή προς μια βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη. Ο τουρισμός βρίσκεται σε στενή εξάρτηση με το φυσικό περιβάλλον, αφού αυτό αποτελεί το κεφάλαιο το οποίο καλείται να αξιοποιήσει ο τουρισμός, ώστε να παραχθούν οικονομικά, πολιτισμικά και περιβαλλοντικά οφέλη. Ο οικοτουρισμός αποτελεί ένα πεδίο σύνδεσης του τουρισμού με την αειφόρο ανάπτυξη αποτελώντας μια εναλλακτική πρόταση για τουριστική ανάπτυξη φιλική με το περιβάλλον. Η συμβολή του μέχρι σήμερα έχει αναδείξει τις αξίες της διατήρησης της φύσης και της πολιτιστικής κληρονομιάς, της διατήρησης του κοινωνικού ιστού και της ευημερίας των τοπικών κοινωνιών, την αξία της απόλαυσης της φύσης και της συμμετοχής στα τοπικά δρώμενα για τους περιηγητές και την αξία της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης και εκπαίδευσης, σε παγκόσμιο επίπεδο. Οι δράσεις που έχουν μέχρι σήμερα αναπτυχθεί, έχουν συνεισφέρει θετικά στη διατήρηση της βιοποικιλότητας και των προστατευόμενων περιοχών. Η ανάπτυξη του οικοτουρισμού σε κάθε χώρα, αλλά και σε κάθε τοπικό προορισμό, διαμορφώνεται σε μεγάλο βαθμό από τις τοπικές ιδιαιτερότητες της κάθε περιοχής.

Παρακάτω παρουσιάζεται ο ορισμός του οικοτουρισμού σύμφωνα με την Εθνική Επιτροπή Οικοτουρισμού:

¹⁸⁹ Κανονισμός (ΕΟΚ) αριθ. 2328/91 του Συμβουλίου της 15ης Ιουλίου 1991 για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των γεωργικών διαρθρώσεων (1), όπως τροποποιήθηκε τελευταία από τον κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 3669/93 (2), και ιδίως το άρθρο 33 παράγραφος 2, από: Γεωτεχνικά Επιστημονικά Θέματα, Επιστημονικό περιοδικό του Γ.Ε.Ω.Τ.Ε.Ε., Τεύχος 1, Έτος 1997, σελ. 41 – 47.

¹⁹⁰ Ε.Α.Π., Διοίκηση Τουρισμού και Τουριστικών Επιχειρήσεων, Τόμος Δ', σελ. 95.

«Οικοτουρισμός είναι ο τουρισμός που αναπτύσσεται σε οικολογικά αξιόλογες περιοχές, δεν υπερβαίνει τη φέρουσα ικανότητα της περιοχής, προωθεί την προστασία και διαχείριση του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, σύμφωνα με νομικά ή άλλου τύπου αποτελεσματικά μέτρα, ενώ ταυτόχρονα διατηρεί τη συνοχή του κοινωνικού ιστού».¹⁹¹

Ο οικοτουρισμός βασίζεται τις αρχές του βιώσιμου τουρισμού στοχεύοντας κάθε φορά:¹⁹²

- Στο να συμβάλει ενεργά στη διατήρηση της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, περιλαμβάνοντας τις τοπικές κοινότητες στον προγραμματισμό του, και μέσω της ανάπτυξης να επιτευχθεί ευημερία.
- Στο να παραχωρεί καλύτερες υπηρεσίες τόσο στους ανεξάρτητους ταξιδιώτες, όσο και στους οργανωμένους.

Πολλοί είναι οι επιστήμονες που έχουν ασχοληθεί με το θέμα του οικοτουρισμού. Συγκεκριμένα ο Mowforth,¹⁹³ προτείνει κάποια κριτήρια που προσδιορίζουν τον οικοτουρισμό και βοηθούν στην ανάλυση των οικοτουριστικών δραστηριοτήτων. Τα κριτήρια ή αρχές προσδιορισμού του οικοτουρισμού διακρίνονται στις εξής κατηγορίες:

- Κριτήρια αειφορίας, τα οποία αναφέρονται σε ενέργειες που αποσκοπούν στην αποφυγή ή ελαχιστοποίηση περιβαλλοντικών επιπτώσεων από τις οικοτουριστικές δραστηριότητες, στην αποφυγή των αρνητικών επιδράσεων στον κοινωνικό ιστό, στην αποφυγή ανεπιθύμητων επιδράσεων στη πολιτιστική ζωή του τόπου από τους επισκέπτες και ο σεβασμός εκ μέρους τους των τοπικών πολιτιστικών χαρακτηριστικών για να αποφευχθεί τυχόν παραμόρφωση της τοπικής κουλτούρας και στην ενίσχυση του εισοδήματος του τοπικού πληθυσμού.
- Κριτήρια εκπαιδευτικά και επιμορφωτικά, που αναφέρονται σε εκείνα τα μέτρα, όπως τα επιμορφωτικά προγράμματα και σεμινάρια, που συμβάλλουν στην ευκολότερη

¹⁹¹ http://www.greek-ecotourism.gr/default.asp?V_ITEM_ID=857

¹⁹² <http://www.ecotravel.gr/Definition.doc>

¹⁹³ Mowforth, M., 1993, *Eco-tourism: terminology and definitions*, Research Report Series, No 1, Dept. of Geographical Sciences, University of Plymouth.

κατανόηση και ευαισθητοποίηση εκ μέρους των επισκεπτών αλλά και των ντόπιων κατοίκων, της αξίας και λειτουργίας του φυσικού περιβάλλοντος.

- Κριτήρια συμμετοχής, που αναφέρονται στην απαραίτητη ενεργή συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων στην διαδικασία ανάπτυξης και διαχείρισης των οικοτουριστικών προϊόντων και δραστηριοτήτων.

Σήμερα, ο οικοτουρισμός αποτελεί μια μορφή εναλλακτικού τουρισμού για την οποία δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία από μελέτες που να αναλύουν τόσο τον όγκο και τη ζήτηση της οικοτουριστικής αγοράς όσο και τις προοπτικές και τις τάσεις ανάπτυξής τους και να μπορούν έτσι να προκύψουν πιο αξιόπιστα συμπεράσματα. Η έλλειψη αυτή οφείλεται ακριβώς στην αδυναμία σαφούς προσδιορισμού της έννοιας και του περιεχομένου του οικοτουρισμού, κάτι που αποτελεί μια γενικότερη διεθνή διαπίστωση. Αυτό, άλλωστε, κατέδειξε και η έρευνα του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού στις αγορές της Αγγλίας, Γερμανίας, Ιταλίας, Ισπανίας, Γαλλίας, Καναδά και ΗΠΑ. Επισημαίνεται, ότι με βάση την έρευνα αυτή η Ελλάδα δεν είναι καταχωρημένη στη συνείδηση των επισκεπτών ως σημαντικός οικοτουριστικός προορισμός, αλλά συγχέεται με την έννοια του φυσιολατρικού τουρισμού και των δυνατοτήτων που προσφέρει το φυσικό της περιβάλλον (π.χ. θάλασσα, πράσινο, φυσικό τοπίο κλπ.).

Αναλύοντας την υφιστάμενη κατάσταση του τουρισμού συνολικά στην Ελλάδα, καθίσταται σαφές ότι οι οργανωμένες τουριστικές δραστηριότητες που ασκούνται δεν έχουν στο σύνολό τους τον χαρακτήρα του οικοτουρισμού αλλά αποτελούν κυρίως δραστηριότητες που είτε σχετίζονται με τη γενικότερη μορφή του αγροτουρισμού, είτε αποτελούν τουρισμό περιπέτειας στη φύση. Παράλληλα διαμορφώνεται μια τάση επίσκεψης με βάση τα κέντρα πληροφόρησης προστατευόμενων περιοχών από σχολεία στο πλαίσιο προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.¹⁹⁴

Ο οικοτουρισμός αποτελεί μία μορφή ήπια τουριστικής ανάπτυξης που επιβάλλεται να αναπτυχθεί, ιδιαίτερα στην Ελλαδικό χώρο, αφού μπορεί να προσδώσει μια νέα δυναμική σε

¹⁹⁴ Ιατρού, Α., 2005, *Επενδύσεις σε Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού*, Πρακτικά 3^{ης} Διημερίδας Επιχειρηματικότητας, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, 15 - 16 Δεκεμβρίου 2005, από: <http://kallithea.hua.gr/epixeirein/dihmer%203%20docs/Iatrou.pdf>.

περιοχές, κυρίως ορεινές, αναδεικνύοντας το πλούσιο φυσικό αλλά και πολιτισμικό περιβάλλον που βρίσκεται προς διάθεση, μέσα από την ενεργή συμμετοχή των ντόπιων κατοίκων.

2.5.2.2. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗ ΦΥΣΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ο τουρισμός στη φύση περιλαμβάνει όλες τις μορφές του τουρισμού που χρησιμοποιούν τους φυσικούς πόρους σε ένα σχετικό ήπιο επίπεδο.¹⁹⁵ Έτσι περιλαμβάνονται δραστηριότητες που προσφέρουν κάποιου είδους περιπέτεια, όπως οι βόλτες με μηχανές και αυτοκίνητα στο βουνό και το κυνήγι που πολλές φορές μάλιστα επιβραβεύεται με έπαθλο κάποιο άγριο ζώο.¹⁹⁶ Τέτοιες δραστηριότητες κάθε άλλο παρά φιλικές προς τη φύση είναι. Παρόλα αυτά ο τουρισμός στη φύση αποτελεί ένα συνεχώς αυξανόμενο τομέα στην τουριστική οικονομία. Γραφεία ταξιδιών στην Αμερική ανέφεραν ότι 4 με 6 εκατ. Αμερικανοί πραγματοποιούν ταξίδια σε προορισμούς που σχετίζονται με τη φύση.¹⁹⁷ Η οικονομική αξία του τουρισμού στις προστατευόμενες περιοχές ή του οικοτουρισμού δεν έχει προσδιορισθεί επαρκώς, καθώς είναι σχετικά καινούριο φαινόμενο τουλάχιστον στην Ελλάδα. Ωστόσο έχει υπολογιστεί ότι το 1988 υπήρχαν 157 με 236 εκατ. οικοτουρίστες σε παγκόσμια βάση και 79 με 157 εκατ. ανθρώπων που θα μπορούσαν να θεωρηθούν παρατηρητές της Άγριας Ζωής. Τα στοιχεία αυτά δείχνουν πόσο μεγάλη επιχείρηση είναι οποιαδήποτε μορφή τουρισμού που σχετίζεται με φύση.¹⁹⁸

¹⁹⁵ Butler, R.W., 1992, *Alternative Tourism: The thin edge of the wedge*, in V.L. Smith and W.R. Eadington (eds), *Tourism Alternatives: Potentials and problems in the development of tourism*, Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press, σελ. 25 – 34.

Ceballos – Lascrain, H., 1996, *Tourism, Ecotourism and Protected Areas*, Switzerland, σελ. 10 – 11, διαθέσιμο στο:

http://books.google.com/books?hl=el&lr=&id=8WGBtSYsNIwC&oi=fnd&pg=PR11&dq=%22Ceballos-Lascrain%20%22Tourism,+Ecotourism,+and+Protected+Areas:+The+State+of+...%22+&ots=bTjivDQI5R&sig=iwhVP_RyMme0O69XTNGAfjxB2xw#PPA1,M1.

¹⁹⁶ Φραντζή, Σ., *Εννοιολογική Προσέγγιση του Οικοτουρισμού*, ΑΜΦΙΒΙΟΝ, ΕΚΒΥ, τεύχος 52, σελ. 10.

¹⁹⁷ Ceballos – Lascrain, H., 1996, *Tourism, Ecotourism and Protected Areas*, Switzerland, σελ. 162, διαθέσιμο στο: http://books.google.com/books?hl=el&lr=&id=8WGBtSYsNIwC&oi=fnd&pg=PR11&dq=%22Ceballos-Lascrain%20%22Tourism,+Ecotourism,+and+Protected+Areas:+The+State+of+...%22+&ots=bTjivDQI5R&sig=iwhVP_RyMme0O69XTNGAfjxB2xw#PPA1,M1.

¹⁹⁸ Ceballos – Lascrain, H., 1996, *Tourism, Ecotourism and Protected Areas*, Switzerland, σελ. 46, διαθέσιμο στο:

Όσον αφορά το μαζικό τουρισμό, η έννοια του οποίου χρησιμοποιήθηκε αρχικά τη δεκαετία του '50, συνεχίζει να συμβάλλει στον υποβιβασμό πολλών περιοχών φυσικής και πολιτιστικής σπουδαιότητας, μειώνοντας έτσι στην ουσία και τις εν δυνάμει σημαντικές πηγές εισοδήματος. Είναι λοιπόν απαραίτητη μια περιβαλλοντικά υπεύθυνη προσέγγιση του τουρισμού, δηλαδή αυτό που θα μπορούσε να ονομαστεί και βιώσιμος τουρισμός.¹⁹⁹ Ωστόσο, σύμφωνα με άποψη που εκφράστηκε σε συνέδριο του Π.Ο.Τ. για τη βιώσιμη ανάπτυξη και διαχείριση του οικοτουρισμού σε μικρά αναπτυσσόμενα νησιωτικά κράτη και άλλα μικρά νησιά, ο όρος οικοτουρισμός δεν θα έπρεπε να εξισώνεται με αυτόν του βιώσιμου τουρισμού, καθώς η αναγκαιότητα της βιωσιμότητας αφορά όλα τα μέρη της τουριστικής βιομηχανίας, ενώ ο οικοτουρισμός, όπως κι οι άλλες μορφές τουρισμού, πρέπει να προσπαθήσουν να επιτύχουν ένα ανώτερο επίπεδο βιωσιμότητας.

Ο Ziffer²⁰⁰ ξεχωρίζει τον τουρισμό στη φύση από τον οικοτουρισμό, λέγοντας πως ο πρώτος βασίζεται στα κίνητρα και στη συμπεριφορά του τουρίστα, ενώ ο δεύτερος είναι μια πιο ευρεία έννοια που βασίζεται σε μια προγραμματισμένη προσέγγιση της χώρας ή της περιοχής που φιλοξενεί τους επισκέπτες και επιθυμεί να πετύχει κοινωνικούς σκοπούς γενικότερα, οι οποίοι όμως περιλαμβάνουν και εκείνους του μεμονωμένου τουρίστα. Υποστηρίζει επίσης ότι ο οικοτουρισμός θέτει δύσκολα πρότυπα στην περιοχή ή χώρα που θέλει να τον εφαρμόσει, καθώς πρέπει να πετύχει τους στόχους της προστασίας και της διατήρησης, να δημιουργήσει δηλαδή βιώσιμο τουρισμό. Αν ο τουρισμός έχει αρνητικές επιπτώσεις στη φύση και σε οποιοδήποτε είδος πόρων της, δεν μπορεί να χαρακτηρίζεται οικοτουρισμός. Ο πραγματικός οικοτουρισμός, αν πραγματοποιεί όλα όσα ορίζονται, είναι ένα από τα χρησιμότερα εργαλεία στην προσπάθεια προστασίας της φύσης.

http://books.google.com/books?hl=el&lr=&id=8WGBtSYsNIwC&oi=fnd&pg=PR11&dq=%22Ceballos-Lascur%C3%A1in%22+Tourism,+Ecotourism,+and+Protected+Areas:+The+State+of+...%22+&ots=bTjivDQI5R&sig=iwhVP_RyMme0O69XTNGAfjxB2xw#PPA1,M1.

¹⁹⁹ Ceballos – Lascurain, H., 1996, *Tourism, Ecotourism and Protected Areas*, Switzerland, σελ. 20, διαθέσιμο στο: http://books.google.com/books?hl=el&lr=&id=8WGBtSYsNIwC&oi=fnd&pg=PR11&dq=%22Ceballos-Lascur%C3%A1in%22+Tourism,+Ecotourism,+and+Protected+Areas:+The+State+of+...%22+&ots=bTjivDQI5R&sig=iwhVP_RyMme0O69XTNGAfjxB2xw#PPA1,M1.

²⁰⁰ Ο Ziffer, 1989, Ceballos – Lascurain, H., 1996, *Tourism, Ecotourism and Protected Areas*, Switzerland, σελ. 22, διαθέσιμο στο: http://books.google.com/books?hl=el&lr=&id=8WGBtSYsNIwC&oi=fnd&pg=PR11&dq=%22Ceballos-Lascur%C3%A1in%22+Tourism,+Ecotourism,+and+Protected+Areas:+The+State+of+...%22+&ots=bTjivDQI5R&sig=iwhVP_RyMme0O69XTNGAfjxB2xw#PPA1,M1.

Ο βιώσιμος τουρισμός όπως χαρακτηρίζεται από τον Ceballos - Lascurain²⁰¹ είναι εκείνος που αναπτύσσεται και διαχειρίζεται έτσι, ώστε όλες οι τουριστικές δραστηριότητες που, κατά κύριο λόγο βασίζονται στους φυσικούς ή πολιτιστικούς πόρους, να μπορούν να συνεχίζονται επ' αορίστου. Εξάλλου με τον όρο βιώσιμη ανάπτυξη, που ουσιαστικά εμφανίστηκε μετά την παγκόσμια Σύνοδο στο Ρίο (1992), γίνεται προσπάθεια να περιγραφεί η διαδικασία μετασχηματισμού του περιβάλλοντος έτσι ώστε η εκμετάλλευση των πόρων, η κατεύθυνση των επενδύσεων, ο προσανατολισμός της τεχνολογικής ανάπτυξης και οι προσαρμογές στο θεσμικό πλαίσιο να εναρμονίζονται τόσο με τις σημερινές όσο και με τις μελλοντικές ανάγκες.²⁰²

Η Ομοσπονδία για τη Φύση και τα Εθνικά Πάρκα της Ευρώπης χρησιμοποιεί το «Βιώσιμος» για να πιστοποιήσει τον τουρισμό που σχετίζεται με τα πάρκα της.²⁰³ Ο βιώσιμος όμως ή αειφόρος τουρισμός συχνά αδόκιμα, συνδέεται με τον οικοτουρισμό. Ο οικοτουρισμός είναι ένα είδος τουρισμού, ενώ ο αειφόρος τουρισμός δεν αποτελεί μορφή τουρισμού, αλλά μια ιδιότητα που μπορεί να έχει ή να μην έχει η κάθε μορφή τουρισμού. Αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο διεξάγεται ο τουρισμός και μπορεί να ισχύει για το σύνολο του τουρισμού, κλασικού ή εναλλακτικού. Δηλαδή, δεν αφορά το είδος των δραστηριοτήτων που περιλαμβάνει ο τουρισμός, αλλά τον τρόπο με τον οποίο οι δραστηριότητες αυτές γίνονται πράξη, ώστε να είναι συμβατές με την αειφόρο χρήση των πόρων.²⁰⁴ Ο οικοτουρισμός βέβαια είναι εξ ορισμού αειφόρος όταν εφαρμόζεται σωστά, καθώς προωθεί την αειφόρο ανάπτυξη ανταποκρινόμενος στους τρεις πυλώνες της. Αυτοί είναι:

- Η περιβαλλοντική αποτελεσματικότητα (χρήση εσόδων για προστασία και διατήρηση).

²⁰¹ Ceballos – Lascurain, H., 1996, *Tourism, Ecotourism and Protected Areas*, Switzerland, σελ. 20, διαθέσιμο στο: http://books.google.com/books?hl=el&lr=&id=8WGBtSYsNIwC&oi=fnd&pg=PR11&dq=%22Ceballos-Lascur%20%22Tourism,+Ecotourism,+and+Protected+Areas:+The+State+of+...%22+&ots=bTjivDQI5R&sig=iwhVP_RvMme0O69XTNGAfjxB2xw#PPA1,M1.

²⁰² Coccossis, H. & Parpairis, A., (1996), *Tourism and carrying capacity in coastal areas: Mykonos, Greece*, In: Priestley, G.K., Edwards, J.A. & Coccossis, H. (eds), *Sustainable Tourism? European Experiences*, Oxon: CAB, σελ. 4.

²⁰³ Furze, et al.: *Culture, Conservation, Biodiversity. The Social Dimension of Linking Local Level Development and Conservation through Protected Areas*, John Wiley and Sons, Chichester, New York, Brisbane, Toronto, Singapore (1996).

²⁰⁴ Φραντζή, Σ., *Εννοιολογική Προσέγγιση του Οικοτουρισμού*, ΑΜΦΙΒΙΟΝ, ΕΚΒΥ, τεύχος 52, σελ. 11.

- Η οικονομική αποδοτικότητα (δημιουργία εσόδων από το φυσικό περιβάλλον).
- Η κοινωνική δικαιοσύνη (ενισχύοντας την ευημερία των τοπικών πληθυσμών).

Ακόμα λοιπόν και ο κλασικός μαζικός τουρισμός μπορεί να είναι αιεφόρος αν πληροί τις προαναφερθείσες αρχές, ακόμη και αν δεν έχει τη φύση ως προορισμό ή την προστασία της ως σκοπό του.²⁰⁵ Σύμφωνα με το κείμενο της Διακήρυξης του Κεμπέκ για τον Οικοτουρισμό:²⁰⁶ (WTO and UNEP, 2002) «Αναγνωρίζεται ότι ο οικοτουρισμός υιοθετεί τις αρχές του αιεφόρου τουρισμού σχετικά με τις οικονομικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιδράσεις του τουρισμού».

Η λέξη οικοτουρισμός είναι μια βαρυσήμαντη έννοια που έχει γίνει διάσημη τα τελευταία χρόνια.²⁰⁷ Αν αναλυθεί η λέξη αποτελείται από το «οίκο» και το «τουρισμός». Οι περισσότεροι άνθρωποι συνδέουν το οίκο με την οικολογία. Η δευτερεύουσα σημασία που προκύπτει από το πρόθεμα αυτό εν μέρει από την επιρροή του marketing, είναι ότι αυτή η μορφή του τουρισμού είναι οικολογικά φιλική, οικολογικά υγιής και οικολογικά βιώσιμη ή γενικότερα περιβαλλοντικά φιλική. Υπάρχουν και κάποιοι ωστόσο που υποστηρίζουν ότι το «οίκο» μπορεί επίσης να υποδηλώνει και την οικονομία, καθώς ο τουρισμός είναι μια βασική εμπορική διαδικασία και έχει τις προοπτικές να συνεισφέρει στην οικονομική ευημερία μιας τοποθεσίας ή μιας περιφέρειας. Ωστόσο και η λέξη τουρισμός χρειάζεται ανάλυση. Προέρχεται από την γαλλική

²⁰⁵ Φραντζή, Σ., *Εννοιολογική Προσέγγιση του Οικοτουρισμού*, ΑΜΦΙΒΙΟΝ, ΕΚΒΥ, τεύχος 52, σελ. 11.

²⁰⁶ Η Διεθνής Σύνοδος Οικοτουρισμού πραγματοποιήθηκε στο Κεμπέκ του Καναδά μεταξύ 19 και 22 Μαΐου. Η Σύνοδος αποτέλεσε την κορυφαία εκδήλωση του Διεθνούς Έτους Οικοτουρισμού 2002 και ήταν ουσιαστικά το αποτέλεσμα 20 και πλέον προπαρασκευαστικών συνεδρίων τα οποία διοργανώθηκαν κατά το 2001 και 2002 ανά τον κόσμο. Η διοργάνωση της Συνόδου αποτέλεσε πρωτοβουλία του Παγκόσμιου Οργανισμού Τουρισμού και του Προγράμματος Περιβάλλοντος του ΟΗΕ. Περισσότεροι από χίλιοι πεντακόσιοι εκπρόσωποι κρατικών και μη κρατικών φορέων συναντήθηκαν και ασχολήθηκαν με θέματα που αφορούν την οργάνωση της οικοτουριστικής αγοράς. Ένα από τα πρώτα θέματα τα οποία απασχόλησαν τη Σύνοδο αφορά στον ορισμό του Οικοτουρισμού. Οι συμμετέχοντες απέφυγαν να δώσουν έναν περιεκτικό και ακριβή ορισμό του Οικοτουρισμού, συμφώνησαν, όμως, ως προς τα βασικά γνωρίσματα του, διαθέσιμο στο: <http://www.evonymos.org/greek/prosfata01.asp?iddimosiey=44>.

²⁰⁷ Furze, B. et al.: *Culture, Conservation, Biodiversity. The Social Dimension of Linking Local Level Development and Conservation through Protected Areas*, John Wiley and Sons, Chichester, New York, Brisbane, Toronto, Singapore (1996), σελ. 147.

λέξη *tour* και την αγγλική *touring*, που σημαίνουν γύρος, περιήγηση. Και οι δύο λέξεις προέρχονται από τη λατινική λέξη *tomus*.²⁰⁸ Ο Dickman²⁰⁹ χαρακτηρίζει τον τουρισμό ως «τη δραστηριότητα του ευχάριστου ταξιδιού». Ο τουρισμός υποδηλώνει επίσης και το ευρύτερο τουριστικό σύστημα, όπως την εμπορική και διαχειριστική υποδομή που καθιστά δυνατή την ύπαρξη των περισσότερων μορφών τουρισμού και τέλος την τουριστική εμπειρία.

Κατά καιρούς έχουν δοθεί πολλοί ορισμοί για τον οικοτουρισμό. Η Διεθνής Οικοτουριστική Εταιρεία προσδιορίζει τον οικοτουρισμό ως: «Περιβαλλοντικά υπεύθυνο ταξίδι για τη βίωση των φυσικών περιοχών και την κουλτούρα μιας περιοχής, προάγοντας συγχρόνως τη διατήρηση και προστασία και συμβάλλοντας οικονομικά στις τοπικές κοινωνίες». Ένας άλλος διεθνώς αναγνωρισμένος ορισμός είναι αυτός που δίνει η Διεθνής Ένωση για την Προστασία της Φύσης (IUCN),²¹⁰ η οποία με τον όρο οικοτουρισμός εννοεί «Τις τουριστικές δραστηριότητες που βασίζονται σε περιβαλλοντικά υπεύθυνα ταξίδια και επισκέψεις που γίνονται για την απόλαυση και αναγνώριση της σημασίας της φύσης σε σχετικά αδιατάρακτες φυσικές περιοχές και οι οποίες επισκέψεις συμβάλλουν στις προσπάθειες διατήρησης, ασκούν μικρή επίδραση στο περιβάλλον και προωθούν την ενεργητική κοινωνικοοικονομική συμμετοχή του τοπικού πληθυσμού».

Σύμφωνα με τον Ceballos - Lascurain²¹¹ οικοτουρισμός είναι «Το περιβαλλοντικά υπεύθυνο ταξίδι και επίσκεψη σε σχετικά αδιατάρακτες φυσικές περιοχές με σκοπό την απόλαυση και εκτίμηση της φύσης και ό,τι πολιτιστικά στοιχεία αυτή περιλαμβάνει. Ακόμα πρέπει να προωθεί

²⁰⁸ Βαρβαρέσος Στέλιος, *Τουρισμός, Έννοιες, Μετέθλη, Δομές: Η Ελληνική Πραγματικότητα*, Αθήνα 1998, σελ. 26, έννοιες οικοτουρισμού.

²⁰⁹ Dickman, S, 1989, *Tourism: An introductory text*, στο: Furze, B. et al.: *Culture, Conservation, Biodiversity. The Social Dimension of Linking Local Level Development and Conservation through Protected Areas*, John Wiley and Sons, Chichester, New York, Brisbane, Toronto, Singapore (1996).

²¹⁰ Η Παγκόσμια Ένωση Προστασίας της Φύσης (IUCN), (*World Conservation Union ή International Union for Conservation of Nature and Natural Resources*), είναι μια διεθνής οργάνωση που ιδρύθηκε το 1948 στο Gland της Ελβετίας και ασχολείται με τη διατήρηση των φυσικών καταφυγίων (περιοχών). Εκδίδει τον Ερυθρό Κατάλογο των απειλούμενων ειδών του κόσμου, από: <http://el.wikipedia.org/wiki/IUCN>.

²¹¹ Ceballos – Lascurain, H., 1996, *Tourism, Ecotourism and Protected Areas*, Switzerland, σελ. 20, διαθέσιμο στο: http://books.google.com/books?hl=el&lr=&id=8WGBtSYsNIwC&oi=fnd&pg=PR11&dq=%22CeballosLascu+r%22C3%A1in%22+%22Tourism,+Ecotourism,+and+Protected+Areas:+The+State+of+...%22+&ots=bTjivDQI5R&sig=iwhVP_RyMme0O69XTNGAfjxB2xw#PPA1,M1.

τη διατήρηση, να μη δέχεται αυξημένες πιέσεις από τους επισκέπτες και να εμπλέκει τους τοπικούς πληθυσμούς προσφέροντας την ευκαιρία για κοινωνικοοικονομικά οφέλη».

Ο Butler²¹² έχει δώσει 35 ορισμούς που συνδέονται κατά κάποιον τρόπο με αυτόν του οικοτουρισμού, όπως τουρισμός στη φύση, βιώσιμος τουρισμός, τουρισμός περιπέτειας, πράσινο τουρισμός, εναλλακτικός τουρισμός, εκπαιδευτικός, επιστημονικός, πολιτιστικός, αγροτουρισμός, ήπιος τουρισμός κ.ά. Όλοι αυτοί οι ορισμοί μοιάζουν στο ότι είναι κάτι διαφορετικό από τον κλασικό μαζικό τουρισμό αλλά δε θα έπρεπε να ταυτιστούν με τον οικοτουρισμό, γιατί τότε όλων των ειδών οι δραστηριότητες που σχετίζονται με τουρισμό και φύση θα προστατεύονταν πίσω από την ταμπέλα του οικοτουρισμού,²¹³ όπως κάνουν εξάλλου και πολλά πρακτορεία προώθησης τουρισμού που χρησιμοποιούν τον όρο για να προσδίδουν νομιμότητα στις δραστηριότητές τους είτε το αξίζουν ή όχι. Οι Tour – Operators έχουν συμφέροντα παρουσιάζοντας τις δραστηριότητές τους ως περιβαλλοντικά φιλικές και ήπιες. Θα μπορούσαν όλοι αυτοί λοιπόν να προσπαθήσουν να επιτύχουν τις παραπάνω αρχές και οι δραστηριότητές τους να παρέχουν προστασία, αν θέλουν να λένε ότι κάνουν οικοτουρισμό και όχι απλά να εκμεταλλεύονται τη φήμη του όρου.

2.5.2.3. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ο οικοτουρισμός αποτελεί μια ειδική κατηγορία εναλλακτικού τουρισμού, που αναπτύχθηκε στις αρχές τις δεκαετίας του '90. Λόγω του νεαρού της ηλικίας, αλλά και της φύσης του, δεν έχει

²¹² Butler, R.W., 1992, *Alternative Tourism: The thin edge of the wedge*, in V.L. Smith and W.R. Eadington (eds), *Tourism Alternatives: Potentials and problems in the development of topurism*, Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press, σελ. 25 – 34, στο: Ceballos – Lascurain, H., 1996, *Tourism, Ecotourism and Protected Areas*, Switzerland, σελ. 21, διαθέσιμο στο:

http://books.google.com/books?hl=el&lr=&id=8WGBtSYsNIwC&oi=fnd&pg=PR11&dq=%22CeballosLascu r%C3%A1in%22+Tourism,+Ecotourism,+and+Protected+Areas:+The+State+of+...%22+&ots=bTjivD QISR&sig=iwhVP_RyMme0O69XTNGAfjxB2xw#PPA1,M1.

²¹³ Farrell, B.H. and Runyan, D., 1991, *Ecology and tourism. Annals of Tourism Research*, σελ. 26-40, στο: Butler, R.W., 1992, *Alternative Tourism: The thin edge of the wedge*, in V.L. Smith and W.R. Eadington (eds), *Tourism Alternatives: Potentials and problems in the development of topurism*, Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press, σελ. 25 – 34, στο: Ceballos – Lascurain, H., 1996, *Tourism, Ecotourism and Protected Areas*, Switzerland, σελ. 21, διαθέσιμο στο:

http://books.google.com/books?hl=el&lr=&id=8WGBtSYsNIwC&oi=fnd&pg=PR11&dq=%22CeballosLascu r%C3%A1in%22+Tourism,+Ecotourism,+and+Protected+Areas:+The+State+of+...%22+&ots=bTjivD QISR&sig=iwhVP_RyMme0O69XTNGAfjxB2xw#PPA1,M1.

ακόμη διαμορφωθεί ένας κοινά αποδεκτός ορισμός, σε αντίθεση με τα γενικά χαρακτηριστικά του, τα οποία θα μπορούσαν να συνοψιστούν στα εξής:

- Περιλαμβάνει όλες τις μορφές τουρισμού που βασίζονται στη φύση, στις οποίες το κύριο κίνητρο των τουριστών είναι η παρατήρηση και η εκτίμηση της φύσης, καθώς επίσης και οι παραδοσιακοί πολιτισμοί που κυριαρχούν στις φυσικές περιοχές.
- Περιέχει επιστημονικά, εκπαιδευτικά και διερευνητικά χαρακτηριστικά.
- Είναι συνήθως οργανωμένος σε μικρές ομάδες από εξειδικευμένες και μικρές τοπικές επιχειρήσεις.
- Ελαχιστοποιεί τις αρνητικές επιδράσεις πάνω στο φυσικό και κοινωνικό - οικονομικό περιβάλλον.
- Υποστηρίζει την προστασία των φυσικών περιοχών:
 - Παράγοντας οικονομικά οφέλη για τις τοπικές κοινωνίες, τους οργανισμούς και τους φορείς διαχείρισης φυσικών περιοχών που αποσκοπούν στη διατήρηση και προστασία.
 - Παρέχοντας εναλλακτική απασχόληση και ευκαιρίες εισοδήματος για τις τοπικές κοινότητες.
 - Αυξάνοντας την ευαισθησία των τοπικών κοινωνιών και των τουριστών για τη διατήρηση των φυσικών και πολιτιστικών στοιχείων.

Ο οικοτουρισμός υποκινείται από τους σκοπούς της διατήρησης και της τοπικής ανάπτυξης. Αναγνωρίζεται ότι για τους επιχειρηματίες οποιοσδήποτε τουρισμός πρέπει καταρχήν και πάνω από όλα να είναι οικονομικά βιώσιμος. Ωστόσο πολλοί διευθυντές, σχεδιαστές, όσοι εργάζονται για την ανάπτυξη και ο ντόπιος πληθυσμός ενδιαφέρονται για τον οικοτουρισμό και τα οφέλη του σε τοπικό επίπεδο και επίπεδο διατήρησης. Υπάρχουν πολλοί παράγοντες που συμβάλλουν στην ανάπτυξη του οικοτουρισμού. Τέτοιοι είναι:

- Η ανάπτυξη της ενημέρωσης του κόσμου για το περιβάλλον.
- Η παραδοχή από τους υποστηρικτές της διατήρησης ότι ο τουρισμός αποτελεί μία μέθοδο σύλληψης αξιών διατήρησης για σκοπούς διατήρησης.
- Η συνειδητοποίηση ότι σε πολλές περιπτώσεις ο μαζικός τουρισμός είναι καταστροφικός για τους πολιτιστικούς και φυσικούς πόρους και
- Η αυξανόμενη αναγνώριση της γενικής ανάγκης για οικολογική βιωσιμότητα.

Από τα χαρακτηριστικά αυτά γίνεται σαφές ότι ο οικοτουρισμός εμφανίζεται μεν ως τουρισμός φύσης, αλλά με στοιχεία ρυθμιστικά ή αειφορίας. Διότι θα πρέπει να τονιστεί ότι οικοτουρισμός και τουρισμός φύσης δεν είναι κατ' ανάγκην όροι ταυτόσημοι. Ο τουρισμός φύσης θα μπορούσε να εξισωθεί με τον οικοτουρισμό μόνο εάν παρήγαγε καλύτερη προστασία.

Επομένως, ο οικοτουρισμός είναι μια μορφή τουρισμού που αναπτύσσεται και διαχειρίζεται με τέτοιο τρόπο ώστε όλη η τουριστική δραστηριότητα, η οποία επικεντρώνεται κατά κάποιο τρόπο σε έναν πόρο φυσικής ή πολιτισμικής κληρονομιάς, να μπορεί να συνεχιστεί στο διηνεκές. Αναζητεί να στηρίξει διαχρονικά την ποιότητα, την ποσότητα και την παραγωγικότητα των συστημάτων των ανθρωπίνων και φυσικών πόρων, ενώ σέβεται και διευκολύνει τις δυναμικές τέτοιων συστημάτων. Είναι φιλικός με τη φύση που περιβάλλει τον άνθρωπο και συμβατός με τοπικά περιβάλλοντα και τοπικές κοινωνίες. Η αειφορικότητα, που εμπεριέχεται στον οικοτουρισμό, υποδηλώνει τη συμβιωτική σχέση ανάμεσα στην ανθρώπινη και στην περιβάλλουσα φύση κατά τη διάρκεια της χωρικής μετακίνησης και συνιστά μια υπέρβαση των κυρίαρχων μορφών ταξιδιωτικής αναψυχής. Ειδικότερα, μια δραστηριότητα για να αξιολογηθεί σαν οικοτουριστική πρέπει:

- Να προάγει θετικές περιβαλλοντικές ηθικές - αξίες και να καλλιεργεί την ενδεικνυόμενη συμπεριφορά στους συμμετέχοντες.
- Να μην υποβαθμίζει τον φυσικό πόρο.

- Να επικεντρώνεται περισσότερο στις εγγενείς παρά στις επίκτητες αξίες.
- Να προσανατολίζεται γύρω από το περιβάλλον και όχι γύρω από τον άνθρωπο.
- Να ωφελεί την άγρια ζωή και το περιβάλλον.
- Να παρέχει άμεση επαφή με το φυσικό περιβάλλον.
- Να συμπεριλαμβάνει ενεργά την τοπική κοινωνία στην τουριστική διαδικασία.
- Να μετράται το επίπεδο ικανοποίησης σε κλίμακες εκπαίδευσης ή εκτίμησης.
- Να συνεπάγεται σημαντική προετοιμασία και απαιτήσεις γνώσεων σε βάθος από μέρους των ξεναγών και συμμετεχόντων.

Από τις ανωτέρω παραθέσεις, θα μπορούσαμε να συνοψίσουμε τα κύρια χαρακτηριστικά του οικοτουρισμού στα εξής:

- Βασίζεται στη φύση και σε περιοχές με σχετικά ανόθευτα στοιχεία φυσικής και πολιτισμικής κληρονομιάς, όπου τα κύρια κίνητρα των τουριστών είναι η παρατήρηση και η εκτίμηση της φύσης, καθώς και τα επιστημονικά, εκπαιδευτικά και διερευνητικά τους ενδιαφέροντα.
- Έχει σαφώς φυσιοκεντρικό χαρακτήρα και έντονο το στοιχείο προστασίας του περιβάλλοντος. Τούτο έχει ιδιαίτερη σημασία, αν λάβει κανείς υπόψη ότι οι πρώτες περιοχές στις οποίες απευθύνεται ο οικοτουρισμός είναι προφανώς περιοχές με τεράστιο οικοτουριστικό δυναμικό, όπως οι προστατευόμενες φυσικές περιοχές και οι περιοχές παγκόσμιας κληρονομιάς.
- Ενισχύει τη γηγενή πολιτιστική ταυτότητα, προϋποθέτει την ενεργό συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας σε όλο το φάσμα της τουριστικής διαδικασίας και συμβάλλει στην κοινωνική, οικονομική και πολιτιστική της εξύψωση.

- Απαιτεί, τέλος, την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση και συμπεριφορά όλων των εμπλεκομένων στο τουριστικό κύκλωμα: διαχειριστές φυσικών περιοχών και βοηθητικό προσωπικό, φύλακες, κρατικές υπηρεσίες, πολιτικούς, τουριστικούς πράκτορες, ξεναγούς, τουριστικά πρακτορεία, ιδιοκτήτες και υπαλληλικό προσωπικό ξενοδοχείων και εστιατορίων και τοπική κοινωνία, γεγονός που προϋποθέτει την περιβαλλοντική αγωγή όλων των εμπλεκομένων.

Τα χαρακτηριστικά αυτά υπογραμμίζουν τις ιδιαιτερότητες και διαγράφουν τις προϋποθέσεις κάθε οικοτουριστικής προσπάθειας. Διότι δεν νοείται οικοτουρισμός χωρίς σημείο αναφοράς το φυσικό περιβάλλον και κέντρο βάρους την προστασία του, χωρίς την ενεργό συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας, χωρίς την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση των εμπλεκομένων. Ειδικότερα, το τελευταίο θεωρείται καθοριστικής σημασίας και πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη βαρύτητα σε όλες τις φάσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας και κυρίως στις Σχολές Τουριστικών Επαγγελμάτων. Διότι μέσω αυτής παρέχονται γνώσεις, διαμορφώνονται θέσεις, απόψεις και σφυρηλατούνται στάσεις και συμπεριφορές περιβαλλοντικά φιλικές, οι οποίες στοιχειοθετούν μια διαφορετική αντίληψη για τον τουρισμό και το περιβάλλον, αυτήν της αγαστής συνύπαρξης.

2.5.2.4. ΛΟΓΟΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Αν οι δυνατότητες και οι προοπτικές εγγυώνται την ανάπτυξη του οικοτουρισμού, οι ανάγκες τις οποίες επιδιώκει να ικανοποιήσει επιβάλλουν την πραγμάτωσή του. Διότι ο οικοτουρισμός, εκτός των άλλων, φιλοδοξεί:

- Να αναδείξει και να προστατεύσει τον πλούτο και την αυθεντικότητα των περιοχών, παρέχοντας τη δυνατότητα στους επισκέπτες να θαυμάσουν τις φυσικές περιοχές και την πλούσια πολιτιστική μας ιστορία.
- Να ικανοποιήσει επί μέρους ανάγκες και επιθυμίες ειδικών ομάδων ή κατηγοριών επισκεπτών, π.χ. εκείνων που ενδιαφέρονται για τη φυσική ιστορία, τη γλώσσα, ή την πολιτισμική κληρονομιά.

- Να συμπληρώσει τα εισοδήματα των κατοίκων των αγροτικών και ορεινών περιοχών μέσα από επιχειρήσεις αγροτουρισμού, ξενάγησης, χειροτεχνίας, ύπνου - πρωινού κ.λπ.
- Να επιτρέψει την ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών της χώρας μας ή τη μερική τουριστική ανάπτυξη περιοχών με περιορισμένα περιβαλλοντικά και κοινωνικά όρια χωρητικότητας.
- Να συμβάλει στη διατήρηση της δομής και του μεγέθους του τοπικού πληθυσμού μέσω της αύξησης του εισοδήματος και της συνεπαγομένης βελτίωσης του επιπέδου ζωής, επιτυγχάνοντας έτσι, την αναστροφή της ερήμωσης της υπαίθρου.
- Να προάγει τη συμμετοχή του ντόπιου πληθυσμού στις ενέργειες και αποφάσεις που αφορούν το μέλλον των περιφερειών της χώρας.
- Να αποτελέσει έναν ισχυρό μοχλό καταπολέμησης της ανεργίας στις ιδιαίτερα προβληματικές περιοχές και να προάγει την ενσωμάτωση συγκεκριμένων κοινωνικών ομάδων, όπως οι γυναίκες, στην οικονομική ζωή της τοπικής κοινωνίας.
- Να αναδείξει, να αξιοποιήσει και να διασώσει την πολιτιστική μας κληρονομιά και παράδοση.
- Να δώσει τη δυνατότητα για περιβαλλοντική και πολιτιστική ευαισθητοποίηση των επισκεπτών μέσα από τις επισκέψεις σε τοπία εξαιρετης οικολογικής, αισθητικής, αρχιτεκτονικής και ιστορικής αξίας.
- Να αυξήσει τα συναλλαγματικά αποθέματα της χώρας μέσω του εισαγόμενου τουρισμού και να συγκρατήσει παράλληλα τους «δυσανεστημένους» του μαζικού τουρισμού, παρέχοντας σ' αυτούς τη ζητούμενη εναλλακτική λύση.
- Να μειώσει την εκροή συναλλάγματος, μέσα από τη συγκράτηση των ημεδαπών τουριστών, οι οποίοι αναζητούν τις φυσικές ομορφιές στην αλλοδαπή.

2.5.2.5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Φυσικά όπως αναφέρει και ο Swanson (1992) (στο Ceballos - Lascurain 1996, σελ. 26),²¹⁴ ο οικοτουρισμός δεν μπορεί να είναι πανάκεια στα θέματα του περιβάλλοντος, αποτελεί όμως έναν από τους σημαντικότερους παράγοντες και ειδικά αν καταφέρει να εμπλέξει ομάδες όπως τους επιχειρηματίες που ασχολούνται και ρυθμίζουν σημαντικά θέματα του τουρισμού, τους διαχειριστές των προστατευόμενων περιοχών, τους ίδιους τους τουρίστες που ενδιαφέρονται για αυτού του είδους τον τουρισμό αλλά ακόμα και τους αντιπάλους του. Βλέποντας λοιπόν όλα αυτά που έχουν γραφτεί και ειπωθεί γύρω από την έννοια του οικοτουρισμού και την πολυπλοκότητά της, φαίνεται να αποτελεί πλέον μια αξία και όχι απλά ακόμα ένα είδος τουρισμού, καθώς για να μπορούμε να πούμε ότι κάποιος κάνει οικοτουρισμό πρέπει πέρα από όλα τα άλλα να έχει ένα τρόπο αντιμετώπισης των πραγμάτων τέτοιο, που να δικαιολογεί τον όρο αυτό και όσα ειπώθηκαν ότι αυτός εκπληρώνει. Οι απλές πράξεις της καθημερινής ζωής ενός τουρίστα πρέπει να είναι απολύτως συμβατές με τη διατήρηση και προστασία της φύσης και ό,τι εκείνη περιλαμβάνει. Δε νοείται λόγου χάρη να επισκέπτεται μια προστατευόμενη περιοχή και να προσπαθεί να συνεισφέρει στην επιβίωση των τοπικών επιχειρηματιών καταναλώνοντας λόγου χάρη προϊόντα που προέρχονται από απειλούμενα ή είδη υπό εξαφάνιση. Ούτε και να μην υποστηρίζει και να συμμετέχει όποτε μπορεί σε δραστηριότητες για την προστασία του περιβάλλοντος, καθώς επίσης και να ενημερώνεται συνεχώς για τα θέματα που αφορούν το περιβάλλον και να φέρεται ανάλογα με τις ανάγκες της κάθε περιοχής που επισκέπτεται.

2.5.3. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

2.5.3.1. ΟΡΙΣΜΟΣ

Ένας από τους κυριότερους λόγους ταξιδιών ήταν και παραμένει το πολιτιστικό κίνητρο για τους τουρίστες. Με την πάροδο των χρόνων η εξειδίκευση των κινήτρων και η εμφάνιση των

²¹⁴ Swanson, T., 1992, *Economics for the Wilds: Wildlife, Diversity and Development*, Island Press, στο: Ceballos – Lascurain, H., 1996, *Tourism, Ecotourism and Protected Areas*, Switzerland, σελ. 20, διαθέσιμο στο: http://books.google.com/books?hl=el&lr=&id=8WGBtSYsNIwC&oi=fnd&pg=PR11&dq=%22CeballosLascu r% C3%A1in%22+%22Tourism,+Ecotourism,+and+Protected+Areas:+The+State+of+...%22+&ots=bTjivD QISR&sig=iwhVP_RyMme0O69XTNGAfjxB2xw#PPA1,M1.

τουριστών που ταξιδεύουν ακολουθώντας ένα ειδικό κίνητρο, όσο και των τουριστών που ονομάστηκαν πολύ κινητικοί, οδηγεί σε μια ευρύτερη προσέγγιση της έννοιας του πολιτισμού ώστε να περιλαμβάνει όλα τα στοιχεία που άμεσα ή έμμεσα οι τουρίστες αναζητούν αναφερόμενοι σ' αυτόν.

Η έννοια του πολιτισμού υπό το πρίσμα αυτό, χωρίς να αναιρεί τις αναλύσεις των κοινωνιολόγων, ανθρωπολόγων και εθνολόγων γύρω απ' αυτό το ζήτημα δίνει έμφαση στην καταγραφή των θεματικά ομοειδών στοιχείων του πολιτισμού που μπορούν να θεωρηθούν παράλληλα και τουριστικοί πόροι.²¹⁵

Με απλή οπτική ο πολιτισμός περιλαμβάνει:

- Μορφές τέχνης (μουσική, χορός, γλυπτική κ.α.).
- Έθιμα και παραδόσεις της περιοχής που σχετίζονται με την τοπική παράδοση.
- Ιστορία, θρησκεία (πνευματικά και υλικά στοιχεία).
- Δομημένο περιβάλλον (αρχιτεκτονική, παραδοσιακοί οικισμοί, ιστορικά κέντρα).
- Σύνολα φυσικού περιβάλλοντος (τοπία).
- Πολιτιστικές εκδηλώσεις.

Μολονότι δεν υπάρχει ένας γενικά αποδεκτός ορισμός για τον πολιτιστικό τουρισμό, για τον σκοπό αυτού του άρθρου μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τον ορισμό που δίνει η Επιτροπή Καναδικού Τουρισμού (CTC).²¹⁶ Σύμφωνα με αυτόν: Μπορούμε να χαρακτηρίσουμε ένα είδος τουρισμού ως πολιτιστικό όταν η συμμετοχή σε πολιτιστικές και εκπαιδευτικές εμπειρίες ή εμπειρίες που αναφέρονται στην πολιτιστική κληρονομιά αποτελούν ένα σημαντικό παράγοντα του ταξιδιού.

²¹⁵ Ε.Α.Π., Διοίκηση Τουρισμού και Τουριστικών Επιχειρήσεων, Τόμος Δ', σελ. 109 – 110.

²¹⁶ Διεθνής Τουριστικός Οργανισμός για τον Καναδά, στο: <http://www.corporate.canada.travel/en/ca/index.html>.

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (WTO) θεωρεί πως πολιτιστικός τουρισμός είναι το ταξίδι που γίνεται με κίνητρο βασικά πολιτιστικό, περιλαμβάνοντας εκπαιδευτικές περιηγήσεις, θεατρικές παραστάσεις, φεστιβάλ, προσκυνήματα, επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους, μνημεία και μουσεία, καθώς και τη μελέτη του φυσικού περιβάλλοντος, του λαϊκού πολιτισμού και της τέχνης.

Θα μπορούσαμε να πούμε ότι πολιτιστικό τουρισμό έχουμε όταν ο επισκέπτης θέλει να κατανοήσει και να εκτιμήσει τον βασικό χαρακτήρα ενός τόπου και τον πολιτισμό του ως σύνολο, περιλαμβάνοντας:

- Την ιστορία και την αρχαιολογία
- Τον λαό και τον τρόπο ζωής του.
- Την πολιτιστική εξέλιξη.
- Τις τέχνες και την αρχιτεκτονική.
- Το φαγητό, το κρασί και την τοπική παραγωγή.
- Την κοινωνική, οικονομική και πολιτική δομή.
- Τη μορφολογία της περιοχής.
- Τα διάφορα φεστιβάλ και εκδηλώσεις.

Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού²¹⁷ εκτιμά ότι ο πολιτιστικός τουρισμός αναπτύσσεται με ρυθμό 15% τον χρόνο και ότι το 37% όλων των διεθνών ταξιδιών περιλαμβάνει ένα πολιτιστικό στοιχείο. Από το άλλο μέρος, ο μαζικός τουρισμός αναπτύσσεται με ρυθμό μόνο 8% τον χρόνο.

²¹⁷ Στο <http://www.unwto.org>.

2.5.3.2. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Σύμφωνα με τις έρευνες, το προφίλ των πολιτιστικών τουριστών (σε σχέση με εκείνο των τουριστών που ακολουθούν τον μαζικό τουρισμό) φαίνεται να έχει τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

- Ηλικία 45 ως 64 χρόνων.
- Οι γυναίκες είναι περισσότερες από τους άντρες.
- Υψηλότερο εισόδημα.
- Ξοδεύουν 10 ως 15% περισσότερα για κάθε ημέρα ταξιδιού.
- Ξοδεύουν περισσότερα σε καταναλωτικά προϊόντα όπως σουβενίρ, χειροποίητα είδη, ρουχισμό κλπ.

2.5.3.3. Η ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Τα τελευταία χρόνια υπάρχει διεθνώς ένα συνεχώς αυξανόμενο ενδιαφέρον για τηλεοπτικά προγράμματα που έχουν σχέση με την ιστορία και τον πολιτισμό. Η αύξηση στην κυκλοφορία ανάλογων περιοδικών και βιβλίων είναι εντυπωσιακή, όπως και η αύξηση στις επισκέψεις σχετικών ιστοσελίδων στο διαδίκτυο. Τα στοιχεία αυτά δείχνουν και τις τάσεις στα ενδιαφέροντα όλο και μεγαλύτερου ποσοστού του πληθυσμού. Οδηγούν, όμως, και σε μεγάλες αλλαγές στον τρόπο που αντιμετωπίζεται η ιστορία και ο πολιτισμός.

Όπως ανακοίνωσε τον Ιανουάριο του 2005 ο διευθυντής του μουσείου του Λούβρου, το μουσείο ετοιμάζεται για την υποδοχή ενός μεγάλου αριθμού επισκεπτών, που ενδιαφέρονται να δουν τους χώρους, τους οποίους περιγράφει ο Dan Brown στο βιβλίο του «Κώδικας Ντα Βίντσι» το παγκόσμιο μπεστ σέλερ του 2004. Η ετοιμασία περιλαμβάνει και ενέργειες που θα κάνουν πιο «ζωντανό» το πιο παραδοσιακό μουσείο της Γαλλίας.

Η παθητική προσέγγιση μνημείων και έργων τέχνης δεν είναι πια ικανοποιητική. Ο πολιτιστικός τουρίστας δεν ικανοποιείται από αυτό που μέχρι σήμερα έχουμε συνηθίσει στην Ελλάδα. Δεν είναι αυτός που θα επισκεφθεί ένα μουσείο για να δει έργα τέχνης, διαβάζοντας απλώς κάποιες λεζάντες (συνήθως κακογραμμένες και με τόσο μικρά γράμματα, που χρειάζονται γυαλιά για να διαβαστούν). Δεν είναι αυτός που θα επισκεφθεί έναν αρχαιολογικό χώρο, μαζί με ένα γκρουπ, ακούγοντας στα πεταχτά κάποιες κοινότυπες κουβέντες από ένα ξεναγό. Δεν είναι αυτός που αρκείται σε μερικά ονόματα που συνοδεύονται από αντίστοιχες χρονολογίες. (Ξέρει ήδη πολύ περισσότερα πριν έρθει). Πολιτιστικός τουρίστας είναι αυτός που θέλει πραγματικά να καταλάβει έναν τόπο, που θέλει να νιώσει την ιστορία του. Είναι αυτός που θέλει να αισθανθεί ότι ζει μέσα σε έναν άλλο πολιτισμό, που θέλει την εμπειρία μιας πολιτιστικής «περιπέτειας». Είναι αυτός που θέλει να συγκρίνει το σήμερα με το χθες, να κατανοήσει τους λόγους των αλλαγών και της εξέλιξης.

2.5.3.4. ΟΙ ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Η ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού δεν μπορεί να γίνει απλώς με πρωτοβουλία κάποιων τουριστικών επιχειρηματιών που σχεδιάζουν μεμονωμένες δραστηριότητες. Απαιτεί τη συνεργασία του δημόσιου με τον ιδιωτικό τομέα σε τοπική βάση. Απαιτεί έναν οργανωμένο σχεδιασμό από την κοινότητα με ενεργοποίηση όλων των τοπικών παραγόντων. Ο σχεδιασμός αυτός, όμως, μπορεί και πρέπει να ενισχυθεί κεντρικά με κύριους φορείς τον ΕΟΤ και το Υπουργείο Πολιτισμού, ιδιαίτερα στην παραγωγή πολιτιστικών τουριστικών προϊόντων.

Βασικά εργαλεία για την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού είναι οι νέες τεχνολογίες. Με σχετικά μικρό κόστος μπορούν να χρησιμοποιηθούν πολύ αποτελεσματικά σε όλα τα στάδια του σχεδιασμού: από την προβολή του τόπου για την προσέλκυση τουριστών μέχρι την παρουσίαση της πολιτιστικής κληρονομιάς και μέχρι την κατασκευή πολιτιστικών τουριστικών προϊόντων.

2.5.4. ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ο θρησκευτικός τουρισμός αποτελεί μία μορφή τουρισμού που βασίζεται στην πραγματοποίηση τουριστικών δραστηριοτήτων γύρω από μνημεία και χώρους θρησκευτικής σημασίας. Συνήθως αφορούν επισκέψεις λίγων ημερών για κάποιο τάμα ή επισκέψεις σε κάποια μοναστήρια και ναούς για λόγους λατρείας και προσκυνήματος. Μάλιστα στην Ελλάδα τα μνημεία της ελληνικής ορθοδοξίας είναι αναπόσπαστο τμήμα της εθνικής κληρονομιάς και αποτελούν αξιόλογο πόλο έλξης επισκεπτών. Οι βυζαντινές και οι μεταβυζαντινές εκκλησίες με την αξιόλογη εικονογράφησή τους, τα ψηφιδωτά, τις τοιχογραφίες και τις σπάνιες εικόνες τους, οι επιβλητικοί καθεδρικοί ναοί, τα ξωκλήσια και τα προσκυνήματα της υπαίθρου, τα μοναστήρια, τα μετόχια και οι σκήτες, η μοναδική μοναστική πολιτεία του Αγίου Όρους και τα μοναστήρια των Μετεώρων, μαρτυρούν την επίμονη προσήλωση στις παραδόσεις και τη στενή και μακραίωνη διασύνδεση της τέχνης με τη θρησκευτική λατρεία. Ο συγκεκριμένος τύπος τουρισμού είναι εύκολα εφαρμόσιμος στις ορεινές περιοχές και ενδείκνυται ως άξονας τουριστικής ανάπτυξης, λόγω της ύπαρξης μεγάλης ποικιλίας τέτοιων μνημείων στις περιοχές αυτές.

2.5.5. ΠΕΡΙΗΓΗΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ο τουρισμός αυτός αναφέρεται στην πεζοπορία που πραγματοποιούν οι τουρίστες μέσα στο φυσικό περιβάλλον, με σκοπό να απολαύσουν τον πλούτο και τα αξιοθέατα της φύσης, μέσα από την σωματική άθληση, που αποτελεί εγγύηση για την καλύτερη υγεία τους. Η πεζοπορία ενδείκνυται στις ορεινές περιοχές, οι οποίες διαθέτουν όλα εκείνα τα στοιχεία που προσελκύουν τους λάτρεις της περιήγησης. Ο συγκεκριμένος τύπος άθλησης διακρίνεται σε δύο μορφές: το trekking,²¹⁸ το οποίο αφορά την πολήμερη πεζοπορία μέσα σε ένα ορεινό τοπίο και το

²¹⁸ Η πεζοπορία διακρίνεται σε απλή και ορεινή. Στην πρώτη κατηγορία, η ελάχιστη διανυόμενη απόσταση είναι 5 χλμ., περίπου μια - δύο ώρες και πραγματοποιείται σε εδάφη με πολύ μικρή κλίση χωρίς μεγάλη υψομετρική διαφορά κι ελαφρύ εξοπλισμό. Στη δεύτερη κατηγορία, η απόσταση των 15 - 20 χλμ. και οι 5 - 8 ώρες πορείας αποτελούν τον κανόνα. Ο εξοπλισμός είναι εξειδικευμένος και ιδιαίτερα τη χειμερινή περίοδο επιβάλλεται να είναι ο κατάλληλος. Η ορεινή πεζοπορία μπορεί να γίνει σε οποιοδήποτε βουνό, στο: <http://www.web-greece.gr/wintertourism/trekking.htm>, (βλ. Παράρτημα).

hiking,²¹⁹ που είναι πεζοπορία, η οποία διαρκεί μόνο μία μέρα. Τα τελευταία χρόνια έχει παρατηρηθεί έντονο ενδιαφέρον για το συγκεκριμένου τύπου εναλλακτικού τουρισμού, ιδιαίτερα από τότε που η Ευρωπαϊκή Ένωση καθιέρωσε πολιτικές προβολής κάποιων μονοπατιών, γνωστά ως Μονοπάτια Μεγάλων Διαδρομών,²²⁰ που αξίζουν να δεχτούν την επίσκεψη των δραστήριων πεζοπόρων. Μάλιστα τα μονοπάτια Ε4 και Ε6,²²¹ όπως αναφέρονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση, διασχίζουν σχεδόν ολόκληρη την Ελλάδα.²²²

Παράλληλα με το περιηγητικό τουρισμό αναπτύσσεται και ο ορειβατικός τουρισμός. Η ορειβασία αφορά την οργανωμένη ανάβαση στις ορεινές περιοχές και μπορεί να έχει τη μορφή του δύσκολου ανηφορικού περπατήματος ή και τη μορφή του επικίνδυνου σκαρφαλώματος. Ο ορειβατικός τουρισμός είναι μια εναλλακτική μορφή τουρισμού μικρή σε μέγεθος και προσιτή μόνο σε ορειβάτες. Αποτελεί μια αρκετά επίπονη δραστηριότητα, η οποία απαιτεί από τους ορειβάτες να φέρουν κατάλληλο εξοπλισμό και εκπαίδευση, προκειμένου να μπορούν να

²¹⁹ Η ορειβασία αποτελεί την πλέον δύσκολη μορφή της πεζοπορίας. Συνήθης στόχος της ορειβασίας είναι η κατάκτηση κάποιας κορυφής. Στην ορειβασία η απόσταση δεν παίζει ουσιαστικό ρόλο. Πιο σημαντικό στοιχείο είναι ότι ανά ώρα καλύπτονται περίπου 300 μέτρα υψομετρικής διαφοράς που σημαίνει ότι για να ανέβει κανείς 1000 μέτρα απαιτούνται περίπου 4 ώρες μαζί με τις στάσεις. Μια συνήθης ορειβατική ανάβαση διαρκεί 7-10 ώρες μαζί με την επιστροφή, στο:

<http://www.web-greece.gr/wintertourism/trekking.htm>, (βλ. Παράρτημα).

²²⁰ Το κυριότερο τμήμα των μονοπατιών καταλαμβάνουν οι επεκτάσεις των Ευρωπαϊκών Μονοπατιών Μεγάλων Διαδρομών Ε4, Ε6 και κατηγορίας Ο (3.000 χλμ.), ενώ εκτός από αυτά έχουν διαμορφωθεί ακόμα 500 χλμ. μικρότερων μονοπατιών, που παρουσιάζουν εφάμιλλο ενδιαφέρον. Τη δεκαετία του 80 δύο από τα Ευρωπαϊκά μονοπάτια Μεγάλων Διαδρομών επεκτάθηκαν στην Ελλάδα: το Ε4 και το Ε6. Το Ε6 αρχίζοντας από τον Αρκτικό Κύκλο στη Φιλανδία και κατηφορίζοντας νότια ως τις Αδριατικές ακτές, διασχίζει την Ελλάδα από τις ακτές του Ιονίου Πελάγους και κατά μήκος των βόρειων παραμεθόριων περιοχών, για να καταλήξει στη Θράκη. Εκτός από αυτά έχουν διαμορφωθεί ακόμα 500 χλμ. μικρότερων μονοπατιών, που παρουσιάζουν εφάμιλλο ενδιαφέρον, στο:

<http://www.web-greece.gr/wintertourism/trekking.htm>(βλ. Παράρτημα).

²²¹ **Μονοπάτι Ε4:** Ξεκινά από τα Πυρηναία Όρη και φθάνει στην Ελλάδα, μέσω της πρώην Γιουγκοσλαβίας. Το ελληνικό τμήμα του Ε4, διασχίζει τη βόρεια και κεντρική Ελλάδα, την Πελοπόννησο, καταλήγει στο Γύθειο και συνεχίζεται στο νησί της Κρήτης. Προσφέρει, έτσι, τη δυνατότητα στον πεζοπόρο ή τον ορειβάτη να γνωρίσει όλη την ποικιλία του ελληνικού τοπίου και τον πλούτο της ελληνικής φύσης. Το μεγαλύτερο υψόμετρο της συνολικής διαδρομής είναι η κορυφή του Ολύμπου Σκολιό (2.911 μ.). Ιδανική περίοδος για να περπατηθεί το Ε4 στην Ελλάδα είναι από 15 Μαΐου έως αρχές Οκτωβρίου. Το κλίμα είναι μεσογειακό και παρουσιάζει μεγάλη ξηρασία το καλοκαίρι και σημαντική διαφορά θερμοκρασίας την ημέρα από τη νύκτα. Η περίοδος που μπορεί να συναντήσει κανείς χιόνια κατά μήκος της διαδρομής είναι από τον Νοέμβριο έως τον Ιούνιο.

Μονοπάτι Ε6: Το ελληνικό τμήμα του έχει δύο σκέλη. Το πρώτο ξεκινά από την περιοχή των Πρεσπών και μέσω Καστοριάς, Ιωαννίνων και Δωδώνης φτάνει ως την πόλη της Ηγουμενίτσας. Το δεύτερο σκέλος ξεκινά από την περιοχή της Φλώρινας, διασχίζει τις ορεινές περιοχές της δυτικής, κεντρικής και ανατολικής Μακεδονίας (κατά μήκος των συνόρων της Ελλάδας με τη FYROM και τη Βουλγαρία) και φτάνει ως την πόλη της Αλεξανδρούπολης, στην περιοχή της Θράκης, στο:

<http://www.web-greece.gr/wintertourism/trekking.htm>(βλ. Παράρτημα).

²²² Σφακιανάκης, Μ., 2000, *Εναλλακτικές μορφές τουρισμού*, Αθήνα: Έλλην.

ανταπεξέλθουν στις δυσκολίες που παρουσιάζει. Η ορειβασία βασίζεται αποκλειστικά στους διάφορους ορειβατικούς συλλόγους που λειτουργούν , προκειμένου να εκπαιδεύσουν τους νέους ορειβάτες, αλλά και να οργανώσουν την εξάσκηση της συγκεκριμένης δραστηριότητας.

2.5.6. ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑΣ

Πρόκειται για μια μορφή τουρισμού που χαρακτηρίζεται από έντονο το στοιχείο της περιπέτειας, του απροσδόκητου, του άγνωστου και της έκπληξης και στηρίζεται στον ιδιαίτερο χαρακτήρα του φυσικού περιβάλλοντος. Ως τουρισμό περιπέτειας ορίζουμε «Τη δραστηριότητα αναψυχής που λαμβάνει χώρα σε ένα ασυνήθιστο, εξωτικό, απομονωμένο ή δυσπρόσιτο προορισμό και χαρακτηρίζεται από ένα βαθμό ρίσκου και συγκίνησης για αυτόν που τον πραγματοποιεί, αλλά και ανάγκη για βαθύτερη γνώση του κόσμου και του ίδιου του ανθρώπου».

Στο πλαίσιο του τουρισμού περιπέτειας εντάσσεται ένας μεγάλος αριθμός δραστηριοτήτων με πολλές παραλλαγές, οι κυριότερες των οποίων συνοπτικά είναι οι εξής:²²³

- **Τουρισμός εξερευνήσεων και προσπέλασης απρόσιτων περιοχών.** Τέτοιες εξερευνήσεις πραγματοποιούνται συνήθως σε δάση, ψηλά βουνά, στέπες κ.α. Αυτού του είδους οι αποστολές είναι εξοπλισμένες με υψηλής τεχνολογίας όργανα, τα οποία παρέχουν τη δυνατότητα επικοινωνίας και προσανατολισμού. Συνήθως τις αποστολές συνοδεύουν εκπαιδευμένοι οδηγοί βουνού (guides) που διαθέτουν την ανάλογη πείρα. Ιδιαίτερα γνωστές στο ευρύ κοινό είναι επίσης και οι διασχίσεις (crossing), οι οποίες χρηματοδοτούνται από μεγάλες πολυεθνικές, όπως το Camel trophy, το Marlboro Adventure Team και το Cutty Sark Crossing.
- **Τουρισμός ακραίων αθλημάτων.** Ως τέτοιες μορφές μπορούν να αναφερθούν το rafting, το canoe - kayak, το ράλι, οι αναρριχήσεις και καταβάσεις βουνού και βράχων, οι ελεύθερες πτώσεις με αλεξίπτωτο, το bungee - jumping, η διάσχιση φαραγγιών, η

²²³ Βελισσαρίου, Ε., 2000, *Μάνατζμεντ Ειδικών και Εναλλακτικών Μορφών Τουρισμού*, Τόμος Δ, Διοίκηση Τουρισμού και Τουριστικών Επιχειρήσεων, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Πάτρα, Κεφάλαιο 3^ο, ενότητα 3.2, σελ. 111.

εξερεύνηση σπηλαίων. Οι παραπάνω δραστηριότητες προϋποθέτουν εξειδικευμένες γνώσεις και εξοπλισμό από τη μεριά των συμμετεχόντων.

- **Τουρισμός ασκήσεων και επιβίωσης.** Η συγκεκριμένη μορφή τουρισμού έχει εμφανιστεί τα τελευταία χρόνια και σκοπό έχει την επιβίωση ή τον προσανατολισμό κάτω από δυσμενείς συνθήκες, την εκμάθηση τρόπων και τεχνικών επιβίωσης με ελάχιστα εφόδια.
- **Κυνηγητικός τουρισμός και τουρισμός σαφάρι.** Οι λάτρεις του κυνηγιού υποστηρίζουν ότι το κυνήγι ως άθλημα του εντοπισμού, καταδίωξης και θανάτωσης θηραμάτων αποτελεί μια δραστηριότητα που εξασκεί τις σωματικές και πνευματικές δυνάμεις του ανθρώπου. Επίσημα δεν μπορούμε να πούμε ότι είναι μια αναγνωρισμένη μορφή εναλλακτικού τουρισμού, απλώς παρατηρείται μια έντονη δραστηριοποίηση των ενασχολούμενων κατά την κυνηγετική περίοδο, η οποία έχει τα χαρακτηριστικά τουριστικής δραστηριότητας, χωρίς να υπάρχουν οι ανάλογες υποδομές, ελεγχόμενες περιοχές εκτροφής θηραμάτων, και απλώς αρκετοί από αυτούς φιλοξενούνται σε καταλύματα του Αγροτικού και Ορειβατικού τουρισμού.

2.5.7. ΓΕΩΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ο γεωτουρισμός είναι μια ειδική μορφή τουρισμού. Το κίνητρο που ωθεί στην τουριστική μετακίνηση είναι η εμπειρία, η γνώση και η απόλαυση της γεωκληρονομιάς. Βασικά στοιχεία για την ανάπτυξή του αποτελούν ο γεωλογικός χαρακτηρισμός των τουριστικών προορισμών, η γεωδιατήρηση και η παροχή διερμηνείας. Για να αποτελέσει ο γεωτουρισμός μια βιώσιμη επιλογή πρέπει ο σχεδιασμός και η ανάπτυξη των τουριστικών υποδομών, η μετέπειτα λειτουργία τους και επίσης το μάρκετινγκ να επικεντρώνονται σε κριτήρια περιβαλλοντικής, κοινωνικής, πολιτιστικής και οικονομικής αειφορίας, έτσι ώστε να διασφαλίζεται ότι δεν θα διαταραχτεί από την άφιξη των τουριστών ούτε το φυσικό περιβάλλον ούτε η κοινωνικό - πολιτιστική δομή των κοινοτήτων υποδοχής, αντίθετα οι τοπικές κοινότητες θα ωφεληθούν από τον τουρισμό οικονομικά και πολιτιστικά.

2.5.8. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η άποψη που κυριαρχεί είναι ότι τελικά δεν υπάρχει μορφή τουρισμού χωρίς αρνητικές συνέπειες για το περιβάλλον. Αυτονόητο είναι ότι παρόλο που ο εναλλακτικός τουρισμός επιχειρεί να μειώσει πολλά από τα περιβαλλοντικά προβλήματα του συμβατικού μαζικού τουρισμού, θεωρείται περισσότερο βλαβερός από τη μη ανάπτυξη. Υπάρχουν ωστόσο ορισμένοι συγγραφείς²²⁴ που υποστηρίζουν ότι ο μαζικός τουρισμός είναι αναπόφευκτος εξαιτίας της μεγάλης τουριστικής ζήτησης και λόγω των τεραστίων επενδύσεων σε μαζικού τύπου τουριστικά καταλύματα. Εξάλλου, αλλοιώσεις τόσο του φυσικού όσο και του πολιτιστικού και δομημένου περιβάλλοντος μπορούν να μειώσουν την ελκυστικότητα του τόπου προορισμού και να επιδράσουν αυξητικά σε τάσεις όπως εκείνες του μαζικού οργανωμένου παραθεριστικού τουρισμού σε βάρος του εξατομικευμένου και εναλλακτικού.²²⁵ Όμως, ακόμη κι αν όλοι οι τουριστικοί προορισμοί επιτύχουν να μειώσουν τον αριθμό των τουριστών που τους επισκέπτονται, αυτό δεν θα αποτελέσει λύση, αφού η ενεργή τουριστική ζήτηση θα ξεπεράσει την προσφορά.²²⁶ Συνεπώς, αυτό που απαιτείται είναι να καταβληθούν προσπάθειες ώστε να γίνει το συμβατικό πιο βιώσιμο.²²⁷ Όμως υπάρχουν προορισμοί που έχουν μεγάλες προοπτικές για την προώθηση εναλλακτικών προτύπων τουριστικής ανάπτυξης και πρέπει να καταβάλλουν υπέρογκες προσπάθειες για να αποφύγουν τη μαζικοποίηση της τουριστικής βιομηχανίας και τις αρνητικές της συνέπειες.

²²⁴ Andriotis, K. (2001), *Tourism Planning and Development in Crete*, Recent Tourism Policies and their Efficacy, *Journal of Sustainable Tourism*, σελ. 298 - 316, στο: Andriotis, K. (2003a), *Tourism in Crete, A form of modernization*, *Current Issues in Tourism*, σελ. 150.

Wheeller, B. (1992), *Alternative tourism - a deceptive ploy*, In: Cooper, C. and Lockwood, A. (eds), *Progress in Tourism Recreation and Hospitality Management*, Vol 4, Belhaven, London, σελ. 140 - 145, στο: Andriotis, K. (2003a), *Tourism in Crete, A form of modernization*, *Current Issues in Tourism*, σελ. 150.

²²⁵ Βαρβαρέσος Στέλιος, *Τουρισμός, Έννοιες, Μεγέθη, Δομές: Η Ελληνική Πραγματικότητα*, Αθήνα 1998, σελ. 107.

²²⁶ Wheeler, B., 1991, *Tourism's troubled times: responsible tourism is not the answer*, *Tourism Management*, σελ. 91 - 96, στο: Andriotis, K. (2003a), *Tourism in Crete, A form of modernization*, *Current Issues in Tourism*, σελ. 150.

²²⁷ Godfrey, K.B., 1993, *Tourism and Sustainable Development: Towards a Sustainable Framework*, PhD thesis, Oxford: Oxford Brookes University, στο: Andriotis, K. (2003a), *Tourism in Crete, A form of modernization*, *Current Issues in Tourism*, σελ. 150.

Β ΜΕΡΟΣ: ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

3.1. ΦΥΣΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

3.1.1. ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟΣ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΓΕΩΦΥΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ - ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Ο Δήμος Ζαγοράς υπάγεται διοικητικά στο Νομό Μαγνησίας της Περιφέρειας Θεσσαλίας και αποτελεί, γεωγραφικά, τμήμα του βόρειο - ανατολικού τμήματος του Νομού Μαγνησίας (Γεωγραφικό Πλάτος: 39,4482087872955°, Γεωγραφικό Μήκος: 23,1003951558808°). Συνορεύει βόρεια με την Κοινότητα Κεραμιδίου (24), δυτικά με το Δήμο Κάρλας (11), την Κοινότητα Μακρινίτσας (25) και τους Δήμους Πορταριάς (16) και Αγριάς (2) και νότια με το Δήμο Μουρεσίου (13), (Εικόνα 3.2).

Η Έκταση του Δήμου είναι 96.101 τ.χμ. Ο Δήμος ιδρύθηκε το 1999 με το Νόμο Καποδίστρια και αποτελείται από 3 δημοτικά διαμερίσματα, αυτά της Ζαγοράς, της Μακρυρράχης και του Πουρίου. Οι παραλίες που ανήκουν στο Δήμο Ζαγοράς είναι το Χορευτό που υπάγεται στο δημοτικό διαμέρισμα Ζαγοράς, οι Άγιοι Σαράντα του δημοτικού διαμερίσματος Μακρυρράχης, ο Οβρυός, η Ανάληψη και η Ελίτσα του δημοτικού διαμερίσματος Πουρίου.²²⁸

Η περιοχή μελέτης οριοθετείται από τα γεωγραφικά όρια του Καποδιστριακού Δήμου Ζαγοράς. Τα ακριβή όρια της περιοχής καθορίζονται σε επίπεδο δημοτικού διαμερίσματος. Η έκταση της περιοχής ανέρχεται σε 96,101 τ. χμ. και ο πληθυσμός της ανέρχεται στους 3,829 κατοίκους.²²⁹

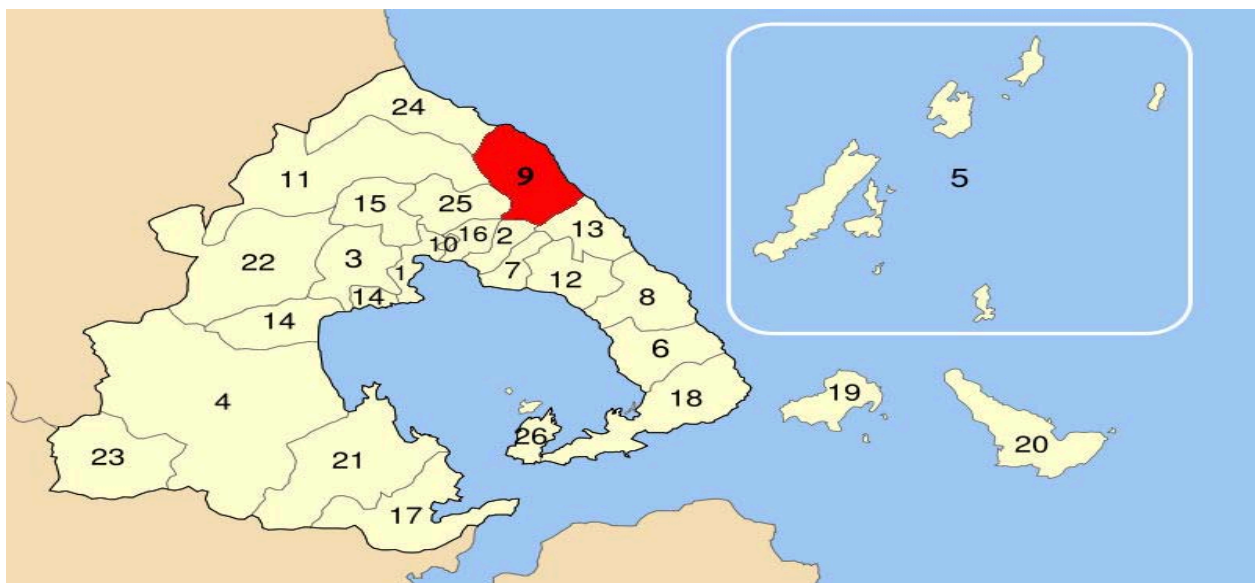
²²⁸ Απογραφή Ε.Σ.Υ.Ε. 2001, διαθέσιμο στο: <http://www.statistics.gr>.

Εικόνα 3.1 : Ευρύτερη Περιοχή Δήμου Ζαγοράς

Πηγή: Ανάβαση Digital – Άτλας Πηλίου 2009, διαθέσιμο στο: www.anavasi.gr.

Εικόνα 3.2 : Δήμος Ζαγοράς στο Νομό Μαγνησίας

Πηγή: Δήμος Ζαγοράς, διαθέσιμο στο: www.zagora.gr.

²²⁹ Απογραφή Ε.Σ.Υ.Ε. 2001, διαθέσιμο στο: <http://www.statistics.gr>.

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζεται η σύσταση και η έκταση του συγκεκριμένου Δήμου:

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.1. : Πληθυσμός και Έκταση ανά δημοτικό διαμέρισμα Δήμου Ζαγοράς

ΔΗΜΟΣ	ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑ	ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	ΟΙΚΙΣΜΟΙ	ΕΚΤΑΣΗ τ.χμ.	ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ
Δήμος Ζαγοράς	Δ.Δ. Ζαγοράς	2582	Ζαγορά	37388	2389
			Ανάληψη		55
			Πουριανός Σταυρός		39
			Χορευτό		99
	Δ.Δ. Μακρυρράχης	663	Μακρυρράχη	8872	602
			Άγιοι Σαράντα		33
			Καράβωμα		28
	Δ.Δ. Πουρίου	584	Πουρί	49841	538
			Ελίτσα		12
			Οβρυός		34

Πηγή: Απογραφή Ε.Σ.Υ.Ε. 2001, διαθέσιμο στο: www.statistics.gr.

Κοινό χαρακτηριστικό της περιοχής είναι το έντονο ανάγλυφο καθώς και τα 3 Δημοτικά Διαμερίσματα έχουν υψόμετρο μεγαλύτερο των 250 μέτρων. Στο Δήμο Ζαγοράς δεν υπάρχουν μεγάλα ποτάμια. Αντίθετα υπάρχουν διάσπαρτα ρέματα και πολυάριθμες πηγές με κατάλληλο νερό για άρδευση και ύδρευση. Αυτό οφείλεται στο μεγάλο μέσο ετήσιο ύψος βροχής και χιονοπτώσεων. Πράγματι τα 3 Δημοτικά Διαμερίσματα είναι χτισμένα στις παρυφές του Πηλίου και πιο συγκεκριμένα στο βορειοανατολικό Πήλιο ενώ μεταξύ τους σχηματίζονται απότομες ρεματιές οι οποίες διαρρέονται από τους χείμαρρους Καλοκαιρινός (μεταξύ Ζαγοράς και Πουρίου) και Μεγάλο Ρέμα (μεταξύ Ζαγοράς και Μακρυρράχης). Οι χείμαρροι αυτοί απολήγουν στους παραλιακούς οικισμούς Ανάληψης και Αγίων Σαράντα, που ο τελευταίος είναι επίγειο του δημοτικού διαμερίσματος Μακρυρράχης (όπου και ανήκει διοικητικά). Στο δημοτικό

διαμέρισμα Ζαγοράς υπάρχουν 3 ρεματιές οι οποίες απολήγουν στον παραλιακό οικισμό Χορευτό, που αποτελεί και το επίνειο της Ζαγοράς.

Σύμφωνα με την κατάταξη της Ε.Σ.Υ.Ε. ο Δήμος Ζαγοράς σε ολόκληρη την έκτασή του χαρακτηρίζεται ως ορεινή περιοχή. Συγκεκριμένα.²³⁰

- **Ημιορεινοί:** χαρακτηρίζονται οι Ο.Τ.Α. εκείνοι που η εδαφική περιοχή τους βρίσκεται στις υπώρειες των βουνών (ορέων) ή η έκτασή τους μοιράζεται η μισή περίπου στην πεδιάδα και η άλλη μισή στο βουνό, αλλά πάντα με υψόμετρο μέχρι 800 μ. για το μεγαλύτερο μέρος της περιοχής του Ο.Τ.Α.
- **Ορεινοί:** χαρακτηρίζονται οι Ο.Τ.Α. εκείνοι που η εδαφική τους επιφάνεια είναι πολύ κεκλιμένη και κατ' εξοχήν ανώμαλη, χωρίζεται δε από χαράδρες ή καλύπτεται από ορεινούς όγκους που δημιουργούν πολλαπλές και βαθιές εδαφικές πτυχώσεις με υψομετρικές διαφορές μεγαλύτερες από 400 μ. Επίσης, όλοι εκείνοι οι Ο.Τ.Α. που η εδαφική τους επιφάνεια ή μεγάλο μέρος της βρίσκεται σε υψόμετρο ανώτερο από 800 μ. από την επιφάνεια της θάλασσας.

Ενώ σύμφωνα με την οδηγία της ΕΟΚ 75/286²³¹ τα δημοτικά διαμερίσματα της περιοχής μελέτης χαρακτηρίζονται ως ορεινά.

Πρόκειται για δήμους, κοινότητες και οικισμούς που έχουν τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

- Η κτηματική τους έκταση βρίσκεται σε υψόμετρο υψηλότερο από 800 μ.
- Η κτηματική τους έκταση βρίσκεται μεταξύ 600 - 800 μ. και οι κλίσεις του εδάφους είναι τουλάχιστον 16%.

²³⁰ Μελέτη Στρατηγικού Προγράμματος Δράσης για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών, 2000, Εργαστήριο Αγροτικού Χώρου, Επιστημ. Υπεύθυνος Δ. Γούσιος, στην οποία τονίζεται η αναγκαιότητα ορισμού κοινών κριτηρίων για τον προσδιορισμό των ορεινών και μειονεκτικών Ο.Τ.Α. – περιοχών, διαθέσιμο στο: <http://www.eapilio.gr/leaderarea.htm>.

²³¹ Γούσιος Δ., 1999, *Η χωρική διάσταση στο σχεδιασμό και εφαρμογή πολιτικών για τον ορεινό χώρο: από τις ορεινές κοινότητες στις ορεινές γεωγραφικές ζώνες*, στο: *Ορεινές περιοχές και Βαλκάνια*, Εκδ. Euromontana και Ινστιτούτο Ορεινής Οικονομίας / ΕΘΙΑΓΕ, Αθήνα.

- Η κτηματική τους έκταση βρίσκεται κάτω από 600 μ. και οι κλίσεις εδάφους είναι τουλάχιστον 20%.
- Εάν ένας δήμος, κοινότητα ή οικισμός έχει μια από τις παρακάτω περιπτώσεις σε ποσοστό κτηματικής έκτασης τουλάχιστον 80% ή το άθροισμα των περιπτώσεων 1,2 και 3, είναι τουλάχιστον 80% επί του συνόλου της κτηματικής του έκτασης, τότε είναι δυνατόν να ενταχθεί στις ορεινές περιοχές.

Τα εδάφη της περιοχής, όπως άλλωστε συμβαίνει σχεδόν για το σύνολο των εδαφών της Ελλάδας δεν έχουν ταξινομηθεί και χαρτογραφηθεί. Τα ελάχιστα εδαφολογικά δεδομένα που υπάρχουν αφορούν, διάσπαρτες και μεμονωμένες περιοχές και φυσικά δεν μπορούν να οδηγήσουν σε κάποια ειδικά συμπεράσματα.

Οι κλίσεις του εδάφους κυμαίνονται από μηδενικές έως σχεδόν κατακόρυφες σε ορισμένα σημεία. Σε βόρειες γενικά εκθέσεις με ήπιες κλίσεις όπου η βλάστηση διατηρείται πυκνή, το έδαφος είναι βαθύ έως πολύ βαθύ και γόνιμο. Στην γονιμότητα συντελεί και το άφθονο φύλλωμα που ανανεώνει κάθε χρόνο τις θρεπτικές ουσίες του εδάφους. Οι καλλιεργούμενες εκτάσεις αντίθετα χαρακτηρίζονται από ανεπάρκεια οργανικής ουσίας και σε περιπτώσεις με ισχυρές κλίσεις, το έδαφος είναι μέτρια βαθύ μέχρι αβαθές.

Η περιοχή μελέτης έχει έντονο ανάγλυφο και η μορφολογία του χαρακτηρίζεται και από τη γειννιάσή του με το Αιγαίο. Τα πετρώματα του μεγαλύτερου τμήματος της περιοχής (περίπου το 70%) είναι σχιστόλιθοι (φυλλίτες και γνεύσιοι), ενώ στο νοτιοανατολικό τμήμα υπάρχουν σερπεντίνες και τρεις θέσεις με ασβεστόλιθους (περίπου 30% της περιοχής).

3.1.2. ΚΛΙΜΑΤΟΛΟΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Το Πήλιο λόγω της γεωγραφικής του θέσης και λόγω της μορφολογίας του εδάφους του εμφανίζει δύο διαφορετικές κλιματολογικές ζώνες.

Η πρώτη ζώνη, περιλαμβάνει τις παραθαλάσσιες περιοχές, χαρακτηρίζεται από βόρειους ανέμους και υψηλά επίπεδα υγρασίας. Εμφανίζει ήπιο και βροχερό χειμώνα, άνοιξη και

φθινόπωρο με υψηλά επίπεδα βροχοπτώσεων και ζεστό και ξηρό καλοκαίρι. Η δεύτερη ζώνη αφορά τους ορεινούς όγκους του βουνού. Κατά τη διάρκεια του χειμώνα επικρατούν χαμηλές θερμοκρασίες, έντονες βροχοπτώσεις και χιονοπτώσεις. Η ομίχλη είναι σύνηθες φαινόμενο σε αντίθεση με τους παγετούς που τους συναντάμε σπάνια. Οι κλιματολογικές συνθήκες που χαρακτηρίζουν το Πήλιο ευνοούν την ανάπτυξη δραστηριοτήτων χειμερινού και θερινού τουρισμού.

Το γενικό κλίμα του Δήμου Ζαγοράς (και γενικότερα του βόρειο - ανατολικού Πηλίου) είναι, είτε κλίμα υγρό, που χαρακτηρίζεται από μεγάλης διάρκειας και πολύ θερμό καλοκαίρι, με ήπιους χειμώνες και πολύ υγρές όλες τις εποχές του έτους, είτε κλίμα χερσαίο μεσογειακό, που χαρακτηρίζεται από πολύ θερμά και ξηρά καλοκαίρια και ήπιους χειμώνες. Το βιοκλίμα παρουσιάζει, αυξανόμενου του υψομέτρου, μετάβαση από τον ασθενή μέσο – μεσογειακό προς τον υπό - μεσογειακό χαρακτήρα.²³² Το κλίμα στην περιοχή μελέτης (Ανατολικό Πήλιο) επηρεάζεται από τους υγρούς ανέμους που φυσούν από το Αιγαίο, με αποτέλεσμα να έχουμε δροσερά καλοκαίρια και ψυχρούς χειμώνες σε σχέση με τις υπόλοιπες περιοχές του Πηλίου. Ο χειμώνας είναι βαρύν με χιόνι που μπορεί να φθάσει τα 2 με 4μ, πάχος στις ανατολικές πλαγιές, ενώ το καλοκαίρι είναι δροσερό. Παρατηρείται χιόνι και στους παραλιακούς οικισμούς του Δήμου κατά τους χειμερινούς μήνες.

Με βάση τις παρατηρήσεις της περιόδου 1982 – 1995 του τοπικού μετεωρολογικού σταθμού Ζαγοράς, που βρίσκεται στην περιοχή σε υψόμετρο 495 μ. έχουμε τις παρακάτω ενδεικτικές παρατηρήσεις :

²³² Μαυρομμάτης, Γ., 1980, *Το Βιόκλιμα της Ελλάδος, Σχέσεις κλίματος και βλάστησης, Βιοκλιματικοί χάρτες, Δασική Έρευνα*, Τόμος Ι, Παράρτημα.

Πίνακας 3.2 : Στοιχεία θερμοκρασίας περιόδου 1982 - 1995

Μέσο Ετήσιο Ύψος Βροχής	Μέση Ετήσια Θερμοκρασία	Μέση Ελάχιστη Θερμοκρασία Ψυχρότερου Μήνα (Ιανουάριος)	Μέση Ελάχιστη Θερμοκρασία Θερμότερου Μήνα (Αύγουστος)	Απόλυτα Ελάχιστη Θερμοκρασία (Φεβρουάριος)	Απόλυτα Μέγιστη Θερμοκρασία (Αύγουστος)	Άνεμοι
1352 mm	15.34 °C	6.5 °C	26.1 °C	(-) 5.2 °C	34.0 °C	B, ΒΔ

Πηγή: Μετεωρολογικός Σταθμός Ζαγοράς διαθέσιμο στο: <http://www.zagora.com.gr/wx>.

Η ξηροθερμική περίοδος, σύμφωνα με το ομβροθερμικό διάγραμμα είναι διάρκειας περίπου 2 μηνών, αρχίζει από τις αρχές Ιουλίου και λήγει περίπου στα τέλη Αύγουστου.²³³

3.1.3. ΧΛΩΡΙΔΑ – ΠΑΝΙΔΑ

Η ποικιλομορφία του οικοσυστήματος του Δήμου Ζαγοράς, το οποίο περιλαμβάνει ζώνες παράκτιες και ορεινές, βοηθά στην ανάπτυξη δράσεων περιβαλλοντικού τουρισμού όπως η παρατήρηση πουλιών και ζώων, η συλλογή βοτάνων και καρπών κλπ. Πρόκειται για ένα κατάφυτο και εύφορο μέρος, με ενδιαφέρουσα βιοποικιλότητα και έναν πλούσιο υδροφόρο ορίζοντα που υποστηρίζει τα είδη χλωρίδας και πανίδας και υποστηρίζεται από το εύκρατο μεσογειακό κλίμα.

Οι διαφορετικές κλιματολογικές συνθήκες της περιοχής μελέτης και γενικότερα του Πηλίου, αποτελούν την αιτία για την βιοποικιλότητα που παρατηρείται. Στα μεγαλύτερα υψόμετρα του Δήμου η επικρατούσα βλάστηση είναι δάση οξιάς (*Fagus moesiaca*), ενώ στα χαμηλότερα υψόμετρα, εκτείνονται δάση καστανιάς και υπάρχουν επίσης συστάδες με λεύκες (*Populus tremula*) και ιτιές (*Salix caprea*). Δίπλα από τα ρυάκια και τις πηγές παρατηρούμε πλατάνια και σκλήθρα. Τέλος στη χλωρίδα της περιοχής συγκαταλέγονται βότανα με θεραπευτικές ιδιότητες

²³³ Μετεωρολογικός Σταθμός Ζαγοράς διαθέσιμο στο: <http://www.zagora.com.gr/wx>.

καθώς και οι καλλιεργούμενες εκτάσεις, οι οποίες κατά κύριο λόγο περιλαμβάνουν μηλιές στα μεγαλύτερα υψόμετρα και ελιές στα χαμηλότερα υψόμετρα. Συνοπτικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι εμφανίζονται τέσσερις ζώνες βλάστησης:

- Η ευμεσογειακή ζώνη βλάστησης, που καταλαμβάνει τα χαμηλότερα υψόμετρα της περιοχής στην οποία εμφανίζονται τα περισσότερα αυτοφυή αρωματικά και φαρμακευτικά taxa, όπως τα *Salvia fruticosa* (φασκόμηλο), *Thymus* spp. (θυμάρι), *Sideritis* spp. (τσάι) κ.ά.
- Η παραμεσογειακή ζώνη βλάστησης, που καταλαμβάνει τα μέσα υψόμετρα της περιοχής στην οποία εμφανίζονται δάση δρυός (*Quercus frainetto*) και δάση καστανιάς (*Castanea sativa*).
- Η Ζώνη δασών οξιάς, ελάτης και παραμεσογείων κωνοφόρων τα είδη που επικρατούν είναι: δασική οξιά (*Fagus silvatica*) και μεμονωμένα άτομα υβριδογενούς ελάτης (*Abies borisii regis*).
- Οι Αζωνικές διαπλάσεις, οι οποίες αποτελούν κυρίως παρόχθια βλάστηση.

Τα κυριότερα είδη που απαντώνται στις παραπάνω ζώνες παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα:

Πίνακας 3.3 : Κυριότερα είδη χλωρίδας Δήμου Ζαγοράς

ΚΟΙΝΟ ΟΝΟΜΑ	ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΟΝΟΜΑ
Αγράμπελη	Clematis vitalba
Αγριελιά	Olea europaeae
Αγριοκαστανιά	Castanea vulgaris
Αγριοκορομηλιά	Prunus pseudoarmenica
Αγριοτριανταφυλλιά	Rosa sempervirens
Άμισχος ή απόδισκος δρυς	Q. sessiliflora
Ασπάλαθος	Calycotoma villosa
Βάτος	Rubus sp.
Ελάτη κεφαλληνιακή	Abies cephalonica
Ελάτη υβριδογενής	Abies borisii regis
Ελιά	Olea oleaster
Ευθύφλοιος δρυς	Quercus cerris
Ιπποκαστανιά	Aesculus hippocastanum
Καρδιά	Juglans regia
Καστανιά	Castanea sativa
Κέδρο	Juniperus oxycedrus
Κισσός	Hedera helix
Κουμαριά	Arbutus unedo
Κυπαρίσσι	Cupressus sempervirens
Μηλόκερδος	Juniperus foetidissima
Μυρτιά	Myrtus communis
Οξυά δασική	Fagus sylvatica
Πουρνάρι	Quercus coccifera
Παραθαλάσσια πεύκη	Pinus maritima
Πλάτανος	Platanus orientalis
Πλατύφυλλος δρυς	Quercus conferta
Σκλήθρο	Alnus glutinosae
Σχίνος	Pistacia lentiscus
Τραχεία πεύκη	Pinus brutia
Τρίλοβος σφένδαμος	Acer trilobum monsrensulanum
Τριφύλλι δενδρώδες	Trifolium sp.
Τσαπουρνιά	Prunus spinosa
Τσουκνίδα	Urtica urens

Φλαμουριά	Tillia pomentosa
Φτέρη	Pteridium sp.
Χαλέπιος πεύκη	Pinus halepensis
Χνοώδης δρυς	Q. pubescens
Χρυσόξυλο	Rhus cotinus
Ψευδακακία	Robinia pseudoacacia

Πηγή: Αναπτυξιακή Εταιρεία Μαγνησίας (ANEMA.E.), Κ.Π. INTERREG ΠΒ CADSES, ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ EST - EUROPEAN PLACES OF THE SPIRIT 3B072, Έρευνα Ανάλυσης Τουρισμού: Νομός Μαγνησίας, Βόλος, 2005. Εταιρεία Ανάπτυξης Πηλίου Α.Ε., Πρόταση Τοπικού Προγράμματος LEADER +, Βόλος, 2002. Διαθέσιμο στο: <http://www.minenv.gr>.

Η πανίδα της περιοχής είναι πλούσια σε κοινά είδη Πασχαλίτσα (*Coccinella septempunctata*), Χελώνα (*Testudo graeca*), Πεταλούδα (*Vanessa atalanta*), Πεταλούδα (*Iphiclidides podalirius*) (Linnaeus, 1758), Πεταλούδα (*Polygonia progne*), Πεταλούδα (*Lasiommata maera*), Άλογο (εναλ. ίππος) (*Equus caballus*), Ασημόγλαρος (*Larus cachinnans*), Δενδρότσιγλα (*Turdus viscivorus*) αλλά περιλαμβάνει και κάποια σπάνια είδη. Έχουν καταγραφεί πολλά είδη ασπόνδυλων, μεταξύ αυτών ενδημικά και σπάνια είδη, όπως τα Σκαθάρια (*Lucanus cervus*) και Κουνούπι (*Cordulegaster heros*). Επιπλέον, η περιοχή φιλοξενεί σπάνια και προστατευόμενα είδη αμφιβίων και ερπετών.

Στον πίνακα που ακολουθεί παρουσιάζονται μερικά από τα είδη ορνιθοπανίδας που συναντάμε στο Δήμο Ζαγοράς και κατ' επέκταση στο Ανατολικό Πήλιο :

Πίνακας 3.4 : Είδη πανίδας Δήμου Ζαγοράς

ΚΟΙΝΟ ΟΝΟΜΑ	ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟ ΟΝΟΜΑ
Αετομάχος	Lanius collurio
Αηδόνη	Luscinia megarhynchos
Αμπελουργός	Emberiza melanocephala
Ασημόγλαρος	Larus cacchicans
Βαλκανοτσικλιτάρα	Dendrocopos syriacus
Βλάχος	Emberiza hortulana
Βουβόκυκνος	Cygnus olor
Βραχοκιρκίνεζο	Falco tinnunculus
Βραχοτσιπανάκος	Sitta neumayer
Γαλαζοκότσοφας	Monticola solitarius
Γαλαζοπαπαδίτσα	Parus caeruleus
Γαλιάντρα	Melanocorypha calandra
Γερακίνα	Buteo buteo
Γιδοβύζι	Caprimulgus europaeus
Γκιώνης	Otus scops
Δασότρυγγας	Tringa ochropus
Δεκαοχτούρα	Streptopelia decaocto
Δενδρογέρακο	Falco subbuteo
Δενδροκελάδα	Anthus trivialis
Δενδροσταρήθρα	Lullula arborea
Δενδροφυλλοσκόπος	Phylloscopus collybita
Δενδροχελιδόνο	Hirundo daurica
Διπλοσάινο	Accipiter gentiles
Δρυοκολάπτης	Dendrocopos sp.
Θαλασσοσφυριχτής	Charadrius alexandrinus
Θαμνοτσιροβάκος	Sylvia communis
Θαμνοφυλλοσκόπος	Phylloscopus trochilus
Καλόγερος	Parus major
Καρβουνιάρης	Phoenicurus ochrurus
Κάργια	Corvus monedula
Καρδερίνα	Carduelis carduelis
Κατανοκέφαλος γλάρος	Larus ridibundus
Κατσουλιέρης	Galerida cristata
Κεδρότσιγλα	Turdus pilaris
Κίσσα	Garrulus glandarius
Κιτρινοσουσουράδα	Motacilla flava

Κοκκινοκεφαλάς	Lanius senator
Κοκκινολαίμης	Erithacus rubecula
Κοκκινοσκέλης	Tringa totanus
Κοκκινοτσιροβάκος	Sylvia cantillans
Κοκκινότσιγλα	Turdus iliacus
Κοκκινούρης	Phoenicurus phoenicurus
Κοράκι	Corvus corax
Κότσυφας	Turdus merula
Κούκος	Cuculus canorus
Κουκουβάγια	Athene noctua
Κουρούνα	Corvus corone
Κρυπτοτσικνιάς	Ardeolus ardeolus
Λασποσκαλίδρα	Calidris alpina
Λευκοσουσουράδα	Motacilla alba
Λευκοτσικνιάς	Egretta garzetta
Λιβαδοκελάδα	Anthus pratensis
Λιοστριτίδα	Hippolais olivetorum
Λούγαρο	Carduelis spinus
Μαυρολαίμης	Saxicola torquata
Μαυροσκούφης	Sylvia atricapilla
Μαυροτσιροβάκος	Sylvia melanocephala
Μελισσοφάγος	Merops apiaster
Μεσοτσικλιτάρα	Dendrocopos medius
Μικρογαλιάντρα	Calandrella brachydactyla
Μικροτσικνιάς	Ixobrychus minutus
Μπεκάτσα	Scolopax rusticola
Μπεκατσίνι	Gallinago gallinago
Μυγοχάφτης	Muscicapa striata
Νανόμπουφος	Asio otus
Νερόκοτα	Gallinula chloropus
Νεροκοτσέλα	Rallus aquaticus
Ορτύκι	Coturnix coturnix
Πεπλόγλαυκα	Tyto alba
Πετροπέρδικα	Alectoris graeca
Ποταμοσφουριστής	Charadrius dubius
Σαΐνι	Accipiter nisus
Σηροτσιχλόνο	Emberiza cirulus
Σκαρθάκι	Serinus serinus

Σκεπαρνάς	Apus melba
Σπίνος	Fringilla coelebs
Σπιρτοχελίδονο	Delichon urbica
Σπουργίτης	Passer domesticus
Σταρήθρα	Alauda arvensis
Σταυραετός,	Hieraeetus pennatus
Σταχτοπετρόκλης	Oenanthe oenanthe
Σταχτοσουσουράδα	Motacilla cinerea
Συκοφάγος	Oriolus oriolus
Τρυγόνι	Streptopelia turtur
Τρυποφράχτης	Troglodytes troglodytes
Τσαλαπετεινός	Upupa epops
Τσαρτσάρα	Turdus viscivorus
Τσιφτάς	Miliaria calandra
Τσίγλα	Turdus philomelos
Τσιχλογέρακο	Accipiter nisus
Φαλαρίδα	Fulica atra
Φανέτο	Carduelis cannabina
Φάσσα	Columba palumbus
Φιδαετός	Circaetus gallicus
Φλώρος	Carduelis chloris
Χαλκόκοτα	Plegadis falcinellus
Χαλκοκουρούνα (τρωτό)	Coracias garrulus
Χαμοκελάδα	Anthus campestris
Χελιδόνι	Hirundo rustica
Χοντρομύτης	Coccothraustes coccothraustes
Χουχουριστής	Strix aluco
Χρυσαιετός (τρωτό)	Aquila chrysaetos
Ψαρόνι	Sturnus vulgaris
Ψευταηδόνι	Cettia cetti
Ωχροσταχτάρα	Apus pallidus

Πηγή: Αναπτυξιακή Εταιρεία Μαγνησίας (ANEMA.E.), Κ.Π. INTERREG IIB CADSES, ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ EST - EUROPEAN PLACES OF THE SPIRIT 3B072, Έρευνα Ανάλυσης Τουρισμού: Νομός Μαγνησίας, Βόλος, 2005.
Εταιρεία Ανάπτυξης Πηλίου Α.Ε., Πρόταση Τοπικού Προγράμματος LEADER +, Βόλος, 2002.

Διαθέσιμο στο: <http://www.minenv.gr>.

3.1.4. ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

Τα γνωρίσματα του φυσικού περιβάλλοντος της περιοχής μελέτης προσδιορίζουν τις δυνατότητες ανάπτυξης του αγροτουρισμού στο Δήμο Ζαγοράς. Με την παραδοχή ότι οι σύγχρονες τάσεις του τουρισμού διαμορφώνουν προτεραιότητες προς την κατεύθυνση της σύνδεσης των διακοπών του επισκέπτη με τα γνωρίσματα της περιοχής υποδοχής, καθίσταται αναγκαία η μετατόπιση της λογικής του τουριστικού σχεδιασμού από το «κατάλυμα» στη «δραστηριότητα». Κατά συνέπεια, το φυσικό περιβάλλον περιγράφεται και αξιολογείται στο παρόν κείμενο με κριτήριο τη δυνατότητα υποστήριξης δραστηριοτήτων στο φυσικό χώρο. Επιπλέον, θεωρείται ότι η επέκταση δραστηριοτήτων και εκτός περιοχής μελέτης ενισχύει και τους τουριστικούς πόρους της περιοχής αλλά και λειτουργικά διασυνδέει το Δήμο Ζαγοράς με τις υποδομές, τους πόρους και τις ευκαιρίες του υπόλοιπου Πηλίου. Τα γνωρίσματα του φυσικού περιβάλλοντος που έχουν τουριστική σημασία είναι:

Έντονο και πτυχωμένο ανάγλυφο, που διαμόρφωσε συνθήκες περιορισμένης τροχαίας προσπέλασης κατά το παρελθόν προς τις πολλαπλές θέσεις πανοραμικής παρατήρησης της περιοχής. Επιπλέον, οι πτυχώσεις έχουν διαμορφώσει ένα πυκνό υδρογραφικό δίκτυο μέσης και μεγάλης τάξης (μικρό - κοιλάδες, ρέματα και χείμαρροι) με ενδιαφέρουσα υδρόφιλη βλάστηση. Μεγάλη υψομετρική βαθμίδα, που επιτρέπει την ανάπτυξη πολλαπλών τύπων βλάστησης στην περιοχή. Στην ουσία σχεδόν όλοι οι τύποι βλάστησης του Πηλίου, από τα παράκτιες φυτοκοινωνίες μέχρι τους καστανεώνες, συνυπάρχουν στην περιοχή μελέτης. Μεγάλος πλούτος βιοποικιλότητας (χλωρίδα, πανίδα), που έχει αξιολογηθεί ως ευρωπαϊκής σημασίας και έχει οδηγήσει στην πρόταση ένταξης του ορεινού συγκροτήματος της ευρύτερης περιοχής στο δίκτυο NATURA 2000.²³⁴ Εκτεταμένα ανθρωπογενή γεωργικά - πολιτιστικά τοπία μικρής κλίμακας, όπου κυριαρχούν οι μηλιές και οι ελαιώνες (υπάρχουν όμως και άλλες μονοετείς και δενδρώδεις καλλιέργειες, π.χ. αραιοί αμυγδαλεώνες, αμπελώνες - εγκαταλειμμένοι ή υπολειμματικοί κ.λπ.). Αυτά τα αγροτικά τοπία αποτελούν προϊόντα της μακραίωνης συνδυασμένης δράσης φυσικών

²³⁴ Το Δίκτυο Natura 2000 αποτελεί ένα Ευρωπαϊκό Οικολογικό Δίκτυο περιοχών, οι οποίες φιλοξενούν φυσικούς τύπους οικοτόπων και οικοτόπους ειδών που είναι σημαντικοί σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Αποτελείται από δύο κατηγορίες περιοχών: Τις «Ζώνες Ειδικής Προστασίας (ΖΕΠ)» (Special Protection Areas - SPA) για την Ορνιθοπανίδα, όπως ορίζονται στην Οδηγία 79/409/ΕΚ, και τους «Τόπους Κοινοτικής Σημασίας (ΤΚΣ)» (Sites of Community Importance - SCI) όπως ορίζονται στην Οδηγία 92/43/ΕΚ, από: <http://www.minenv.gr/1/12/121/12103/g1210300.html>.

και ανθρωπίνων δυνάμεων, και χαρακτηρίζονται από υψηλότατη βιολογική ποικιλότητα, οικολογική ευστάθεια και αισθητική αξία.

Ο συνδυασμός των γνωρισμάτων αυτών διαμορφώνει το υπόστρωμα για την ανάπτυξη ενός αγροτουριστικού προγράμματος, με πολλαπλές δραστηριότητες στη φύση. Με οδηγό κυρίως το υδρογραφικό δίκτυο και τελικούς προορισμούς θέσεις υψηλής αισθητικής, οικολογικής και πολιτιστικής αξίας, ένα πλέγμα θεματικών διαδρομών μπορεί να χαραχθεί σε όλο το εύρος της περιοχής. Με δεδομένο ότι το πρότυπο του τουρισμού αυτής της μορφής στηρίζεται στη γνωριμία του επισκέπτη με τη φύση και την κοινωνία του Δήμου Ζαγοράς, η προστιθέμενη αξία στο φυσικό και ανθρωπογενές τοπίο της περιοχής θα προκύψει από την έντονη παροχή γνώσης και περιγραφής των στοιχείων του. Η σήμανση των διαδρομών είναι το ελάχιστο αυτονόητο που απαιτείται. Οι πληροφορίες για τον έμβιο κόσμο πρέπει να είναι διαθέσιμες παντού: στη φύση (π.χ. πινακίδες, σκαριφήματα σε ταμπέλες με ονομασίες φυτών, με χάρτες, με περιγραφές τοπικών ιστοριών), σε βιβλία και στους εκπαιδευμένους οδηγούς της περιοχής.

Αγροτουρισμός ή και οικοτουρισμός δεν ταυτίζεται σε καμία περίπτωση με μαζικό τουρισμό σε μικρά μεγέθη. Ο τουρισμός αυτός στηρίζεται στην τόνωση και ικανοποίηση του ειδικού ενδιαφέροντος του επισκέπτη, με έμφαση στη μοναδικότητα και τη σπανιότητα μίας δραστηριότητας σε ένα διακεκριμένο χώρο. Η διαδρομή πεζοπορίας στο Δήμο Ζαγοράς δεν είναι καθεαυτή μία ξεχωριστή εμπειρία για τον επισκέπτη. Όμως, η διαδρομή που θα τον οδηγήσει σε ένα ξεχωριστό γεγονός πρέπει να είναι γνώρισμα του Δήμου Ζαγοράς. Χωρίς ουσιαστική οικονομική επένδυση, αλλά με φαντασία, γνώση, σεβασμό προς τη φύση και προς τον επισκέπτη αξιοποιείται το ανάγλυφο. Ένα στοιχείο δηλαδή του Δήμου Ζαγοράς, μηδενικής τουριστικής αξίας για τον κλασικό τουρισμό, αλλά πολλά υποσχόμενο στα πλαίσια ενός καλά σχεδιασμένου και προωθημένου εναλλακτικού τουρισμού.

3.2. ΑΝΘΡΩΠΟΓΕΝΕΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

3.2.1. ΔΟΜΗΜΕΝΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ, ΑΞΙΟΛΟΓΟΙ ΟΙΚΙΣΜΟΙ

Στην περιοχή μελέτης οι οικισμοί, σύμφωνα με το Π.Δ. 19.10 / ΦΕΚ 594 Δ' / 13-11-78²³⁵ είχαν χαρακτηριστεί ως ενδιαφέροντες, τουριστικοί, παραθεριστικοί και καθορίστηκαν γενικοί και ειδικοί όροι δόμησης.

Σήμερα σύμφωνα με τα δελτία αρχιτεκτονικής αναγνώρισης που συντάχθηκαν οι οικισμοί είναι χαρακτηρισμένοι ως εξής :

- Ενδιαφέροντες : Ζαγορά, Πουρί
- Τουριστικοί : Ζαγορά, Μακρυρράχη, Πουρί
- Παραθεριστικοί : Χορευτό, Ανάληψη, Άγιοι Σαράντα, Ελίτσα, Οβρυός

Το οικιστικό απόθεμα των οικισμών αυτών παρουσιάζει τα εξής χαρακτηριστικά:

Η Ζαγορά που χαρακτηρίζεται ως ενδιαφέροντας οικισμός, έχει ειδικούς όρους και περιορισμούς δόμησης. Η στέγη είναι υποχρεωτική, διασπασμένους εξώστες, ξύλινα ή μεταλλικά κάγκελα και χρώμα όψεων άσπρο. Σε περίπτωση μη κατασκευής στέγης δεν τροφοδοτείται η οικία με ρεύμα σύμφωνα με απόφαση της Νομαρχίας. Απαγορεύεται η ανέγερση σε πυλωτή και το ύψος των οικοδομών περιορίζεται στα 7,50 μ. έως 8,50 μ. σε περίπτωση κλίσης του οικοπέδου.

Στον οικισμό του Πουρίου, διαφέρουν καθώς συναντάμε ως κυρίαρχο υλικό των κτισμάτων την πέτρα. Τα σπίτια χωροθετούνται κατά μήκος της οδού και είτε η κατοικία είναι κτισμένη

²³⁵ Περί χαρακτηρισμού ως Παραδοσιακών Οικισμών τινών του Κράτους και καθορισμού των όρων και περιορισμών δομήσεως αυτών, Κώδικας βασικής πολεοδομικής νομοθεσίας, Μέρος ΙΙ, Κεφάλαιο Β, Άρθρον 97, *Καταργούμενες Διατηρούμενες Διατάξεις*.

μπροστά και τα βοηθητικά κτίσματα στην αυλή πίσω, είτε η κατοικία είναι κτισμένη στο βάθος και μπροστά υπάρχει ψηλός μαντρότοιχος, φτιαγμένος από το ίδιο υλικό.

Σε ολόκληρο το Δήμο Ζαγοράς διακρίνουμε τέσσερις τύπους σπιτιών το ανοιχτό αγροτικό σπίτι, το κλειστό αγροτικό σπίτι, το αρχοντικό σπίτι και το προσφυγικό σπίτι (οι κάτοικοι είναι είτε ντόπιοι, είτε πρόσφυγες) και συναντάει κανείς παλιά σπίτια από πέτρα, αλλά και σύγχρονα σπίτια με σκυρόδεμα. Οι οικισμοί αυτοί θα έπρεπε να προστατευθούν θεσμικά και να μην επιτραπεί η αλλοίωση της φυσιογνωμίας τους.

Στους υπόλοιπους οικισμούς της περιοχής μελέτης δεν υπάρχουν ειδικοί όροι και περιορισμοί δόμησης, εκτός από τους συνήθεις περιορισμούς των διασπασμένων εξωστών με κατεβασιά στέγης στην περίπτωση που είναι υποχρεωτική, όταν εξαντλείται το ύψος, του περιορισμού των υψών στα 7,50 μ. (έως 8,50 μ. σε περίπτωση κλίσης του οικοπέδου).

Ως προς τις χρήσεις κυριαρχεί η κατοικία, ως επί το πλείστον πρώτη κατοικία, με ελάχιστα καταστήματα και λίγα βοηθητικά κτίσματα. Το ζητούμενο είναι ο έλεγχος των οικοδομών και η πιστή τήρηση των εγκεκριμένων μελετών, γιατί υπάρχουν αποκλίσεις από τα εγκεκριμένα σχέδια.²³⁶

3.2.2. ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Τα χαρακτηριστικά του πληθυσμού μιας περιοχής αποτελούν βασικό κριτήριο σε ότι αφορά την δυνατότητα ανάληψης ουσιαστικών και μακροχρόνιων πρωτοβουλιών ανάπτυξης, ενώ η εξέλιξη τους αποτυπώνει την δυναμικότητα της τοπικής οικονομίας και κοινωνίας.

²³⁶ Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ν. Μαγνησίας Τμήμα Πολεοδομίας, στο: <http://www.magnesia.gr>, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (2000). *Μελέτη στρατηγικού προγράμματος. Δράσεις για τη βιώσιμη ανάπτυξη των ορεινών περιοχών*. Βόλος: Τμήμα Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης Εργαστήριο Αγροτικού Χώρου. Υπουργείο Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων.

3.2.2.1. ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ ΣΤΟ ΔΗΜΟ ΖΑΓΟΡΑΣ

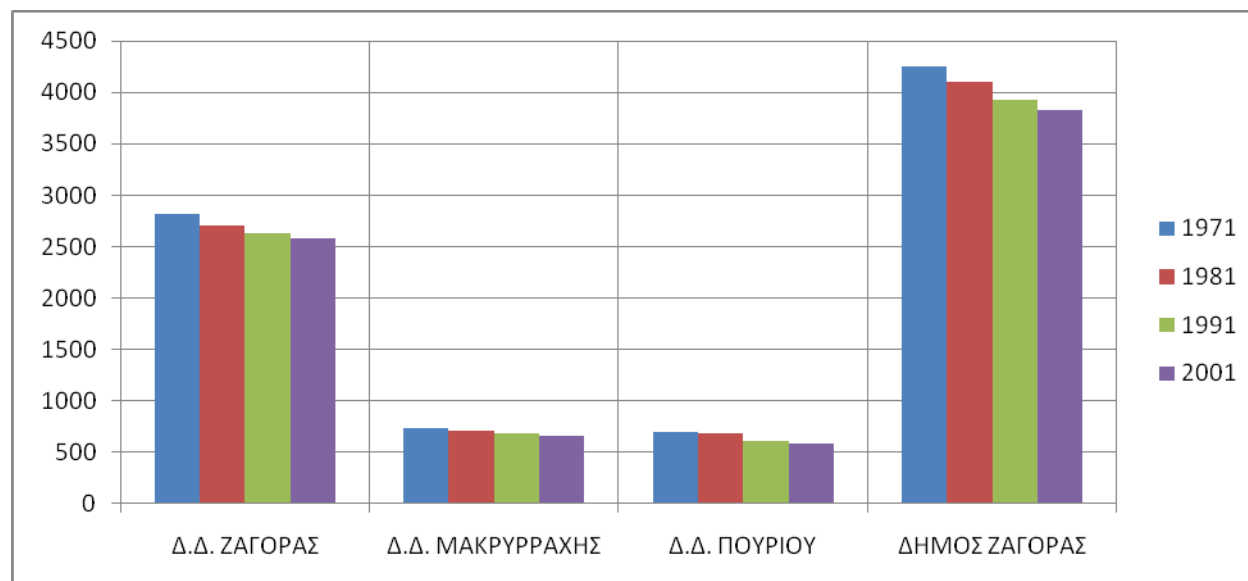
Ο Δήμος Ζαγοράς, σύμφωνα με στοιχεία της Ε.Σ.Υ.Ε., συγκεντρώνει το 0,03% του πραγματικού πληθυσμού της χώρας και το 1,85% του πραγματικού πληθυσμού του Νομού Μαγνησίας. Ο νόμιμος πληθυσμός της περιοχής μελέτης κατά την απογραφή του 2001 ήταν 4.614 κάτοικοι ενώ ο μόνιμος πληθυσμός ήταν 3.759 κάτοικοι και ο πραγματικός πληθυσμός ήταν 3.829 κάτοικοι. Παρουσιάζεται μείωση του πληθυσμού, κατά την τελευταία δεκαετία σε ποσοστό -2,37%, γεγονός που αποδεικνύει τη συνέχεια των αρνητικών δημογραφικών φαινομένων των δύο προηγούμενων δεκαετιών (71 - 81 και 81 - 91) καθώς κατά την διάρκεια αυτών των δεκαετιών είχαμε μείωση του πληθυσμού της περιοχής κατά -3,76% και -4,25% αντίστοιχα. Τα τελευταία 30 χρόνια συνολικά παρατηρείται μείωση του πληθυσμού της περιοχής, της τάξης του -10,0%.

Πίνακας 3.5 : Πληθυσμιακή Εξέλιξη Περιοχής Μελέτης 1971 - 2001

Δημοτικά Διαμερίσματα & Οικοισμοί	Μεταβολή του Πληθυσμου κατά τις Απογραφές							
	Πληθυσμός κατά τις Απογραφές				Ποσοστιαία Μεταβολή			
	1971	1981	1991	2001	71-81	81-91	91-01	71-01
Δ.Δ. ΖΑΓΟΡΑΣ	2822	2705	2635	2582	-4.15%	-2.59%	-2.01%	-8.50%
Ζαγορά	2586	2490	2430	2389	-3.71%	-2.41%	-1.69%	-7.62%
Χορευτό	121	110	105	99	-9.09%	-4.55%	-5.71%	-18.18%
Ανάληψη	67	63	59	55	-5.97%	-6.35%	-6.78%	-17.91%
Πουριανός Σταυρός	48	42	41	39	-12.50%	-2.38%	-4.88%	-18.75%
Δ.Δ. ΜΑΚΡΥΡΡΑΧΗΣ	735	705	680	663	-4.08%	-3.55%	-2.50%	-9.80%
Μακρυρράχη	649	630	611	602	-2.93%	-3.02%	-1.47%	-7.24%
Άγιοι Σαράντα	46	40	37	33	-13.04%	-7.50%	10.81%	-28.26%
Καράβωμα	40	35	32	28	-12.50%	-8.57%	12.50%	-30.00%
Δ.Δ. ΠΟΥΡΙΟΥ	699	686	607	584	-1.86%	-11.52%	-3.79%	-16.45%
Πουρί	611	605	553	538	-0.98%	-8.60%	-2.71%	-11.95%
Ελίτσα	28	25	16	12	10.71%	36.00%	25.00%	-57.14%
Οβρυός	60	56	38	34	-6.67%	32.14%	10.53%	-43.33%
ΔΗΜΟΣ ΖΑΓΟΡΑΣ	4256	4096	3922	3829	-3.76%	-4.25%	-2.37%	-10.03%
ΝΟΜΟΣ ΜΑΓΝΗΣΙΑΣ	161392	182222	198434	206995	12.91%	8.90%	4.31%	28.26%

Πηγή: Απογραφή ΕΣΥΕ 1971, 1981, 1991, 2001 διαθέσιμο στο: <http://www.statistics.gr>.

Διάγραμμα 3.1 : Πληθυσμιακή Εξέλιξη Δημοτικών Διαμερισμάτων Δήμου Ζαγοράς

Πηγή: Απογραφή Ε.Σ.Υ.Ε. 1971, 1981, 1991, 2001, διαθέσιμα στο: <http://www.statistics.gr>.

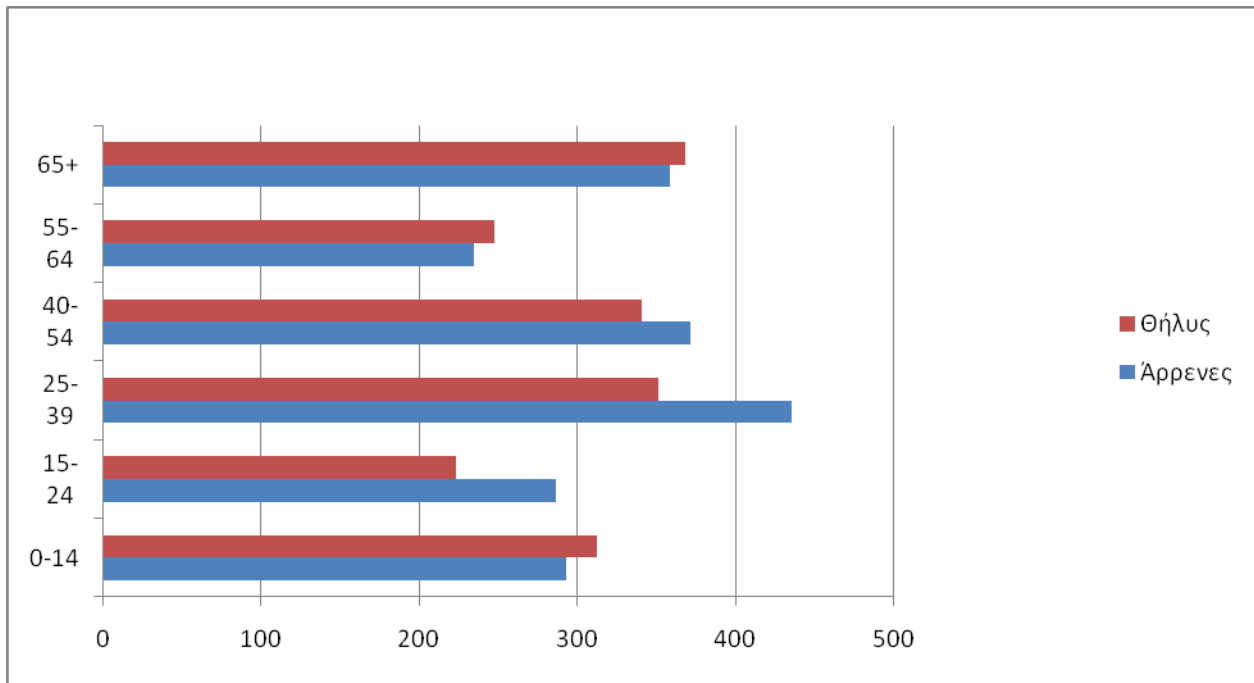
Σύμφωνα με τα διαθέσιμα στοιχεία της απογραφής του 2001 η διάκριση του πληθυσμού σε κλάσεις ηλικίας της περιοχής μελέτης δίνεται στο παρακάτω πίνακα :

Πίνακας 3.6 : Ηλικιακή Διάρθρωση κατά Φύλο και Ηλικία Ε.Σ.Υ.Ε. 2001

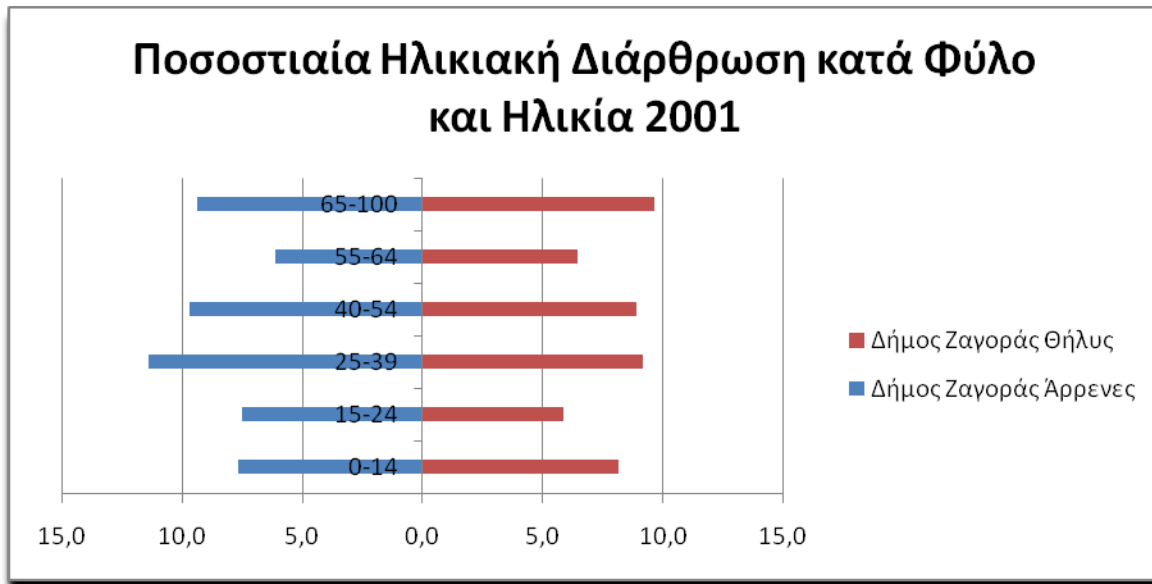
Έτος	Φύλο	Ηλικία						
		Σύνολο	0-14	15-24	25-39	40-54	55-64	65+
Δήμος Ζαγοράς 2001	Άρρενες	1982	293	287	436	372	235	359
	Θήλυς	1847	313	224	352	341	248	369
	Σύνολο	3829	606	511	788	713	483	728
	Ποσοστό	100%	15,82%	13,35%	20,58%	18,62%	12,61%	19,02%
Νομός Μαγνησίας 2001	Άρρενες	102672	16473	15869	22555	20846	11198	15731
	Θήλυς	104323	15497	13910	21927	20773	12772	19444
	Σύνολο	206995	31970	29779	44482	41619	23970	35175
	Ποσοστό	100%	15,44%	14,39%	21,49%	20,11%	11,58%	16,99%

Πηγή: Απογραφή Ε.Σ.Υ.Ε. 2001, διαθέσιμα στο: <http://www.statistics.gr>.

Διάγραμμα 3.2 : Ηλικιακή Διάρθρωση Δήμου Ζαγοράς

Πηγή: Απογραφή Ε.Σ.Υ.Ε. 2001, διαθέσιμα στο: <http://www.statistics.gr>.

Πηγή: Απογραφή Ε.Σ.Υ.Ε. 2001, διαθέσιμα στο: <http://www.statistics.gr>.

Η κατανομή του πληθυσμού σε τρεις κατηγορίες: παιδικός (0 - 14), εν δυνάμει ενεργός (15 - 64) και ηλικιωμένος (65 και άνω) επιτρέπει τον υπολογισμό ορισμένων δεικτών σημαντικών για την ανάλυση και περιγραφή της δημογραφικής κατάστασης στην περιοχή: το δείκτη αντικατάστασης, το δείκτη γήρανσης και το δείκτη κοινωνικών βαρών ή αλλιώς δείκτης εξάρτησης.

Πίνακας 3.7 : Δημογραφικοί Δείκτες Δήμου Ζαγοράς

	Δείκτης Αντικατάστασης	Δείκτης Γήρανσης	Δείκτης Κοινωνικών Βαρών
Δήμος Ζαγοράς 2001	1,06	1,20	0,54
Νομός Μαγνησίας 2001	1,24	1,10	0,48

Πηγή: Απογραφή Ε.Σ.Υ.Ε. 2001, διαθέσιμα στο: <http://www.statistics.gr>.

Δείκτης Αντικατάστασης

Ο δείκτης αντικατάστασης αποτελεί δομικό δείκτη. Δηλαδή εκφράζει την εναλλαγή μεταξύ των ηλικιών που μετέχουν στην παραγωγική διαδικασία. Υπολογίζεται ως ο λόγος των ατόμων ηλικίας 15 - 24 προς τα άτομα ηλικίας 55 - 64. Δηλαδή των ατόμων που ετοιμάζονται να εισέλθουν στην παραγωγική διαδικασία και αυτών που αναμένονται να εξέλθουν από την παραγωγική διαδικασία.

Από το πίνακα 3.7 βλέπουμε ότι, ο δείκτης αντικατάστασης είναι λίγο μικρότερος από το Μ.Ο. του νομού με τιμή 1,06. Αυτό σημαίνει ότι στην περιοχή μελέτης η ανανέωση του εργατικού δυναμικού της είναι πιο δύσκολη σε σχέση με ολόκληρο το νομό.

Δείκτης Γήρανσης

Ο δείκτης γήρανσης είναι ο λόγος των ατόμων ηλικίας 65 και άνω προς τα άτομα ηλικίας 0 - 14 ετών. Σκοπός του δείκτη αποτελεί ο προσδιορισμός της αναλογίας «γέροι» προς «νέοι», δηλαδή

πόσα άτομα ηλικίας 65-άνω αντιστοιχούν σε άτομα ηλικίας 0 - 14 ετών. Όσο μεγαλύτερος είναι ο δείκτης τόσο πιο "γερασμένος" είναι ο πληθυσμός.

Για το σύνολο του νομού ο δείκτης γήρανσης είναι 1,10 δηλαδή σε 1 άτομο ηλικίας 0 - 14 αντιστοιχεί 1,10 άτομα ηλικίας 65 ετών και άνω. Για το σύνολο του Δήμου ο δείκτης γήρανσης είναι 1,20 δηλαδή σε 1 άτομο ηλικίας 0 - 14 αντιστοιχεί 1,20 άτομα ηλικίας 65 ετών και άνω.

Από την σύγκριση των στοιχείων προκύπτει ότι στο Δήμο στα 5 άτομα ηλικίας 0 – 14 αντιστοιχούν 6 άτομα ηλικίας 65+ πράγμα που σημαίνει πως ο Δήμος είναι ελάχιστα πιο γερασμένος σε σχέση με το Νομό.

Δείκτης Κοινωνικών Βαρών ή Δείκτης Εξάρτησης

Ο δείκτης εξάρτησης είναι ο λόγος του αθροίσματος ατόμων ηλικίας 0 - 14 ετών και 65 ετών και άνω (δηλαδή των μη παραγωγικών ηλικιών), προς τα άτομα ηλικίας 15 - 65 (παραγωγικές ηλικίες). Σκοπός του δείκτη είναι να βρεθεί η αναλογία μεταξύ εξαρτώμενων ατόμων, δηλαδή αυτών που δεν μπορούν να συμμετέχουν στην παραγωγική διαδικασία προς τα άτομα που θεωρείται ότι συμμετέχουν στην παραγωγική διαδικασία. Μέσος όρος του Νομού αποτελεί τα 0,48 δηλαδή σε 1 άτομο 15 - 65 ετών αντιστοιχεί 0,48 άτομα ηλικίας 65 και άνω ετών και 0 - 15. Για το σύνολο του Δήμου ο δείκτης εξάρτησης είναι 0,54. Ο δείκτης εξάρτησης σε συνδυασμό με τον ελάχιστο υψηλότερο δείκτη γήρανσης του Δήμου, θα επηρεάσουν την τοπική παραγωγική αλυσίδα. Ο Δήμος θα εμφανίζει χαμηλή παραγωγικότητα και η τοπική οικονομία θα βασίζεται κυρίως σε συνταξιούχους με χαμηλές κυρίως συντάξεις (αγροτικές). Το φαινόμενο αυτό, θα επηρεάσει αρνητικά την αναπτυξιακή διαδικασία του Δήμου, και την επιχειρηματική ανάπτυξη του τοπικού δυναμικού.

Η ακαθάριστη πληθυσμιακή πυκνότητα στο Δήμο Ζαγοράς είναι 40 κατοίκους ανά τ.χμ. Απ' το δείκτη αυτόν διαφαίνεται πως η υπό μελέτη περιοχή είναι αραιοκατοικημένη.

Το τελικό συμπέρασμα από τη μελέτη του δήμου όσον αφορά τα πληθυσμιακά του στοιχεία, είναι πως αν συνεχιστεί αυτή η δημογραφική πτώση θα υπάρξει μελλοντικά σημαντικό

πρόβλημα για το Δήμο Ζαγοράς καθώς όπως παρατηρήσαμε και από τους δημογραφικούς δείκτες η οικονομία του δήμου θα βασίζεται κυρίως σε άτομα μη παραγωγικής ηλικίας κυρίως σε άτομα ηλικίας 65+ ή σε άτομα τα οποία θα βρίσκονται πολύ κοντά σε συνταξιοδότηση.

3.2.2.2. ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ – ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Για την περαιτέρω ανάλυση του πληθυσμιακού δυναμικού του Δήμου Ζαγοράς, απαραίτητη θεωρείται η εξέταση των εκπαιδευτικών χαρακτηριστικών των κατοίκων της περιοχής. Στον Πίνακα 3.8 παρουσιάζονται τα χαρακτηριστικά του πληθυσμού του Δήμου Ζαγοράς και στον Πίνακα 3.9 του Νομού Μαγνησίας και της Ελλάδος ώστε να έχουμε κάποια συγκριτικά στοιχεία όσον αφορά στο επίπεδο εκπαίδευσης για τα έτη 1991 και 2001.

Το μορφωτικό επίπεδο του πληθυσμού της περιοχής, κατά την απογραφή της Ε.Σ.Υ.Ε. το 1991, βλέπουμε πως δεν είναι ιδιαίτερα υψηλό καθώς μόλις το 11,37% είναι απόφοιτο Μέσης Εκπαίδευσης και άνω του συνολικού πληθυσμού, ενώ παρατηρείται σημαντική αύξηση κατά την απογραφή της Ε.Σ.Υ.Ε. το 2001 καθώς το 18,96% του συνολικού πληθυσμού της περιοχής μελέτης είναι απόφοιτο Μέσης Εκπαίδευσης και άνω. Ποσοστό 8,80% είναι απόφοιτοι Μέσης Εκπαίδευσης κατά την απογραφή του 1991 και 9,17% για την απογραφή του 2001. Το μεγαλύτερο ποσοστό καταλαμβάνουν οι απόφοιτοι στοιχειώδους εκπαίδευσης και ακολουθούν οι απόφοιτοι γυμνασίου και για τις δύο χρονολογίες της ανάλυσης. Στην συνέχεια ακολουθεί η κατηγορία εκείνων που δεν τελείωσαν την στοιχειώδη εκπαίδευση. Αξίζει να σημειωθεί ότι ακριβώς το ίδιο πρότυπο παρατηρείται και για την Ελλάδα τόσο το 1991 όσο και το 2001, μόνο που το 1991 την τέταρτη θέση καταλαμβάνουν οι αγράμματοι, ενώ το 2001 στην τέταρτη θέση έρχονται οι απόφοιτοι μέσης εκπαίδευσης.

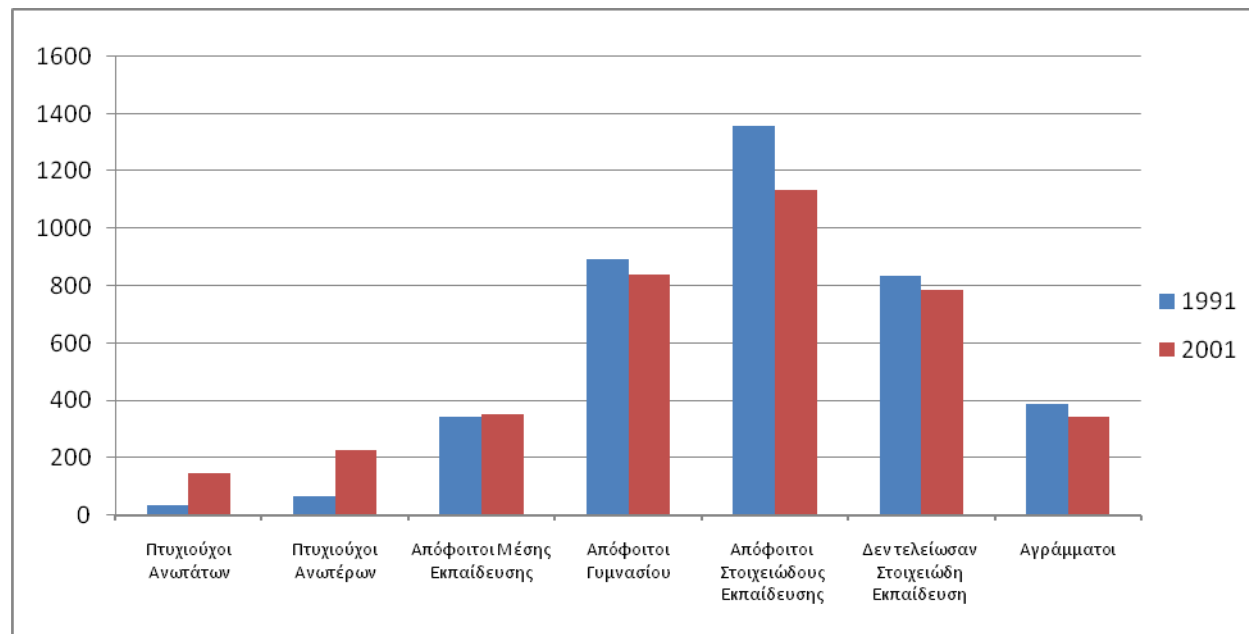
Παρακάτω φαίνεται ο πίνακας ο οποίος αναφέρεται στο επίπεδο εκπαίδευσης των ατόμων σύμφωνα με την Ε.Σ.Υ.Ε. :

Πίνακας 3.8 : Επίπεδο Εκπαίδευσης Δήμου Ζαγοράς 1991, 2001

Επίπεδο Εκπαίδευσης	Αριθμός Κατοίκων Απογραφή 1991	Αριθμός Κατοίκων Απογραφή 2001	(%) Ποσοστό 1991 επί του συνολικού	(%) Ποσοστό 2001 επί του συνολικού
Πτυχιούχοι Ανωτάτων	36	149	0.92	3.89
Πτυχιούχοι Ανωτέρων	65	226	1.66	5.90
Απόφοιτοι Μέσης Εκπαίδευσης	345	351	8.80	9.17
Απόφοιτοι Γυμνασίου	893	841	22.77	21.96
Απόφοιτοι Στοιχειώδους Εκπαίδευσης	1359	1135	34.65	29.64
Δεν τελείωσαν Στοιχειώδη Εκπαίδευση	836	785	21.32	20.50
Αγράμματοι	388	342	9.89	8.93
Σύνολο	3922	3829	100.00	100.00

Πηγή: Απογραφή Ε.Σ.Υ.Ε. 1991, 2001, διαθέσιμα στο: <http://www.statistics.gr>.

Διάγραμμα 3.2 : Επίπεδο Εκπαίδευσης Δήμου Ζαγοράς 1991, 2001

Πηγή: Απογραφή Ε.Σ.Υ.Ε. 1991, 2001, διαθέσιμα στο: <http://www.statistics.gr>.

Το γεγονός ότι το ποσοστό των υπόλοιπων ατόμων (Απόφοιτοι γυμνασίου, απόφοιτοι στοιχειώδους εκπαίδευσης, αυτοί που δεν τελείωσαν την στοιχειώδη εκπαίδευση και οι αγράμματοι) είναι μεγάλο και κατά τις δύο απογραφές 88,63% κατά το 1991 και 81,04% κατά το 2001, μπορεί να έχει πολύπλευρες και ποικίλες δυσμενής κοινωνικοοικονομικές επιπτώσεις.

Η αύξηση που παρουσιάζει η Ελλάδα στους πτυχιούχους ανωτάτων αλλά και ανωτέρων σχολών (μεγαλύτερη η αύξηση στην περίπτωση αυτή) το 2001 φαίνεται να ακολουθείται και από το Δήμο Ζαγοράς με ανάλογες μεταβολές. Η συγκεκριμένη τάση είναι δυνατόν να συνδυαστεί και με την σημαντική μείωση, κατά 7% περίπου, της κατηγορίας των κατοίκων που είναι απόφοιτοι στοιχειώδους εκπαίδευσης και για τις δύο χωρικές ενότητες. Σχετικά με την κατηγορία των αγράμματων, το ποσοστό δείχνει να μειώνεται τόσο για το Δήμο Ζαγοράς όσο και για την Ελλάδα και για το Νομό Μαγνησίας. Σε γενικά πλαίσια, διαπιστώνεται μια αναβάθμιση του εκπαιδευτικού επιπέδου του πληθυσμού του νομού Μαγνησίας, η οποία είναι περισσότερο έντονη στην κατηγορία των πτυχιούχων ανωτέρων σχολών.

Πίνακας 3.9 : Επίπεδο Εκπαίδευσης (Μαγνησία – Ελλάδα) για τα έτη 1991 και 2001

Επίπεδο Εκπαίδευσης	Αριθμός Κατοίκων Απογραφή 1991			Αριθμός Κατοίκων Απογραφή 2001		
	Μαγνησία	Ελλάδα	(%) Ποσοστό 1991 επί του συνολικού (Μαγνησία)	Μαγνησία	Ελλάδα	(%) Ποσοστό 2001 επί του συνολικού (Μαγνησία)
Πτυχιούχοι Ανωτάτων	9843	600952	5.65%	14837	927429	9.01%
Πτυχιούχοι Ανωτέρων	3932	185002	2.26%	19529	1098835	10.67%
Απόφοιτοι Μέσης Εκπαίδευσης	35651	2118244	20.46%	39669	2300727	22.34%
Απόφοιτοι Γυμνασίου	18592	973618	10.67%	22253	1159432	11.26%
Απόφοιτοι Στοιχειώδους Εκπαίδευσης	72933	3583297	41.86%	62602	3139901	30.49%
Δεν τελείωσαν Στοιχειώδη Εκπαίδευση	20462	960720	11.74%	26351	1299021	12.62%
Αγράμματοι	12838	617646	7.37%	7938	371453	3.61%
Σύνολο	174251	9039479	100	193179	10296798	100.00

Πηγή: Απογραφή Ε.Σ.Υ.Ε. 1991 – 2001, διαθέσιμα στο: <http://www.statistics.gr>.

Θα αναλύσουμε στη συνέχεια τα χαρακτηριστικά της απασχόλησης των κατοίκων για το Δήμο Ζαγοράς, δηλαδή το εργατικό δυναμικό που υπάρχει, τα ποσοστά ανεργίας και τους τομείς που απασχολούνται αυτοί. Μια ιδιαίτερα σημαντική διάκριση του πληθυσμού μιας οικονομίας είναι αυτή ανάμεσα σε οικονομικά ενεργό και οικονομικά μη ενεργό πληθυσμό.

Ο οικονομικός ενεργός πληθυσμός του Δήμου Ζαγοράς, βάση της απογραφής του 2001, ανέρχεται στο 45,6% του συνολικού πληθυσμού του Δήμου δηλαδή 1746 κάτοικοι είναι οικονομικά ενεργοί. Παρουσιάζεται μικρής έκτασης αυξητική τάση σε σχέση με την απογραφή

του 1991. Σ'αυτή τη δεκαετία παρουσιάστηκε συρρίκνωση του πρωτογενούς τομέα με τη μετακίνηση δημοτών προς το δευτερογενή και κυρίως προς τον τριτογενή τομέα. Στον πίνακα 3.10 παρατηρούμε τα μεγέθη της απασχόλησης στην περιοχή μελέτης, στο Νομό Μαγνησίας και στην Ελλάδα κατά την απογραφή του 2001. Να σημειώσω πως στοιχεία για την απογραφή του 1991 και παλαιότερα δεν υπάρχουνε και η αυξητική τάση που αναφέρω είναι ύστερα από επιτόπια έρευνα.

Πίνακας 3.10 : Απασχόληση Δήμου Ζαγοράς, 2001

Χωρική Ενότητα	Οικονομικώς Ενεργοί			Οικονομικώς μη Ενεργοί	Συνολικός Πληθυσμός
	Σύνολο	Απασχολούμενοι	Άνεργοι		
Δήμος Ζαγοράς	1746	1539	207	2083	3829
Νομός Μαγνησίας	81072	71495	9577	103604	184676
Ελλάδα	4615470	4102091	513379	5244123	9859593

Πηγή: Απογραφή Ε.Σ.Υ.Ε. 2001, Επιτόπια Έρευνα (Ζαγορά Σεπτέμβριος 2009) και στοιχεία Δήμου Ζαγοράς, διαθέσιμα στο: <http://www.zagora.gr>.

Διάγραμμα 3.4 : Απασχόληση Δήμου Ζαγοράς, 2001

Πηγή: Απογραφή Ε.Σ.Υ.Ε. 2001, Επιτόπια Έρευνα (Ζαγορά Σεπτέμβριος 2009) και στοιχεία Δήμου Ζαγοράς, διαθέσιμα στο: <http://www.zagora.gr>.

Βάση της σύνθεσης του οικονομικά ενεργού πληθυσμού στους διάφορους κλάδους της οικονομικής δραστηριότητας στην περιοχή μελέτης, μπορεί κανείς να προβεί σε μία ιεραρχική κατάταξη αυτών ανά τομέα παραγωγής. Παρακάτω θα αναφερθούμε στο παραγωγικό σύστημα για το Δήμο Ζαγοράς και θα αναλύσουμε τον πρωτογενή, δευτερογενή και τριτογενή τομέα, κατά πόσο είναι ανεπτυγμένοι και οι δυνατότητες που υπάρχουν για τον κάθε τομέα.

Α) Πρωτογενής Τομέας

Η γεωγραφική θέση και η γονιμότητα του εδάφους στο Δήμο Ζαγοράς συνέβαλαν στην ανάπτυξη του πρωτογενή τομέα, σε έναν από τους πλέον βασικούς παράγοντες διαμόρφωσης του τοπικού εισοδήματος. Ο Δήμος Ζαγοράς διαθέτει αξιόλογη γεωργία με ιδιαίτερα ανεπτυγμένη την καλλιέργεια μήλων. Στο Δήμο Ζαγοράς οι κλάδοι του πρωτογενούς τομέα απορροφούν το 52% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό σε επίπεδο νομού είναι 43,2%, σύμφωνα με την απογραφή του 2001 της Ε.Σ.Υ.Ε. Η γεωργία αποτελεί τον κύριο κλάδο απασχόλησης στον πρωτογενή τομέα παραγωγής. Τα κύρια γεωργικά προϊόντα που παράγονται στην περιοχή είναι τα μήλα, τα αχλάδια και οι ελιές. Επίσης

καλλιεργούνται αμύγδαλα, καρύδια, σύκα, εσπεριδοειδή, αμπέλια (μόνο για κατανάλωση οίνου), κηπευτικά είδη, κερασιές και τσίπουρο από τα στέμφυλα των σταφυλιών το οποίο προορίζεται κυρίως για ιδιοκατανάλωση, ενώ κάποιες ποσότητες διατίθενται στην αγορά του Βόλου καθώς και στην ευρύτερη περιοχή του Νομού Μαγνησίας. Όλες οι παραπάνω καλλιέργειες δεν είναι εντατικές. Η παραγωγή βιολογικών προϊόντων είναι σχεδόν μηδενική στο Δήμο Ζαγοράς, όμως τελευταία γίνονται σημαντικά βήματα ώστε οι ντόπιοι παραγωγοί να στραφούν σε πιο βιώσιμες καλλιέργειες. Η κτηνοτροφία, ενώ δεν κατέχει σημαντική θέση στην τοπική παραγωγή, αποτελεί στις περισσότερες περιπτώσεις, συμπληρωματική οικονομική δραστηριότητα για τους αγρότες της περιοχής. Η κυριότερη μορφή της είναι η αίγο - προβατοτροφία. Σ' όλο το Δήμο Ζαγοράς εμφανίζεται επίσης εκτροφή όρνιθας σε οικόσιτη μορφή, η οποία αν και έχει πολύ μικρά μεγέθη, παράγει πολύ νόστιμο κρέας και αυγά. Στα ίδια επίπεδα κινείται και ο κλάδος της αλιείας και της μελισσοκομίας. Παρακάτω παρουσιάζεται πίνακας που απεικονίζει την κυριότερη αγροτική παραγωγή του Δήμου Ζαγοράς.

3.11. : Κυριότερη αγροτική παραγωγή στο Δήμο Ζαγοράς

ΣΥΝΟΛΟ ΔΗΜΟΥ	ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΠΟΥ ΣΥΓΚΟΜΙΣΘΗΚΕ ΣΕ ΤΟΝΟΥΣ				
	2004 - 2005	2005 - 2006	2006 - 2007	2007 - 2008	2008 - 2009
ΜΗΛΑ	18568	17263	18065	16329	16256
ΑΧΛΑΔΙΑ	1498	1647	1352	1384	1547
ΚΕΡΑΣΙΑ	0,832	0,567	0,694	0,705	0,659
ΒΡΩΣΙΜΕΣ ΕΛΙΕΣ	2,568	0,875	3,862	1,124	3,548

Πηγή: Αγροτικός Συνεταιρισμός Ζαγοράς.

Κύριο ρόλο στην προώθηση των αγροτικών προϊόντων και στην εξέλιξη της καλλιέργειας στην περιοχή του Δήμου Ζαγοράς έπαιξε ο Αγροτικός Συνεταιρισμός Ζαγοράς Πηλίου που ιδρύθηκε το 1916 και είναι ένας από τους πρώτους συνεταιρισμούς της Ελλάδας (ο πρώτος νόμος περί συνεταιρισμών ψηφίστηκε το 1915). Ο Συνεταιρισμός ιδρύθηκε στις 27 Οκτωβρίου 1916 από

199 Ζαγοριανούς με την επωνυμία «Συνεταιρισμός Πωλήσεων Γεωργικών Προϊόντων Ζαγοράς».

Εικόνα 3.1 : Χαρτονόμισμα Αγροτικού Συνεταιρισμού Ζαγοράς

Κατά την πρώτη περίοδο λειτουργίας του οι βασικές καλλιέργειες στην περιοχή ήταν της πατάτας και της φουντουκιάς. Έτσι, στην περίοδο του Μεσοπολέμου ο Συνεταιρισμός διακινούσε ήδη το 50% της παραγωγής της Ζαγοράς σε πατάτα και φουντούκι, ενώ ασχολούνταν και με την πώληση μιας ποικιλίας μήλων που καλλιεργούνταν κυρίως εκείνη την εποχή (Ρενέδες)²³⁷. Στη δεκαετία του '60, άρχισε η επέκταση της καλλιέργειας της ποικιλίας μήλων Starking Delicious²³⁸ στην περιοχή, που αποδείχτηκε ιδανική για τις κλιματολογικές και εδαφολογικές συνθήκες της Ζαγοράς (ψυχρό και υγρό κλίμα με δροσερό καλοκαίρι μέχρι 30 °C), αποδίδοντας προϊόντα υψηλής ποιότητας.

Το 1985 ο Συνεταιρισμός μετονομάστηκε σε «Αγροτικό Συνεταιρισμό Ζαγοράς Πηλίου» και ήδη το 1998 στο δυναμικό του συγκαταλέγεται το 80% των παραγωγών μήλων, ενώ το 1996 το δυναμικό του Συνεταιρισμού αγγίζει σχεδόν το 100% των παραγωγών (τα μέλη σήμερα είναι 717). Ο Συνεταιρισμός πλέον συγκεντρώνει και εμπορεύεται τη μεγαλύτερη ποσότητα μήλων, από οποιαδήποτε άλλη επιχείρηση ιδιωτική ή συνεταιριστική σε ολόκληρη της Ελλάδα. Σήμερα

²³⁷ Ποικιλία μήλου.

²³⁸ Ποικιλία μήλου.

συγκεντρώνει, συντηρεί, συσκευάζει και διακινεί το 93% των μήλων της περιοχής (15.000 έως 20.000 τόνους ετησίως) και είναι από τις σημαντικότερες οικονομικές μονάδες του νομού Μαγνησίας. Η καλλιέργεια του μήλου, έτσι καλύπτει το μεγαλύτερο μέρος των καλλιεργήσιμων εκτάσεων της περιοχής μελέτης, αποτελεί παραδοσιακή ενασχόληση του γεωργικού πληθυσμού της και συμμετέχει επίσης σημαντικά στην παραγωγή αγροτικών προϊόντων στην περιοχή. Οι ιδιαιτερότητες όμως που υπάρχουν στις καλλιεργητικές μεθόδους, στην ποιότητα του εδάφους και σε όλες τις άλλες παραμέτρους της καλλιέργειας του μήλου, καθιστούν την απασχόληση αυτή προβληματική, τουλάχιστον με την παρούσα μορφή της.

Παρά το γεγονός, ότι η καλλιέργεια του μήλου αποτελεί μία από τις πλέον βασικές (χωρίς να είναι και η μόνη και χωρίς να αποκλείει την παράλληλη εναλλακτική απασχόληση) ασχολίες των κατοίκων, παρά το γεγονός επίσης ότι συμβάλλει στην προστασία του περιβάλλοντος, θα πρέπει να αναφερθούν ενδεικτικά, μια σειρά από λόγους που την καθιστούν προβληματική και την εμφανίζουν να παρουσιάζει φθίνουσα πορεία. Οι λόγοι αυτοί είναι οι εξής:

- Ο κατακερματισμένος κλήρος που σε συνάρτηση με την όλο και μειούμενη γονιμότητα των εδαφών, λόγω χρήσης φυτοφαρμάκων, (αλλά και άλλους παράγοντες) συντελεί σε υψηλό κόστος παραγωγής.
- Η μορφολογία του εδάφους, που επίσης συντελεί στην αύξηση του κόστους παραγωγής, δυσκολεύει την καλλιέργεια και αποτρέπει πιθανότητες άρδευσης ή εκμηχάνισης της καλλιέργειας.
- Οι διακυμάνσεις στο κύκλωμα διάθεσης και εμπορίας του μήλου και η σημαντική πτώση της τιμής του.
- Η σταδιακή εγκατάλειψη της καλλιέργειας του μήλου, ιδίως λόγω μείωσης του πληθυσμού της περιοχής ή στροφής σε άλλες δραστηριότητες.

B) Δευτερογενής Τομέας

Στο δευτερογενή τομέα, κυρίαρχη θέση κατέχει ο κλάδος της μεταποίησης, με ένα ποσοστό γύρω στο 10% ενώ ο κλάδος των κατασκευών απασχολεί ένα ποσοστό της τάξης του 5%.

Η φθίνουσα πορεία της απασχόλησης, το χαμηλό εισόδημα από τον πρωτογενή τομέα, όπως επίσης και το περιβάλλον της περιοχής μελέτης που χαρακτηρίζεται κυρίως ως αγροτικό, αποτέλεσαν εμπόδιο στην ανάπτυξη ενός πιο δυνατού δευτερογενούς τομέα για την περιοχή μελέτης. Οι περισσότερες επιχειρήσεις είναι ιδιωτικές και συναντώνται κυρίως στον κλάδο των κατασκευών (εργολάβοι & οικοδόμοι) και της βιοτεχνίας (σιδηρουργεία, ξυλουργεία, επιπλοποιεία, αρτοποιεία, εργαστήρια γλυκισμάτων και άλλων αρτοσκευασμάτων και ένα ελαιοτριβείο).

Τη μεγαλύτερη προβολή ως εργαστήρι γλυκισμάτων και άλλων τοπικών προϊόντων, απολαμβάνει ο Γυναικείος Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Ζαγοράς. Ο Γυναικείος Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Ζαγοράς ιδρύθηκε το Νοέμβριο του 1993 από 50 γυναίκες. Ο σκοπός τους ήταν να αξιοποιήσουν τις παραδόσεις τους και να προσφέρουν υπηρεσίες με μεράκι και ποιότητα. Η περιοχή της Ζαγοράς είναι πλούσια σε φρούτα, βότανα και λουλούδια. Αλλά υπάρχει και μια σπουδαία παράδοση, κυρίως στην κατασκευή γλυκών. Από εκεί αντλούνται συνταγές για προϊόντα αγνά, ποιοτικά και νόστιμα. Τα προϊόντα κατασκευάζονται σε εργαστήριο. Έτσι, υπάρχει δυνατότητα για μεγαλύτερη παραγωγή με καλύτερο ποιοτικό έλεγχο, χωρίς να λείπει η σπιτική φροντίδα. Όλα τα προϊόντα είναι αγνά, φτιαγμένα αποκλειστικά από φρούτα και βότανα της περιοχής, χωρίς συντηρητικά και με τη νοστιμιά της παραδοσιακής ελληνικής κουζίνας. Ο Γυναικείος Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Ζαγοράς λειτουργεί κατάστημα, «καφεγλυκοπωλείο» στην κεντρική πλατεία της Ζαγοράς στη συνοικία του Αϊ Γιώργη. Εκεί μπορεί να δοκιμάσει κανείς γλυκά του κουταλιού, μαρμελάδες, σπιτικά λικέρ, σπιτικούς μεξέδες και παραδοσιακά γλυκά ταψιού συνοδευόμενα από ντόπιο τσίπουρο. Στον ίδιο χώρο λειτουργεί εκθετήριο με χειροτεχνίες, κοσμήματα, κεντήματα, συνθέσεις αποξηραμένων λουλουδιών, καλάθια για δώρα, βότανα της περιοχής, κρέμες και άλλα καλλυντικά φτιαγμένα από βότανα, ντόπιο λάδι και κερί.

Αρκετοί είναι αυτοί οι οποίοι ασχολούνται με τη μελισσοκομία. Το μέλι όμως διατίθεται ατυποποίητο σε εμπόρους (ορισμένες φορές) εκτός της περιοχής και μόνο μικρή ποσότητα

συσκευάζεται από τους ίδιους τους παραγωγούς και διατίθεται στο τουριστικό κύκλωμα. Το ίδιο συμβαίνει και με τα κτηνοτροφικά προϊόντα. Η μεγαλύτερη εργοστασιακή μονάδα του Δήμου Ζαγοράς, όπως προαναφέραμε είναι, ο Αγροτικός Συνεταιρισμός Ζαγοράς η οποία λειτουργεί στο Δ.Δ. Ζαγοράς μεταξύ του οικισμών Ζαγορά και Χορευτό.

Παρακάτω παρουσιάζεται πίνακας, που έχει προκύψει από έρευνα πεδίου και απεικονίζει τον αριθμό των επιχειρήσεων του δευτερογενούς τομέα ανά δημοτικό διαμέρισμα στο Δήμο Ζαγοράς.

Πίνακας 3.12 : Επιχειρήσεις του Δευτερογενούς Τομέα, ανά Δ.Δ. του Δήμου Ζαγοράς

Δημοτικά Διαμερίσματα	Εργοστάσια	Βιοτεχνίες - Συνεταιρισμοί	Εργαστήρια	Κατασκευές
Δ.Δ. Ζαγοράς	1	10	7	3
Δ.Δ. Μακρυρράχης	-	2	3	2
Δ.Δ. Πουρίου	-	1	2	2
Σύνολο Δήμος Ζαγοράς	1	13	12	7

Πηγή: Επιτόπια Έρευνα (Ζαγορά Σεπτέμβριος 2009)

Σημαντική επιρροή στην ανάπτυξη του δευτερογενούς τομέα παίζει και ο Ανθοκομικός Συνεταιρισμός Γυναικών Μακρυρράχης. Στην Μακρυρράχη, ένα κατ' εξοχήν ανθοκομικό χωριό, καλλιεργούνται σε οικογενειακή βάση 800.000 φυτά σε γλάστρα με κύριο φυτό την Γαρδένια. Τα μέλη του Συνεταιρισμού παράγουν περί τα 100.000 φυτά με αυξητική τάση. Στον εμπορικό τομέα λειτουργεί πρατήριο πωλήσεων λουλουδιών και εφοδίων από το 1999, τα οικονομικά αποτελέσματα του οποίου παρουσιάζουν ανοδική πορεία στον 2ο χρόνο λειτουργίας. Στο πρατήριο αυτό πωλούνται τα παραγόμενα λουλούδια των μελών του Συνεταιρισμού, διατίθενται εφόδια χρήσιμα για την παραγωγή των λουλουδιών (φυτοχώματα, λιπάσματα, σπόροι κ.α.), ασχολούνται με τις ανθοσυνθέσεις για το στολισμό χώρων, εκδηλώσεων και ικανοποίηση ιδιωτικών αναγκών (δώρα εορτών κλπ), αρχίζει δειλά - δειλά την πραγματοποίηση εξαγωγών λουλουδιών, προωθούνται προϊόντα άλλων γυναικείων Συνεταιρισμών (γλυκά, δώρα κλπ). Ήδη ο Συνεταιρισμός με τα μέλη του εκτελεί εργασίες ανθοδετικής (τα μέλη του Συνεταιρισμού εκπαιδεύτηκαν στην ανθοδετική επί τρίμηνο από ειδικούς Έλληνες και Γερμανούς ανθοκόμους και ανθοπώλες) και πουλάει τα προϊόντα αυτά σε ιδιώτες η για στολισμό

χώρων, εκδηλώσεων κλπ. Επίσης διαθέτει τα ανθοκομικά προϊόντα των μελών και τρίτων στη λιανική και χονδρική πώληση μέσω του πρατηρίου – γραφείου προώθησης της Μακρυρράχης.²³⁹

Γ) Τριτογενής Τομέας

Στον τριτογενή τομέα παραγωγής, ο κλάδος των υπηρεσιών απορροφά το 7% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού και έπονται οι κλάδοι του εμπορίου, ξενοδοχείων και εστιατορίων με 17%. Ο κλάδος των μεταφορών, αποθηκεύσεων και επικοινωνιών συγκεντρώνει το 4% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού ενώ οι ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί (τράπεζες, ασφάλειες) απασχολούν το 5% περίπου του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Ο τομέας του τουρισμού παρουσιάζει ιδιόμορφη ανάπτυξη. Τα τελευταία χρόνια η περιοχή μελέτης μας, υποδέχεται ένα αρκετά μεγάλο και συνεχώς αυξανόμενο αριθμό τουριστών και επισκεπτών. Το θαλάσσιο στοιχείο, σε συνδυασμό με το βουνό και το πλούσιο σε χλωρίδα και πανίδα περιβάλλον της περιοχής, δημιουργεί ένα τοπίο με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, δίνοντας τη δυνατότητα στην περιοχή να αναπτυχθεί και εξελιχθεί σ'ένα αξιόλογο τουριστικό προορισμό. Στους παραθαλάσσιους οικισμούς έχει αναπτυχθεί και εξελιχθεί ένα οργανωμένο δίκτυο τουριστικών καταλυμάτων και ξενώνων που υποδέχεται τους τουρίστες, όπως επίσης και στους μη παραθαλάσσιους οικισμούς. Παρόλα αυτά, προβλήματα για την περιοχή αποτελούν η έλλειψη «τουριστικής κουλτούρας» και αντίστοιχης εκπαίδευσης των ιδιοκτητών των επιχειρήσεων και των σχετιζόμενων με τον τουρισμό επιχειρήσεων, καθώς και το γεγονός ότι ο κύριος όγκος των επισκεπτών συγκεντρώνεται σε ορισμένα μόνο δημοτικά διαμερίσματα, ενώ κάποια άλλα υποδέχονται ένα μικρό μόνο μέρος των επισκεπτών και κατά συνέπεια μειώνονται τα τουριστικά τους οφέλη από την τουριστική εκμετάλλευση. Παράλληλα, δραστηριοποιούνται πολλοί ιδιώτες στον τομέα ανάδειξης του τουρισμού μέσω των τοπικών προϊόντων, χωρίς όμως να καταφέρνουν κάτι σημαντικό. Η δραστηριοποίηση όμως του Γυναικείου Αγροτουριστικού Συνεταιρισμού Ζαγοράς, ο οποίος προέκυψε μετά από επιδοτούμενο πρόγραμμα κατάρτισης γυναικών το 1993 έχει φέρει θετικά αποτελέσματα για τον τουρισμό στην περιοχή. Οι 50 γυναίκες που συμμετείχαν εκπαιδεύτηκαν σε θέματα αγροτουρισμού και παραγωγής παραδοσιακών προϊόντων. Επίσης στα πλαίσια του προγράμματος Life απέκτησαν εμπειρία στη

²³⁹ <http://www.topguide.gr> και Επιτόπια Έρευνα (Ζαγορά Σεπτέμβριος 2009).

βιοκαλλιέργεια, μέσω της διαχείρισης του οικολογικού αγρού. Σήμερα ο Γυναικείος Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Ζαγοράς διαθέτει βιολογικές καλλιέργειες και παράγει οικολογικά προϊόντα, κυρίως γλυκά του κουταλιού, παραδοσιακά ζυμαρικά, τσίπουρο και κρασί και συμμετέχει ενεργά στις πολιτιστικές εκδηλώσεις σε συνεργασία με άλλους φορείς του Δήμου.

Στον παρακάτω πίνακα φαίνεται η απασχόληση στο Δήμο Ζαγοράς ανά τομέα παραγωγής, σε σύνολο 1746 ατόμων οι οποίοι ανήκουν στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό.

Πίνακας 3.13 : Απασχόληση ανά τομέα παραγωγής Δήμου Ζαγοράς

ΔΗΜΟΣ	ΤΟΜΕΙΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ						
	Πρωτογενής	Δευτερογενής		Τριτογενής			
	Γεωργία	Μεταποίηση	Κατασκευές	Υπηρεσίες	Τουρισμός	Οργανισμοί	Μεταφορές
Δήμος Ζαγοράς	733	210	86	175	384	88	70

Πηγή: Επιτόπια Έρευνα (Ζαγορά Σεπτέμβριος 2009).

Διάγραμμα 3.5 : Απασχόληση Δήμου Ζαγοράς ανά τομέα παραγωγής

Πηγή: Επιτόπια Έρευνα (Ζαγορά Σεπτέμβριος 2009).

Αποτυπώνεται λοιπόν και μέσα από τα στοιχεία της απασχόλησης πως ο πρωτογενής και ο τριτογενής τομέας αποτελούν το κύριο κομμάτι της οικονομικής φυσιολογίας της περιοχής, με το δευτερογενή τομέα να παρουσιάζει το μικρότερο ποσοστό όσον αφορά την απασχόληση.

Να αναφέρουμε πως η ανεργία αγγίζει το 5,5% στην περιοχή μελέτης για το 2001 και σύμφωνα με παλαιότερους έχει μειωθεί αισθητά καθώς την προηγούμενη δεκαετία 1991 – 2001 η ανεργία ήταν πολύ μεγαλύτερη, φθάνοντας περίπου το 15%.

3.2.3. Η ΙΣΤΟΡΙΑ, Ο ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ Η ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΖΑΓΟΡΑΣ

3.2.3.1. ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΑΙ ΣΗΜΑΝΤΙΚΑ ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΖΑΓΟΡΑΣ²⁴⁰

Στην πίσω πλευρά του Πηλίου είναι χτισμένο το αρχοντοχώρι της Ζαγοράς, σε ύψος 400 μέτρων περίπου και αποτελείται από 4 συνοικίες, του Αγίου Γεωργίου, της Αγίας Κυριακής, της Αγίας Παρασκευής και της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος. Η ονομασία της Ζαγοράς έχει σλαβική προέλευση που σημαίνει «πίσω μέρος του βουνού» και της δόθηκε τον 10ο αιώνα μ.Χ. περίπου. Από ευρήματα της περιοχής (ελληνικά ερείπια, νομίσματα των Παγασών κ.α.) φαίνεται ότι κατοικήθηκε από την ομηρική εποχή. Το Πήλιο και ιδίως η ανατολική του πλευρά μνημονεύεται σαν κατοικημένο από αυτούς ακόμα τους μυθικούς χρόνους. Ιστορικά είναι γνωστά και τα ονόματα των κυριοτέρων πόλεων ή χωριών, οι θέσεις των οποίων επισημάνθηκαν από τους νεώτερους βάσει υπολειμμάτων φρουριών ή πληροφοριών αρχαίων ιστορικών συγγραφέων. Πότε όμως οι πόλεις αυτές καταστράφηκαν και από ποια αιτία δεν είναι ακόμη καθορισμένο. Αυτό όμως που μπορεί να θεωρηθεί βέβαιο είναι ότι τα περισσότερα, αν όχι όλα τα χωριά που βρίσκονται στην ανατολική πλευρά του Πηλίου, ήταν αρχικά, παραλιακά και οι κάτοικοι τους ασχολούνταν με την ναυτιλία και την καλλιέργεια μικρής ακτίνας γης που επεκτείνονταν με το χρόνο στα ψηλότερα σημεία του βουνού. Συχνά όμως αυτά απέβαιναν στόχος ληστών και πειρατών οπότε οι κάτοικοι αναγκάζονταν να απομακρύνονται και να μετοικούν ψηλότερα. Προτιμητέες περιοχές κατά τις μετοικήσεις αυτές ήταν κοντά σε μοναστήρια με τα οποία ήταν κατάσπαρτη η προς το Αιγαίο πλευρά του Πηλίου. Σύμφωνα με τον παραπάνω τρόπο φαίνεται να δημιουργήθηκε και το μεγαλύτερο και αξιολογότερο χωριό του Πηλίου, η Ζαγορά.

Ο πρώτος πυρήνας της σημερινής Ζαγοράς ήταν το μοναστήρι της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος. Η μονή αυτή που ιδρύθηκε στα 1160 μ.Χ., κτίσμα των Χριστιανών αυτοκρατόρων, ήταν προικοδοτούμενη με μεγάλη περιουσία και είχε πολλούς μοναχούς, καταστράφηκε δε από

²⁴⁰ Αγιοπετρίτης, Β., *Ιστορικά στοιχεία Ζαγοράς*, Ζαγορά 2001, σελ. 26.

τυχαία πυρκαγιά τον Αύγουστο του 1887. Γύρω από το μοναστήρι αυτό έγινε η πρώτη οίκηση των κατοίκων της παλιάς Ζαγοράς, η οποία όπως φαίνεται για διάκριση ονομάστηκε Σωτήρα - Ζαγορά, και σιγά - σιγά, ιδίως κατά τους μετέπειτα χρόνους της ανάπτυξης και της ακμής της, δημιουργήθηκαν και προστέθηκαν οι υπόλοιπες συνοικίες: του Αγ. Γεωργίου, της Αγ. Κυριακής και της Αγ. Παρασκευής.

Η νέα Ζαγορά, που είχε πλέον πάρει την παραπάνω μορφή απ' τα τέλη του 16ου αιώνα άρχισε να αναπτύσσεται γρήγορα. Η γεωργία και το εμπόριο άκμαζαν. Κατείχε τα σκήπτρα στην μεταξοπαραγωγή (25.000 - 30.000 οκάδες²⁴¹ το χρόνο) με μέγιστες εξαγωγές στην Βενετία, Δαλματία, Γερμανία και άλλες περιοχές της Ευρώπης. Παράλληλα αναπτύχθηκε και η εγχώριος βιομηχανία. Μεγάλες ήταν οι ποσότητες μαλλιού που εισήγε η αγορά της από διάφορες περιοχές της Ελλάδος (συγκεκριμένα η Λειβαδιά έδινε σχεδόν το σύνολο της παραγωγής της) και αφού τις επεξεργάζονταν μαζί με ντόπιες ποσότητες στα ζακουστά "αργαστήρια" της, παρήγαγε τις ονομαστές «καπότες της Ζαγοράς». Στις αρχές του 18^{ου} αιώνα η κεντρική συνοικία του Αγίου Γεωργίου Ζαγοράς γίνεται έδρα εμπορίου μεταξονημάτων καθώς και βιοτεχνίας μάλλινων ενδυμάτων. Για την ευχερέστερη διεξαγωγή αυτού του εξαγωγικού και εισαγωγικού εμπορίου ήταν φυσικό να αποκτήσει και αξιόλογο στόλο, τα περίφημα Ζαγοριανά καράβια, για τα οποία πάμπολλα ποιήματα και τραγούδια έχει αφήσει η Λαϊκή Μούσα. Διασχίζοντας την Μεσόγειο μετέφεραν τα προϊόντα της κωμόπολης σ' όλα τα μεγάλα λιμάνια της Ευρώπης, την Κωνσταντινούπολη και την Σμύρνη. Έτσι δημιουργήθηκε στην ανατολική πλευρά του Πηλίου ένα σπουδαιότατο και ακμαιότατο εμπορικό κέντρο. Έτσι βαθμιαία, η βελτίωση της οικονομικής κατάστασης πολλών κατοίκων της Ζαγοράς και η επαφή αρκετών από αυτούς με την ακμάζουσα τότε Ευρώπη, γέννησε την επιθυμία αλλά και την δυνατότητα ανώτερης μόρφωσης με την συστηματική σπουδή της Ελληνικής γλώσσας, αρχαίας και νεώτερης, καθώς και με την μελέτη αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων και νεωτέρων Ευρωπαίων επιστημόνων.

²⁴¹ Οκά: μονάδα μέτρησης βάρους, έχει αντικατασταθεί πλέον από το κιλό.

Η Σχολή της Ζαγοράς και η Βιβλιοθήκη²⁴²

Γύρω στο έτος 1702 (σύμφωνα με άλλους ερευνητές 1712) αρχίζει η προσπάθεια διδασκαλίας της Ελληνικής γλώσσας σε ανώτερο επίπεδο από δασκάλους μεγάλης μορφώσεως. Σαν τέτοιος κατάλληλος για τον σκοπό αυτό, αναζητείται από τον Αρχιεπίσκοπο Ζαγοράς - Δημητριάδος Γρηγόριο ο οποίος με επιστολή του προσκαλεί τον ξακουστό λόγιο από τα Βραγγιανά των Αγράφων Αναστάσιο Γόρδιο να διδάξει στην Σχολή που ιδρύεται στην Ζαγορά. Εκείνος όμως προτιμά να παραμείνει στην σχολή όπου ήδη δίδασκε, στην απάντησή του δε προς τον επίσκοπο εκφράζει την χαρά του για την απόφαση σύστασης ανώτερης Σχολής στην Ζαγορά. Μετά την άρνηση αυτή εκ μέρους του Αναστασίου Γορδίου, σαν πρώτος δάσκαλος στην ιδρυθείσα Σχολή φέρεται ο Ζαγοριανός ιερομόναχος Ζαχαρίας. Το κτίριο για την λειτουργία της ιδρυόμενης Σχολής κατασκευάστηκε με την βοήθεια των ευπορότερων κατοίκων στα 1702 (κατά τον ιστορικό Δημήτριο Τσοποτό) ή στα 1712 (κατά τον Τρύφωνα Ευαγγελίδη), ήταν δε μικρό σχετικά οίκημα που συνδεόταν με αυτό της μονής του Αγ. Ιωάννου του Προδρόμου,

²⁴² Αγιοπετρίτης, Β., *Ιστορικά στοιχεία Ζαγοράς*, Ζαγορά 2001, σελ. 35, (βλ. Παράρτημα).

γνωστότατης σε ολόκληρο το Πήλιο με αρκετούς μοναχούς κατά την περίοδο αυτή. Το μοναστήρι αυτό με τον ομώνυμο ναό του είχε ανεγερθεί πριν από τον 13ο αιώνα, γίνεται μάλιστα λόγος γι' αυτό σε Χρυσόβουλλο του Μιχαήλ Παλαιολόγου, που γράφτηκε τον Μάιο του 1272 καθώς και σε υπόμνημα του Πατριάρχου Ιωσήφ του Α' που γράφτηκε κατά τον Ιούνιο του ίδιου έτους. Μετά τον ιερομόναχο Ζαχαρία δίδαξαν στην διάρκεια της πρώτης αυτής περιόδου οι εξής δάσκαλοι: Κωνσταντίνος ιερέυς, Φώτιος ιερομόναχος, Ραφαήλ ιερομόναχος (δάσκαλος του τότε νεαρού, μετέπειτα δε εκλεγέντος Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Καλλινίκου του Γ'), Παρθένιος, Δαβίδ, Τιμόθεος ιερομόναχοι και Κωνσταντίνος Κασσαβέτης διδάσκαλος.

Η δεύτερη περίοδος της λειτουργίας της Σχολής της Ζαγοράς αποτελεί ορόσημο στην ιστορία της καθώς και στην ιστορία της ευρύτερης περιοχής, η έναρξή της δε ταυτίζεται με την ίδρυση της Βιβλιοθήκης της. Οι βασικοί και αποτελεσματικοί συντελεστές της ιδρύσεως και υπάρξεως της ιστορικής αυτής Βιβλιοθήκης είναι οι δύο μεγάλες προσωπικότητες που ανέδειξε η Ζαγορά: οι φιλογενείς και φιλόμουσοι Ιωάννης Πρίγκος και Οικουμενικός Πατριάρχης Καλλίνικος ο Γ'. Ο Ιωάννης Πρίγκος ξενιτεύτηκε από μικρός - δεκαεξάχρονος περίπου - με σκοπό να μάθει και να μορφωθεί. Από Αλεξάνδρεια - Βενετία - Σμύρνη κατέληξε στο Άμστερνταμ της Ολλανδίας όπου εμπορευόμενος πλούτισε. Κατανάλωσε δε όλη του την περιουσία φροντίζοντας για την Ορθόδοξη παροικία του Άμστερνταμ, όντας βαθιά θρησκευόμενος, μα κυρίως για την πατρίδα του Ζαγορά. Τον έκαιγε η φλόγα για προκοπή βλέποντας την πρόοδο της Ευρώπης και συγκρίνοντάς την με την αθλιότητα της σκλαβωμένης πατρίδας του. Η πρώτη του γενναία δωρεά σε χρήματα, βιβλία, εποπτικά όργανα κ.λπ. για λειτουργία σχολείου και βιβλιοθήκης φθάνει στην Ζαγορά (μέσω Σμύρνης με τα Ζαγοριανά καράβια) το 1762, χρονιά που νεώτεροι ερευνητές (Ε. Σκουβαράς) φέρουν σαν έτος ιδρύσεως της Βιβλιοθήκης.

Συγχρόνως τότε ο Πατριάρχης Καλλίνικος ο Γ', μετά από μια σύντομη και ανώμαλη πατριαρχία στην Πόλη και τετράχρονη εξορία στο Σινά, ξαναβρίσκεται στην ιδιαίτερη πατρίδα του και φροντίζει κι αυτός, μέχρι τον θάνατό του, για την παντοειδή προκοπή της και κυρίως την πνευματική. Επιμελήθηκε και ανασυγκρότησε την Σχολή που ήδη είχε συμπληρώσει 40, ίσως και περισσότερα, χρόνια λειτουργίας στην οποία και έδωσε την ονομασία Ελληνομουσείο. Εκεί στεγάστηκαν τα βιβλία που κατά καιρούς έστειλε ο Ιωάννης Πρίγκος από την Ολλανδία (και τα οποία έφθασαν συνολικά στον αριθμό των 1.000 τόμων περίπου), τα βιβλία, κυρίως χειρόγραφα

του Πατριάρχου Καλλινίκου, καθώς και αυτά που δώρησαν άλλοι επώνυμοι Ζαγοριανοί όπως οι: Δοσίθεος Μητροπολίτης Σελεύκειας, αδελφοί Ευστάθιος και Γεώργιος Λαπάται άρχοντες των ηγεμόνων της Μολδοβλαχίας, Κωνσταντίνος Μαυρίκιος σύμβουλος των Μαυροκορδάτων Νικολάου και Κωνσταντίνου, Νικόλαος Κασσαβέτης (συμμαθητής του Ρήγα Βελεστινλή), Κωνσταντίνος Κασσαβέτης γιατρός στην Κωνσταντινούπολη και άλλοι πολλοί που κατείχαν αξιόλογες θέσεις στην Κωνσταντινούπολη, Παραδουνάβιες ηγεμονίες, Ρωσία και αλλού. Οι παραπάνω δωρεές, σπάνιες και σπουδαίες, αποτελούνταν από εκδόσεις της Βενετίας, Μεδιολάνου, Τεργέστης, Ιασίου, Μόσχας, Βιέννης, Λονδίνου, Χάγης, Άμστερνταμ, Παρισίων, Βασιλείας, Λειψίας και όλων γενικά των μεγάλων πνευματικών κέντρων της Ευρώπης. Όλες έχουν τυπωθεί σε τυπογραφεία επιφανών Ακαδημιών, Μητροπόλεων, Βασιλικών Κολεγίων και ονομαστών τυπογράφων, όπως του Άλδου Μανουτίου, Ιερώνυμου Commelini, τα περιεχόμενά τους δε, είναι έργα κλασσικής Ελληνικής Γραμματείας (Όμηρος, Πλάτων, Αριστοτέλης κ.λπ.), θρησκευτικά, ιστορικά, γεωγραφικά όπως του φημισμένου Ολλανδού κοσμογράφου Αβραάμ Ορτέλλιου και πολλά άλλα. Η φήμη του Ελληνομουσείου γρήγορα απλώθηκε στην περιοχή. Ήταν μια Σχολή που παρείχε γνώσεις από Γυμνάσιο μέχρι Ακαδημία όπως θα λέγαμε σήμερα. Διδάσκονταν Αρχαία Ελληνικά, Φιλοσοφία, Ιστορία, Θρησκευτικά, Γεωγραφία, Φυσικά, Μαθηματικά και ξένες γλώσσες (Λατινικά, Γαλλικά). Μια τέτοια λοιπόν Σχολή με διδακτική ύλη σε πιο σύγχρονες βάσεις πλέον και με την πλούσια και οργανωμένη Βιβλιοθήκη που διέθετε, ήταν επόμενο να τραβήξει το ενδιαφέρον πολλών, τόσο από πλευράς μαθητών όσο και διδασκάλων. Οι επιφανέστεροι που πέρασαν και σπούδασαν στο Ελληνομουσείο της Ζαγοράς ήταν ο Ρήγας Φεραίος και οι Μηλιώτες δάσκαλοι του Γένους Άνθιμος Γαζής και Γρηγόριος Κωνσταντάς που έκαναν αργότερα προσπάθεια να ιδρύσουν ανάλογη σχολή και βιβλιοθήκη στην ιδιαίτερη πατρίδα τους. Από τους τελευταίους μαθητές και χρήστες της Βιβλιοθήκης της περιόδου αυτής ήταν ο Ζαγοριανός Φίλιππος Ιωάννου (Πάντος) ο μετέπειτα πρώτος καθηγητής της φιλοσοφίας του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Οι γνωστότεροι δε δάσκαλοι στην Σχολή κατά την δεύτερη αυτή περίοδο ήταν ο Ζαγοριανός Κωνσταντίνος Τριανταφυλλίδης, ο επονομασθείς «Λογιώτατος» (δάσκαλος του Ρήγα) και ο επίσης Ζαγοριανός Νικόλαος Κασσαβέτης, μαθητής του Λογιωτάτου και συμμαθητής του Ρήγα. Με την έναρξη της Επαναστάσεως παύει και η λειτουργία της Σχολής. Μετά την παύση της λειτουργίας του Ελληνομουσείου, ο χώρος που στεγάζονταν η Βιβλιοθήκη γκρεμίστηκε και τα βιβλία άλλαξαν κατά καιρούς διάφορα μέρη. Η χρήση τους ήταν σποραδική από λίγους ενδιαφερόμενους,

ντόπιους ή ξενους, όπως ο Ζαγοριανός Θεόδωρος Αφεντούλης (ο μετέπειτα καθηγητής φαρμακολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών), ο Γάλλος περιηγητής Mezieres κ.ά.. Κατά κανόνα παρέμεναν αφύλακτα, κλειστά βέβαια και απρόσιτα στην επιστημονική έρευνα.

Σήμερα και από το 1950 περίπου, στεγάζονται σε κτίριο ιδιοκτησίας της Κοινότητας Ζαγοράς από κληροδότημα του Ζαγοριανού Κίμωνος Πανταζοπούλου που αναδείχτηκε στην Σμύρνη σαν βιομήχανος.

Με την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας στην ελεύθερη Ελλάδα (1881) αρχίζει να φροντίζει για την Βιβλιοθήκη ο Δήμος Ζαγοράς και πιο πριν η κοινότητα Ζαγοράς. Πριν το διάστημα αυτό αλλά και αργότερα προστίθενται νέες δωρεές βιβλίων επιφανών προσωπικοτήτων Ζαγοριανών και μη.

Μερικοί από αυτούς είναι:

- Οι αδελφοί Αλέξανδρος και Δημήτριος Κασσαβέτη, έμποροι στην Αίγυπτο.
- Ο εκ Ζαγοράς Θεόδωρος Αφεντούλης, καθηγητής της Ιατρικής και Φαρμακολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Ο Αλέξανδρος Βόλτος, Ζαγοριανός βαμβακοκαλλιεργητής στην Αίγυπτο.
- Ο Ζαγοριανός ποιητής και λόγιος Πέτρος Μάγνης.
- Ο συγγραφέας και λόγιος Απόστολος Κωνσταντινίδης (αδελφός του Π. Μάγνη).
- Ο ποιητής Κωνσταντίνος Τσαγκαράδας καθώς και οι: Μάριος Βαϊάνος, Κωνσταντίνος Βουρβέρης, Θάκος Γιαννακόπουλος, Βαγγέλης Σκουβαράς, Δημήτριος Αντωνόπουλος και πολλοί άλλοι. Επί τουρκοκρατίας στην Ζαγορά υπήρχαν δύο σχολεία. Το πρώτο, άγνωστο πότε ιδρύθηκε, λειτουργούσε σε κελιά του μοναστηριού του Σωτήρος και λέγονταν απλά «Σχολείο». Σ' αυτό διδάσκονταν τα πρώτα γράμματα.

Ανάμεσα στους πολλούς ευεργέτες της Ζαγοράς που συνέργησαν, ο καθένας με τον τρόπο του, σε όλη αυτή την κοσμογονία και που ορισμένοι την επέκτειναν και εκτός των ορίων της,

συγκαταλέγονται ο Ιωάννης Πρίγκος, που ανήγειρε στα 1777, μαζί με τον Νικόλαο Ζάγορα, το νέο κτίριο του «Ελληνομουσείου» και προίκισε γενναία το ίδιο και τη βιβλιοθήκη του, οι αδερφοί Μωυσής και Νικόλαος Κρίτσκη, που ενίσχυσαν ποικιλότητα το παιδευτικό έργο της γενέτειρας τους και που με κληροδότημα τους δίνονται και σήμερα υποτροφίες σε Ζαγοριανούς μαθητές της Μέσης Εκπαίδευσης και φοιτητές, οι αδερφοί Ευστάθιος και Γεώργιος Λαπάτες, που συνέλαβαν στην λειτουργία του «Ελληνομουσείου», στον πλουτισμό της βιβλιοθήκης του και χρηματοδότησαν την κατασκευή του μοναδικής τέχνης ξυλόγλυπτου τέμπλου του Ναού του Αγίου Γεωργίου, ο Ιωάννης Δ. Κασσαβέτης, που ίδρυσε και προίκισε το Παρθεναγωγείο Ζαγοράς, οι αδερφοί Ηρακλής και Αλέξανδρος Βόλτου, που στα πλαίσια των άλλων εθνικών δωρεών τους ενίσχυσαν γενναία και την κοινότητα της ιδιαίτερης πατρίδας τους, κατασκεύασαν το υδραγωγείο στη συνοικία της Σωτήρας, το τέμπλο του ομώνυμου ενοριακού ναού και προικοδότησαν πολλά άπορα κορίτσια της πολίχνης, ο Κίμων Πανταζόπουλος, που άφησε τη μισή περιουσία του στην κοινότητα Ζαγοράς (την άλλη μισή την άφησε στην κοινότητα Σμύρνης) για να σπουδάσουν υπότροφοι την παιδαγωγική επιστήμη και κατασκεύασε και το νεότερο κτίριο της Ζαγοριανής Βιβλιοθήκης, η Ευφροσύνη Δ. Κασσαβέτη, που διέθεσε μεγάλα ποσά για να κατασκευαστεί το «καλντερίμι» Χορευτού-Ζαγοράς-Πορταριάς (το μεγαλύτερο στο Πήλιο), να ανακαινιστεί το υδραγωγείο της Ζαγοράς και να φτιαχτεί η νεοκλασική βρύση της πλατείας του Αγίου Γεωργίου, ο Δημήτριος Πολυμέρης, ο μεγαλύτερος ευεργέτης του Πηλίου, που διέθεσε την τεράστια περιουσία του στην κοινότητα Ζαγοράς για να λειτουργήσει γυμνάσιο και νοσοκομείο, για να κατασκευαστεί υδραγωγείο και για να δίνονται υποτροφίες σε πηλιορείτες φοιτητές για μεταπτυχιακές σπουδές, ενώ διέθεσε και 250.000 περίπου στερλίνες για να γίνει ο αυτοκινητόδρομος Ζαγοράς - Πορταριάς και ενίσχυσε το Ταμείο Εθνικής Οδοποιίας με 100.000 λίρες για να συνδεθούν με αυτοκινητόδρομους και τα άλλα χωριά του Πηλίου με το Βόλο, ο Αλέξανδρος Πάντος, που ίδρυσε την Πάντειο Σχολή Πολιτικών Επιστημών, ο Γεώργιος Κολέτσος, που άφησε κληροδότημα για πανεπιστημιακές σπουδές και πολλοί άλλοι.

Και σήμερα όμως η Ζαγορά έχει σημαντικότερη δραστηριότητα, κυρίως μέσα από την καλλιέργεια του περίφημου Ζαγοριανού μήλου. Ο Αγροτικός Συνεταιρισμός της, ένας απ' τους πρώτους συνεταιρισμούς της Ελλάδος (έτος ίδρυσης 1916) και πρότυπος από το 1982 είναι ο κύριος συντελεστής της σημερινής άνθησης. Η φυσική ομορφιά του τόπου επίσης, που παρά τις αναπτυσσόμενες τουριστικές δραστηριότητες έχει μείνει σχεδόν άθικτη και ο μοναδικός

συνδυασμός βουνού και θάλασσας, καθιστούν την Ζαγορά ένα από τα ομορφότερα θέρετρα της Ελλάδος.

3.2.3.2. ΤΟΠΙΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ – ΜΝΗΜΕΙΑ²⁴³

Η αρχιτεκτονική και η πολεοδομική φυσιογνωμία παρουσιάζεται αλλοιωμένη σε όλα τα δημοτικά διαμερίσματα του Δήμου Ζαγοράς. Στο παρελθόν κτίζονταν κατοικίες διώροφες, κτισμένες με πελεκητές πέτρες της περιοχής, που στην άνω δεξιά γωνία τους έφεραν την ημερομηνία κτήσης τους και τη μορφή του ιδιοκτήτη τους, κάποιες από τις οποίες σώζονται ως τις μέρες μας. Η αρχιτεκτονική είναι συμβατή με τον αγροτικό τρόπο ζωής, το κλίμα, τη φύση, τις εδαφικές κλίσεις, τα οικοδομικά υλικά που χρησιμοποιούσαν και τον προσανατολισμό. Η σκεπαστή βεράντα είναι χαρακτηριστικό των σπιτιών και τοποθετείται στο κέντρο της όψης ή σε όλο της το μήκος, με εξωτερική ξύλινη σκάλα. Στην τελευταία περίπτωση, το ισόγειο χρησιμοποιείται ως αποθηκευτικός χώρος. Βοηθητικά κτίσματα του αγροτικού σπιτιού είναι οι στάβλοι, οι αποθήκες, το πλυσταριό και ο φούρνος. Όλοι οι βοηθητικοί χώροι βρίσκονται μέσα στην αυλή του σπιτιού και περιστοιχίζονται από μαντρότοιχο. Τα έπιπλα που διαθέτουν είναι τα απαραίτητα, απλά και λιτά, φτιαγμένα τις περισσότερες φορές από τους ίδιους. Ξύλινες εντοιχισμένες ντουλάπες, «μεσάνδρες», ξύλινα ράφια για την τοποθέτηση σκευών, το «σεντούκι» (μπαούλο), ο «σοφράς» (χαμηλό τραπέζι φαγητού), οι καναπέδες στρωμένοι με τα πολύχρωμα υφαντά, μάλλινα «κιλίμια». Τα αρχοντικά του περασμένου αιώνα ήταν κατοικίες εύπορων οικογενειών. Έχουν μεγαλύτερο όγκο από τα συνηθισμένα αγροτικά σπίτια, καλύτερη κατασκευή, προσεγμένες λεπτομέρειες και αξιόλογα μορφολογικά στοιχεία. Ο χώρος κάτω από το χαγιάτι είναι ανοικτός, ενιαίος με την αυλή, ενώ το χαγιάτι που καλύπτει όλη τη νότια όψη είναι κλεισμένο από πολλά συνεχόμενα παράθυρα. Ο όροφος διαθέτει συνήθως ένα ή δύο δωμάτια για τους επισκέπτες που χρησιμεύουν σε χώροι υποδοχής ή ξεκούρασης. Κατασκευάζονται από «τσατμά» ένα είδος ελαφράς τοιχοποιίας, πάνω σε πέτρινη βάση κι έχουν αρκετά ανοίγματα σε όλους τους τοίχους, προσφέροντας πλούσια θέα. Διαθέτουν πλούσια διακόσμηση στα ταβάνια, στους τοίχους, στα ανοίγματα. Τα οικοδομικά υλικά που χρησιμοποιούσαν ήταν η πέτρα και το ξύλο. Ξύλινα είναι τα κουφώματα, τα δάπεδα, οι οροφές, οι εξώστες. Τα παράθυρα δε διαθέτουν μεγάλη ποικιλία. Όμως σε μερικά αρχοντικά σπίτια

²⁴³ Αγιοπετρίτης, Β., *Ιστορικά στοιχεία Ζαγοράς*, Ζαγορά 2001, σελ. 40, (βλ. Παράρτημα).

διακρίνουμε ενδιαφέροντα ξύλινα σκαλιστά αετώματα. Επίσης και οι πόρτες δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερη επεξεργασία. Τα σπίτια που διατηρούν αναλλοίωτη την αρχιτεκτονική τους μορφή, είναι στην πλειονότητά τους εγκαταλελειμμένα. Τα χαρακτηριστικά αυτά αποτελούσαν το κύριο γνώρισμα των περισσότερων χωριών του Πηλίου με σαφείς επιρροές από την ηλιοροϊτική αρχιτεκτονική. Στο κέντρο των οικισμών υπάρχει, συνήθως, η πλατεία και γύρω της η εκκλησία και τα μαγαζιά όπως καφενεία, ταβέρνες, χασάπικα, παντοπωλεία. Χαρακτηριστικές είναι οι πλατείες των 4 συνοικιών του δημοτικού διαμερίσματος Ζαγοράς καθώς και των δημοτικών διαμερισμάτων Μακρυρράχης και Πουρίου. Όλα τα χωριά του Δήμου διασχίζονται από στενά λιθόστρωτα γραφικά δρομάκια και είναι γεμάτα από πέτρινες βρύσες. Επίσης όλα τα δημοτικά διαμερίσματα χαρακτηρίζονται από υψηλή πυκνότητα δόμησης περιορίζοντας αρκετά τους ελεύθερους χώρους, όπως τις πλατείες και τους δρόμους. Η αλλοίωση του αρχιτεκτονικού και πολεοδομικού ύφους της περιοχής, οφείλεται στη μη εφαρμογή των ειδικών όρων δόμησης που αναγράφονται στα δελτία αρχιτεκτονικής αναγνώρισης των οικισμών. Τα δελτία αρχιτεκτονικής αναγνώρισης των οικισμών καθορίζονται από το σύστημα δόμησης, τα χαρακτηριστικά της στέγης και της όψης του κτηρίου, τους εξώστες, τα στηθαία, το είδος των κουφωμάτων και τον τύπο περιφράξης του οικοπέδου.

Πέρα όμως από την τοπική αρχιτεκτονική, ενδιαφέρον παρουσιάζει και το μνημειακό απόθεμα του Δήμου Ζαγοράς. Τα κυριότερα μνημεία που βρίσκονται στην περιοχή μελέτης και σώζονται ακόμη και σήμερα και αποτελούν πόλο έλξης των τουριστών είναι τα παρακάτω.

Οι εκκλησίες και τα εξωκλήσια της Ζαγοράς²⁴⁴

Ο μεγαλύτερος, όμως, μνημειακός και κειμηλιακός πλούτος βρίσκεται στις εκκλησίες και στα μοναστήρια της Ζαγοράς. Κι εδώ μπορούμε να ξεχωρίσουμε πρώτα - πρώτα τις τρεις από τις τέσσερις ενοριακές εκκλησίες, όλες τρίκλιτες βασιλικές με δίρριχτες πλακόστρωτες στέγες:

²⁴⁴ Αγιοπετρίτης, Β., *Ιστορικά στοιχεία Ζαγοράς*, Ζαγορά 2001, σελ. 41, (βλ. Παράρτημα).

- Την Αγία Κυριακή (1740), στην πλατεία της ομώνυμης συνοικίας, τρισυπόστατη, με λαμπρό εσωτερικό διάκοσμο και με θαυμάσιο επίχρυσο ξυλόγλυπτο τέμπλο (1742), έργο των ταγιαδόρων Λοΐζου και Κυπρίου και Παναγιώτη από το Γαλατά.
- Τον Άγιο Γεώργιο, χτισμένο με πρωτοβουλία του πατριάρχη Καλλίνικου του Έ στα 1765, δίπλα στην πλατεία της ομώνυμης συνοικίας, με ένα από τα καλύτερα στο Πήλιο ξυλόγλυπτα τέμπλα (1774), αντιπροσωπευτικό δείγμα του νεοελληνικού μπαρόκ, με εξίσου αξιόλογο δεσποτικό θρόνο και άμβωνα και με αριστουργηματικά λιθανάγλυφα κατανεμημένα σε τρεις παράλληλες ζώνες εξωτερικά στην κόγχη του ιερού βήματος.
- Την Αγία Παρασκευή (1803) στην Περαχώρα, έργο και αυτή του λαϊκού αρχιτέκτονα Δήμου Ζηπανιώτη, με λιθανάγλυφα και επιγραφές του Μιλίου και πολύ καλής τέχνης ξυλόγλυπτο και επιχρυσωμένο τέμπλο (1810).

Από τα πολλά εκκλησιαστικά μνημεία της Ζαγοράς (πλήν εκείνων του Χορευτού) ξεχωρίζουν τα απόμερα μοναστήρια της Παναγίας Ράσοβας, που το αρχικό του κτίσμα είναι του 13^{ου} αιώνα και τον Ταξιάρχων, με αριστουργηματικό ξυλόγλυπτο τέμπλο, (έργο του Κρητικού Κομνηνάκη), καθώς και τα παμπάλαια ξωκλήσια του Προφήτη Ηλία (1614), που είναι το παλαιότερο θρησκευτικό κτίσμα μετά το μοναστήρι της Ράσοβας στη Ζαγορά, του Άθωνα ή «Άθανα» και του Αγίου Δημητρίου (κτίσματα και αυτά του 17^{ου} αιώνα) και του Αγίου Αθανασίου (1639), στολισμένα όλα με πολύ καλά τέμπλα του 17^{ου} επίσης αιώνα.

Οι βρύσες της Ζαγοράς²⁴⁵

Μνημειακές, τέλος, είναι και αρκετές βρύσες της Ζαγοράς, με μεγαλύτερη και ιστορικότερη τη στολισμένη με πέτρινα κεντίδια «Βρύση του Κράλη» στην απάνω άκρη της συνοικίας του Αγίου Γεωργίου που κατά την παράδοση την έφτιαξε κάποιος σέρβος ηγεμόνας (κράλης) αλλά που στην πραγματικότητα είναι καμωμένη από το Ζαγοριανό αρματολό Μήτρο Μπασδέκη στα 1828.

²⁴⁵ Αγιοπετρίτης, Β., *Ιστορικά στοιχεία Ζαγοράς*, Ζαγορά 2001, σελ. 41 – 42.

Ενδιαφέρουσες ακόμα είναι η «Βρύση του Δεσπότη», στη Σωτήρα που χτίστηκε στα 1765 από τον πατριάρχη Καλλίνικο και η νεοκλασική μαρμάρινη βρύση με τα δελφίνια, έργο της Ευφροσύνης Κασσαβέτη, στην πλατεία του Αγίου Γεωργίου.

Στην πλατεία της συνοικίας του Αγίου Γεωργίου δεσπόζει επίσης άγαλμα προς τιμή των Ζαγοριανών Πεσόντων κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Δημοτικό Διαμέρισμα Μακρρυράχης και Πουρίου²⁴⁶

Τα κυριότερα μνημεία και οι κυριότερες και πιο σπάνιες (λόγω χρονολογίας) εκκλησίες, βρίσκονται στο δημοτικό διαμέρισμα Ζαγοράς. Στη Μακρρυράχη αξίζει κανείς να επισκεφτεί τη βασιλική εκκλησία του Αγίου Ιωάννη του Προδρόμου, του Προφήτη Ηλία, των Αγίων Αναργύρων και του Αγίου Κωνσταντίνου. Στο δημοτικό διαμέρισμα Πουρίου αξίζει κανείς να επισκεφτεί την τρίκλιτη βασιλική εκκλησία από το 1743, τον Άγιο Δημήτριο.

3.2.3.3. ΑΞΙΟΛΟΓΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

Λαογραφικά και Πολιτιστικά στοιχεία

Σε όλους τους οικισμούς υφίστανται και δραστηριοποιούνται Πολιτιστικοί σύλλογοι. Τα πνευματικά κέντρα των Δήμων συνεργάζονται με τους υφιστάμενους πολιτιστικούς συλλόγους για την διοργάνωση κοινών πολιτιστικών, καλλιτεχνικών κ.λπ. εκδηλώσεων. Οι πολιτιστικοί σύλλογοι που δραστηριοποιούνται διαθέτουν χορευτικές ομάδες οι οποίες συμβάλλουν στην διατήρηση της τοπικής μουσικής και χορευτικής παράδοσης. Οι σύλλογοι αυτοί αναπτύσσουν αξιόλογη πολιτιστική δραστηριότητα σε συνεργασία και με άλλους συλλόγους. Ο επόμενος πίνακας παρουσιάζει τους πολιτιστικούς συλλόγους που δραστηριοποιούνται στα όρια της περιοχής μελέτης:

²⁴⁶ Αγιοπετρίτης, Β., *Ιστορικά στοιχεία Ζαγοράς*, Ζαγορά 2001, σελ. 49, (βλ. Παράρτημα).

Πίνακας 3.14 : Πολιτιστικοί Σύλλογοι Δήμου Ζαγοράς

A/A	ΟΝΟΜΑΣΙΑ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ
1	ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΖΑΓΟΡΑΣ "ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΡΔΑΤΟΣ"
2	ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΜΑΚΡΥΡΡΑΧΗΣ

Πηγή: Διαθέσιμο στο: www.zagora.gr.

Οι πολιτιστικές εκδηλώσεις που λαμβάνουν χώρα στην περιοχή διοργανώνονται με αφορμή θρησκευτικών εορτών και τείνουν να γίνουν θεσμοί στην περιοχή, κυρίως την περίοδο του καλοκαιριού.

Πολιτιστικός Σύλλογος Ζαγοράς

Ο Πολιτιστικός Σύλλογος Ζαγοράς «Γιάννης Κορδάτος» ιδρύθηκε το 1978 και έχει να παρουσιάσει ένα πλήθος δράσεων σχετικών με τον πολιτισμό και την νεολαία. Κατά καιρούς έχει υλοποιήσει πολιτιστικές εκδηλώσεις (Θέατρο, χορευτικές βραδιές, ημερίδες, ομιλίες, αποκριάτικες εκδηλώσεις κ.α.). Σταθμός στις δραστηριότητες του αποτέλεσε το Κέντρο Νεολαίας που λειτούργησε την περίοδο 1980 - 1984 καθώς και ραδιοφωνικό σταθμό την περίοδο 1985-1998. Σημαντική δραστηριότητα του επίσης αποτέλεσε το πολιτιστικό περιοδικό «Λιμνιώνας» με 6 τεύχη των 200 σελίδων. Άλλες δραστηριότητες υπήρξαν οι εκθέσεις φωτογραφίας από τη Ζαγορά που πραγματοποιήθηκαν στο Ελληνομουσείο (Σχολείο του Ρήγα) καθώς και η ανάπτυξη αρχείου φωτογραφίας. Την τελευταία πενταετία ο Σύλλογος έχει αναπτύξει δυναμικά τα χορευτικά του συγκροτήματα με 140 νέους και νέες και πλήθος χορευτικών τμημάτων. Επίσης το βεστιάριο του Συλλόγου έχει οργανωθεί με στολές από τρεις περιοχές της Ελλάδος (Θράκη, Νάουσα Πάρου, Πήλιο). Άλλη δραστηριότητα του Συλλόγου αποτελεί η διοργάνωση για πέμπτη συνεχή χρονιά διήμερου χορευτικού φεστιβάλ με συμμετοχές από όλη την Ελλάδα καθώς και διοργάνωση εκδρομών για νέους (Μελίκη & Αλεξάνδρεια Ημαθίας). Ο Πολιτιστικός Σύλλογος Ζαγοράς «Γιάννης Κορδάτος» συμμετέχει για πέμπτη συνεχή χρονιά στην διοργάνωση του Πολιτιστικού & Αθλητικού Καλοκαιριού στο Δήμο Ζαγοράς. Η δημιουργία παραδοσιακής χορωδίας νέων αποτελεί ακόμη μια δραστηριότητα του Συλλόγου καθώς και η λειτουργία εικαστικού εργαστηρίου. Η διοργάνωση των αποκριάτικων εκδηλώσεων με την δημιουργία αρμάτων και κουστουμιών αποτέλεσε ακόμα μια δραστηριότητα εμπλοκής των νέων της περιοχής. Ο Πολιτιστικός Σύλλογος Ζαγοράς «Γιάννης Κορδάτος» συνεργάζεται στενά τόσο με τον Πολιτιστικό & Αθλητικό Οργανισμό όσο και με το Κέντρο

Πληροφόρησης Νέων Δήμου Ζαγοράς. Επίσης ο Σύλλογος είναι ενεργός μέλος του Πολιτιστικού Δικτύου Μαγνησίας, του Εθελοντικού Δικτύου Μαγνησίας και μέτοχος της Εταιρείας Ανάπτυξης Πηλίου που διαχειρίζεται για την περιοχή του Πηλίου το πρόγραμμα LEADER + ενώ οι χορευτικές ομάδες του Συλλόγου είναι υπό την αιγίδα του Λυκείου Ελληνίδων Βόλου.²⁴⁷

Πολιτιστικός Σύλλογος Μακρυρράχης

Ιδρύθηκε το 1982 στην Μακρυρράχη Πηλίου με σκοπό την βελτίωση της πολιτιστικής ζωής του χωριού. Για την πραγματοποίηση του σκοπού αυτού προβλέπεται η διοργάνωση διαλέξεων, η προβολή ταινιών, η πραγματοποίηση συναυλιών, η διάδοση του βιβλίου, εκδρομές, εκθέσεις ή οτιδήποτε εξυπηρετεί το Σύλλογο. Μέλη του Συλλόγου γίνονται όσοι αποδέχονται τους όρους του καταστατικού. Αυτός που θα ενεργήσει αντίθετα με τους σκοπούς του Συλλόγου θα διαγραφεί. Οι πόροι του προέρχονται από τις μηνιαίες συνδρομές των μελών του καθώς επίσης από διάφορες δωρεές, κληροδοτήματα, πλεονάσματα που προέρχονται από τις δραστηριότητες και εκδηλώσεις του Συλλόγου. Διοικείται από πενταμελές συμβούλιο το οποίο εκτελεί θητεία για ένα χρόνο.²⁴⁸

Πολιτιστικά Γεγονότα – Δρώμενα

Οι εκδηλώσεις που διοργανώνονται στα δημοτικά διαμερίσματα του Δήμου Ζαγοράς, πραγματοποιούνται κυρίως κατά τους θερινούς μήνες, κατά τη διάρκεια των οποίων σημειώνεται αύξηση του πληθυσμού. Απώτερος στόχος των περισσότερων εκδηλώσεων, είναι η αναβίωση παλιότερων εθίμων, τα οποία τηρούνταν κατά το παρελθόν, αλλά λόγω της μετανάστευσης και της αλλαγής των συνθηκών ζωής εγκαταλείφθηκαν, καθώς και η διατήρηση της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου. Οι περισσότερες των πολιτιστικών εκδηλώσεων πραγματοποιούνται συνήθως, με αφορμή τις θρησκευτικές εορτές της κάθε περιοχής του Δήμου.

²⁴⁷ Διαθέσιμα στο site του Δήμου Ζαγοράς, www.zagora.gr.

²⁴⁸ Διαθέσιμα στο site του Δήμου Ζαγοράς, www.zagora.gr.

Ας αναφερθούμε όμως πρώτα στις εκδηλώσεις που πραγματοποιούνται την υπόλοιπη περίοδο πέραν της θερινής.

- Μία από τις μεγαλύτερες εκδηλώσεις η οποία λάμβανε χώρα το πρώτο δεκαπενθήμερο του Σεπτεμβρίου στην κεντρική πλατεία του Αγίου Γεωργίου του Δ.Δ. Ζαγοράς, ήταν η «Γιορτή του Μήλου». Τη διοργάνωση του αναλάμβανε ο Γυναικείος Αγροτουριστικός Συνεταιρισμός Ζαγοράς, όπου η «Γιορτή» εξελισσόταν σε πανηγύρι με ζωντανή λαϊκή μουσική, παραδοσιακή μουσική, χορό και φαγητό. Η διοργάνωση αυτής της εκδήλωσης σταμάτησε το 2000.
- Στις 28 Οκτώβρη, στη συνοικία του Αγίου Γεωργίου, λαμβάνουν χώρα διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις. (Παραδοσιακοί χοροί, συναυλίες τοπικών ερασιτεχνικών συγκροτημάτων και παρέλαση).
- Κατά την παραμονή της πρωτοχρονιάς μέλη του πολιτιστικού και αθλητικού συλλόγου, τραγουδούν τα κάλαντα σε επιχειρήσεις και καταστήματα του Δήμου.
- Την πρωτοχρονιά στις κεντρικές πλατείες όλων των δημοτικών διαμερισμάτων, οι πολίτες υποδέχονται το νέο χρόνο με τραγούδια, μουσική, χορό και οίνο.
- Στις απόκριες σχεδόν όλοι οι κάτοικοι βγαίνουν στους δρόμους ντυμένοι στους ρυθμούς των ημερών και γίνεται παρέλαση αρμάτων σε όλους τους κεντρικούς δρόμους του Δήμου.

Κατά τη θερινή όμως περίοδο έχουμε περισσότερες εκδηλώσεις:

Η σπουδαιότερη τακτική πολιτιστική – αθλητική εκδήλωση είναι το Πολιτιστικό και Αθλητικό καλοκαίρι που διαρκεί 3 ακριβώς μήνες, από 1 Ιουνίου έως 31 Αυγούστου.

Πολιτιστικό Καλοκαίρι

- Από 1 Ιουνίου έως 30 Αυγούστου. Έκθεση στο σχολείο του Ρήγα Φεραίου «Στα χνάρια του Ρήγα», έκθεση αντίγραφων χειρογράφων και παλαιοτύπων από τον 9^ο έως τον 19^ο αιώνα, έκθεση του αυθεντικού αντίγραφου της Χάρτας του Ρήγα, έκθεση παραστάσεων και βιβλίων με θέμα τον Ρήγα, εκθέσεις εικαστικών και αφιερώματα σε μεγάλες ζαγοριανές οικογένειες.
- Από 1 Ιουλίου έως 28 Αυγούστου. Στα πλαίσια της έκθεσης στο σχολείο του Ρήγα Φεραίου, «Στα χνάρια του Ρήγα», έκθεση ζωγραφικής διάφορων τοπικών και μη καλλιτεχνών. (Πέτρινη Αίθουσα).
- Στις 6 – 7 Ιουλίου πραγματοποιείται λαϊκό πανηγύρι με ζωντανή ορχήστρα στο προαύλιο της εκκλησίας της Αγίας Κυριακής στο δημοτικό διαμέρισμα Ζαγοράς.
- Στις 19 – 20 Ιουλίου πραγματοποιείται εορτασμός του Αϊ Λια και πανηγύρι σε εξωκλήσι της περιοχής περίπου 10 χ.μ. από το Δ.Δ. Ζαγοράς.
- Στις 25 – 26 Ιουλίου πραγματοποιείται λαϊκό πανηγύρι με ζωντανή ορχήστρα στην πλατεία της εκκλησίας της Αγίας Παρασκευής στο δημοτικό διαμέρισμα Ζαγοράς.
- Στις 26 – 27 Ιουλίου πραγματοποιείται λαϊκό πανηγύρι με ζωντανή ορχήστρα στην πλατεία της εκκλησίας του Αγίου Παντελεήμονα στο δημοτικό διαμέρισμα Πουρίου.
- Στις 5 – 6 Αυγούστου πραγματοποιείται επίσης πανηγύρι με ζωντανή ορχήστρα στην πλατεία της εκκλησίας της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος στο δημοτικό διαμέρισμα Ζαγοράς.
- Στις 8 Αυγούστου γίνεται εορτασμός στο εξωκλήσι του Αγίου Τριαντάφυλλου στο δημοτικό διαμέρισμα Ζαγοράς και εν συνεχεία γίνονται διάφορες πολιτιστικές εκδηλώσεις με θέμα το βίο του Αγίου η καταγωγή του οποίου είναι από τη Ζαγορά.

- Στις 9 Αυγούστου πραγματοποιείται συναυλία έντεχνης μουσικής από καλλιτέχνες της ευρύτερης περιοχής του Πηλίου (ερασιτεχνικά), στο Κάμπινγκ της παραλίας του Χορευτού.
- Στις 28 – 29 – 30 Αυγούστου πραγματοποιείται μεγάλο πανηγύρι στο Χορευτό στο εξωκλήσι του Αγίου Ιωάννη. Το πανηγύρι διαρκεί 3 μέρες με πληθώρα πολιτιστικών εκδηλώσεων.
- Από 1 έως 15 Αυγούστου διοργανώνονται συναυλίες στα δημοτικά διαμερίσματα Πουρίου, Ζαγοράς και Μακρυρράχης έντεχνου τραγουδιού από τοπικό νεανικό συγκρότημα.
- Από 10 έως 30 Αυγούστου διοργανώνεται Φεστιβάλ Χορευτικών Συγκροτημάτων από όλη τη Μαγνησία σε όλα τα δημοτικά διαμερίσματα του Δήμου Ζαγοράς.
- Στις 30 Αυγούστου πραγματοποιείται η τελετή λήξης με ψαράδικη βραδιά στην παραλία του Χορευτού Ζαγοράς (Κάμπινγκ) με την συνοδεία νησιώτικου μουσικού σχήματος.

Αθλητικό Καλοκαίρι

Στα πλαίσια των αθλητικών δραστηριοτήτων που οργανώνει ο Δήμος Ζαγοράς στο Χορευτό, οι πιο δραστήριοι θα έχουν την δυνατότητα να συμμετάσχουν :

- Από 15 Ιουλίου έως 15 Αυγούστου στην Αναρρίχηση – Καταρρίχηση σε πλαγιές του Δήμου.
- Από 1 Αυγούστου έως 31 Αυγούστου στο Canoe Kayak που διοργανώνεται με αφετηρία την παραλία του Χορευτού και κατεύθυνση προς όλες τις υπόλοιπες παραλίες του Δήμου.
- Από 1 Αυγούστου έως 31 Αυγούστου στην πεζοπορία προς διάφορες απομακρυσμένες περιοχές του Δήμου.

- Στο τουρνουά Beach Soccer που ξεκινά την πρώτη Δευτέρα του Αυγούστου και διαρκεί μία εβδομάδα.
- Στο τουρνουά Beach Volley στις 26 - 27 Ιουλίου.
- Στο διαγωνισμό τοξοβολίας στις 13 – 14 Αυγούστου.
- Στο τουρνουά Basket 3x3 στον οικισμό της Ζαγοράς στις 20 – 22 Αυγούστου.
- Στο τουρνουά Ping Pong στις 25 – 27 Αυγούστου.

3.2.3.4. ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Παραδοσιακά επαγγέλματα που απαντούν στην περιοχή είναι η κατασκευή βαρελιών, η κατασκευή καλαθιών, η επιδιόρθωση υποδημάτων (τσαγκάρηδες) και η κτηνοτροφία (παραδοσιακή αίγο - προβατοτροφία το καλοκαίρι στα πιο ψηλά επίπεδα του Δήμου με τα κοπάδια και το καλοκαίρι κατέβαιναν σε πιο χαμηλά επίπεδα). Το είδος αυτό της ενασχόλησης εξακολουθεί να υπάρχει σε χαμηλότερη ένταση σε σχέση με παλιότερα.

3.3. ΘΕΜΑΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΥΠΟΔΟΜΗΣ ΚΑΙ ΔΙΚΤΥΩΝ²⁴⁹

Η υποδομή για σχολεία στο Δήμο Ζαγοράς συγκεντρώνεται κυρίως στο δημοτικό διαμέρισμα Ζαγοράς. Στα Δ.Δ. Μακρυρράχης και Πουρίου λειτουργούν συνολικά 4 εκπαιδευτικές μονάδες, ένα νηπιαγωγείο κι ένα δημοτικό για κάθε Δ.Δ. Συγκεκριμένα στο δημοτικό διαμέρισμα Ζαγοράς λειτουργεί Ενιαίο Γυμνάσιο – Λύκειο, το οποίο εξυπηρετεί τους μαθητές όλου του Δήμου. Επίσης λειτουργεί 10 – Θέσιο δημοτικό και δύο νηπιαγωγεία καθώς κι ένα Γ.Ε.Ε. Όλες οι σχολικές μονάδες στεγάζονται σε δημόσια κτίρια και το κυριότερο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν είναι οι μετακινήσεις των μαθητών ιδιαίτερα κατά τη χειμερινή περίοδο, η έλλειψη εποπτικού υλικού καθώς και η κατάσταση των κτιρίων.

²⁴⁹ Επιτόπια Έρευνα (Ζαγορά Σεπτέμβριος 2009).

Όσον αφορά στον τομέα της υγείας, λειτουργεί στο δημοτικό διαμέρισμα Ζαγοράς Κέντρο Υγείας από το 1981 κι εξυπηρετεί όλους τους κατοίκους του Δήμου. Όσο για το προσωπικό του Κέντρου Υγείας δεν υπάρχουν ελλείψεις στο ιατρικό προσωπικό και η μεταφορά των ασθενών γίνεται είτε με το μοναδικό ασθενοφόρο που υπάρχει είτε με τα οχήματα των εργαζομένων στο Κέντρο Υγείας σε περίπτωση ανάγκης. Επίσης λειτουργούν 3 Φαρμακεία από τα οποία τα 2 εδρεύουν στο δημοτικό διαμέρισμα Ζαγοράς και άλλο ένα σε αυτό της Μακρυρράχης. Ακόμη από το 2002 είναι σε ισχύ το πρόγραμμα «Βοήθεια στο Σπίτι», το οποίο είναι ενταγμένο στο Γ΄ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης και αφορά την περιοχή οργανωμένης και συστηματικής φροντίδας σε ηλικιωμένους και σε άτομα με αναπηρία.

Σχετικά με το θέμα της αποχέτευσης σε κανένα δημοτικό διαμέρισμα της περιοχής μελέτης δεν υπάρχει οργανωμένο αποχετευτικό δίκτυο ακαθάρτων. Η αποχέτευση γίνεται σε σηπτικούς και απορροφητικούς βόθρους κατά οικία. Εντούτοις υπάρχουν οικίες που ρίχνουν τα λύματα σε ρέματα και λόγω του ότι τα ρέματα απολήγουν στη θάλασσα υπάρχει κίνδυνος μόλυνσης των νερών, ο οποίος ευτυχώς προς το παρόν δεν είναι ορατός. Επιπρόσθετα το αποχετευτικό δίκτυο όμβριων υδάτων, όπου υπάρχει είναι υποτυπώδες. Σε όλα τα δημοτικά διαμερίσματα το αποχετευτικό δίκτυο όμβριων υδάτων εξυπηρετείται από τα μικρά κανάλια εκατέρωθεν των κοινοτικών οδών.

Όσον αφορά τα απορρίμματα, όλα τα δημοτικά διαμερίσματα διαθέτουν σύστημα συλλογής απορριμμάτων. Η συλλογή των σκουπιδιών πραγματοποιείται με απορριμματοφόρα που διαθέτει ο Δήμος Ζαγοράς τρεις φορές την εβδομάδα.

Ο Δήμος Ζαγοράς συγκοινωνιακά εξυπηρετείται από το ΚΤΕΛ Νομού Μαγνησίας, το οποίο και πραγματοποιεί καθημερινά δρομολόγια προς τα δημοτικά διαμερίσματα του υπό εξέταση Δήμου. Θα πρέπει να σημειωθεί πως τη θερινή περίοδο (01/06 – 31/08), τα δρομολόγια διπλασιάζονται λόγω της έλευσης τουριστών. Παλιότερα ο Δήμος Ζαγοράς εξυπηρετούνταν και από το λιμάνι του Χορευτού με καθημερινά δρομολόγια πλοίων (Δελφίни) από το λιμάνι του Βόλου και με προορισμούς τη Σκιάθο, τη Σκόπελο, την Αλόνησο και τη Θεσσαλονίκη.

Το οδικό δίκτυο του Δήμου Ζαγοράς παρουσιάζει σημαντικές ελλείψεις και δέχεται συχνές καταστροφές λόγω του παγετού, πράγμα που δυσχεραίνει τη διέλευση των οδηγών κατά τη χειμερινή περίοδο (χιόνια, ομίχλη). Επίσης προβληματική είναι και η διέλευση πεζών, λόγω της

μη ύπαρξης πεζοδρομίων, ενώ ούτε και οργανωμένοι χώροι στάθμευσης υπάρχουν σε όλα τα δημοτικά διαμερίσματα. Το θετικό είναι ότι έχει βελτιωθεί αισθητά το οδικό δίκτυο προς τις καλλιεργήσιμες και δασικές εκτάσεις, με αποτέλεσμα να πραγματοποιείται με σχετική άνεση η αγροτική εκμετάλλευση και υλοτομία. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι από το 2004 λειτουργεί ποδηλατοδρόμος ανωμάλου δρόμου ο οποίος έχει προκαλέσει το έντονο ενδιαφέρον των ατόμων που ασχολούνται με το ποδήλατο βουνού (mountain bike) είτε σε επαγγελματικό είτε σε ερασιτεχνικό επίπεδο.

Στο Δήμο Ζαγοράς λειτουργεί αστυνομικό τμήμα μικρής δυναμικότητας το οποίο εξυπηρετεί όλο το Δήμο. Αντίθετα οι υπηρεσίες πυρόσβεσης εξυπηρετούνται από το Βόλο, ο οποίος απέχει 45 λεπτά από το Δήμο Ζαγοράς. Σε όλα τα δημοτικά διαμερίσματα υπάρχουν πυροσβεστικοί κρουνοί για τον εφοδιασμό των πυροσβεστικών οχημάτων σε καταστάσεις πυρκαγιών. Επίσης στο δημοτικό διαμέρισμα Ζαγοράς υπάρχει Ταχυδρομικό Ταμειυτήριο καθώς και μία τράπεζα, μέσω των οποίων εξυπηρετούνται οι δημότες και ιδιαίτερα οι ηλικιωμένοι οι οποίοι με αυτόν τον τρόπο δε χρειάζεται να μεταφερθούν στο πλησιέστερο μεγάλο αστικό κέντρο, που είναι ο Βόλος, ώστε να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους. Επιπλέον στο δημοτικό διαμέρισμα Ζαγοράς λειτουργούν οι εξής υπηρεσίες οι οποίες καλύπτουν τις ανάγκες ολόκληρου του Δήμου: Ειρηνοδικείο, Υποθηκοφυλακείο, Αγρονομείο, Δασονομείο, Υποκατάστημα της ΔΕΗ και υποκατάστημα του ΟΤΕ.

3.4. ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΡΥΘΜΙΣΗΣ ΤΗΣ ΧΩΡΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Η χωροταξική οργάνωση του Δήμου Ζαγοράς καθορίζεται από τα χωροταξικά σχέδια τα οποία δίνουν τις γενικές κατευθύνσεις τις οποίες πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τα κατώτερα επίπεδα σχεδιασμού και να τις εξειδικεύουν κατά περίπτωση. Συγκεκριμένα ο Δήμος Ζαγοράς υπόκειται στις κατευθύνσεις για τον ορεινό χώρο για την περιφέρεια Θεσσαλίας με το Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης - ΠΠΧΣΑΑ (ΦΕΚ Β' 1484 / 2003) το οποίο ιεραρχεί το οικιστικό δίκτυο σε 5 επίπεδα χωροταξικής οργάνωσης. Σύμφωνα με το ΠΠΧΣΑΑ Θεσσαλίας, η Ζαγορά που αποτελεί και την έδρα του Δήμου Ζαγοράς κατατάσσεται

στην 3^η κατηγορία οικισμών, δηλαδή σε οικισμό που διαθέτει συγκριτικά πλεονεκτήματα ή / και δυνατότητες για αξιοποίηση του υπάρχοντος αποθέματος, για αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών και για ήπια τουριστική ανάπτυξη. Αντίθετα οι υπόλοιποι οικισμοί του Δήμου Ζαγοράς υπάγονται στο 4^ο επίπεδο ιεράρχησης των οικισμών.

Επίσης οι γεωργικές εκτάσεις του Δήμου Ζαγοράς, όπου παράγονται τα μήλα «Ζαγορίν» με Προστατευόμενη Ονομασία Προέλευσης,²⁵⁰ αποτελεί σύμφωνα με το ΠΠΧΣΑΑ περιοχή πρώτης προτεραιότητας για την ευρύτερη περιοχή του Νομού Μαγνησίας, σύμφωνα με το ΦΕΚ Β'214 / 1994. Πέρα όμως από περιοχές πρώτης προτεραιότητας (γεωργική γη υψηλής παραγωγικότητας) σχετικά με την κατηγοριοποίηση των χρήσεων γης επισημαίνεται ότι στο Δήμο Ζαγοράς θεσμοθετήθηκε Ζώνη Οικιστικού Ελέγχου²⁵¹ (ΖΟΕ) σύμφωνα με το ΦΕΚ Δ' 315 / 91, το οποίο τροποποιήθηκε με το ΦΕΚ Δ' 885 / 98 και καθορίζει τις επιτρεπόμενες χρήσεις και δραστηριότητες σε συγκεκριμένες περιοχές του Δήμου. Η ΖΟΕ θεσμοθετήθηκε με βασικό στόχο την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος της περιοχής αφού θέτει αυστηρότατους όρους κυρίως για την οικιστική ανάπτυξη. Το συγκεκριμένο πλαίσιο προκαλεί αντιδράσεις στους επιχειρηματίες του τουριστικού κλάδου, αφού βρίσκουν απαγορεύσεις και δυσκολίες στις αδειοδοτήσεις τους για την ανάπτυξη τουριστικών επενδύσεων.²⁵²

Επίσης η περιοχή του Δήμου Ζαγοράς που βρίσκεται έξω από τους οικισμούς και τις καλλιεργήσιμες εκτάσεις, πρόκειται να ενταχθεί στο δίκτυο NATURA 2000 λόγω της συγκέντρωσης πολλών ειδών χλωρίδας δημιουργώντας έτσι ένα εξαιρετικά πλούσιο μωσαϊκό

²⁵⁰ Ως «Προστατευόμενη Ονομασία Προέλευσης - ΠΟΠ» νοείται το όνομα μιας περιοχής, ενός συγκεκριμένου τόπου ή σε εξαιρετικές περιπτώσεις μιας χώρας, το οποίο χρησιμοποιείται στην περιγραφή ενός γεωργικού προϊόντος ή ενός τροφίμου που κατάγεται από αυτήν την περιοχή, το συγκεκριμένο τόπο ή τη χώρα, και του οποίου η ποιότητα ή τα χαρακτηριστικά οφείλονται κυρίως ή αποκλειστικά στο γεωγραφικό περιβάλλον, που περιλαμβάνει τους φυσικούς και ανθρώπινους παράγοντες και του οποίου η παραγωγή, η μεταποίηση και η επεξεργασία λαμβάνουν χώρα στην οριοθετημένη γεωγραφική περιοχή, διαθέσιμο στο: <http://www.minagric.gr/greek/data>.

²⁵¹ Η εξάπλωση του αστικού ιστού προς την περιφέρεια του πολεοδομικού συγκροτήματος, που επέφερε σοβαρές αλλαγές στη δομή του εξωαστικού χώρου, έγινε χωρίς να υπάρχει συνολικό πλαίσιο σχεδιασμού, χωρίς γενική κατεύθυνση και οργάνωση, με συνέπεια τη συρρίκνωση του ελεύθερου χώρου, του πρασίνου και της γεωργικής γης, την αλλοίωση της μορφής του φυσικού περιβάλλοντος, αλλά και τον κατακερματισμό της ανάπτυξης με επακόλουθο την κακή οργάνωσή της, τη σπατάλη υποδομών και το χαμηλό επίπεδο των παρεχόμενων εξυπηρετήσεων. Για την αντιμετώπιση αυτής της κατάστασης, η οποία εξ άλλου εμφανίζεται σε όλες τις περιοχές της χώρας που παρουσιάζουν τάσεις ανάπτυξης, έχει θεσμοθετηθεί με τον Οικιστικό Νόμο (1337/83) ένα εργαλείο σχεδιασμού και ελέγχου του εξωαστικού χώρου, η Ζώνη Οικιστικού Ελέγχου (ΖΟΕ). Με τις Ζώνες Οικιστικού Ελέγχου καθορίζονται και θεσμοθετούνται: Οι χρήσεις γης, οι όροι και περιορισμοί δόμησης και όροι προστασίας, οι βασικές υποδομές, διαθέσιμο στο: <http://www.minenv.gr/3/31/313/31303/g3130308.html>.

²⁵² Διαθέσιμα στα: <http://www.minenv.gr>, και <http://www.zagora.gr>.

βλάστησης. Ακόμη πέρα από την πλούσια χλωρίδα η περιοχή παρουσιάζει και αρκετά σημαντική πανίδα. Συνεπώς μέσω της ένταξης της περιοχής στο πρόγραμμα NATURA 2000 θα επιτευχθεί η προστασία απειλούμενων ειδών αποτελώντας το βασικό μέσο για τη διατήρηση της βιοποικιλότητας και τη γενικότερη προστασία του φυσικού περιβάλλοντος.

Επιπρόσθετα, ο Δήμος Ζαγοράς δεν έχει εκμεταλλευτεί αρκετά θα λέγαμε τα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης (ΚΠΣ) μέσω της αξιοποίησης των Περιφερειακών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων (ΠΕΠ). Με αυτόν τον τρόπο θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν σημαντικά έργα στην υπό μελέτη περιοχή, όπως η αγροτική οδοποιία, οι επιδοτήσεις στους αγρότες της περιοχής, η εφαρμογή του προγράμματος «Βοήθεια στο Σπίτι», η μελέτη για τη δημιουργία του περιφερειακού οδικού άξονα γύρω από το Δήμο Ζαγοράς και η μελέτη Σχεδιασμού Οικιστικής Οργάνωσης Ανοιχτής Πόλης (ΣΧΟΟΑΠ).

Τα ΠΕΠ αποτελούν πολυτομεακές διαρθρωτικές παρεμβάσεις που στοχεύουν στη βελτίωση της οικονομικής αποτελεσματικότητας και στην αναβάθμιση της ποιότητας ζωής στις ελληνικές περιφέρειες. Περιλαμβάνουν δράσεις και έργα, που αφορούν και τους τρεις κλάδους της οικονομίας, δίνοντας έμφαση σε μεσαίας κλίμακας έργα υποδομής, στην προστασία του περιβάλλοντος, στην αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού και στη βελτίωση του οικονομικού περιβάλλοντος των επιχειρήσεων.²⁵³

3.5. Η ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΠΥΚΝΟΤΕΣ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ

Τα τελευταία χρόνια κυρίαρχη θέση στο Δήμο Ζαγοράς καταλαμβάνει ο τομέας του τουρισμού, προσδίδοντας τη δυνατότητα στους δημότες του συγκεκριμένου Δήμου να επιτύχουν την αύξηση των εισοδημάτων τους και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής τους. Τους χειμερινούς μήνες η Ζαγορά αποτελεί τον πυκνωτή φυσιογνωμίας της περιοχής καθώς είναι ο μεγαλύτερος οικισμός του Δήμου Ζαγοράς, ενώ τους θερινούς μήνες πυκνωτή φυσιογνωμίας αποτελούν οι παραλίες: Ανάληψη, Άγιοι Σαράντα με κυρίαρχη αυτή του Χορευτού λόγω των περισσότερων

²⁵³ Γιαουτζή, Μ. & Στρατηγέα, Αν., *Σημειώσεις Χωροταξίας*, Σ.Α.Τ.Μ., Τομέας Γεωγραφίας και Περιφερειακού Σχεδιασμού, Κεφάλαιο 11, σελ. 173 – 178, Αθήνα 2004.

τουριστικών υποδομών που διαθέτει και λόγω του ότι είναι μεγαλύτερη παραλία. Είναι πλέον παραδεκτό ότι ιδιαίτερα οι πολίτες των μεγαλουπόλεων αναζητούν ήσυχους προορισμούς φυσικού κάλους, ώστε να ξεφύγουν από την καθημερινότητά τους. Πραγματικά, η περιοχή του Δήμου Ζαγοράς το χειμώνα, τόσο με την ομορφιά του τοπίου όσο και με το πλήθος των δραστηριοτήτων, καθώς το χιονοδρομικό κέντρο απέχει 20 λεπτά με το αυτοκίνητο, όπως επίσης και το καλοκαίρι με τις όμορφες παραλίες που ανήκουν σ' αυτόν, αποτελεί τον ιδανικό προορισμό για τους τουρίστες που θέλουν να συνδυάσουν βουνό και θάλασσα. Θα πρέπει να αναφερθεί πως στο Δήμο Ζαγοράς υπάρχουν 137 επιχειρήσεις που προσφέρουν τουριστικές υπηρεσίες από τις 609 επιχειρήσεις που λειτουργούν στην ευρύτερη περιοχή του Ανατολικού Πηλίου. Σήμερα στο Δήμο Ζαγοράς λειτουργούν 89 τουριστικά καταλύματα (επιχειρήσεις) εκ των οποίων τα 59 βρίσκονται στο δημοτικό διαμέρισμα Ζαγοράς, τα 18 στο δημοτικό διαμέρισμα Μακρυρράχης και τα 12 στο δημοτικό διαμέρισμα Πουρίου. Τα περισσότερα είναι ενοικιαζόμενα δωμάτια μέσης δυναμικότητας 14 κλινών.²⁵⁴

Η περιοχή μελέτης υποδέχεται 2 μεγάλα κομμάτια τουρισμού, τον τουρισμό αναψυχής και τον εναλλακτικό και τα οποία λειτουργούν τόσο ανεξάρτητα όσο και παράλληλα. Μάλιστα, έχουν πραγματοποιηθεί παρεμβάσεις με την ελάχιστη δυνατή επιβάρυνση του περιβάλλοντος, δημιουργώντας δράσεις εναλλακτικού τουρισμού, όπως οικολογικά μονοπάτια πεζοπορίας και ποδηλασίας που υπάρχουν σε ολόκληρο το Δήμο Ζαγοράς. Επίσης, ο επισκέπτης έχει τη δυνατότητα ενασχόλησης με πληθώρα αθλητικών δραστηριοτήτων στην περιοχή του Δήμου Ζαγοράς αλλά και στον ευρύτερο ορεινό όγκο και στις παραλίες. Οι αθλητικές αυτές δραστηριότητες είναι: Κολύμπι, Κωπηλασία, Ορειβασία, Θαλάσσιο σκι, Σκι, Ποδηλασία, Beach Soccer, Beach Volley, Basket 3x3. Σημαντικό μερίδιο του τουρισμού καταλαμβάνει ο θρησκευτικός τουρισμός λόγω της ύπαρξης πολλών εξωκκλησιών και μερικών μοναστηριών στην περιοχή.

Ένα άλλο είδος τουρισμού που έχει αναπτυχθεί σημαντικά στην περιοχή του Δήμου Ζαγοράς είναι ο σχολικός τουρισμός. Εδώ και κάποια έτη την περιοχή επισκέπτονται αρκετά συχνά σχολεία όλων των βαθμίδων προκειμένου να επισκεφτούν και ξεναγηθούν στο Ελληνομουσείο και στη Βιβλιοθήκη της Ζαγοράς, καθώς επίσης και για να αποκτήσουν περιβαλλοντική

²⁵⁴ ΕΣΥΕ καταγραφή τουριστικών καταλυμάτων 2008, διαθέσιμο στο: <http://www.statistics.gr>, Επιτόπια έρευνα Οκτώβρης 2008.

συνείδηση οι μαθητές και οι φοιτητές οι οποίοι επισκέπτονται τα οικολογικά μονοπάτια του υπό μελέτη Δήμου. Παράλληλα στην περιοχή λειτουργούν χώροι εστίασης και αναψυχής, ώστε να καλυφθούν οι απαιτήσεις των τουριστών που επισκέπτονται την περιοχή. Επίσης λειτουργούν και επιχειρήσεις, οι οποίες έχουν έμμεση σχέση με τον τουρισμό, όπως εργαστήρια χειροτεχνημάτων, πρατήρια πώλησης παραδοσιακών προϊόντων κ.τ.λ. και ενισχύουν τη γενικότερη προβολή του Δήμου Ζαγοράς.

Συνεπώς, η περιοχή του Δήμου Ζαγοράς αποτελεί τα τελευταία χρόνια έναν από τους σημαντικότερους τουριστικούς τόπους και προορισμούς για όσους θέλουν να συνδυάσουν βουνό ή θάλασσα ή και τα δύο μαζί, γι' αυτό θεωρείται πολύ σημαντική η δημιουργία ήπιας τουριστικής ανάπτυξης, καθώς και η ανάδειξη και περιβαλλοντική πληροφόρηση της περιοχής. Επομένως, είναι φυσικό η προσοχή να εστιάζεται στη σωστή διαχείριση του τουριστικού προϊόντος της περιοχής με προτεραιότητα την αειφορία και την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος. Έτσι, μέσω των προγραμμάτων της Ε.Ε., όπως είναι και η κοινοτική πρωτοβουλία LEADER +, επιδιώκεται η αύξηση των υποδομών για την υποστήριξη των φίλο περιβαλλοντικών δράσεων στην περιοχή, η αύξηση της δυναμικότητας της περιοχής για την υλοποίηση δράσεων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης, βελτίωση των υποδομών της περιοχής για την υλοποίηση και υποστήριξη περιβαλλοντικών δραστηριοτήτων και εφαρμογή αγροτουριστικών δράσεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΠΡΟΦΙΛ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΖΑΓΟΡΑΣ ΩΣ ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ

4.1 Η ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΔΗΜΟ ΖΑΓΟΡΑΣ²⁵⁵

Το φαινόμενο του τουρισμού στην περιοχή μελέτης, άρχισε να εμφανίζεται στις αρχές του 17^{ου} αιώνα, όταν κατέφθαναν επισκέπτες από διάφορα μέρη του κόσμου λόγω της εμπορίας μεταξιού και μαλλιού. Η Ζαγορά γνώρισε μεγάλη διακίνηση επισκεπτών καθώς ήταν ένα σημαντικό εμπορικό και πνευματικό κέντρο της εποχής.

Ο τουρισμός άρχισε να αναπτύσσεται δειλά στην περιοχή στα τέλη της δεκαετίας του 70, μετά τις εσωτερικές αναταράξεις της χώρας. Η περιοχή μελέτης είχε φύγει πλέον από το εμπόριο μεταξιού και μαλλιού και προχώρησε στην εμπορία μήλων. Στο Δήμο Ζαγοράς, κοινότητα τότε, λόγω της παραγωγής αγροτικών ειδών διοργανωνόταν διάφορες εκδηλώσεις, με κυριότερη αυτή της «Γιορτής του Μήλου», στην οποία παρευρισκόταν πληθώρα επισκεπτών από διάφορες περιοχές της Ελλάδος αλλά και του εξωτερικού. Σε συνδυασμό λοιπόν με την ομορφιά του τοπίου, τις παραλίες αλλά και το πράσινο της περιοχής, η Ζαγορά άρχισε σιγά – σιγά να αποδέχεται και την τουριστική της ιδιότητα πλην της αγροτικής.

Έτσι στα τέλη της δεκαετίας του 80' φάνηκαν τα πρώτα αποτελέσματα, με την κατασκευή ξενοδοχειακών μονάδων, μικρής μεν κλίμακας, αλλά ήταν η αρχή της τουριστικής ανάπτυξης.

Θα πρέπει να σημειώσουμε πως η περιοχή μελέτης χάρη στην αυξημένη αγροτική παραγωγή που διέθετε και διαθέτει ακόμη, στις αρχές της δεκαετίας του 90, ήταν πόλος έλξης πολλών παραγωγών μήλων από πόλεις του εξωτερικού, οι οποίοι ερχόταν στην περιοχή για σεμινάρια πάνω στην παραγωγή του μήλου.

²⁵⁵ <http://www.pelion.com.gr/History/Greek/zagora/index.htm>, Αγιοπετρίτης, Β., *Ιστορικά στοιχεία Ζαγοράς*, Ζαγορά 2001, σελ. 67.

Ο τουρισμός στο Δήμο Ζαγοράς ξεκίνησε από τις παραθαλάσσιες περιοχές και στη συνέχεια επεκτάθηκε προς τα πάνω. Με λίγα λόγια στην περιοχή εμφανίστηκε πρώτα ο παραθαλάσσιος τουρισμός και στη συνέχεια εμφανίστηκε και ο χειμερινός τουρισμός.

Σήμερα, μπορεί να παρατηρήσει κανείς, πως στην περιοχή μελέτης ο τουρισμός είναι ενεργός σε όλη τη διάρκεια του έτους, με ιδιαίτερη αύξηση της τουριστικής κίνησης τους καλοκαιρινούς και χειμερινούς μήνες. Έχει γίνει, βέβαια, προσπάθεια σύνδεσης του τουρισμού με την αγροτική δραστηριότητα της περιοχής, αλλά χωρίς κάποιο ιδιαίτερο αποτέλεσμα, καθώς λειτουργούν κάποιες ξενοδοχειακές μονάδες μικρής κλίμακας, οι οποίες θέτουν ως όρο διαμονής στον επισκέπτη την ενεργή συμμετοχή του στην παραγωγική διαδικασία. Η μέθοδος αυτή όμως, αν και πρωτότυπη για τα τουριστικά δεδομένα της περιοχής λόγω έλλειψης οργάνωσης και εμπειρίας, δεν έχει αποδώσει τα αναμενόμενα αποτελέσματα.

4.2 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

4.2.1 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑ

Το αθρόο κύμα του τουρισμού με τη μαζική μορφή του κατέκλυσε την Ελλάδα, από τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '70. Το φαινόμενο αυτό επέφερε σημαντικές επιπτώσεις και προκάλεσε πλήθος μετασχηματισμών, ιδιαίτερα όταν απευθυνόταν σε κλειστές και παρθένες ως τότε κοινωνίες - τόπους.

Ο τουρισμός, όπως έχει επικρατήσει να θεωρείται από τουρίστες - καταναλωτές, ταυτίζεται ως έχουμε προαναφέρει με τις ανέσεις του δυτικού πολιτισμού και την έμφυτη τάση του σύγχρονου «Νεάντερνταλ» των πόλεων, να τέρψει την αναζήτησή του προς το εύπεπτο και ξεκούραστο.

Στην ελληνική επικράτεια πολλές περιοχές μετατράπηκαν σε μοντέρνους τουριστικούς προορισμούς, γεγονός το οποίο συντελέστηκε λόγω των ευνοϊκών συνθηκών που επικρατούσαν σε αυτά (ήπιο κλίμα, καλές προδιαγραφές για δημιουργία υποδομών και επέκταση παλαιότερων). Υπήρξαν και υπάρχουν όμως περιοχές, οι οποίες παρά την διαδεδομένη ροπή για

αξιοποίηση και ανάδειξη τουριστικών προορισμών, διατήρησαν την παρθενία, την αυθεντικότητά τους και, την κατά τα άλλα κλισέ, κλειστή τους κοινωνία.

Οι μαζικοί προορισμοί (κυρίως τα νησιά) όμως άρχισαν να παρουσιάζουν σημεία κόπωσης και κορεσμού, σύμπτωμα το οποίο εκδηλώθηκε και στην ευρύτερη «καταναλωτική» ζήτησή τους. Για το λόγο αυτό αναζητήθηκαν τόποι τουριστικής δραστηριοποίησης, οι οποίοι ουδεμία σχέση είχαν με τους αλλοτριωμένους καθιερωμένους τουριστικούς προορισμούς. Τα άλλοτε μειονεκτικά χαρακτηριστικά τους (απομόνωση, μικρό μέγεθος, περιφερειακότητα), που τους κατέτασσαν στις «λιγότερο ευνοημένες» περιοχές της επικράτειας, μετατράπηκαν σε συγκριτικά πλεονεκτήματα, τα οποία είχαν θωρακίσει τις περιοχές αυτές από τις επιπτώσεις του μαζικού τουριστικού επεκτατισμού.

Ανάμεσα στους παρθένους προορισμούς, που αναζητήθηκαν στην αρχή της δεκαετίας του '90, ήταν και η υπό μελέτη περιοχή, οι οποίες επικράτησαν στο ευρύ κοινό ως τουριστικός προορισμός ο οποίος συνδυάζει βουνό και θάλασσα.

Οι περιοχές του Πηλίου, αποτελούν ήρεμους προορισμούς, αμιγή ησυχαστήρια και ένα ευτυχώς σχεδόν αναλλοτρίωτο τουριστικό προορισμό της Ελλάδος. Η τουριστική προσφορά του Δήμου Ζαγοράς εντοπίζεται κυρίως στους φυσικούς της πόρους (υπέροχες ακρογιαλιές και παραλίες) και στο ξενοδοχειακό δυναμικό τους (ενοικιαζόμενα δωμάτια). Αν θεωρήσουμε ως τουριστικό προορισμό την περιοχή αυτή, τα εμπορικά καταστήματα εστίασης, αναψυχής και μονάδες παροχής υπηρεσιών και εξυπηρέτησης της μαζικής τουριστικής ζήτησης είναι σχεδόν μηδαμινές. Γενικά, ο Δήμος Ζαγοράς αποτελεί έναν εναλλακτικό προορισμό για «ταξιδευτές» και όχι για «τουρίστες».

4.2.2 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΥΠΟΔΟΜΗ

Η τελευταία δεκαπενταετία περίπου (1990 έως σήμερα), ήταν ιδιαίτερα καταλυτική για την τουριστική ανάπτυξη του Δ. Ζαγοράς και την καθιέρωσή τους ως ενός εκ των ιδανικότερων τουριστικών προορισμών. Στο Δ. Ζαγοράς οι tour operatos και η μάλιστα των τουριστικών προορισμών, το «all inclusive», δεν δύναται να εκφυλίσουν τον τουριστικό αυτό προορισμό, γιατί απλά δεν υφίστανται. Πουθενά στην περιοχή δεν υπάρχουν μεγάλα ξενοδοχειακά

μεγαθήρια, σαν και αυτά που συναντάμε σε μεγάλα νησιά όπως η Ρόδος, η Κρήτη κ.τ.λ. Στην πλειονότητα τους τα τουριστικά καταλύματα είναι ενοικιαζόμενα δωμάτια, και πρόκειται για οικογενειακού χαρακτήρα επιχειρήσεις.

Ως εδώ τα πράγματα είναι ανεκτά. Εννοείται πως για να υπάρξει οιασδήποτε μορφής τουριστική ανάπτυξη απαιτούνται και οι κατάλληλες υποδομές, που αρχικά αφορούν στην κατασκευή τουριστικών καταλυμάτων. Το μέγεθος της περιοχής μικρό, η προϋπάρχουσα υφιστάμενη κατάσταση πέραν του δέοντος ικανοποιητική, παρά τις δυσκολίες που όντως συνεπάγεται η αγροτική ζωή των κατοίκων της περιοχής ως χαρακτηριστικό δομικό και υπαρκτό. Και τη χαρακτηρίζουμε ως ικανοποιητική, γιατί αυτή και μόνον αυτή κατάφερε να θωρακίσει και να διατηρήσει το συγκριτικό πλεονέκτημα της περιοχής, που δεν είναι άλλο από την παρθενία του τόπου.

Από το 1990 έως το 2000 παρατηρείται αλματώδης αύξηση των κτιριακών υποδομών, που στην πλειοψηφία τους πρόκειται για τουριστικά καταλύματα στο Δ. Ζαγοράς. Στη Ζαγορά παρατηρήθηκε αύξηση κατά 43,8% , στη Μακρυρράχη κατά 36,6%, και στο Πουρί κατά 51,9%.²⁵⁶

Είναι χαρακτηριστικό, πως σε εμπειρική έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τον κ. Αγιοπετρίτη το 2005 για τη Ζαγορά, το 80% των τουριστικών μονάδων του δείγματος ιδρύθηκαν κατά την περίοδο 1991 - 2000, ενώ μόλις το 10% λειτουργούσαν από το 1980.²⁵⁷

Η ανεξέλεγκτη δόμηση έχει επιφέρει σοβαρές επιπτώσεις, τόσο στην υποβάθμιση του φυσικού τοπίου και του δομημένου περιβάλλοντος, όσο και στη γενικότερη φέρουσα ικανότητα της περιοχής. Η κατάσταση δείχνει να είναι ανεξέλεγκτη και αποκαρδιωτική, ιδιαίτερα για τη Ζαγορά, για το οποίο θα υποστηρίζαμε πως το μόνο που έχει διατηρήσει είναι η ταυτότητα της περιοχής, και αυτή μόνο σε επίπεδο αρχιτεκτονικής κτιρίων.

Σε κανένα Δ.Δ. υπάρχει ακριβής καταγραφή των τουριστικών καταλυμάτων που λειτουργούν. Σε κανένα Δ.Δ. δε λειτουργεί πλέον οργανωμένο camping (αυτό που λειτουργούσε στη Ζαγορά σταμάτησε τη λειτουργία του τη θερινή περίοδο του 2007), ενώ το ελεύθερο camping

²⁵⁶ <http://www.geocities.com>.

²⁵⁷ Αγιοπετρίτης, Β., *Ιστορικά στοιχεία Ζαγοράς*, Ζαγορά 2001, σελ. 78.

απαγορεύεται δια νόμου, με την περιοχή του Χορευτού κυρίως να φιλοξενεί τους περισσότερους λάτρεις της ελεύθερης κατασκήνωσης.

4.2.3 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ

Μια σημαντική παράμετρος, για την εξαγωγή συμπερασμάτων, αναφορικά με την τουριστική οικονομία του εκάστοτε προορισμού, είναι η καταγραφή των αφίξεων και των διανυκτερεύσεων σε έναν τουριστικό υποδοχέα. Η Ελλάδα δυστυχώς δεν έχει υιοθετήσει σύστημα υποχρεωτικής καταγραφής των αφίξεων και των διανυκτερεύσεων, αδυναμία που δυσχεραίνει τον ακριβή υπολογισμό των εσόδων και των θέσεων απασχόλησης.²⁵⁸

Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΣΥΕ και του Ξενοδοχειακού Επιμελητηρίου της Ελλάδας, για το 2005 καταγράφηκαν στο Δ. Ζαγοράς 5036 αφίξεις για το διάστημα των μηνών Ιούνιος - Ιούλιος - Αύγουστος (μήνας αιχμής). Ο αριθμός αυτός είναι πολύ μικρός και επιβεβαιώνει τον παραπάνω ισχυρισμό μας. Σε τηλεφωνική συνέντευξη που μας παραχώρησε η δήμαρχος, μας έδωσε έναν προσεγγιστικό αριθμό αφίξεων για το θέρος του 2007, που φτάνει τους 1825 επισκέπτες, αριθμός μικρότερος, συγκριτικά με το 2006.

Η ίδια μας πληροφόρησε πως η περίοδος αιχμής ήταν ο μήνας Αύγουστος, ενώ πολλοί επισκέπτες, κυρίως νεαρής ηλικίας, κατευθύνθηκαν προς το Χορευτό, όπου το ελεύθερο camping είναι πιο ελαστικό, αφού όπως προαναφέραμε το οργανωμένο camping του Χορευτού δυναμικότητας 150 σκηνών και τροχόσπιτων δε λειτούργησε το 2007.

Αναφέρουμε επίσης, πως στη Ζαγορά καταλύουν κυρίως ημεδαποί τουρίστες, ενώ οι αλλοδαποί προέρχονται κυρίως από τη Γερμανία και τις Σκανδιναβικές χώρες. Η υψηλή αυτή συμμετοχή των ημεδαπών στην τουριστική κίνηση της περιοχής η επίσκεψη και διαμονή πραγματοποιείται δίχως τη μεσολάβηση τουριστικών γραφείων.

Η τυπολογία των τουριστών για την υπό μελέτη περιοχή περιλαμβάνει κυρίως οικογένειες και φιλικές παρέες, ενώ εκτιμάται πως το 55% είναι μεσαίου και το 40% μεσαίου ως υψηλού εισοδήματος. Η Ζαγορά αποτελεί προσφιλή προορισμό κυρίως νεανικού πληθυσμού και

²⁵⁸Νικητιάδης Γ. (2005), *Τουρισμός - Δώδεκα Θέσεις / Δωδεκάνησος – Δώδεκα Όνειρα*, Λιβάνη, 2005.

μεσαίων ηλικιακών κλιμακίων ατόμων. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η εξαιρετικά περιορισμένη συμβολή των ηλικιωμένων τουριστών (5% του συνολικού αριθμού επισκεπτών του νησιού).

Η μέση διάρκεια διαμονής κυμαίνεται μεταξύ 7 - 10 ημερών για το 70% των τουριστών και 11 - 20 ημερών για το υπόλοιπο 30% αντιστοίχως. Η σχετικά μεγάλη διάρκεια διαμονής αποτελεί χαρακτηριστική ένδειξη του κυρίαρχου προτύπου του τουρισμού στην περιοχή, αυτού των πολυήμερων διακοπών. Αξιοσημείωτη είναι η εκτίμηση ότι το 70% όσων διαμένουν στα τουριστικά καταλύματα του δείγματος είναι σταθεροί πελάτες ετών και το 25% επισκέπτεται την περιοχή μετά από παρότρυνση γνωστών τους, επισκεπτών. Επίσης, ενδεικτικό της τυπολογίας των τουριστών, είναι το γεγονός ότι το 80% - 90% των επισκεπτών διαμένει συνεχώς σε αυτό, ενώ μόνο το 10-20% εκτιμάται ότι πραγματοποιεί ημερήσιες εκδρομές σε κοντινές περιοχές (Αϊ Γιάννης, Μυλοπόταμος, Τσαγκαράδα κ.ά.). Σύμφωνα άλλωστε με τη συντριπτική πλειονότητα των τοπικών επιχειρηματιών (95%) η υπό μελέτη περιοχή προσφέρει στους επισκέπτες της ήσυχες διακοπές.²⁵⁹

4.3 ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

4.3.1 ΦΥΣΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΕΛΞΗΣ

Ως φυσικό περιβαλλοντικό πόρο στο χώρο του τουρισμού εννοούμε το σύνολο των γνωρισμάτων του φυσικού υποδοχέα που διαμορφώνουν την εικόνα μιας περιοχής και υποστηρίζουν τις λειτουργίες των ανθρωπίνων κοινωνιών.²⁶⁰

Ο ευρύς αυτός ορισμός περιλαμβάνει επομένως και τις απόλυτες αξίες του φυσικού περιβάλλοντος αλλά και τις σχετικές αξίες που προκύπτουν από τη χρήση των συνιστωσών του φυσικού περιβάλλοντος από την ανθρώπινη κοινωνία. Ως πόροι δεν εκλαμβάνονται μόνο τα αβιοτικά χαρακτηριστικά του υποδοχέα (θάλασσα, γλυκά ύδατα, αέρας, ήλιος, επιφάνεια γης, perse κλπ). Αντίθετα, υπογραμμίζονται ως πόροι κυρίως τα βιολογικά - οικολογικά στοιχεία του φυσικού

²⁵⁹ Προσωπική Έρευνα (Οκτώβριος 2009), από αρχείο του Δ. Ζαγοράς.

²⁶⁰ Mathieson A. & Wall G. (1988), *Tourism. Economic, physical and social impacts*, Longman, 1988, σελ. 215 N.York.

περιβάλλοντος (πχ. είδη οργανισμών, γεωλογικοί σχηματισμοί, γεωμορφολογικές δομές, γεωγραφικές ιδιαιτερότητες των προηγούμενων κλπ), η απόλυτη αισθητική αξία του οικολογικού τοπίου, η σχετική οπτική αξία του οικολογικού τοπίου όπως διαμορφώνεται και από τις ανθρώπινες κατασκευές κλπ. Θεωρούμε ότι η ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού βασίζεται αποκλειστικά στη κάλυψη του δυναμικού έλξης των «κρυφών» περιβαλλοντικών και πολιτιστικών πόρων καθώς και στη διατήρηση ή αύξηση της ποιότητάς τους.

Όσον αφορά στους «κρυφούς» περιβαλλοντικούς πόρους, η περιοχή μελέτης έχει μια πολλαπλότητα επιλογών για τη δημιουργία νέων προϊόντων. Για παράδειγμα αναφέρουμε:

- **Παρατήρηση άγριας ζωής (bird watching, botanical excursion).**²⁶¹

Η δυνατότητα που προσφέρει περιοχή μελέτης σε ότι αφορά μια εξειδικευμένη μορφή φυσιολατρικού τουρισμού, την παρατήρηση της άγριας ζωής, βρίσκεται σε πρώιμο στάδιο.

Στο Δήμο Ζαγοράς οι δυνατότητες που προσφέρονται για την παρατήρηση άγριας πανίδας και χλωρίδας στο φυσικό τους περιβάλλον, αποτελούν μία μορφή «πόρων» που ανταποκρίνονται σε νέες μορφές τουρισμού.

Για να αποκτήσει μία τουριστική σπουδαιότητα η περιοχή για την παρατήρηση άγριας ζωής θα πρέπει όχι απλώς μόνο να προστατεύει τους φυσικούς πληθυσμούς πανίδας και χλωρίδας, αλλά και να προσφέρει ευκαιρίες για αυτού του είδους την παρατήρηση. Επίσης, η πανίδα και χλωρίδα που συγκροτεί τον προαναφερθέντα «οικοτουριστικό πόρο» δεν θα είναι συνηθισμένη. Τα προς παρατήρηση είδη πρέπει να προσφέρουν ενδιαφέρον, είτε να είναι σχετικά σπάνια και γενικώς εντυπωσιακά. Προφανώς, κοινά διαδεδομένα είδη δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως κριτήρια.

Επιπρόσθετα, μία περιοχή που προσφέρει ευκαιρίες για παρατήρηση της άγριας ζωής πρέπει να διαθέτει και άλλους φυσικούς παράγοντες, όπως οικότοπους σε καλή κατάσταση και εντυπωσιακά φυσικά τοπία με ιδιαίτερη αισθητική αξία. Επίσης, προτιμότερο είναι η

²⁶¹ Προσωπική έρευνα (Οκτώβριος 2009).

περιοχή να έχει σχετικά καλή πρόσβαση, διότι έτσι θα την επισκέπτονται ευκολότερα περισσότεροι τουρίστες και μάλιστα περισσότερες φορές.

Μία πρώτη έρευνα στις περιοχές του Σταυρού και τις Μιτζέλας του Δήμου (περιοχή Natura 2000), κατά τη διάρκεια της άνοιξης και του καλοκαιριού του 2007, αφορούσε σε δείγμα τουριστών (bird watchers και συμβατικών τουριστών) και ξενοδοχείων που φιλοξενούν διαφορετικές ομάδες τουριστών. Προέκυψε ότι οι παρατηρητές πουλιών και χλωρίδας, είναι άτομα μεγαλύτερης ηλικίας, ενώ δεν υπάρχουν σημαντικές διαφορές βάσει του μορφωτικού τους επιπέδου. Το ποσοστό του 60% των παρατηρητών ανήκουν στην ηλικιακή ομάδα 51-65 και κατά 34,5% αυτών είναι συνταξιούχοι, όταν τα αντίστοιχα ποσοστά στους συμβατικούς τουρίστες είναι 52,7% στην ηλικιακή ομάδα 41-50 και 36,4% αυτών είναι ιδιωτικοί και 25,5% αυτών δημόσιοι υπάλληλοι. Το 76,4% των παρατηρητών και το 78,2% των συμβατικών τουριστών είναι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ή κάτοχοι μεταπτυχιακών τίτλων. Σημαντική διαφοροποίηση παρατηρείται στο σκοπό του ταξιδιού και στις δραστηριότητες στην περιοχή υποδοχής.

Οι παρατηρητές πουλιών έρχονται με σχεδόν αποκλειστικό λόγο την παρατήρηση των πουλιών και της άγριας ζωής (85,5%) ενώ οι υπόλοιποι τουρίστες έχουν ως βασικό σκοπό ταξιδιού την επίσκεψη σε παραλίες (23,6%), την ηρεμία (25,5%) και την επίσκεψη σε φίλους (12,7%). Η οικονομική απόδοση των παρατηρητών πουλιών στην περιοχή φαίνεται ότι είναι μεγαλύτερη από αυτή των συμβατικών τουριστών, καθώς σχεδόν σε κάθε κατηγορία οι τουριστικές δαπάνες των παρατηρητών υπερτερούν.

Ενδεικτικά αναφέρεται ότι ο μέσος όρος της ημερήσιας δαπάνης για κατάλυμα των παρατηρητών είναι 35€, των συμβατικών τουριστών 18€, ενώ για τις τοπικές μεταφορές 16€ και 4€ αντίστοιχα. Η ημερήσια δαπάνη, συμπεριλαμβανομένων όλων των δαπανών του πακέτου για τους παρατηρητές, ανέρχεται σε 147€, ενώ για τους συμβατικούς τουρίστες σε 80€. Οι παρατηρητές πουλιών βρίσκουν συνήθως μόνοι τους κατάλυμα ή μέσω internet, ενώ οι συμβατικοί τουρίστες μέσω πρακτορείων.

Ολόκληρος ο Δήμος Ζαγοράς είναι ενταγμένος στο κοινοτικό Δίκτυο προστατευμένων περιοχών «Natura 2000»²⁶² ως Ζώνη Ειδικής Προστασίας και θεωρείται σημαίνουσα αξίας για την ορνιθοπανίδα της χώρας.

Εικόνα 4.1 : Βιότοπος Natura 2000

Πηγή: <http://www.survey.ntua.gr>

- Εκπαιδευτικές εφαρμογές σε:
 - Πολιτιστικά περιβαλλοντικά τοπία (πχ. χωράφια με μηλιές, ελαιώνες).
 - Χερσαίους και υποθαλάσσιους βιοτόπους.
 - Σπηλιές.

Πέρα από τις παραλίες της περιοχής, αμμώδεις στην πλειοψηφία τους, υπάρχουν πολλές θαλάσσιες σπηλιές οι οποίες αποτελούν καταφύγιο για τις ελάχιστες φώκιες που υπάρχουν στην περιοχή.

²⁶² Βλ. Παράρτημα

Εικόνα 4.2 : Σπηλιά στο Δήμο Ζαγοράς

Πηγή: Προσωπική Συλλογή

- Ήπιες τουριστικές χρήσεις υποδοχέα: πχ. ορεινή πεζοπορία, mountain bike, ορειβασία, ναυταθλητισμός.

Αυτές οι δραστηριότητες περιλαμβάνονται στο Πολιτιστικό και Αθλητικό Καλοκαίρι που γίνεται κάθε χρόνο στην περιοχή.

Εικόνα 4.3 : Πεζοπορία - Ποδηλασία

Πηγή: Φυσιολατρικός Όμιλος Βόλου.

- Μουσειακές οργανώσεις: (πχ. οικομουσειά, αναβιούμενες παραδοσιακές πρακτικές).

4.3.2 ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ

4.3.2.1 ΚΑΤΑΛΥΜΜΑΤΑ

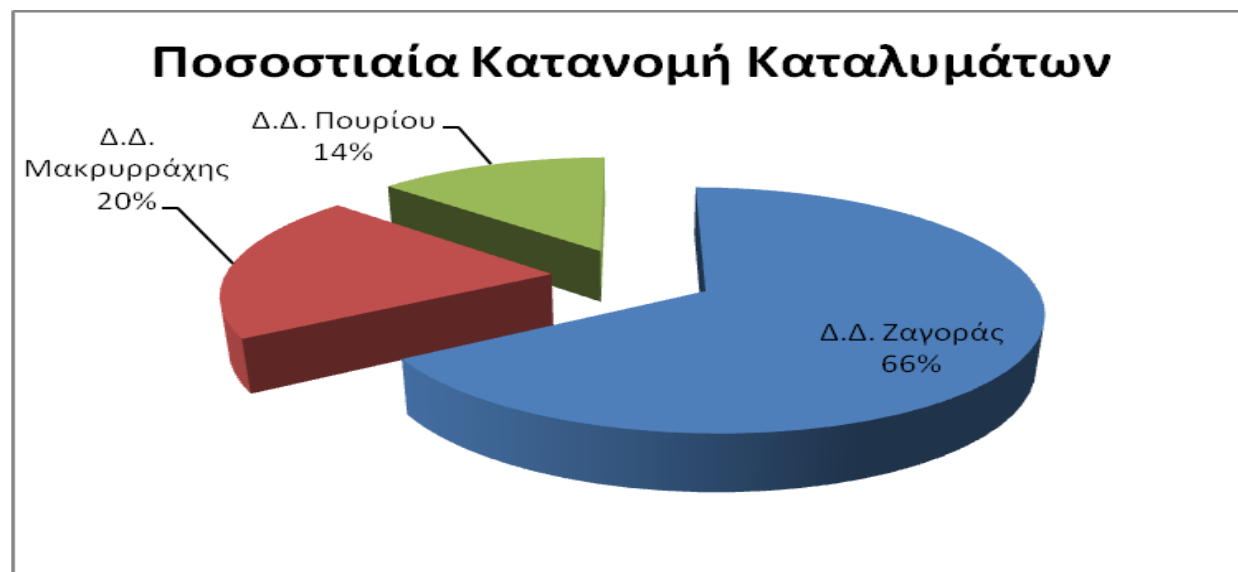
Στην υπό μελέτη περιοχή, αυτή την στιγμή λειτουργούν ογδόντα εννιά (89) τουριστικά καταλύματα. Από τις τουριστικές επιχειρήσεις που παρέχουν υπηρεσίες διαμονής στο Δήμο Ζαγοράς, οι 30 είναι ξενοδοχεία και ξενώνες και οι 59 συγκροτήματα ενοικιαζόμενων δωματίων, συνολικής δυναμικότητας 1246 κλινών (περίπου 14 κλίνες είναι η μέση δυναμικότητα). Παρακάτω παρουσιάζεται πίνακας και διάγραμμα, που απεικονίζουν το σύνολο των τουριστικών καταλυμάτων ανά δημοτικό διαμέρισμα, που λειτουργούν όλο το χρόνο:

Πίνακας 4.1 : Κατανομή Τουριστικών Καταλυμάτων στο Δ. Ζαγοράς

Δημοτικά Διαμερίσματα	Μονάδες Φιλοξενίας	
	Αριθμός Μονάδων	Αριθμός Κλινών
Δ.Δ. Ζαγοράς	59	826
Δ.Δ. Μακρυρράχης	18	252
Δ.Δ. Πουρίου	12	168
Σύνολο	89	1246

Πηγή: Έρευνα Πεδίου

Διάγραμμα 4.1 : Ποσοστιαία Κατανομή Καταλυμάτων στο Δ. Ζαγοράς

Πηγή: Έρευνα Πεδίου.

Τα περισσότερα καταλύματα βρίσκονται στο δημοτικό διαμέρισμα της Ζαγοράς, διότι το συγκεκριμένο χωριό αποτελεί το κέντρο του υπό μελέτη Δήμου καθώς επίσης θεωρείται και το μεγαλύτερο χωριό του Πηλίου με αποτέλεσμα να αποτελεί πόλο έλξης μεγαλύτερου αριθμού επισκεπτών εν σύγκριση με τα υπόλοιπα δύο χωριά.

Είναι σημαντικό επίσης να αναφερθεί πως ορισμένοι τουρίστες επισκέπτονται την περιοχή και επιλέγουν να διαμείνουν στην πόλη του Βόλου, στα ξενοδοχεία που διαθέτει, όπου η υπάρχουσα ξενοδοχειακή δύναμη είναι πολύ μεγάλη. Μάλιστα πολλά είναι τα οργανωμένα ταξίδια που πραγματοποιούνται από ταξιδιωτικά πρακτορεία, τα οποία συνδυάζουν τον γύρο του Πηλίου στο τουριστικό πακέτο τους.

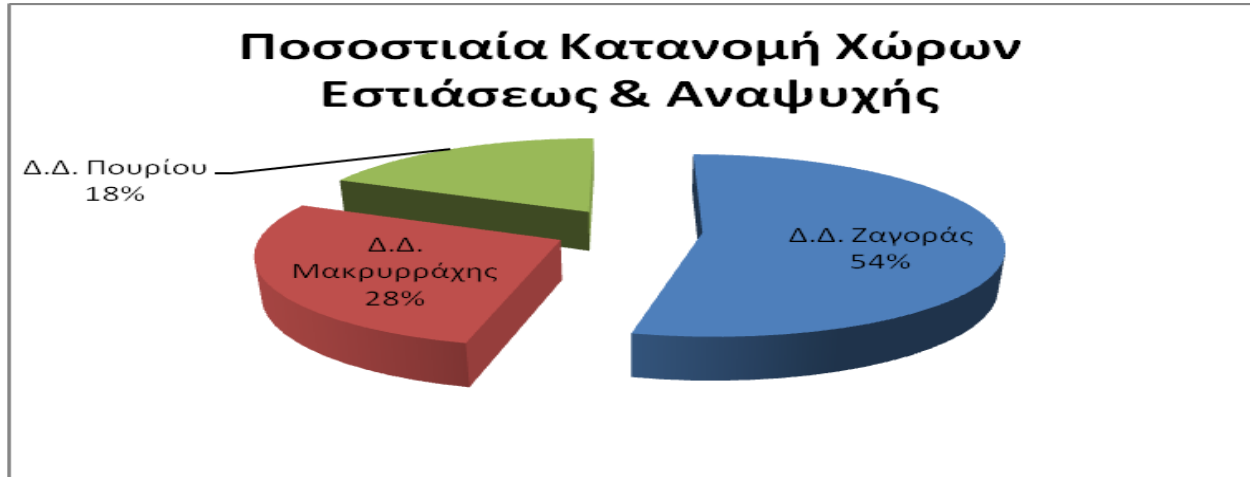
Όπως έχω προαναφέρει²⁶³, ένα άλλο είδος τουρισμού που έχει αναπτυχθεί σημαντικά στην περιοχή του Δήμου Ζαγοράς είναι ο σχολικός τουρισμός. Εδώ και κάποια έτη την περιοχή επισκέπτονται αρκετά συχνά σχολεία όλων των βαθμίδων προκειμένου να επισκεφτούν και ξεναγηθούν στο Ελληνομουσείο και στη Βιβλιοθήκη της Ζαγοράς, καθώς επίσης και για να αποκτήσουν περιβαλλοντική συνείδηση οι μαθητές και οι φοιτητές οι οποίοι επισκέπτονται τα οικολογικά μονοπάτια του υπό μελέτη Δήμου.

4.3.2.2 ΕΣΤΙΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΑΨΥΧΗ

Μετά από έρευνα πεδίου που πραγματοποιήθηκε στο Δήμο Ζαγοράς βρέθηκε ότι λειτουργούν 65 χώροι εστίασης και αναψυχής. Οι χώροι αυτοί αναφέρονται σε εστιατόρια, καφενεία, bar τα οποία εξυπηρετούν τις ανάγκες των τουριστών για διασκέδαση και φαγητό. Σχετικά με την κατανομή τους ανά δημοτικό διαμέρισμα οι 12 από τους 65 συνολικά χώρους εστίασης - αναψυχής λειτουργούν στο Πουρί, οι 18 στη Μακρυρράχη και οι 35 στη Ζαγορά. Τα αντίστοιχα ποσοστά, παρουσιάζονται στο Διάγραμμα που ακολουθεί:

²⁶³ Κεφάλαιο 3^ο – Υποκεφάλαιο 3.5 Πυκνωτής Φυσιογνωμίας

Διάγραμμα 4.2: Ποσοστιαία Κατανομή Χώρων Εστίασης και Αναψυχής

Πηγή: Έρευνα Πεδίου.

Στο σύνολο της ευρύτερης περιοχής μελέτης, δραστηριοποιούνται 8 επιχειρήσεις, οι οποίες έχουν έμμεση σχέση με τον τουρισμό, όπως εργαστήρια χειροτεχνημάτων, πρατήρια πώλησης παραδοσιακών προϊόντων κ.τ.λ. Οι επιχειρήσεις που λειτουργούν στο Δήμο Ζαγοράς και σχετίζονται έμμεσα με τον τουρισμό, περιλαμβάνουν 2 καταστήματα πώλησης ειδών λαϊκής τέχνης και παραδοσιακών προϊόντων, 1 εργαστήριο παραδοσιακών ζυμαρικών, 1 εργαστήριο παραγωγής τοπικών γλυκών στη Ζαγορά, 1 φάρμα αλόγων στο Χορευτό, 1 εργαστήριο παραγωγής τσίπουρου στο Χορευτό, 1 Κέντρο Αθλητικών Δραστηριοτήτων στη Ζαγορά και 1 εργαστήριο σιδηρουργίας στο Πουρί. Θα πρέπει να σημειωθεί πως για το μέγεθος του Δήμου Ζαγοράς οι επιχειρήσεις οι οποίες έχουν έμμεση σχέση με τον τουρισμό είναι ελάχιστες.

Με την βοήθεια του αθλητικού κέντρου στη Ζαγορά, οι επισκέπτες μπορούν να αναπτύξουν αθλητικές δραστηριότητες (κυρίως το καλοκαίρι) στην φύση, όπως κανό, πεζοπορία, αναρρίχηση, κολύμβηση, ποδόσφαιρο κ.α. Παράλληλα οι τουρίστες μπορούν να απολαύσουν έναν περίπατο με άλογα στην περιοχή μελέτης με τη συνδρομή μίας οικογένειας η οποία διαθέτει άλογα γι' αυτό το σκοπό, στους επισκέπτες.

Επίσης, το εργαστήριο παραγωγής τσίπουρου, που λειτουργεί στο Χορευτό είναι ανοιχτό για τους λάτρεις του τσίπουρου, οι οποίοι μπορούν να γνωρίσουν τους χώρους παραγωγής και φυσικά να γευθούν και να αγοράσουν τα εξαιρετικά τσίπουρα που παράγονται στην περιοχή. Στην κατεύθυνση αυτή ο Δήμος Ζαγοράς θα μπορούσε να έχει δημιουργήσει ενοικιαζόμενα δωμάτια

για τους λάτρεις του αγροτουρισμού. Έτσι, με αυτό τον τρόπο οι επισκέπτες θα έχουν την δυνατότητα να παρακολουθήσουν από κοντά όλη την παραγωγική διαδικασία μεταποίησης του σταφυλιού, φτάνοντας έως την παραγωγή του τσίπουρου, αλλά και τον τρόπο και τόπο ωρίμανσής του, μέχρι το σημείο προσφοράς και πώλησης στον καταναλωτή. Επομένως, μέσω αυτής της κατεύθυνσης επιτυγχάνεται η σύνδεση της «τοπικής παραγωγικής ταυτότητας» της περιοχής και των δραστηριοτήτων αγροτουριστικού χαρακτήρα που αναπτύσσονται σ' αυτή, με αποτέλεσμα η λειτουργία αυτών των δραστηριοτήτων να αναδεικνύει τα ιδιαίτερα τοπικά χαρακτηριστικά της περιοχής και να ενισχύει την πολιτιστική και οικονομική της ανάπτυξη.

4.3.2.3. ΛΟΙΠΕΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΕΣ ΥΠΟΔΟΜΕΣ

Επιπρόσθετα τουριστικά γραφεία, λειτουργούν κυρίως στην πόλη του Βόλου, ενώ υπάρχει ένα τουριστικό γραφείο στο Δήμο Ζαγοράς, με μικρή όμως δυναμικότητα. Οι πελάτες είναι μεμονωμένοι και ενημερώνονται για τις δυνατότητες διαμονής τους από την τοπική κοινωνία ή μέσω του οικείου περιβάλλοντος των υπαλλήλων του γραφείου, καθώς και από τους ίδιους τους επιχειρηματίες, μεταξύ των οποίων υπάρχει συνεργασία. Τα τελευταία χρόνια οι τουριστικές επιχειρήσεις του Δήμου και τα περισσότερα από τα τουριστικά καταλύματα προβάλλουν τις υπηρεσίες που προσφέρουν, στο διαδίκτυο. Πλέον το διαδίκτυο παρέχει μια ευέλικτη πλατφόρμα για την ανταλλαγή της πληροφορίας. Το Διαδίκτυο και οι τεχνολογίες πληροφορικής αποτελούν ένα σημαντικό εργαλείο για την στρατηγική της τουριστικής ανάπτυξης των ορεινών περιοχών που βασίζεται στην παρουσίαση των τοπικών δεδομένων και στην εξυπηρέτηση του πολίτη για την ανεύρεση σχετικών πληροφορικών τόσο για την περιοχή όσο και για τις υποδομές.²⁶⁴

Στην περιοχή του Δήμου Ζαγοράς και συγκεκριμένα στο δημοτικό διαμέρισμα της Ζαγοράς λειτουργεί από το 1989 Πολιτιστικός Σύλλογος ο οποίος ασχολείται με την τουριστική - πολιτιστική ανάπτυξη του δήμου και την κοινωνική μέριμνα και στοχεύει στα εξής:

²⁶⁴ Papastavrou, A.K., P. Lefakis, Z. Andreopoulou, S. Vassiliadou, K. Iwannou, A. Lazaridou, (2005), *Web Application for Regional Presentation and Development, Join conference of the 5th Conference of the European Federation for Information Technology in Agriculture, Food and Environment & 3rd World Congress on Computers in Agriculture and Natural Resources*, 25 - 28 July 2005, Vila Real, Portugal, σελ. 551 – 558.

- Στην προώθηση και ανάπτυξη της επιχειρηματικής δραστηριότητας στον πολιτιστικό και στον τουριστικό τομέα.
- Στην οργάνωση εκδηλώσεων πολιτιστικού και ψυχαγωγικού περιεχομένου, καθώς και στην εκμετάλλευση χώρων αναψυχής και τουρισμού.
- Στην λειτουργία και εκμετάλλευση κέντρου εξυπηρέτησης πολιτών.
- Στην κατασκευή και λειτουργία δημοτικών αναψυκτηρίων και περιπτέρων.
- Στην ενημέρωση, επιμόρφωση και ψυχαγωγία των πολιτών, μέσα από έντυπα και ηλεκτρονικά μέσα.
- Στην διαφήμιση των τουριστικών θέρετρων της περιοχής.
- Στην παροχή συμβουλών σε θέματα τουρισμού, καθώς και στην διοργάνωση συνεδρίων.

4.3.2.4. ΑΘΛΗΣΗ ΚΑΙ ΠΕΡΙΗΓΗΣΗ

Στην περιοχή μελέτης και συγκεκριμένα στην περιοχή της Ζαγοράς και του Χορευτού κυρίως τους καλοκαιρινούς μήνες, ο επισκέπτης έχει στη διάθεση του μεγάλη ποικιλία δραστηριοτήτων άθλησης και αναψυχής, από τις οποίες μπορεί να επιλέξει. Οι σημαντικότερες αθλητικές δραστηριότητες που μπορεί να αναπτύξει ο επισκέπτης, περιλαμβάνουν:

- Κανό, κολύμβηση, ομαδικά αθλήματα στην παραλία του Χορευτού.
- Ορειβασία στο Πήλιο και Αναρρίχηση - Καταρρίχηση σε πλαγιές της περιοχής μελέτης.
- Πεζοπορία, Ποδηλασία (Mountain Bike) στα μονοπάτια που συνδέουν τα χωριά μεταξύ τους. Οι πεζοπόροι - ποδηλάτες μπορούν να ακολουθήσουν διάφορες διαδρομές, κάποιες από τις οποίες, είναι:

Διαδρομή: Μακρινίτσα - Προφήτης Ηλίας - Καταφύγιο – Πουρί.²⁶⁵

Αυτή είναι μια από τις πιο μεγάλες και ενδιαφέρουσες διαδρομές διάσχισης στο Πήλιο. Υπό κανονικές συνθήκες (χωρίς χιόνι) μπορεί να ολοκληρωθεί σε 8-9 ώρες

²⁶⁵ Προσωπική Συμμετοχή

συμπεριλαμβανομένων και των στάσεων. Ξεκινά από το parking στην είσοδο της Μακρινίτσας και στην ήσυχη παραλία της Ελίτσας.²⁶⁶

Διαδρομή: Χορευτό - Ανάληψη - Ελίτσα – Πουρί.

Η διαδρομή αυτή είναι μια από τις πιο ωραίες παραθαλάσσιες πορείες στο Πήλιο.

Διαδρομή: Πουρί - Οβριός (Παλιά Μιτζέλα) – Κερασόρεμα.

Η Διαδρομή αυτή είναι πολύ κουραστική και είναι ο δρόμος για να πάει κανείς στο Βένετο, το ανατολικότερο και βορειότερο χωριό του Πηλίου.

Διαδρομή: Χάνια – Ζαγορά.

Η διαδρομή αυτή περιλαμβάνει αγροτικό δρόμο, μονοπάτια και άσφαλτο.

Διαδρομή: Ζαγορά – Χορευτό.

1. Προτεινόμενη διαδρομή (Αγροτικός δρόμος).
2. Εναλλακτική διαδρομή (Μονοπάτι, αγροτικός δρόμος, άσφαλτος).

Διαδρομή: Χορευτό – Αγ. Ιωάννης – Νταμούγαρη.

Μία πολύ όμορφη διαδρομή σε απόκρημνους δρόμους μικρής επικινδυνότητας.

- Εκδρομές πεζοπορίας μέσα από δασικούς δρόμους και μονοπάτια.
- Σκι στην τοποθεσία Αγριόλευκες, η οποία βρίσκεται έξω από τα όρια του δήμου ή σκι αντοχής στους δασικούς δρόμους (Ορειβατικός - Χιονοδρομικός Όμιλος Πηλίου). Ο Ορειβατικός - Χιονοδρομικός Όμιλος Πηλίου, προσφέρει υπηρεσίες ενοικίασης εξοπλισμού, σκούτερ χιονιού, αναβατήρα, κλπ.
- Περιήγηση στα εξωκκλήσια της περιοχής (θρησκευτικός τουρισμός).

²⁶⁶ Σκαριφήματα από τις διαδρομές παρατίθενται στο Παράρτημα.

4.3.3 ΤΕΧΝΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΥΠΟΔΟΜΗ

4.3.3.1 ΟΔΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ ΚΑΙ ΣΥΝΔΕΣΕΙΣ

Στην ευρύτερη περιοχή του υπό μελέτη Δήμου δεν υπάρχει οργανωμένο οδικό δίκτυο. Οι προδιαγραφές των χαραγμένων δρόμων στηρίζονται αποκλειστικά και μόνο στην επικοινωνία των χωριών μεταξύ τους και επικοινωνία με την πρωτεύουσα του Νομού Μαγνησίας και παράλληλα στην εξυπηρέτηση των κατοίκων της περιοχής. Το οδικό δίκτυο του Δήμου Ζαγοράς παρουσιάζει σημαντικές ελλείψεις και δέχεται συχνές καταστροφές λόγω του παγετού, πράγμα που δυσχεραίνει τη διέλευση των οδηγών κατά τη χειμερινή περίοδο (χιόνια, ομίχλη). Το Δ.Δ. της Ζαγοράς διαθέτει ελικοδρόμιο για έκτακτες ανάγκες ενώ όσον αφορά την ακτοπλοϊκή σύνδεση δεν υπάρχει καθόλου. Παλιότερα ο Δήμος Ζαγοράς εξυπηρετούνταν και από το λιμάνι του Χορευτού με καθημερινά δρομολόγια πλοίων (Δελφίни) από το λιμάνι με προορισμούς το Βόλο, τη Σκιάθο, τη Σκόπελο, την Αλόνησο και τη Θεσσαλονίκη.

4.3.3.2 ΠΑΡΟΧΗ ΗΛΕΚΤΡΙΚΟΥ ΡΕΥΜΑΤΟΣ, ΥΔΡΕΥΣΗ ΚΑΙ ΤΗΛΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΕΣ

Ο Δ. Ζαγοράς άρχισε να ηλεκτροδοτείται από τα μέσα της δεκαετίας του 60 με αρκετά όμως προβλήματα, καθώς το εργοστάσιο παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος βρίσκεται στο Βόλο και συχνά λόγω των άσχημων καιρικών συνθηκών παρουσιάζονται προβλήματα στην ηλεκτροδότηση. Σταθμός της Δ.Ε.Η. υπάρχει στο Δ.Δ. της Ζαγοράς. Τους θερινούς μήνες, όπου η αύξηση κατανάλωσης ηλεκτρικού ρεύματος φθάνει στο ζενίθ λόγω της τουριστικής δραστηριότητας παρουσιάζεται συχνά πτώση της τάσης. Εκτός από την πτώση της τάσης τα χωριά του Δ. Ζαγοράς πολλές φορές, λόγω των δυσμενών καιρικών συνθηκών, μένουν και δίχως ηλεκτρικό ρεύμα. Τα τελευταία χρόνια λύσεις επιζητούνται στα φωτοβολταϊκά συστήματα, με τη περιοχή του Χορευτού να διαθέτει μία τέτοια μονάδα, η οποία παραμένει εκτός λειτουργίας.

Η πρώτη επαφή των κατοίκων με τις τηλεπικοινωνίες καταγράφεται το 1952 στη Ζαγορά, όπου πραγματοποιείται η πρώτη χειροκίνητη τηλεφωνική σύνδεση με την πόλη του Βόλου. Σήμερα

ολόκληρος ο δήμος εξυπηρετείται από το τηλεπικοινωνιακό δίκτυο του Ο.Τ.Ε., ενώ υπάρχει και παροχή internet.²⁶⁷

Αναφορικά με την υδροδότηση της υπό μελέτη περιοχής, παρουσιάζονται κάποια προβλήματα. Σύμφωνα με μελέτες,²⁶⁸ ο Δήμος Ζαγοράς κατατάσσεται στις περιοχές της Ελλάδος με την περισσότερη βροχόπτωση και στις πλέον ένυδρες περιοχές. Το μείζον πρόβλημα όμως εντοπίζεται στο δίκτυο το οποίο είναι κατασκευασμένο στην υπό μελέτη περιοχή. Οι κατασκευές που έχουν γίνει για την αποθήκευση και στη συνέχεια κατανάλωση του νερού από τους κατοίκους είναι παλιές και φθαρμένες από τα χρόνια, με αποτέλεσμα να χάνεται σημαντική ποσότητα νερού στη διαδρομή. Το πρόβλημα οξύνεται κυρίως τους θερινούς μήνες, όπου η κατανάλωση είναι μεγαλύτερη λόγω της τουριστικής κίνησης, με αποτέλεσμα πολλές φορές το νερό να κόβεται για κάποιες ώρες τη μέρα. Εδώ συναντάμε και την πρώτη «κόντρα» τουρισμού – αγροτών, καθώς όσοι ασχολούνται με τις αγροτικές καλλιέργειες χρειάζονται, ειδικά τη θερινή περίοδο, νερό για το πότισμα των καλλιεργειών. Από το 2007 έχει ξεκινήσει έργο αποκατάστασης ζημιών στο δίκτυο της ύδρευσης, έργο δαπανηρό και χρονοβόρο μεν αλλά έχει φέρει αρκετά θετικά αποτελέσματα σήμερα.

Τέλος, αναφέρουμε πως στο Δήμο Ζαγοράς δεν υπάρχει οργανωμένο αποχετευτικό δίκτυο, ούτε και Χ.Υ.Τ.Α., ως αποτέλεσμα τα απορρίμματα του υπό μελέτη δήμου να μεταφέρονται σε μία χωματερή, την οποία έχει αγοράσει ο δήμος εδώ και πολλά χρόνια, η θέση της οποίας βρίσκεται στα μισά της διαδρομής Ζαγορά – Χορευτό. Σύμφωνα με τη Δήμαρχο, ύστερα από προσωπική επαφή, η ελεγχόμενη χωματερή λειτουργεί κανονικά και καλύπτει τις ανάγκες ακόμη και των θερινών μηνών.

²⁶⁷ Τα στοιχεία προέρχονται από τη Δημόσια Βιβλιοθήκη Ζαγοράς.

²⁶⁸ Μ.Α.Μιμίκου, Ε.Α.Μπαλάς, 2006. "Τεχνική Υδρολογία".

4.4 ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΥΠΟ ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΟΧΗ

Ο υπό μελέτη δήμος είναι μία περιοχή με πολλές προοπτικές και δυνατότητες. Η πλούσια φυσική και πολιτιστική κληρονομιά, καθώς και η διατήρηση των παραδόσεων σε αρκετά μεγάλο βαθμό, σε συνδυασμό με τις παραλίες και τις ηλιόλουστες μέρες το καλοκαίρι αλλά και το πολύ όμορφο τοπίο με τα χιόνια το χειμώνα, τον καθιστά ιδανικό για όσους θέλουν να απολαύσουν τις διακοπές τους χειμώνα – καλοκαίρι μαζί με εναλλακτικές δραστηριότητες.

Σαν εναλλακτικός προορισμός θα μπορούσε να προσφέρει ένα μεγάλο αριθμό εναλλακτικών δραστηριοτήτων για τους ενδιαφερόμενους τουρίστες. Οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού που αναπτύχθηκαν στην περιοχή είναι ο αθλητικός τουρισμός, ο θρησκευτικός τουρισμός και ο πολιτιστικός τουρισμός. Οι υπόλοιπες μορφές τουρισμού βρίσκονται ακόμη σε πρωταρχικό στάδιο ή ακόμη δεν έχουν κάνει την εμφάνισή τους (αγροτουρισμός, οικοτουρισμός).

4.4.1 ΑΘΛΗΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Ο αθλητικός τουρισμός αποτελεί έναν από τους κυριότερους και γρηγορότερα αναπτυσσόμενους τομείς της παγκόσμιας τουριστικής βιομηχανίας. Ο Δήμος Ζαγοράς διαθέτει ένα κλειστό γυμναστήριο, 2 γήπεδα καλαθοσφαίρισης και ένα γήπεδο ποδοσφαίρου (χωμάτινο) για τις ανάγκες των τοπικών συλλόγων καθώς επίσης και μεγαλύτερων συλλόγων που έρχονται τους θερινούς μήνες, ώστε να κάνουν προετοιμασία για το χειμώνα. Επίσης διαθέτει και οργανωμένες διαδρομές για όσους αρέσκονται στις ποδηλατικές διαδρομές και την πεζοπορία. Με το πολιτιστικό και αθλητικό καλοκαίρι, η περιοχή καταφέρνει να προσελκύσει ένα μεγάλο αριθμό τουριστών οι οποίοι συμμετέχουν και οι ίδιοι στα αθλήματα.

Αναλυτικά παρουσιάζουμε παρακάτω τις αθλητικές δραστηριότητες που αναπτύσσονται περισσότερο στην υπό μελέτη περιοχή:

4.4.1.1 ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΑΣ

Ο Δ. Ζαγοράς τα τελευταία χρόνια προσελκύει ένα αρκετά μεγάλο μέγεθος τουριστών, για το μέγεθος του τουριστικού φαινομένου στην περιοχή, που επιθυμούν να γνωρίσουν την περιοχή με ποδήλατο. Αυτό οφείλεται στην διοργάνωση ορεινής ποδηλασίας (mountain bike), που διεξάγεται κάθε καλοκαίρι, όπου οι καλές κλιματολογικές συνθήκες που επικρατούν το καλοκαίρι, θεωρούνται ιδανικές για τους ποδηλάτες. Ο τύπος του εδάφους σε αυτές τις διαδρομές είναι άσφαλτος και χωματόδρομος και σε συνδυασμό με την ποικιλομορφία στη χλωρίδα και την πανίδα και τις αυξομειώσεις του υψομέτρου προσδίδουν περισσότερο ενδιαφέρον στην ποδηλατική διαδρομή. Οι διαδρομές που μπορεί να επιλέξει ο τουρίστας προαναφέρονται στο υποκεφάλαιο 4.3.2.2, χωρίς όμως να υπάρχουν συγκεκριμένες πληροφορίες και σημεία αναφοράς για τη διαδρομή που πρόκειται να ακολουθηθεί. Οι τουρίστες ενημερώνονται από τον εκάστοτε οδηγό και σκαριφήματα της διαδρομής από προηγούμενους επισκέπτες. Οι αποστάσεις είναι της κλίμακας 10 χλμ. με 25 χλμ.

Να επισημάνουμε πως όσοι ασχολούνται με την πεζοπορία, οι διαδρομές που μπορούν να ακολουθήσουν είναι οι ίδιες με τις παραπάνω.

Επίσης, αρκετοί λάτρεις της περιπέτειας προσελκύνονται από αθλήματα που έχουν να κάνουν με τα στοιχεία της φύσης, όπως είναι η ορειβασία (κυρίως το χειμώνα) και αναρρίχηση - καταρρίχηση απόκρημνων πλαγιών και χιονοδρομία.

4.4.1.2 ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΟΜΑΔΙΚΩΝ ΚΑΙ ΜΗ ΑΘΛΗΜΑΤΩΝ

Μία άλλη επίσης σημαντικά ανεπτυγμένη μορφή τουρισμού, είναι και αυτή που ενδιαφέρει τουρίστες οι οποίοι έρχονται αποκλειστικά και μόνο να συμμετάσχουν αλλά και να παρακολουθήσουν το αθλητικό καλοκαίρι.

Η διοργάνωση αυτή περιλαμβάνει ομαδικά αθλήματα, όπως:

- Ποδόσφαιρο.

- Καλαθοσφαίριση.
- Χειροσφαίριση.

Τα παραπάνω αθλήματα, πλην της καλαθοσφαίρισης, διεξάγονται στην άμμο στην παραλία και κάθε χρόνο έχουν μεγάλη συμμετοχή από επισκέπτες και μόνιμους κατοίκους της περιοχής.

Επίσης περιλαμβάνει και μη ομαδικά αθλήματα, όπως:

- Αντισφαίριση στην άμμο (Ρακέτες).
- Επιτραπέζια αντισφαίριση.
- Αγώνες κανό στη θάλασσα.
- Τοξοβολία.
- Κολύμβηση.

Και σε αυτά τα αθλήματα η συμμετοχή είναι ικανοποιητική, όχι όμως όπως τα παραπάνω.

Θα πρέπει να σημειωθεί πως επισκέπτες έρχονται αποκλειστικά και μόνο για να συμμετάσχουν στα παραπάνω αθλήματα, των οποίων η διάρκεια είναι περίπου μία εβδομάδα το καθένα, αφήνοντας σημαντικά έσοδα στην περιοχή.

4.4.2 ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

Για τον Δήμο Ζαγοράς, η διατήρηση και ανάπτυξη της παράδοσης και ιστορίας του τόπου θα πρέπει να αποτελεί βασική προϋπόθεση για μία επιτυχή τουριστική ανάπτυξη. Γι' αυτό το λόγο οι τουριστικοί φορείς που εμπλέκονται, έχουν ως προτεραιότητα την ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού έχοντας ως κύρια τουριστικά προϊόντα την ιστορία και την πολιτισμική παράδοση της περιοχής.

Κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού, όπου λαμβάνει και χώρα και η διοργάνωση πολιτιστικό καλοκαίρι, πραγματοποιούνται καλλιτεχνικές, πολιτιστικές και άλλες εκδηλώσεις οι οποίες

παρουσιάζουν στους επισκέπτες αλλά και στους ντόπιους πολίτες την παράδοση και τον πολιτισμό της περιοχής. Τέτοιες εκδηλώσεις είναι, η Γιορτή του Μήλου, χορευτικές εκδηλώσεις με χορευτικά συγκροτήματα από χωριά του Πηλίου, μουσικές συναντήσεις, ψαράδικη βραδιά, εκθέσεις ζωγραφικής, εκδηλώσεις στο Ελληνομουσείο προς τιμήν του Ρήγα Βελεστινλή (Φεραίου). Αυτές, μαζί με άλλες πολιτιστικές και καλλιτεχνικές παραδόσεις που πραγματοποιούνται από τοπικούς φορείς, μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς και οργανωτές εκδηλώσεων, χορηγούνται από τον Ε.Ο.Τ. ως μία προσπάθεια ανάδειξης του πολιτισμού της περιοχής.

Το Ελληνομουσείο (το λεγόμενο κρυφό σχολειό), η δημόσια βιβλιοθήκη της Ζαγοράς καθώς και 4 μεγάλοι ναοί της κάθε συνοικίας παρουσιάζουν στους πολιτιστικούς τουρίστες την παράδοση και την ιστορία της υπό μελέτην περιοχή, μέσα από ευρήματα, βιβλία και μουσεία λαϊκής τέχνης.

Οι εκδηλώσεις αυτές λαμβάνουν χώρα μόνο το καλοκαίρι λόγω των καλών κλιματολογικών συνθηκών, αλλά το σημαντικό είναι πως δε γίνονται μόνο στο κεφαλοχώρι τη Ζαγορά αλλά και στα υπόλοιπα χωριά του Δήμου. Στο Πουρί πραγματοποιούνται παραστάσεις με παραδοσιακούς χορούς με τη συνοδεία παραδοσιακών μουσικών οργάνων και μουσικές βραδιές που στοχεύουν στην προσέλκυση τουριστών. Στη Μακρυρράχη γίνεται η γιορτή της γαρδένιας από τον τοπικό πολιτιστικό σύλλογο, όπου στην πλατεία του χωριού ο επισκέπτης απολαμβάνει τα τοπικά εδέσματα και παρακολουθεί θεατρικές παραστάσεις και παραδοσιακούς χορούς.

Όσον αφορά τη Γιορτή του Μήλου, η οποία έχει τα τελευταία χρόνια σταματήσει να γίνεται, οι τουρίστες είχαν την ευκαιρία να έρχονται σε επαφή με τον τοπικό συνεταιρισμό παραγωγής και διάθεσης μήλων αλλά και με τον συνεταιρισμό γυναικών, ο οποίος παρασκευάζει εδέσματα με τη χρήση του μήλου, ενισχύοντας έτσι το τοπικό προϊόν. Μέσα από τη γιορτή του μήλου, παρουσιαζόταν επίσης κάποια έθιμα του τόπου που σχετίζονται με το μήλο, μέσα από μικρές θεατρικές παραστάσεις. Επίσης πραγματοποιούνταν παραδοσιακοί τοπικοί χοροί και παραδοσιακά τοπικά τραγούδια, με τους χορευτές να φοράνε την παραδοσιακή τοπική ενδυμασία.

4.4.3 ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

4.4.3.1 ΟΡΙΣΜΟΣ

Θρησκευτικός τουρισμός, είναι η μορφή τουρισμού που δίνει την ευκαιρία στον επισκέπτη να έρθει σε επαφή με το θρησκευτικό πλούτο του τόπου, με τις περιηγήσεις του σε μνημεία και χώρους θρησκευτικής σημασίας (όπως μοναστήρια και εκκλησίες). Γενικότερα, ο θρησκευτικός τουρισμός θεωρείται μία ιδιαίτερη μορφή εναλλακτικού τουρισμού η οποία έρχεται να καλύψει την ανάγκη των τουριστών για νέες εμπειρίες, στηρίζοντας το στόχο του κάθε κράτους για την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου, ξεφεύγοντας από τις καλοκαιρινές διακοπές. Συνήθως απευθύνεται κυρίως σε ευσεβείς περιηγητές, όπως και σε λάτρεις της βυζαντινής τέχνης, οι οποίοι μέσα από πολιτιστικά οδοιπορικά στον χώρο επίσκεψής τους, αναζητούν να έρθουν σε επαφή με την πνευματικότητα της θρησκείας.²⁶⁹

Έτσι ο θρησκευτικός τουρισμός σχετίζεται με μνημεία και χώρους θρησκευτικής σημασίας, τα οποία αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της κληρονομιάς του τόπου. Οι βυζαντινές εκκλησίες, οι επιβλητικοί ναοί, τα μοναστήρια με την αξιόλογη εικονογράφησή τους, με ψηφιδωτά, τοιχογραφίες και εικόνες αποτελούν πόλο έλξης επισκεπτών.

4.4.3.2 ΑΞΙΟΛΟΓΟΙ ΝΑΟΙ, ΕΞΩΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΑ ΣΤΗΝ ΥΠΟ ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΟΧΗ

Σε ολόκληρο το δήμο η ύπαρξη χριστιανικών ναών μαρτυρά το βαθύτατο θρησκευτικό σεβασμό των κατοίκων. Από αυτές εξέχουσα θέση έχουν, η Αγία Κυριακή (1740), στην πλατεία της ομώνυμης συνοικίας, ο Άγιος Γεώργιος στην πλατεία της ομώνυμης συνοικίας, με ένα από τα καλύτερα στο Πήλιο ξυλόγλυπτα τέμπλα, η Αγία Παρασκευή στην πλατεία της Περαχώρας και η Μεταμόρφωση του Σωτήρος στη συνοικία της Σωτήρας. Όταν οι εκκλησίες αυτές γιορτάζουν (6 Ιουλίου, 23 Απριλίου, 27 Ιουλίου και 6 Αυγούστου), στο Δήμο γίνονται πανηγύρια τα οποία προσελκύουν επισκέπτες από τις γύρω περιοχές αλλά και από άλλα μέρη της Ελλάδος.

²⁶⁹ <http://www.hotel-magazine.com>.

Η περιοχή επίσης διαθέτει και πολλά εξωκλήσια και μοναστήρια από τα οποία ξεχωρίζουν, τα απόμερα μοναστήρια της Παναγίας Ράσοβας, που το αρχικό του κτίσμα είναι του 13^{ου} αιώνα και τον Ταξιαρχών, με αριστουργηματικό ξυλόγλυπτο τέμπλο, καθώς και τα παμπάλαια ξωκλήσια του Προφήτη Ηλία, που είναι το παλαιότερο θρησκευτικό κτίσμα μετά το μοναστήρι της Ράσοβας στη Ζαγορά, του Άθωνα ή «Άθανα» και του Αγίου Δημητρίου και του Αγίου Αθανασίου, στολισμένα όλα με πολύ καλά τέμπλα του 17^{ου} επίσης αιώνα. Όταν γιορτάζουν τα εξωκλήσια και τα μοναστήρια, εξαιτίας του θρησκευτικού και μνημειακού πλούτου που διαθέτουν τη λειτουργία τελούν ανώτατα στελέχη της θρησκευτικής ιεραρχίας. Γίνονται επίσης και πανηγύρια αλλά σε μικρότερη κλίμακα σε σχέση με τους μεγάλους ναούς που έχει ο δήμος, και σε αυτήν την περίπτωση η προσέλευση των επισκεπτών είναι μεγάλη.

4.5 ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Θεωρητικά, ο εναλλακτικός τουρισμός, σύμφωνα με τη προσέγγισή του και τις επιθυμίες των οπαδών του, δεν έχει καμία δυσμενή επίδραση στο περιβάλλον. Αντίθετα σκοπός του είναι να προστατέψει το περιβάλλον και να αποτελεί μέσον ικανοποίησης των τουριστικών αναγκών όσων έχουν ευαισθητοποιηθεί για το περιβάλλον και για τα προβλήματα της κακής του διαχείρισης από τους ανθρώπους.

Δυστυχώς, όπως ήδη έχει σημειωθεί, σε όλες τις μορφές του τουρισμού ελλοχεύει πάντα ο κίνδυνος των δυσμενών επιδράσεων στο περιβάλλον, όταν αυτές αναπτυχθούν υπερβολικά και χωρίς αειφορικούς φραγμούς, και ο κίνδυνος αυτός έχει υποστασιοποιηθεί σε αρκετές περιπτώσεις του εναλλακτικού τουρισμού.

Πολλές φυσικές περιοχές, σε αρκετές χώρες του κόσμου, που λόγω της ιδιαιτερότητάς τους να είναι περιοχές ιδιαίτερου φυσικού κάλλους ή μοναδικές, προσέλκυσαν μεγάλους αριθμούς τουριστών, οι οποίοι όταν δεν ακολουθούσαν κανόνες ελέγχου, προκάλεσαν δυσμενείς επιπτώσεις στις περιοχές αυτές που κλιμακώθηκαν από την απλή υποβάθμιση μέχρι και την καταστροφή τους.

Γι' αυτό το λόγο, σε κάθε περιοχή που αναπτύσσεται οποιαδήποτε μορφή εναλλακτικού τουρισμού οι αρμόδιοι φορείς πρέπει να παίρνουν προληπτικά μέτρα ελέγχου και περιορισμού της τουριστικής ανάπτυξης μέσα στα πλαίσια της αειφορίας, της ηπιότητας και του μικρού μεγέθους. Γιατί είναι προτιμότερο να μην αναπτυχθεί καν οικότουρισμός σε μια περιοχή, παρά να αναπτυχθεί άναρχα, ανεξέλεγκτος και με τρόπο που να αλλοιώνει τη φιλικότητά του προς το περιβάλλον.

Και είναι πολύ συνηθισμένο και απόλυτα δικαιολογημένο, το φαινόμενο, πολλοί τοπικοί φορείς να μην επιθυμούν και να εμποδίζουν κάθε τουριστική ανάπτυξη στην περιοχή τους, από φόβο μήπως το όφελος από την όποια τουριστική δραστηριότητα θα είναι μακροχρόνια μικρότερο από το κόστος της ευρύτερης περιβαλλοντικής αλλοίωσης, που φαίνεται ότι είναι αναπόφευκτη όταν δεν τηρούνται οι αρχές αειφορίας, από τους τουριστικούς επιχειρηματίες οι οποίοι κατά κανόνα τηρούν μόνο τις αρχές της ελεύθερης οικονομίας και αδιαφορούν για την αειφορία.

Ο τουρισμός βρίσκεται σε στενή εξάρτηση από το φυσικό περιβάλλον. Αυτό σημαίνει ότι το φυσικό περιβάλλον αποτελεί βασική παράμετρο της τουριστικής ανάπτυξης μιας περιοχής ή διαφορετικά, το κεφάλαιό της, το οποίο ο τουρισμός καλείται να αναδείξει και να αξιοποιήσει, με σκοπό να παραχθούν οικονομικά, κοινωνικά, πολιτισμικά και περιβαλλοντικά οφέλη.

Κατά συνέπεια, αν αποσκοπούμε στη μεγιστοποίηση των ωφελειών που προέρχονται από τον τουρισμό, τότε θα πρέπει πρωτίστως να εκμεταλλευτούμε αειφορικά το διαθέσιμο φυσικό περιβάλλον, έτσι ώστε να είναι σε θέση να προσφέρει αενάως τις ίδιες τουλάχιστον υπηρεσίες. Η αειφορικότητα στις ανωτέρω περιπτώσεις επιτυγχάνεται όταν οι σχέσεις τουρισμού και φυσικού περιβάλλοντος είναι αρμονικές και έχει επιτευχθεί μεταξύ τους ισορροπία. Πρακτικά αυτό σημαίνει ότι ευρισκόμενοι οι εν λόγω παράγοντες σε κατάσταση ισορροπίας, δεν μπορεί να επιδιωχθεί η μονομερής ανάπτυξη του τουρισμού, διότι θα υποχρεωθούμε να λειτουργήσουμε σε βάρος του φυσικού περιβάλλοντος αξιώνοντας περισσότερους φυσικούς πόρους ή υποβαθμίζοντάς τους.

Στη χώρα μας, η επιθυμητή ισορροπία δεν επιτεύχθηκε μέχρι σήμερα, ίσως και να μην επιδιώχθηκε. Είναι χαρακτηριστική η υπερσυγκέντρωση τουριστών και η σημαντική περιβαλλοντική επιβάρυνση ορισμένων περιοχών, οι οποίες αναπτύχθηκαν επιλεκτικά και μονομερώς, σε αντίθεση με άλλες περιοχές εξίσου αξιόλογες που παρέμειναν αναξιοποίητες και περιβαλλοντικά άθικτες.

Η εικόνα, με κάποιες αποκλίσεις, είναι παρόμοια και στις λοιπές παραθαλάσσιες περιοχές, αν λάβουμε υπόψη ότι το 90% του τουρισμού στη χώρα μας έχει σαν κύριους προορισμούς τα νησιά και τον παράκτιο χώρο²⁷⁰. Η υπερσυγκέντρωση τουριστών σε ορισμένες περιοχές και η κάλυψη των αυξανόμενων αναγκών της ζήτησης συνοδεύτηκε με αύξηση των επεμβάσεων στο φυσικό περιβάλλον, με αποτέλεσμα την εμφάνιση σοβαρών περιβαλλοντικών επιβαρύνσεων και απωλειών.

Ενδεικτικά αναφέρουμε την απώλεια σημαντικών εκτάσεων αμμοθινών σε ποσοστό περίπου 50% από το 1900 - 1990²⁷¹, τον κατατεμαχισμό τοπικών ενοτήτων, την καταστροφή βιοτόπων, τη μείωση της βιοποικιλότητας, τη ρύπανση των υδάτων και γενικά την απαξίωση του φυσικού περιβάλλοντος, η οποία, σε τελική ανάλυση, υποβαθμίζει με τη σειρά της, αν δεν αναιρεί, τις φυσικές ιδιαιτερότητες της χώρας μας. Την κρισιμότητα της κατάστασης μπορούμε να τη συνειδητοποιήσουμε αν λάβουμε υπόψη ότι σε επίπεδο χώρας υφίσταται ήδη ένα υψηλό ανταγωνιστικό δυναμικό μεταξύ τουρισμού και φυσικού περιβάλλοντος, πολύ περισσότερο δε στον παράκτιο χώρο, όπου ο τουρισμός παρουσιάζει πολλαπλάσια ένταση.

Οι περιβαλλοντικές επιβαρύνσεις επέδρασαν αρνητικά στον τουρισμό, καθόσον επηρέασαν την ποσότητα και ποιότητα του τουριστικού «κεφαλαίου», το οποίο άρχισε να μην ανταποκρίνεται πλέον στα συνεχώς ανερχόμενα standards των τουριστών. Αποτέλεσμα αυτής της διάστασης μεταξύ «πραγματικού» και «επιθυμητού» ήταν η εμφάνιση στη δεκαετία του '90 σημείων «κόπωσης» των τουριστών, που συνοδεύτηκε με σταδιακή «εγκατάλειψη» παραδοσιακών τουριστικών κέντρων και αναζήτηση άλλων περιοχών με «περισσότερο» φυσικό περιβάλλον, κι έτσι διαφαίνεται ότι, η επιστροφή στο φυσικό και άθικτο περιβάλλον θα είναι πρωταρχικός παράγοντας στις τάσεις και τις επιθυμίες των τουριστών στο εγγύς μέλλον.

Η συνειδητοποίηση της κατάστασης αυτής και η ανάγκη προσαρμογής στις απαιτήσεις της ζήτησης συνέβαλαν στην εμφάνιση νέων όρων στην τουριστική ορολογία: ήπιος, εναλλακτικός, πράσινος, αειφορικός τουρισμός, οικοτουρισμός, κλπ.

²⁷⁰ Κοκκώσης, Χ. (2000), *Τουριστική Ανάπτυξη και φέρουσα ικανότητα στα νησιά στο Τουριστική Ανάπτυξη. Πολυεπιστημονικές Προσεγγίσεις* (σελ. 87), Π. Τσάρτας (Επιμ.) Αθήνα: ΕΞΑΝΤΑΣ.

²⁷¹ Κοκκώσης, Χ. (2000), *Τουριστική Ανάπτυξη και φέρουσα ικανότητα στα νησιά στο Τουριστική Ανάπτυξη. Πολυεπιστημονικές Προσεγγίσεις* (σελ. 81-98), Π. Τσάρτας (Επιμ.) Αθήνα: ΕΞΑΝΤΑΣ.

Όροι, που χρησιμοποιούνται κατά κόρον τα τελευταία χρόνια για να υποδηλώσουν την εναλλακτική πρόταση τουρισμού, σε αντιδιαστολή προς τον μαζικό τουρισμό, η οποία θεωρείται «πανάκεια» για την επίλυση των δημιουργηθέντων προβλημάτων, χωρίς πολλές φορές να συνειδητοποιούνται ούτε το περιεχόμενο ούτε τα πλαίσια δράσης που υπαγορεύονται από τις νέες αυτές μορφές. Η άγνοια αυτή, εκούσια ή ακούσια, οδηγεί πολλές φορές στην ανάληψη πρωτοβουλιών, οι οποίες στην ουσία δεν είναι νέες, αλλά παλιές, γνωστές πρακτικές που περιβλήθηκαν με περιβαλλοντικό «μανδύα».

Κατά συνέπεια, αποτελεί κομβικό σημείο η αποσαφήνιση των πλαισίων των νέων αυτών μορφών τουρισμού για να συνειδητοποιηθούν οι βασικές προϋποθέσεις ανάπτυξής τους και, σε συνδυασμό με τις υπάρχουσες δυνατότητες, να καταδειχθούν οι διαγραφόμενες προοπτικές τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΤΗΣ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

5.1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η αξιολόγηση της υφιστάμενης κατάστασης είναι το βασικό εκείνο στάδιο στη διαδικασία του σχεδιασμού, που θα δώσει το πλαίσιο μέσα από το οποίο θα προκύψουν τα τελικά συμπεράσματα. Παράλληλα, σε μια διαδικασία στρατηγικού σχεδιασμού, που είναι μια συνεχής μακροχρόνια κυκλική διαδικασία, αποτελεί το σημαντικότερο κομμάτι αφού μέσα από την αξιολόγηση θα επισημανθούν τα προβλήματα που έχουν προκύψει, καθώς και τα αποτελέσματα, θετικά ή αρνητικά, του προηγούμενου σχεδιασμού. Στην διάρκεια της αξιολόγησης επισημαίνονται επίσης τα θετικά και αρνητικά στοιχεία της υπό μελέτη περιοχής.

Βασικό μας στόχο αποτελεί η ανάλυση του τρόπου βάσει του οποίου οργανώνονται και σχεδιάζονται οι παρεμβάσεις στην περιοχή, στη βάση των σχέσεων μεταξύ του τοπικού, ενδογενούς δυναμικού (εσωτερικό περιβάλλον) και των ευρύτερων, υπέρ - τοπικών οικονομικών και αναπτυξιακών επιδράσεων και επιπτώσεων (εξωτερικό περιβάλλον).²⁷²

Για την επίτευξη του παραπάνω στόχου και την αξιολόγηση της υφιστάμενης κατάστασης της περιοχής του Δήμου Ζαγοράς θα χρησιμοποιηθεί η μέθοδος της S.W.O.T. analysis, μια μέθοδος η οποία κατά τη γνώμη μας κρίνεται ως η πλέον αρμόζουσα για την εκ των προτέρων ανάλυση της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης της υπό μελέτης περιοχής.

Η συγκεκριμένη μέθοδος είναι ευρέως διαδεδομένη τα τελευταία 50 χρόνια σε πολλές μορφές σχεδιασμού (επιχειρηματικός, στρατηγικός κ.λ.π.). Οι σχεδιαστές του χώρου την χρησιμοποιούν μιας και έχει τη δυνατότητα να προσαρμόζεται ανάλογα.

²⁷² Βαγιάννη Ε., Ιωσηφίδης Θ., Πετανίδου Θ., (2003), *Η Χρήση της Ανάλυσης SWOT στο Χωρικό και Αναπτυξιακό Σχεδιασμό*, ΤΟΠΟΣ. 20-21/2003, Αθήνα, σελ. 119-137.

Ιδιαίτερα χρήσιμη είναι και στην περίπτωση του σχεδιασμού του τοπίου και της τουριστικής ανάπτυξης.²⁷³

Η περιοχή του Δήμου Ζαγοράς αποτελεί μια από τις προνομιακές περιοχές σε φυσικά τοπία και φυσικά οικοσυστήματα στην Ελλάδα. Είναι επομένως επιβεβλημένη η ανάγκη για σωστή διαχείριση των τοπίων της περιοχής μελέτης, διαχείριση ή ανάπτυξη που θα προκύπτει μέσα από εφαρμογή πολιτικών που θα εντάσσονται στο πλαίσιο ενός ευρύτερου στρατηγικού σχεδιασμού. Ο τουρισμός μπορεί να αποτελέσει τον κινητήριο μοχλό οικονομικής και βιοτικής ανάπτυξης των πολιτών, αλλά είναι απαραίτητο η ανάπτυξη αυτή να είναι εναρμονισμένη με τη διατήρηση του φυσικού τοπίου.

Η ύπαρξη σημαντικών τουριστικών πόρων αποτελεί καθοριστικό παράγοντα και συγκριτικό πλεονέκτημα για τις περιοχές που επιδιώκουν να αναπτυχθούν τουριστικά. Πολλές περιοχές σε ολόκληρη την Ευρώπη αντιμετώπιζαν και αντιμετωπίζουν ανάλογες προκλήσεις για την ανάπτυξη τους. Αλλού αντιμετωπίστηκαν με επιτυχή τρόπο και οδήγησαν στην ανάπτυξη των περιοχών αυτών, ενώ σε άλλες περιπτώσεις προέκυψαν προβλήματα δισεπίλυτα που οδήγησαν τις περιοχές αυτές σε περιβαλλοντική υποβάθμιση. Έτσι οι τοπικές αρχές είναι ανάγκη να επιλέξουν την κατάλληλη στρατηγική που θα προσδιορίζει το ρόλο που θα διαδραματίσει ο τουρισμός σε σχέση με το τοπίο. Επίσης ο σχεδιασμός και η διαχείριση του τουρισμού, στην προοπτική της βιώσιμης ανάπτυξης της περιοχής, θα πρέπει να γίνεται με τρόπο, ώστε τα κοινωνικό - οικονομικά οφέλη να διαχέονται κατά το δυνατό περισσότερο σε όλη την κοινωνία και να προϋποθέτει τη διατήρηση του τοπίου που αποτελεί κεντρικό άξονα ανάπτυξής του.²⁷⁴

²⁷³ Βαγιάννη Ε., Ιωσηφίδης Θ., Πετανίδου Θ., (2003), *Η Χρήση της Ανάλυσης SWOT στο Χωρικό και Αναπτυξιακό Σχεδιασμό, ΤΟΠΟΣ*. 20-21/2003, Αθήνα, σελ. 142.

²⁷⁴ Κοκκώσης, Χ. & Τσάρτας, Π. (2001), *Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον. Κριτική: Αθήνα*.

5.2. ΑΝΑΛΥΣΗ S.W.O.T.

Για να σχεδιαστεί με πληρότητα και εγκυρότητα ένα στρατηγικό πρόγραμμα ανάπτυξης για το Δήμο Ζαγοράς, κρίνεται σκόπιμο οι λήπτες των αποφάσεων να έχουν ακριβή και πλήρη θεώρηση για το εξωτερικό περιβάλλον και για τις εσωτερικές δυνατότητες της περιοχής. Μια τεχνική για τη αξιολόγηση των παραπάνω στοιχείων, είναι και η ανάλυση S.W.O.T, η οποία αναφέρεται στις εσωτερικές Δυνάμεις (Strengths) και Αδυναμίες (Weaknesses) και στις εξωτερικές Ευκαιρίες (Opportunities) και Απειλές (Threats), η ονομασία της οποίας προέρχεται από τα αρχικά των παραπάνω λέξεων και συναντάται συνηθέστερα με το αγγλικό αρκτικόλεξο και στη μη αγγλόγλωσση βιβλιογραφία. Ειδικότερα:

1. Δυνάμεις (Strengths), είναι οι εσωτερικές συνθήκες που οπλίζουν την περιοχή με ανταγωνιστικά πλεονεκτήματα έναντι πιθανών ανταγωνιστών.
2. Αδυναμίες (Weaknesses), είναι εσωτερικές συνθήκες που μειώνουν την απόδοση και αποτελεσματικότητα της τοπικής οικονομίας.
3. Ευκαιρίες (Opportunities), είναι τρέχουσες ή μελλοντικές συνθήκες του περιβάλλοντος που ενεργούν θετικά για την αύξηση του τρέχοντος ή του δυνητικού προϊόντος της περιοχής.
4. Απειλές (Threats), είναι τρέχουσες ή μελλοντικές συνθήκες του περιβάλλοντος που ενεργούν αρνητικά για την αύξηση του τρέχοντος ή του δυνητικού προϊόντος της περιοχής.

Η S.W.O.T ανάλυση είναι ιδιαίτερα χρήσιμη, ως μέθοδος περιβαλλοντικής ανίχνευσης και αξιολόγησης, στα προκαταρκτικά στάδια του προγραμματικού σχεδιασμού επειδή, κυρίως, διασφαλίζει την ορθολογική προοπτική και εμπεριέχει σημαντικό κριτικό προβληματισμό. Ειδικότερα, ταξινομεί συστηματικά πληροφορίες και απόψεις στρατηγικής φύσεως για τη περιοχή και διαμορφώνει εναλλακτικά σενάρια ανάπτυξης που, σε μεταγενέστερο στάδιο, τυγχάνουν επεξεργασίας μέσω πιο εξειδικευμένων μοντέλων και τεχνικών ανάλυσης. Η S.W.O.T υπογραμμίζει ιδιαίτερα την ευαισθησία της ανάπτυξης σε τοπικό επίπεδο σε

απρόβλεπτες μεταβολές που οφείλονται στην εθνική οικονομία. Εισάγει σε αρχικό στάδιο το κυρίαρχο πλαίσιο αιτιότητας που διευκολύνει την αποδοτική διαχείριση του πληροφοριακού συνόλου που προκύπτει κατά την υλοποίηση ενός αναπτυξιακού προγράμματος. Παρέχει, ειδικότερα:

- Συστηματική διασύνδεση μεταξύ της απόδοσης της τοπικής οικονομίας και της ευρύτερης σε περιφερειακό, εθνικό και διακρατικό επίπεδο.
- Σαφής επεξήγηση του τρόπου που οι δράσεις των αναπτυξιακών προγραμμάτων θα επιφέρουν την ανάπτυξη.
- Συνυπολογίζει τις γενικές τάσεις που αναμένεται να επηρεάσουν την τοπική οικονομία και εντός των οποίων η παρεμβατική πολιτική θα πρέπει να αναπτυχθεί.
- Σαφή ανάλυση της εσωτερικής και εξωτερικής συνοχής των αναπτυξιακών προγραμμάτων και των πολλαπλασιαστών.
- Δυνατότητα συγκρότησης ρεαλιστικής αντίστροφης πραγματικότητας έναντι της οποίας τα σενάρια παρέμβασης μπορούν να συγκριθούν.
- Δυνατότητα περιοδικής ανασκόπησης.

ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ (S)	ΑΔΥΝΑΜΙΕΣ Ή ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ (W)	ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ (O)	ΚΙΝΔΥΝΟΙ Ή ΑΠΕΙΛΕΣ (T)
S1. Μικρή απόσταση από την προτεϊούσα του Νομού Μαγνησίας (Βόλος).	W1. Ενδογενή δομικά χαρακτηριστικά (μικρό μέγεθος, περιφερειακότητα, νοοτροπία των κατοίκων).	O1. Νέες καταναλωτικές τάσεις στον τομέα του τουρισμού: Ανάπτυξη ήπιων μορφών τουρισμού (αγροτουρισμός, οικοτουρισμός), ζήτηση ποιοτικών υπηρεσιών και ήπιων – εναλλακτικών τουριστικών προϊόντων, επιμήκυνση τουριστικής περιόδου.	T1. Υποβάθμιση των ανανεώσιμων φυσικών πόρων από τη μη επαρκή προστασία τους.
S2. Μικρή απόσταση μεταξύ των δημοτικών διαμερισμάτων.	W2. Ανεπαρκής αξιοποίηση των διαθέσιμων φυσικών πόρων.	O2. Μεταστροφή της τάσης των καταναλωτών για παραδοσιακά προϊόντα εγγυημένης παραγωγής και ποιότητας Ανάπτυξη του κλάδου της μεταποίησης τοπικών ποιοτικών προϊόντων.	T2. Τάσεις εγκατάλειψης της παραγωγικής ηλικίας αν δε δημιουργηθούν νέες πηγές απασχόλησης.
S3. Μικρό πρόβλημα ανεργίας.	W3. Προβλήματα ηλεκτροδότησης.	O3. Βελτίωση της αξιοποίησης των διαθέσιμων φυσικών πόρων (εδάφους, υδάτινοι πόροι, άσπικοι πόροι).	T3. Επιφυλακτικότητα και ανεπάρκεια του τοπικού ιδιωτικού επενδυτικού κεφαλαίου.
S4. Ικανοποιητική απασχόληση δημοτών στον Α' γενή τομέα παραγωγής.	W4. "Άρρωστη" ηλικιακή πυραμίδα.	O4. Αξιοποίηση της γεωγραφικής θέσης της περιοχής (κέντρο Ελλάδος).	T4. Εξάντληση του υδροφόρου ορίζοντα.
S5. Ήπιο κλίμα.	W5. Εποχικότητα Τουριστικής Ζήτησης.	O5. Αξιοποίηση της διεθνούς ζήτησης.	T5. Φυσικές περιβαλλοντικές απειλές (σεισμοί, πυρκαγιές κλπ.).
S6. Ύπαρξη φυσικών πόρων τουριστικής έλξης.	W6. Έλλειψη ενιαίου στρατηγικού σχεδιασμού τουριστικής ανάπτυξης.	O6. Προοπτικές ανάπτυξης τουριστικής υποδομής μικρής κλίμακας σε μη κορεσμένες περιοχές.	T6. Ανθρωπογενείς περιβαλλοντικές απειλές (αυθαίρετη δόμηση, υπερβόσκηση, ανεξέλεγκτη απόρριψη απορριμμάτων).
S7. Ύπαρξη πολιτιστικών και πολιτισμικών πόρων.	W7. Αποσπασματικές και μεμονωμένες αναπτυξιακές πρωτοβουλίες τουριστικής ανάπτυξης.	O7. Αξιοποίηση κινητικότητας εργασίας λόγω τουριστικών επενδύσεων.	T7. Τάσεις αποκλεισμού της υπό μελέτη περιοχής από τα κέντρα πληροφόρησης και παροχής υπηρεσιών.
S8. Διατήρηση παράδοσης, ηθών και εθίμων.	W8. Ενοσωμάτωση στην περιοχή της ιδιωτικής επενδυτικής δραστηριότητας.	O8. Δυνατότητες διασυνοριακής συνεργασίας σε εμπόριο και τουρισμό με ενταγμένες και υπό ένταξη χώρες.	
S9. Γραφικοί οικισμοί.	W9. Δεν υπάρχει σωστή σύνδεση φυσικού και πολιτιστικού χώρου.	O9. Αξιοποίηση ζήτησης προϊόντων με ονομασία προέλευσης.	
S10. Ήδη γνωστός τουριστικός προορισμός.	W10. Ελλιπής ενημέρωση του τοπικού πληθυσμού σχετικά με τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού και την προώθηση ενός οικολογικά αποδεκτού μοντέλου βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης.	O10. Χρήση νέων τεχνολογιών και μεθόδων στη διαχείριση των υδάτινων πόρων.	
S11. Συνδυασμός βουνού και θάλασσας.	W11. Ελλείψεις στους τοπικούς μηχανισμούς στήριξης της επιχειρηματικότητας στον τουρισμό.	O11. Διεύρυνση χρήσης ανανεώσιμων πηγών ενέργειας.	
S12. Θετική προδιάθεση των ντόπιων προς τον τουρισμό.	W12. Ανεπίδερκτη απασχόληση στις τουριστικές επιχειρήσεις.	O12. Δυνατότητες διακρατικής συνεργασίας με μεσογειακές χώρες σε τομείς έρευνας και περιβάλλοντος.	
S13. Ύπαρξη ευνοϊκών προϋποθέσεων για την παραγωγή προϊόντων και την προσφορά υπηρεσιών υψηλής ποιότητας.	W13. Ελλείψεις στην απαραίτητη υποδομή για την ανάπτυξη του εναλλακτικού τουρισμού στην περιοχή.	O13. Αξιοποίηση των μέσων και των ευκαιριών που παρέχονται από τις νέες τεχνολογίες της επικοινωνίας.	
S14. Αυξητική τάση βελτίωσης των εξυπηρετήσεων και υπηρεσιών.	W14. Προβλήματα στη διαχείριση των υδατικών πόρων.		

5.2.1 ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΩΝ ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΩΝ

- Ο Δήμος Ζαγοράς βρίσκεται σε μικρή απόσταση από την πόλη του Βόλου (μόλις 40 χλμ.), η οποία είναι και πρωτεύουσα του Νομού, όπου υπάρχουν υποδομές (μεγάλο λιμάνι, αεροδρόμιο, τρένο κ.α.) και υπηρεσίες, που στην υπό μελέτη περιοχή δεν είναι εφικτό να δημιουργηθούν, λόγω του μικρού μεγέθους.
- Τα δημοτικά διαμερίσματα του δήμου βρίσκονται σε πολύ μικρή μεταξύ τους απόσταση, γεγονός το οποίο βοηθά στη σχεδιαστική αντιμετώπιση τους ως συνόλου και προσφέρουν το πλεονέκτημα της ποικιλίας και της απόκτησης διαφορετικών ταξιδιωτικών εμπειριών σε μικρό χρονικό διάστημα.
- Το πρόβλημα της ανεργίας δεν είναι έντονο στην περιοχή, καθώς οι περισσότεροι απασχολούνται στον πρωτογενή τομέα παραγωγής.
- Στο Δήμο Ζαγοράς οι κάτοικοι στην πλειοψηφία τους ασχολούνται με την γεωργία, γεγονός που αποδεικνύει πως στη συγκεκριμένη περιοχή δεν έχει εγκαταλειφθεί ο πρωτογενής τομέας παραγωγής.
- Οι πολύ καλές κλιματολογικές συνθήκες τη θερινή περίοδο επιτρέπουν την ανάπτυξη τουριστικών δραστηριοτήτων, κυρίως αυτών που σχετίζονται με τη θάλασσα, αλλά ευνοούν και την ανάπτυξη τουριστικών δραστηριοτήτων και σε περιόδους μη αιχμής. Επίσης οι κλιματολογικές συνθήκες που επικρατούν τη χειμερινή περίοδο ευνοούν τις τουριστικές δραστηριότητες που σχετίζονται με τη χιονοδρομία (σκι). Εκμετάλλευση , δηλαδή και του βουνού και της θάλασσας.
- Ολόκληρη η περιοχή του δήμου διαθέτει ποικιλία πόρων (φυσικών και πολιτισμικών), γεγονός που επιτρέπει την προσέλκυση διαφορετικών ομάδων τουριστών και ιδίως αυτών που ενδιαφέρονται για εναλλακτικές τουριστικές δραστηριότητες (πολιτιστικός, θρησκευτικός, οικοτουρισμός, αγροτουρισμός κ.α.). Χαρακτηριστικά είναι οι εκκλησίες με τα πανηγύρια τους, τα σπήλαια στο Χορευτό, οι πολιτιστικές εκδηλώσεις που πραγματοποιούνται κατά τη

διάρκεια του καλοκαιριού κ.α.. Γενικά, η περιοχή διαθέτει μια σειρά χαρακτηριστικών, που επιτρέπουν την υιοθέτηση μιας τουριστικής ταυτότητας η οποία θα απευθύνεται σε διαφορετικές ομάδες τουριστών.

- Η μέχρι πρότινος απομόνωση της περιοχής μελέτης από την εντατική τουριστική δραστηριοποίηση έχει συμβάλει στη διατήρηση της πηλιορίτικης παράδοσης, τόσο από πλευράς ηθών και εθίμων των κατοίκων, όσο και από πλευράς παραδοσιακών οικισμών.
- Ο Δήμος Ζαγοράς στο σύνολό του αποτελεί έναν ήδη γνωστό τουριστικό προορισμό, τουλάχιστον σε επίπεδο ημεδαπών επισκεπτών.
- Οι κάτοικοι της υπό μελέτη περιοχής παρουσιάζουν θετική προδιάθεση προς τον τουρισμό, ενώ χαρακτηρίζονται από εργατικότητα και εφευρετικότητα.
- Οι οδικές συνδέσεις κρίνονται επαρκείς, τουλάχιστον κατά τις περιόδους αιχμής.
- Στο Δήμο Ζαγοράς υπάρχουν ιδιαίτερα ευνοϊκές προϋποθέσεις για την παραγωγή προϊόντων και την προσφορά υπηρεσιών υψηλής ποιότητας, εξαιτίας του υψηλού επιπέδου της υφιστάμενης κατάστασης αναφορικά με την ενημέρωση, τη διάθεση, τις δεξιότητες, την ωριμότητα και ετοιμότητα της επιχειρηματικής και αυτοδιοικητικής κοινότητας και γενικότερα των πολιτών (εν δυνάμει επιχειρηματιών).

5.2.2 ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΑΔΥΝΑΜΙΩΝ Ή ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΩΝ

- Τα ενδογενή χαρακτηριστικά που εμφανίζουν από κοινού όλες οι ορεινές περιοχές, χαρακτηριστικά που συνθέτουν τον όρο της περιφερειακότητας, δεν επιτρέπουν τη δημιουργία υποδομών, αλλά και οικονομίας μεγάλης κλίμακας.
- Στο Δήμο Ζαγοράς υπάρχει μεγάλο πρόβλημα με τη σωστή διαχείριση και αξιοποίηση των υδατικών πόρων, με αποτέλεσμα να σπαταλούνται μεγάλες

ποσότητες νερού χωρίς λόγω. Το γεγονός αυτό επιβαρύνει οικονομικά την περιοχή γενικά, αλλά και κατά τη θερινή περίοδο περισσότερο, μιας και οι ανάγκες για νερό αυξάνονται.

- Τα προβλήματα ηλεκτροδότησης παρατηρούνται συνήθως το χειμώνα, όταν οι καιρικές συνθήκες είναι άσχημες και παρατηρούνται ζημιές στους πυλώνες ηλεκτροδότησης.
- Η περιοχή μελέτης στο σύνολό της παρουσιάζει στάσιμες τάσεις του πληθυσμού της και τάσεις μείωσής του. Στην πλειοψηφία της, ο πληθυσμός παρουσιάζει γήρανση, παρόλο που η ανεργία κρίνεται πολύ χαμηλή. Αυτό κυρίως συμβαίνει γιατί οι νέοι της περιοχής αναζητούν νέες ευκαιρίες σε μεγαλύτερες πόλεις, όπου μπορούν να απασχοληθούν σε διάφορα επαγγέλματα σε σχέση με την περιοχή μελέτης στην οποία οι περισσότεροι κάτοικοι απασχολούνται κυρίως στον πρωτογενή τομέα παραγωγής.
- Ο δήμος στο σύνολό του παρουσιάζει εποχικότητα στην τουριστική ζήτηση, μιας και ο ηλιοτροπικός τουρισμός καθώς και ο τουρισμός το χειμώνα (Χριστούγεννα – Πρωτοχρονιά) έχουν προβληθεί ως το αντικείμενο τουριστικής προσφοράς τους.
- Τα σημάδια από την έλλειψη ενιαίου στρατηγικού σχεδιασμού τουριστικής ανάπτυξης είναι εμφανή, ενώ οι αναπτυξιακές πρωτοβουλίες κρίνονται από αποσπασματικές έως μεμονωμένες.
- Η απότομη διόγκωση κατά την τελευταία δεκαετία της ιδιωτικής επενδυτικής δραστηριότητας, έχει επιφέρει σημαντικές βλάβες στην περιοχή, κυρίως σε επίπεδο αισθητικής, μιας και ο αριθμός των κτιρίων διπλασιάστηκε στο σύνολο του δήμου κατά την περασμένη δεκαετία ('90 - '00).
- Ο φυσικός χώρος δε συνδέεται με επάρκεια με τον πολιτιστικό χώρο. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την ελλιπή ενημέρωση του τοπικού

πληθυσμού με τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού, δυσχεραίνει ή και καθιστά αδύνατη την προώθηση ενός οικολογικά αποδεκτού μοντέλου βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης.

- Η ανειδίκευτη απασχόληση στις τουριστικές επιχειρήσεις με τους όποιους κινδύνους αυτό επιφυλάσσει για το επίπεδο ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών και τις προοπτικές περαιτέρω ανάπτυξης. Οι υποδομές που αφορούν τον τουρισμό στην υπό μελέτη περιοχή δεν είναι επαρκείς.

5.2.3. ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΩΝ ΕΥΚΑΙΡΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΩΝ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΟΛΗΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΖΑΓΟΡΑΣ

- Η ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού θα συμβάλλει στην ανακοπή του ρεύματος ερήμωσης της περιοχής μελέτης εξαιτίας του χαρακτηρισμού της, ως αγροτική, ορεινή και ημιαστική.
- Η ανάπτυξη του τουρισμού θα δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας, μειώνοντας έτσι την ανεργία και θα βοηθήσει σημαντικά στην δημογραφική ανανέωση του πληθυσμού.
- Η τουριστική ανάπτυξη θα δώσει τη δυνατότητα ανάπτυξης δεξιοτήτων που επιτρέπουν την απασχόληση και σε άλλους κλάδους του τριτογενούς τομέα πέρα από τον τουρισμό.
- Η άρση της απομόνωσης με την δημιουργία υποδομών για τη διευκόλυνση του τουρισμού, θα διευκολύνει τη συγκράτηση του πληθυσμού και θα δώσει νέες δυνατότητες για την περαιτέρω οικονομική ανάπτυξη της περιοχής.

- Η ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού στηριζόμενη σε τοπικούς πόρους (φυσικοί, πολιτιστικοί, παραδόσεις, τρόπο ζωής, κ.α.) θα βοηθήσει την διάσωση της παραδοσιακής εικόνας της περιφέρειας και την ένταξη του τουρισμού στον κοινωνικό, πολιτιστικό και οικονομικό ιστό της περιοχής. Για παράδειγμα, στην περίπτωση ανάπτυξης του αγροτουρισμού, οι παραδοσιακές ενασχολήσεις αποτελούν μέρος του τουριστικού προϊόντος (πχ αγροτικές εργασίες, ξεναγήσεις, οδήγηση σε περιοχές με ιδιαίτερη περιβαλλοντική αξία κ.λπ.).
- Η δημιουργία ειδικών τουριστικών πακέτων, που θα αξιοποιούν τον πολιτισμό ως ειδικό τουριστικό πόρο και θα φέρουν σε επαφή τους επισκέπτες με τα μνημεία, τα έθιμα και τις παραδόσεις της υπό μελέτης περιοχής, είναι δυνατό να αποτελέσει σημαντικό κίνητρο για τη διατήρηση και την αναπαραγωγή, όπου αυτό είναι δυνατό, των πολιτιστικών (τουριστικών) πόρων.
- Η βελτίωση των αθλητικών εγκαταστάσεων της περιοχής μπορεί να αναδείξει την περιφέρεια ως έναν ικανό τόπο για την προπόνηση αλλοδαπών τουριστών, γεγονός που θα οδηγήσει στην ανάπτυξη μιας εναλλακτικής μορφής τουρισμού.
- Το σύνολο των φυσικών, πολιτιστικών πόρων της περιοχής μελέτης, με την ανάπτυξη των κατάλληλων μορφών τουρισμού (εναλλακτικός τουρισμός) μπορεί να βοηθήσει στην εξάλειψη φαινομένων εποχικότητας της τουριστικής κίνησης και στην εξασφάλιση της απασχόλησης των εργαζομένων στον τουριστικό τομέα καθ' όλη τη διάρκεια του έτους.
- Η αύξηση της τουριστικής κίνησης αναμένεται να επιδράσει θετικά σε εκείνους τους κλάδους της μεταποίησης που παράγουν προϊόντα τα οποία προορίζονται να καταναλωθούν από τους τουρίστες ή από τους τουριστικούς επιχειρηματίες και για λογαριασμό αυτών, δημιουργώντας έτσι πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα.

- Η συνεργασία μεταξύ ξενοδόχων και τοπικών παραγωγών του πρωτογενούς ή του δευτερογενούς τομέα θα οδηγήσει στην τόνωση της τοπικής οικονομίας, εξασφαλίζοντας μια τοπική αγορά για τα προϊόντα που παράγονται στην περιοχή, με συνέπεια τόσο την αύξηση των εισοδημάτων των παραγωγών όσο και την εξασφάλιση της ποιότητας των προσφερόμενων προϊόντων στον τουρίστα.

5.2.4. ΕΞΕΤΑΣΗ ΤΩΝ ΑΠΕΙΛΩΝ

- Αλλοιώσεις στο περιβάλλον της περιοχής μελέτης, όπου παρατηρούνται μεγάλες συγκεντρώσεις τουριστών σε μικρά χρονικά διαστήματα.
- Στο Δ.Δ. του Πουρίου, εκτιμάται ότι δεν είναι εύκολη η αποδοχή των τουριστών, και ιδιαίτερα των αλλοδαπών, από τον ντόπιο πληθυσμό μεγάλο μέρος του οποίου τους αντιμετωπίζει ως απειλή.
- Αδυναμία ελέγχου της ποιότητας των προσφερόμενων υπηρεσιών από τα μη παράνομα καταλύματα. Η προσφορά υπηρεσιών χαμηλής ποιότητας θέτει σε κίνδυνο την βιωσιμότητα του τουριστικού προϊόντος της περιοχής, γιατί μειώνει την ευχαρίστηση του τουρίστα με εύλογα μακροχρόνια αρνητικά αποτελέσματα.
- Η τουριστική ανάπτυξη και κυρίως το μοντέλο του μαζικού τουρισμού μπορεί να οδηγήσει στην αλλοίωση του τοπικού πληθυσμού, είτε λόγω της έλξης πολλών τουριστών είτε λόγω της δημιουργίας παραθεριστικών κατοικιών. Π.χ. Η αγορά παραδοσιακών κατοικιών από ημεδαπούς και αλλοδαπούς που δεν κατάγονται από τον συγκεκριμένο τόπο μπορεί να οδηγήσει στην ερημοποίηση του τόπου αυτού για ένα μεγάλο διάστημα μέσα στο έτος.
- Η περιοχή προσελκύει τουρίστες με χαμηλά εισοδήματα, κυρίως κατά την περίοδο αιχμής. Το γεγονός αυτό έχει ως συνέπεια την μικρή κατά κεφαλή

δαπάνη ανά τουρίστα και την δημιουργία πιέσεων στο τοπικό περιβάλλον λόγω του μεγέθους της τουριστικής κίνησης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο

ΑΝΑΠΤΥΞΙΑΚΟ ΟΡΑΜΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗ ΒΙΩΣΙΜΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΖΑΓΟΡΑΣ

Στα προηγούμενα κεφάλαια του Β' Μέρους της παρούσας μελέτης συλλέξαμε και παραθέσαμε τα στοιχεία που συνθέτουν την υφιστάμενη κατάσταση στο Δήμο Ζαγοράς, εντοπίσαμε τις αδυναμίες - μειονεκτήματα (Αξιολόγηση) που εμφανίζει η ευρύτερη αναπτυξιακή διαδικασία της μελέτης περίπτωσης και στο παρόν στάδιο θα συντάξουμε ένα στρατηγικό πλαίσιο για την από δω και πέρα ανάπτυξη του Δήμου Ζαγοράς.

Η ανάλυση της περιοχής εφαρμογής κατέγραψε τόσο τους διαθέσιμους πόρους - ανθρώπινους, φυσικούς και πολιτιστικούς - που μπορούν να αξιοποιηθούν, όσο και τις αδυναμίες της περιοχής οι οποίες οφείλονται κύρια στη μακροχρόνια κοινωνική και οικονομική της περιθωριοποίηση. Τα συγκεκριμένα αυτά χαρακτηριστικά, που συνθέτουν τη μειονεκτικότητα της περιοχής, θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν ως βάση για τη τουριστική της ανάπτυξη.

Όμως η μετατροπή των μειονεκτημάτων σε πλεονεκτήματα που θα στηρίζουν τον ουσιαστικά «ανύπαρκτο» σήμερα τουρισμό, απαιτεί λεπτές παρεμβάσεις οι οποίες θα ενισχύσουν τον ιδιαίτερα εύθραυστο οικονομικό και δημογραφικό ιστό της περιοχής, χωρίς να αλλοιώσουν τη φυσιογνωμία της, η οποία ίσως αποτελεί και το βασικό της πλεονέκτημα.

Η προσεκτική μελέτη των δυνατοτήτων που προσφέρονται με βάση τη διεθνή εμπειρία από την ανάπτυξη του τουρισμού υπαίθρου, αλλά και τη πορεία ανάπτυξης του τουρισμού στο σύνολο του Δήμου Ζαγοράς, αποτελεί ένα πρώτο βήμα για την προσέγγιση του στόχου μας.

«Ο Δήμος Ζαγοράς ως ενιαία χωρική ενότητα βιώσιμου τουρισμού».

Μέσω του προαναφερθέντος οράματος, στόχο μας αποτελεί η θεώρηση του υπό μελέτη δήμου ως ενός ολοκληρωμένου δικτύου, δίκτυο στο οποίο θα

συμπεριλαμβάνονται ακόμη και οι μικροί και ακατοίκητοι οικισμοί, για την ανάδειξη των ευεργετημάτων από μια βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη - βιώσιμο τουρισμό. Και λέγοντας βιώσιμο τουρισμό, εννοούμε τον τουρισμό εκείνο, που η ανάπτυξή του σέβεται και συμβαδίζει με τις εθνικές και τοπικές (κοινωνικές, πολιτισμικές, οικονομικές και περιβαλλοντικές) ιδιαιτερότητες και συνθήκες.

Στη συνέχεια, κάνοντας μία αναφορά για τα στάδια που περιλαμβάνει ο σχεδιασμός του τουριστικού προϊόντος, παρατίθενται οι στρατηγικοί στόχοι, οι βασικοί άξονες προτεραιότητας της πρότασής μας κατά αξιολογική σειρά, καθώς και τα μέσα επίτευξης - μέτρα, για την ολοκληρωμένη κατάρτιση ενός στρατηγικού πλαισίου για το Δήμο Ζαγοράς.

Στο παρόν στάδιο στόχο μας αποτελεί η κατάρτιση ενός πλαισίου, το οποίο να απευθύνεται, τόσο σε φορείς όλων των βαθμίδων διοίκησης και αυτοδιοίκησης, αλλά και στην τοπική κοινωνία, η οποία έχει τη νοοτροπία πως μόνο με περισσότερα ενοικιαζόμενα δωμάτια θα μεγιστοποιήσει την ανάπτυξη, που δεν είναι άλλη από την αμιγή οικονομική ανάπτυξη, η οποία συντελείται δίχως να υπολογίζεται η φέρουσα ικανότητα ενός τόσο ευαίσθητου - εύθραυστου οικοσυστήματος, όπως αυτού της περιοχής μελέτης.

Στο σημείο αυτό θα θέλαμε να επισημάνουμε πως ασπαζόμαστε την πεποίθηση πως οι δράσεις και παρεμβάσεις αναπτυξιακού χαρακτήρα, ιδιαίτερα αυτές που δημιουργούν μόνιμα αποτελέσματα, θετικά και βιώσιμα ως προς το περιβάλλον, την τοπική κοινωνία και την οικονομία, είναι το βασικό και σταθερό μας ζητούμενο. Το ζητούμενο αυτό καθίσταται πλέον επιτακτικό για γεωγραφικές ενότητες που αντιμετωπίζουν προβλήματα απομόνωσης και προσβασιμότητας, δυσμενούς κοινωνικό - οικονομικής διάρθρωσης και χαμηλών αναπτυξιακών επιδόσεων, χαρακτηριστικά που εμφανίζουν και οι περιοχές του Πηλίου και συγκεκριμένα ο Δήμος Ζαγοράς.

6.1. ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΠΡΟΪΟΝΤΟΣ

Ο σχεδιασμός του τουριστικού προϊόντος μιας περιοχής περιλαμβάνει τα εξής επιμέρους σημεία:

- Καθορισμός τουριστικής εικόνας με βάση τα χαρακτηριστικά της περιοχής.
- Καθορισμός του είδους των τουριστών στους οποίους απευθύνεται τόσο η εικόνα όσο και τα επιμέρους προϊόντα.
- Καθορισμός των προς αξιοποίηση πόρων και των σχετικών δράσεων.

6.1.1. ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ

Είναι ευρύτατα αποδεκτό ότι η «τουριστικότητα» μιας περιοχής, δηλαδή η ικανότητα της να προσελκύει επισκέπτες, δεν εξαρτάται μόνο από τη ποιότητα του προσφερόμενου προϊόντος, αλλά κυρίως από την εικόνα που έχει δημιουργηθεί για τη συγκεκριμένη περιοχή. Ισχύει δηλαδή και στη περίπτωση του τουρισμού ότι ισχύει και στις άλλες υπηρεσίες αλλά και στα αγαθά.

Η εικόνα αυτή πρέπει πρώτα να είναι έντονη έτσι ώστε να ξεχωρίζει από τις ανταγωνίστριες περιοχές και δεύτερο να στηρίζεται στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της. Η εικόνα αυτή μπορεί να υπάρχει στο υποσυνείδητο των υποψήφιων καταναλωτών. Για παράδειγμα για τον αλλοδαπό τουρίστα η λέξη «Ελλάδα» σημαίνει ήπιο κλίμα, ήλιος, θάλασσα, αρχαιότητες και ακόμη ελληνική σαλάτα και σουβλάκι. Και ενώ ορισμένοι ελληνικά δημοφιλείς προορισμοί διακοπών όπως - πχ. η Ρόδος, η Κέρκυρα, η Κρήτη, η Μύκονος κ.α., - ξεχωρίζουν και έχουν αυτόνομη ζήτηση, τα υπόλοιπα βρίσκονται κυριολεκτικά στριμωγμένα στις σελίδες των πρακτορείων ανάμεσα σε πολλούς άλλους προορισμούς που απευθύνονται στην ίδια πελατεία αφού προσφέρουν ανάλογα προϊόντα. Στη περίπτωση αυτή κυρίως οι τιμές διαμορφώνουν την τελική επιλογή του καταναλωτή και δευτερευόντως η (αναμενόμενη) ποιότητα του προϊόντος.

Ο Δήμος Ζαγοράς συγκαταλέγεται μεταξύ των προορισμών της τελευταίας κατηγορίας. Στα έντυπα ορισμένων tour - operatos αναφέρεται ως ένας ήσυχος παραδοσιακός τόπος, που προσφέρεται για ήσυχες οικογενειακές διακοπές. Ένας τόπος ο οποίος δεν έχει καταστραφεί από το μαζικό τουρισμό. Η πολιτιστική του διάσταση καλύπτεται με τη παρουσία του Ρήγα Φεραίου, ενώ αναφέρεται η δυνατότητα για εναλλακτικό τουρισμό (Παρατηρήσεις, αθλητισμό, περιήγηση,

ανακάλυψη και συλλογή βοτάνων). Οι περισσότεροι tour - operators δίνουν έμφαση στις τιμές, αγνοώντας ουσιαστικά τον τόπο αυτόν καθ' εαυτόν.

Όμως αν και άγνωστη στο ευρύ τουριστικό κοινό, η περιοχή του Δήμου Ζαγοράς, όπως και άλλες μη γνωστές περιοχές, έχει το δικό της κοινό. Το κοινό αυτό που έχει δημιουργηθεί χωρίς τη παρέμβαση των τοπικών φορέων, βρίσκει στον τόπο την ικανοποίηση των ενδιαφερόντων του που είναι ευρύτατα και άπτονται του φυσικού και του πολιτισμικού περιβάλλοντος. Οι τουρίστες αυτοί, που έρχονται είτε μεμονωμένοι είτε χρησιμοποιώντας υπάρχοντα πακέτα, είναι οργανωμένοι και έχουν όλες τις πληροφορίες που τους ενδιαφέρουν πχ. μονοπάτια και πηγές οι περιπατητές, τους τόπους λατρείας οι θρησκευόμενοι, κλπ. Οι πληροφορίες τους αυτές είναι συχνά άγνωστες στους ντόπιους ή τουλάχιστον στους ενασχολούμενους με το τουρισμό.

Η ανάγκη δημιουργίας της εικόνας είναι ακόμη μεγαλύτερη δεδομένου του γεγονότος ότι η περιοχή μελέτης μας βρίσκεται πολύ μακριά από τις πιθανές αγορές του εσωτερικού και του εξωτερικού και επομένως έχει να ανταγωνιστεί περιοχές με καλύτερη προσβασιμότητα και μικρότερο κόστος πρόσβασης. Ακόμη θα πρέπει να ανταγωνιστεί περιοχές που έχουν προ πολλού χρόνο δημιουργήσει το δικό τους όνομα στην αγορά.

Ας αναφέρουμε μερικά παραδείγματα:

- Ο Παρνασσός με κύρια σημεία έλξης την Αράχωβα, τους Δελφούς και το χιονοδρομικό κέντρο.
- Η Βυτίνα, ο Όλυμπος και τα Τέμπη, το Καρπενήσι, η Μονεμβασιά, οι Πρέσπες, τα Μετέωρα και η Πίνδος, η Καστοριά κλπ

Σε πολλές από τις παραπάνω περιοχές έχουν ήδη υλοποιηθεί προγράμματα ανάπτυξης ήπιων μορφών τουρισμού, κυρίως μέσα από το πρόγραμμα Leader, στα οποία περιλαμβάνονται ο αγροτουρισμός και ο τουρισμός υπαίθρου, ο πολιτιστικός τουρισμός, ο θρησκευτικός κλπ. δημιουργώντας προϊόντα ανταγωνιστικά με εκείνα που θα αποτελέσουν αντικείμενο ενασχόλησης και στη παρούσα πρόταση. Επίσης θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι οι περιοχές αυτές έχουν σε μεγάλο βαθμό ελληνική

πελατεία που τις επισκέπτεται είτε τα Σαββατοκύριακα, είτε για τριήμερα - πενήνήμερα, είτε ακόμη στη περίοδο των χριστουγεννιάτικων και πασχαλινών διακοπών. Η εύκολη δυνατότητα πρόσβασης, η έλλειψη του φόβου αποκλεισμού από κακές καιρικές συνθήκες ή από έλλειψη θέσεων δημιουργούν πρόσθετους ανασταλτικούς παράγοντες. Δεν θα πρέπει να υποβαθμιστεί το θέμα του κόστους μετακίνησης ως ανασταλτικός παράγοντας τουλάχιστον σε ότι αφορά τους Έλληνες. Επομένως ενισχύεται η θέση ότι το προσφερόμενο προϊόν θα πρέπει να είναι ιδιαίτερα ελκυστικό για να πείσει τους υποψήφιους τουρίστες ότι αξίζει το κόπο να κάνουν αυτή την επιλογή.

Επίσης δεν θα πρέπει να αγνοούμε ότι ο ανταγωνισμός δεν περιορίζεται μόνο σε ελληνικό επίπεδο, δηλαδή μόνο μεταξύ ελληνικών προορισμών, αλλά επεκτείνεται τουλάχιστον σε όλη την Ευρώπη, Ανατολική και Δυτική, Βόρεια και Νότια, που διαθέτει στοιχεία ανάλογα με εκείνα που αποτελούν τη βάση του τουρισμού υπαίθρου (περιβαλλοντικοί και πολιτιστικοί πόροι). Επιπλέον στις περισσότερες χώρες υπάρχει συσσωρευμένη εμπειρία πολλών χρόνων στην οργάνωση των ειδικών μορφών τουρισμού και γενικότερα κοινής δράσης φορέων και ιδιωτών σε τοπικό επίπεδο για επίτευξη κοινών στόχων (σχεδιασμός).

Από τα προηγούμενα συμπεραίνουμε ότι η δημιουργία μιας τουριστικής εικόνας για τη περιοχή θα πρέπει να περιλαμβάνει, αν όχι να στηρίζεται, και την ευρύτερη περιοχή του Πηλίου, δεδομένου όπως είπαμε ότι η περιοχή μελέτης δεν είναι αρκετά διαδεδομένη στο τουριστικό στερέωμα. Δυστυχώς όμως μέχρι σήμερα καμία προσπάθεια επεξεργασίας εικόνας δεν έχει γίνει από τους εμπλεκόμενους με τον τουρισμό. Αν και η επεξεργασία της εικόνας της περιοχής μελέτης δεν είναι αντικείμενο της παρούσας μελέτης και αποτελεί ένα θέμα που χρειάζεται ειδική διερεύνηση, θεωρούμε ότι θα ήταν εξαιρετικά επικίνδυνο για τη προσπάθεια βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής του Δήμου Ζαγοράς, να παρακάμψουμε το θέμα δηλώνοντας αναρμοδιότητα.

Η αναγκαιότητα της αλλαγής της τουριστικής εικόνας του Δήμου Ζαγοράς γίνεται ιδιαίτερα αισθητή εξ' αιτίας των μέτριων οικονομικών αποτελεσμάτων που καταγράφονται τα τελευταία χρόνια και οφείλονται, τόσο στην αύξηση του ανταγωνισμού μεταξύ περιοχών που προσφέρουν το ίδιο τουριστικό προϊόν, όσο και στη χαμηλή ποιότητα υπηρεσιών. Η νέα τουριστική εικόνα της περιοχής πρέπει να

στηριχθεί στα ιδιαίτερα της χαρακτηριστικά, σε εκείνα που την διαφοροποιούν από τις ανταγωνίστριες περιοχές ελληνικές και ξένες, και αποτελούν τα συγκριτικά της πλεονεκτήματα: Τον πολιτισμό και το περιβάλλον.

Όμως δεν αρκεί η ύπαρξη πλούσιου υλικού και ανάλογης παράδοσης για τη προσέλκυση τουριστών που έχουν σχετικά ενδιαφέροντα. Είναι απαραίτητη η ανάδειξη τους μέσα από συγκεκριμένα τουριστικά προϊόντα.

Με βάση την αντίληψη ότι εικόνα αποτελεί το άθροισμα των στοιχείων και των μηνυμάτων που στέλνει ένα προϊόν προς τους καταναλωτές, θα πρέπει να δημιουργηθεί μια τέτοια εικόνα της περιοχής μελέτης που θα απευθύνεται στους τουρίστες, έτσι ώστε να τους προσελκύσει να την επισκεφθούν. Η εικόνα αυτή θα χρησιμεύσει ακόμα στο να δημιουργηθεί αυτόνομη ζήτηση για τουρισμό στο Δήμο Ζαγοράς, πέρα από τις όποιες προτάσεις και σχέδια των πρακτορείων. Για να προσδιοριστεί η εικόνα αυτή, είναι απαραίτητο να διευκρινιστεί το είδος του τουρισμού που είναι επιθυμητό να αναπτυχθεί και το είδος των πελατών στους οποίους απευθυνόμαστε.

Η τουριστική ανάπτυξη στο Δήμο Ζαγοράς προτείνεται να έχει τα εξής χαρακτηριστικά:

- Να αποτελεί ένα από τα βασικά στηρίγματα της τοπικής οικονομίας με στόχο τη σφαιρική κοινωνικό-οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη.
- Να αξιοποιεί τοπικούς πόρους και προϊόντα (πχ. μήλα, γλυκά του κουταλιού, χειροτεχνήματα) και γενικά να εστιάζεται στην κατανάλωση αγαθών και υπηρεσιών με υψηλή προστιθέμενη αξία.
- Να ενσωματώνεται στον κοινωνικό - οικονομικό ιστό του τόπου, ενεργοποιώντας το τοπικό δυναμικό.
- Να συντελεί στην διατήρηση της αυθεντικότητας και της ιδιαιτερότητας του τόπου, να προστατεύει το περιβάλλον και γενικά την αρμονία του, ως στοιχεία πολύτιμα για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη.

- Να επιτυγχάνει καλύτερη διασπορά τουριστών στο χώρο και στο χρόνο εφόσον δεν εστιάζεται μόνο στο τουρισμό ήλιου και θάλασσας.
- Να στηρίζεται στην υψηλή ποιότητα του τουριστικού προϊόντος (που δεν συμπίπτει με τη πολυτέλεια) και όχι στη ποσοτική αύξηση των τουριστών.

Προφανώς ο τουρισμός αυτής της μορφής δεν στοχεύει να καταργήσει τον υφιστάμενο μαζικό τουρισμό, αλλά να λειτουργήσει συμπληρωματικά προς αυτόν παρασύροντας τον σε μια ποιοτική αναβάθμιση που θα έχει και ανάλογα θετικά οικονομικά αποτελέσματα. Η αναβάθμιση αυτή θα διαφοροποιήσει σταδιακά και τη πελατεία. Ο τουρίστας στον οποίο στοχεύει η προσπάθεια αυτή, δεν είναι αυτός που κάνει την επιλογή του αποκλειστικά με βάση τη χαμηλότερη τιμή, αλλά με την ικανοποίηση των ενδιαφερόντων του. Δεν στοχεύει μόνο στο τουρίστα του κλασικού μαζικού πακέτου, αλλά και στον μεμονωμένο πελάτη που θα έρθει να ανακαλύψει το τόπο.

Οι πόροι που μπορούν να αξιοποιηθούν μέσα από αυτής της μορφής το τουρισμό καλύπτουν όλα τα πεδία, από την αξιοποίηση υπαρχόντων κτιρίων για τη δημιουργία καταλυμάτων με χαρακτήρα παραδοσιακό ή άλλων κοινόχρηστων χώρων, μέχρι τη διεύρυνση της αγοράς για τα τοπικά προϊόντα μέσα από την ανακάλυψη της τοπικής κουζίνας.

6.1.2. ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑΣ ΤΟΥ ΕΠΙΣΚΕΠΤΗ / ΤΟΥΡΙΣΤΑ ΣΤΟΧΟΥ

Ο τουρισμός υπαίθρου όπως έχουμε ήδη αναφέρει στηρίζεται στο φυσικό περιβάλλον και συμβολίζει την επιστροφή στις ρίζες για άντληση νέων δυνάμεων, την επαφή με το τόπο επίσκεψης, τη φύση του και το πολιτισμό του, και γενικά την επαφή με ακούσματα, γεύσεις, παραστάσεις από τις οποίες ο άνθρωπος της πόλης έχει αποξενωθεί. Η αλλαγή παραστάσεων, η τέλεια αποκοπή από τη καθημερινή ρουτίνα για ένα χρονικό διάστημα 10 ή 20 ημερών, αποτελεί στη σημερινή κοινωνία της έντασης, ένα απαραίτητο διάλειμμα.

Με βάση τα παραπάνω και τη γνώση της περιοχής που αποκτήσαμε μέσα από τις επαφές και επισκέψεις, οι υποψήφιοι πελάτες μπορούν να καταταχθούν σε δύο κατηγορίες:

- Τουρίστες με βάση το μέρος από όπου προέρχονται (επισκέπτες διασποράς εξωτερικού και εσωτερικού, έλληνες επισκέπτες, αλλοδαποί επισκέπτες, επισκέπτες - τουρίστες από την ευρύτερη περιοχή του Νομού Μαγνησίας, ντόπιοι, κ.α.).
- Τουρίστες με βάση είδος του τουρισμού που αναζητούν.

6.1.3. ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΠΙΚΩΝ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ

Είναι απαραίτητο να γίνει καθορισμός των πόρων που μπορούν να αξιοποιηθούν και των υπηρεσιών που πρέπει να αναπτυχθούν έτσι ώστε τα προτεινόμενα προϊόντα να έχουν ολοκληρωμένη μορφή. Όπως θα φανεί και στη συνέχεια, τα προϊόντα αυτά αλληλοσυμπληρώνονται και αλληλοϋποστηρίζονται.

Οι υπηρεσίες που πρέπει να υπάρχουν είναι:

- Καταλύματα με συγκεκριμένο παραδοσιακό χαρακτήρα.
- Κέντρα εστίασης με τοπικά προϊόντα.
- Κέντρα υποδοχής τουριστών και παροχής πληροφοριών.
- Εκθετήρια τοπικών προϊόντων.
- Χώροι ανάδειξης της τοπικής ιστορίας και του πολιτισμού.
- Ανάδειξη του φυσικού περιβάλλοντος.
- Παρεμβάσεις στο δομημένο περιβάλλον και σημάνσεις.
- Οργάνωση δραστηριοτήτων στους οικισμούς (πχ. μαθήματα τοπικής κουζίνας, μουσικής, χορού).

- Οργάνωση δραστηριοτήτων στην ύπαιθρο (ιππασία, ποδηλασία, κυνήγι κ.α.).

Με βάση τα παραπάνω και τις πληροφορίες που συγκεντρώσαμε κατά τη διάρκεια των επισκέψεων αλλά και της επιτόπιας έρευνας, θα προτείνουμε λύσεις σύμφωνα με τους πόρους που μπορούν να αξιοποιηθούν. Θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι ο κατάλογος αυτός μπορεί και πρέπει να εμπλουτίζεται αλλά και να μεταβάλλεται με τη πάροδο του χρόνου ανάλογα με τις προτιμήσεις των τουριστών, αλλά και τις επιθυμίες και τις δραστηριότητες των κατοίκων που δεν θα πάνε ποτέ να εξελίσσονται μέσα στο χρόνο.

Οι πόροι που μπορούν να αξιοποιηθούν τους κατατάσσουμε στις εξής κατηγορίες:

- Φυσικό περιβάλλον (χλωρίδα, πανίδα, δάσος, καλλιέργειες, θαλάσσια σπήλαια, τοπίο κλπ).
- Δομημένο περιβάλλον.
- Πολιτιστικοί πόροι (μνημεία).
- Πολιτιστική παράδοση (μουσική, χορός, παραδόσεις, πανηγύρια) και καθημερινή ζωή.
- Γράμματα, τέχνες.
- Τοπικά προϊόντα (τρόφιμα, ποτά).
- Τοπική κουζίνα.
- Προϊόντα χειροτεχνίας.

Είναι προφανές ότι οι πόροι που αξιοποιούνται και οι δραστηριότητες που αναπτύσσονται θα διαφέρουν από οικισμό σε οικισμό. Μπορούν να διακριθούν σε κύριες, δηλαδή αυτές που συνδέονται άμεσα με το τουριστικό προϊόν και τις βοηθητικές, δηλαδή αυτές που εμπλουτίζουν το προϊόν χωρίς όμως να είναι απαραίτητες, αλλά συνδυάζονται με τις κύριες.

6.2. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

6.2.1. ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΣΤΟΧΩΝ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ ΒΙΩΣΙΜΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Για την κατάρτιση των στρατηγικών στόχων του προαναφερθέντος πλαισίου ανάπτυξης, λάβαμε υπόψη:

- Τους σύγχρονους προβληματισμούς και τις απόψεις για τη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη, όπως αυτοί διατυπώνονται σε κείμενα πολιτικής, μελέτες και έρευνες.
- Τις νέες τάσεις ζήτησης και της τουριστικής αγοράς.
- Αυτό κάθε αυτό το τουριστικό προϊόν, την υφιστάμενη τουριστική ανάπτυξη και τα συγκριτικά πλεονεκτήματα του Δήμου Ζαγοράς.

Όπως έχουμε προαναφέρει σε προηγούμενα κεφάλαια, το θέμα του τουρισμού γενικά, αλλά και της τουριστικής ανάπτυξης, τις δυο τελευταίες δεκαετίες βρίσκεται στο επίκεντρο των πολιτικών των θεσμικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο τομέας της τουριστικής ανάπτυξης κινεί το ενδιαφέρον, αφενός λόγω της σημασίας του ως οικονομικής δραστηριότητας και αφετέρου λόγω της σχέσης του με στόχους της Ε.Ε, όπως η βιώσιμη ανάπτυξη, η οικονομική άνοδος και η αύξηση της απασχόλησης, η οικονομική και κοινωνική συνοχή.

Αναφορικά με την εθνική πολιτική για τον τουρισμό, σύγχρονες διατυπώσεις απαντάμε στα σχετικά Προγραμματικά Κείμενα (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Ανταγωνιστικότητα», Περιφερειακά Επιχειρησιακά Προγράμματα, Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader Plus κλπ.). Γενικά, οι στόχοι που διατυπώνονται στα διάφορα προγράμματα υπακούουν σε μια γενική στρατηγική, η οποία έγκειται στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας στον τομέα του τουρισμού και στην ανάπτυξη ενός τουριστικού προϊόντος υψηλής προστιθέμενης αξίας.

Ο όγκος του τουρισμού έχει αυξηθεί σημαντικά στην Ευρώπη και αναμένεται να διπλασιαστεί μέσα στην προσεχή εικοσαετία, γεγονός το οποίο συνοδεύεται και θα συνοδευτεί με την ποιοτική διαφοροποίηση του τουριστικού προϊόντος και τη στροφή του προς πιο ήπιες/εναλλακτικές μορφές. Εκτιμήσεις αναφέρουν πως το 2020 οι εναλλακτικές μορφές τουρισμού θα καταλαμβάνουν περί το 20% της τουριστικής κίνησης στην Ευρώπη.²⁷⁵

Εξειδικεύοντας στη μελέτη περίπτωσης, τα συγκριτικά πλεονεκτήματα του Δήμου Ζαγοράς που πρέπει να ληφθούν υπόψη στη διαμόρφωση μιας βιώσιμης αναπτυξιακής στρατηγικής για τον τουρισμό είναι:

- Το **φυσικό και δομημένο περιβάλλον** τους (ευνοϊκές κλιματολογικές συνθήκες, συνδυασμός βουνού και θάλασσας, βιοποικιλότητα των οικοσυστημάτων, ποιότητα θαλάσσιων υδάτων και παραδοσιακή αρχιτεκτονική).
- Η πλούσια **πολιτιστική κληρονομιά** (ιστορικοί οικισμοί, εκκλησίες, πολιτιστικές εκδηλώσεις κ.α.).
- Οι **δυνατότητες ανάπτυξης του πρωτογενή τομέα της παραγωγής** (αντιμετώπιση δυσκολιών που προκύπτουν από τη στενότητα των φυσικών πόρων και περαιτέρω ανάπτυξη).
- Η υφιστάμενη **τουριστική ανάπτυξη** (ως πόλος τουριστικής δραστηριότητας).
- Οι **δυνατότητες στον τομέα των επενδύσεων και της τεχνολογίας** (μεταποίηση τοπικών προϊόντων, προώθηση τεχνολογιών αξιοποίησης φυσικών πόρων, όπως ηλιακή ή αιολική ενέργεια).

Οι παραπάνω προϋποθέσεις κωδικοποιούνται στους εξής δύο στρατηγικούς στόχους, τους οποίους θέτουμε και θα διέπουν οποιαδήποτε διατύπωσή μας σχετικά με την κατάρτιση ενός στρατηγικού πλαισίου βιώσιμου τουρισμού για το Δήμο Ζαγοράς.

²⁷⁵Μιχαηλίδης, Γ., (2003), *Σχεδιάζοντας την ανάπτυξη: Μεθοδολογία και πρακτικές σχεδιασμού, αξιολόγησης και διαχείρισης*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 2003.

Η αναβάθμιση της ανταγωνιστικότητας του βασικού τουριστικού προϊόντος του Δήμου Ζαγοράς, με αναπροσανατολισμό του προς το πρότυπο της βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης και τις θεματικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού.

Η τουριστική ανάπτυξη του Δήμου Ζαγοράς βασιζόμενη σε ένα ολοκληρωμένο (αυτόνομο και αλληλοτροφοδοτούμενο) δίκτυο τοπικής οικονομίας και παραγωγής, φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος και κοινωνικών ιδιαιτεροτήτων.

Στόχος μας είναι η από εδώ και στο εξής λειτουργία της τουριστικής δραστηριότητας στο πλαίσιο της βιωσιμότητας (sustainability) και όχι στην αποκλειστική ανάπτυξη βάσει του μαζικού μοντέλου, που στην περίπτωση του υπό μελέτη δήμου ταυτοποιείται κυρίως τη θερινή περίοδο με την προώθηση του ηλιοτροπικού τουρισμού και την οικονομική ανάπτυξη του τόπου από τη συνεχή κατασκευή ενοικιαζόμενων δωματίων.

Μία τουριστική ανάπτυξη για να θεωρηθεί ουσιαστικά βιώσιμη για έναν τουριστικό προορισμό, οφείλει να διέπεται από αρχές που θα παρέχουν ουσιαστικά κίνητρα ανάπτυξης της τοπικής οικονομίας και παραγωγής, θα προστατεύουν και θα προβάλλουν το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον και θα σέβονται τις τοπικές ιδιαιτερότητες.

Αν η τοπική οικονομία και παραγωγή ανθίσουν και αν το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον τοποθετηθούν σε περίοπτη θέση, τότε η τουριστική ανάπτυξη με την προσέλκυση επισκεπτών που αυτή συνεπάγεται, θα μπορέσει να λειτουργήσει καταλυτικά στην άρση της ως τώρα εξάρτησης από μεγαλύτερους τουριστικούς προορισμούς, κατάσταση που επιφέρει παράπλευρες οικονομικές απώλειες, αν θεωρήσουμε πως τελικά η οικονομική ανάπτυξη είναι αυτή που αφορά έναν τουριστικό προορισμό.

Το δίκτυο της εύρυθμης λειτουργίας που προτείνουμε δεν θα αποτελεί ένα κλειστό δίκτυο, ένα δίκτυο αποκομμένο από την ενδοχώρα ή τους γύρω δορυφόρους, οι οποίοι εκ των πραγμάτων θα συνεχίσουν να τροφοδοτούν το Δήμο Ζαγοράς, όχι μόνο σε επίπεδο υποδομών (αεροδρόμια, λιμάνια κ.α.), που λόγω μικρού μεγέθους δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν σε αυτόν. Το κίνητρο της ιδιοκατανάλωσης από ένα τέτοιο δίκτυο αποτελεί κατά τη γνώμη μας την πιο ισχυρή πρόκληση για την

ταυτόχρονη ανάπτυξη και λειτουργία των διαφορετικών παραγωγικών τομέων, που χρήζουν άμεσης ενδυνάμωσης.

Στο πλαίσιο αυτό, προτείνεται να ενεργοποιηθούν στη βάση της ανάπτυξης θεματικών και εναλλακτικών μορφών τουρισμού οι παρακάτω δικτύωσεις και συνεργασίες:

- **Θαλάσσιος τουρισμός.** Δίκτυο μεταξύ των παράκτιων περιοχών του Ανατολικού Πηλίου (Ανάληψη, Χορευτό, Αγ. Σαράντα, Αγ. Ιωάννης, Μυλοπόταμος), όπου η παρούσα μελέτη προτείνει τη δημιουργία λιμένων αναψυχής.
- **Οικοτουρισμός - αγροτουρισμός.** Η χωρική κατανομή και ο πλούτος του τουριστικού προϊόντος της περιοχής μελέτης που ευνοεί την ανάπτυξη οικοτουρισμού και αγροτουρισμού υποδεικνύει την ανάγκη για τη δημιουργία δύο συνδυασμένων -λόγω της συνάφειας δύο αυτών μορφών τουρισμού αλλά και της έκτασης των περιοχών που αφορούν- δικτύων. Το ένα δίκτυο θα περιλαμβάνει τις δυτικές τουριστικές περιοχές του Πηλίου (Μηλιές, Βυζίτσα, Αγριά, Άφησος με επέκταση στις δυνητικές ορεινές δυτικές τουριστικές περιοχές) και το δεύτερο θα περιλαμβάνει τις ανατολικές τουριστικές περιοχές (Ζαγορά, Τσαγκαράδα, Κισσός, Χάνια). Προτείνεται επίσης να δημιουργηθεί μια δομή που θα συντονίζει αυτά τα δύο δίκτυα.
- **Πολιτιστικός τουρισμός.** Δίκτυο μεταξύ των περιοχών του ανατολικού Πηλίου (Ζαγορά, Μακρυρράχη, Πουρί, Ανήλιο, Τσαγκαράδα, Κισσός). Οι περιοχές διαθέτουν αξιόλογους πολιτιστικούς πόρους, και αρκετοί από τους πόρους τους έχουν ήδη σε ένα βαθμό γίνει αντικείμενο προστασίας και ανάδειξης.
- **Θρησκευτικός τουρισμός.** Δίκτυο μεταξύ των περιοχών ανατολικού Πηλίου (Ζαγορά, Μακρυρράχη, Πουρί, Ανήλιο, Τσαγκαράδα, Κισσός). Με βάση τον έντονο θρησκευτικό χαρακτήρα των περιοχών λόγω της ύπαρξης πολλών ναών, προτείνεται η δικτύωση της υπό μελέτης περιοχής με τις άλλες περιοχές που διαθέτουν πολλές και ενδιαφέρουσες για θρησκευτικούς, ιστορικούς και πολιτιστικούς λόγους, εκκλησίες και μοναστήρια.

- **Αθλητικός τουρισμός.** Δίκτυο μεταξύ του Δήμου Ζαγοράς και της πόλης του Βόλου, που διαθέτει σημαντική αθλητική υποδομή.
- **Τουρισμός περιπέτειας.** Δίκτυο μεταξύ των περιοχών που συνδέονται με μονοπάτια: Πουρί, Ζαγορά, Βένετο, Ανάληψη, Χορευτό, Κερασιά, Χάνια, Μακρυρράχη, Αγ. Ιωάννης, Τσαγκαράδα, Κισσός,. Πρόκειται για περιοχές με χιονοδρομικές δραστηριότητες λόγω του χιονοδρομικού κέντρου Αγριόλευκες στα Χάνια αλλά και διάφορες άλλες μορφές τουρισμού περιπέτειας όπως, αναρρίχηση, ορειβασία και σπορ θαλάσσης.
- **Τουρισμός γευσιγνωσίας.** Δίκτυο μεταξύ των περιοχών ανατολικού Πηλίου (Ζαγορά, Μακρυρράχη, Πουρί, Ανήλιο, Τσαγκαράδα, Κισσός), οι οποίες διαθέτουν ήδη επιχειρήσεις και συνεταιρισμούς που προσφέρουν ενδιαφέρουσα τοπική κουζίνα και προϊόντα.
- **Άλλες μορφές τουρισμού.** Παράλληλα με την ανάπτυξη των παραπάνω μορφών τουρισμού που συνοδεύεται από δικτύωση μεταξύ περιοχών του Ανατολικού Πηλίου, προτείνεται στην παρούσα φάση να προωθηθούν και άλλες μορφές τουρισμού, όπως: Τουρισμός 3ης ηλικίας, τουρισμός νέων, εκπαιδευτικός τουρισμός, και κοινωνικός τουρισμός.

Τέλος, λόγω της ύπαρξης ενός πλούσιου φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, στο Δήμο Ζαγοράς η υφιστάμενη τουριστική ανάπτυξη δύναται να αναπροσανατολιστεί προς πιο ήπιες μορφές τουριστικής ανάπτυξης. Πρέπει να υπογραμμιστεί και πάλι ότι δεν πρόκειται απλά για την απορρόφηση κάποιων πόρων με στόχο τη δημιουργία καταλυμάτων και κέντρων εστίασης, αλλά για μια συνολική προσπάθεια αναζωογόνησης της περιοχής με βάση για παράδειγμα τον αγροτουρισμό, αξιοποιώντας κατάλληλα τους υφιστάμενους πόρους. Άλλωστε πολλοί ερευνητές του τουριστικού φαινομένου στο πλαίσιο της ελληνικής επικράτειας υποστηρίζουν πως ο πολιτισμός μας είναι το πλέον «δυνατό μας χαρτί», το οποίο πρέπει να εμπορευτούμε αν επιθυμούμε να συνεχίσουμε να στηρίζουμε μεγάλο κομμάτι της ελληνικής οικονομίας στον τουρισμό.

6.2.2. ΚΑΘΟΡΙΣΜΟΣ ΑΞΟΝΩΝ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑΣ

Σε αντιστοιχία με τους δυο παραπάνω στρατηγικούς στόχους βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης του Δήμου Ζαγοράς, διατυπώνουμε εν συνεχεία τους Άξονες Προτεραιότητας κατά αξιολογική σειρά, ενώ στα υποκεφάλαια που θα ακολουθήσουν θα παρουσιαστεί αναλυτικά το περιεχόμενο και οι επιδιώξεις κάθε άξονα προτεραιότητας (Μέτρα).

Άξονας 1: Άμβλυση των μειονεξιών που πηγάζουν από την περιφερειακότητα – Ανάπτυξη, βελτίωση άλλων υποδομών.

Άξονας 2: Ενίσχυση της υπαίθρου και των τομέων της παραγωγικής διαδικασίας που υστερούν.

Άξονας 3: Προστασία και ανάδειξη του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος και βιώσιμη διαχείριση των φυσικών πόρων.

Άξονας 4: Αναπροσανατολισμός της υφιστάμενης τουριστικής ανάπτυξης και προώθηση των εναλλακτικών μορφών τουριστικής ανάπτυξης – Δίκτυα/Συνεργασίες²⁷⁶.

6.2.2.1. ΑΞΟΝΑΣ 1: ΑΜΒΛΥΝΣΗ ΤΩΝ ΜΕΙΟΝΕΞΙΩΝ ΠΟΥ ΠΗΓΑΖΟΥΝ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΤΗΤΑ – ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΑΛΛΩΝ ΥΠΟΔΟΜΩΝ

Όπως έχουμε προαναφέρει στο Θεωρητικό Πλαίσιο της παρούσας μελέτης, η έννοια της περιφερειακότητας (περιθωριοποίησης), συναπαρτίζεται από δύο κοινά χαρακτηριστικά που διέπουν την περιοχή στο σύνολό της και δεν είναι άλλα από το μικρό μέγεθος αυτής, η περιθωριοποίηση που προκύπτει λόγω της φυσικής απόστασης από την ενδοχώρα (Βόλος) και τις ιδιαίτερες πολιτιστικές αξίες και τη βιωματική ταυτότητα των κατοίκων της.

Στόχο μας δεν αποτελεί η λήψη μέτρων για την απαλοιφή της περιφερειακότητας που χαρακτηρίζει το Δήμο Ζαγοράς, κάτι το οποίο είναι αφενός αδύνατο, αλλά αφετέρου

²⁷⁶ Υποκεφάλαιο 6.2.1. Καθορισμός Στόχων Στρατηγικής Βιώσιμης Τουριστικής Ανάπτυξης

αποτελεί ένα ιδιότυπο ενδογενές χαρακτηριστικό, το οποίο έχει εδώ και χρόνια θωρακίσει και διαφυλάξει το συγκριτικό του πλεονέκτημα, που δεν είναι άλλο από τη διατήρηση της σχετικής παρθενίας του.

Ως ειδικοί στόχοι (Μέτρα) σε αυτόν τον άξονα (Άξονας 1) τίθενται:

- **Η βελτίωση της σύνδεσης του Δήμου Ζαγοράς με την υπόλοιπη Ελλάδα.**
Κυρίως κατά τη διάρκεια της νεκρής περιόδου, αφού για τη θερινή περίοδο (3 μήνες) και τη χειμερινή περίοδο (3 εβδομάδες), η σύνδεση κρίνεται από εμάς επαρκής. Ένα από τα ευεργετήματα που προκύπτουν από την εφαρμογή ενός προτύπου βιώσιμου τουρισμού είναι αυτό της άρσης της εποχικότητας της τουριστικής δραστηριότητας και η επιμήκυνσή της και κατά τη διάρκεια της ως τώρα νεκρής περιόδου. Για το λόγο αυτό θα πρέπει να βελτιωθεί η εναέρια σύνδεση με το Δήμο Ζαγοράς, μέσω των πλησιέστερων αεροδρομίων της Ν. Αγχιάλου, αλλά και η ακτοπλοϊκή σύνδεση με το λιμάνι του Βόλου αλλά και η επαναλειτουργία του λιμανιού του Χορευτού. Στο σημείο αυτό θα κρίναμε σκόπιμη και τη βελτίωση του υφιστάμενου δικτύου των λιμενικών υποδομών, με έργα βελτίωσης και επέκτασης, όχι ιδιαίτερα μεγάλης κλίμακας, του υφιστάμενου λιμανιού και τη σύνδεση του Δήμου Ζαγοράς με υδροπλάνα, που δυνητικά θα εξυπηρετήσουν σημαντικό αριθμό ανθρώπων (κυρίως μόνιμων κατοίκων).
- **Η ενίσχυση των υποδομών κυρίως κοινωνικού χαρακτήρα.** Ο στόχος αυτός αφορά κυρίως το μόνιμο πληθυσμό του Δήμου. Σε επίπεδο εκπαίδευσης η υπό μελέτη περιοχή θεωρούμε πως καλύπτει τις ανάγκες για κτιριακή υποδομή και εκπαιδευτικό προσωπικό στην παρούσα φάση. Σε ενδεχόμενη αύξηση του νεανικού - μαθητικού πληθυσμού θεωρούμε πως λύση θα δοθεί με κάποια σχετική ευκολία. Αναφορικά με την υγεία και την πρόνοια, προτείνουμε τη συνεχή στελέχωση και τον εκσυγχρονισμό του υφιστάμενου Κέντρου Υγείας της Ζαγοράς, και τη δημιουργία περιφερειακών Ιατρείων στα δημοτικά διαμερίσματα της Μακρυρράχης και του Πουριού καθώς και στον οικισμό του Χορευτού. Τέλος, θα προτείνουμε τη δημιουργία σε κάθε δημοτικό διαμέρισμα ενός τραπεζικού καταστήματος ή τοποθέτηση μηχανήματος ανάληψης χρημάτων, δημοσίου ή ιδιωτικού συμφέροντος τράπεζας, καθώς επίσης και τη δημιουργία ενός ή περισσότερων επιπλέον τραπεζικών

καταστημάτων στη Ζαγορά. Αναφορικά με τις λοιπές υποδομές, θα προτείνουμε τη λύση του προβλήματος όσον αφορά στις ζημιές που προκαλούνται στους πυλώνες του ηλεκτρικού ρεύματος, με τη δημιουργία αυτόνομων σταθμών της Δ.Ε.Η στις κρίσιμες περιοχές.

6.2.2.2. ΑΞΟΝΑΣ 2: ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΤΟΜΕΩΝ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ ΠΟΥ ΥΣΤΕΡΟΥΝ

Όπως έχουμε διαπιστώσει στο Β' Μέρος του παρόντος πονήματος, που αφορά την Μελέτη Περίπτωσης του Δήμου Ζαγοράς, ο α' γενής τομέας της παραγωγής βρίσκεται στην πρώτη θέση στην ευρύτερη οικονομική δραστηριοποίηση των κατοίκων της περιοχής μελέτης. Σημαντικό ποσοστό των κατοίκων του δήμου απασχολείται στην γεωργία, που παραδοσιακά έχει αποτελέσει την κύρια οικονομική δραστηριότητα για την περιοχή. Στον αντίποδα, παρατηρούμε πως ο α' γενής τομέας της παραγωγής κρίνεται ως ιδιαίτερα ισχνός, και στηρίζεται κυρίως στη γεωργία.

Η αδρανοποίηση του πρωτογενούς τομέα, είναι πρόδηλη, γεγονός το οποίο οδηγεί στην εξάρτηση της περιοχής από τα πλησιέστερα κέντρα – δορυφόρους (Βόλος). Οι ανάγκες τόσο της χειμερινής όσο και της θερινής περιόδου, που είναι ιδιαίτερα αυξημένες λόγω της τουριστικής κίνησης, καλύπτονται με εισαγωγή γεωργικών και άλλων προϊόντων από άλλες περιοχές της Ελλάδας αλλά και από το εξωτερικό. Η κατάσταση αυτή επιφέρει ποικίλες παράπλευρες απώλειες, κυρίως οικονομικής φύσης. Θα πρέπει λοιπόν, σύμφωνα με τους στρατηγικούς στόχους που έχουμε διατυπώσει για την περιοχή του υπό μελέτη Δήμου, οι απώλειες αυτές να εξαλειφθούν, ή τουλάχιστον να μειωθούν αισθητά, και η περιοχή να αποκτήσει στο σύνολό της μια υγιή πρωτογενή παραγωγική βάση.

Η ανάπτυξη και σωστή εκμετάλλευση των αγροτικών περιοχών στο Δήμο Ζαγοράς θα είναι κατά τη γνώμη μας καταλυτικής σημασίας για το συνολικά μας εγχείρημα. Η παραγωγή γεωργικών προϊόντων επαρκούς ποσότητας, τόσο για τους ντόπιους, όσο και για τους επισκέπτες της εαρινής και της χειμερινής περιόδου, θα καταστεί καθοριστικής σημασίας για την ορθή λειτουργία του εν προκειμένω αυτόνομου και αλληλοτροφοδοτούμενου δικτύου, τουλάχιστον σε επίπεδο τοπικής οικονομίας και παραγωγής.

Ως ειδικοί στόχοι (Μέτρα) σε αυτόν τον άξονα (Άξονας 2) τίθενται:

- **Αξιοποίηση της Τοπικής Παραγωγής.**

Η ανάπτυξη των αγροτικών περιοχών που χαρακτηρίζονται από φθίνουσα οικονομική δραστηριότητα.

Για την επίτευξη του στόχου αυτού προτείνουμε την υλοποίηση Ολοκληρωμένων Παρεμβάσεων Ανάπτυξης του Αγροτικού Χώρου. Τα ΟΠΑΑΧ χρηματοδοτούν ολοκληρωμένες παρεμβάσεις ανάπτυξης, αναφορικά με έργα και ενέργειες βελτίωσης των υποδομών, αλλά και με στήριξη της επιχειρηματικής δραστηριότητας των κατοίκων. Μέσα από τη δράση αυτή στοχεύουμε κυρίως στον επαναπροσδιορισμό και επανασχεδιασμό του υφιστάμενου προτύπου ανάπτυξης και στην προσαρμογή του νέου στα νέα δεδομένα και συνθήκες, αλλά και στην εξασφάλιση των απαραίτητων υποδομών που απαιτεί μια επαναπροσδιορισμένη αγροτική παραγωγή.

Η βιώσιμη διαχείριση των φυσικών πόρων.

Για την ανάπτυξη του αγροτικού τομέα της παραγωγής κρίνεται απαραίτητη η εξασφάλιση των απαραίτητων υδατικών πόρων. Οι υφιστάμενοι υδατικοί πόροι χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερη στενότητα, καθώς παρουσιάζονται συχνά πολλά προβλήματα στο δίκτυο ύδρευσης της περιοχής μελέτης, ιδιαίτερα τους θερινούς μήνες. Για την επίτευξη της παραπάνω δράσης προτείνουμε τη δημιουργία κατάλληλων δεξαμενών αποθήκευσης νερού στην περίπτωση της έλλειψης νερού λόγω υπερκατανάλωσης. Κύριο όμως μέλημα είναι η αναπαλαίωση του δικτύου ύδρευσης καθώς σε αρκετά σημεία χάνονται πολύτιμες ποσότητες νερού, που είναι χρήσιμες τόσο στην αγροτική παραγωγή όσο και στις παρεχόμενες τουριστικές υπηρεσίες.

Εισοδηματική ενίσχυση μέσω καινοτόμων δράσεων και εφαρμογών.

Οπωσδήποτε η ποσότητα των παραγόμενων γεωργικών προϊόντων εξαρτάται, ναι μεν από την ικανότητα και το δαιμόνιο των παραγωγών, αλλά και από τις

δυνατότητες που παράγει ένα εύφορο έδαφος, αλλά και μια ικανοποιητική σε μέγεθος παραγωγική γαία. Σε περίπτωση ένδειας γεωργικής γης στην περιοχή, λύση μπορεί να αναζητηθεί σε ακαλλιέργητες περιοχές του δήμου, όπου μπορούν να αποτελέσουν περιοχές παραγωγικής δραστηριοποίησης, όπως μελισσοκομία, κτηνοτροφία, αμπελουργία. Όραμά μας αποτελεί η τροφοδότηση του προαναφερθέντος αλληλοτροφοδοτούμενου δικτύου με τοπικά αγροτικά προϊόντα, γεγονός που θα εξασφαλίζει την αυτάρκεια του συστήματος, αλλά και την ευημερία όσων ασχολούνται με την αγροτική παραγωγική διαδικασία. Ο πλεονασμός στην παραγωγή θα μπορέσει να αντιμετωπιστεί με την προώθηση των τοπικών προϊόντων και σε μια άλλη μεγαλύτερης κλίμακας αγορά. Το γεγονός αυτό θα επιφέρει περισσότερα οικονομικά οφέλη για τους αναμειγνυόμενους στην παραγωγική διαδικασία πρωτογενούς φύσης και θα επιτευχθεί με την εφαρμογή καινοτόμων εφαρμογών, όπως το ηλεκτρονικό εμπόριο.

Η προώθηση του εκ φύσεως βιώσιμου αγροτουρισμού.

Η στήριξη της τοπικής οικονομίας αποκλειστικά στον τουρισμό θα ήταν λάθος. Η ανάπτυξη του τουρισμού αποτελεί σίγουρα μια λύση για οικονομική ανάπτυξη, ωστόσο, το τουριστικό προϊόν είναι ευπαθές και ενέχει επενδυτικά ρίσκα. Μια οικονομία επομένως εξ' ολοκλήρου βασισμένη σε αυτό είναι αυτόματα και μια ασταθής οικονομία. Πρέπει επομένως να διατηρηθούν ως ένα βαθμό τα ποσοστά συμμετοχής και των υπολοίπων τομέων στην τοπική οικονομία, με βασικότερο βέβαια αυτό του πρωτογενή και δευτερογενή τομέα. Για την επίτευξη της διασύνδεσης προτείνεται η προώθηση των παραδοσιακών και τοπικών προϊόντων μέσω αγροτουριστικών προγραμμάτων και προγραμμάτων για τη δημιουργία Π.Ο.Π. (Προϊόντα Ονομαστής Προέλευσης). Τα τοπικά προϊόντα μπορούν να αποτελέσουν ένα κατάλληλο μέσο για την ανάπτυξη της περιοχής. Η άρση των περιορισμών του παγκόσμιου εμπορίου, η διεύρυνση της Ε.Ε. και η αναθεωρημένη Κ.Α.Π. (Κοινή Αγροτική Πολιτική) σηματοδοτούν μια αλλαγή πολιτικής από την ενίσχυση της γεωργικής παραγωγής στην ενίσχυση της ανάπτυξης της υπαίθρου και κάνουν επιτακτική την ανάγκη διαφοροποίησης των αγροτικών

δραστηριοτήτων. Η διαφοροποίηση αυτή μπορεί να επιτευχθεί μέσω της ανάπτυξης του αγροτουρισμού και της προώθησης των τοπικών προϊόντων. Η σύνδεση του τουρισμού με την τοπική οικονομία μπορεί να επιτευχθεί μέσω της δημιουργίας δικτύου μεταξύ τοπικών αγροτικών μονάδων και ξενοδοχείων και εστιατορίων για τη χρήση ποιοτικών τοπικά παραγόμενων προϊόντων. Προτείνεται επίσης η δημιουργία δικτύου πιστοποιημένων καταστημάτων για τη διάθεση των τοπικών προϊόντων στους επισκέπτες και η χρήση τοπικών προϊόντων και πόρων για την κατασκευή, την διακόσμηση και τον εξοπλισμό των τουριστικών επιχειρήσεων. Οπωσδήποτε την καλύτερη λύση για την επίτευξη της επιδιωκόμενης διασύνδεσης αποτελεί η ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού και κυρίως του αγροτουρισμού, που είναι άμεσα συνδεδεμένος με τα τοπικά χαρακτηριστικά, την τοπική κοινωνία, την οικονομία και το περιβάλλον.

Ανάπτυξη της Βιολογικής Γεωργίας – Αλιείας.

Τα παραγόμενα προϊόντα της περιοχής (μήλα, αχλάδια) είναι σε μεγάλο βαθμό επιβαρυνμένα με χημικά πρόσθετα αφού λόγω της υπέρ - εντατικής καλλιέργειας των τελευταίων δεκαετιών το έδαφος έχει χάσει τα πολύτιμα συστατικά του. Η γεωργική παραγωγή αφορά κυρίως μήλα, αχλάδια, ελιές και εσπεριδοειδή ενώ η παραγωγή οπωροκηπευτικών γίνεται σε μικρούς, οικογενειακής μορφής, κήπους (μπαξέδες). Επομένως η περιοχή θα πρέπει σιγά - σιγά να αναπτύξει την παραγωγή βιολογικών προϊόντων.

Πέραν της ανάπτυξης της γεωργίας, λύσεις για τη βιώσιμη ανάπτυξη της περιοχής μπορούν να βρεθούν και με την ενασχόληση των κατοίκων με την αλιεία, η οποία στην περιοχή μελέτης είναι σχεδόν ανύπαρκτη.

- **Ανάπτυξη της Βιοτεχνίας – Οικοτεχνίας.**

Δημιουργία, επέκταση ή εκσυγχρονισμός επιχειρήσεων που αξιοποιούν τοπικούς φυσικούς πόρους.

Η επιχειρηματική δραστηριότητα στην περιοχή είναι περιορισμένη και θα ενισχυθεί αφού προηγούμενα αποτυπωθεί, έτσι ώστε να διαμορφωθεί η κατάλληλη στρατηγική. Προτεραιότητα πρέπει να είναι η στήριξη των υφιστάμενων επιχειρήσεων αλλά και η δημιουργία νέων με την αξιοποίηση τοπικών φυσικών πόρων (πέτρα, ξύλο, βιομάζα κλπ.). Χωρίς την κινητοποίηση τοπικού επιχειρηματικού δυναμικού οι οποιοσδήποτε επενδύσεις δημόσιου χαρακτήρα δεν πρόκειται να γίνουν αποδοτικές.

Ανάπτυξη νέων επιχειρήσεων με έμφαση σε στοιχεία καινοτομίας.

Ιδιαίτερη προσπάθεια με αυξημένα κίνητρα πρέπει να γίνει για την δραστηριοποίηση νέων επιχειρηματιών στην περιοχή. Επιθυμητό είναι να προκύψουν επιχειρήσεις με ενσωματωμένα καινοτόμα στοιχεία. Τα καινοτόμα στοιχεία μπορεί να αφορούν τον τρόπο παραγωγής, την παραγωγή νέων προϊόντων, την συσκευασία κ.λπ.

6.2.2.3. ΑΞΟΝΑΣ 3: ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΟΥ ΦΥΣΙΚΟΥ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΒΙΩΣΙΜΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΩΝ ΦΥΣΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ

Σε προηγούμενη μας αναφορά έχουμε ισχυριστεί πως η περιοχή του Δήμου Ζαγοράς λόγω της απομόνωσής της και της αποστασιοποίησης που έχει τηρηθεί από το μαζικό χαρακτήρα της τουριστικής δραστηριότητας, δεν διατρέχει ιδιαίτερο κίνδυνο αλλοίωσης του φυσικού της τοπίου. Βέβαια, ο αριθμός των κτιριακών υποδομών παντός χρήσης έχει σχεδόν διπλασιαστεί την τελευταία δεκαπενταετία, ενώ ο μεγάλος αριθμός επισκεπτών λογικά φαίνεται να επιβαρύνει την φέρουσα ικανότητα του τόπου.

Από την άλλη πλευρά, η τουριστική δραστηριότητα φαίνεται να στηρίζεται στο μοντέλο του ηλιοτροπικού και του χειμερινού τουρισμού, γεγονός το οποίο καταδεικνύει τα κίνητρα των επισκεπτών, τα οποία περιορίζονται κυρίως στην άριστη ποιότητα των θαλάσσιων υδάτων, στις παραλίες ιδιαίτερου φυσικού κάλλους και την ομορφιά του τοπίου το χειμώνα. Ο υπό μελέτη δήμος, έχει μια αξιολογη πολιτιστική

παρακαταθήκη, η οποία δεν έχει αξιοποιηθεί και δεν έχει προβληθεί κατάλληλα, ώστε να προσεγγίσει και τουρίστες διαφορετικών κινήτρων.

Ως ειδικοί στόχοι (Μέτρα) σε αυτόν τον Άξονα (Άξονας 3) τίθενται:

- **Διαμόρφωση της περιβαλλοντικής κουλτούρας.** Στόχο αυτής της δράσης αποτελεί η διαμόρφωση περιβαλλοντικής συνείδησης σε όλους τους φορείς, πολίτες και επισκέπτες του δήμου. Προτείνεται έτσι η εκπαίδευση και κατάρτιση του προσωπικού των τουριστικών επιχειρήσεων σε θέματα προστασίας του περιβάλλοντος και περιβαλλοντικής διαχείρισης, η υλοποίηση προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης του τοπικού πληθυσμού, η ενημέρωση των επισκεπτών, κατά την άφιξη και παραμονή τους, για σεβασμό στη φύση και το περιβάλλον και για περιβαλλοντική συμπεριφορά και η διοργάνωση σχετικών ημερίδων και η δημιουργία προγραμμάτων περιβαλλοντικής εκπαίδευσης στα σχολεία της περιοχής.
- **Προστασία και ανάδειξη των φυσικών οικοσυστημάτων και των περιοχών ιδιαίτερου φυσικού κάλλους.** Στο σύνολό του ο Δήμος Ζαγοράς περιλαμβάνεται στο κοινοτικό δίκτυο προστασίας Natura 2000 και αποτελεί μια ενιαία περιοχή ιδιαίτερου φυσικού κάλλους. Για την προστασία των φυσικών αυτών οικοσυστημάτων κρίνεται σκόπιμη η εξάλειψη φαινομένων αυθαίρετης δόμησης και γενικά πρέπει να τεθεί ένα πλαφόν στην ευρύτερη έννοια της δόμησης - τσιμεντοποίησης του τοπίου. Για την ανάδειξη, των φυσικών οικοσυστημάτων και των περιοχών ιδιαίτερου φυσικού κάλλους προτείνονται ολοκληρωμένες παρεμβάσεις προστασίας φυσικών πόρων και βιοτόπων και αναπλάσεις περιοχών φυσικού κάλλους.
- **Η αντιμετώπιση προβλημάτων ρύπανσης.** Πουθενά στην περιοχή μελέτης δεν υπάρχουν υποδομές για την περιβαλλοντική προστασία του τόπου. Κατά τη γνώμη μας, κρίνεται αρχικά απαραίτητη η δημιουργία ενός ΧΥΤΑ όπου θα μπορεί να καλύπτει τις ανάγκες του βορειοανατολικού Πηλίου ή η χρήση του πλησιέστερου, αυτού του Βόλου, για τη μεταφορά των απορριμμάτων οικιακής χρήσης, γεγονός το οποίο θα θέσει τέρμα στην υποτυπώδη ταφή και καύση των απορριμμάτων στη χωματερή που διαθέτει ο δήμος. Η συνέχιση στη λειτουργία της μέχρι τώρα ερασιτεχνικής φύσης ταφής, θα οδηγήσει

σίγουρα στην επιβάρυνση του υδροφόρου ορίζοντα της περιοχής. Από την άλλη πλευρά θα πρέπει να λειτουργήσει ένα οργανωμένο δίκτυο αποχέτευσης, ιδιαίτερα για οποιασδήποτε κλίμακας τουριστικά καταλύματα, από το οποίο τα λύματα θα μεταφέρονται σε εγκαταστάσεις διάθεσης και επεξεργασίας λυμάτων.

- **Ανάδειξη ιδιαίτερης πολιτιστικής κληρονομιάς.** Η ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού αφορά τη διατήρηση και αναβίωση ηθών, εθίμων και παραδόσεων που διατηρούνται ζωντανές. Παράλληλα το πλούσιο πολιτιστικό απόθεμα της περιοχής μπορεί να ενισχυθεί μέσα από ποικίλες δραστηριότητες, ικανές να συνεισφέρουν σημαντικά στην προσέλκυση επισκεπτών. Ο υπό μελέτη δήμος διαθέτει μια ιδιαίτερα πλούσια παρακαταθήκη, η οποία δεν απαρτίζεται μόνο από τα ιστορικά μνημεία, αλλά και από μια δεσπόζουσα λαογραφική παράδοση. Στην παρούσα φάση θα προτείνουμε την αναβάθμιση της δημόσιας βιβλιοθήκης της Ζαγοράς και την ταυτόχρονη αναπαλαίωση του περίφημου «Κρυφού Σχολείου». Επιπρόσθετα, οι ιδιαίτερα ήπιες αναπλάσεις γύρω από περιοχές με ιστορικό ενδιαφέρον θα συνέβαλλαν στην ανάδειξη της αξιόλογης πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου, εντάσσοντας σε ένα δίκτυο χώρων πολιτιστικού ενδιαφέροντος. Προτείνεται επίσης η δημιουργία ενός τουλάχιστον πόλου έλξης σε κάθε ενεργό οικισμό, που όμως θα εστιάζεται σε διαφορετικό θέμα έτσι ώστε να υπάρχει κίνητρο για τον τουρίστα να επισκεφθεί όλους τους οικισμούς. Η ύπαρξη γενικών μουσείων - εκθέσεων όπου κυριαρχούν τα λαογραφικά εκθέματα, ελάχιστα συμβάλλει στο στόχο. Αντίθετα προτείνονται μουσεία - εκθέσεις με θέματα: τη μουσική παράδοση ως τρόπο έκφρασης συνυφασμένο με τη καθημερινή ζωή, τις χαρές, τα πανηγύρια, τις εκκλησιές, την εκκλησιαστική παράδοση και τέχνη.

6.2.2.4. ΑΞΟΝΑΣ 4: ΑΝΑΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΥΦΙΣΤΑΜΕΝΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΩΘΗΣΗ ΤΩΝ ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΩΝ ΜΟΡΦΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ – ΔΙΚΤΥΑ/ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΕΣ

Ο Δήμος Ζαγοράς αποτελεί έναν θελκτικό προορισμό για όσους αρέσκονται σε τουριστικούς προορισμούς οι οποίοι έχουν διατηρήσει την σχετική παρθενία τους και αποστασιοποιούνται, προς το παρόν τουλάχιστον, από τα μαζικά πρότυπα ανάπτυξης.

Η τουριστική ανάπτυξη, η οποία και στηρίζει σε μεγάλο ποσοστό την τοπική οικονομία στηρίζεται αποκλειστικά και μόνο στο ήπιο κλίμα της περιοχής που παρέχει τη δυνατότητα ανάπτυξης του ηλιοτροπικού τουρισμού της θερινής περιόδου και του χειμερινού τουρισμού σε μικρότερη όμως ένταση. Η μονόπλευρη αυτή τουριστική ανάπτυξη έχει οδηγήσει σε εμφανή αρνητικά αποτελέσματα, από πλευράς οικιστικής πίεσης, αλλά και οδηγεί με μαθηματική ακρίβεια σε μια μονομερή οικονομική ανάπτυξη ιδιαίτερα εύθραυστη και που ενέχει επενδυτικά ρίσκα.

Η εποχικότητα, η οποία προκύπτει από μια τέτοιου είδους τουριστική ανάπτυξη, είναι κοινό γνώρισμα όλων των τουριστικών περιοχών οι οποίες αναπτύσσονται βάσει του μαζικού μοντέλου τουριστικής ανάπτυξης. Αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα, όπως έχουμε προαναφέρει, τον παραγκωνισμό των παραγωγικών δραστηριοτήτων των λοιπών τομέων της παραγωγής (πρωτογενής και δευτερογενής), με αποτέλεσμα την εξασφάλιση οικονομικών οφελών μόνο κατά τη περίοδο τουριστικής κίνησης. Για τον παραπάνω λόγο η νοοτροπία της τοπικής κοινωνίας έχει διαμορφωθεί έτσι, ώστε να θεωρείται πως η αύξηση των ενοικιαζόμενων δωματίων και των κλινών που αυτά διαθέτουν, αποτελούν και το μοναδικό τρόπο αύξησης και μεγιστοποίησης των κερδών τους.

Στόχος του στρατηγικού πλαισίου που έχουμε καταρτίσει δεν αποτελεί η εξάλειψη του τουρισμού (καλοκαίρι και χειμώνα) στην περιοχή, αλλά η παράλληλη ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού, οι οποίες να προσεγγίζουν επισκέπτες μεγαλύτερης εισοδηματικής τάξης, να μπορούν να αναπτυχθούν καθ' όλη τη διάρκεια του έτους και να άρουν το φαινόμενο της εποχικότητας, φαινόμενο που διέπει στο σύνολό τους, τους περισσότερους ελληνικούς τουριστικούς προορισμούς.

Ως ειδικοί στόχοι (Μέτρα) σε αυτόν τον Άξονα (Άξονας 4) τίθενται:

- **Ενίσχυση υφιστάμενων και ανάπτυξη νέων δραστηριοτήτων τουρισμού ολοκληρωμένης μορφής.**

Τουριστικές Υποδομές

Η δράση αφορά την ίδρυση, επέκταση και βελτίωση της τουριστικής υποδομής. Ενδεικτικά έργα τα οποία προτείνονται σε αυτό το πλαίσιο είναι η δημιουργία ή ο εκσυγχρονισμός τουριστικών καταλυμάτων και ξενόνων με συγκεκριμένο παραδοσιακό χαρακτήρα, η εκμετάλλευση εγκαταλελειμμένων κτιρίων με απώτερο σκοπό τη δημιουργία τουριστικών καταλυμάτων παραδοσιακού χαρακτήρα, η δημιουργία χώρων εστίασης άθλησης και αναψυχής, χώρων κατασκήνωσης σε επιλεγμένα σημεία, κατασκηνωτικών κέντρων, αναψυκτηρίων, ορεινών καταφυγίων και λοιπές συναφείς δραστηριότητες.

Ενδεικτικά αναφέρουμε:

1. **Δημιουργία κέντρων εστίασης και αναψυχής παραδοσιακής μορφής.** Αναφερόμαστε σε ταβέρνες και καφενεία, που να σερβίρουν σχεδόν αποκλειστικά τοπικά προϊόντα. Ιδιαίτερη σημασία θα πρέπει να δοθεί στην αρχιτεκτονική μορφή των κτιρίων, στον εξοπλισμό και στη διακόσμηση τους. Ο αριθμός τους δεν θα πρέπει να είναι ιδιαίτερα μεγάλος γιατί υπάρχει σοβαρός κίνδυνος να μην εξασφαλιστεί η βιωσιμότητα των επιχειρήσεων στην πρώτη φάση της λειτουργίας τους. Θα πρέπει επίσης να ενθαρρυνθεί η δημιουργία κάποιων σημείων παροχής στοιχειώδους φαγητού σε μη κατοικημένες περιοχές που όμως αποτελούν σημεία επισκέψιμα.
2. **Επαναλειτουργία του camping στην περιοχή του Χορευτού.** Η λειτουργία camping μπορεί να συνδυαστεί με άλλες δραστηριότητες όπως ιππασία, ψάρεμα κ.α.

Δημιουργία Αγροκτημάτων

Η δράση αφορά στη δημιουργία πρότυπων επισκέψιμων αγροκτημάτων βιολογικής γεωργίας - κτηνοτροφίας που θα περιλαμβάνει όλες τις

απαραίτητες υποδομές, εγκαταστάσεις και μηχανολογικό εξοπλισμό καλλιεργώντας γνωστά προϊόντα της περιοχής τα οποία θα διατίθενται στην αγορά μετά από επεξεργασία. Παράλληλα στις αγροικίες θα υφίστανται κέντρα εστίασης παρέχοντας ψυχαγωγικές δραστηριότητες στους επισκέπτες. Το είδος αγροκτήματος ενδεικτικά μπορεί να είναι μικτού τύπου, δηλαδή συνδυασμός βιολογικών καλλιεργειών, μονάδας μεταποίησης (π.χ. οινοποιείο), κέντρου εστίασης και καταλύματος. Η κατασκευή των αγροικιών σε συνδυασμό με κέντρα εστίασης εντός των εκμεταλλεύσεων, θα συμβάλλουν στην εξασφάλιση της βιωσιμότητάς τους και στην αύξηση της τουριστικής ζήτησης στην περιοχή.

Ενδεικτικά αναφέρουμε:

- 1. Δημιουργία αγροκτημάτων.** Προτείνουμε τη δημιουργία των υποδομών και την αγορά του εξοπλισμού εκείνου, για την οργάνωση δραστηριοτήτων σε κλειστό και σε ανοικτό χώρο με βάση κατ' αρχήν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της περιοχής. Για παράδειγμα η οργάνωση ενός αγροκτήματος με άλογα, μουλάρια, και γαϊδούρια, όπου θα μπορεί να γίνεται εξοικείωση των τουριστών με τα ζώα, επιδείξεις, οργάνωση περιπάτων κλπ., η αγορά ποδηλάτων κάθε εδάφους, η αγορά εξοπλισμού για μαθήματα κατασκευής χειροτεχνημάτων (υφαντά, πήλινα κ.α.), τοπικής κουζίνας (πιθανά σε συνδυασμό με εστιατόριο).

Υποδομές πληροφόρησης και εξυπηρέτησης επισκεπτών.

Σε επιλεγμένα σημεία εισόδου στην περιοχή αλλά και στο εσωτερικό αυτής δηλαδή σε κεντρικά σημεία, πρέπει να λειτουργούν χώροι υποδοχής ενημέρωσης και κατεύθυνσης των επισκεπτών. Η εγκατάστασή τους μπορεί να γίνει μέσα σε υφιστάμενες κτιριακές υποδομές και θα γίνεται χρήση ηλεκτρονικών μέσων. Η δημιουργία κέντρων δραστηριοποίησης και παροχής πληροφοριών μπορεί να γίνει και σε επίπεδο οικισμού. Με δεδομένο ότι η προσπάθεια αυτή γίνεται για ζωντάνεμα των οικισμών, θα πρέπει να οργανωθεί ένας χώρος που θα οργανώνει κατοίκους και τουρίστες, θα προωθεί προϊόντα, θα δίνει πληροφορίες πάσης φύσης. Δεν αναφερόμαστε σε ένα

τυπικό και στατικό γραφείο πληροφοριών, αλλά σε ένα πόλο δημιουργίας που σε συνεργασία με το Δήμο και τους κατοίκους θα στηρίζει τη προσπάθεια αυτή.

Ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού όπως

Η περιοχή του Δήμου Ζαγοράς αποτελεί κατεξοχήν μέρος όπου μπορούν να αναπτυχθούν εναλλακτικές μορφές τουρισμού. Ειδικότερα:

- 1. Περιηγητικός Τουρισμός.** Οι προϋποθέσεις ενίσχυσης των ήδη υφιστάμενων δραστηριοτήτων του περιηγητικού τουρισμού είναι σημαντικές, καθώς πέρα από τα υπάρχοντα διανοιγμένα μονοπάτια υπάρχουν πολλές ακόμη διαδρομές που με μικρές παρεμβάσεις μπορούν να αποτελέσουν ένα εκτεταμένο δίκτυο συνδυάζοντας τον ορεινό όγκο του Πηλίου με τις παραθαλάσσιες και παραποτάμιες περιοχές. Η ανάδειξη των μονοπατιών που συνδέουν τους οικισμούς μεταξύ τους, θα πρέπει να οδηγούν σε αξιοθέατα (πχ. αξιόλογα κτίρια, χώρους παραγωγής παραδοσιακών προϊόντων) και να επιτρέπουν την απόλαυση της φύσης. Κατά τις συζητήσεις με τοπικούς φορείς και τις επιτόπιες επισκέψεις εντοπίστηκαν οι εξής ενδιαφέρουσες διαδρομές: Ζαγορά – Χορευτό, Χορευτό – Ανάληψη – Πουρί, Μακρυρράχη – Άγιοι Σαρράντα – Χορευτό, Ζαγορά – Χάνια, Πουρί – Μιτζέλα – Βένετο. Οι διαδρομές αυτές, εκτός από την ανάδειξη του φυσικού περιβάλλοντος, επιτρέπουν την ανάδειξη πολιτιστικών πόρων που έχουν διαδραματίσει ουσιαστικό ρόλο στην ιστορική και πολιτιστική πορεία της περιοχής. Η τελική επιλογή των μονοπατιών θα πρέπει να γίνει μετά από αξιολόγηση της κατάστασης τους και των παρεμβάσεων που απαιτούνται έτσι ώστε να μπορούν να τα περπατούν οι τουρίστες.
- 2. Οικολογικός – Φυσιολατρικός Τουρισμός.** Η ύπαρξη σημαντικού περιβαλλοντικού αποθέματος φυσιολατρικού ενδιαφέροντος, κύρια μέσα από τις περιοχές NATURA 2000 αλλά και από πλήθος άλλων ιδιαίτερου φυσικού κάλλους, αποτελεί ήδη βασικό πόλο έλξης επισκεπτών αλλά και στοιχείο αναγνωρισιμότητας της περιοχής. Οι

όποιες παρεμβάσεις απαιτούνται να αφορούν κύρια την βελτίωση της πρόσβασης και της υποδοχής των επισκεπτών.

- 3. Αγροτουρισμός – Προώθηση Τοπικών Προϊόντων.** Ο αγροτουρισμός αποτελεί το νέο σημαντικό μοντέλο οικονομικής δραστηριότητας για τον πληθυσμό της υπαίθρου γενικότερα. Η περιοχή δεν έχει να επιδείξει σημαντικά πράγματα στον τομέα των υποδομών, αλλά μπορεί να αναπτυχθεί σημαντικά. Προτείνουμε την παραγωγή, τυποποίηση και προώθηση τοπικών προϊόντων είτε μέσα από τη παροχή φαγητού στα κέντρα εστίασης της περιοχής, είτε μέσα από την απευθείας πώληση στους τουρίστες. Τα προϊόντα αυτά μπορεί να είναι είτε τρόφιμα (πχ. μήλα, γαρδένιες, αρωματικά φυτά, γλυκά του κουταλιού, κρασί, προϊόντα αρτοποιίας) είτε χειροτεχνήματα (πχ. υφαντά, ξυλόγλυπτα, αγιογραφίες, κοσμήματα). Η αναβάθμιση της ποιότητας του παραγόμενου μήλου, δεδομένης της σημασίας του προϊόντος για τη περιοχή, πρέπει να προσεχθεί ιδιαίτερα. Η διάθεση των προϊόντων θα μπορεί να γίνεται είτε στον τόπο παραγωγής με ταυτόχρονη επίσκεψη του, είτε στα σημεία παροχής πληροφοριών, είτε στα καταστήματα της περιοχής όπου όμως θα πρέπει να υπάρχει ιδιαίτερος χώρος, είτε τέλος σε ειδικά εκθετήρια παραδοσιακών προϊόντων που θα δημιουργήσουν ιδιώτες. Η προώθηση των προϊόντων αυτών θα πρέπει να γίνεται επίσης μέσω των ενοικιαζομένων δωματίων (πχ. στο πρωινό) και μέσω των κέντρων εστίασης τόσο της περιοχής, όσο και της ευρύτερης ζώνης.
- 4. Αθλητικός Τουρισμός.** Οι πολλαπλές μορφές αθλητικών δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται στην περιοχή μελέτης (αθλητικό καλοκαίρι, χιονοδρομία, κολύμβηση, ποδηλασία βουνού, αναρρίχηση κλπ.) συγκεντρώνουν το ενδιαφέρον πολλών επισκεπτών. Επίσης ενδιαφέρον αποκτά και η πιθανή υλοποίηση προπονητικού αθλητικού κέντρου στη Ζαγορά.
- 5. Θρησκευτικός Τουρισμός.**²⁷⁷ Η παρουσία πλήθους ναών και μοναστηριών αποτελούν τις καλύτερες προϋποθέσεις για την ενίσχυση

²⁷⁷ Βλ. Υποκεφ. 4.4.3.

της συγκεκριμένης τουριστικής δραστηριότητας και την ανάδειξη της ευρύτερης περιοχής σε σημαντικό πυρήνα του θρησκευτικού τουρισμού σε εθνική και ευρωπαϊκή ακόμη κλίμακα. Η προβολή των θρησκευτικών μνημείων θα μπορέσει να προσελκύσει επισκέπτες καθ' όλη τη διάρκεια του έτους.

- **Κατάρτιση – εξειδίκευση του ανθρώπινου δυναμικού.**

Υλοποίηση προγραμμάτων κατάρτισης.

Η υλοποίηση προγραμμάτων κατάρτισης και εξειδίκευσης του ανθρώπινου δυναμικού θα πρέπει να είναι εναρμονισμένη με βάση τους στόχους που θέτουμε και τις ανάγκες και προοπτικές των επισκεπτών αλλά και των μόνιμων κατοίκων. Η κατάρτιση θα πρέπει να αφορά θεματικές ενότητες όπως :

1. **Πολιτισμός.** Κατάρτιση σε θέματα διαχείρισης λαογραφικών μουσείων, μουσείων φυσικής ιστορίας, ανακαίνισης και αξιοποίησης ιστορικών και θρησκευτικών μνημείων κ.λπ.
2. **Τουρισμός.** Κατάρτιση σε θέματα οργάνωσης τουριστικών μονάδων, υποστήριξης ειδικών μορφών τουρισμού, προβολής της περιοχής κ.λπ.
3. **Περιβάλλον.** Κατάρτιση σε θέματα διαχείρισης προστατευόμενων περιοχών, προστασίας δασών, περιβαλλοντικής ξενάγησης κ.λπ.
4. **Παραγωγή και εμπορία προϊόντων.** Κατάρτιση σε θέματα επιτόπου αξιοποίησης της αγροτικής παραγωγής, διατήρησης και επέκτασης παραδοσιακών επαγγελμάτων, προώθησης τοπικών προϊόντων κ.λπ.
5. **Ποιότητα.** Σήματα ποιότητας, διαδικασίες πιστοποίησης, πρότυπα ποιότητας κ.λπ.

- **Η άρση της εποχικότητας και η επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου.**
Με την ενσωμάτωση στο δίκτυο που προτείνουμε των προαναφερθέντων

εναλλακτικών μορφών τουρισμού, κρίνουμε σίγουρη την άμβλυνση της εποχικότητας και την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου κατά τους λεγόμενους νεκρούς μήνες. Άμεσος στόχος είναι η τριήμερη - πενθήμερη τουλάχιστον παραμονή των επισκεπτών στην περιοχή μελέτης τις νεκρές τουριστικά εποχές (Άνοιξη και Φθινόπωρο), με συγκεκριμένες προτεινόμενες διαδρομές και αργότερα η αύξηση των διανυκτερεύσεων τους, με όλα τα θετικά οικονομικά και άλλα αποτελέσματα.

- **Η κινητοποίηση του τοπικού δυναμικού.** Όσο και αν αυτό φαίνεται δύσκολο δεδομένης της κατάστασης της περιοχής, όπως έχει ήδη αναλυθεί, θα πρέπει να γίνει κατανοητό ότι μόνο η ενεργός συμμετοχή των κατοίκων και των φορέων τους μπορεί να φέρει αποτέλεσμα. Για το λόγο αυτό είναι απαραίτητη η δημιουργία από το συμβούλιο του δήμου των δομών εκείνων που θα συμβάλλουν στην υλοποίηση της ολοκληρωμένης τουριστικής ανάπτυξης της περιοχής, μέσα στη λογική της συνολικής ανάπτυξης της. Η σύσταση και λειτουργία επιτροπών (ομάδων εργασίας) που θα αποτελούνται από αιρετούς και κατοίκους της περιοχής με συγκεκριμένους στόχους (πχ. πολιτισμός, αθλητισμός - αναψυχή, οργάνωση υπηρεσιών και οικισμών, στήριξη οικονομικών δραστηριοτήτων, περιβάλλον - ποιότητα ζωής - αρχιτεκτονικός χαρακτήρας της περιοχής, εκπαίδευση – κατάρτιση, λαϊκή επιμόρφωση), αποτελεί ένα σημαντικό βήμα στη κινητοποίηση του τοπικού δυναμικού. Θα πρέπει να γίνει σαφές ότι οι κάτοικοι δεν μπορούν να είναι θεατές και κριτές στη προσπάθεια που ξεκινά, αλλά συμμετοχοί και συνυπεύθυνοι. Τότε μόνο υπάρχουν πιθανότητες επιτυχίας και αντιστροφής του αρνητικού κλίματος που δικαιολογημένα υπάρχει.

- **Η ενίσχυση του εκσυγχρονισμού της τουριστικής υποδομής και της βελτίωσης της ποιότητας των προσφερόμενων υπηρεσιών στο πλαίσιο της φέρουσας ικανότητας της περιοχής.** Κρίνεται απαραίτητος ο εκσυγχρονισμός των μικρών και των μεσαίων τουριστικών μονάδων, κυρίως οικογενειακού χαρακτήρα που λειτουργούν στο Δήμο Ζαγοράς, καθώς και η εκμετάλλευση των εγκαταλελειμμένων κτιρίων παραδοσιακού χαρακτήρα για την κατασκευή τουριστικών καταλυμάτων παραδοσιακού χαρακτήρα. Επίσης σημαντικό χαρακτήρα έχει και η εξάλειψη της ανειδίκευτης απασχόλησης στις τουριστικές επιχειρήσεις. Είναι απαραίτητη προς την κατεύθυνση αυτή η εκπόνηση συγκροτημένων προγραμμάτων τουριστικής εκπαίδευσης που να ανταποκρίνονται στις ανάγκες της αγοράς εργασίας του τουρισμού και να συμβάλλουν στην ποιοτική αναβάθμιση των παρεχόμενων υπηρεσιών. Πρέπει να υλοποιηθούν συστηματικά προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και εξειδίκευσης για τους ήδη απασχολούμενους στον τουριστικό τομέα, ανάγκη που επιβάλλουν και οι ραγδαίες εξελίξεις στην αγορά εργασίας του τουριστικού τομέα. Παράλληλα πέραν της εκπαίδευσης των στελεχών πρέπει να προωθηθεί και η δημιουργία νέων επαγγελμάτων στον τουριστικό τομέα, όπως συνοδοί πολιτιστικού τουρισμού κλπ, κάτι που θα προσφέρει επαγγελματικές ευκαιρίες στους ανέργους και κυρίως τους νέους της περιοχής. Πρέπει ακόμη να γίνει προσπάθεια μαζικής στροφής της νέας γενιάς αγροτών ή και των παλαιότερων προς δραστηριότητες και καλλιέργειες παραδοσιακών και βιολογικών - οικολογικών προϊόντων. Τέλος εκτός από τους άμεσα εμπλεκόμενους και απασχολούμενους στον τουριστικό τομέα, πρέπει να εκπαιδευτούν ανάλογα και οι υπόλοιποι κάτοικοι. Προτείνεται επομένως συμπληρωματικά και η ανάπτυξη προγραμμάτων επιμόρφωσης των κατοίκων ώστε να επιτυγχάνεται η καλύτερη γνώση των λειτουργιών του τουριστικού τομέα.

6.3. ΕΝΔΕΙΑ ΑΠΑΡΑΙΤΗΤΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ

Στο Β' Μέρος του παρόντος πονήματος, μέρος που αφορά στη μελέτη περίπτωσης του Δήμου Ζαγοράς, τα συμπεράσματα τα οποία εξάγονται βασίζονται σε πρωτογενή και δευτερογενή στοιχεία, τα οποία προέρχονται από την Ε.Σ.Υ.Ε, από το διαδίκτυο, από τηλεφωνικές συνεντεύξεις, από προσωπική εποπτεία του χώρου, αλλά και από μελέτες που έχουν εκπονηθεί για την περιοχή.

Είναι γεγονός πως για τη συνολική θεώρηση του χώρου της περιοχής μελέτης παρατηρείται ένδεια δεδομένων, τα οποία θα διαδραμάτιζαν καταλυτικό ρόλο σε μια ολοκληρωμένη θεώρηση της περιοχής μελέτης, αλλά και θα βοηθούσαν στη διατύπωση μιας πιο ολοκληρωμένης πρότασης.

Αρχικά, ιδιαίτερα χρήσιμα θα θεωρούσαμε στοιχεία τα οποία αφορούν τις χρήσεις γης στο Δήμο Ζαγοράς, καθώς και στοιχεία που αφορούν την χρήση των κτισμάτων τους (δημόσια κτίρια, τουριστικά καταλύματα, ιδιωτικές κατοικίες). Γενικά γνωρίζουμε πως στην δεκαετία 1990 - 2000 το δομημένο περιβάλλον σχεδόν υπερδιπλασιάστηκε, αλλά δε γνωρίζουμε πόσα από τα κτίρια αποτελούν ξενοδοχειακές επιχειρήσεις, γεγονός το οποίο θα μας οδηγούσε σε συμπεράσματα σχετικά με τη φέρουσα ικανότητα του τόπου.

Την παραπάνω αδυναμία έρχεται να καταστήσει δυσχερέστερη η έλλειψη στοιχείων για τον ακριβή αριθμό των κλινών και των διανυκτερεύσεων αλλοδαπών και ημεδαπών τουριστών, φαινόμενο το οποίο και παρατηρείται στην πλειοψηφία των ελληνικών τουριστικών προορισμών. Η ένδεια αυτών των στοιχείων καθιστά αδύνατη τη σκιαγράφηση του προφίλ των επισκεπτών και δεν παρέχει στοιχεία για την καταγωγή ή την οικονομική τους επιφάνεια.

Τέλος, θεωρούμε ελλιπή τα στοιχεία σχετικά με τη διάρθρωση και τον καταμερισμό του ενεργού πληθυσμού στους παραγωγικούς τομείς της οικονομίας, μιας και δεν παρέχονται για παράδειγμα στοιχεία για το πόσοι είναι αγρότες, πόσοι είναι κτηνοτρόφοι, πόσοι είναι έμποροι ή χτίστες ή πόσοι αλλοδαποί μετανάστες εμπλέκονται στην παραγωγική διαδικασία. Κατά τη γνώμη μας, στοιχεία σαν κι αυτά θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμα για κάθε μελετητή, αλλά πρωτίστως για την τοπική

αυτοδιοίκηση, η οποία αρχικά εντοπίζει τα προβλήματα και εν συνεχεία αναζητά λύσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΠΗΛΙΟΥ

Για την καλύτερη εποπτεία της περιοχής μελέτης, την αποτύπωση της υφιστάμενης κατάστασης και την απεικόνιση της πρότασης που καταρτίσαμε, προχωρήσαμε στη διαδικασία της αναπτυξιακής χαρτογράφησης του Δήμου Ζαγοράς.

Στον πρώτο χάρτη απεικονίζονται οι περιοχές Natura 2000 και οι βιότοποι Corine. Όπως έχουμε προαναφέρει ολόκληρο το Ανατολικό Πήλιο αποτελεί ένα ιδιαίτερα ευαίσθητο οικοσύστημα, το οποίο στο σύνολό του χρήζει μιας σημαίνουσας περιβαλλοντικής προστασίας. Η περιβαλλοντική προστασία αποτελεί ένα βασικό τομέα - κλειδί πάνω στον οποίο θα πρέπει να βασιστεί η επικείμενη πρόταση για μια βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη του Δήμου Ζαγοράς.

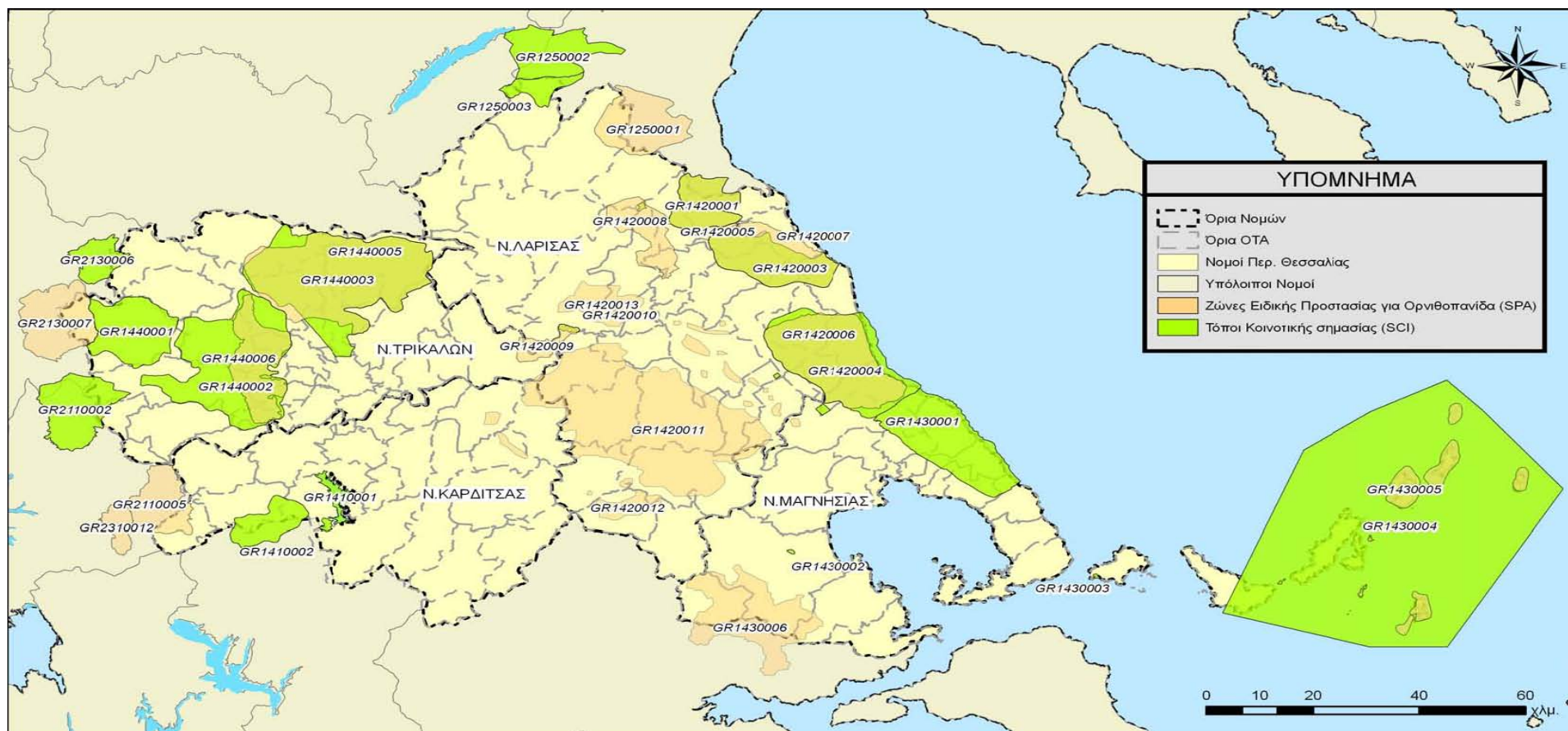
ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ

ΧΑΡΤΗΣ 1: ΒΙΟΤΟΠΟΙ CORINE ΣΤΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΠΗΛΙΟ

ΧΑΡΤΗΣ 2: ΒΙΟΤΟΠΟΙ NATURA ΣΤΟ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟ ΠΗΛΙΟ

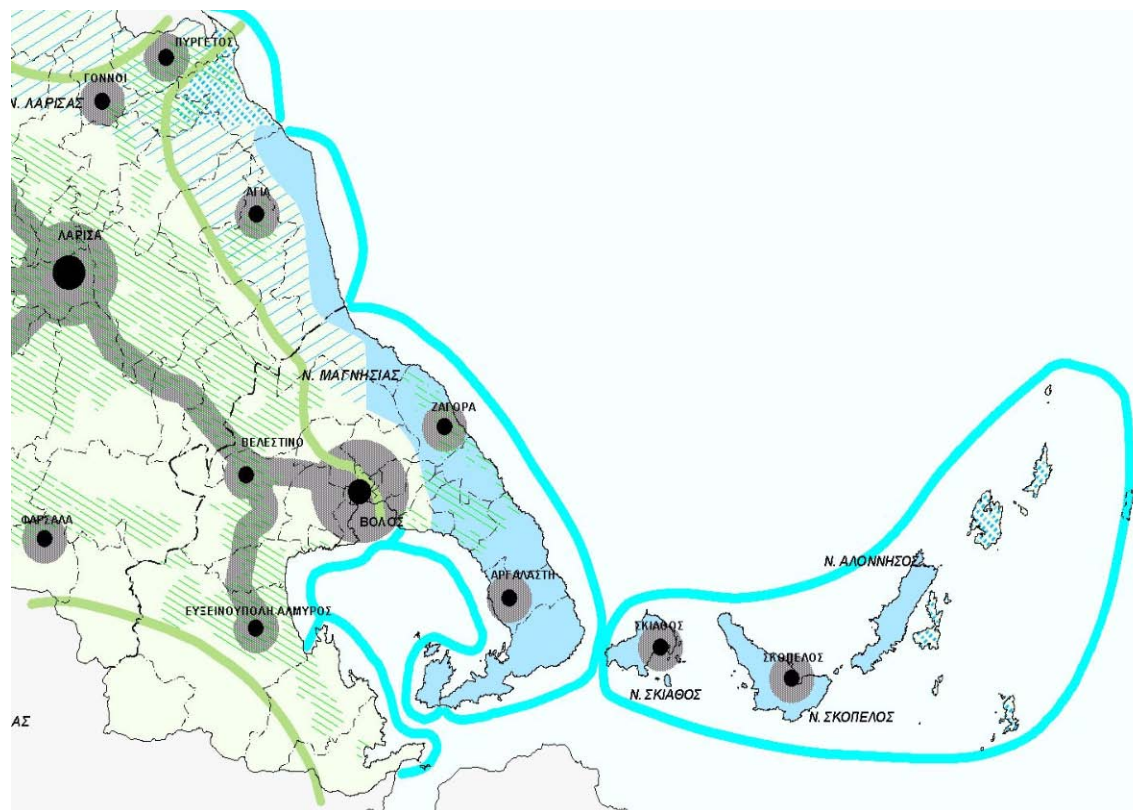

ΧΑΡΤΗΣ 3: ΠΕΡΙΟΧΕΣ ΤΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ «ΦΥΣΗ 2000», ΜΕ ΤΟΥΣ ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΟΥΣ ΚΩΔΙΚΟΥΣ ΤΟΥΣ

ΓΕΝΙΚΕΣ ΧΡΗΣΕΙΣ ΓΗΣ

ΧΑΡΤΗΣ 4

Στον τέταρτο χάρτη απεικονίζεται ένας άλλος τομέας, αυτός των γενικευμένων ζωνών χρήσεων γης. Η παρούσα χαρτογραφική αποτύπωση στηρίζεται αμιγώς σε ποιοτικά μεγέθη, μιας και τα δεδομένα που έχουμε για την περιοχή μελέτης στο συγκεκριμένο τομέα δεν είναι άκρως αξιόπιστα.

Πηγή: Στρατηγικό Σχέδιο Ανάπτυξης Νομού Μαγνησίας.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο τουρισμός αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους τομείς της οικονομικής και κοινωνικής δραστηριότητας. Συγκεκριμένα, ο τουρισμός είναι από οικονομικής άποψης αποτελεσματικός, αφού συμβάλλει στην αύξηση των κερδών από το συνάλλαγμα και το ισοζύγιο πληρωμών, ενισχύει την απασχόληση, ενώ παράλληλα προωθεί την ανάπτυξη των τοπικών οικονομιών και μάλιστα, ειδικά εκείνων που δεν έχουν άλλο παραγωγικό εισόδημα (νησιά, μειονεκτικές ορεινές περιοχές).

Από τη μεταπολεμική περίοδο και έπειτα παρατηρείται μία έντονη ανάπτυξη του τουριστικού φαινομένου παγκοσμίως. Η ανάπτυξη αυτή, που γρήγορα πήρε τη μορφή του μαζικού οργανωμένου τουρισμού, αρχικά επικεντρώθηκε στις παραθαλάσσιες περιοχές, ενώ τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρήθηκε η επέκτασή του και στις ορεινές περιοχές. Στον μαζικό τουρισμό κατατάσσονται τουριστικές δραστηριότητες που σχετίζονται με τις δυτικές ανέσεις και την ανάγκη του ατόμου για το εύπεπτο, που δεν είναι άλλες από τον ηλιοτροπικό τουρισμό και τον τουρισμό σε χειμερινά θέρετρα.

Ο μαζικός τουρισμός επέφερε μια σειρά από αρνητικές επιπτώσεις στους εκάστοτε τουριστικούς προορισμούς, αφού χαρακτηρίζεται από τη συγκέντρωση υποδομής και τουριστών στο χρόνο και το χώρο και παρουσιάζεται ως πιο επιθετικός απέναντι στους εγχώριους πλουτοπαραγωγικούς πόρους, αλλοιώνοντας το φυσικό και το δομημένο περιβάλλον, υποδαυλίζοντας τον ερωτισμό της τουριστικής διαδικασίας και προσβάλλοντας τα χρηστά ήθη των εγχώριων κοινωνιών.

Με την πάροδο των χρόνων το μοντέλο του μαζικού τουρισμού άρχισε να φθείρεται, καθώς στάθηκε αιτία για να προκληθούν σωρεία προβλημάτων κυρίως σε περιβαλλοντικό επίπεδο. Αν και πολλές χώρες προωθούν τον τουρισμό για τα θετικά αποτελέσματά του, αγνοούν το γεγονός ότι η βιομηχανία του τουρισμού πρέπει να αναπτυχθεί σύμφωνα με τα όρια και την τουριστική φέρουσα ικανότητα που έχει κάθε προορισμός. Γι' αυτό και κρίνεται επιβεβλημένη η αποθάρρυνση δραστηριοτήτων και επιχειρηματικών σχεδίων που οργανώνονται στα πλαίσια του μαζικού τουριστικού μοντέλου και η ενθάρρυνση αντίστοιχων ενεργειών που υλοποιούνται και λαμβάνουν χώρα σύμφωνα με τα όρια και την φέρουσα τουριστική ικανότητα - χωρητικότητα

που έχει κάθε προορισμός. Βέβαια, ο προσδιορισμός της φέρουσας τουριστικής ικανότητας δεν αποτελεί εύκολη υπόθεση, αλλά μια επίπονη διαδικασία καθώς εξαρτάται από πληθώρα παραγόντων, που διαφοροποιούνται κάθε φορά ανάλογα με την υπό μελέτη περίπτωση και απαιτούν μια πιο προσεχτική προσέγγιση. Παρόλα αυτά μπορεί να αποτελέσει ένα σημαντικό μεθοδολογικό εργαλείο τόσο στα πλαίσια άσκησης της κεντρικής πολιτικής όσο και στα πλαίσια υλοποίησης περιφερειακών και τοπικών σχεδίων για την αναπτυξιακή προοπτική μιας περιοχής. Η κατάλληλη χρήση και αξιοποίηση αυτού του εργαλείου θα επιτρέψει τον καθορισμό του βαθμού στροφής του τουριστικού μοντέλου προς μία περισσότερο ήπια και φιλική προς το περιβάλλον άποψη, όπου ο επισκέπτης συμμετέχει ενεργά προσπαθώντας και αυτός με την σειρά του να απολαύσει τις ωφέλειες μιας τέτοιας πρωτοβουλίας, συνεισφέροντας και αυτός στην διατήρηση του φυσικού και κοινωνικού περιβάλλοντος.

Όπως γίνεται κατανοητό ο τουρισμός οφείλει να απομακρύνεται από το μαζικό τουριστικό πρότυπο και να προσανατολίζεται σύμφωνα με τα πρότυπα μιας βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, η οποία βασίζεται στην διαχείριση όλων των πόρων με τέτοιο τρόπο, ώστε να είναι δυνατό να εκπληρώνονται τόσο οι οικονομικές, όσο οι κοινωνικές και αισθητικές ανάγκες, ενώ παράλληλα να διατηρείται η πολιτιστική ακεραιότητα, οι ουσιώδεις οικολογικές διαδικασίες και η βιοποικιλότητα. Επιπρόσθετα, η υιοθέτηση του βιώσιμου τουριστικού μοντέλου ισχυροποιεί την τοπική ανάπτυξη, ιδιαίτερα των αγροτικών περιοχών, προωθώντας την ενδογενή ανάπτυξη, λόγω του γεγονότος ότι ευνοείται η συμμετοχή των ντόπιων κατοίκων, με αποτέλεσμα να αυξάνεται η απασχόληση αλλά και τα τουριστικά οφέλη να μένουν στην περιοχή προς τέρψη των ντόπιων, ενισχύοντας την κοινωνική συνοχή. Επιτυγχάνοντας ενδογενή τουριστική ανάπτυξη μέσω της συμμετοχής του ντόπιου κοινωνικού συνόλου στην αναπτυξιακή διαδικασία, οι κάτοικοι μιας περιοχής έχουν τη δυνατότητα να προσδιορίσουν τη ζωή τους, σε μια κοινωνία που θέλουν να ζήσουν, διαμορφώνοντας τον τρόπο που θέλουν να την προωθήσουν. Αυτή η άποψη κρίνεται πολύ σημαντική γιατί περιλαμβάνει ακριβώς την έννοια της συμμετοχής του κατοίκου στην τοπική κοινωνία και στην ουσιαστική απολαβή κερδών από τον τομέα του τουρισμού. Με αυτόν τον τρόπο εξαλείφονται σημαντικά τυχόν κερδοσκοπικές τάσεις από εξωτερικούς παράγοντες και οι κάτοικοι μιας τουριστικής περιοχής καταλαβαίνουν ότι μπορούν να ζήσουν στον τόπο καταγωγής τους λαμβάνοντας οι ίδιοι θέση για τον βαθμό και τον χαρακτήρα της αναπτυξιακής προοπτικής του τόπου τους.

Τα τελευταία χρόνια η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη, αποτελεί το επίκεντρο του παγκόσμιου ενδιαφέροντος. Η ανάγκη του σύγχρονου τουρίστα για επαφή με τη φύση και ενεργό συμμετοχή σε διάφορες δραστηριότητες κατά τη διάρκεια των διακοπών του, επιβάλλουν τη στροφή του τουρισμού σε εναλλακτικές μορφές. Οι ορεινές αγροτικές περιοχές, οι οποίες διαθέτουν πληθώρα φυσικών, κοινωνικών και πολιτιστικών πόρων είναι κατάλληλες για την ανάπτυξη ενός τέτοιου μοντέλου, που προωθεί τις ήπιες μορφές τουρισμού. Μάλιστα, η ανάπτυξη του ορεινού τουρισμού πέρασε μέσα στην εξέλιξή του από 4 μοντέλα τουριστικής ανάπτυξης. Πλέον έχει επικρατήσει η ανάγκη για εφαρμογή του Τιρολέζικου προτύπου τουριστικής ανάπτυξης, το οποίο είναι προσανατολισμένο στον άξονα της αειφορίας και της ενδογενούς τοπικής ανάπτυξης. Με αυτό τον τρόπο επιτυγχάνεται η προστασία του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος και διατηρείται η κοινωνική, και πολιτιστική ισορροπία μεταξύ των τουριστών και του ντόπιου πληθυσμού.

Η Ελλάδα κατατάσσεται στις χώρες που το μεγαλύτερο μέρος τους καταλαμβάνουν ορεινοί όγκοι. Οι ορεινές περιοχές λόγω των ιδιαίτερων φυσικών και πολιτισμικών στοιχείων που παρουσιάζουν απαιτούν την ιδιαίτερη προσοχή της πολιτείας και την εφαρμογή ολοκληρωμένων σχεδίων ανάπτυξης με σκοπό την ανάδειξη και αξιοποίηση των τοπικών συγκριτικών πλεονεκτημάτων και την παράλληλη συμπληρωματική διασύνδεσή τους με τον ευρύτερο κοινωνικό – οικονομικό λειτουργικό χώρο. Λόγω της ορεινότητας του ελλαδικού χώρου, ο τουρισμός στις περιοχές αυτές μπορεί να βρει προσοδοφόρο έδαφος και μπορεί να αξιοποιηθεί πλήρως υπό το πρίσμα της βιώσιμης ανάπτυξης, προσδίδοντας ποικίλα οφέλη στην τοπική κοινωνία και παράλληλα προσδίδοντας ικανοποίηση στο σύγχρονο και ευαισθητοποιημένο πλέον τουρίστα. Αντίστοιχα παραδείγματα τόσο από τον ελληνικό χώρο όσο και από το εξωτερικό υποδηλώνουν ότι οι ορεινές μειονεκτικές περιοχές που αξιοποιήθηκαν τουριστικά στα πλαίσια μιας βιώσιμης πολιτικής και πρακτικής, σημείωσαν σημαντική οικονομική ανάπτυξη και ισχυροποίησαν τη θέση τους σε περιφερειακό επίπεδο, αποτελώντας πλέον τόπους φιλόξενους όχι μόνο για τους τουρίστες αλλά και για τους πολίτες που είτε επιζητούν να αλλάξουν τόπο κατοικίας (φυγή από αστικά μεγάλα κέντρα) είτε επιζητούν να επιστρέψουν στον τόπο καταγωγής τους, προς διασφάλισης μιας καλύτερης ποιότητας ζωής.

Βασίζόμενοι σε αυτό το μοντέλο τουριστικής ανάπτυξης επιδιώξαμε στην παρούσα διπλωματική εργασία να καταρτίσουμε ένα στρατηγικό πλαίσιο τουριστικής ανάπτυξης για το Δήμο Ζαγοράς.

Ο Δήμος Ζαγοράς γεωγραφικά, ιστορικά και πολιτισμικά είναι μία κατεξοχήν ορεινή περιοχή, συνδυάζοντας βέβαια και τη θάλασσα. Παρουσιάζει μεγάλη ποικιλομορφία ως προς τα φυσικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά και ως εκ τούτου αποτελεί αντικείμενο ιδιαίτερης μέριμνας και προστασίας. Όμως, ως ορεινή περιοχή αντιμετωπίζει προβλήματα, που επηρεάζουν τις δυνατότητες περαιτέρω ανάπτυξης των ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Λαμβάνοντας υπ' όψη τη δημογραφική παρακμή και το γεγονός ότι ο κλάδος του πρωτογενούς τομέα βρίσκεται σε στάσιμη προς φθίνουσα πορεία, γίνεται άμεσα αντιληπτό ότι η περιοχή μελέτης έχει υποπέσει σε κρίση και αναζητούνται εναλλακτικές λύσεις που θα βοηθήσουν στην τόνωση της τοπικής οικονομίας. Η πρόσφατη τουριστική ανάπτυξη σε αυτόν τον μέχρι πρότινος παρθένο προορισμό καθιστά φανερές τις αρνητικές της επιπτώσεις, μέσω του μετασχηματισμού της παραγωγικής βάσης και στροφής της προς τις τουριστικές δραστηριότητες και των περιβαλλοντικών και οικιστικών πιέσεων από την πληθώρα τουριστικών καταλυμάτων. Για να ενισχύσει τη θέση του αξιοποιώντας αξιόλογους ενδογενείς πόρους ανάπτυξης, ο συγκεκριμένος δήμος οφείλει να εκμεταλλευτεί όσες περισσότερες δυνατότητες και ευκαιρίες του προσφέρονται. Έτσι, ο τουρισμός και μάλιστα ο βιώσιμος τουρισμός μπορεί να αναδειχθεί σε ανταγωνιστικό πλεονέκτημα της εν λόγω περιοχής, γ' αυτό κρίνεται επιτακτική η προώθησή του.

Για την εκπόνηση της συγκεκριμένης διπλωματικής εργασίας πραγματοποιήθηκε πρωτογενής έρευνα, η οποία εστίασε στην περιοχή του δήμου Ζαγοράς και στις απόψεις των κατοίκων και επιχειρηματιών του τόπου, που εμπλέκονται άμεσα με τον τουρισμό. Σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας, ο πιο σημαντικός παράγοντας για την οικονομική ανάπτυξη του δήμου είναι ο τουρισμός και πιο συγκεκριμένα ο αγροτουρισμός, ο οποίος οφείλεται κατά κύριο λόγο στο πλούσιο φυσικό περιβάλλον της περιοχής μελέτης. Βέβαια από τις συζητήσεις με τους ντόπιους επιχειρηματίες διαφάνηκε καθαρά η πρόθεση αυτών για δημιουργία και άλλων επιπρόσθετων υποδομών για την φιλοξενία των επισκεπτών στην περιοχή. Ακόμα, στην περιοχή λαμβάνουν χώρα αρκετές πολιτιστικές εκδηλώσεις, κυρίως το καλοκαίρι και τις αργίες, οι οποίες ενισχύουν την τουριστική ζήτηση με εποχικό χαρακτήρα. Το γεγονός αυτό είναι ενθαρρυντικό, αλλά προβληματίζει η μικρής περιόδου εποχικότητα του τουριστικού φαινομένου (τουρισμός του Σαββατοκύριακου). Αυτό συνεπάγεται περιορισμό του τουριστικού εισοδήματος σε συγκεκριμένες τουριστικές περιόδους, γεγονός που ενδεχομένως ευνοεί κερδοσκοπικές δράσεις, η οποίες είναι αντίθετες με το πνεύμα του βιώσιμου τουρισμού και αποτελούν αρνητικό στοιχείο για την περαιτέρω προβολή του τόπου.

Επιπρόσθετα, από δειγματοληπτική έρευνα έχει προκύψει ότι ο τουρισμός αναπτύσσεται παράλληλα με την προώθηση της αγροτικής ανάπτυξης, η οποία επικεντρώνεται κυρίως στη γεωργία και την οινοποιεία, ενισχύοντας το εισόδημα των κατοίκων και αποτρέποντας το κύμα φυγής των νέων προς τα αστικά κέντρα. Αυτό αποδεικνύεται και από τις απαντήσεις των κατοίκων του δήμου, οι οποίοι θεωρούν σχεδόν κατά πλειοψηφία ότι ο τουριστικός τομέας αναπτύχθει σωστά και με σχέδιο θα αποτρέψει την φυγή των νέων από και επομένως θα ενισχυθεί ο στόχος της συγκράτησης αν όχι της αύξησης του πληθυσμού στο Δήμο Ζαγοράς.

Ως βασικός μας στόχος τέθηκε η ανάδειξη των ευεργετικών αποτελεσμάτων μιας βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης, μιας ανάπτυξης που δραστηριοποιείται ισόρροπα στην τοπική (κοινωνική, οικονομική, πολιτισμική και περιβαλλοντική) δομή της κάθε τουριστικής περιοχής, διαμορφώνοντας παράλληλα όρους (υπηρεσίες, υποδομές, τεχνογνωσία) για τη συνεχή ανατροφοδότησή της. Ο Δήμος Ζαγοράς αποτελεί έναν αντιπροσωπευτικό τουριστικό προορισμό της ελληνικής επικράτειας, όχι ιδιαίτερα κορεσμένο, στον οποίο καθίστανται εμφανείς οι δυσμενείς επιπτώσεις από την υφιστάμενη μονομερή τουριστική ανάπτυξη. Η ευθραυστότητα της περιοχής μελέτης, μιας περιοχής με αξιόλογα συγκριτικά πλεονεκτήματα, η οποία εκπορεύεται από τα ιδιαίτερα ενδογενή δομικά χαρακτηριστικά της, καθιστά ισχυρό το δέλεαρ για την κατάρτιση ενός στρατηγικού και κατευθυντήριου πλαισίου για την από δω και στο εξής βιώσιμη ανάπτυξη της περιοχής μελέτης.

Στα πλαίσια της παρούσας εργασίας πραγματοποιήθηκε και SWOT ανάλυση, από την οποία προέκυψε ότι η περιοχή του Δήμου Ζαγοράς παρά τις ενδογενείς αδυναμίες της (περιθωριοποίηση, εποχικότητα, γήρανση πληθυσμού, μικρό μέγεθος) και τις αναδυόμενες απειλές (ανταγωνιστικές τουριστικές περιοχές, εγκατάλειψη της παραγωγικής ηλικίας, αίσθημα αβεβαιότητας, άναρχη τουριστική ανάπτυξη), παρουσιάζει μια δυναμική πολύ σημαντική, αφού χαρακτηρίζεται ως μία περιοχή με πλούσιο φυσικό περιβάλλον και με σημαντική πολιτιστική κληρονομιά. Με την εκμετάλλευση ευκαιριών που προσφέρουν διάφορα αναπτυξιακά προγράμματα στην περιοχή μελέτης και με την στροφή των επενδυτών προς ήπιες μορφές τουρισμού διαφαίνεται ότι η τουριστική ανάπτυξη του Δήμου Ζαγοράς θα είναι ευοίωνη και βιώσιμη. Αυτό σημαίνει ότι η περιοχή μελέτης μπορεί να αποτελέσει πρόσφορο έδαφος για την ικανοποίηση του σύγχρονου τουρίστα, ο οποίος επιζητά βιώσιμο τουρισμό υψηλής ποιότητας και είναι πλέον πρόθυμος να καταβάλλει υψηλό αντίτιμο για να τον αποκτήσει.

Το αναπτυξιακό μας όραμα για την περιοχή μελέτης, οι στρατηγικοί στόχοι, οι άξονες προτεραιότητας και οι στόχοι των αξόνων παρουσιάζονται συνοπτικά στον πίνακα που ακολουθεί.

Τέλος, κρίνουμε σκόπιμο να αναφέρουμε πως το μεθοδολογικό πλαίσιο, πάνω στο οποίο επιλέξαμε να δομήσουμε την παρούσα εργασία, μας οδήγησε στην επαλήθευση των αρχικών μας υποθέσεων εργασίας. Όντως, η βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη μπορεί να αποτελέσει μοχλό ουσιαστικής ανάπτυξης, χωρίς να διαταράξει ευαίσθητες ισορροπίες (οικονομία – κοινωνία - περιβάλλον), όπως αυτή που επικρατεί στον υπό μελέτη δήμο και να οδηγήσει στην αξιοποίηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων και όχι στην απομύζησή τους (υπερεκμετάλλευση φυσικών πόρων, ανθρώπινου δυναμικού, αυθαίρετη δόμηση κλπ.).

Η άποψη αυτή, μια άποψη η οποία δεν αντιμετωπίζει την τουριστική δραστηριότητα ως μονοδιάστατη και αμιγούς οικονομικής μεγέθυνσης έκφραση, διαπνέει στη βάση του το προαναφερθέν στρατηγικό πλαίσιο, ένα πλαίσιο το οποίο αν εφαρμοστεί σίγουρα θα επαναφέρει την διαταραγμένη ισορροπία του Δήμου Ζαγοράς και θα αποτελέσει τη βάση για την αρμονική - βιώσιμη εξέλιξη της περιοχής μελέτης.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

1) ΧΡΗΣΙΜΟΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΙ ΟΡΟΙ

Είναι απαραίτητο να γίνουν στο σημείο αυτό ορισμένες διευκρινίσεις όρων που έχουν εισέλθει στην διάλεκτο όσων ασχολούνται με το τουρισμό και που θα χρησιμοποιηθούν στη συνέχεια.

Ο χαρακτηρισμός **Ήπιες** προσδιορίζει τις μορφές εκείνες του τουρισμού των οποίων οι αρνητικές επιπτώσεις και ιδιαίτερα οι περιβαλλοντικές είναι περιορισμένες.

Τουρισμός Υπαίθρου είναι η μορφή τουρισμού, που οφείλεται στο ενδιαφέρον του κατοίκου της πόλης να γνωρίσει ή να ξανασυνδεθεί με αξίες που χαρακτηρίζουν το συγκεκριμένο χώρο όπως:

- Το μικρό μέγεθος των οικισμών και η μικρή συγκέντρωση ανθρώπων που γρήγορα γίνονται οικείοι.
- Η ποικιλομορφία του τοπίου.
- Οι παραδοσιακές μορφές οργάνωσης της οικονομίας και της κοινωνίας.
- Η άμεση σύνδεση των καθημερινών δραστηριοτήτων με τις εποχές του χρόνου, τις ώρες της ημέρας, τις καιρικές και τις κλιματολογικές συνθήκες, τα χαρακτηριστικά του εδάφους και γενικότερα με το περιβάλλον.
- Η πολιτιστική κληρονομιά, δηλαδή η αποτύπωση της ιστορικής διαδρομής μιας συγκεκριμένης περιοχής στο φυσικό και δομημένο περιβάλλον, στη τροφή, στα τραγούδια, στα ρούχα, στη διασκέδαση των κατοίκων της.
- Η αυθεντικότητα των γεύσεων, των ήχων, των οσμών και της επικοινωνίας με τους άλλους ανθρώπους.

Αγροτουρισμός, είναι η ειδική μορφή τουρισμού υπαίθρου στην οποία οι προσφέροντες τις υπηρεσίες ύπνου, εστίασης και αναψυχής είναι κατ' επάγγελμα (όχι υποχρεωτικά κύριο) αγρότες. Οι υπηρεσίες αυτές μπορεί να παρέχονται είτε μέσα στη αγροτική εκμετάλλευση είτε όχι.

Τέλος **Τοπική ή Ενδογενής Ανάπτυξη** είναι η μορφή εκείνη της ανάπτυξης που έχει ως κύριο στόχο την αξιοποίηση τοπικών πόρων (φυσικών, πολιτιστικών, ανθρώπινων), που μέχρι τώρα μένουν αχρησιμοποίητοι, με βάση τη κινητοποίηση του τοπικού ανθρώπινου δυναμικού (αιρετών, πολιτών, επαγγελματιών φορέων και οργανώσεων, συνεταιρισμών, συλλόγων).

Για την επίτευξη των όσων αναφέρθηκαν προηγούμενα είναι απαραίτητη η δημιουργία νέων ολοκληρωμένων τουριστικών προϊόντων βασισμένων στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της περιοχής που να ανταποκρίνονται στη ζήτηση συγκεκριμένων τμημάτων της εγχώριας αγοράς τουρισμού.

Η έννοια του **Ολοκληρωμένου Προϊόντος** έρχεται σε αντιδιαστολή με τη συνήθη πρακτική των μεμονωμένων και ασύνδετων δράσεων προσφοράς υπηρεσιών με πχ. την αύξηση του αριθμού των καταλυμάτων, τη παροχή βασικών υπηρεσιών όπως εστίασης και μεταφοράς, τη δημιουργία βασικών υποδομών, την ανάδειξη «σημαντικών» μνημείων και «μοναδικής» φύσης όπως την αντιλαμβάνονται οι κάτοικοι της περιοχής, την έκδοση πληροφοριακών εντύπων. Τα παραπάνω αν και αναγκαία, δεν είναι σήμερα με δεδομένο τον υψηλό ανταγωνισμό, επαρκή για να προσελκύσουν τουρίστες και να δημιουργήσουν κέρδη και γενικότερα μια αναπτυξιακή προοπτική. Για να αποφευχθεί όσο είναι δυνατό ο κίνδυνος της απογοήτευσης και της αποτυχίας, χρειάζεται να διαμορφωθούν ένα ή περισσότερα προϊόντα και να γίνει επεξεργασία εμπορικής στρατηγικής για τη διάθεση τους στην αγορά.

Το **Τουριστικό Προϊόν** θα πρέπει να είναι ένα οργανωμένο σύνολο υπηρεσιών που θα προσφέρεται είτε με μία ενιαία τιμή (τουριστικό πακέτο), είτε ως μία ποικιλία διαφορετικών υπηρεσιών από τις οποίες ο επισκέπτης θα πραγματοποιεί τις επιλογές του σύμφωνα με τα ιδιαίτερα ενδιαφέροντα του.

Το προσφερόμενο τουριστικό προϊόν θα πρέπει:

- Να είναι πρωτότυπο που να το ξεχωρίζει από άλλα παρεμφερή τουριστικά προϊόντα που αναπτύσσονται σε ανταγωνιστικές περιοχές και που να συνοδεύεται από κατάλληλη πολιτική προβολής.
- Να έχει διαμορφωθεί με βάση τη πελατεία στην οποία απευθύνεται.
- Να βασίζεται σε μια εικόνα, προϋπάρχουσα, στηριγμένη συνήθως στις φυσικές και πολιτιστικές ιδιαιτερότητες της περιοχής, που μπορεί εύκολα να γίνεται αντιληπτή από τους τουρίστες και να ανταποκρίνεται στις τρέχουσες συνθήκες ζήτησης.
- Να στηρίζεται σε συγκεκριμένη εμπορική στρατηγική που δημιουργεί στον τουρίστα - καταναλωτή την επιθυμία να εκπληρώσει ένα όνειρο του. Η δημιουργία ενός ιδιαίτερου δικτύου τακτικής πελατείας, αποτελεί συχνά μία από τις στρατηγικές, που βασίζεται στην ανανέωση των δραστηριοτήτων.
- Να εστιάζεται στην ανάδειξη του ή των σημαντικών πόρων της περιοχής που θα αποτελέσει το πόλο έλξης επισκεπτών.
- Να διαθέτει βασικές υπηρεσίες ποιότητας, όπως πχ. κατάλυμα σε αγροτική κατοικία που να έχει κάποιο επίπεδο και διατροφή με αγροτικά προϊόντα που να προέρχονται από την ίδια την αγροτική εκμετάλλευση ή από γειτονικές. Να σημειωθεί εδώ ότι δεν πρέπει να συγχέεται η ποιότητα και η αυθεντικότητα των προσφερόμενων προϊόντων και των υπηρεσιών (π.χ. θερμή αλλά ανεπιτήδευτη υποδοχή) με τη πολυτέλεια και τον τυποποιημένο επαγγελματισμό των κλασικών μονάδων μαζικού τουρισμού.
- Να οργανώνει σειρά δραστηριοτήτων όπως εκπαιδευτικών, αθλητικών, ψυχαγωγικών και πολιτιστικών, με την ευρεία έννοια των όρων, όπως πχ. οργανωμένες διαδρομές για περιπατητές με στόχο τη γνωριμία με τη φύση, άλογα, ποδήλατα για την ανακάλυψη της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς, πολιτιστικές εκδηλώσεις που να συνδέονται με τα σημαντικότερα μνημεία, τα ήθη και τα έθιμα της περιοχής, ανακάλυψη νέων γεύσεων, καλλιτεχνικές δραστηριότητες με άμεση εμπλοκή των τουριστών κλπ ανάλογα με τις

ιδιαιτερότητες του συγκεκριμένου χώρου. Η ποικιλία των δραστηριοτήτων είναι απαραίτητη τόσο για τη προσέλκυση τουριστών με διαφορετικά ενδιαφέροντα, όσο και για την επιμήκυνση της παραμονής τους στη περιοχή.

- Να διαθέτει σειρά υποδομών και υπηρεσιών υποστήριξης όπως οργανωμένους χώρους υποδοχής τουριστών και παροχής πληροφοριών, ωράρια λειτουργίας που να εξυπηρετούν τους επισκέπτες, δημόσια τηλέφωνα, επαρκή και ευδιάκριτη σήμανση, μικρά μουσεία-εκθέσεις που να αναφέρονται στη περιοχή και τα βασικά χαρακτηριστικά, καταστήματα με αυθεντικά ενθύμια της περιοχής, οργανωμένες επισκέψεις στη φύση, σε πολιτιστικούς χώρους και σε χώρους παραγωγής, σταθμούς δημιουργικής απασχόλησης των παιδιών, κατάλληλα εκπαιδευμένο ανθρώπινο δυναμικό κλπ.
- Να εξασφαλίζει την ενεργή συμμετοχή των κατοίκων της περιοχής, δεδομένης της φύσης του τουριστικού προϊόντος. Αντίθετα η παθητική και πολύ περισσότερο η αρνητική στάση των κατοίκων έναντι των τουριστών, που εκφράζεται με αντίθεση στην υιοθέτηση ελάχιστων κανόνων δόμησης εμποδίζοντας τη δημιουργία ή τη διατήρηση ενός αξιόλογου - ελκυστικού οικιστικού συνόλου, με απροθυμία παροχής πληροφοριών, με διάθεση εξαπάτησης τους, με άρνηση συμμετοχής στα δρώμενα κλπ, δημιουργεί αρνητικό κλίμα που εμποδίζει τη τουριστική ανάπτυξη.
- Να οργανώσει τον φορέα μελέτης και υλοποίησης των παρεμβάσεων καθώς και συνεχούς παρακολούθησης, βελτίωσης, προβολής και προσαρμογής του προϊόντος ώστε να εναρμονίζεται στις συνεχώς μεταβαλλόμενες απαιτήσεις της ζήτησης. Ο φορέας αυτός θα πρέπει να διαθέτει έναν σύμβουλο ανάπτυξης (animator) που θα έχει ως έργο κατ' αρχήν, την εφαρμογή του τοπικού σχεδίου δράσης και στη συνέχεια τον εμπλουτισμό αλλά και την συνεχή εξέλιξη του τουριστικού προϊόντος, μέσα στη λογική της συνολικής ανάπτυξης της περιοχής.

Όλα τα παραπάνω είναι απαραίτητα για τη προσέλκυση ικανού αριθμού τουριστών που να δικαιολογεί τις επενδύσεις που θα γίνουν, τόσο από τους ιδιώτες, όσο και από το δημόσιο.

Ο αγροτουρισμός αποτελεί μόνο μία από τις συνιστώσες της αγροτικής ανάπτυξης και αφορά μόνο τους κατά κύριο ή συμπληρωματικό επάγγελμα αγρότες, μόνιμους κατοίκους της περιοχής. Οι δράσεις αυτές μπορούν όμως να αποτελέσουν την αφορμή για την έναρξη μιας αναπτυξιακής διαδικασίας που στηρίζεται στην αξιοποίηση των τοπικών πόρων από το τοπικό ανθρώπινο δυναμικό.

2) ΤΡΙΠΤΥΧΟ ΑΕΙΦΟΡΟΥ ΧΩΡΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Εικόνα 1: Το τρίπτυχο της Ευρωπαϊκής πολιτικής: Οικονομική, Κοινωνική και Χωρική Συνοχή ως ο κοινός στόχος του χωρικού σχεδιασμού.

Πηγή: ΥΠΕΧΩΔΕ, στο: http://www.minenv.gr/1/12/123/12306/geniko_pl_1_2.pdf.

3) ΠΕΡΙΠΑΤΗΤΙΚΑ ΜΟΝΟΠΑΤΙΑ ΜΕΓΑΛΩΝ ΔΙΑΔΡΟΜΩΝ

Χάρτης 1: Ευρωπαϊκό Μονοπάτι Μεγάλων Διαδρομών E4.

Πηγή: Oreivatein 1997 – 2001 στο: <http://www.oreivatein.com>.

Το ευρωπαϊκό μονοπάτι E4, ξεκινά από το Γιβραλτάρ και καταλήγει στο Γύθειο.

Χάρτης 2: Ευρωπαϊκό Μονοπάτι Μεγάλων Διαδρομών E6.

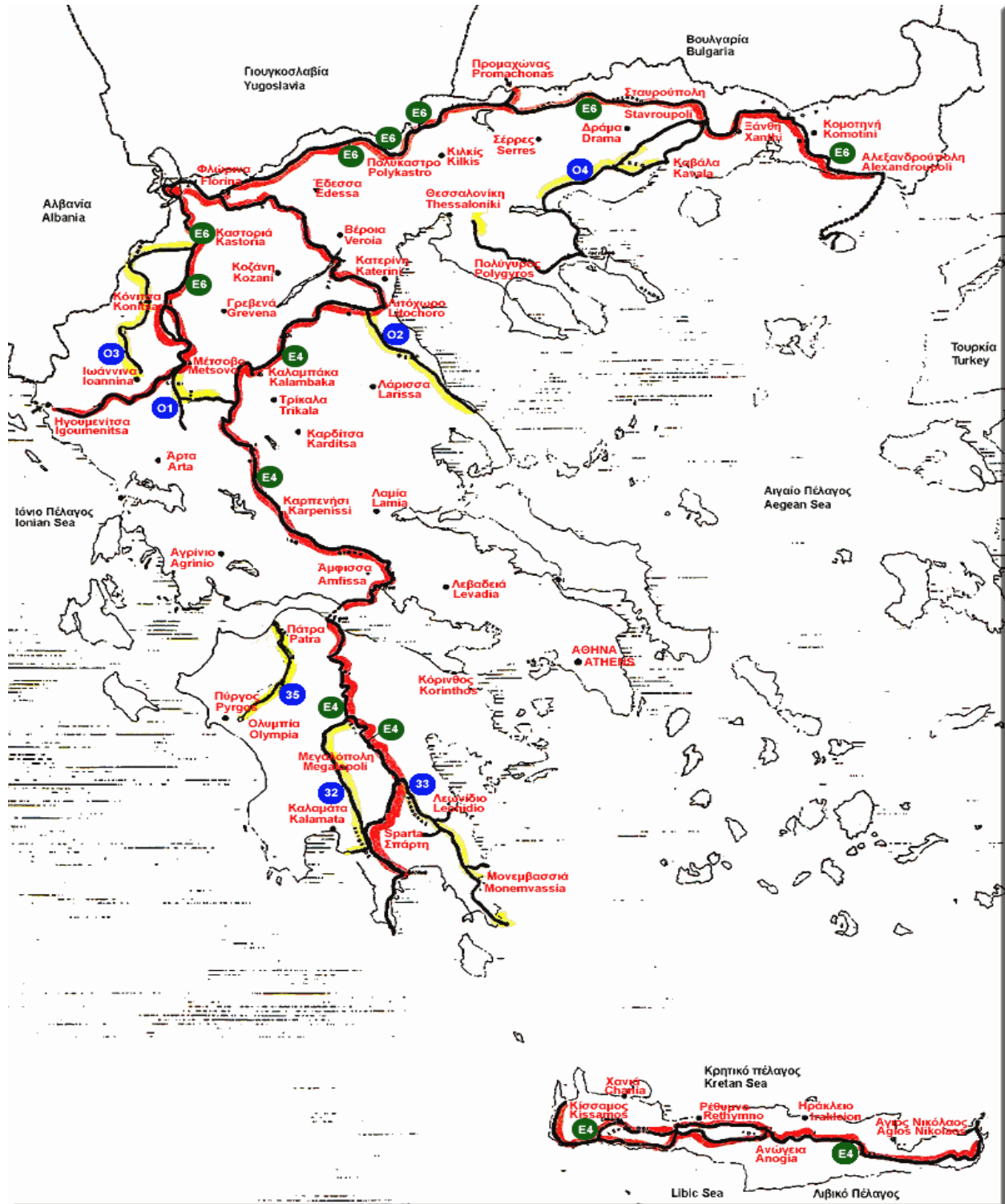

Πηγή: Oreivatein 1997 – 2001 στο: <http://www.oreivatein.com>.

Στον δεύτερο χάρτη παρουσιάζεται ολόκληρο το Μονοπάτι μεγάλων διαδρομών E6. Το Ελληνικό κομμάτι του ξεκινά από την Ηγουμενίτσα και καταλήγει στην Αλεξανδρούπολη. Το μήκος του Ελληνικού τμήματος είναι 1000 χιλιόμετρα.

4) ΜΟΝΟΠΑΤΙΑ E4 E6 & O

Χάρτης 3: Χάρτης Ελλάδας – Όλα τα Μονοπάτια.

Πηγή: Oreivatein 1997 – 2001 στο: <http://www.oreivatein.com>.

Παρότι έγιναν προσπάθειες να χαρτογραφηθούν τα μονοπάτια των Ευρωπαϊκών μεγάλων διαδρομών με τον καλύτερο τρόπο, δεν ήταν δυνατόν να δειχθούν όλες οι ομορφιές και η ποικιλομορφία του ελληνικού τοπίου στον περιπατητή. Έτσι, σημειώθηκαν επτά (7) επιπρόσθετα μονοπάτια μεγάλων διαδρομών, τέσσερα (4) στην Βόρεια Ελλάδα και την Θεσσαλία, και τρία (3) στην Πελοπόννησο, τα οποία συμπληρώνουν τα Ευρωπαϊκά μονοπάτια και σχηματίζουν ένα δίκτυο περιπατητικών μονοπατιών. Αυτό το δίκτυο επιτρέπει στον περιπατητή να εγκαταλείψει τα Ευρωπαϊκά μονοπάτια σε συγκεκριμένες θέσεις και να συνεχίσει την πορεία του στα Εθνικά.

Το Μονοπάτι Νο 01 στην βόρεια Ελλάδα δίνει στον περιπατητή την δυνατότητα να περπατήσει από το Μέτσοβο (Ε6) της Ηπείρου, πάνω στα βουνά Περιστερί (2295 μ.) και Κακαρδίτσα (2429 μ.), μέχρι το Γαρδίκι της Θεσσαλίας, και να συναντήσει το Ε4 στην Ελάτη.

Το Μονοπάτι Νο 03 επιτρέπει στον περιπατητή να πορευτεί από τα Ιωάννινα (Ε6) πάνω στα βουνά Μιτσικέλι (1810 μ.) και στα χωριά Κήποι και Μονοδέντρι μέχρι το Φαράγγι του Βίκου (4 ώρες) και κατόπιν, σε μία πορεία 6 ημερών, να ανεβεί στα βουνά Τύμφη (2497 μ.), Σμόλικα (2637 μ.) και Γράμμο (2520 μ.), κοντά στα Αλβανικά σύνορα, οπότε συναντά πάλι το Ε6 στο Νεστόριο.

Το **Μονοπάτι Νο 02** συνδέει τον Όλυμπο με το Πήλιο. Ο περιπατητής αφήνει το άγριο τοπίο του Ολύμπου (Ε4) και κατεβαίνει στην πεδιάδα της Θεσσαλίας, αναρριχάται στην απέναντι Όσσα (1978 μ.) και κατόπιν, σε μια πορεία 4 ημερών, φθάνει μέσα από ένα ωραίο τοπίο στις ακτές του Αιγαίου Πελάγους, στους πρόποδες του Πηλίου.

Η σηματοδότηση του μονοπατιού 04 δεν έχει συμπληρωθεί. Προγραμματίστηκε να αποτελεί το νότιο κλάδο του Ευρωπαϊκού μονοπατιού Ε6, που θα ένωνε την Θεσσαλονίκη με την Ξάνθη στην Θράκη, περνώντας από την χερσόνησο της Χαλκιδικής. Το μόνο τμήμα του μονοπατιού, που έχει σηματοδοτηθεί, είναι το τμήμα από την Αμφίπολη (αρχαιολογικός χώρος), πάνω από το Παγγαίο, με την έξοχη θέα του προς την θάλασσα και την πεδιάδα των Φιλίππων, μέχρι να χωριά Νικήσιανη και Ελευθερούπολη.

Στην Πελοπόννησο, το μονοπάτι 31 συνδέει την Πάτρα με την μικρή πόλη της αρχαίας Ολυμπίας. Από την πόλη, όπου φθάνει το φέρρυ μπότ από την Ιταλία, ο περιπατητής μπορεί να

πορευτεί στο όμορφο τοπίο και να φθάσει, μετά από 5 μέρες, στην αρχαία Ολυμπία. Η Πελοπόννησος, γεωγραφικό νησί στην ουσία, διαθέτει πολλά αρχαιολογικά σημεία. Ότι δεν μπορεί να προσφέρει το Ε4 στον περιπατητή, το προσφέρουν τα δύο συμπληρωματικά Εθνικά μονοπάτια 32 και 33.

Το Μονοπάτι 32 ξεκινά από την Βυτίνα (Ε4) και παρέχει στον περιπατητή την δυνατότητα να περάσει κατεβαίνοντας το πράσινο φαράγγι του Λούσιου και να επισκεφτεί δύο παλαιά μοναστήρια, να περπατήσει στις πλαγιές του υψηλότερου βουνού της Πελοποννήσου, του Ταΰγετου (2407 μ.), γνωστού από την αρχαιότητα, και να κατεβεί μέσω του φαραγγιού του Βίρου (8-10 ώρες πορεία) στην ακτή της θάλασσας της Καρδαμύλης, στον Μεσσηνιακό Κόλπο.

Το Μονοπάτι 33 ξεκινά στο χωριό Άγιος Πέτρος (Ε4), διατρέχει τις ανατολικές πλαγιές και την κορφή του Πάρωνα (1936 μ.) και κατεβαίνει μέχρι τον φάρο του Ακρωτηρίου Μαλέα.

5) ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΜΟΝΟΠΑΤΙΟΥ Ε4

Χάρτης 5: Διαδρομή Μονοπατιού Ε4

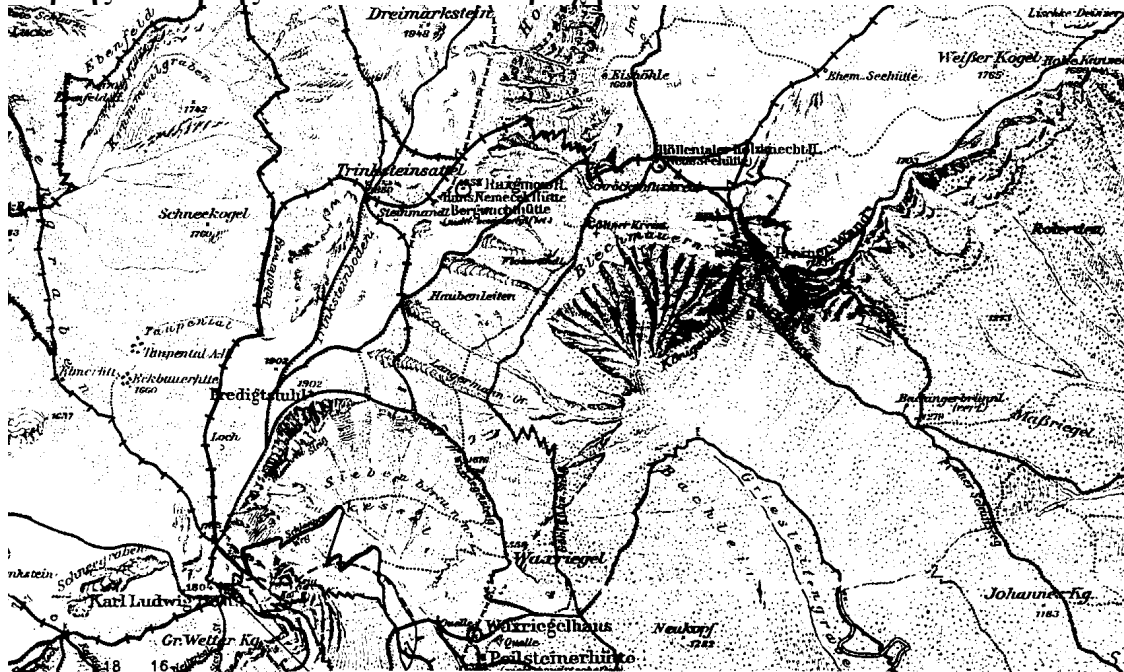

Πηγή: Oreivatein 1997 – 2001 στο: <http://www.oreivatein.com>.

6) ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ TREKKING & HIKING ΕΚΤΟΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

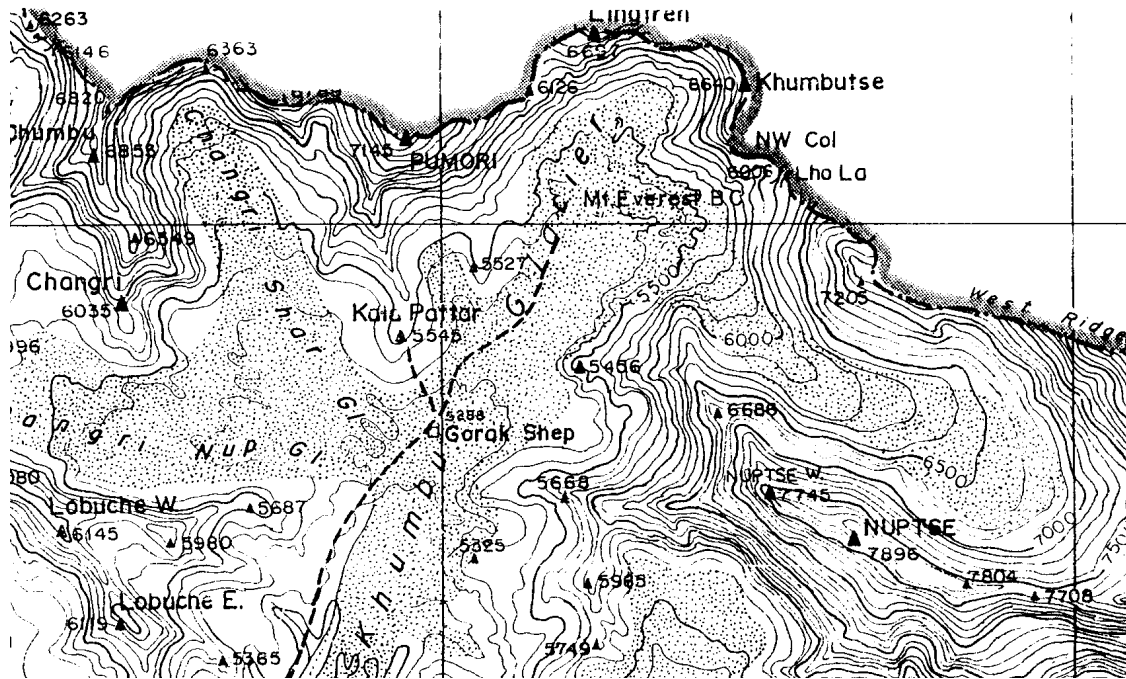
Οι φορείς που παρέχουν υπηρεσίες trekking μπορεί να είναι, εκτός από ιδιωτικές επιχειρήσεις, εθνικοί οργανισμοί ή ιδιωτικοί σύλλογοι, κυρίως ορειβατικοί. Όλοι αυτοί κατά την άσκηση των δραστηριοτήτων τους χρησιμοποιούν χάρτες και μερικές φορές παράγουν χάρτες προσαρμοσμένους στις ιδιαίτερες απαιτήσεις τους. Στους χάρτες αυτής της κατηγορίας σημειώνονται πάντοτε οι πεζοπορικές διαδρομές - μονοπάτια. Οι χάρτες που χρησιμοποιούνται προέρχονται συνήθως από τη βασική χαρτογραφική υποδομή κάθε χώρας, είναι διαφόρων κλιμάκων και απεικονίζουν με διάφορους τρόπους τα ειδικά γεωγραφικά χαρακτηριστικά, όπως π.χ. παγετώνες και πρηνή με μεγάλη κλίση που είναι βατά μόνο με αναρρίχηση. Γενικά στους χάρτες αυτούς συναντάται μια μεγάλη ποικιλία χαρτογραφικών συμβόλων, αλλά και μεγάλη ποικιλία στους τρόπους απεικόνισης των γραμμών των μονοπατιών. Στις εικόνες 6 και 7 φαίνονται ενδεικτικά τμήματα χαρτών που χρησιμοποιούνται για δραστηριότητες trekking και hiking στις Άλπεις και στα Ιμαλάια.

Χάρτης 6: Χάρτης Μονοπατιών σε Περιογή των Άλπεων.

Πηγή: Oreivatein 1997 – 2001 στο: <http://www.oreivatein.com>.

Χάρτης 7: Χάρτης Μονοπατιών σε Περιοχή των Ιμαλαΐων.

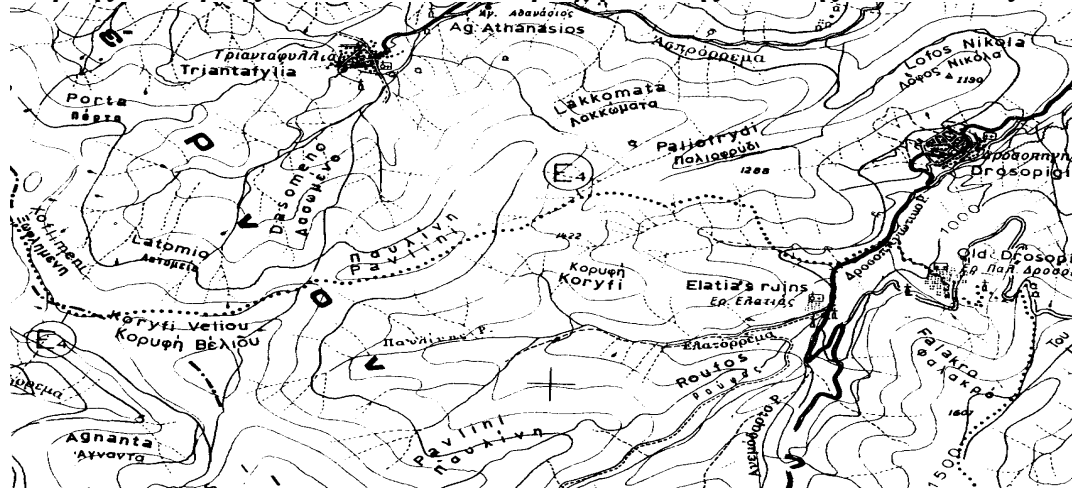

Πηγή: Oreivatein 1997 – 2001 στο: <http://www.oreivatein.com>.

7) ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ TREKKING & HIKING ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Στον ελληνικό χώρο, οι χάρτες πεζοπορικών διαδρομών που χρησιμοποιούνται από ορειβατικούς συλλόγους, γραφεία trekking (στα οποία τη διαδρομή γνωρίζει έμπειρος οδηγός βουνού) και από έμπειρους ορειβάτες ή περιπατητές προέρχονται από υπόβαθρα της Γεωγραφικής Υπηρεσίας Στρατού, Γ.Υ.Σ. και πολλοί έχουν δημοσιευθεί σε ορειβατικά περιοδικά (βλ. εικόνα 8). Τελευταία γίνονται και εκδοτικές προσπάθειες με τη χρήση Γεωγραφικών Συστημάτων Πληροφοριών, GIS (πάλι πάνω στα ίδια υπόβαθρα), όπου χρησιμοποιούνται διάφορες δυνατότητες του λογισμικού για την παραγωγή χαρτών με σύμβολα και εικονίδια για την απεικόνιση των μονοπατιών και άλλων πληροφοριών έτσι, ώστε να αποδίδεται ένα πληρέστερο οπτικό και λειτουργικό αποτέλεσμα (βλ. εικόνα 9).

Χάρτης 7: Χάρτης Μονοπατιών σε Περιοχή των της Δυτικής Μακεδονίας.

Πηγή: Ο χάρτης είναι αντίγραφο του αντίστοιχου Φ.Χ. της Γ.Υ.Σ., κλίμακας 1:50.000.

Χάρτης 7: Χάρτης Μονοπατιών σε Περιοχή του Ολύμπου.

Πηγή: Ο χάρτης βασίζεται στο αντίστοιχο Φ.Χ. της Γ.Υ.Σ., κλίμακας 1:50.000.

8) ΣΧΟΛΕΙΟ ΤΟΥ ΡΗΓΑ ΦΕΡΑΙΟΥ

Εικόνα 2: Είσοδος Σχολείου Ρήγα Φεραίου.

Πηγή: Προσωπική συλλογή.

Εικόνα 3: Εσωτερικό Σχολείου Ρήγα Φεραίου.

Πηγή: Προσωπική συλλογή.

Εικόνα 4: Εξωτερικό Σχολείου Ρήγα Φεραίου.

Πηγή: Προσωπική συλλογή.

9) ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΖΑΓΟΡΑΣ

Εικόνα 5: Δημόσια Βιβλιοθήκη Ζαγοράς.

Πηγή: Προσωπική συλλογή.

Εικόνα 6: Δημόσια Βιβλιοθήκη Ζαγοράς (1).

Πηγή: Προσωπική συλλογή.

Εικόνα 7: Χειρόγραφο ο Πορτολάνος.

Πηγή: [http://www.libver.gr:4610/\(FE7C2AFF3E479468A52F6843859FEC2EC6F7A63E313EB1C0\)/ccHome.asp](http://www.libver.gr:4610/(FE7C2AFF3E479468A52F6843859FEC2EC6F7A63E313EB1C0)/ccHome.asp).

10) ΚΗΡΥΓΜΕΝΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΔΗΜΟΥ ΖΑΓΟΡΑΣ²⁷⁸

ΚΡΗΝΕΣ

Α) Σύμφωνα με την Υ.Α. και το αντίστοιχο Φ.Ε.Κ.: ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/31946/2155/26-8-1986 - ΦΕΚ 733/Β/29-10-1986,

Χαρακτηρίζουμε ως ιστορικά διατηρητέα μνημεία, που χρειάζονται ειδική κρατική προστασία, σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν. 1469/50, τις τέσσερις (4) κρήνες (κρήνη Σεβαστούς, κρήνη στην πλατεία Περαχώρας, κρήνη Κασσαβετίου Παρθεναγωγείου, κρήνη Χρυσοχόου) στη Ζαγορά Πηλίου, γιατί αποτελούν σημεία αναφοράς στις ιστορικές μνήμες των κατοίκων της περιοχής και έχουν αξιόλογα στοιχεία για τη μελέτη της εξέλιξης της αρχιτεκτονικής στο Πήλιο.

1. Κρήνη Σεβαστούς: Βρίσκεται στην Περαχώρα της Ζαγοράς. Πρόκειται για λιθόκτιστη κατασκευή, με τετράγωνη κάτοψη, που στεγάζεται με τετρακλινή ξύλινη στέγη και σχιστολιθικές πλάκες. Αποτελείται από ένα λιθόκτιστο τοίχο πάνω στον οποίο πατά μία πλευρά της στέγης, ενώ η απέναντί της πατά σε δύο κολώνες με τετράγωνα βάσεις και κιονόκρανα. Η πλάτη της βρύσης χωρίζεται σε τρία μέρη εκ των οποίων το μεσαίο δημιουργεί εσοχή, όπου βρίσκεται και η χούφτα που τρέχει το νερό.

2. Κρήνη στην πλατεία Περαχώρας Ζαγοράς: Στην Πλατεία της Περαχώρας πλάι στην εκκλησία βρίσκεται η κεντρική βρύση της συνοικίας. Πρόκειται για λιθόκτιστη κατασκευή με τετράγωνη συμπαγή κάτοψη η οποία εξωτερικά είναι υπενδεδυμένη με λίθινα αρχιτεκτονικά μέλη κατά τα νεοκλασικά πρότυπα, όπως παραστάδες, επιστήλια, γείσα, αετώματα κλπ. Κτίστηκε το 1822, σύμφωνα με τη χρονολογία που είναι χαραγμένη στο κέντρο του ανατολικού αετώματος μέσα σε δάφνινο στεφάνι.

3. Κρήνη Κασσαβετίου Παρθεναγωγείου: Κτίστηκε τον Ιούλιο του 1869 από τον αρχιτέκτονα Ιωάννη Αλεξίου, με δαπάνη του Κασσαβετίου Παρθεναγωγείου. Έχει τετράγωνη κάτοψη, η οποία διαμορφώνεται από ένα λιθόκτιστο τοίχο σε σχήμα «Π», ο οποίος λειτουργεί και ως τοίχος αντιστήριξης. Ο χώρος της κυρίας βρύσης διαμορφώνεται σε εσοχή από δύο

²⁷⁸ Διαθέσιμο στο: <http://listedmonuments.culture.gr>.

λίθινες παραστάδες που στηρίζουν το λίθινο επιστήλιο. Στα δεξιά και αριστερά της βρύσης υπάρχουν δύο μικρές κόγχες για να ακουμπούν μικροαντικείμενα και κάτω χαμηλά δυο πεζούλια για να ξεκουράζονται οι περαστικοί.

4. Κρήνη Χρυσοχόου: Κτίστηκε το 1853. Είναι σκεπαστή, λιθόκτιστη και στεγασμένη με ξύλινη στέγη και σχιστολιθικές στεγόπλακες. Αποτελείται από ένα λιθόκτιστο τοίχο σε σχήμα «Γ» και ένα τετράγωνο πεσό στη Βορειοανατολική γωνία που ορίζουν την τετράγωνη κάτοψή της. Η πλάτη της βρύσης είναι διαμορφωμένη με λιθόκτιστες παραστάδες και αβαθή τοξωτή εσοχή, στο κέντρο της οποίας υπάρχει η χούφτα που τρέχει το νερό. Το δάπεδό της είναι πλακόστρωτο και στο πλαϊνό της υπάρχουν χαμηλά πεζούλια για να ξεκουράζονται οι περαστικοί.

Β) Σύμφωνα με την Υ.Α. και το αντίστοιχο Φ.Ε.Κ.: ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/29/283/17-1-1986 - ΦΕΚ 66/Β/21-2-1986,

Χαρακτηρίζουμε ως έργο τέχνης και ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο που χρειάζεται ειδική κρατική προστασία, σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν. 1469/50, την νεοκλασική **κρήνη των Νηϊάδων Νυμφών**, που βρίσκεται στην πλατεία του Αγίου Γεωργίου Ζαγοράς Πηλίου, γιατί αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι της πλατείας, είναι από τα πρωϊμότερα και αξιολογότερα δείγματα στο είδος της, έχει αρμονικό όγκο και αξιόλογα επί μέρους στοιχεία και συνδέεται με ιστορικές μνήμες αφού κατασκευάστηκε από μέλος της ιστορικής οικογένειας των Κασσαβέτηδων (κτίστηκε με δαπάνη της Ευφροσύνης χήρας του Δημητρίου Κασσαβέτη το 1865). Στο πίσω μέρος της κρήνης υπάρχει τοίχος κτισμένος από γκρίζα σχιστολιθική πέτρα κατά το σύστημα δόμησης.

Ο κορμός της κρήνης είναι διαρθρωμένος κατά πλάτος σε τρία επίπεδα, εκ των οποίων τα δύο πίσω είναι κατασκευασμένα από μαρμάρινους γωνιόλιθους, αδρά δουλεμένους με βελονιές και περιταίνιο, και το τρίτο επίπεδο είναι η κυρίως όψη της βρύσης σε μορφή "ωραίου ναού", όπως αναφέρει χαρακτηριστικά η επιγραφή του κτήτορα. Η ναόσχημη πρόσοψη βρίσκεται επάνω σε μεγάλη μαρμάρινη πλίνθινη κατασκευή, από την οποία ξεκινούν οι παραστάδες που καταλήγουν σε μαρμάρινα ανακλιντροειδή επίκρανα. Τα επίκρανα αυτά υποβασιάζουν το επιστήλιο και την

αετώματική επίστεψη με τα μαρμάρινα ακρωτήρια. Στο κέντρο του τυμπάνου του αετώματος υπάρχει ανάγλυφο στεφάνι από κλώνο δάφνης. Το νερό χύνεται στον υπερυψωμένο καμπυλόσχημο λάκκο από σύμπλεγμα μαρμαρίνων δελφινιών και τρίαίνες και από εκεί διοχετεύεται στη μεγάλη δεξαμενή που βρίσκεται ακριβώς κάτω. Πάνω από το σύμπλεγμα των δελφινιών υπάρχει αρχαΐζουσα επιγραφή του κτήτορα την οποία συνέθεσε ο λόγιος της εποχής εκείνης Φίλιππος Ιωάννου σε μορφή ελεγειακών δίστοιχων.

Εικόνα 8: Κρήνη των Νηιάδων Νυμφών στην Πλατεία του Αγίου Γεωργίου.

Πηγή: Προσωπική συλλογή.

ΟΙΚΙΕΣ – ΑΡΧΟΝΤΙΚΑ

A) Σύμφωνα με την Υ.Α. και το αντίστοιχο Φ.Ε.Κ.: ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/2157/31947/28-8-1986 - ΦΕΚ 768/Β/31-10-1986,

Χαρακτηρίζουμε ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο που χρειάζεται ειδική κρατική προστασία, σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν. 1469/50, το αρχοντικό «Παπαχειμώνα», ιδιοκτησίας ΕΟΤ, στη Ζαγορά Πηλίου, γιατί αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα πηλιορείτικης αρχιτεκτονικής του δεύτερου μισού του περασμένου αιώνα, και είναι σημαντικό για τη μελέτη της εξέλιξης της αρχιτεκτονικής στο χώρο του Πηλίου. Το κτίριο έχει την πυργοειδή μορφή των αρχοντικών του Πηλίου και τον φρουριακό χαρακτήρα με ελάχιστα μικρά σιδερόφρακτα παράθυρα στο ισόγειο που πληθαίνουν σταδιακά στους πάνω ορόφους. Είναι λιθόκτιστο με ορθογώνια κάτοψη και αναπτύσσεται σε τρεις στάθμες. Στεγάζεται με ξύλινη στέγη και σχιστόπλακες. Οι όψεις είναι λιτές, οι γωνίες του κτιρίου είναι διαμορφωμένες σε παραστάδες με καλοδουλεμένους γωνιόλιθους σε πολλούς από τους οποίους υπάρχουν λιθανάγλυφα. Η είσοδος είναι επενδεδυμένη με μεταλλικό έλασμα και πλαισιώνεται με μαρμάρινο θύρωμα διακοσμημένο με ταινίες και λιθανάγλυφα. Πάνω από την είσοδο βρίσκονται δύο μπαλκόνια με περίτεχνες σφυρήλατες σιδεριές.

B) Σύμφωνα με την Υ.Α. και το αντίστοιχο Φ.Ε.Κ.: ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/394/7540/21-3-1989 - ΦΕΚ 233/Β/31-3-1989,

Χαρακτηρίζεται ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο που χρειάζεται ειδική κρατική προστασία, σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν 1469/1950, η οικία «Παπαδήμα» ιδιοκτησίας Χ. Μάρου, στη Ζαγορά Πηλίου, μαζί με τον περιβάλλοντα χώρο της, όπως ορίζεται στο συνημμένο τοπογραφικό διάγραμμα με τα στοιχεία ΖΗΘΙΝΞΖ, γιατί αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα τοπικής αρχιτεκτονικής με αξιόλογα επιμέρους αρχιτεκτονικά και μορφολογικά στοιχεία.

Γ) Σύμφωνα με την Υ.Α. και το αντίστοιχο Φ.Ε.Κ.: ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1429/26326/9-5-1995 - ΦΕΚ 543/Β/22-6-1995,

Χαρακτηρίζουμε ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο την οικία «Βαρουτά» ιδιοκτησίας Αργυρώς Τσανάκα, στην Ζαγορά Πηλίου με τον περιβάλλοντα χώρο της, σύμφωνα με το συνημμένο τοπογραφικό διάγραμμα με τα στοιχεία Α Β Γ Δ Ε Ζ Π Ρ Σ Α, διότι αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα τοπικής αρχιτεκτονικής όπως αυτή διαμορφώθηκε στην περιοχή αυτή του Πηλίου και είναι σημαντικό για τη μελέτη της Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής.

Δ) Σύμφωνα με την Υ.Α. και το αντίστοιχο Φ.Ε.Κ.: ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/2123/37148/14-7-1995 - ΦΕΚ 704/Β/9-8-1995,

Χαρακτηρίζουμε ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο την οικία «Κωνσταντά» ιδιοκτησίας Αγγελικής Χατζηιωάννου στην Ζαγορά Πηλίου, με τον περιβάλλοντα χώρο της στα όρια ιδιοκτησίας διότι αποτελεί αξιόλογο δείγμα αρχιτεκτονικής όπως αυτή διαμορφώθηκε στις αρχές του αιώνα μας στην περιοχή του Πηλίου και είναι σημαντική για τη μελέτη της Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής.

Ε) Σύμφωνα με την Υ.Α. και το αντίστοιχο Φ.Ε.Κ.: ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/31949/2159/26-8-1986 - ΦΕΚ 704/Β/22-10-1986,

Χαρακτηρίζουμε ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο που χρειάζεται ειδική κρατική προστασία, σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν. 1469/50, το σπίτι ιδιοκτησίας Αγγελικής Τσανάκα στη συνοικία Άγιος Γεώργιος της Ζαγοράς Πηλίου, γιατί αποτελεί αντιπροσωπευτικό δείγμα της αρχιτεκτονικής των αρχών το αιώνα μας, και στοιχείο απαραίτητο για τη μελέτη της εξέλιξης της αρχιτεκτονικής στο χώρο του Πηλίου. Κτίστηκε το 1902. Είναι λιθόκτιστο, με τετράγωνη κάτοψη και αναπτύσσεται σε δύο επίπεδα (ισόγειο και όροφο). Οι όψεις του είναι λιτές και συμμετρικές ως προς τον κατακόρυφο άξονα. Όλα τα ανοίγματα πλαισιώνονται από λιθόκτιστες κορνίζες οι οποίες έχουν βαφεί κεραμιδί και δίνουν την εντύπωση ότι είναι από τούβλα. Στο κέντρο της πρόσοψης προβάλλει το μπαλκόνι που στηρίζεται σε τέσσερα μαρμάρινα φουρούσια και προστατεύεται από σφυρήλατη σιδεριά.

ΣΤ) Σύμφωνα με την Υ.Α. και το αντίστοιχο Φ.Ε.Κ.: ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/2166/31958/25-8-1986 - ΦΕΚ 768/Β/31-10-1986,

Χαρακτηρίζουμε ως έργο τέχνης που χρειάζεται ειδική κρατική προστασία, σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν. 1469/50, το αρχοντικό «Φρόνιμου» ιδιοκτησίας της Κοινότητας στη Ζαγορά Πηλίου, διότι αποτελεί αξιόλογο και αντιπροσωπευτικό δείγμα τοπικής αρχιτεκτονικής του περασμένου αιώνα. Κτίστηκε περί το 1861, είναι λιθόκτιστο στεγασμένο με ξύλινη στέγη που καλύπτεται από σχιστολιθικές πλάκες και αποτελείται από ημιυπόγειο, ισόγειο και όροφο. Η είσοδος κυριαρχεί στο κέντρο του ισογείου με την μνημειακή της διαμόρφωση καθώς είναι τοποθετημένη σε εσοχή, προστατευμένη κάτω από διπλό τόξο, πλαισιωμένη από μαρμάρινο θύρωμα που κοσμείται με κυμάτια και λιθανάγλυφο σταυρό στο κέντρο του υπερθύρου. Δισκελής λιθόκτιστη σκάλα με μαρμάρινα σκαλοπάτια και περίτεχνη σφυρήλατη σιδεριά, οδηγεί στην είσοδο. Οι γωνίες του κτιρίου διαμορφώνονται σε παραστάδες από καλοδουλεμένους γκριζοπράσινους γωνιόλιθους. Το μπαλκόνι που υπάρχει στον πρώτο όροφο, στηρίζεται σε τέσσερα φουρούσια και έχει περίτεχνη σφυρήλατη σιδεριά. Τέλος, στο εσωτερικό υπάρχει μαρμάρινη κρήνη με ανάγλυφες διακοσμήσεις, τα δωμάτια έχουν πλούσιες γύψινες διακοσμήσεις, ξυλόγλυπτες οροφές, ξυλόγλυπτες ντουλάπες, μουσάντρες και κόγχες.

Ζ) Σύμφωνα με την Υ.Α. και το αντίστοιχο Φ.Ε.Κ.: ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/45572/2874/25-11-1986 - ΦΕΚ 928/Β/31-12-1986,

Χαρακτηρίζουμε ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο που χρειάζεται ειδική κρατική προστασία σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν. 1469/50, το αρχοντικό «Γιαννακόπουλου» μαζί με τα βοηθητικά του κτίσματα, που βρίσκεται στη συνοικία του Αγίου Γεωργίου Ζαγοράς, και είναι ιδιοκτησίας της Άννας Ζάμπαλου, γιατί αποτελεί αξιόλογο και αντιπροσωπευτικό δείγμα της αρχιτεκτονικής που διαμορφώθηκε στη Ζαγορά τις τελευταίες δεκαετίες του περασμένου αιώνα με νεοκλασικά στοιχεία. Το κτίριο είναι τριώροφο με ημιυπόγειο. Λιθόκτιστο με ξύλινη τετράκλινη στέγη καλυμμένη με σχιστολιθικές πλάκες. Οι όψεις είναι συμμετρικές στους κατακόρυφους άξονες. Η είσοδος βρίσκεται στο κέντρο του ισογείου της νότιας πλευράς και πλαισιώνεται από μαρμάρινο θύρωμα με λιθανάγλυφες παραστάδες. Πάνω από την είσοδο δύο μαρμάρινα μπαλκόνια ένα ανά όροφο στηρίζονται σε λιθανάγλυφα φουρούσια από περίτεχνες

σφυρήλατες σιδεριές. Ακόμη οριζόντια ταινία από επίχρισμα χωρίζει αισθητικά τους ορόφους μεταξύ τους, ενώ στην πρόσοψη μεταξύ πρώτου και δευτέρου ορόφου υπάρχει λίθινο γείσο με κοιλόκυρτο κυμάτιο.

Η) Σύμφωνα με την Υ.Α. και το αντίστοιχο Φ.Ε.Κ.: ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/1596/85/2-2-1987 - ΦΕΚ 104/Β/27-2-1987,

Χαρακτηρίζουμε ως έργο τέχνης που χρειάζεται ειδική κρατική προστασία, σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν. 1469/1950, την οικία Χρυσοχού - Πολυμέρη, ιδιοκτησίας Γεωργίου Βαρβερόπουλου, στην Αγία Κυριακή Ζαγοράς, μαζί με το παράσιτο και τον περιβάλλοντα χώρο του, όπως ακριβώς απεικονίζεται στο συνημμένο τοπογραφικό διάγραμμα με τα στοιχεία ΑΒΓΔΕΖΗΘΑ γιατί αποτελεί αξιόλογο και αντιπροσωπευτικό δείγμα της τοπικής αρχιτεκτονικής, όπως αυτή διαμορφώθηκε στο τέλος του περασμένου αιώνα στην περιοχή.

Το κτίριο είναι διώροφο με ημιυπόγειο, κτισμένο από αρμολογημένη λιθοδομή και στεγάζεται με ξύλινη τετράρριχτη κεραμοσκεπή στέγη. Οι όψεις είναι λιτές και συμμετρικές ως προς τον κατακόρυφο άξονα. Τα ανοίγματα είναι συμμετρικά και έχουν χαμηλωμένα τοξωτά ανώφλια και του μεν ισογείου προστατεύονται από απλές περαστές σιδεριές του δε ορόφου από σφυρήλατες σιδεριές με περίτεχνα σχέδια που καταλαμβάνουν μόνο το κάτω μέρος τους.

Η είσοδος βρίσκεται στην ανατολική όψη και πλαισιώνεται από μαρμάρινες παραστάδες οι οποίες βαστούν το χαμηλότερο τοξωτό ανώφλι της. Πάνω από την είσοδο προβάλλει το μαρμάρινο μπαλκόνι που στηρίζεται σε τέσσερα φουρούσια και προστατεύεται από περίτεχνη σφυρήλατη σιδεριά. Το εσωτερικό του είναι απλό με ενδιαφέροντα στοιχεία τα δύο τζάκια και τις ξύλινες ταμπλαδωτές πόρτες.

Θ) Σύμφωνα με την Υ.Α. και το αντίστοιχο Φ.Ε.Κ.: ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/2161/31953/25-8-1986 - ΦΕΚ 768/Β/31-10-1986,

Χαρακτηρίζουμε ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο που χρειάζεται ειδική κρατική προστασία, σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν. 1469/50, διότι είναι χαρακτηριστικό δείγμα τοπικής

αρχιτεκτονικής, με ενδιαφέροντα μορφολογικά στοιχεία, απαραίτητο για τη μελέτη της Ζαγοριανής αρχιτεκτονικής, το σπίτι ιδιοκτησίας Ρήγα Μαλαμούτσου στη συνοικία Αγίου Γεωργίου Ζαγοράς. Είναι κτίριο τριώροφο, λιθόκτιστο, με ορθογώνια κάτοψη, στεγασμένο με ξύλινη στέγη καλυμμένη από σχιστολιθικές πλάκες. Λίθινα γείσα χωρίζουν τις στάθμες. Τα ανοίγματα πλαισιώνονται με κορνίζες, από επίχρισμα στους ορόφους και λαξευμένη πέτρα στο ισόγειο. Η είσοδος πλαισιώνεται από λίθινες παραστάδες με επίκρανα και τοξωτό ανώφλι. Στο δεύτερο όροφο υπάρχει μεταλλικό μπαλκόνι με φουσκωτή σιδεριά, στηριζόμενο σε μεταλλικά σφυρήλατα φουρούσια. Το κτίριο αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του δομημένου περιβάλλοντος της πλατείας Αγίου Γεωργίου και είναι σημαντικό στοιχείο για τη μελέτη της πολεοδομικής εξέλιξης της περιοχής.

Δ) Σύμφωνα με την Υ.Α. και το αντίστοιχο Φ.Ε.Κ.: ΥΑ ΥΠΠΟ/ΔΙΛΑΠ/Γ/2158/31951/7-8-1986 - ΦΕΚ 717/Β/23-10-1986,

Χαρακτηρίζουμε ως έργο τέχνης και ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο που χρειάζεται ειδική κρατική προστασία, σύμφωνα με τις διατάξεις του Ν. 1469/50, το αρχοντικό Κασσαβέτη στη συνοικία Σωτήρας της Ζαγοράς Πηλίου, διότι αποτελεί αξιόλογο και αντιπροσωπευτικό δείγμα νεοκλασικής αρχιτεκτονικής, όπως αυτή διαμορφώθηκε στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα στη Ζαγορά, και διότι υπήρξε η κατοικία της ιστορικής για την περιοχή οικογένειας των Κασσαβέτηδων. Πρόκειται για κτίριο μεγάλων διαστάσεων, λιθόκτιστο, διώροφο με ημιυπόγειο, στεγασμένο με ξύλινη στέγη και σχιστολιθικές πλάκες. Στα επιμέρους στοιχεία του, που είναι πολύ αξιόλογα, περιλαμβάνονται η είσοδος που πλαισιώνεται από μαρμάρινο θύρωμα σε μορφή παραστάδων και επιστηλίου, δισκελής λιθόκτιστη σκάλα με συμπαγή μαρμάρινα σκαλοπάτια και περίτεχνη σφυρήλατη σιδεριά, και μεγάλο μπαλκόνι πάνω από την είσοδο, μαρμάρινο στηριζόμενο σε έξι μαρμάρινα φουρούσια και προστατευόμενο από προσεγμένη σφυρήλατη σιδεριά.

ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ

Α) Σύμφωνα με την Υ.Α. και το αντίστοιχο Φ.Ε.Κ.: ΥΑ ΥΠΠΟ/ΑΡΧ/Β1/Φ32/45967/1116/11-12-1986 - ΦΕΚ 81/Β/13-2-1987,

Χαρακτηρίζουμε ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο, τον Ι. Ναό Αγίου Νικολάου που βρίσκεται στον οικισμό Χορευτού, Κοινότητας Ζαγοράς, επαρχίας Βόλου, Νομού Μαγνησίας. Ο ναός είναι μονόχωρος στεγασμένος με ασπίδα. Έχει επιμελημένη τοιχοδομία και φέρει χρονολογία ανεγέρσεως 1651. Υπάρχουν ακόμη εντοιχισμένα τμήματα αρχαίου αγάλματος και δόμος από αρχαίο κτίριο. Το εσωτερικό έχει καταγραφές από παραστάσεις του 2^ο μισού του 17ου αιώνα, ενώ το τέμπλο είναι ξυλόγλυπτο με εικόνες της ίδιας εποχής.

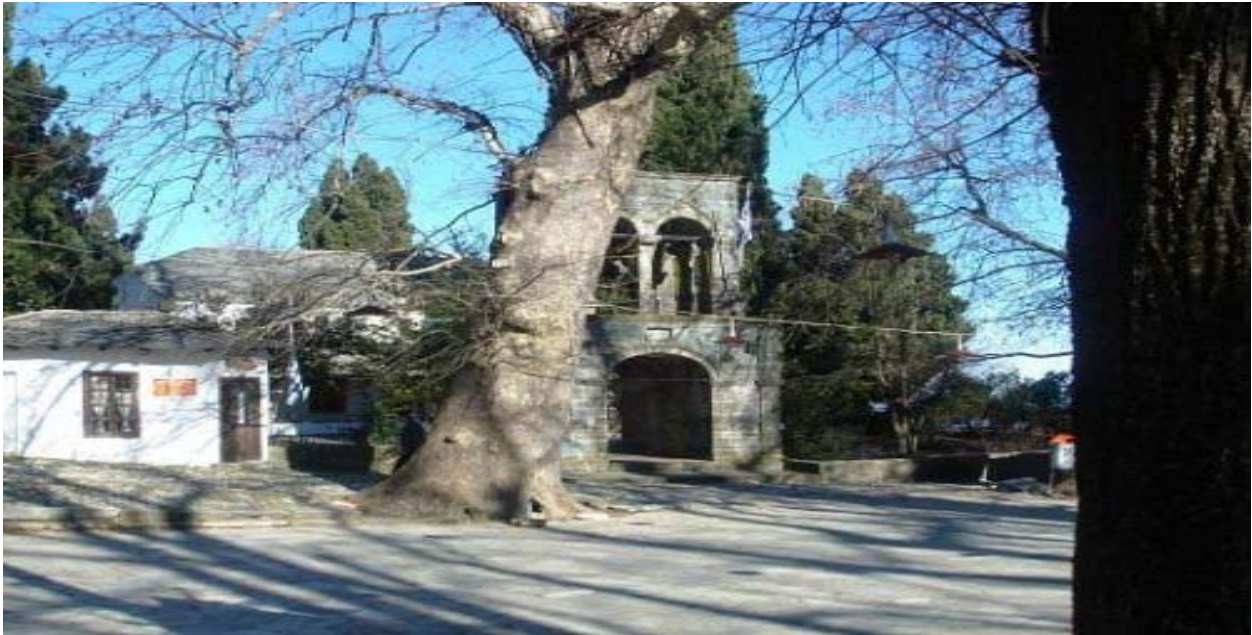
11) ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΔΗΜΟΥ ΖΑΓΟΡΑΣ

Εικόνα 9: Ανατολική Όψη Εκκλησίας Αγίου Γεωργίου.

Πηγή: Προσωπική Συλλογή.

Εικόνα 10: Καμπαναριό της Εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου.

Πηγή: Προσωπική Συλλογή.

Εικόνα 11: Εκκλησία Μεταμόρφωσης του Σωτήρος.

Πηγή: Προσωπική Συλλογή.

Εικόνα 12: Εκκλησία Αγίας Κυριακής.

Πηγή: Προσωπική Συλλογή.

Εικόνα 13: Εκκλησία Αγίας Παρασκευής.

Πηγή: Προσωπική Συλλογή.

Εικόνα 14: Μοναστήρι Αγίων Ταξιαρχών.

Πηγή: Προσωπική Συλλογή.

Εικόνα 15: Εξοκλήσι Προφήτη Ηλία.

Πηγή: Προσωπική Συλλογή.

Εικόνα 16: Εξωκλήσι Αγίου Τριανταφύλλου.

Πηγή: Προσωπική Συλλογή.

Εικόνα 17: Εξωκλήσι Αγίου Άθωνα.

Πηγή: Προσωπική Συλλογή.

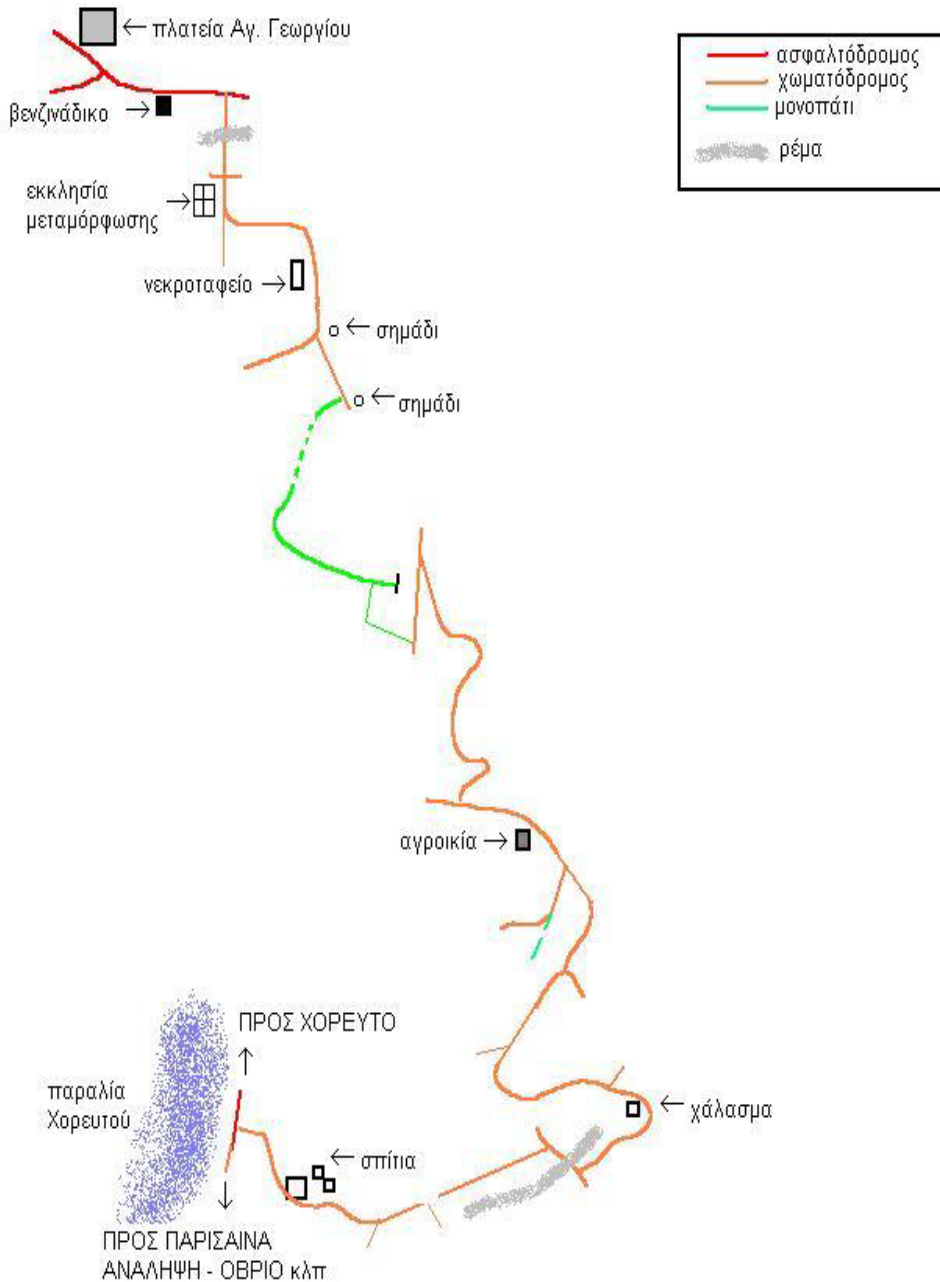
Εικόνα 18: Εξωκλήσι Ανάληψης του Σωτήρος.

Πηγή: Προσωπική Συλλογή.

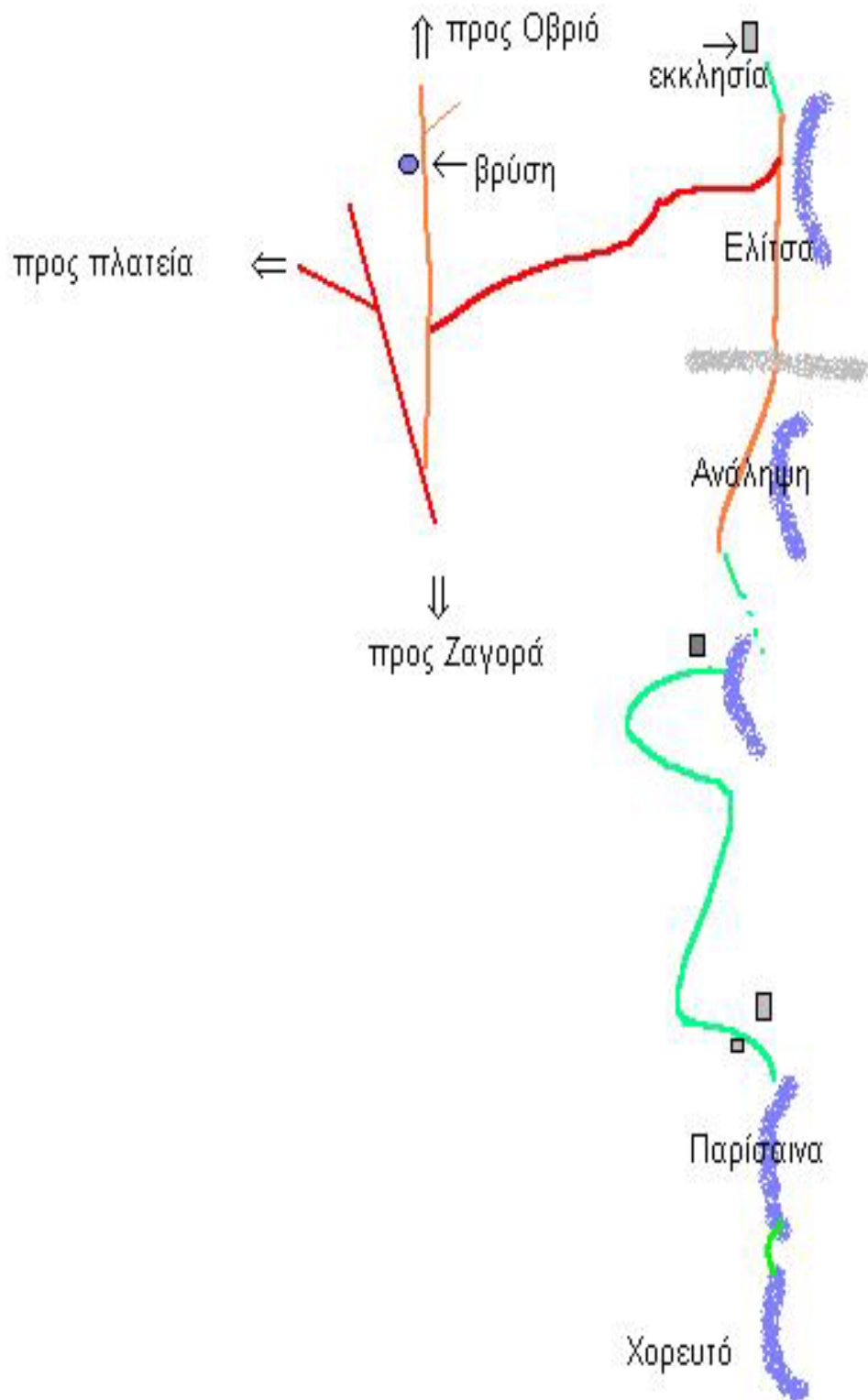
12 ΠΕΡΙΠΑΤΗΤΙΚΕΣ ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ ΔΗΜΟΥ ΖΑΓΟΡΑΣ

Εικόνα 19 : Σκαρίφημα Διαδρομής Ζαγορά - Χορευτό

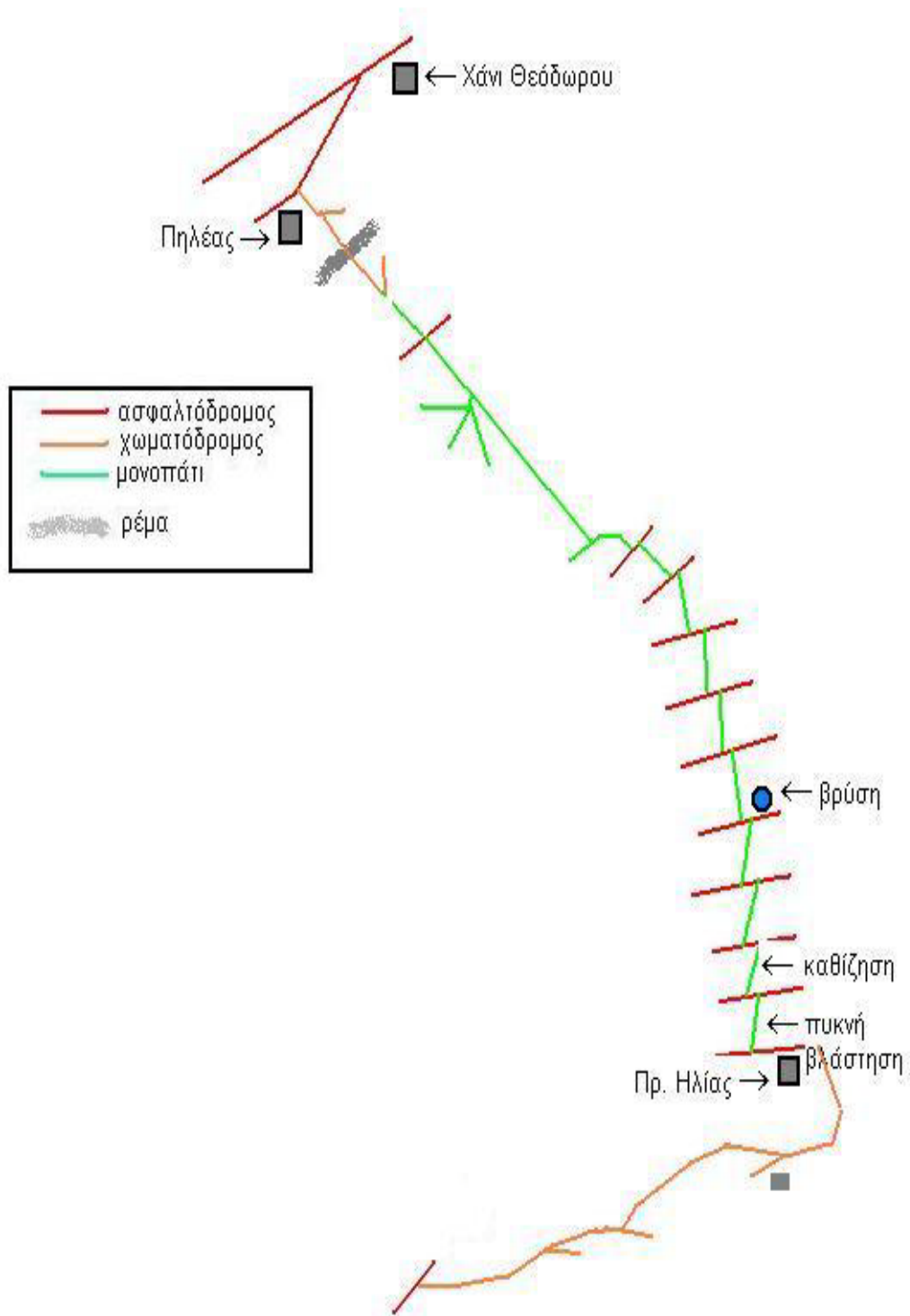
Πηγή : Προσωπική Συλλογή.

Εικόνα 20 : Σκαρίφημα Διαδρομής Χορευτό - Ανάληψη

Πηγή : Προσωπική Συλλογή.

Εικόνα 21 : Σκαρίφημα Διαδρομής Χάνια – Προφήτης Ηλίας

Πηγή : Προσωπική Συλλογή.

13 ΔΙΚΤΥΟ NATURA ΣΤΟ ΔΗΜΟ ΖΑΓΟΡΑΣ

GR 1430001 (SCI): ΟΡΟΣ ΠΗΛΙΟ ΚΑΙ ΠΑΡΑΚΤΙΑ ΘΑΛΑΣΣΙΑ ΖΩΝΗ

Γεωγραφικό μήκος: E 23° 02' 0"	Γεωγραφικό πλάτος: N 39° 27' 0"
Διοικητική Περιφέρεια: Θεσσαλία	Νομός: Μαγνησίας
Ελάχιστο υψόμετρο (m): 50 Μέσο (m): 750 Μέγιστο (m): 1624	
Εκταση (Ha): 30487	

Η περιοχή με κωδικό GR 1430001 ανήκει διοικητικά στους Δήμους Κεραμιδίου, Ζαγοράς, Αφετών, Μηλέων, Μουρεσίου, Αρτέμιδας, Αγριάς, Πορταριάς, Μακρινίτσης και Κάρλας.

Στην περιοχή Κοινοτικής Σημασίας - Όρος Πήλιο και Παράκτια Θαλάσσια Ζώνη- με κωδικό GR 1430001 υπάγονται και τα Δάση Δ.Δ. Ζαγοράς, Δ.Δ Μακρυρράχης, Δ.Δ. Πουρίου Δήμου Ζαγοράς.

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Περιγραφή του τόπου:

Το όρος Πήλιο (μέγιστο υψόμετρο 1624m, Πουριανός Σταυρός) βρίσκεται στην ανατολική Θεσσαλία και εκτείνεται με κατεύθυνση βορειοδυτική προς νοτιοανατολική μεταξύ του Αιγαίου πελάγους ανατολικά και του Παγασιτικού κόλπου προς το νότο. Τα όρια της προτεινόμενης περιοχής καθορίζονται από την ισοϋψή των 400 - 500m στο νότο πάνω από την πόλη του Βόλου και τον Παγασητικό με το νότιο όριο το ρέμα Πλατανόρεμα και από την ισοϋψή των 500M προς το βορά φτάνοντας μέχρι τα όρια του Πηλίου -Μαυροβουνίου ενώ οι βορειοανατολικές πλαγιές πέφτουν στο Αιγαίο. Το θαλάσσιο τμήμα καθορίζεται από την ισοβαθή των 30 έως 50m και καλύπτει 6% της προτεινόμενης περιοχής.

Το Πήλιο έχει έντονο ανάγλυφο και η μορφολογία του χαρακτηρίζεται και από την γειτνίασή του με το Αιγαίο. Το κλίμα είναι μεσογειακό με λίγες ή καθόλου ημέρες παγετού και 3 έως 4

ξηρούς μήνες ετησίως. Οι νότιες πλαγιές έχουν ξηρότερο κλίμα (ετήσια βροχόπτωση 504mm στο σταθμό του Βόλου) ενώ οι βορειοανατολικές πλαγιές και οι κορυφές είναι υγρότερες (ετήσια βροχόπτωση 920mm στο σταθμό του Πουρίου). Η διάκριση αυτή αντανακλά στη βλάστηση των αντίστοιχων περιοχών. Τα πετρώματα του μεγαλύτερου τμήματος της προτεινόμενης περιοχής (περίπου 70%) είναι σχιστόλιθοι (φυλλίτες και γνεύσιοι) ενώ στο νοτιοανατολικό τμήμα υπάρχουν σερπεντίνες και τρις θέσεις με ασβεστόλιθους (περίπου 30% της περιοχής).

Οι ζώνες της βλάστησης είναι: *Fagion moesiaca* (Fegetalia) από τα 1600 έως τα 1000m στο νότο και μέχρι τα 600m ανατολικά, *Quercion frainetto* (παραμεσογειακή ζώνη) μέχρι τα 400m νότια και μέχρι τα 300m ανατολικά, *Quercion ilicis* (ευμεσογειακή ζώνη) μέχρι τα 250m νότια και μέχρι τη θάλασσα ανατολικά, ενώ στα σύνορα με το νότιο Μαυροβούνι το *Q.ilicis* αντικαθίσταται από *Ostryo-carpinion orientalis*, από τα 500m μέχρι τη θάλασσα ανατολικά.

Στο κεντρικό τμήμα του ορεινού όγκου εκτείνεται το πυκνό δάσος (*Fagus moesiaca*), με άριστη δομή και κατάσταση διατήρησης, που αποτελεί την επικρατούσα βλάστηση στα μεγαλύτερα υψόμετρα. Ο δασικός οικότοπος χαρακτηρίζεται από τα είδη *Luzula sylvatica*, (ποώδη) *Festuca drymeia*, *Silene multicaulis ssp.genistifolia*, *Solidago virgaurea*, *Orthillia secunda*, *Calaminthe grandiflora* και *Euphorbia heldreichii* (για την περιγραφή του χρησιμοποιήθηκε ο κωδικός 9110, αν και αυτός αντιστοιχεί στον κωδικό Corine 41.11, δηλαδή *Luzulo-Fagenion* με *Fagus sylvatica*).

Στο βορά σχηματίζονται δάση με : *Quercus frainetto* (περιγράφονται από τον κωδικό 9280 και πρόκειται για αμιγή δάση όπως περιγράφονται από τον κωδικό Corine 41.75). Τα δάση καστανιάς (*Castanea sativa*) βρίσκονται στις ανατολικές πλαγιές και στο νότο κάτω από το δάσος οξιάς.

Στο ανατολικό τμήμα, πάνω από το Αιγαίο και στο νότιο κάτω από τα δάση η βλάστηση είναι μακκία με *Quercus ilex* (Αργία) (*Adrachno - Quercetum ilicis*, κωδικός Corine 32.313) που χαρακτηρίζονται από *Erica arborea* (σχηματισμοί ψηλότερων θάμνων, με *Arbutus unedo*, *Pyrus amygdaliformis* (Γκόρτσια), *Phillyrea latifolia* (Φίλυρα), *Quercus coccifera*, κλπ) και από *Erica* (*Ερίκη*) *manipuliflora* (σχηματισμοί χαμηλότερων θάμνων). Η μακκία φτάνει μέχρι τις βραχώδεις ακτές ή μέχρι τους ελαιώνες. Σε λίγες, μη διαταραγμένες περιοχές το *Quercus ilex* σχηματίζει δάσος πάνω από την μακκία βλάστηση, αλλά στις περισσότερες περιοχές η χρήση της γης για

βόσκηση ή το κάψιμο εμποδίζουν το σχηματισμό δάσους. Στις δυτικές και στις νότιες πλαγιές πάνω από το Βόλο, όπου επίσης η γη χρησιμοποιείται για βόσκηση υπάρχει ψευδομακκία με *Quercus coccifera* και *Juniperus oxycedrus* (κωδικός Corine 32.7).

Εκτάσεις με φρύγανα *E.manipuliflora* (Ερίκη), *Cistus salvifolius* και *Sarcopoterium spinosum* (garrigue) σχηματίζονται στο νότιο τμήμα του βουνού.

Όλο το Πήλιο διατρέχεται από ρέματα, κυρίως παροδικής ροής, με παρόχθια δάση με πλατάνια (*Platanus orientalis*) και σκλήθρα (*Alnus glutinosa*, κωδικός Corine 44.514). Υπάρχουν επίσης σχηματισμοί με λεύκα (*Populus tremula*, κωδικός Corine 41D3) και ιτιά (*Salix caprea*).

Τα παράλια στο Αιγαίο είναι δαντελωτά και σχηματίζουν πολλούς κολπίσκους και όρμους. Οι βραχώδεις ακτές, συχνά γκρεμώδεις ή με θαλάσσια σπήλαια, εναλλάσσονται με τις αμμώδεις παραλίες. Η ανθρώπινη παρουσία είναι φανερή σε όλη την προτεινόμενη περιοχή, με εξαίρεση στον κεντρικό ορεινό όγκο στα μεγάλα υψόμετρα και στις απότομες ακτές του Αιγαίου, αλλά είναι πιο έντονη στο πιο βατό νότιο τμήμα. Υπάρχουν γραφικά χωριά που συνδέονται με αραιό οδικό δίκτυο (σε πολλά τμήματα υποτυπώδες). Οι πιο εκτεταμένες καλλιεργούμενες περιοχές βρίσκονται κυρίως πάνω από τον Παγασητικό και τις πλαγιές που βλέπουν στο Αιγαίο και μικρότερες στο κεντρικό τμήμα, αλλά πάντα σε εντοπισμένες περιοχές ανάμεσα στη φυσική βλάστηση. Κυρίως καλλιεργούνται οπωροφόρα, μηλιές (που αποτελούν μία κύρια πηγή εισοδήματος) αλλά και αχλαδιές, κερασιές, ροδακινιές, καρυδιές και αμυγδαλιές και τα τελευταία χρόνια, ακτινίδια. Υπάρχουν επίσης αμπέλια και ελαιώνες. Η χρήση της γης ακολουθεί βασικά τον παραδοσιακό τρόπο, ακόμα και όταν είναι εντατική και εφαρμόζονται σύγχρονες μέθοδοι καλλιέργειας, λόγω του ανάγλυφου της περιοχής.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ:

Ο κωδικός 9340 χρησιμοποιείται για να περιγράψει και τα δάση και την μακκία βλάστηση με *Quercus ilex*.

Ο κωδικός 6310 χρησιμοποιείται για να περιγράψει ψευδομακκία με *Q.coccifera* - *J.oxycedrus* (Βοσκημένες περιοχές).

Ο κωδικός 5332 χρησιμοποιείται για να περιγράψει χαμηλούς (μέχρι 1m) σχηματισμούς *Q.coccifera* (χωρίς *Ampelodesmus*).

ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΟΞΙΑ (*Fagus*)

- Strid A. 1986. Mountain Flora of Greece, 1:51. Στην Ελλάδα υπάρχει *Fagus sylvatica* (σε υψόμετρα μεγαλύτερα από 1000m στην ηπειρωτική Ελλάδα φτάνοντας νότια μέχρι την Οξιά και το Πήλιο). Η *Fagus sylvatica* ssp.orientalis είναι ένα στενό συγγενικό υποείδος και απαντώνται ενδιάμεσες μορφές μεταξύ των δύο υποειδών (που συχνά ονομάζονται *Fagus moesiaca*) στα σημεία που συναντώνται τα δύο υποείδη (π.χ. στην Βαλκανική). Η τυπική *Fagus sylvatica* ssp.sylvatica απαντά στις δυτικές και κεντρικές περιοχές (πάνω από τα 1000m), ενώ ενδιάμεσες μορφές με μεγαλύτερη ομοιότητα με την *Fagus sylvatica* ssp.orientalis απαντώνται σε υψόμετρα χαμηλότερα από τα 1000m.
- Med-Checklist, 3:225. Αναγνωρίζονται τρία υποείδη της *Fagus sylvatica* που απαντούν στην Ελλάδα (Gr), ssp.sylvatica, ssp.moesiaca και ssp.orientalis.
- Flora Euroraea, 1:72. Αναγνωρίζονται δύο υποείδη της *Fagus sylvatica* που απαντούν στην Ελλάδα, ssp.sylvatica, και ssp.orientalis. Η *Fagus moesiaca* θεωρείται ενδιάμεση μορφή μεταξύ των δύο υποειδών.

ΑΞΙΕΣ

Η ποιότητα και η σημασία της προτεινόμενης περιοχής «ΟΡΟΣ ΠΗΛΙΟ ΚΑΙ ΠΑΡΑΚΤΙΑ ΘΑΛΑΣΣΙΑ ΖΩΝΗ» καθορίζονται από οικολογικές, οικονομικές, ιστορικές και αισθητικές παραμέτρους.

Η οικολογική αξία έγκειται στην ποικιλία βιοτόπων με καλή έως άριστη δομή και κατάσταση διατήρησης που υποστηρίζουν πλούσιες σε είδη κοινωνίες. Η προτεινόμενη περιοχή συνδυάζει την πυκνή δασική βλάστηση-φυλλοβόλα και παραποτάμια δάση- και την αναπτυγμένη μακκία με τους παράκτιους και θαλάσσιους βιότοπους του Αιγαίου.

Η χλωρίδα του Πηλίου είναι πλούσια σε κοινά είδη (γεγονός γνωστό από την αρχαιότητα, ιδιαίτερα όσον αφορά τα φαρμακευτικά βότανα και κατά την μυθολογία στο Πήλιο ζούσε ο σοφός θεραπευτής Κένταυρος Χείρων) αλλά συμπεριλαμβάνει και ενδημικά και σπάνια είδη. Αξιοσημείωτα τοπικά ενδημικά φυτά είναι τα *Soldanella pelia*-ενδημική του Πηλίου-και *Diarthus haemnatocalyx* ssp.ptuinosus, - στενοενδημικό είδος που βρίσκεται μόνο σε χαμηλά

υψόμετρα κοντά στο Πήλιο - και τα *Cenaturea attica* ssp. *drakeinsis* και *Viola rausii* που είναι ενδημικά της ανατολικής Θεσσαλίας. Είδη υγρών βιοτόπων, αρκετά σπάνια στην Ελλάδα, είναι τα *Populus tremula*, *Salix caprea* και *Carex punctata*.

Η πανίδα είναι ενδιαφέρουσα. Έχουν καταγραφεί πολλά είδη ασπόνδυλων, μεταξύ αυτών ενδημικά και σπάνια είδη, όπως τα *Lucanus cervus* (είδος του οποίου η προστασία απαιτεί την προστασία των ενδιαιτημάτων του) και *Cordulegaster heros*. Επιπλέον, η περιοχή φιλοξενεί σπάνια και προστατευόμενα είδη αμφιβίων και ερπετών. Τέλος, τα θαλάσσια σπήλαια στο Αιγαίο αποτελούν καταφύγια και τόπο αναπαραγωγής για ένα σημαντικό πληθυσμό της μεσογειακής φώκιας (*Monachus monachus*).

Η οικονομική αξία της περιοχής συνίσταται σε δύο πλουτοπαραγωγικές πηγές: καλλιέργεια, κυρίως μήλων και ελιάς αλλά και άλλων οπωροφόρων και ανθών και τον τουρισμό. Οι δύο αυτές δραστηριότητες υποστηρίζουν τα χωριά και τις τοπικές κοινότητες που αποτελούν πόλο έλξης για τους νέους.

Το Πήλιο και η γύρω περιοχή κατοικούνται συνεχώς από τα αρχαία χρόνια. Η ιστορία και η πολιτιστική τους παράδοση, με ρίζες που κρατάνε από πολύ παλιά και τα ίχνη τους βρίσκονται στη μυθολογία, εξελίσσονται ενεργά μέχρι σήμερα. Στα γραφικά χωριά διατηρείται η τοπική παραδοσιακή αρχιτεκτονική που αποτελεί κομμάτι του φυσικού περιβάλλοντος. Η σπάνια αισθητική αξία της προτεινόμενης περιοχής συνίσταται σε αυτή την αρμονία ανθρώπινης παρουσίας και περιβάλλοντος και το συνδυασμό του καταπράσινου βουνού με τα γαλανά αιγιατά παράλια.

Συμπερασματικά, η προτεινόμενη περιοχή είναι ένας τόπος όπου διατηρείται σε καλή κατάσταση το φυσικό περιβάλλον και ταυτόχρονα συντηρείται ένα σημαντικός αριθμός κατοίκων. Για το λόγο αυτό αποτελεί ιδανικό υποψήφιο για την εφαρμογή της αειφόρου ανάπτυξης. Χρειάζεται σφαιρικός σχεδιασμός, με ευαισθησία στη διατήρηση της φύσης που λαμβάνει ωστόσο υπόψη τον άνθρωπο ως μέρος του περιβάλλοντος για να εξασφαλιστεί η συνέχεια της ζωής στο Πήλιο.

ΑΛΛΑ ΣΗΜΑΝΤΙΚΑ ΕΙΔΗ

Φυτά:

Τα ακόλουθα ενδημικά είδη προστατεύονται από την Ελληνική νομοθεσία (Π.Δ.67/81) και συμπεριλαμβάνονται στον κατάλογο απειλούμενων ειδών της IUCN (1993): *Alkanna pella* (σπάνιο), *Campanula incurva* (σπάνιο), *Veronica urtifolia* (σπάνιο).

Η *Centaurea attica* ssp.*drakinsis* προστατεύεται από την Ελληνική νομοθεσία (Π.Δ.67/81).

Η *Siphonostegia syriaca* συμπεριλαμβάνεται στον κατάλογο απειλούμενων ειδών της IUCN (1993) με τον χαρακτηρισμό «σπάνιο» στην Ελλάδα, ενώ η κατάσταση διατήρησής του σε παγκόσμιο επίπεδο είναι άγνωστη.

Τα τάξα *Crocus veluchensis*, *Sideritis raeseri* ssp.*raeseri*, *Dianthus viscidus*, *Dianthus gracilis* ssp.*gracilis*, *Crocus sieberi* ssp.*sublimis*, *Digitalis laevigata*, *Erysimum pusillum* ssp.*microstylum*, *Helleborus cyclophyllus*, *Viola alba* ssp.*thessala* είναι ενδημικά των Βαλκανίων.

Η *Campanula trichocalycina* (*Asyneuma trichocalycinum*) είναι ένα είδος με εξάπλωση στη βαλκανική χερσόνησο, στη Σικελία και την Ιταλία και είναι μάλλον σπάνιο στην Ελλάδα όπου απαντά σε μερικές διάσπαρτες τοποθεσίες. Η *Euphorbia amygdaloides* ssp.*heldreichii* είναι υποείδος ενδημικό της Ελλάδας και της νότιας Αλβανίας. Το *Lilium chalconicum* (*Lilium heldreichii*) είναι ένα ορεινό είδος ενδημικό της Ελλάδας και της νότιας Αλβανίας με πληθυσμό που έχουν φθίνουσες τάσεις. Το είδος *Sideritis scardica* είναι ενδημικό της Ελλάδας και της νότιας Γιουγκοσλαβίας. Το υποείδος *Anthemis cretica* ssp.*cretica* είναι ενδημικό των Βαλκανίων (στο υποείδος αυτό συμπεριλαμβάνονται σήμερα είδη *A. ranachaica* and *A. meteorica* που περιλαμβάνονται στον κατάλογο απειλούμενων φυτών της IUCN ως σπάνια και προστατεύονται από το Π.Δ. 67/81. Η *Carlina frigida* είναι ένα είδος ενδημικό των Βαλκανίων που απαντά στην νότια κεντρική Ελλάδα και μάλλον εξαπλώνεται και στην Αλβανία και τη νότιο-δυτική Γιουγκοσλαβία. Το *Ornithogalum oligophyllum* είναι ένα είδος της Βαλκανικής χερσονήσου και της Ανατολίας.

Ασπόνδυλα:

Το είδος *Cordulegaster hero* συμπεριλαμβάνεται στον κατάλογο απειλούμενων ασπόνδυλων του Corine 1991 και θεωρείται σημαντικό είδος (Koomen & van Helsdingen, 1993 και Van Tol & Verdonk, 1988).

Τα είδη *Chrysomela gypsophilae* και *Agrodiaetus admetus admetus* προστατεύονται από την ελληνική νομοθεσία (Π.Δ. 67/81).

Το είδος *Syrictus tesselum* (*Muschampia tesselum*) που προστατεύονται από την ελληνική νομοθεσία (Π.Δ. 67/81), θεωρείται σημαντικό και εύτρωτο (Koomen & van Helsdingen, 1993 και Dabrowski).

Το είδος *Pieris ergane* προστατεύεται από την ελληνική νομοθεσία (Π.Δ. 67/81) και θεωρείται σημαντικό και απειλούμενο είδος στην Ευρώπη και συμπεριλαμβάνεται στον κατάλογο των απειλούμενων ασπόνδυλων του Corine 1991.

Θηλαστικά:

Το είδος *Carpeolus carpeolus* συμπεριλαμβάνεται στο Κόκκινο Βιβλίο των Σπονδυλοζώων της Ελλάδας χαρακτηριζόμενο ως εύτρωτο είδος. Επίσης συμπεριλαμβάνεται στο Παράρτημα III της Συνθήκης της Βέρνης και στο Παράρτημα IV της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ.

Το είδος *Canis lupus* συμπεριλαμβάνεται στο Κόκκινο Βιβλίο των Σπονδυλοζώων της Ελλάδας χαρακτηριζόμενο ως εύτρωτο είδος και στον κατάλογο απειλούμενων ζώων της IUCN (1988) και στον κατάλογο απειλούμενων θηλαστικών του Corine 1988. Επίσης συμπεριλαμβάνεται στα Παραρτήματα II, IV & V της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ και στο Παράρτημα II της Συνθήκης της Βέρνης και στη Σύμβαση CITES (1973).

Τα είδη *Felis sylvestris* και *Canis lupus* θεωρούνται «είδη κοινοτικού ενδιαφέροντος», το πρώτο συμπεριλαμβάνεται στο Παράρτημα IV της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ και το δεύτερο στο Παράρτημα II της Οδηγίας 92/43/ΕΟΚ (για πληθυσμούς πάνω από τον 39ο παράλληλο).

Τα είδη, *Meles meles*, *Martes foina*, *Lepus europaeus* και *Sus scrofa* προστατεύονται από τη Συνθήκη της Βέρνης (Παράρτημα III).

Το είδος *Etinaceus concolor* προστατεύεται από την ελληνική νομοθεσία (Π.Δ. 67/81)

ΚΙΝΔΥΝΟΙ

Οι οικολογικές ισορροπίες στο Πήλιο εξελίσσονται κάτω από την επίδραση του ανθρώπινου παράγοντα από την αρχαιότητα. Υπάρχουν καθόλου ή ελάχιστα διαταραγμένες περιοχές, κυρίως στα δάση των μεγαλύτερων υψομέτρων και στις απότομες ακτές και υπάρχουν και περιοχές όπου η υπάρχουσα ισορροπία έχει ενσωματώσει την επίδραση των ανθρώπινων δραστηριοτήτων, όπως η βόσκηση, η καλλιέργεια, η υλοτομία, η αλιεία και η οικοδόμηση. Η κύρια απειλή για το περιβάλλον είναι η επέκταση των ανθρώπινων δραστηριοτήτων και η ανεξέλεγκτη ανάπτυξη οι οποίες ασκούν διαρκώς αυξανόμενες πιέσεις στο περιβάλλον.

Η τουριστική ανάπτυξη, αν και δεν έχει προς το παρόν βαριές επιπτώσεις στο περιβάλλον, πρέπει ωστόσο να ελεγχθεί και να στραφεί προς φιλικές προς το περιβάλλον μορφές (οικοτουρισμός).

Η κατασκευή δρόμων, που είναι απαραίτητη για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των τοπικών οικισμών (μεταφορά προϊόντων, προσέγγιση στις υπηρεσίες υγείας, κλπ.) και για την ανάπτυξη του τουρισμού πρέπει να γίνεται με προσεκτικό σχεδιασμό.

Οι παραδοσιακές καλλιεργητικές μέθοδοι υπήρξαν πάντα φιλικές προς το περιβάλλον. Σήμερα που η εντατική καλλιέργεια και οι εξαγωγές προϊόντων απαιτούν σύγχρονες τακτικές πρέπει να ασκείται επαρκής έλεγχος και περιορισμός της χρήσης λιπασμάτων, παρασιτοκτόνων και εντομοκτόνων (απαιτείται ορθολογική χρήση, μετά από σχετική έρευνα).

Η εισαγωγή ξένων ποικιλιών οπωροφόρων που είναι ευάλωτα σε ασθένειες είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση της χρήσης των γεωργικών φαρμάκων, γεγονός που έχει ήδη οδηγήσει σε μόλυνση των υδάτων σε τοπικό επίπεδο. Πρέπει να ενθαρρυνθεί η εφαρμογή βιολογικών μεθόδων καλλιέργειας (τέτοιες ελπιδοφόρες προσπάθειες έχουν ήδη μπει σε εφαρμογή σε μικρή κλίμακα)

14. ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ NATURA 2000

Το νομικό πλαίσιο το οποίο διέπει τις προστατευόμενες περιοχές παγκοσμίως διαφοροποιείται σε διατάξεις που προστατεύουν είδη χλωρίδας, πανίδας, ορνιθοπανίδας όπου και αν βρίσκονται (79/409 ΕΟΚ, συνθήκη Βέρνης, κλπ) και σε διατάξεις που οριοθετούν προστατευόμενες

περιοχές και προσδιορίζουν το διαχειριστικό καθεστώς αυτών (Εθνικοί Δρυμοί, Υγρότοποι Ramsar, Καταφύγια άγριας ζωής κλπ.).

Οι σημαντικότερες διατάξεις που απορρέουν από την Ευρωπαϊκή και Εθνική Νομοθεσία, είναι οι εξής :

- Το Σύνταγμα της Ελλάδος.
- Ν.3010/25-04-02 Εναρμόνιση του Ν.1650/86 με τις οδηγίες 97/11 Ε.Ε. και 96/61 Ε.Ε., διαδικασία οριοθέτησης και ρυθμίσεις θεμάτων για τα υδατορέμματα και άλλες διατάξεις.
- Οδηγία 2001/42/ΕΕ σχετικά με την εκτίμηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων και προγραμμάτων.
- Διαχείριση περιοχών δικτύου Natura 2000 - Ερμηνεία των διατάξεων του άρθρου 6 της οδηγία 92/43.
- Υ.Α. 33318/3028 /1998 Καθορισμός μέτρων και διαδικασιών για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων (Εναρμόνιση με 93/43).
- Οδηγία 96/61/ΕΕ σχετικά με την ολοκληρωμένη πρόληψη και έλεγχο της ρύπανσης.
- Οδηγία 94/1626 για τη θέσπιση ορισμένων τεχνικών μέτρων διατήρησης των αλιευτικών πόρων της Μεσογείου.
- Καν. 92/2078 σχετικά με τις μεθόδους γεωργικής παραγωγής που συμμορφώνονται με τις απαιτήσεις προστασίας του περιβάλλοντος καθώς και με τη διατήρηση του φυσικού χώρου.
- Καν.92/2080 για τη θέσπιση κοινοτικού καθεστώτος ενισχύσεων των μέτρων για τα δάση στον τομέα της γεωργίας.
- Οδηγία 92/43 ΕΟΚ Για τη διατήρηση των φυσικών οικοτόπων καθώς και της άγριας πανίδας και χλωρίδας.
- Οδηγία 91/676 για την προστασία των υπόγειων και επιφανειακών νερών από τη νιτρορύπανση γεωργικής προέλευσης.
- Οδηγία 91/271 για την επεξεργασία των αστικών λυμάτων.

- ΚΥΑ 69269/5387/1990 «Κατάταξη έργων και δραστηριοτήτων σε κατηγορίες, περιεχόμενο Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων (ΜΠ ΙΕ), καθορισμός περιεχομένου Ειδικών Περιβαλλοντικών Μελετών (ΕΜΠ) και λοιπές συναφείς διατάξεις σύμφωνα με το Ν. 1650/1986» (Β' 678).
- ΚΥΑ 37111/Γ2021/26-9-2003 για τον καθορισμό του τρόπου ενημέρωσης των πολιτών και φορέων εκπροσώπησής τους για το περιεχόμενο της Μελέτης Περιβαλλοντικών Επιπτώσεων, των έργων και δραστηριοτήτων, σύμφωνα με την παρ. 2. του άρθρου 5 του Ν.1650/86 (Β'691).
- ΚΥΑ 18186/271/88 περί μέτρων και περιορισμών για την προστασία του υδάτινου περιβάλλοντος κλπ (Β' 126).
- Ν.1751/9-2-1988 Κύρωση Πρωτοκόλλου τροποποιητικού της Σύμβασης Ramsar 1971
- Ν.1739/1987 για την προστασία και διαχείριση των υδάτινων πόρων.
- Ν. 1650/1986 «Για την προστασία του περιβάλλοντος» (Α' 160) και ιδίως τις διατάξεις των άρθρων 18, 19, 21 και 24.
- ΚΥΑ 46399/1352/86 περί της απαιτούμενης ποιότητας των υδάτων (Β'438).Ν. 1634/1986 περί κύρωσης των πρωτοκόλλων Σύμβασης της Βαρκελώνης 1980 «για την προστασία της Μεσογείου από τη ρύπανση από χερσαίες πηγές» και 1982 «περί των ειδικά προστατευόμενων περιοχών της Μεσογείου (Α'104).
- Κ.Υ.Α. 261554/1985 περί καθορισμού των ελληνικών διαχειριστικών αρχών για την εφαρμογή του Καν. 82/3626, για την εφαρμογή στην Κοινότητα της σύμβασης της Ουάσιγκτον (CITES) για το διεθνές εμπόριο των ειδών άγριας πανίδας και χλωρίδας που απειλούνται με εξαφάνιση.
- Κ.Υ.Α. 414985/1985 περί μέτρων διαχείρισης της άγριας ορνιθοπανίδας, σε συμμόρφωση προς την Οδηγία 79/409 περί της διατήρησης των άγριων πτηνών.
- Οδηγία 85/337 για την εκτίμηση των επιπτώσεων ορισμένων σχεδίων δημοσίων και ιδιωτικών έργων στο περιβάλλον.
- Καν. 84/1488 για τον καθορισμό των αρχών αξιολόγησης των κινδύνων για τον άνθρωπο και το περιβάλλον από τις υπάρχουσες ουσίες.
- Ν.1337/83 περί επέκτασης των πολεοδομικών σχεδίων κ.λπ. όπως ισχύει (Α'33).

- Ν. 1335/1983 «Κύρωση Διεθνούς Σύμβασης για τη διατήρηση της άγριας ζωής και του φυσικού περιβάλλοντος της Ευρώπης» (Α' 32).
- Απόφαση 82/461/ΕΟΚ περί της σύναψης σύμβασης της Βόννης περί της διατήρησης των αποδημητικών ειδών που ανήκουν στην άγρια πανίδα.
- Π. Δ. 67/1980 περί προστασίας της αυτοφυούς χλωρίδας και άγριας πανίδας και καθορισμού διαδικασίας, συντονισμού και ελέγχου της έρευνας επί αυτών, σε συμμόρφωση προς το άρθρο 19 του Ν. 998/1979 περί προστασίας των δασών και των δασικών εν γένει εκτάσεων της χώρας (Α'23).
- Οδηγία 79/409 ΕΟΚ Περί της διατηρήσεως των αγρίων πτηνών.
- Ν.998/1979 & Ν.Δ. 86/1969 περί προστασίας των δασών και των δασικών εν γένει εκτάσεων της χώρας (Α'289).
- 743/1977 περί προστασίας του θαλάσσιου περιβάλλοντος και ρύθμισης συναφών θεμάτων (Α'319).
- Ν. Δ. 996/1971 Για τη δημιουργία καταφυγίων θηραμάτων, Αισθητικών Δασών, απαγορεύσεις κυνηγιού.
- Συνθήκη RAMSAR για την προστασία των υδροτόπων.
- Ν.Δ. 420/1970 Αλιευτικός κώδικας (Α'27).
- Υ. Δ. Ε1 β/221/1965 Περί διαθέσεως λυμάτων και βιομηχανικών αποβλήτων.
- Κ. Ν.3028/2002 Περί Αρχαιοτήτων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

Αγιοπετρίτης Β. (2001). *Ιστορικά στοιχεία Ζαγοράς*. Ζαγορά: Εκδόσεις ΙΩΛΚΟΣ.

Αγροτουριστική Α.Ε. (2003). *Ο τουρισμός ως μοχλός ανάπτυξης της υπαίθρου. Άξονες πολιτικής για τον Αγροτουρισμό*. Αθήνα: Έκδοση της Αγροτουριστική Α.Ε.

Αιγινήτης Ν. (1978). *Τουριστική Ψυχολογία*. Αθήνα: Εκδόσεις INTERBOOKS.

Αναγνώστου Χ. και Κανακάρη Κ. (2005). «Διαχείριση του νησιωτικού συμπλέγματος των Κυκλάδων με ολοκλήρωση του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος», στο Τσάλτας Γ. (επιμ.) (2005), «Ο Νησιωτικός Χώρος στον 21^ο Αιώνα», Αθήνα: Εκδόσεις ΣΙΔΕΡΗΣ.

Ανδριώτης Κ. (2005). «Τουριστική ανάπτυξη και σχεδιασμός». Αθήνα: ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ.

Ανδριώτης Κ. (2003). ISSN 1105-3267: *Ο εναλλακτικός τουρισμός και τα διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά του*. Αθήνα: Επιθεώρηση Χωρικής Ανάπτυξης, Σχεδιασμού και Περιβάλλοντος Εκδόσεις ΤΟΠΟΣ.

Ανθοπούλου Θ., Ιακωβίδου Ο., Κουτσούρης Α. και Σπιλάνης Ι. (2000). Χωρικές και Αναπτυξιακές διαστάσεις του αγροτουρισμού στην Ελλάδα, στο Αποστολόπουλος Κ. (Επιμ.), *Ανασυγκρότηση του Αγροτικού Χώρου*. Αθήνα: Εταιρία Αγροτικής Οικονομίας, Εκδόσεις ΣΤΑΜΟΥΛΗ.

Αποστολόπουλος Κ. και Γιάγκου Δ. (1998). Αγροτουρισμός και Αγροτουριστικοί Συνεταιρισμοί: παράγοντες τοπικής ανάπτυξης του ελληνικού αγροτικού χώρου, στο Χ. Ζιωγάνας (Επιμ.), *Ανταγωνιστικότητα και Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη του αγροτικού τομέα. Οι νέες προκλήσεις για την Ελλάδα*. Θεσσαλονίκη: Εταιρία Αγροτικής Οικονομίας, Εκδόσεις ΖΗΤΗ.

Αυγερινού - Κολώνια Σ. (1996). «Ειδικά Θέματα Αναπτυξιακού Σχεδιασμού», Αθήνα: Ε.Μ.Π, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Τομέας Χωροταξίας – Πολεοδομίας. http://postgrasrv.hydro.ntua.gr/gr/edmaterial/education/avgerinou/Themata_sxediasmou.pdf/ αναζήτηση:12/01/2008.

Βαγιάννη Ε, Ιωσηφίδης Θ, και Πετανίδου Θ. (2003). *Η Χρήση της Ανάλυσης SWOT στο Χωρικό και Αναπτυξιακό Σχεδιασμό*, Αθήνα: Εκδόσεις ΤΟΠΟΣ.

Βαγιονής Ν. (2002). «Η εξέλιξη του φαινομένου του τουρισμού διαχρονικά». Ημερίδα του Σ.Τ.Ε: «Στόχοι, Πολιτικές και μέσα προώθησης του Τουρισμού στην Ελλάδα». Ρόδος.

Βαρβαρέσος Σ. και Σωτηριάδης Μ. (2004). *Ορεινοί Όγκοι και Τουρισμός: Μία χώρα – χρονική προσέγγιση*. Κεφάλαιο 1^ο.

Βαρβαρέσος Σ. και Σωτηριάδης Μ. (2003), *Συγκριτική ανάλυση της ανάπτυξης περιοχών με ορεινό - χιονοδρομικό τουρισμό στις Άλπεις*. JOURNAL, ΓΕΩΓΡΑΦΙΕΣ, Τεύχος Νο6.

Βαρβαρέσος Σ. και Σωτηριάδης Μ. (2002). *Καταναλωτική Συμπεριφορά τουριστών: αναγκαιότητα ολοκληρωμένων προσεγγίσεων, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 108-109: 347-390.

Βαρβαρέσος Σ. (1999). *Τουριστική Ανάπτυξη και Διοικητική Αποκέντρωση*, Εισαγωγή: Ο τόπος υποδοχής των τουριστών – Το κυρίαρχο και το εναλλακτικό μοντέλο των διακοπών, Αθήνα: Εκδόσεις ΠΡΟΠΟΜΠΟΣ.

Βαρβαρέσος Σ. (1998). *Τουρισμός, Έννοιες, Μεγέθη, Δομές: Η Ελληνική Πραγματικότητα*. Αθήνα: Εκδόσεις ΠΡΟΠΟΜΠΟΣ.

Βαφειάδης Γ., Κοντογέωργος Χ. και Παπακωνσταντινίδης Λ. (1992). *Αγροτουρισμός και Ισόρροπη Ανάπτυξη*, Μελέτες για την Αγροτική Οικονομία (45). Αθήνα: Αγροτική Τράπεζα Α.Ε., Διεύθυνση Μελετών και Προγραμματισμού, Τμήμα Εκδόσεων και Εντύπων.

Βελισσαρίου Ε. (2000). *Μάνατζμεντ Ειδικών και Εναλλακτικών Μορφών Τουρισμού*. Τόμος 'Δ. Πάτρα: Διοίκηση Τουρισμού και Τουριστικών Επιχειρήσεων, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Κεφάλαιο 3^ο, ενότητα 3.2.

Βουτυράκης Μ. (2005). *Αειφορική Διαχείριση Τουρισμού*, Αθήνα.

Γαϊτανίδου Ε. (2001). *Ορισμοί και οριοθέτηση των ορεινών μειονεκτικών περιφερειών*.

Γιαγκάκης Γ. (1977). «Προβλήματα της νησιωτικής οικονομίας, πληθυσμιακός μαρασμός και μόνωση : Δια μίαν στρατηγική νησιωτικής αναπτύξεως». Αυτοέκδοση: Αθήνα: χειρόγραφες σημειώσεις/ αναζήτηση στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος.

Γιαουτζή Μ. και Στρατηγέα Αν. (2004) *Σημειώσεις Χωροταξίας*, Αθήνα: Σ.Α.Τ.Μ. Τομέας Γεωγραφίας και Περιφερειακού Σχεδιασμού, Κεφάλαιο 11.

Γιαλύρη Θ. και Ζαμπέλης Χ. (2005) *Ο χωροταξικός σχεδιασμός ως εργαλείο διαφοροποίησης και αναβάθμισης των ορεινών περιοχών του εθνικού χώρου και δημιουργίας νέας εταιρικής σχέσης πόλης υπαίθρου.*

Γιδαράκου Ι. (1999). Ενδογενής ανάπτυξη στην ύπαιθρο και γυναικεία απασχόληση. Στο *Υπαιθρος χώρα. Η ελληνική αγροτική κοινωνία στο τέλος του 20^{ου} αιώνα*, Χ. Κασίμης και Λ. Λουλούδης (Επιμ.), Αθήνα: ΕΚΚΕ/Πλέθρον.

ΓΕΩ.ΤΕ.Ε. (2000). *Ορεινές και Μειονεκτικές Περιοχές της Ελλάδας, Αγρο(το)τουρισμός.* Ιακωβίδου Ο., Βόλτσου Α., Βλάχου Χ. και Παρταλίδου, Μ. (Επιμ.). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Γεωτεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας.

Γκόγκου Ε. και Χούσου Ε. (2000). *Προτιμήσεις και στάσεις αγροτουριστών. Η περίπτωση των αγροτουριστικών προορισμών Ελάτης-Περτουλίου και Τζουμέρκων*, Πτυχακή Διατριβή. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Τομέας Αγροτικής Οικονομίας.

Γκοτζίνας Ν. (2001). *Ο Αγροτουρισμός στα κράτη μέλη της ΕΕ – μορφές – θεσμικό πλαίσιο.* Σημειώσεις σεμιναρίων. Αθήνα: ΠΑΣΕΓΕΣ.

Γούσιος Δ. (1999). *Η χωρική διάσταση στο σχεδιασμό και εφαρμογή πολιτικών για τον ορεινό χώρο: από τις ορεινές κοινότητες στις ορεινές γεωγραφικές ζώνες, στο: Ορεινές περιοχές και Βαλκάνια*, Αθήνα: Εκδόσεις Euromontana και Ινστιτούτο Ορεινής Οικονομίας / ΕΘΙΑΓΕ.

Δαουτόπουλος Γ. (2005). *Αειφορική Ανάπτυξη της Ελληνικής Υπαιθρου*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις ΖΥΓΟΣ.

Δέφνερ Α. (2002a). «Σχεδιασμός για τον ελεύθερο χρόνο (Τουρισμός-Πολιτισμός-Αθλητισμός). (Πανεπιστημιακές Παραδόσεις)». Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.

- ΕΛ.Ο.Τ. (2003). *Ελληνική Προδιαγραφή. Αγροτουρισμός- Ορολογία και γενικές απαιτήσεις για τους παροχείς υπηρεσιών αγροτουρισμού*. Αθήνα: Ελληνικός Οργανισμός Τυποποίησης Α.Ε., ΑΛΟΤΠΡΔ1417 (29/12/2003).
- Ε.Ο.Τ. (2000). *Μελέτη Τουριστικής Ανάπτυξης Πίνδου*. Ανάδοχοι: TEAM 4 ΕΠΕ & ΟΜΑΣ ΕΠΕ. Αθήνα: Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού.
- Ε.Ο.Τ (1999). *Μελέτη market study Ελληνικού Τουρισμού*. Ανάδοχοι: Κοινοπραξία εταιριών Alpha Finance AE Market Analysis ΕΠΕ Horwarth Hellas ΕΠΕ, IPK International (Μόναχο) και THR Assessores en Turismo (Βαρκελώνη), Αθήνα: Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού.
- Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2001). «ΣΑΚΧ: Σχέδιο Ανάπτυξης Κοινοτικού Χώρου». Ιταλία: Ευρωπαϊκές Κοινότητες.
- Ζαχαράτος Γ. (2000). «Το αναγκαίο σχήμα και θεσμικό πλαίσιο άσκησης της τουριστικής πολιτικής στην Ελλάδα σήμερα.». στο Τσάρτας Π. (επιμ.) (2000). «Τουριστική ανάπτυξη. Πολυεπιστημονικές Προσεγγίσεις». Αθήνα: Εκδόσεις ΕΞΑΝΤΑΣ.
- Ηγουμενάκης Ν. (1997). «Τουριστική Οικονομία», Αθήνα: Εκδόσεις INTERBOOKS.
- Θεοδοροπούλου Ε. (2006). *Θεραπευτικός τουρισμός: Μια εναλλακτική μορφή τουρισμού με παρελθόν, παρόν και μέλλον*. Κεφάλαιο 2^ο – Χαρακτηριστικά εναλλακτικού τουρισμού, Αθήνα.
- Θεοδοροπούλου Ε. (2006). *Σημειώσεις για το μάθημα: Αειφόρος Τουριστική Ανάπτυξη και Περιβάλλον*. Αθήνα: Εκδόσεις Χαροκόπειου Πανεπιστημίου.

Ιακωβίδου Ο. (2000). «Αγροτουρισμός. Το μικρό, όμορφο και θηλυκό πρόσωπο στον τουρισμό», στο Τσάρτας Π. (επιμ.) (2000). «Τουριστική ανάπτυξη. Πολυεπιστημονικές Προσεγγίσεις», Αθήνα: Εκδόσεις ΕΞΑΝΤΑΣ.

Ιακωβίδου Ο. (1988). *Επιπτώσεις της ανάπτυξης του τουρισμού στην αγροτική κοινωνία της Χαλκιδικής*, διδακτορική διατριβή και παραρτήματα. Θεσσαλονίκη: Υπηρεσία Δημοσιευμάτων Α.Π.Θ.

Καραμέρης Α. (2006). *Προϋποθέσεις και προοπτικές ανάπτυξης του οικότουρισμού*. Αθανάσιος Καραμέρης: Καθηγητής Τμήματος Δασολογίας και Φυσικού Περιβάλλοντος Α.Π.Θ. Θεσσαλονίκη.

Κασαπίδης Γ. (2001). *Η ανάπτυξη του αγροτικού τουρισμού στο νομό Γρεβενών*. Μεταπτυχιακή Διατριβή. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Γεωπονίας, Τομέας Αγροτικής Οικονομίας.

Κλαμπατσέα Ε. (2006). «Μικρά νησιά και πολυτομεακή αγροτική ανάπτυξη: Υφιστάμενες δυσλειτουργίες και μελλοντικές προκλήσεις». 9ο Πανελλήνιο Συνέδριο Αγροτικής Οικονομίας: «Η οικονομία και η κοινωνία μπροστά στις νέες προκλήσεις του Παγκόσμιου Αγροτροφικού Συστήματος», Αθήνα: ΕΤΑΓΡΟ.

Κοκκώσης Χ. και Τσάρτας Π. (2001). *Βιώσιμη Τουριστική Ανάπτυξη & Περιβάλλον*. Αθήνα: Εκδόσεις ΚΡΙΤΙΚΗ.

Κοκκώσης Χ. (2001). *Τουριστική ανάπτυξη και φέρουσα ικανότητα στα νησιά*, στο Τσάρτας Π. (επιμ.). *Τουριστική Ανάπτυξη. Πολυεπιστημονικές Προσεγγίσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις ΕΞΑΝΤΑΣ.

Κοκκώσης Χ. (1994a). «Αξιολόγηση προγραμμάτων: Η περιβαλλοντική διάσταση», *Αθήνα: Εκδόσεις ΤΟΠΟΣ*.

Κοκκώσης Χ. (1994b), «Το περιβάλλον στη Χωροταξία: Η πολιτική για τη διαχείριση των ακτών», *Αθήνα: Εκδόσεις ΤΟΠΟΣ*.

Κομίλης Π. (2001). *Οικοτουρισμός: Η εναλλακτική προοπτική αιεφόρου τουριστικής ανάπτυξης*. Σειρά: Τουρισμός & Ελεύθερος Χρόνος. Μέρος1: Εννοιολογικό Πλαίσιο και Αναπτυξιακό Προφίλ Οικοτουρισμού. Κεφάλαιο 1: Εννοιολογικό Πλαίσιο Οικοτουρισμού. *Αθήνα: Εκδόσεις ΠΡΟΠΟΜΠΟΣ*.

Κομίλης Π. (1986). *Τουριστικές Δραστηριότητες*. Θέματα Προγραμματισμού Δ10. Διερεύνηση Αναπτυξιακών Δυνατοτήτων. *Αθήνα: Κέντρο Προγραμματισμού Και Οικονομικών Ερευνών*.

Κομίλης Π. (1986). «Χωρική ανάλυση του τουρισμού». *Αθήνα: ΕΚΚΕ*.

Κομίλης Π. και Βαγιονής Ν. (1999). «Τουριστικός σχεδιασμός. Μέθοδοι και πρακτικές αξιολόγησης», *Αθήνα: Εκδόσεις ΠΡΟΠΟΜΠΟΣ*.

Κουτσού Σ. (2002). Γυναικείοι αγροτουριστικοί Συνεταιρισμοί: δυσκολίες διασύνδεσής τους με την τοπική ανάπτυξη, Πρακτικά 6^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Αγροτικής Οικονομίας. *Αθήνα: Εκδόσεις ΣΤΑΜΟΥΛΗΣ*.

Λαγός Δ. και Σταματίου Ε. (2004). *Χωρικοί μετασχηματισμοί και χωροταξική οργάνωση των μικρών νησιών του ελληνικού χώρου με δυνατότητες τουριστικής ανάπτυξης*. 7ο Πανελλήνιο Γεωγραφικό Συνέδριο της Ελληνικής Γεωγραφικής Εταιρείας. Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Γεωγραφίας, Πρακτικά Συνεδρίου Τόμος Ι. Μυτιλήνη.

Λαγός Δ. (2001). «Η τουριστική αστικοποίηση ως μια νέα μορφή χωρικής ανάπτυξης». *Μυτιλήνη: Εκδόσεις ΤΟΠΟΣ.*

Λαγός Δ. (1998). «Ο τουρισμός ως παράγοντας προώθησης της περιφερειακής ανάπτυξης». *Μυτιλήνη: Εκδόσεις ΤΟΠΟΣ.*

Λαγός Δ. (1995). «Οι οικονομικές επιπτώσεις της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης στον ελληνικό τουρισμό». *Μυτιλήνη: Εκδόσεις ΤΟΠΟΣ.*

Λαμπριανίδης Λ. (2000). «Οικονομική γεωγραφία: στοιχεία θεωρίας και εμπειρικά παραδείγματα». Αθήνα: Εκδόσεις ΠΑΤΑΚΗΣ.

Λογοθέτης Μ. (2001). *Τουρισμός και Περιβάλλον*. 13ο Συνέδριο πανελληνίου Δικτύου Οικολογικών Οργανώσεων με θέμα «Δάση – Χωροταξία - Τουρισμός». Ρόδος.

Λογοθέτης Μ. (1988). *Αγροτικός τουρισμός μια εναλλακτική λύση*. Αθήνα: Εκδόσεις ΔΩΡΙΚΟΣ.

Μανώλογλου Ε. (1993). *Εγχειρίδιο Αγροτουρισμού*. Διακρατικό Πρόγραμμα ALTUR. Αθήνα: Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού.

Μαυρομμάτης Γ. (1980). *Το Βιόκλιμα της Ελλάδος, Σχέσεις κλίματος και βλάστησης, Βιοκλιματικοί χάρτες, Δασική Έρευνα*. Τόμος Ι. Παράρτημα.

Μέξα Α. (2002). «Η μέθοδος σεναρίων στο στρατηγικό περιβαλλοντικό σχεδιασμό». Εκδόσεις ΤΟΠΟΣ.

Μιχαηλίδης Γ. (2003). *Σχεδιάζοντας την ανάπτυξη: Μεθοδολογία και πρακτικές σχεδιασμού, αξιολόγησης και διαχείρισης*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΣ.

- Μοσχή Π. και Παπαϊωάννου Α. (2000). *Ζήτηση αγροτουριστικών δραστηριοτήτων στον ορεινό όγκο του Πάικου*. Πτυχιακή διατριβή. Θεσσαλονίκη: Τομέας Αγροτικής Οικονομίας, ΑΠΘ.
- Μπασιγιουράκης Θ. (2001). *Αμπελακιώτισσα. Ορεινή Ναυπακτία*. Περιοδικό Ελληνικό Πανόραμα, 24:184204. Αθήνα: ΑΡΚΤΟΣ Εκδοτική Ε.Π.Ε.
- Μπεριάτος Η. (2001a). «Χωροταξία III: Περιβαλλοντικός Σχεδιασμός και Πολιτική. Τόμος Β: Θεματικές διαστάσεις του Περιβαλλοντικού Σχεδιασμού». Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.
- Μπριασούλη Ε. (2000). «Σχεδιασμός Τουριστικής Ανάπτυξης: Χαρακτηριστικές Προσεγγίσεις», στο Τσάρτας Π. (επιμ.) (2000). «Τουριστική ανάπτυξη. Πολυεπιστημονικές Προσεγγίσεις», Αθήνα: Εκδόσεις ΕΞΑΝΤΑΣ.
- Νικολαΐδης Π. (μη χρονολογημένο). *Το μάνατζμεντ στις τουριστικές επιχειρήσεις*. Σημειώσεις μαθήματος, ΤΕΙ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ.
- Νομαρχία Γρεβενών, Διεύθυνση Δασών (μη χρονολογημένο). *Εθνικός Δρυμός Πίνδου*. Γρεβενά: Έκδοση LIFE.
- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (2000). *Μελέτη στρατηγικού προγράμματος. Δράσεις για τη βιώσιμη ανάπτυξη των ορεινών περιοχών*. Βόλος: Τμήμα Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης Εργαστήριο Αγροτικού Χώρου. Υπουργείο Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων.
- Παπαγαρουφάλη Ε. (1986). *Ελληνίδα αγρότισσα και γυναικείοι συνεταιρισμοί*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για τις γυναίκες της Μεσογείου.

Παπαδημάτου Α. και Ρόκος Δ. (2001) *Βιώσιμη και Αξιοβίωτη Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές της Ελλάδας και του κόσμου*, 3ο Διεπιστημονικό Διαπανεπιστημιακό Συνέδριο Μετσόβου. *Η Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη στις Ορεινές Περιοχές, Θεωρία και Πράξη*.

Παπαδόπουλος Ι., Χριστοπούλου Ο. και Παπασταύρου Α. (2000). *Αξιολόγηση της ζήτησης στο χιονοδρομικό κέντρο Πετρουλίου και αξιοποίηση των προτιμήσεων – στάσεων των επισκεπτών στην περαιτέρω ανάπτυξη και περιβαλλοντική προστασία της περιοχής του δήμου Αιθιχίων*. Κοζάνη: Πρακτικά 9^{ου} Πανελληνίου Δασολογικού Συνεδρίου.

Παπακωνσταντινίδης Λ. (1993). *Αγροτουρισμός. Σταθμός στο δρόμο για την τοπική ανάπτυξη*. Αθήνα: Εκδόσεις ΔΩΡΙΚΟΣ.

Παπακωνσταντινίδης Λ. (1984). *Αγροτουρισμός: ένας νέος θεσμός ανάπτυξης της αγροτικής περιφέρειας*. Αθήνα: ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ.

Παρασκευόπουλος Ι. (1990). *Στατιστική Εφαρμοσμένη στις επιστήμες της συμπεριφοράς*. Τόμος Α΄ Περιγραφική Στατιστική. Αθήνα: Εκδόσεις ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ.

Παρταλίδου Μ. (2005). *Η προτυποποίηση ως παράγοντας διαχείρισης και προώθησης του αγροτικού τουρισμού*. Διδακτορική Διατριβή. Θεσσαλονίκη: Σχολή Γεωτεχνικών Επιστημών, Τμήμα Γεωπονίας, Τομέας Αγροτικής.

Παρταλίδου, Μ. (2002). *Προσανατολισμοί ποιότητας. Η περίπτωση του νομού Θεσσαλονίκης*. Μεταπτυχιακή Διατριβή. Θεσσαλονίκη: Σχολή Γεωτεχνικών Επιστημών, Τμήμα Γεωπονίας, Τομέας Αγροτικής Οικονομίας, ΑΠΘ.

Παρταλίδου Μ. και Ιακωβίδου Ο. (2002). *Η ποιότητα ως προϋπόθεση ανάπτυξης του αγροτικού τουρισμού. Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.

Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας (μη χρονολογημένο). *Οδηγός περιήγησης στη Δυτική Μακεδονία*.

Πετράκος Γ. και Ψυχάρης Ι. (2004). «Περιφερειακή Ανάπτυξη στην Ελλάδα». Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.

Ρόκος Δ. (2001). *Θεμελιώδεις Προϋποθέσεις για ένα σχέδιο Αξιοβίωτης Ολοκληρωμένης Ανάπτυξης. Η Περίπτωση μιας Ελληνικής Περιφέρειας. Από τη θεωρία στην πράξη*. Αθήνα: Ε.Μ.Π.

Σπιλάνης Γ. (2000). *Τουρισμός και περιφερειακή ανάπτυξη. Η περίπτωση των νησιών του Αιγαίου*, στο Τσάρτας, Π. (επιμ), *Τουριστική Ανάπτυξη. Πολυεπιστημονικές Προσεγγίσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις ΕΞΑΝΤΑΣ.

Σφακιανάκης Μ. (2000). *Εναλλακτικές Μορφές Τουρισμού*. Αθήνα: Εκδόσεις ΕΛΛΗΝ.

Σχίζας Γ. (1998). «Ο άλλος τουρισμός. Η οικολογική διέξοδος στα αδιέξοδα του συμβατικού τουρισμού». Αθήνα: Εναλλακτικές Εκδόσεις / ΟΥΤΟΠΙΑ.

Τερζάκης Δ. (1999). *Στατιστική των επιχειρήσεων. Με εφαρμογές στον τομέα του τουρισμού*. Αθήνα: Εκδόσεις INTERBOOKS.

Τομαράς Π. και Λαγός Δ. (2005). «Ο αγροτουρισμός ως παράγοντας τοπικής ανάπτυξης: Η περίπτωση της Ελλάδας». Αθήνα: Εκδόσεις ΤΟΠΟΣ.

- Τριανταφύλλου Κ. (1999). *Ο Άγιος Γερμανός στο χάρτη των εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Η συμβολή του γυναικείου αγροτουριστικού συνεταιρισμού*. Μεταπτυχιακή Διατριβή. Θεσσαλονίκη: Τομέας Αγροτικής Οικονομίας, Τμήμα Γεωπονίας, ΑΠΘ.
- Τσάρτας Π. (1991). *Αγροτουρισμός: Μεταβολή στο πρότυπο του μαζικού τουρισμού*. Αθήνα: Ελληνική Τράπεζα Βιομηχανικής Ανάπτυξης.
- Τσάρτας Π., Μάρκου Α. και Μανώλογλου Ε. (2000). *Ποιοτικά χαρακτηριστικά και τάσεις ζήτησης εσωτερικού τουρισμού*. Ινστιτούτο Αστικής και Αγροτικής Κοινωνιολογίας, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών. Αθήνα: Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού .
- Τσάρτας Π. (1996). *Τουρίστες, Ταξίδια, Τόποι: Κοινωνιολογικές Προσεγγίσεις στον Τουρισμό*. Αθήνα: Εκδόσεις ΕΞΑΝΤΑΣ.
- Τσάρτας Π. και Θανοπούλου Μ. (1994). *Γυναικείοι αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί στην Ελλάδα. Μελέτη αποτίμησης της λειτουργίας τους*. Κέντρο Ερευνών Για Τις Γυναίκες Της Μεσογείου. Αθήνα: ΚΕΓΜΕ.
- Τσιπήρας Κ. (1999). *Στα Ελληνικά Βουνά: Όλυμπος - Μονογραφία του Βουνού των Θεών*. Αθήνα: Εκδόσεις «Νέα Σύνορα» - Α. Α. Λιβάνη.
- Υπουργείο Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων. (2004). *Οι προσδοκίες των τοπικών πληθυσμών και οι απαιτήσεις των επισκεπτών των περιοχών εφαρμογής της Κοινοτικής Πρωτοβουλίας LEADER +*. Ανάδοχος: AGROPOLE ΕΠΕ.
- Υ.ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ. (1992). *Μελέτη οικολογική- χωροταξική χαρακτηριστικών οικοσυστημάτων ορεινών όγκων Β. Πίνδου*. Αθήνα: Μουσείο Γουλανδρή Φυσικής Ιστορίας.

Φραντζή Σ. (2003) *Εννοιολογική Προσέγγιση του Οικοτουρισμού*. Μυτιλήνη: Εκδόσεις ΑΜΦΙΒΙΟΝ, ΕΚΒΥ.

Φωτόπουλος Χ., Μάττας Κ. και Χρυσοχοϊδης Γ. (1999). *Ελληνικά Αγροτικά Προϊόντα: η νέα στρατηγική για ανταγωνιστικό πλεονέκτημα, Τα Μεσογειακά Προϊόντα ως παραδοσιακά ελληνικά προϊόντα και το μέλλον των μηχανισμών στήριξής τους*. Αθήνα: ΕΘΙΑΓΕ, ΙΓΕΚΕ, Υπουργείο Γεωργίας.

Χρήστου Ε. (1999). *Έρευνα Τουριστικής Αγοράς*. Αθήνα: Εκδόσεις INTERBOOKS.

Χριστοπούλου Ο. (1991). *Αξιολόγηση της ζήτησης στα χιονοδρομικά κέντρα της Ελλάδος και η συμβολή της λειτουργίας τους στην ανάπτυξη των ορεινών περιοχών*. Διδακτορική Διατριβή. Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

A.E.I.D.L. (1994). *Marketing Quality Rural Tourism*. LEADER Co-ordinating Unit, Association Européenne pour l' Information sur le Développement Local, Brussels. From the World Wide Web: <http://www.rural-europe.aeidl.be/rura;-en/biblio/touris/art07.html>.

Ahmed S.A. (1987). *Perceptions of socio-economic and cultural impact of tourism in Sri-Lanka: A research study*, Marga Quarterly Journal. 8(4), pp. 34 - 63.

Andriotis, K. (2002a). *Options in tourism development. Conscious versus conventional tourism. Anatolia. An International Journal of Tourism and Hospitality Research*. 13(1), pp. 73 - 85.

Andronicos A. (1979). *Tourism in Cyprus*. In: de Kadt, E. (ed). *Tourism: Passport to Development?*. Oxford: Oxford University Press.

Androulidakis S. and Siardos G. (1999). *Leadership ability dimensions as related to rural women's characteristics: a methodological approach for further consideration*. In J. Kania and M. Dygar (Eds.). *Proceedings of the 14th European Seminar on Extension and Education*. Volume 1, August 30 – September 4. Poland: The Agricultural University of Cragow.

Archer (1984) «*Economic Impact: Misleading Multiplier*» *Annals of Tourism Management*, στο Βαρβαρέσος Σ., *Τουρισμός, Έννοιες, Μεγέθη, Δομές: Η Ελληνική Πραγματικότητα*, Αθήνα.

Baker D. and Fesenmaier D. (1997). *Effects of Service Climate on Managers and employees rating of visitors service quality expectations*, *Journal of Travel Research*, 36: 15-28.

- Balestrieri G. (2000). Quality of Agri-Tourism in Tuscany. In *Proceedings of the World Forum on Agritourism and Rural Tourism. International Seminar: A key option for the Rural Integrated and sustainable development strategy*, 21-22th September. Perugia: International Association of Experts in Rural Tourism (I.A.E.R.T.).
- Beeton, S. (2002). Entrepreneurship in rural tourism? Australian Landcare Programms as a Destination Marketing Tool, *Journal of Travel Research*, 41(2): 206-209.
- Berno T. (1999). *When a guest is a guest. Cook islanders view tourism. Annals of Tourism Research*. 26(3), σελ. 656 - 675.
- Blank U. (1989). *The Community Tourism Industry Imperative: The Necessity, the Opportunities, its Potential*. Venture Publishing, State College, PA.
- Bramwell B. (1994). Rural tourism and sustainable rural tourism, *Journal of Sustainable Tourism*, 2:1-6.
- Britton S.G. (1989). *Tourism, dependency and development: A model of analysis*. In: Singh, T.V., Theuns, H.L. and Go, F.M. (eds) *Towards Appropriate Tourism: The Case of Developing Countries*, Frankfurt: Peter Lang, σελ. 93 - 116.
- Britton S.G. (1982). *The political economy of tourism in the third World*, *Annals of Tourism Research*. 9(2), σελ. 331-358.
- Brohman J. (1996). *New directions in tourism for third world development*, *Annals of Tourism Research*. 23(1), σελ. 48 - 70.

- Butler R.W. (1992). *Alternative Tourism: The thin edge of the wedge*, in V.L. Smith and W.R. Eadington (eds), *Tourism Alternatives: Potentials and problems in the development of tourism*, Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press, σελ. 25 - 34.
- Butler R.W. (1990). *Alternative tourism: pious hope or Trojan Horse?* *Journal of Travel Research*. 28(3), σελ.40-45, στο Ανδριώτης 2003, σελ. 140.
- Byers El. (1995). *Mountain Agenda: Environmentally sustainable and equitable development opportunities invited paper presented at the international NGO consultation on the mountain agenda*, 1995, Peru. The mountain institute Franklin, WV, USA.
- Caballe, A. (1999). Farm Tourism in Spain: A Gender Prospective, *GeoJournal*, 48: 245-253.
- Cai, L. (2002). Cooperative branding for rural destinations, *Annals of Tourism Research*, 29(3): 720-742.
- Callan, R.J. (1998). Attributional Analysis of Customers' Hotels Selection Criteria by U.K. Grading Scheme Categories, *Journal of Travel Research*, 36: 20-34.
- Cazes, G.H. (1989), *Alternative tourism: Reflections on an ambiguous concept*. In: Singh, T.V., Theuns, H.L. & Go, F.M. (eds). *Towards Appropriate Tourism: The Case of Developing Countries*, Frankfurt, Peter Lang, σελ. 117 - 126.
- Ceballos – Lascrain H. (1996). *Tourism, Ecotourism and Protected Areas*, Switzerland, σελ. 10 – 11.
- Coccosis, H. (1996), *Tourism and sustainability: perspectives and implications*. In: Priestley, G.K., Edwards, J.A. & Coccosis, H. (eds). *Sustainable Tourism? European Experiences*, Oxon: CAB, σελ. 1 - 21.

- Coccosis, H. & Pargairis, A. (1996), *Tourism and carrying capacity in coastal areas: Mykonos, Greece*. In: Priestley, G.K., Edwards, J.A. & Coccosis, H. (eds). *Sustainable Tourism? European Experiences*, Οχον: CAB, σελ. 153 - 175.
- Coccosis H, Mexa A, (1996). *National Report of Greece, Workshop on policies on Sustainable Development of Mediterranean coastal areas*, Santorini Island Greece, 20-27 April, Ministry of the Environment, Planning and Public Works, Athens.
- Cochran, W. (1977). *Sampling Techniques* (3^d ed.). John Wiley & Sons, Inc.
- Cohen, E. (1996). *A phenomenology of tourist experiences*. London: Routledge.
- Cohen, E. (1989), “*Alternative tourism*” – A Critique. In: Singh, T.V., Theuns, H.L. & Go, F.M. (eds). *Towards Appropriate Tourism: The Case of Developing Countries*, Frankfurt, Peter Lang, σελ. 127-142.
- Cohen, E. (1979), *A phenomenology of tourist experiences*. *Sociology*. 13, σελ. 179-201.
- Comen, T. (2000). Integrated Rural Tourism. Merging Natural and Human Communities in the Tourism Product Mix, In *Proceedings of the World Forum on Agritourism and Rural Tourism. International Seminar: A key option for the Rural Integrated and sustainable development strategy*, 21-22th September (pp. 183-194). Perugia: International Association of Experts in Rural Tourism (I.A.E.R.T.).
- Clark, J. (1999). Marketing Structures for Farm Tourism: Beyond the Individual Provider of Rural Tourism, *Journal of Sustainable Tourism*, 7(1): 26-47.
- Crauser, G. (1998). *Conclusions of the European Tourism Forum on Integrated Quality Management in Tourism*, Mayrhofen Zillertal, Tyrol Austria, 9-12 July. From the World

Wide Web: http://europa.eu.int/comm/enterprise/services/tourism/tourism-publications/documents/gcconlcu_en.pdf.

De Micheli, A. (2003). Agriturismo in Italia. In Proceedings of congress in AGROTICA, Thessaloniki from the World Wide Web: www.helexpo.gr.

Dernoi, L.A. (1983). Farm Tourism in Europe, *Tourism Management* 13(1):155-166.

Dickman S. (1989). *Tourism: An introductory text*, στο: Furze, B. et al.: *Culture, Conservation, Biodiversity. The Social Dimension of Linking Local Level Development and Conservation through Protected Areas*, John Wiley and Sons, Chichester, New York, Brisbane, Toronto, Singapore (1996).

Doggart, C. & Doggart, N. (1996), *Environmental impacts of tourism in developing countries. Travel and Tourism Analyst*. 2, σελ.71 - 86.

Donnelly, M., Vaske, J. and Shelby, B. (1992). Measuring Backcountry Standards in visitors surveys. In *Defining wilderness quality: the role of standards in wilderness management*, Workshop proceedings (pp. 38-52). USD Forest Service General Technical Report PNW – GTR-305.

Dolnicar, S. (2004). Beyond commonsense segmentation. A systematics of segmentation approaches in tourism, *Journal of Travel Research*, 42: 244-250.

Dowling, R. (1993), *Tourism planning, people and the environment in Western Australia*, *Journal of Travel Research*. 31(4), σελ. 52 – 58.

Drucker, P. (1985). *Innovation and Entrepreneurship, Practice and Principles*. New York: Harper and Row.

Erismann, M. (1983), *Tourism and cultural dependency in the West Indies*, *Annals of Tourism Research*. 10(3), σελ. 337-362.

EuroGites (2003). Conclusions of the 1st European Congress on rural Tourism Oct 3-5, Jain, Spain. From the World Wide Web: <http://www.europeanrtcongress.org>.

European Commission (1999). *Towards quality rural tourism, Integrated Quality Management (IQM) of rural tourist destinations*. Brussels: Enterprise Directorate-General Tourism Unit.

Farrell, B.H. and Runyan, D., 1991, *Ecology and tourism. Annals of Tourism Research*, σελ. 26-40, στο: Butler, R.W., 1992, *Alternative Tourism: The thin edge of the wedge*, in V.L. Smith and W.R. Eadington (eds), *Tourism Alternatives: Potentials and problems in the development of tourism*, Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press, σελ. 25 – 34.

Faulkner, B. (1998), *Tourism development options in Indonesia and the case of agro-tourism in central Java*. In: Laws, E., Faulkner, B. & Moscardo, G. (eds). *Embracing and Managing Change in Tourism: International Case Studies*. London: Routledge, σελ.202 - 221.

Fennel, D. (1991), *Οικοτουρισμός*, Έλλην: Αθήνα, στο Ανδριώτης 2003, σελ.141.

Ferreira, I., Nazare, P., Alves, M., Mota, F., Reu, C., Cunha, S. and Oliveira, B. (2004). Quince jam quality: microbiological, physicochemical and sensory evaluation, *Food Control*, 15: 291-295.

Fick, G. and Ritchie, B. (1991). Measuring service qualities in the travel and tourism industry, *Journal of Travel Research*, 30:2-9.

Fleischer, A. and Felsenstein, D. (2000). Support for Rural Tourism. Does it make a difference, *Annals of tourism Research*, 27(4): 1007-1024.

Franic, R. and Grgic, Z. (2000). Agrotourism in Croatia- prospects for development, In *Proceedings of the World Forum on Agritourism and Rural Tourism. International Seminar: A key option for the Rural Integrated and sustainable development strategy*, 21-22th September (pp. 208-218). Perugia: International Association of Experts in Rural Tourism (I.A.E.R.T.).

Frechtling, D. (1994). Assessing the impacts of travel and tourism. Measuring economic benefits. In B. Ritchie and C. Goeldne (Eds.), *Travel, Tourism And Hospitality Research. A Handbook For Managers And Researchers* (2^d ed.) (pp. 367-392). John Wiley & Sons, Inc.

Friedmann, H. (1980). Household production and the national economy: concepts for the analysis of agrarian formations, *Journal of Peasant Studies*, 7: 158-184.

Frochotc, I. (2005). A benefit segmentation of tourists in rural areas: a Scottish perspective, *Tourism Management*, 26: 335-346.

Galloway, G. (2002). Psychographic segmentation of park visitors markets evidence for the utility on sensation seeking, *Tourism Management*, 23: 581-596.

Gannon, A. (1994). Rural tourism as a factor in rural community economic development for economies in transition, *Journal of Sustainable Tourism*, 2: 51-59.

Gannon, A. (1993), *Rural tourism as a factor in rural community economic development for economies in transition*, In: Bramwell, B. and Lane, B. (eds), *Rural Tourism and Sustainable Tourism development*, Channel View: Clevedon, σελ. 51 – 60.

Garcia – Ramon, M., Ganoves, G. and Valdovinos, N. (1995). Farm tourism, gender and the environment in Spain, *Annals of Tourism research*, 22(2): 267-282.

Gartner, W.C., 2004, *Rural tourism development in the USA*, International journal of tourism research, Chapter 6, σελ. 151 - 164.

Gazes, G., (1992), *Fondements pour un geographie du tourisme et des loisirs*, Paris: Breal.

Getz, D. and Page, S. J. (1997). Conclusions and implications for rural business development. In S. Page and D. Getz (Eds), *The business of rural tourism: international perspectives* (pp. 191-205). London: International Thomson Business Press.

Giagou, D. and Apostolopoulos, C. (1996). Rural women and the development of the agritouristic cooperatives in Greece: The case of Petra, Lesvos, *Journal of Rural Cooperation*, 24(2): 143-155.

Go, F. and Govers, R. (2000). Integrated quality management for tourist destinations. A European perspective on achieving competitiveness, *Tourism Management*, 21: 79-88.

Godfrey, K.B., (1993) *Tourism and Sustainable Development: Towards a Sustainable Framework*, PhD thesis, Oxford: Oxford Brookes University, στο: Andriotis, K. (2003a), *Tourism in Crete, A form of modernization*, Current Issues in Tourism, σελ. 150.

Grefe, X. (1994). Is rural tourism a lever for economic and social development?, *Journal of Sustainable Tourism*, 2(1-2): 22-40.

Grolleau, H. (1993). Πρώτα η συγκίνηση, *Τριμηνιαίο Περιοδικό του Κοινοτικού Προγράμματος LEADER* (4): 14-16.

Hall, C.M. (2000), *Tourism Planning: Policies, Processes and Relationships*, Essex: Prentice Hall, στο Ανδριώτης 2003, σελ. 147.

Hall, C.M. and Jenkins, J. (1998). The policy dimensions of rural tourism and recreation. In R.W. Butler, C.M. Hall and J.Jenkins (Eds.), *Tourism and recreation in rural areas* (pp. 19-42). Chichester: John Wiley & Sons, Inc.

Hall, T. and Shelby, B. (1996). Who cares about encounters? Differences between those with and without norms, *Leisure Sciences*, 18: 7-22.

Haywood, K.M. (1988), *Responsible and responsive tourism planning in the community. Tourism Management*. 9(2), σελ. 105 - 116.

Hummelbrunner, R. and Miglbauer, E. (1994). Tourism Promotion and Potential in Peripheral Areas: The Austrian Case, *Journal of Sustainable Tourism*, 2 (1-2): 41-50.

Hunt, D. (1989), *Economic Theories of Development: An Analysis of Competing Theories*, Hertfordshire: Harvester Wheatsheaf.

Iakovidou O. (1992). The role of the Women's Agrotourism Cooperatives for promotion of agrotourism in Greece, *SYNETERISTIKI PORIA*, 27:12.

Iakovidou O. and Turner, C. (1995). The Female Gender in Greek Agrotourism, *Annals of Tourism Research*, 22: 481-484.

- Iakovidou O., Emmanouilidou, M., Stavrakas, T., Simeonidou, P. and Chrisostomidis, C.D. (2001). Trends of tourism market for Agro-tourism, *Anatolia: An international Journal of Tourism and Hospitality research*, 12(2): 165-179.
- Inskip E. (1991). *Tourism Planning: An Integrated and Sustainable Development Approach*, New York: Van Nostrand Reinhold, στο Ανδριώτης 2003, σελ.141.
- Jackson, J.M. (1965). Structural characteristics of norms. In D. Steiner and M.F. Fishbein (Eds.), *Current Studies in social Psychology* (pp.301-309). New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Kanou, N. (1984). Attractive quality and must be quality, *Journal of the Japanese Society for Quality Control*, 14(2):22-31.
- Kasapidis, G., Iakovidou, O. and Partalidou, M. (2003). Rural Tourism and Sustainable Tourism development. The case of the mountainous area of Grevena Greece. In *proceedings of the 2nd International Conference: Sustainable Tourism Development and the Environment*, University of Aegean, Xios 2-5 October (in press).
- Kastenholz, E. (2000). The market of rural tourism in North and Central Portugal: a benefit segmentation approach. In G. Richards and D. Hall (Eds.), *Tourism and Sustainable Community Development* (pp. 268-284). London: Routledge.
- Kastenholz, E., Davis, D. and Paul, G. (1999). Segmenting tourism in rural areas: the case of north and central Portugal, *Journal of Travel Research*, 37: 353-363.
- Keane, M.J. (1992). Rural Tourism and Rural Development. In H. Briassoulis and J. Van Der Straaten (Eds.), *Tourism and Environment: Regional, Economic and Policy Issues* (pp. 43-55). Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

- Keller, P. (1987), Stages of peripheral tourism development - Canada's Northwest Territories. *Tourism Management*, 8(1), σελ. 20 - 32.
- Khan, M.M. (1997), Tourism development and dependency theory: Mass tourism vs. ecotourism, *Annals of Tourism Research*, 24(4), σελ. 988 - 991.
- Kozak, M. (2004). *Destination Benchmarking. Concepts, practises and operations*. London: CABI Publishing.
- Koutsou, S., Iakovidou, O. and Gotzinas, N. (2003). Women's Cooperatives in Greece: an ongoing story of battles, success and problems, *Journal of Rural Cooperations*, 31(1): 47-57.
- Knight, J. (1996). Competing hospitalities in Japanese rural tourism, *Annals of Tourism Research*, 23(1): 165-180.
- Krippendorff, J. (1982), *Towards new tourism policies: the importance of environmental and sociocultural factors*. *Tourism Management*, 3(3), σελ. 135 - 148.
- La Lopa, J. and Marecki, R. (1999). The critical role of quality in the tourism system, *Quality Progress*, August: 37-41.
- Laarman, J.G. & Durst, P.B. (1987), *Nature travel and tropical forests*. *FPEI Working Paper 23*. *Research Triangle Park*, NC: Southeastern Center of Forest Economics Research.
- Lane, B. (1995). Creating niche markets in a growing sector: rural tourism. *In proceedings and policy recommendations of the workshop: Niche markets and rural developments* (pp. 81-95). Paris: OECD.

- Lane, B. (1994) What is Rural Tourism?, *Journal of Sustainable Tourism*, 2: 7-21.
- Lane, B. (1993), *Sustainable rural tourism strategies: A tool for development and conservation*.
In: Bramwell, B. & Lane, B. (eds). Rural Tourism and Sustainable Tourism Development,
Channel view, Clevedon, σελ. 102 – 111.
- Lane, B. (1989), *Will rural tourism succeed? In: Hardy, S., Hardy, T. & Shaw, T. (eds). The Role
of Tourism in the Urban and Regional Economy*, London: Regional Studies Association,
σελ. 34 - 39.
- Lawson, S. and Manning, R. (2002). Tradeoffs among social resource and management attributes
of the Denali Wilderness experience: a conceptual approach to normative research,
Leisure Sciences, 24: 279-312.
- Lea, J. (1988), *Tourism and Development in the Third World*, London & New York: Routledge.
- L.E.A.D.E.R. (1992). Ο αγροτουρισμός ένα μέσον όχι μια πανάκεια. *Τριμηνιαίο Περιοδικό του
Κοινοτικού Προγράμματος LEADER*, καλοκαίρι: 8-9.
- Manning, R, Lime, D., Freimund, W. and Pitt, D. (1996). Crowding norms at front country sites:
a visual approach to setting standards of quality, *Leisure Sciences*, 18: 39-59.
- Manning, R., Valliere, W., Wang, B. and Jacobi, C. (1999). Crowding norms alternative
measurement approaches, *Leisure Sciences*, 21: 97-115.
- Manning, R., Lawson, S. , Newman, P., Laven, D. and Valliere, W. (2002). Methodological
issues in measuring crowding related norms in outdoor recreation, *Leisure Sciences*, 24:
339-348.

- McCannell, D. (1973), *Staged authenticity: Arrangements of social space in tourist settings*, *American Journal of Sociology*. 79(3), σελ. 589 - 603.
- McDougal, G. and Gordon- Munro, H. (1994). Scaling and attitude measurement in travel and tourism research. In B. Ritchie and C. Goeldne (Eds.), *Travel, Tourism And Hospitality Research. A Handbook For Managers And Researchers* (2nd ed) (pp. 115-127). John Wiley & Sons, Inc.
- Mc Gehee, N. and Kyungmi, K.(2004). Motivation for Agritourism Entrepreneurship, *Journal of Travel Research*, 43(2): 161-170.
- McIntosh, R.W. & Goeldner, G.R. (1986), *Tourism: Principles, Practices, Philosophies*, 5th ed. New York: Wiley.
- Merchadou Ch. (2000). *La promotion de la protection de l'environnement et du developpement durable en matiere de tourisme*, Rapport, SET, Paris.
- Middleton, V.C.T. (1982). Tourism in rural areas, *Tourism Management*, 3(10): 85-99.
- Milne, S. (1997), *Tourism, dependency and South Pacific micro-states: beyond the vicious cycle? In: Lockhart, D.G. & Drakakis-Smith, D. (eds)*, *Island Tourism: Trends and Prospects*, London: Pinter, σελ. 281-301.
- Mitchell, V.W. (1994). How to identify psychographic segments, *Marketing Intelligence and Planning*, 12(7): 4-10.
- Mowforth M. (1993). *Eco-tourism: terminology and definitions*, Research Report Series, No 1, Dept. of Geographical Sciences, University of Plymouth.

- Myrdal, G. (1957), *Economic Theory and Underdeveloped Regions*, London: Methuen.
- Nylsnder, M. (2001). National policy for Rural Tourism: the case of Finland. In *Proceedings of the International Conference: New Directions in Managing Rural Tourism and Leisure. Local impacts, global trends*, I. Kirpatrick and M. Mitchel (Eds.), S.A.C. Auchincruive.
- O.E.C.D. (1994). *Tourism strategies and rural development*. Paris: Organization for Economic Co-operation and Development. General Distribution.
- Oppermann, M. (1996). Rural Tourism in Southern Germany, *Annals of Tourism Research*, 23: 86-102.
- Orminston, D., Gilbert, A. and Manning, R. (1998). Indicators and standards of quality for ski resort management, *Journal of Travel Research*, 36: 35-41.
- Papageorgiou, F. (1988). The development in agrotourism in Greece, *Sociologia Urbana e Rurale*, 26: 207-219.
- Pearce, P.L., Moscardo, G. & Ross, G.F. (1996), *Tourism Community Relationships*, Oxford: Pergamon. στο Ανδριώτης 2003, σελ. 147.
- Pearce, D.G. (1992), *Alternative tourism: Concepts, classifications, and questions*. In: Smith, V.L. & Eadington, W.R. (eds). *Tourism Alternatives: Potentials and Problems in the Development of Tourism*, Philadelphia: University of Philadelphia Press & International Academy for the Study of Tourism.
- Perez, L.A. (1973), *Aspects of underdevelopment: Tourism in the West Indies*. *Science and Society*, 37(5), σελ. 473 - 480.

- Peterson, K. (1994). Qualitative Research Methods for the Travel and Tourism Industry. In B. Ritchie and C. Goeldne (Eds.), *Travel, Tourism And Hospitality Research. A Handbook For Managers And Researchers* (2nd ed) (pp. 487-492). John Wiley & Sons, Inc.
- Petterson, M. and Hammitt, W. (1990). Backcountry encounter norms, actual reported encounters and their relationship to wilderness solitude, *Journal of Leisure Research*, 20(3): 259-275.
- Pina, I. and Delfa, M. (2005). Rural tourism demand by type of accommodation, *Tourism Management*, From the World Wide Web: http://www.sciencedirect.com/science?_ob.
- Pinho, O., Peres, C. and Ferreira, I. (2003). Solid-phase micro extraction of volatile compounds in Terrincho ewe cheese . Comparison of different fibres, *Journal of Chromatography*, 1011: 1-9.
- Pizam, A. (1994). Planning a tourism research investigation. In B. Ritchie and C. Goeldne (Eds.), *Travel, Tourism And Hospitality Research. A Handbook For Managers And Researchers* (2nd ed) (pp. 91-104). John Wiley & Sons, Inc.
- Plog, S. (1994). Developing and using psychographics in tourism research In B. Ritchie and C. Goeldne (Eds.), *Travel, Tourism And Hospitality Research. A Handbook For Managers And Researchers* (2nd ed) (pp. 209-218). John Wiley & Sons, Inc.
- Potter, R.B., Binns, T., Elliott, J.A. & Smith, D. (1999), *Geographies of Development*, Essex: Longman.
- Pratt, J. W. (1987). Dividing the indivisible: using simple symmetry to partition variance explained. In T. Pukkika and S. Puntanen (Eds.), *Proceedings of the second international conference in statistics* (pp. 245-260). Finland: University of Tempere.

- Price, F. (1997). *Διοίκηση Ολικής Ποιότητας*. Σειρά :Rothery Gower. Αθήνα: ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΕΛΛΗΝ.
- Reichel, A., Lowengart, O. and Milman, A. (2000). Rural tourism in Israel : service quality and orientation, *Tourism Management*, 21: 451-459.
- Requena, C. J. και Aviles, P.R. (1993). Ο τουρισμός, μια ευκαιρία για τις μειονεκτικές αγροτικές περιοχές, *Τριμηνιαίο Περιοδικό του Κοινοτικού Προγράμματος LEADER*, Φθινόπωρο(4): 6-9.
- Roberts, L. and Hall, D. (2001). *Rural Tourism and Recreation: Principles to practise*. London: CABI Publishing.
- Rodenburg, E.E. (1989), *The effects of scale in economic development: tourism in Bali*. In: *Singh, T.V., Theuns, H.L. & Go, F.M. (eds). Towards Appropriate Tourism: The Case of Developing Countries*, Frankfurt, Peter Lang Verlag, σελ. 205 - 226.
- Roggenbuck, J., Williams, D., Bange, S., and Dean, D. (1991). River float trip encounter norms: questioning the use of the social norm concept, *Journal of Leisure Research*, 23(2): 133-153.
- Romeril, M. (1985), *Tourism and the environment: towards a symbiotic relationship*. *International Journal of Environmental Studies*, 25 (4), σελ.215-218.
- Ronningen, M. (1997). Why do Tourists Visit Rural Settings? A Study of Vacation Motivations Stated by Tourists Visiting a Rural Region in Norway. Paper presented for the 17th European Congress for Rural Sociology (25-29 August), Chania (Crete), Greece.

- Sharpley, R. (1996). *Tourism and leisure in the countryside* (2nd ed.) Huntington: ELM Publications.
- Sharpley, R. and Sharpley, J. (1997). *Rural Tourism: An Introduction*. London: International Thomson Business Press.
- Shelby, B. (1981). Encounter norms in backcountry settings studies on three rivers, *Journal of Leisure Research*, 13: 129-138.
- Shelby, B., Vaske, J. and Harris, R. (1988). User standards for ecological impacts at wilderness campsites, *Journal of Leisure Research*, 20: 245-256.
- Shelby, B. and Vaske, J. (1991). Using normative data to develop evaluative standards for resource management: a comment on three recent papers, *Journal of Leisure Research*, 23(2): 173-187.
- Sorensen, A. and Nilsson, P.A. (2001). Are there such things as rural tourists in Denmark?- or what is managed when managing for rural tourism? In *Proceedings of the International Conference: New Directions in Managing Rural Tourism and Leisure. Local impacts, global trends*, I. Kirpatrick and M. Mitchel (Eds.), S.A.C. Auchincruive.
- Stöhr, W.B. together, Taylor, D.R.F. (eds.), *Development From Above or Below?*, The Dialectics of Regional Planning in Developing Countries Wiley & Sons Ltd., Chichester 1981 στο: Χριστοπούλου, Ο. (1991)., *Αξιολόγηση της ζήτησης στα Χιονοδρομικά Κέντρα της Ελλάδας και Συμβολή της Λειτουργίας τους στην Ανάπτυξη των Ορεινών Περιοχών*, Διδακτορική Διατριβή, ΑΠΘ.

Swanson T. (1992). *Economics for the Wilds: Wildlife, Diversity and Development*, Island Press, στο: Ceballos – Lascurain, H., 1996, *Tourism, Ecotourism and Protected Areas*, Switzerland, σελ. 20.

Thibal, S. (1988). *Rural Tourism in Europe*. Strasbourg: Council of Europe.

Thibal, S. (1997). Rural Tourism: products, supply, marketing methods. *In Proceedings of the Seminar: Rural Tourism. A solution for the employment, Local Development and Environment*, Israel 19/6/96, Spain: CEU-ETC World Tourism Organisation.

Timothy, D.J. (1999), *Participatory planning. A view of tourism in Indonesia*, *Annals of Tourism Research*. 26(2), σελ. 371 - 391.

Timothy, D.J. (1998), Co-operative tourism planning in a developing destination. *Journal of Sustainable Tourism*, 6(1), σελ. 52-68. στο Ανδριώτης 2003, σελ. 147.

Tosun C. (2000), *Limits to community participation in the tourism development process in developing countries*, *Tourism Management*. 21(3), σελ. 413-633. στο Ανδριώτης 2003, σελ. 147.

Turnock, D. (1999). Sustainable rural tourism in the Romanian Carpathians, *The Geographical Journal*, 165(2): 192-199.

UNESCO (1976), *The effects of tourism on socio-cultural values*. *Annals of Tourism Research*. 4, σελ.74-105.

Vanhove, N. (1997), *Mass tourism: Benefits and costs*. In: Wahab, S. & Pigram, J.J. (eds). *Tourism Development and Growth - The Challenge of Sustainability*, London: Routledge, σελ.50-77.

Vaske, J., Graefe, A.R., Shelby, B. and Heberlein, T. (1986). Backcountry encounter norms: theory, method and empirical evidence, *Journal of Leisure Research*, 18(3): 137-153.

Vaske, J., Donnelly, M. and Shelby, B. (1993). Establishing management standards: selected examples of the normative approach, *Environmental Management*, 17(5): 629-643.

Vaske, J., Shelby, B., Graefe, A. and Heberlein, T. (1986). Backcountry encounter norms: theory, method and empirical evidence, *Journal of leisure research*, 18(3): 137-153.

Vaughan, R., Andriotis, K. & Wilkes, K. (2000). *Characteristics of tourism employment: The case of Crete. Paper Presented in the 7th ATLAS International Conference. North-South: Contrasts and Connections in Global Tourism.* June 18-21, 2000, Savonlinna, Finland.

Velasco, M. (1999). Andalucian Women and their Participation in Rural Tourist Trade, *GeoJournal*, 48: 253-258.

Verbole, A. (2001). Networking and partnership building for rural tourism development: politics of rural tourism in Slovenis. In *Proceedings of the International Conference: New Directions in Managing Rural Tourism and Leisure. Local impacts, global trends*, I. Kirpatrick and M. Mitchel (Eds.), S.A.C. Auchincruive.

Vivian, J.M. (1992), *Foundations for sustainable development: participation, empowerment and local resource management.* In: Ghai, D. & Vivian, J.M. (eds). *Grassroots Environmental Action: Peoples' Participation in Sustainable Development*, London: Routledge, σελ. 50 – 80.

Wheeller, B. (1992), *Alternative tourism - a deceptive ploy*, In: Cooper, C. and Lockwood, A. (eds), *Progress in Tourism Recreation and Hospitality Management*, Vol 4, Belhaven,

- London, σελ. 140 - 145, στο: Andriotis, K. (2003a), *Tourism in Crete, A form of modernization*, Current Issues in Tourism, σελ. 150.
- Wheeller B. (1991). *Tourism's troubled times: responsible tourism is not the answer*, Tourism Management, σελ. 91 – 96, στο: Andriotis, K. (2003a), *Tourism in Crete, A form of modernization*, Current Issues in Tourism, σελ. 150.
- Whittaker, D. and Shelby, B. (1988). Types of norms for recreation impacts: extending the social norm concept, *Journal of Leisure Research*, 20(4): 261-273.
- Whittaker, D. and Shelby, B. (2002). Evaluating in stream flows for recreation: applying the structural norm approach to biophysical conditions, *Leisure Studies*, 24: 363-374.
- Wilkinson, P.F. (1997), *Jamaican tourism: from dependency theory to a world-economy approach*. In: Lockhart, D.G. & Drakakis-Smith, D. (eds), *Island Tourism: Trends and Prospects*, London: Pinter, σελ. 182-204.
- Wilkinson, P.F. (1987), *Tourism in small island nations: a fragile dependency*, *Leisure Studies*, 6(2), σελ. 127-146.
- Williams, D., Roggenbuck, J. and Bange, S. (1991). The effect of norm encounter compatibility on crowding perception, experience and behaviour in river recreation settings, *Journal of Leisure Research*, 23(2): 154-172.
- Williams, F. (2001). *Quality Rural tourism, niche markets and imagery: quality products and regional identity*. In L. Roberts and D. Hall (Eds.), *Rural Tourism and Recreation: Principles to practise*. London: CABI Publishing.

Wilson, S., Fesenmaier, D.R., Fesenmaier, J. and Van Es, J.C. (2001). Factors for success in rural tourism development, *Journal of Travel Research*, 40: 132-138.

Yamane, T. (1967). *Elementary sampling Theory*. Englewood Cliffs: Prentice – Hall Inc.

Zahariadis, A. and Balzaki, A. (1999). Standardization, Normalization or Prototyping, paper presented at the *Second Interdisciplinary Workshop on Standardization Research*, Hamburg. From the World Wide Web: www.auth.gr/prototyping.

Zeithaml, V., Parasuraman, A. and Berry, L., (1990). *Delivering Quality Service: Balancing Customer Perceptions and Expectations*. New York: Free Press.

ΔΙΑΔΙΚΤΥΟ

http://www.agrotravel.gr/agro/site/Home/t_section

<http://www.minagric.gr/greek/3.1.html>

<http://www.ecotravel.gr/>

<http://www.visitgreece.gr/pages.php?langID=1&pageID=738>

http://www.travel-identity.gr/travel_directions_07.html

<http://www.anthropos.gr/Spots/tourism>

<http://www.ecocrete.gr>

<http://www.helexpo.gr>

<http://www.leader-plus.gr>

http://postgrasrv.hydro.ntua.gr/gr/edmaterial/education/avgerinou/Themata_sxediasmou.pdf

<http://www.rural-europe.aeidl.be/rura;-en/biblio/touris/art07.html>

<http://www.europeanrtcongress.org>

http://www.sciencedirect.com/science?_ob

www.auth.gr/protypation

<http://www.econ.uoa.gr/UA/content/gr>

http://diocles.civil.duth.gr/links/home/perivallontiki/Files/Viosimi_anaptiksi_kai_viosimotita.doc

<http://www.sustainabletourism.net//αναζήτηση:05/01/2008>

<http://www.uneptie.org/pc/tourism/sust-tourism/about.html>

<http://www.gnto.gr/pages.php?pageID=821&langID=1>

<http://ftp.ypai.gr>

<http://ftp.ypai.gr/isite/page/1713,1,0.asp?mu=13&cmu=52&thID=0>

<http://ftp.ypai.gr/isite/page/1715,1,0.asp?mu=13&cmu=90&thID=0>

<http://www.itia.ntua.gr/filotis/>

<http://www.minenv.gr/1/12/121/12103/g1210300.html>

<http://www.interreg.gr>

<http://www.live-pedia.gr>

http://www.life-natura-sites.cy.net/Page12_5

<http://www.kalavastos.org/agrotourismos.shtm>

<http://www.mcw.gov.cy/mcw/da/da.nsf>

<http://www.greek-ecotourism.gr/default.asp?V ITEM ID=857>

www.imaginationtravel.gr

www.snowclub.gr

www.minenv.gr

http://www.minenv.gr/1/12/123/12306/geniko_pl_1_2.pdf

<http://listedmonuments.culture.gr>

www.oreivatein.com

<http://www.libver.gr>

ΦΥΛΛΑΔΙΑ – ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ – ΑΡΘΡΑ

Αναπτυξιακή Εταιρεία Μαγνησίας Α. Ε (2009) Αγροτουρισμός στο νομό Μαγνησίας. Ανατολικό Πήλιο.

Αναπτυξιακή Εταιρεία Μαγνησίας Α.Ε Κοινοτική Πρωτοβουλία Leader II. Ανατολικό Πήλιο.

Έθνος της Κυριακής (8 Δεκεμβρίου 2009) Η Αθήνα επενδύει στον συνεδριακό τουρισμό. Αθήνα.

Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο Αθηνών. Ανάπτυξη. Τεύχος 11. Αθήνα.

Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο Αθηνών. Ανάπτυξη. Τεύχος 2. Αθήνα.

Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο Αθηνών. Ανάπτυξη. Τεύχος 4. Αθήνα.

Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο Αθηνών. Ανάπτυξη. Τεύχος 7 - 8. Αθήνα.

Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων, Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Μαγνησίας, Αναπτυξιακή Εταιρεία Μαγνησίας Α.Ε. Ο πλούτος του ορεινού όγκου του Πηλίου. Βιοποικιλότητα - Σπανιότητα.